

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

უ რ ო მ ე ზ ი

XVI

**ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ
მეცნიერებათა სერია**

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2017

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების“ XVI ტომში (ჭუ-მანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) წარმოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტები-სათვის და სტუდენტებისათვის, ისე – ფართო მკითხველისათვის.

**„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების“
მთავარი სარედაქციო საჭო:**

პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი **ზურაბ ხონელიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **ვეფხვია გვარამია**; ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **მარინა ზარქუა**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი **დავით ჯალაღონია**.

**პუბლიკაციის და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის
სარედაქციო კოლეგია:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი** (მთავარი რედაქტორი); პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გურამ აბესაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **გიორგი ანთელავა**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **მიხეილ მამნიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირე-საშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლუარა სორდია**; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვახტანგ ჯაფარიძე**; პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯიხაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტი-პროფესორი **კახა კვაშილავა**

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY

XVI

Humanities, Social and Political Sciences Series

Sokhumi State University Press
Tbilisi – 2017

UDC 06.055.2

S 75

The XVI volume of “**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY**” (Humanities, Social and Political Sciences Series) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

**CHIEF EDITORIAL COUNCIL
OF “PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:**

Doctor of Political Sciences **Zurab Khonelidze** (Head of the Council); PHD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Professor **Vepkhvia Gvaramia**; PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council); PhD in Biologics, Associate Professor **Marina Zarkua**.

**EDITORIAL BOARD
OF HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief); Doctor of Political Sciences, Professor **Guram Abesadze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**; Doctor of Historical Sciences, Associate Professor **Giorgi Antelava**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Vakhtang Japaridze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**; PhD in Philology, Professor **Emma Kilanava**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; Doctor of Philological Sciences, Associate Professor **Tite Mosia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board – PhD in History, Assistant Professor
Kakha Kvashilava

© Sokhumi State University, 2017

ISSN 1987-6998

სარჩევი
CONTENT

ენათმეცნიერება
LINGUISTICS

თამილა ზვიადაძე. ოტია იოსელიანის ენის შესწავლისათვის	11
Tamila Zviadadze. In Order to Study Otia Ioseliani's Language	21
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. კონცეპტი „ნამალი“ ქართველურ ენებში	23
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marine Jgharkava. The Concept “Tsamali” in the Kartvelian Languages	33
ქეთევან მარგიანი. კითხვითი ნაწილაკები ძველ ქართულსა და სვანურში (ბალსზემოური დიალექტის მონაცემების მიხედვით)	34
Ketevan Margiani. Interrogative Particles in Old Georgian and Svan Languages (by Dates of Balszemouri Dialect)	39
ნინო მაშია. ნიადაგებისა და საყანე ადგილების აღმნიშვნელი ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში	41
Nino Mashia. The Names of Ground and Cornfields in Mengrelian-Laz	48
ნინო მაშია, ლელა გიგლემიანი. მარცვლეული კულტურების აღმნიშვნელ ლექსემათა ზოგიერთი საკითხისათვის მეგრულ-ლაზურში	49
Nino Mashia, Lela Giglemiani. For Some Questions About Lexemes Denoting the Cereal Crops in Mengrelian and Laz Languages	55
ლალი რატიანი. უკუმიმართებათა მარეალიზებელ დერივაციულ ელემენტთა ანალიზი ლექსიკურ-გრამატიკულ კლასების მიხედვით	56
Lali Ratiani. Realizable Derivative Elements of Reverse Relations Analysis in Lexical and Grammatical Classes	68
ირინა ყრუაშვილი. სიტყვანარმოებისა და სინტაქსის ურთიერთმიმართების საკითხისათვის გერმანულ ენაში	70
Irina Kruashvili. On Interaction of Word Formation and Syntax of German Language	79
მანანა შელია. ბრიტანეთისა და საქართველოს ოიკონიმები ფერთა კომპონენტებით	80
Manana Shelia. Namesake Toponyms of Britain and Georgia	89
ჯულიეტა ძაძუა. შემასმენლისა და ქვემდებარის ადგილისათვის ილია ჭავჭავაძესთან	91
Julieta Dzadzua. For Problem of Place of Predicate and Subject in the Works of Ilia Tchavtchavadze	95
Мака Качарава. Лексические единицы в сфере бизнеса в современном русском и английском языках	96
მაკა კაჭარავა. ლექსიკური ერთეულები თანამედროვე რუსულ და	

ინგლისური ენების ბიზნეს სფეროში (<i>რუსულ ენაზე</i>)	104
Maka Katcharava. Lexical Units in the Field of Business in Contemporary Russian and English Languages (<i>in Russian</i>)	105

ლიტერატურათმცოდნეობა
LITERARY STUDIES

ნანა არახამია. მოძალადის და მსხვერპლის დეფინიციისათვის მხატვრულ ნარატივში	106
Nana Arakhamia. For the Definition of Oppressor and Victim in Artistic Narrative	113
ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა. „მასობრივი ლიტერატურა“ და მასმედია	114
Lela Giglemiani, Lela Mirtskhulava. “Mass Literature” and Mass Media	122
მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია. იფქლი და მასთან დაკავშირებულ სახელთა კონცეპტი სასულიერო პოეზიაში	123
Miranda Todua, Nona Ketsbaia. “Ipkli” and Concept of the Names Connected with It in Theological Poetry	128
ციალა მესხია. გენო კალანდიას მაქსიმები	129
Tsiala Meskhia. Geno Kalandia’s Maximas	140
ლელა მირცხულავა. მასმედიის როლი და მნიშვნელობა „ტექსტის“ გავრცელებასა და მკითხველისთვის „სწორად“ მიწოდებაში	141
Lela Mirtskhulava. Independence of Media in Spreading of Text And “Correctly” Delivery Form for Readers	150
ტიტე მოსია. „ინდო-ხატაელთა ამბავის“ გარშემო	151
Tite Mosia. Around of “The History of Hindu-Khataian”	161
ლუარა სორდია. უმბერტო ეკოს „ვარდის სახელის“ ზოგიერთი ენიგმის შესახებ	162
Luara Sordia. About Some Enigmas in “The Name of the Rose” by Umberto Eco	170
მარინე ტურავა, ნანა კუცია. ლექსები – ჩიტების გუნდი (ვიქტორ გაბესკირიას „ლექსების ალბომი“)	171
Marine Turava, Nana Kutsia. Poems – the Team of Birds (“Poems Album” by Victor Gabeskiria)	177
Лилиана Джанашия, Джони Маргания. Интертекстуальные подтексты и антиутопия в поэме Венедикта Ерофеева «Москва-Петушки»	178
ლილიანა ჯანაშია, ჯონი მარგანია. ინტერტექსტუალური ქვეტექსტები და ანტიუტოპია ვენედიქტ ეროფეევის პოემაში „მოსკოვი-პეტუშკი“ (<i>რუსულ ენაზე</i>)	187
Liliana Janashia, Joni Margania. Intertextual subtext and dystopia in Poem “Moscow-Petushki” by Venedikt Yerofeyev (<i>in Russian</i>)	188

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია
HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY

ჯამბულ ანჩაბაძე. კიდევ ერთხელ ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ	189
Jambul Anchabadze. Once more about Political Activity of Nestor Lakoba	197
მერაბ კალანდაძე. დიმიტრი უზნაძის და ივანე გველესიანის „ახალი ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოს თაობაზე	198
Merab Kalandadze. On the Textbook of “New History” by Dimitri Uznadze and Ivane Gvelesiani	211
ავთანდილ კილასონია. დეგრადირებული ბატონყმობა – ადამიანებით ვაჭრობის წყარო გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში	212
Avtandil Kilasonia. Degraded Serfdom – Source of Human Trafficking in Late Middle Ages of Georgia	223
ავთანდილ კილასონია, ბეჟან ხორავა. გლეხთა გადასახლება სამეგრელოდან აფხაზეთში XIX საუკუნის 70-იან წლებში (<i>რამდენიმე ახალი საბუთის მიხედვით</i>)	224
Avtandil Kilasonia, Bezhan Khorava. Immigration of Peasants from Mingrelia to Abkhazia in the 70-ies of 19th Century (<i>According to Some Recent Documents</i>)	237
ბონდო კუპატაძე. მონასტრის „მცველი ციხეები“ ტაო-კლარჯეთში	238
Bondo Kupatadze. “Guarding Fortresses” of Monasteries in Tao-Klarjeti	257
კობა ოკუჯავა. შაფსულური ჯვარი	258
Koba Okujava. The Shapsugh Cross	265
Zurab Papaskiri. The Ethno-Demographic Picture of the Present-Day Abkhazia from the Ancient Times till Our Days. <i>The General Survey</i>	266
ზურაბ პაპასკირი. თანამედროვე აფხაზეთის ეთნო-დემოგრაფიული იერსახე უძველესი დროიდან დღემდე. <i>ზოგადი მიმოხილვა</i>	276
კახაბერ ფიფია. ბრძოლა ალექსანდრეს მემკვიდრეობისათვის ძვ.წ. 323-321წწ. <i>კრატეროსი</i>	277
Kakhaber Pipia. The Struggle for the Heritage of Alexander in 323-321 BC. <i>Krateros</i>	299
როინ ყავრელიშვილი. რამდენიმე თურქული დოკუმენტი ტრაპიზონის საზავო მოლაპარაკებების შესახებ	300
Roin Kavrelishvili. Several Turkish Documents About Trebizond Peace Negotiations	313
ვახტანგ შამუგია. „კოზაკის მემორანდუმი“ – ხელიდან გაშვებული შანსი თუ რუსეთის მორიგი მახე	314
Vakhtang Shamugia. “Kozak Memorandum” – the Lost Chance or Another Russian Trap	321
ლევან ქაბაშვილი. თიხის ქურჭლის ერთი სახეობის წარმომავლობის	

საკითხისათვის	322
Levan Tchabashvili. Regarding the Origin of One Type of Pottery	331
რამაზ ქანტურია. ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა აფხაზეთში XIX საუკუნის 60-იან წლებში	332
Ramaz Tchanturia. Russification Policy of Tsarizm in Abkhazia in 60 th -ies of 19 th Century	337
რევაზ ხვისტიანი, ლერი ჯიბლაძე. პროტოკოლხური და დოლმენური კულტურების შეხვედრები თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე (ზოგადი მიმოხილვა)	338
Revaz Khvistani, Leri Jibladze. Interaction of Proto-Colchis and Dolmenian Culture on the Modern Abkhazian Territory (<i>General Review</i>)	348
ლერი ჯიბლაძე. ბორის კუფტინი – კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის გამორჩეული მკვლევარი	349
Leri Jibladze. Boris Kuftin – the Distinguished Researcher of Chronology-Periodization of Bronze-Early Iron Age of Colchis Lowland	361
ჯემალ გამახარია, ლია ახალაძე, ბორის კვარაცხელია, ბეჟან ხორავა, დაზმირ ჯოჯუა, კახა კვაშილავა. ზურაბ პაპასკირის „ჭეშმარიტების მეტყუელება“. გამომაურება წიგნზე „საქართველო. ისტორიული წარსული და თანამედროვეობა“. რეცენზია	362
Jemal Gamakharia, Lia Akhaladze, Boris Kvaratskhelia, Bezhan Khorava, Dazmir Jojua, Kakha Kvashilava. “Talking the Truth” of Zurab Papaskiri. Reaction on Book “Georgia. Historical Past and Present”. <i>Review (in Georgian)</i>	373
ბეჟან ხორავა. მნიშვნელოვანი გამოკვლევა საქართველოს ისტორიულ გეოგრაფიაში. რეცენზია	374
Bezhan Khorava. An Important Research in Historical Geography of Georgia. <i>Review (in Georgian)</i>	382
გოჩა ჯაფარიძე. სოსო მარგიშვილი. მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ. ომი სელჯუკთა სამყაროს წინააღმდეგ. რეცენზია	383
Gotcha Djaparidze. Soso Margishvili. Myths and Realities about Reign of David The Builder. The War Against Seljuks World. <i>Review (in Georgian)</i>	416

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია
POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY

გვანცა აბდალაძე. 2030 – საერთაშორისო წესრიგის ცვალებადობის ტენდენციები	417
Gvantsa Abdaladze. 2030 – Changing Global Order	428
გურამ აბესაძე. პოლიტიკის თეორია და მისი ფუნქციური პრიორიტეტები	

პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესში	430
Guram Abesadze. Policy Theory and Its Functional Priorities in the Process of Political Transition	437
ომარ არდაშელია. პოლიტიკის თეორია და მისი ფუნქციური პრიორიტეტები პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესში	438
Omar Ardashelia. Regional Cooperation Platform for Georgia – GUAM	446
ნოდარ დარსანია. პოლიტიკისა და ისტორიის ურთიერთმიმართებისათვის	447
Nodar Darsania. Relationship between History and Politics	452
შორენა კორტავა. ფემინური და მასკულინური კულტურები	453
Shorena Kortava. Feminine and Masculine Cultures	462
ლია სვანიძე. ფსიქოლოგიის სწავლებისა და კვლევის ხედვა	463
Lia Svanidze. Approach to Study and Research of Psychology	469
დაზმირ ჯოჯუა. რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმი საქართველოში (აფხაზეთსა და შიდა ქართლში). მისი სტრუქტურები და მექანიზმები	470
Dazmir Jojua. Russian Occupation Regim (in Abkhazia and Shida Kartli). <i>Its structures and Mechanisms</i>	501

სამართალი LAW STUDIES

ლალი გაბისონია. შოთა რუსთაველის პოლიტიკური და იურიდიული მსოფლმხედველობა	502
Lali Gabisonia. Political and Legal Weltanschauung of Shota Rustaveli	506
ბადრი კვარაცხელია. ფიცი, როგორც სასამართლო მტკიცებულება, სამეგრელოს (ოდიშის) სამთავროში	507
Badri Kvaratskhelia. The Oath as Evidence in Court in Samegrelo (Odisghi) Principality	511
ბადრი კვარაცხელია, ლაშა გელანტია. სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი სამეგრელოს სამთავროში	512
Badri Kvaratskhelia, Lasha Gelantia. Court Organization and Proceedings in Samegrelo Principality	520

პედაგოგიკა PEDAGOGICS

ლელა რეხვიაშვილი. არტპედაგოგიკა – არსი, მიზანი, ამოცანები, ფუნქციები და კონცეპტუალური იდეები	521
Lela Rekhviashvili. Art Pedagogy – Essence, Purpose, Tasks, Functions and Conceptual Ideas	527

რუსუდან ფიფია. სამოდელიო გაკვეთილის ჩატარება გამჭოლი და ინოვაციური კომპეტენციების გამოყენებით	528
Rusudan Pipia. Conduct a Model Lesson Using Innovative and Transparent Competences	533
ბროლისა წულაია. შეფასების სისტემა ბუნებისმეტყველების გაკვეთილებზე დანყებით კლასებში	535
Brolisa Tsulaia. Evaluation System at the Science Lessons of Elementary Classes	541

ენათმეცნიერება

თამილა ზვიადაძე¹

ოტია იოსელიანის ენის შესწავლისათვის

მწერლის ენის შესწავლა, უწინარეს ყოვლისა, გულისხმობს ლექსიკა – ფრაზეოლოგიის კვლევას, რომელიც იმითაც არის საყურადღებო, რომ მასში ხშირად შემონახულია ჩვენთვის ნაკლებად ცნობილი ინფორმაცია. მწერლები ქმნიან ახალ სიტყვებს, აცოცხლებენ ძველს, ახალ მნიშვნელობას სძენენ ზოგიერთ მათგანს და ქმნიან სალექსიკონო მასალას. როგორც ილია ბრძანებდა: „ჩვენი ენა არა ენას არ ჩამოუვარდება ქვეყანაზედ. ნიჭიერი მწერალიც იმისთვის არის სასარგებლო ენისათვის, რომ თავის თხზულებებში ენის სიმდიდრე გამოაჩინოს“ (ჭავჭავაძე, 1991: 47).

ოტია იოსელიანი სწორედ ის მწერალია, რომლის შემოქმედებაც საშუალებას იძლევა ენაში შენახული ლექსიკა – ფრაზეოლოგიის წარმოსაჩენად. იგი შესანიშნავად იცნობს ქართული ენის წიაღს და ოსტატურად იყენებს მის ამოუწურავ შესაძლებლობას, მიმართავს ისეთ ენობრივ საშუალებებს, რომლებიც აუცილებელია იდეის ხორცშესხმისათვის და ენობრივ რესურსს მხატვრული ეფექტის საჭიროების ადეკვატურად გამოიყენებს. მწერლის ორიგინალური სიტყვა-თქმების წყარო ხშირად დიალექტური ლექსიკაა, ზოგჯერ ქართველური ენობრივი მასალაც.

ოტია იოსელიანისათვის დამახასიათებელია თხრობის სტილის მიახლოება და შეფარდება სათხრობ მასალასთან. ეს განსაკუთრებით საგრძნობია ავტობიოგრაფიულ ნოველებში. მწერალი ხშირად ესესხება ანდაზებს, იგავებს, ფრაზეოლოგიზმებს, რომელთაც შეუძლიათ ზოგჯერ უფრო ძლიერი ესთეტიკური ველი შექმნან. მათი საშუალებით ტექსტი იძენს დამატებით ნიუანსებს – ენიჭება სემანტიკური თუ სტილისტური იერი, ძლიერდება ექსპრესია, ემოციურობა, სათქმელს ეძლევა ირონიის, დაცინვის, ხუმრობის ელფერი:

„დათბება, გაზაფხული სისხლს აგიჩქროლებს და ნაკვერჩხალზე დაგაჯენს“ (იოსელიანი, 1989: 115); „ქვეყანამ შენთვის რომ მოიცალოს, ცხოვრებამ ხელისგულზე რომ დაგისვას, ... რად გინდა, მთავარი არ გაგაჩნია“ (იოსელიანი, 1989: 143); „ნაწყმენდილი ამინდი იდგა, ცა ფეხად

¹ თამილა ზვიადაძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჩამოდიოდა“ (იოსელიანი, 1989: 229); „ე, კაცო, გვაცალე, ჩვენი გაჭირვება გვეყოფაო – შევეღმერთეთ. – ა, პა, პა, პა, – ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა... დავასხა დამწვარზე მდურარე“ (იოსელიანი, 1989: 14); „ექვს თვეში დასვეს ქონიან ნიჩაბზე, არ იყო ღირსი?“ (იოსელიანი, 1991: 252); „თავის დაძვრენას აპირებს პირველი... იშვირა ფეხი და ქუჩის იმ მხარეს მიაშურა, საიდანაც ამ ქალაქში შემოვფედი... მომყევით, ...რა წელი გწყდებათ... მეორე უსაშველოს უჩენს... ცოტა სული ჩავიბრუნე“ (იოსელიანი, *kids.ge*); „არიქა, უბედურება არ მოხდესო... და მუხლებში ქარი ჩაიყენა“ (იოსელიანი, *gigol.net*); „თავმესაფრები გვათხრევენა, დავასხა დამწვარზე მდულარე“ (იოსელიანი, 1989: 14); „ეჰ! – დავიძახე ნასესხები ხმით“ (იოსელიანი, 1989: 449); „რამ თოვა და რამ წვიმა ამდენი ჟურნალისტი?... თუ მანამდე თვალი და ყური ჰქონდათ დამდგარი, ამის მერე თუნდ ერთი დღე რამ დააღამებინათ?... საზღვარგარეთიც უშურველად გვარიგებს, რომ ხელი მოგვითათონ... ენის ჟღერადობას, გემოს, ფერს ან სურნელებას სხვა ქარმა არ დაჰბეროს, სხვა ენის სევდამ არ დაჰკრას, სხვა ენას ფეხებში არ გამოედოს, და არ წაიფორხილოს...“ (იოსელიანი, 2002); „სტუმარმა... ცეცხლს გული გამოუშალა“ (იოსელიანი, 1965: 28).

არამხოლოდ პერსონაჟთა, არამედ თავად ავტორის მეტყველების-თვის ნიშანდობლივი ეს ფორმები დამოუკიდებელი და გაქვავებული იდიომები კი არ არიან, არამედ მიჰყვებიან სასაუბრო ენის ბუნებრივ მდინარებას. მწერალი გვთავაზობს ცნობილი ფრაზების სტრუქტურულ მოდელებს ნიუანსობრივი ცვლილებებით:

„მგელს მგლობა დაუვარდა და ტურამ ქვეყანა დააქციაო, ამბობდა მანამდე ხალხი, ახლა პირიქით მოხდა – მგლის დაქცეული ქვეყანა ტურას დაბრალდა. მოეჭრა მგელს საქვეყნოდ თავი“ (იოსელიანი, 1989: 174); „ოჯახი და უმწყემსური ფარა ერთია. მე მაცალეთ, შვილებო, მე მისმინეთ, მე, რომელსაც ათჯერ გადამბრუნებია ურემი და გზა მერე მიპოვია, ათჯერ მქცევია მხარი... წისქვილის ქვა რალმე მობრუნდა ჩემს თავზე...“ (იოსელიანი, 1965: 43); „საწყალი წელზე ფეხს იდგამდა, თავისი ხელით და ოფლით ანება ქვა ქვაზე და ფიცარი ფიცარზე“ (იოსელიანი, 1991: 225); „რევოლუცია მწიფე მსხალი კი არაა, მოფამფალდეს და ჩამოვარდეს“ (იოსელიანი, 1991: 444); „რა ვიცი, ამ ცხვრის ტყავში რა მამალი მგელი იმალება, არსად ფეხის მომცვლელი არა ვარ“ (იოსელიანი, 1991: 460); „შენ რომ წახვედი, ჩემს ბარობაზე, ქვა რომ ქვა არის, ისიც არ დარჩა“ (იოსელიანი, 2007: 96); „ჩემი საქმე მე ვიცი და არც არავის გავრევ, პეტრეს თუ არ უშავდება, თავისი ჰქნას პავლემ“ (იოსელიანი, 2007: 111); „ხარს, ოქროთი რომ მიუწებო, კამეჩი მაინც დაამტვრევს რქებს“ (იოსელიანი, 2007: 57); „და როგორ გგონიათ, მწიფე მსხალი ვის უვარდება პირში?“ (იოსელიანი, 1989: 245); „ხომ გამოგისვი პირში ჩალა შენ და იმ გომბიოს?!“ (იოსელიანი, 1991: 303).

ენის ფრაზეოლოგიურ სისტემაში შესიტყვებებს შორის მყარდება

სხვადასხვა სახის პარადიგმატული მიმართება. გვაქვს ისეთი ფრაზები, სინონიმური გამოთქმები, რომელთაც მნიშვნელობა ერთი აქვთ, სტრუქტურა შეიძლება არაერთგვაროვანი იყოს. დიალექტებში ფორმოზრივი თუ შინაარსობრივი ნიუანსებით განსხვავებული ვარიანტები გვხვდება. სალიტერატურო ქართულში გავრცელებული ფრაზოლოგიზმი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს შეცლილი საყრდენი სიტყვით. მაგალითად, ერთი მტკაველის, ერთი ფეხის დადგმის მნიშვნელობით ოტია იოსელიანთან გვაქვს **„ერთი თავშლის გაშლა“**: „იქ, ერთგან, შუა ბარდებში პატარა, **ერთი თავშლის გაშლა** ადგილია, უბალახო“ (იოსელიანი, 1965: 99).

მსგავსი ფუნქციური დანიშნულება აქვთ გამოთქმებს: ერთი ხელის-დადება, ერთი ძაფი, ორი ანბანი, ერთი კაკალი, ერთი ფიორი, ორი ყური, ერთი ღერი...

„ხნულში ორი ყური ფოთოლი გამოჩნდა“ (იოსელიანი, 1989: 22); „გვაქვს ჩვეულებრივი ჩითგადაკრული, **ხელისდადება**, ბებიის დალიანდაგებუ-ლი საბანი“ (იოსელიანი, 1989: 108); „სანოლებს სიგანზე სულ **ხუთი ღერი** თითის სიფართე რკინის თამასა აქვს დამაგრებული“ (იოსელიანი, 1989: 109); „პურის ნაჭერზე **შაურიანის ტოლა**, ოლონდ ოთკუთხედი, კარაქი“ (იოსელიანი, 1989: 110); „საცაა ომიც გათავდება, იქნება **ორი ანბანიც** ვის-ნავლო“ (იოსელიანი, 1989: 232); „**ხელისგულისტოლა** სოფელია“ (იოსელიანი, 1989: 276); „ერთი **ხელისგულისტოლა** ნახევი ქალაღდი აქვს და ნატერისთვალივით მთელ ქვეყნიერებას ხედავს“ (იოსელიანი, 1991: 458); „**ერთი ფიორი ჭკუა** არ გქონია, არსად გაამზილო“ (იოსელიანი, 1991: 321); „**ერთი ძაფი კბილი** არა აქვს, რალა დროს მაგისი კბილებია“ (იოსელიანი, 1991: 545); „**რალაც ორი კაკალი** ქათამი გვყავს“ (იოსელიანი, 1989: 204); „კარპესთან მაინც გადავფოხიალდე და იმან მაინც უთხრას **ორი ღერი სიტყვა**“ (იოსელიანი, 1991: 553); „სისულელეს არ ვლაპარაკობთ, ჩვენც **ვიციტ ორი ანბანი**“ (იოსელიანი, 1991: 355); „იმ **ერთმტკაველა** ვენახს მაშინვე ჩამომართმევდნენ“ (იოსელიანი, 1991: 315); „შენს გარში მარტო შენ იცოღი **ორი ანბანი**“ (იოსელიანი, 1991: 302).

იმერული დიალექტისათვის (ისე, როგორც მომიჯნავე კილოთათვის), დამახასიათებელია სახელთა კომბინაციური წყვილი (მსაზღვრელ-საზღვრული), რომლებიც შეიძლება იდიომებადაც კი მოვიაზროთ, როგორც ხატოვანი მეტყველების ერთ-ერთი სახეობა, რადგანაც წარმოადგენენ თავისუფალი შესიტყვების მთლიანი მეტაფორული გადააზრების შედეგს, მაგ.: ნანწალა ქვენა, მამალი ქალი, ლუსკუმი წყვილია, ლაღანა ყანა, შოლიო თმა, შიშხათი წვიმა, ბარჩხალა მზე, ხირხატი მინა, კუდა ქამარი, ბუთქა ტოტები... მათი საშუალებით ბუნებრივი ელფერი ეძლევა თხრობას, იქმნება არა მხოლოდ ეთნოკოლორიტი, არამედ აშკარავდება სიუჟეტთან დაკავშირებული მწერლის აზრები, პრინციპები თუ განცდები. ლექსიკურ ერთეულთა ექსპრესიულობის გამოვლენა სტილისტიკისათვის უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა. მსაზღვრელ სახელთა

ექსპრესიულობა იმითაა შეპირობებული, თუ რომელ ან როგორ საზღვრულს უხამებს მწერალი შერჩეულ სიტყვას:

„**წანწალა ქვენა** ისევ და ისევ ფეხმარდად მოერეკება შავ ღრუბლებს“ (იოსელიანი, 1989: 53); „მართალია, **ბარჩხალა მზეა** და ჰაერი სუფთაა და კამკამა“ (იოსელიანი, 1989: 78); „ვდგავარ ამ **ზიმზიმა** ქამენიეს **ტევრში** და მივჩერებივარ“ (იოსელიანი, 1989: 90); „**ლუსკუმი წყვილი** მოქშუის და ქვეყანას ეუფლება“ (იოსელიანი, 1989: 53); „მიქრის მატარებელი... მისდევეს ბოგირი, **ღაღანა ყანები**“ (იოსელიანი, 1989: 56); „დედას შავი, სქელი **შოლიო თმა** ჰქონდა“ (იოსელიანი, 1989: 33); „ზამთარია, გარეთ **შიშხათი წვიმაა**“ (იოსელიანი, 1989: 31); „წვიმის წყალს **ხირხატი მიწა** მაშინვე ატარებს და ქვევით ხვრელები და ნაპრალები ნთქავს“ (იოსელიანი, 1989: 35); „პატივმოყვარე ქალი იყო. ამ **ყრუ სოფელში** რომ გამოათხოვეს, თავს შეურაცხყოფილად გრძნობდა, ...მშრომელი, ყოჩალი და **მამალი ქალი** იყო“ (იოსელიანი, 1989: 35); „თავზე ქათქათა ღრუბელივით დამდგარ აკაციის **ბუთქა ტოტებს** მივაჩერდი და ღრმად ჩავისუნთქე“ (იოსელიანი, 1965: 122); „ახლა **დაჩიქვულ ტყეში** მივდიოდით, ოღრო-ჩოღრო ნაურმალზე“ (იოსელიანი, 1989: 163); „**ჭუტა თვალი** აქვს თუ ამ კვამლმა დაუფინროვა“ (იოსელიანი, 1989: 156).

ოტია იოსელიანის სტილისათვის დამახასიათებელია ფერთა აღმნიშვნელი სპეციფიკური ფორმების ხმარება. დასავლურ დიალექტებში (გურული, იმერული, აჭარული...) ფერის აღმნიშვნელი ზოგი ისეთი ლექსემა გვაქვს, რომელიც მხოლოდ გარკვეულ საგნებთან მიაართებით გამოიყენება, მაგ.: **კაბელა** აღნიშნავს ჭრელს, ოღონდ მხოლოდ საქონლის, პირუტყვის ფერად აღიქმება; **ქურუხი** საწვიმარი, ღრუბლიანი ამინდია, გადატანითი მნიშვნელობით კუმტი, პირქუში ადამიანის დასახასიათებლადაც იხმარება. თუმცა მისი მნიშვნელობა ფერსაც უკავშირდება, აღნიშნავს რუხს (მდრ.: სვან.); **კუნაპეტი** – შავზე შავია, ბნელი, **გალანჯული** – კვამლისგან გაშავებული; **ბნდუ** – მუქი ლურჯია, დაბინდული.

„ამას გარდა, ამ დალოცვილთ სიტყვაც არ ესმით: ში-ში, **კაბელა**, ში-ში, ნიქარა!“ (იოსელიანი, 1989: 93); „უკვე გვიან იყო, **კუნაპეტი** წვიმიანი ღამეც“ (იოსელიანი, 1989: 129); „ფირფიცარი შეღებილი ხომ არაა და არაა, კვამლით **გალანჯული** მაინც იყოს“ (იოსელიანი, 1989: 198); „მაინც როგორ ჰგავდნენ ქრისტეს მოციქულებს... სიკეთის მფარავი **ბნდუ** ნათელით თვალებდანისლულნი...“ (იოსელიანი, 1989: 131).

ფერთა აღმნიშვნელი სახელებიდან წარმოქმნილია ნასახელარი ზმნებიც, რომელთაც მკვეთრი დიალექტური ელფერი აქვთ: **აფორაჯება** – განითლება: „ხელისგულები ჯერ **ამიფორაჯდა**, მერე ამეფუთქა“ (იოსელიანი, 1989: 101); „სახე **აფორაჯებია**, ტალებად აყრია სინითლე“ (იოსელიანი, 1989: 106).

ოტია იოსელიანისათვის დამახასიათებელია სახელზმნათა დიალექტური ფორმების გამოყენება. ეს ფორმები იმერულში ყურადღებას იქ-

ცევს როგორც ამოსავალი ფუძის თვალსაზრისით, ასევე ფორმის წარმოების მხრივაც. ხშირია სანყისთა უზმნისწინო ვარიანტები:

„გულშავს თეთრი კბილების ჩენა ასწავლე“ (იოსელიანი, 1991: 285); „სად გაგახსენდა ახლა მაგის პობა?“ (იოსელიანი, 1965: 303); „ხელის სობა, კაცმა რომ მკითხოს, არც ისე ძნელი საქმეა“ (იოსელიანი, 1991: 445); „ყურის გდება კი უნდა მოხუცს“ (იოსელიანი, 1991: 557).

მიმღეობათა წარმოების თვალსაზრისით სხვაობას აჩვენებს ძველი და ახალი ქართული. ძველში მიმღეობას თემის ნიშნები გადაჰყვება, ახალში პრეფიქსიანი მიმღეობები ძირითადად თემის ნიშნის გარეშე არიან წარმოდგენილი. ეს მორფოლოგიური სისტემის ზეგავლენით ხდება და დაკავშირებულია ხმოვანმონაცვლე და ერთთემიან ზმნურ ფუძეებთან, რომლებიც აწმყოში თემის ნიშანს არ დაირთავენ და, ამდენად, იგი არც მიმღეობისთვისაა საჭირო.

-ავ თემისნიშნიან ზმნათაგან ნაწარმოებ მიმღეობურ ფორმებში ოტია იოსელიანთან ყოველთვის დაცულია თემის ნიშანი, -ებ თემის ნიშნებთან ორივე სახის წარმოება იჩენს თავს:

„ჩალის საკონავად ვიყავი გასული“ (იოსელიანი, 1965: 446); „საკოჭავმა გაიჭრიალა და კარები ღრიჭოდ მოიღო (იოსელიანი, 1965: 463). „სიმინდის საზიდავად მოვანყვე“ (იოსელიანი, 1965: 346). „ზევით როა, ცხრა იმდენია მინაში, მაგ მინაში დასამარხავი“ (იოსელიანი, 1991: 347); „ზამთარი: ტყე და ნისქვილი, ღობე და ზარდანი... სათოლავი სახლი და ნაპობი შუმა“ (იოსელიანი, 1965: 182); „განაგრძობდა ლაპარაკს მოგდულ კარს მიღმა“ (იოსელიანი, 1965: 406); „ამბოხია შენი გზა-სავალი, შეურიგალი და ქედუხრელი“ (იოსელიანი, 1965: 164); „ხეებზე შებუდრული ქათამი გაიგონებს, რა ქენი, ლუკაია, ეს?!“ (იოსელიანი, 1965: 100); „კრიახობს ქილუქთან მიყუყუბული კრუხი“ (იოსელიანი, 1965: 365); „კარპე ამ ოჯახის წევრივითაა, რა მოსარიდალია?“ (იოსელიანი, 1991: 556).

ნა- პრეფიქსიანი ფორმები პარალელურ ფორმებს გვიჩვენებენ, მეტწილად უთემისნიშნო წარმოებაა: „საორშიმე მწარე კვახიც ნამარავი ჰქონდა და ბარე ორი ძველი ნადის ქუდი“ („ეპიტაფია“); „ნაპირადი მინა იყო და ამ გვალვაში ჩაყარეს თესლი“ (იოსელიანი, 1989: 102);

„ტყემლის ძირში აბრეშუმის ჭიის საკვები ნაჩხოტი წკნელებია“ (იოსელიანი, 1991: 93) – ჩხოტავს – ხეს ფოთლებს აცლის;

„შემოვანყვე ირგლივ ბჟოლის ნამურკი მოკლე ტოტები“ (იოსელიანი, 1991: 610) – მურკავს – ხის ძველ ტოტებს ძირზე აჭრის, ბელავს. გადმონაბელი – ძირზე დაჭრილი;

„დედინაცვალმა მაშინვე აითვალისწუნა, რაკი თავის ნაჩეკში ამ ფერისა არ ერია“ (იოსელიანი, 1989: 57);

ხშირია -არ აფიქსით ნაწარმოები ფორმებიც:

„ხიდან მოყივარი მამალი ჩამოუყვანეს“ (იოსელიანი, 1965: 459); „მოკივარს კიდევ მიემატა“ (იოსელიანი, 1965: 478); „რად გინდა გაუთო-

ხარი სიმინდი?“ (იოსელიანი, 1965: 377) და სხვ.

იმერულში მიმღეობის მოსალოდნელი სუფიქსის ნაცვლად სხვა მანარმოებელია გამოყენებული. განსაკუთრებით ხშირია *-ილ/-ულ* მონაცვლეობა. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდანაა ცნობილი, *-ულ* სუფიქსი ითვლება *-ილ* ფორმანტის ლაბიალიზებულ ვარიანტად (შანიძე, 1973: 574); კერძოდ, *-ულ* სუფიქსის უ მიღებული უნდა იყოს ვი კომპლექსისაგან, რომელსაც ქმნის თემისნიშნისეული *-ვ* და *-ილ* სუფიქსისეული *ი*: დაფქვა – დაფქ-ვ-ილ-ი – დაფქული (არაბული, 1979: 197);

„მერე დაფქული რომ მოიტანე და დარია თვალით არ დაგნახვებია, არ შეგრცხვავ?“ (იოსელიანი, 1965: 89); „ნიკიფორე არ გინახავს? – მივაძახე თმააზურძენილ მტვირთავ ბიჭს“ (იოსელიანი, 1989: 124); „ნაშუალამევს თვალწადობილი ამბერკი ფეხის ხმამ გამოალვიდა“ (იოსელიანი, 1965: 296); „ამ გამოღალული კაცის მოხმარება რად გინდა, ოთხი კაცი თავზე გადგია?!“ (იოსელიანი, 1991: 341);

მხატვრული სახეების გამოხატვაში უდიდესი მნიშვნელობისაა *-ვით* თანდებულისანი სახელების როლი, რომელთა საშუალებითაც ხდება საგნის ან მოვლენის რომელიმე თვისების ხაზგასმა. იქმნება კონვენციური შედარებები, მტკიცების ფორმით ვლინდება აზრი, რომ ერთი ობიექტი მეორეს ჰგავს. ორგინალური შედარებები კიდევ უფრო აძლიერებს ექსპრესიას და ხელს უწყობს მხედველობით აღქმას:

„გრძელი, შავი ნაწნავები დაუხვევია ხელზე და გაძალიანებული ხბოსავით თავწადრეკილი მოჰყავს საფოსტო ყუთისკენ... ერთი თურაშაული ვაშლივით ლოყებდაბრანული ბიჭი მიათრია ყუთთან... როგორც იქნა, კუდდატკეპნილი მამალივით, ზიზილ-პიპილებიანი პოლიციელი გამოიშტიმია... ამხედ-დამხედა, ლობეში გამოძვრალ მეზობლის წინილას რომ შეხედავს, ისე“ (იოსელიანი, *kids.ge*); „იმ ზაფხულზე... ჭყინტი ყველივით თეთრ – თეთრი თიკნები გავყიდე“ (იოსელიანი, 1989: 162); „დაგვსხა ურემზე ხობის ჭუჭულებივით ისლის კონებში“ (იოსელიანი, 1989: 227); „ჩაუფტოვებთ ხელში ფედოსის ხაჭაპურივით და კიმოთეს თეთრი ღვინოსავით ქალს და მერე ეძიე მრუდი და მართალი“ (იოსელიანი, 1991: 460); „პეშეში მოქცეული წყალივით გაგიძვრება განუმეორებელი, ბალიშა კანფეტივით ტკბილი ბავშვობა“ (იოსელიანი, 1989: 141); „ეს ნიგვზის სარეკი ჭოკივით ახმახი და ზონზროხა კაცი გველხოკორასავით დაიგრისა“ (იოსელიანი, 1965: 40); „ვართ ამ ძველი ოდა-სახლის ოთახებში დაპუტული ბელურებივით აბუნძლულები და მხრებში ჩამძვრალეები“ (იოსელიანი, 1989: 122); „შევეცოდე, ალბათ, ნაპირზე შავი ღორჯოსავით რომ ვიხრაკებოდი და შემაგულიანეს“ (იოსელიანი, 1989: 111); „სადღაა ბოგირი? ... ქვევიდან ასწიეს და საცერივით აცეკვებენ“ (იოსელიანი, 1989, 53); „გოროხებად კი არ ცვივა, ხარის ენასავით გრძელ ბელტებად რჩება“ (იოსელიანი, 1989: 133); „დალეული ხარის ნალივით ილანდებოდა მთვარე ღრუბლებში“ (იოსელიანი, 1965: 355); „მრგავდა, მთესდა, იმავე ნაოშში

ჩაყრილ მარცვალავით მალვივებდა მაფესვიანებდა...“ (იოსელიანი, 1989: 105); „ნავი სწრაფად მოდის... მოსრიანებს, კვეთს ტალღებს, **წყალზე გრძელ ხაზს ტოვებს ნახმლევივით**“ (იოსელიანი, 1965: 86); „არც მე ვიცი, რა მჭირს, **ფუთქარიანი ქათამივით დავბორიალობ**“ (იოსელიანი, 1991: 302);

თვალსაჩინოება მიღწეულია განსაზღვრებითი და ვითარების გარემოებითი დამოკიდებულ წინადადებებითაც:

„**ისე გადაჭრა დაღმართი ... ვითომ ზურგს უკან წარღვნა ბობოქრობდა**“ (იოსელიანი, 1991: 167); „**იმისთანა ძიძგვას მიმაცენა, ჩიტი კურკანტელს ვერ გაიტანს**“ (იოსელიანი, 1989: 202); „გავიდა ისეთი მიხვრამოხვრით და სიმსუბუქით, **თითქოს გედის ბუმბული ნიავს გაჰყოლოდეს**“ (იოსელიანი, *gigol.net*); „**ჰაერი ისეთი სუფთაა და კამკამა, მინდორზე კი არა, ღრუბლებზე, ჩვენთვის რომ მოიცალა, იმ ღმერთს დაინახავ**“ (იოსელიანი, 1989: 79); „**ოთახში სანოლების ერთმანეთზე ისე მჭიდროდ იყო მიწყობილი, მათ შორის ცხრაფეხა კიბოსავით გვერდულად თუ შეხვიდოდი**“ (იოსელიანი, 1989: 109).

მწერალი ეფექტურად გამოიყენებს სმენით ეფექტებსაც. სრულიად უმნიშვნელო სიტყვები თუ ბგერათა კომპლექსები საგრძნობ ინტონაციურ წონას ქმნიან. ბუნების სიმბოლური ენის გამოყენებით უფრო მძაფრად აღიქმება ავტორის სათქმელი.

ხმაბაძვა ანუ იმიტაცია მსგავსების პირობით ხასიათზე მიგვანიშნებს. ხმაბაძვითი სიტყვების ჟღერადობა ჰგავს სიტყვის მნიშვნელობას. ისინი აღნიშნავენ გაბმულ ხმას, რომელიც თან ახლავს ამა თუ იმ სახის მოქმედებას (შესაბამისად მისი გამომწვევი მოქმედების დიურატიულობას, განგრძობითობას). მათი ხშირი მოხმარება ოტია იოსელიანის ნოველებში ემსახურება ისეთი მოქმედების გამოხატვას, რომელიც სრულდება გარკვეული ხმის თანხლებით. ხმაბაძვითი სიტყვები ექსპრესიულად ასახავს საგნის მოქმედებით გამოწვეულ ბგერით სინამდვილეს და თვით ამ საგნის მოქმედებასაც. ეს არის ხმაბაძვითი სიტყვების ძირითადი მასა, ე.წ. „პირველადი მასდარები“, ასევე ამ ტიპის მასდარებიდან ნაწარმოები ახალი ზმნური ფორმები, რომელთა საშუალებით მწერალი მკაფიოდ გახმოვანებულ სურათს ქმნის:

„**არული გაუმართავთ: ხორხოცობენ, ყიპყიბებენ, ჩიფჩიფებენ, კორკოცობენ... წინდანინ იცინიან... თუ წყალი ჩხრიალებს, ლიკლიკებს... ლუსკუმი წყვიდი მოქშუის და ქვეყანას ეუფლება... ბოგირის შემალლებიდან რომ ჩამოვბორძიკდი, ამრიალდნენ, აქუშქუშდნენ, ანუკწუკდნენ, ამოინკაპენ გზის კიდეებზე... შუა ყანებში წამოუშხუვლა და წამოაგორგორა**“ (იოსელიანი, 1989: 53); „**ხარები სამზადისის აივანში მიბია. ზრუტუნებენ... განუწული წინილები ნიაქობენ, კრიახობს ქილუქთან მიყუყუებული კრუხი... თათია ნუხს, არ ეძინება...ლავის და ლავის**“ (იოსელიანი, 1965: 365); „**ჩიჩახვი რომ მტრედის კვერცხის ოდენა გაუხდებო-**

და, ნაამები აჭუჭუნდებოდა“ (იოსელიანი, 1989: 58); „მნიფე ნაყოფი ძირს ზაპაზუპით ცვიოდა“ (იოსელიანი, 1989: 132); „რომ მოდექით და მოსპეთ მდინარე... სადრაც არხის ძირში მოკირკილობს“ (იოსელიანი, 1991: 564); „ჟინჟლავს, ინკუმპლება, ჭყაპუნობს ლაფაროში მჭვარტლიანი ისლის მოყვითალო ნანრეტი“ (იოსელიანი, 1989: 137); „ბჟუტავს მუგუზალი, ბჟუის, შიშინებს, იჩიჟება...“ (იოსელიანი, 1989: 152); „რალაცა ნკავნკავი და წუნკუნი მომესმა“ (იოსელიანი, 1989: 264); „უმატა და უმატა ფლიქვინს... ხელისგულით იჭიჭყნის თვალებს და ფლუკუნებს“ (იოსელიანი, 1989: 166); „ლიკლიკებდა სარეკელა და ხვიხვინებდა დილაბებში ლუკაია“ (იოსელიანი, 1965: 92); „გულის გამანწვრილებლად ჭყაპუნობს ნვიმა, ბჟუტავს კერია და ქარი დაუგმანავ კედლებში თავისუფლად ქშუის“ (იოსელიანი, 1965: 171).

სმენით ეფექტებს აძლიერებს სიარულის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულები, რომელთაც ასევე ახლავს აკუსტიკური ელემენტები. იმერულში სიარულის სემანტიკური ველი საკმაოდ მრავალფეროვანია და ოტია იოსელიანის თხზულებებში ეს თვალნათლივ ჩანს:

„მივლაფუნობთ წინ, ვუახლოვდებით... მივთხლაფუნდით, მივედით (იოსელიანი, 1989: 165); „მის კაბინეტში შემოჩაკუნდა, რალაც ნამალი ვერ ეშოვნა...“ (იოსელიანი, 1989: 228); „ლუკაია აგერ მოფლატუნებს“ (იოსელიანი, 1965: 56); „ეკალ-ბარდებში შესუნსულდნენ“ (იოსელიანი, 1989: 54); „გზის იქითა კიდებე მიჩლახუნობდა“ (იოსელიანი, 1989: 49); „გზაზე ვილაცა მოდის, წულებს მოაჩლატუნებს“ (იოსელიანი, 1989: 49); „სალამოს ტუხუია ჩამოგანგალდა ეზოში“ (იოსელიანი, 1965: 382); „კლიმენტია ჩამოჩლახუნდებოდა ყანებში, გადახედავდა აყვითლებულ სიმინდებს“ (იოსელიანი, 1965: 416); „იქვე რცხილაზე ხელჩაკიდებული ლუკაია მოფრატუნებს“ (იოსელიანი, 1965: 98); „ტასია კარისკენ ნაფაცხუნდა“ (იოსელიანი, 1991: 572); „ჩვენს საურმე გზებზე ტრაქტორები დაბრიხინობს“ (იოსელიანი, 1991: 550); „ჩანთები მოგიყარა და ჩაგეზებულნი ნაგლიჯინდა“ (იოსელიანი, 1991: 235); „ამ გაგანია სიცხეში ქუჩა-ქუჩა ხომ არ იტანტალეზდა?!“ (იოსელიანი, *kids.ge*); „გამოგვარგალდა ბაცია ბებია კონინდრიან ეზოში“ (იოსელიანი, 1989: 45); „აგერ ცოცხალი, ნამდვილი სახედარი არ დაბაკუნობს?!“ (იოსელიანი, 1989: 78); „თომა ამოხრიგინდა ხის კიბის საფეხურზე“ (იოსელიანი, 1989: 273); „ეს გრძელკაბინი ვილაა და საით მიტუსტუსებს?“ (იოსელიანი, 1989: 276); „მივდივართ და... მოდგლაფუნობს...“ (იოსელიანი, 1989: 227).

სმენით ეფექტებს აძლიერებს საუბრის სემანტიკური ველის ლექსიკური ერთეულებიც:

„ჩვენი შვილები ხომ ხრთ, იმიტომ გეჭუჭუნებით ასე გულლიად“ (იოსელიანი, 1991: 337); „დაბალი სუფრა და ღვინის ჭიქებით ჭუჭუნია დაამშვენებს“ (იოსელიანი, 1991: 315); „ავად ვიყავი, მასნ... თავდახრილი ჩაიპუტუნებ“ (იოსელიანი, 1989: 190); „რაზე უნდა ილაპარაკონ და ილლი-

ცინონ?“ (იოსელიანი, 1991: 174); „ისედაც ყველაფერს არ ტორტლავს, რაც ენაზე მოადგება“ (იოსელიანი, 1989: 367); „გააჩუმეთ მაგის ხმა და ლლიცინი არ გამაგონოთ“ (იოსელიანი, 1989: 359);

ენის ლექსიკური ფონდის გამდიდრების ერთ-ერთი გზა ზმნათა სახელებისაგან წარმოქმნაა. გაზმნავებულ სიტყვებში იგრძნობა ის სილამაზე, რაც მკითხველს განაწყობს მხატვრული სურათის ამალღებულად განსაცდელად. ნასახელარ ზმნათა საშუალებით წარმოჩნდება დინამიკური პროცესი სულიერი განწყობილების ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადასვლისა, იგრძნობა ემოციური ზემოქმედების ძალა. სახელთა გაზმნავებით მწერალი ქმნის ერთი სიტყვით გამოხატულ მეტაფორას, რაც მიუთითებს მხატვრული ოსტატობის თავისებურებაზე. აღნიშნული ფორმები გამოყენებულია ალიტერაციისათვის, ასევე საგანთა ურთიერთმიმართების საჩვენებლად მოქმედებაში და მოქმედების გასაგნებისათვის, გაზმნავებულ ფორმებში მინიატურულადაა წარმოდგენილი მთელი წინადადება:

„რამდენად დაშრი, იმდენად ცივწყაროობ, რამდენად დამივიწყე – დაუენწყაროობ“ (იოსელიანი, 2007: 136); „საქმე ისე მოვახელკეთილე, მთლიანად შენში ვარ გადმოგულისებლი“ (იოსელიანი, 2007: 52); „ჩამოაკუნაპეტა ცა ლეგა ღრუბელმა“ (იოსელიანი, 1989: 52); „მზემ კარგად გადაითავლმართა და დაცხრასავით“ (იოსელიანი, 1989: 51); „დამაყარა ტანზე ხორკლი და თმა ამეზღარბა“ (იოსელიანი, 1989: 53); „დავიოთხე და სკამებისა და მაგიდის ქვეშ შევძვერი“ (იოსელიანი, 1989: 64); „ორივე ხელით გადაუჭირე... წკნელი, ზედ ზურგზე გადაატყდა, ემწუთხათ“ (იოსელიანი, 1989: 93); „ზოგჯერ ერთი ფრაზის გაშიფვრისას შემოაშუაღამდებოდათ“ (იოსელიანი, 1989: 201); „მერე შვილივით ზრდიდი და როცა დამონიფულდა, მოგესწრო“ (იოსელიანი, 1991: 215); „თუ ის პირმთვარობს, ღმერთმა მაპატიოს და... ღმერთიც ვეღარ გიშველის“ (იოსელიანი, 2007: 14); „დაიკარგე, გასხვატომდი...“ (იოსელიანი, 2007: 134) და სხვ.

მხატვრული ლიტერატურის ენა საერთო ეროვნული სალიტერატურო ენის ორგანული შემადგენელი ნაწილია, მაგრამ ამავე დროს მასზე მეტია – შეიცავს ისეთ ელემენტებს, რომლებიც უცხოა სამნიგნობრო ენისათვის. „მწერლის შემოქმედების სრული და ყოველმხრივი დაფასება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც გათვალისწინებულია ის ფორმა, რომელშიც იგი თავის ფიქრებსა და გრძნობებს ასახავს, ე.ი. თუ შესწავლილია მისი ენა“ (შანიძე, 1939: 149); ამ მხრივ საკმაოდ საინტერესოა ოტია იოსელიანის ნაწარმოებთა ენობრივი სამყარო, სტილი, რომელიც მწერლის მხატვრული აზროვნების, სინამდვილისადმი დამოკიდებულების, მისი ზნეობრივი კონცეფციის გამოვლენაა.

ბიბლიოგრაფია:

- „ეპიტაფია“ – იოსელიანი ოტია. ეპიტაფია, – <http://litklubi.ge/biblioteka/view-nawarmoebi.php?id=11208>;
- არაბული, 1976 – ა. არაბული. ძველი ქართულის ნამყო დროის საობიექტო მიმღობის მორფემური ანალიზი, – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. №6. თბ., 1976;
- იოსელიანი, kids.ge – იოსელიანი ოტია. ბებიებისა და შვილიშვილების ამბავი, – <http://kids.ge/story?id=78>;
- იოსელიანი, gigol.net – იოსელიანი ოტია. გერი და დედინაცვალი, – <http://gigol.net/2487>;
- იოსელიანი, 1965 – იოსელიანი ოტია. ვარსკვლავთცვენა. თბ., 1965;
- იოსელიანი, 1989 – იოსელიანი ოტია. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 1. თბ., 1989;
- იოსელიანი, 1991 – იოსელიანი ოტია. თხზულებანი ორ ტომად. ტ. 2. თბ., 1991;
- იოსელიანი, 2002 – იოსელიანი ოტია. ენა – ერის სული, – ჟურნ.: „ენის სახელი“. №1. ქუთაისი, 2002;
- იოსელიანი, 2007 – იოსელიანი ოტია. სიმორით სიახლოვე. თბ., 2007;
- ჭავჭავაძე, 1991 – ჭავჭავაძე ილია. თხზულებანი. ტ. 5. თბ., 1991;
- შანიძე, 1939 – შანიძე აკაკი. ნიკოლოზ ბარათაშვილის ენა. თბ., 1939;
- შანიძე, 1973 – შანიძე აკაკი. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები. თბ., 1973.

ოტია იოსელიანი

TAMILA ZVIADADZE¹

IN ORDER TO STUDY OTIA IOSELIANI'S LANGUAGE

To study the language of writer first of all means study of vocabulary – phraseology that is also noteworthy by the fact that less known information is often kept in it. Writers compose new words, revive old ones, add new meaning to some of them and compose material for dictionary. Otia Ioseliani is the very writer, whose creation enables to show vocabulary – phraseology kept in language. The source of original words and expressions is often dialectic vocabulary for him and sometimes even Georgian lingual material. Georgian dialectical word has unique “color and tone”, the writer is perfectly familiarized with the bases of Georgian language and skillfully applies its comprehensive potential, applies such lingual means that are essential for the personification of idea and will use lingual resource adequately to the necessity of artistic effect.

Otia Ioseliani's style of narration is close and conformed to the material of narration. This is especially found in autobiographic short stories. Writer often applies proverbs, artworks, fables, phrasemes sometimes being able to create more powerful aesthetic field. By applying them the text has additional nuances – has semantic or stylistic tint, intensifies expression, emotionality the case has the tint of irony, mockery and joke. These forms not only characters, but also specific itself for the speech of author are not independent and hardened idioms, but follow to natural flow of spoken language. Writer suggests structural modules of well known phrases with the changes in nuances.

Various kinds of paradigmatic relations are formed between word combinations in phraseological system of language. We have such phrases and synonymous expressions with the same meaning, the structure may be inhomogeneous. In dialects we have different versions both in forms or content. Phraseme spread in literary Georgian language may be presented with changed support word.

Imeretian dialect (as for adjourning tones) is characterized with the pair of word combinations (determiner-bordering) that may be also considered as idioms alike one of the type of figurative speech. As they represent result of entire metaphoric reconsideration. Narration has natural tint through their application, is formed not only ethno-tint, but the ideas, principles or feelings of writer related to story become exposed. Exposure of expression of lexical units is the most important task for stylistics. Expression of determiner words is conditioned by determining as to which or how bordering word is applied by writer in selected word.

Otia Ioseliani's style is characterized by the application specific forms denoting colors and named verbs or verbal nouns formed from these names, also dialectic forms of these verbal nouns taking attention in Imeretian language

¹ *Tamila Zviadadze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

from the standpoint of starting base and form derivation. From the standpoint of participles formation the difference is shown by old and new Georgian language. In old Georgian language the participle has followed the symbols of theme, in new Georgian language participles with prefixes are mainly found without the symbol of theme. It happens due to the stress of morphological system and relates to vowel altering and single theme verbal stems not adding the symbol of theme in present and thus, it is not even necessary for participle.

The most important in expression of artistic features is the role of names with „ჰოთ“ – postpositions that emphasize any features of subject of event. There are formed conventional comparisons, the idea is shown by the form of statement that one object is similar to another. Expression is becoming more intensified by original comparisons enabling visual perception. Conspicuousness is reached also by determinative and condition adverbial dependent sentences.

Writer will also effectively apply hearing effects. Completely insignificant words or sets of sounds form perceptible intonational weight. Author's point of view is more harshly perceived by using symbolic language of nature. Sound imitation, or so called imitation indicates to conditional feature of likeness. Sonority of sound imitating words is alike the meaning of word. They denote established sound accompanied to certain kinds of activities (so, duration of its provoking activity, proceeding). Their frequent application in Otia Ioseliani's novels serves expression of such activity performed accompanied by certain sound. Hearing effects are intensified by lexical units denoting walking that are also accompanied by acoustic elements. Semantic field of walking in Imeretian language is quite diverse that is clearly shown in the stories of Otia Ioseliani.

Language of imaginative literature is organic composite part of general national literary language, though it is moreover- is composed of such elements that are unknown literary language. "Complete and entire appraisal of writer's work is only possible, when there is determined that form, where he shows his thoughts and feelings, i.e. if his language is studied", – noted famous Georgian scholar Ak. Shanidze in 1939. From this point of view lingual style of Otia Ioseliani's stories are interesting for us that is expression/show of artistic mentality of writer, relation to reality and moral conception.

ენათმეცნიერება

მარინა კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა¹

კონცეპტი „ნაშალი“ ქართველურ ენებში

ლექსიკა ენის ყველაზე მგრძობიარე ნაწილს წარმოადგენს. იგი პირდაპირ ასახავს სოციალურ ყოფას. ყოველი ენა თავისი სემანტიკური სტრუქტურით გამოირჩევა. „რამდენადაც ენა გვეძლევა არა ზოგადი ფორმით, არამედ როგორც მხოლოდ დედაენა, ე.ი. გარკვეული ენის ქართულის, ფრანგულის, ჩინურის... სახით, „მსოფლხედვა“ დედაენისეულია და ყოველ ენას (დედაენას) სამყაროს ენობრივი მოდელირების საკუთარი წესი, სამყაროს ენობრივი გადაამუშავების საკუთარი „მსოფლხედვა“ აქვს (რამიშვილი, 1995: 23). ენაში ახალი სიტყვების წარმოქმნა, გაქრობა ან ლექსიკური ერთეულების პასიურ მარაგში გადასვლა ხშირად სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებს უკავშირდება. „ენებს შორის დიდი განსხვავებაა მათი ლექსიკის ბუნების თვალსაზრისით“ (სეპირი, 2005: 42). სიტყვის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში იცვლება და ცვლილების გამომწვევი მიზეზები მხოლოდ ლინგვისტური ფაქტორებით არ აიხსნება. იგი უნდა განიხილებოდეს ეთნო-ისტორიულ-ლინგვოკულტუროლოგიურ კონტექსტში.

წინამდებარე პუბლიკაციაში, სწორედ, ლექსიკის ერთი კონკრეტული სემანტიკანარმოდგენილი; რამდენადაც უალრესად საინტერესო აღმოჩნდა წამლის კონცეპტის ამსახველ ლექსიკასა და, ზოგადად, წამლობასთან დაკავშირებულ ფრაზეოლოგიზმებზე დაკვირვება ქართველურ ენებში. ეს ბუნებრივიცაა, იმიტომ, რომ „სვანური ენა, ისევე, როგორც მეგრულ-ჭანური, მართალია, პერგამენტზე არაა წარმოდგენილი, მაგრამ ეს არც მას და არც მეგრულ-ჭანურს არ უშლის ხელს, შეინარჩუნოს უძველესი თვისებები, რომლებიც, შესაძლოა, ოდესღაც საერთო იყო ქართველურ ენათა ჯგუფის ყველა წარმომადგენლისათვის, მაგრამ სრულიადაც არ

¹ მარინე კაკაჩია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; მარინა ჯღარკავა – დოქტორანტი, თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ასახულა წერილობითს ძეგლებში“ (დონდუა, 1967: 7).

წამალი, როგორც სამკურნალო საშუალება, საქართველოში ოდი-
თგანვე არსებობდა. ამას მოწმობს მსოფლიო მითოლოგიაში არსებული
ცნობები კოლხეთის, კერძოდ, მედეას შესახებ. მედეას სახელს ანტიკურ
და წინაანტიკურ სამყაროში ბევრი რამ უკავშირდება. ძველ ხალხს ის
ქალღმერთად მიაჩნდა, მის სახელზე აგებდნენ ტაძრებს. ანტიკური საზო-
გადოება და ბევრი თანამედროვე მეცნიერი მის სახელს უკავშირებს მე-
დიცინის თანამედროვე სახით განვითარებას. თვით ტერმინი მედიცინაც
მისი სახელიდან მომდინარეობს. ლეგენდებისა და ისტორიული წყაროების
თანახმად, მედეას მკურნალობის საოცარი ნიჭი და ცოდნა ჰქონდა, მას
ბევრი უკურნებელი სენის წამლობა შეეძლო. რამდენიმე ლეგენდის მი-
ხედვით, ის ახალგარდაცვლილსაც კი აცოცხლებდა, მოხუცთ კი სიჭა-
ბუკეს უბრუნებდა.

მედეა გახლდათ იასონისა და შემდგომ ეგეოსის მეუღლე, „მსოფლიოს
უდიდესი ჯადოქარი“, ექიმი, ბალახთა და წამალთა მესაიდუმლე, მედი-
ცინის დედამთავარი. მან დაამზადა მალამო, რამაც იასონს ძალა და
მხნეობა შეჰმატა, ეს იყო ზეითუნის ზეთში გაზავებული, არა ჯადოსნური,
არამედ, რაღაც ნამდვილი წამალი (ძვ.წ. აღ. VII. ბერძენი ჰიმნოგრაფის
პინდარეს ცნობიდან). მედეა შვიდგზის მოუხმობს ჰეკატეს, გამზრდელს
და ალბათ დედას, ისე ამზადებს წამალს. ამ წამლებით მუდამ შველოდა
უცხოელებს, ძალა შეჰმატა იასონს, დააძინა გველეშაპი (შეულოცა, უმ-
ღერა ან რტოთი მიასხურა წამალი)...

დღეს არაა ცნობილი, რომელი ლექსებით იყო წარმოდგენილი წა-
მალი, მაგრამ, აღსანიშნავია, რომ უძველეს ქართულ ლიტერატურულ
ძეგლში, იაკობ ცურტაველის „წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისაჲ“, ერთხელაა
გამოყენებული სიტყვა **წამალი**: „მიბრძანე და მოგბანო სისხლი ეგე პირსა
შენსა და ნაცარი, რომელი თუალთა შთაცუჴეულ არს, და სალბუნი და
წამალი დაგდვა, რაჲთა, ჰე, ღამე თუ განიკურნო!“ (**წამებაჲ..**, თავი VII).

„აბო თბილელის წამებასა“ და „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“
იგი არ გვხვდება.

„ვეფხისტყაოსანში“ 21-ჯერ ვხვდებით ამ ლექსემას: 1) საკურნებელი
საშუალების მნიშვნელობით; უფრო მეტად კი – 2) გადატანითი მნიშვნე-
ლობით (=დახმარება, საშველი...).

„დაუუძღურდი, მიჯნურთათვის კვლა **წამალი** არსით არი“ (ტპ. 8);

„თქვა: ზედა-ზედა მომხვდების ნახვა მის ბროლ-ფიქალისა,
ნუთუ მით ვპოვო წამალი მე ჩემი, ფერ-გამქრალისა!“ (ტპ. 42);

„მომცა **წამალი** გულისა, აქამდე დადაგულისა“ (ტპ. 153);

„ან წასვლა იყო **წამალი** ჩემთა სახმილთა გზნებისა“... (ტპ. 797);

„შენ გაქვს **წამალი** მისისა მოთმინებისა თმენისა“.. (ტპ. 839).

კონცეპტი **წამალი** ასეა განმარტებული ქართული ენის ლექსიკო-
ნებში:

ნამალი – ნივთი საკურნებელი, ნივთი სამკურნალო; ეწამლა ვნამლობ, თოფისნამალი, ინამლებს მენამლებს, მოუნამლე მნამლაგი, მნამლელი, ნანამლები ნანამლი, სანამლაგი, სნამლობს, უნამლე, ნამლვა, ნამლობა (ორბელიანი, 1993: 363).

მენამლე – „მისანი“; კუდიანი (*ძველი ქართული ენის...*, 2008: 204)

ნამალი – სამკურნალო შეზავებულება, რომელიც იქმნების ანუ შინაგან მისაღები, ანუ გარედამ დასაღები სატკივართა ზედა (ვეფხისტ. 272), лекарство.

– ღონისძიება ანუ საშუალობა (მუნვე, 15, 255), средство, способ.

– სანამლაგი საკუდინებელი, ანუ შემშლელი კაცთა (ნახე სანამლაგი), отравы, порошок, зелие отравное.

– ნამალი სამხატურო, საღებავი ანუ ჩასაფერადებელი, краски живописные, или красильный материал.

– ნამალი თოფისა, დენთი, საფეთქი, порох (Чубинашвили...).

ნამალი – 1. გარკვეული წესით, (საგანგებო რეცეპტით) დამზადებული სამკურნალო საშუალება (დასაღევი, წასაცხები...) მედიკამენტი. დამწვრის ნამალი, უებარი ნამალი, ნამლის გამონერა, ნამლის შუშა, ნამალს ასმევს, ნამალს იღებს.

ზოგიერთი აბები, თუ ცოტას ყლაპავთ, ნამალია, თუ ბევრს – სანამლაგი (ილია).

[აფთიაქის გამგეს] მუდამ ნამლის სუნი სდიოდა (ს. კლდ.).

გადატანითი მნიშვნ.: უდრეკლობაა მუდამა მტრის დამარცხების ნამალი (ვაჟა).

2. იგივეა, რაც სანამლაგი:

დედავ, გამიშვი, ქალაქში წავალ, ნამალს ვიყიდი, თავს მოვიწამლავ (ხალხ.).

3. იგივეა, რაც საღებავი:

ჩუღურეთს, მალლობზე, დგას სახლი... ამ რვა წლის წინათ იყო ყვითელი ნამლით შეღებილი (ლ. არდაზიანი).

შემოდგომის უჩინარ მხატვარს ნაირნაირი ნამლებით მოუჩითავს უკრაინის გულუხვი მიწის მკერდი (კ. გამს.).

4. საუბ. შაბიამნისა და კირის ხსნარი; ასხურებენ ვაზს დაავადებისაგან დასაცავად. მცენარეთა საღებინფექციო და პროფილაქტიკური საშუალებების საერთო სახელწოდება (შდრ. შენამვლა).

5. იგივეა, რაც თოფის-ნამალი. ტყვია-ნამალი.

ტოროლას მაინც არ მოვკლვ, ბევრიც რომ მქონდეს ნამალი (ხალხ.).

ბაანა, ვაი თუ საფალიეზე ნამალიც არ მოგიყრია?... (გ. წერეთ.).

6. (რაიმე) ნამალს იღონებს.

ნამლად, მალამოდ დაედება, ნამლად დაადებს.

7. ნამლადაც არ ჩანს, ვერ იპოვი, ვერ ნახავ, ვერ მოძებნი. სრულებით არ არის

სადაა, კაცო, ურემი? აქ არსადა ჩანს ნამლადა /ვაჟა/ (ქეგლ).

ქართული ენის დიალექტებში წამალი შემდეგი მნიშვნელობებით გვხვდება:

ქართულში: წამალი – თიხის ჭურჭლის მოსაჭიქავი მასალა. ჭურჭლის წამალი ფიცხი არის და ამტვრევს ჭურჭელსა; ის რო უჭერს, სკდება ჭურჭელი (მეფვერ.). წამლის ნისქვილი ჭურჭლის მოსაჭიქავი მასალის დასაფქვავი ნისქვილი /მეფვერ./ (ბეროზაშვილი., 1981: 492).

ინგილოურში: წამალი – სანამლავი, შხამი; შახამანი /მენაწი წამალ = ვენახის წამალი/ (როსტიაშვილი...).

იმერხეულში (ტაოურში): წამალდიდი (=ძირმწარა, სამკურნალო ბალახი). წამალდიდი ასუა ბალგსა (ქდკ...).

ხევსურულში: წამალ/წამლ – აგრეთვე აწამლებს, გველისწამალი, გირწყლის წამალი, დახპირისწამლავს, პირისწამალი, საპირისწამლე, საწამალავე პარკა, სანამლევი, ღუბის წამალი, წამალა.

წამალა – კვეთი, დვრიტა, მაჭიკი.

წამალ – თოფის წამალი.

საინტერესოა, რომ ძირი **წამ** გამოყენებულია ნოვა-თუშურში: წამ-დალარ, რაც განმენდა-გასუფთავებას ნიშნავს.

ქართველურ ენებში (მეგრულ-ლაზურსა და სვანურში) კონცეპტი წამალი ასეა წარმოდგენილი:

მეგრულში:

წამალ-ი – წამალი.

ღურუჟუმ წამალი ლაფარას ალაჩანდუა//სიკვდილის წამალი ლაფა-როში ხარობდაო (ყიფშიძე, 1994: 180).

დოხთურეფი წამალს მორთუ//ექიმები წამალს მიშვებიან (ყიფშიძე, 1994: 124).

გილულა სოდოსონი კათეფითიში ცუჩა წამალიშა//დადიან წამლი-სათვის მის სახლში სადაური და სადაური ხალხი.

სონი წამალი მულეს?//სადაური წამალი მიუტანეს? (ხუბუა, 1937: 23).

უნამალე – უნამლო.

უნამალეთ ვადოპილა//უნამლოდ არ მომკლა (სამუშია, 1979: 95).

ულურუმ წამალს გილებგორუდი//უკვდავების წამალს დავექებდი (ხუბუა, 1937: 321).

მუ ლორონთიში ჭყორინი რე, მუჭო ვემმაგორუ მა თეში წამალიშავა//რა ღვთისრისხვაა (წყრომაა), როგორ ვერ მივავენი მე ამის წამალსო (ხუბუა, 1937: 10).

წამალუა – 1. წამლობა, მკურნალობა.

მუთუნი წამალუაქ ვაგორთუ//არავითარი წამლობა (მკურნალობა) არ გავიდა.

2. შენამგლა:

ბინების წამალანს//ვენახს წამლავს.

მასუმა წამალი ოკო პირუაში უკული//მესამე წამალი უნდა აყვავი-
ლების შემდეგ (**ყაზახიში...: 2**).

3. მონამგლა:

მიინამალუ დო დახე შური გოფარსალუუ//მოინამლა და კინალამ
სული განუტევა.

4. სულგანაბული წასვლა, შეუმჩნეველად გაპარვა:

უკუხალე ვამკუფინუ, დინამალუ//უკან არ მოუხედავს, ჩუმად წა-
ვიდა (გაიპარა).

მონამალერი – მონამლული:

ნინა მონამალერი გაფუ მაჩამინჯე გვერიცალო//ენა მონამლული
გაქვს მკბენარი გველივით (**სუბუა, 1937: 315**).

წანამალუერი – შენამგლის, მკურნალობის საფასური:

დედობიქ წანამალუერი მიითხუ//დედაბერმა მკურნალობის საფა-
სური მოითხოვა.

წონამალაფუე – აწამვლინებდა.

მენამალე - მენამლე.

მიინამალუ - მოინამლა;

ლაზურში:

ჭამი/წჭამი – წამალი (წ//ჭ-ს მონაცვლეობა და წ-ს განვითარება
ჩვეულებრივია ქართველურში, კერძოდ, ზანურში):

დოხთორიქ **ჭამი** ქომომჩუ//„ექიმმა წამალი მომცა“ (**ჩიქობავა,
1929: 92**). უშქირის **ჭამი** გონაპუ დო ქომეჩუ//„ვაშლს წამალი დაანვეთა
და მისცა“ (**თანდილავა, 2013**). **ჭამი-ჭამითენ** მჭაჯი ქექკვიდეს//„წამალ-
წამალით ბუზი ამონყვიტეს (გაანადგურეს)“ (**თანდილავა, 2013**). ლერი ძა-
ბუნობამ **ჭამი** რენ//„ნიორი ავადმყოფობის წამალია“ (**თანდილავა, 2013**).

ჰემუში **წჭამი** ვაძირეს//„იმისი წამალი ვერ ნახეს“ (**ჟლენტი, 1938: 100**).

უნვეს-ქი: ასლან-კაფლანიში მჟა **წჭამი** რენა//„უთხრეს, რომ ლო-
მისა და ვეფხვის რძე წამალიაო“ (**კარტოზია, 1993: 157**).

„ნგაის **წჭამი** ბუკათით დო დობოლურინით“//საჭმელში წამალი
შევურეთ და მოვკალით **კარტოზია, 1993: 155**).

ჭამ ძირი გვხვდება კომპოზიციებსა და წარმოქმნილ სიტყვებში:

წენა-ჭამონი – ეწამწარე, მონამლული:

მაჟუანი ენ **წენა-ჭამონი**//„მეორე არის ეწამწარე“ (**კარტოზია, 1993:
93**).

წინიშჭამი – ჭიის წამალი;

წომჭამეფი – წანამლევი;

საჭამელი (ქართ.-ლაზ.) – ძვირფასი წამალი (**თანდილავა, 2013: 688**);
ლაზური ამ შემთხვევაშიც, მეგრულისგან განსხვავებით, ნასესხებ

ერთეულებს იყენებს:

დერმანი (არაბ.-თურქ.) – ძალა, ნამალი:

არ სინ ორე, სევდა ჩქიმი, დერდი ჩქიმი **დერმანი**//„ერთი შენ ხარ, ჩემო საყვარელო, ჩემი დარდის ნამალი“ /შდრ. ნამალი „ვეფხისტყაოსანში“/ (**ყიფშიძე, 1939: 43**).

ილაჯი //ლაჯი (თურქ.) – ნამალი:

უკუღე თქვეს-ქი თოლიში **ილაჯი** ბულბულიში მჟა რენ-აა//„მერე თქვეს, რომ თვალის ნამალი ბულბულის რძე არისო“ (**ყლენტი, 1938: 124**).

ილაჯი ვა უხენა-ში, შივიქ თომა ქოდობლამს!//„ნამალი თუ არ გაუკეთე „შივი“ თმას დაყრის!“ (**ჩიქობავა, 1936: 75**).

აღსანიშნავია, რომ *თოფისნამლის* მნიშვნელობით გვხვდება ნასესხობა: **ბაოთი//ბაროთი** (არაბ.-თურქ.) – თოფის ნამალი, დენთი:

ბოში **ბაროთითე** დომკასითაა//„ცარიელი დენთით დამტენეთო“ (**ჩიქობავა, 1929: 116**).

საინტერესოა სიტყვა **ოჭაბუ**, რომელსაც 2 მნიშვნელობა აქვს: 1. ნე-ბო (ასეა მეგრულშიც); 2. ნამლობა. შესაძლებელია, მეორე შემთხვევა ბ//მ-ს მონაცვლეობით იყოს მიღებული, მაგრამ ყურადღება მისაქცევია იმ გარემოებაზე, რომელსაც ალიო თანდილავას **ლაზურ ლექსიკონში** ვკითხულობთ: **ჭაბუ** ფითრი (მსხალსა და ვაშლზეა) ბზის მსგავსი ფოთლები აქვს; ზამთარ-ზაფხულ მწვანეა. მისი ნაყოფი მრგვალი და თეთრია – ნაყოფი ნებოვანი (**თანდილავა, 2013**);

ჭაბუ//ნებო: „კინონი ხეს ბურელი ქონაჭაბენ“ – ინიან ხელზე „ბურელი“ მიენებება (**ყიფშიძე, 1939: 46**).

ლაზურში ფორმა **ოჭაბულე**-ც გახლავთ ფითრი, რომელიც ხე-ხილზე იზრდება და ნამლადაც იხმარება. მისგან მიღებული პრეპარატები გამოიყენება ჰიპერტონული დაავადებების, გულის ასთმის, ათეროსკლეროზის, თავის ტკივილების, ნეფრიტის დროს, როგორც სისხლშემადგებელი საშუალება ცხვირიდან, ფილტვებიდან... (**მაყაშვილი, 1991**).

ნამალ ელემენტი ძირითადია ანტონიმში **სანამლავი**. მეგრულ-ლაზურში ამ მნიშვნელობით ვხვდებით სიტყვებს:

ლაზ. **ღურძული//ღურჯული** – სანამლავი, შხამი, გესლი, ეპიდემია (შდრ. ქართ. ღვარძლი):

„ნა ჭკომი გარი ღურძული გავას“//ნაჭამი საჭმელი შხამად გექცეს. იხ. **ღურძული-ოღურძულე** – ჩაშხამება, ჩახეთქვა, ჩაცეცხლვა;

ნუნა – შხამი: „ნუნა შკომარე“//შხამი ჭამე (წყევლა).

ხშამი – სანამლავი;

ხშამონი – მონამლული;

მეგრ. **შხამი-შხამი** შდრ. ლაზ. **ჩხამი-შხამი** (ნ. მარი).

შხამარა – ძლიერ მწარე (შხამი).

შხამარაჯგურაე – შხამივითაა.

შხამუა – მოშხამვა.

ათე ცხოვრებას ნიიშხამენქ – „ამ ცხოვრებას ნუ იშხამავ“.

შხანკოლა/შხანკალა – მეტად მწარე.

ხინას შხანკოლაჯგურა გემო ულუ//„ქინაქინს მეტად მწარე გემო აქვს“.

ცხამი – ღვარძლი.

ღვანძგი/ღვანძგილა/ღვანძგირა – ღვარძლი

ქემორთე მუშინტერქედო ქემეშაათასე ღვანძგილა ქობალსე//„მოვიდა მისი მტერი და ჩათესა ღვარძლი პურში“.

ღურძული – შავი ჭირი; უბედურება (ი. ყიფშ.). შდრ. ლაზ. ღურძული შავი ჭირი, უბედურება (ნ. მარი).

ჟლამი – შხამი, გესლი.

თიში ჟლამი დიდი მილუ გურსუ//„იმის შხამი დიდი მაქვს გულში“.

ჟლამიანი – შხამიანი.

თეცალ ჟლამიან ნანჭყოლა მუთუნიშე ვე შედგროთ!//„ამგვარი შხამიანი ჭრილობა სხვა რამისაგან არ იქნება (არ შეიქმნება)!“ (**სამუშია, 1979: 115**).

კვარიაქ მოუთხილუასე თაქიანი ტყვია ჟლამიანც//„ყვავი გაუფროთ-ხილდეს აქაურ ტყვიას შხამიანს“.

სანწალა, სანწალე – 1. მძაფრი; ძლიერ მწარე; შხამი. 2. ფიცხელი, მოქნილი.

თე სანწალე მიშაძენ, თე კვარეფი ქიმიოხირე//„ეს შხამი (მძაფრი) რომ (შიგ) ძევს, ის კვარი მოპარა“ (**ხუბუა, 1937: 115**).

სანწალა ქარი – მძაფრი ქარი.

წამ-ან/წამ-აფ გვხვდება სიტყვებში, რომლებიც მოკვდინებას ნიშნავს ლაზურში.

ონამანუ – მიჭყლეტა; მოკვლა:

„სი კილანენ-აა, სი კნამანენ-აა“//„შენ უნდა მოგკლანო, შენ უნდა გაგჭყლიტონო“ (**ჩიქობავა, 1936: 99**).

ონამაფუ – ჩაძალღება, მოკვლა; გაჭყლეტა.

ონამუ – დარტყმა; მოკვლა; (შდრ. **წამ-ეზ-ა**).

სი კილანენ-აა, სი კნამანენ-აა//„შენ უნდამოგკლანო, შენ უნდა გაგჭყლიტონო“ (**ჩიქობავა, 1936: 99**).

ლაზურ-თურქულ ლექსიკონში „**დიდი ლაზური ნენაფუნა**“ (**Bucaklışi., 2007**) სიტყვა **ონამუ** (ათინ.)/**ონწამუ** (ვინ.) 3 მნიშვნელობითაა წარმოდგენილი: 1. დაჭერა; 2. გასროლა; 3. კაცის გასროლით მოკვლა.

ონამაფუ – გასროლით მოკლა (**Bucaklışi., 2007: 814**).

კონცეპტი **წამალი** – ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდე **სვანურში**:

სალიტერატურო ქართულისა და მეგრულისაგან განსხვავებით წამალი სვანურში სრულიად სხვა ძირის ლექსემით გადმოიცემა. ეს არის

ჟაგპრ/ჟაგრანლ:

ჟაგპრ (-გრიმ, გრანლ ბზ., -გრპრ ბქ., -იმ, -ალ ლნტ.), **ჟაგარ** (-იმ, გრალ) ლშხ. „ნამალი“.

ჟანგ-ნაჟგუნ/ჟანგ-ნაჟგუნ/ჟანგ-ნანჟგუნ – ნამლეულობა; ხუაჟ ჟანგ-ნაჟგუნ ხომუა (ლშხ.)//ბეგრი ნამალი (ნამლეულობა) დაუღეგია. (თოფურია, 2000: 683-684).

ჟანგ/ჟანგარ „ნამალი“, **ჟანგ-ნაჟგუნვარ** „ნამლეულობა“, **ლი-ჟგენი** „მონამვლა“, **ლგ-ჟანგ** „მონამლეული“ (დონდუა, 2001: 252).

ნასნელჟუნ ჟანგპრუ (ესერ) მა ლახჟემ (ბზ. 97)//„მოსარჩენი ნამალი რამე მომეცო“.

ჟანგარს გმლა დარ გთრე (ბქ.)//„ნამალს გემოსთვის არავინ სვამს“. ამის იმარის ლუშხურემი ჟანგარდ. (ლშხ., ხორ. 38)//„ამას ხმარობენ დამნვრობის ნამლად“.

ჟანგ/ჟანგ – 1. ნამალი; 2. სანამლავი; 3. დენთი, თოფის ნამალი; გადატ. **ნანრიმ ჟანგ** (ბქ.)//„ერთი ციცქნა“ (ბედისნერის ნამალი).

ა) ალე კუჭი მაზიგი **ჟანგ** ლოქ ლი (ლშხ.)//„ეს კუჭის ტკივილის ნამალია“.

ბ) დენას **ჟანგ** ლახომუა (ლნტ.)//„გოგოს სანამლავი დაუღეგია“.

გ) ეშხუ მარემ **ჟანგ** ლახჟემ (ბქ.)//„ერთმა კაცმა დენთი მისცა“.

მგბაჟურე **ჟანგარ** ლოქუ ათანანდე //„გამაბრუებელი ნამალი გაურიე“.

ლილჟანგრელი – „მკურნალობა“, **ლინგმლჟი** – „მონამვლა“, **ლგნგ-მლჟე** – „მონამლეული“, **მგლჟანგრელი** – „მკურნალი“, **ლეღჟანგრელი** – „სამკურნალი“.

ჟანგ-ნაჟგუნ მოღრე ჟანჟლ//„ფიტოთერაპია ანუ ნამლად ვარგისი და გამოსაყენებელი ბალახების სახელები“ (სვანური ენის., 1978: 141).

მრმ-მრმ ჟანგ-ნაჟგუნს იმჟი ივმარის შვანისგა//„სხვადასხვა ნამლეულს როგორ იყენებენ სვანეთში“ (სვანური ენის., 1978: 142).

შვანს ობჟმ მოღარ ნანგხ ი ჟერხი ჟანგარ ლის. ალჟარს მრმ-მრმ კლიბდ ივმარის ჟქმარ ი ობჟმინ ძღვდ მაშედ ლის//„სვანეთის მცენარეული საფარი საკმაოდ მრავალფეროვანია და ზოგიერთი მათგანი ნამალია; მათ სხვადასხვაგვარად იყენებენ ექიმები და ხშირ შემთხვევაში ძალზედ სასარგებლოცაა“ (სვანური ენის., 1978: 142).

ერთი კონკრეტული კონცეპტის აღწერასთან ერთად შევეცადეთ სალიტერატურო ქართულის მონაცემები შეგვედარებინა სხვა ქართველურ ენებში გამოყენებული ფორმებისათვის. გამოგვეყო საერთო და განსხვავებული ფუძეები და ფორმები.

სვანურისა და მეგრულ-ლაზურის ენობრივი მონაცემები ნამალთან დაკავშირებული ლექსიკისა და ფრაზეოლოგიზმების თვალსაზრისით ტიპოლოგიურად რამდენადმე განსხვავებულია სალიტერატურო ქართულისაგან. გამოიკვეთა, რომ ქართველური ენები ამ კონცეპტის

ამსახველი ლექსიკის თვალსაზრისით საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალის შემცველია. ლექსემა **წამალი** რამდენიმე მნიშვნელობით გამოიყენება როგორც ქართულ, ასევე მეგრულ-ლაზურში: 1. **წამალი**; 2. საწამლავი, შხამი; 3. შაბიამანი; 4. საღებავი; 5. თოფის წამალი (დენთი); 6. გადატანითი მნიშვნელობით: ხერხი, საშუალება (/საშველი). ლაზურში **წამ** ძირს შეესატყვისება **ჭამ**. სალიტერატურო ქართულისა და მეგრულ-ლაზურისაგან განსხვავებით წამალი სვანურში სრულიად სხვა ძირის ლექსებით გადმოიცემა. ეს არის ჟაგწრ/ჟაგწლ.

სვანურისა და მეგრულ-ლაზურის ეს მონაცემები საინტერესოა როგორც სტრუქტურა-აღნაგობის, ასევე სიტყვათწარმოებითი მოდელების, ეტიმოლოგიების, სემანტიკური ნიუანსების თვალსაზრისით. წინასწარი კვლევის საფუძველზე სალიტერატურო ქართულთან მიმართებით იკვეთება საინტერესო სემანტიკური ნიუანსები. ეს სავსებით ბუნებრივიცაა, რამეთუ სხვადასხვა ხალხის მიერ სამყაროს აღქმა და შემეცნება განსხვავებულია. ეს განსხვავება ყველა ენაში თავისებურად აისახება. თითოეული ენა ინდივიდუალური სამყაროა. იგი ადამიანის გონითი კულტურის უმთავრესი ფორმაა. ყოველ ერს თავისი ენობრივი მსოფლხედვა გააჩნია. ენა განსაზღვრავს არა მხოლოდ მსოფლხედვას, არამედ ეთნოსის, ერის ეროვნულ ცნობიერებას. ერის მსოფლხედი ენისა და ერის შინაგანი ურთიერთობის საფუძველზე აღმოცენდება (**სეპირი, 2005: 42**). ამა თუ იმ ენის მატარებელთა მსოფლალქმის სპეციფიკას ასახავს კონცეპტთა, როგორც სემანტიკურ ერთეულთა, ერთობლიობა, რომელიც ქმნის კონცეპტუალურ სფეროს. ამის დასტურია კონცეპტი **წამალი** ქართველურ ენებში.

ბიბლიოგრაფია:

- *კოდორული...*, 2007-2010, – ჩანტლაძე იზა, მარგიანი-დადვანი ქეთევან, მარგიანი-სუბარი ქეთევან, საღლიანი მედეა, იოსელიანი რუსუდან. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1. თბ., 2007-2010;
- *სვანური ენის...*, 1978 – სვანური ენის ქრესტომათია. ტექსტები შეკრიბეს აკაკი შანიძემ, მაქსიმე ქალდანმა, ზურაბ ჭუმბურიძემ. თბ. 1978;
- *ქაპ...* – ქვე-ჩვენებურების ქართული (ფუტკარაძე შუშანა), – <http://www.corpora.co/#/dictionaries> (ნანახია: 4.05.2018);
- *ქაპლ*, 1986 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. მთავარი რედაქტორი არნოლდ ჩიქობავა. თბ. 1986;
- *ყაზახიში...* – გაზ.: „ყაზახიში გაზეთი“. 16 მ არტი, 1930;
- *ძველი ქართული ენის...*, 2008 – ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი. 16800 სიტყვა. შედგენილია ილ. აბულაძის, აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილისა და სხვა ავტორთა ლექსიკონური ნყაროების მიხედვით. შემდგენელი გრიგოლ რუხაძე; რედაქტორი გვანცა კოპლატაძე. თბ., 2008;
- *წამებ...* – ცურტაველი იაკობ. წამებზე წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ,

- www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/iakob_curtaveli/Shushanikis%20Tsameba.pdf;
- **ასათიანი**, 2012 – ასათიანი ირინე. ლაზური ლექსიკონი. თბ., 2012;
- **ბეროზაშვილი...**, 1981 – ბეროზაშვილი თამარ, მესხიშვილი მერი, ნოზაძე ლამარა. ქართული დიალექტის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1981;
- **დიუშეზილი**, 2009 – დიუშეზილი ყორჟ. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები. ლაზური ტექსტების ქართული ვერსია და ლექსიკონი შეადგინა მ. ბუკიამ. თბ., 2009;
- **დონდუა**, 1967 – დონდუა კარპეზ. რჩეული ნაშრომები. ტ. 1. შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ალ. ლლონტმა. თბ., 1967;
- **დონდუა**, 2001 – დონდუა კარპეზ. სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი (ლაშხური კილო). თბ., 2001;
- **თანდილა**, 2013 – თანდილა ალი. ლაზური ლექსიკონი (ლაზური ნენაფუნა). თბ., 2013;
- **თოფური**, 2000 – თოფურია ვარლამ. სვანური ლექსიკონი. თბ., 2000;
- **იაკობიძე**, 2015 – იაკობიძე ნათია. ემოციის აღმნიშვნელ აბსტრაქტულ სახელთა სემანტიკა ქართულსა და გერმანულ ენებში. სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2015;
- **კარტოზია**, 1993 – კარტოზია გურამ. ლაზური ტექსტები. თბ., 1993;
- **მაყაშვილი**, 1991 – მაყაშვილი ალექსანდრე. ბოტანიკური ლექსიკონი. მცენარეთა სახელწოდებანი. სასტამბოდ მოამზადა გ. ნახუცრიშვილმა. თბ., 1991;
- **ორბელიანი**, 1993 – ორბელიანი სულხან-საბა. ქართული ლექსიკონი. ტ. 2. თბ., 1993;
- **ჟღენტ**, 1938 – ჟღენტი სერგი. ჭანური ტექსტები. არქაბული კილოკავი. თბ., 1938;
- **რამიშვილი**, 1995 – რამიშვილი გურამ. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით. თბ., 1995;
- **როსტიაშვილი...** – როსტიაშვილი ნათელა. ინგილოური ლექსიკონი, – <http://www.ice.ge/liv/liv/ingilour.php>.
- **სამუშია**, 1979 – სამუშია კალისტრატე. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები (მეგრული ნიმუშების მიხედვით). თბ., 1979;
- **სეპირი**, 2005 – სეპირი ედუარდ. კულტურა, ენა და პიროვნება. რჩეული ესეები. ინგლისურიდან თარგმნა თ. ებანოიძემ. თბ., 2005;
- **ფენრიხი**, 2000 – ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2000;
- **ქაჯაია I**, 2001 – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 1: ა-ვ. თბ., 2001;
- **ქაჯაია II**, 2002 – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 2: ზ-ს. თბ., 2002;
- **ქაჯაია III**, 2002 – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 3: ტ-ჰ. თბ., 2002;
- **ქაჯაია IV**, 2009 – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 4: დამატებანი. თბ., 2009;
- **ყიფშიძე**, 1939 – ყიფშიძე იოსებ. ჭანური ტექსტები. წინასიტყვაობა და რედაქცია არნ. ჩიქობავასი. თბ., 1939;
- **ყიფშიძე**, 1994 – ყიფშიძე იოსებ. რჩეული თხზულებანი. გამოსაცემად მოამზადა კ. დანელიამ. თბ., 1994;
- **ჩიქობავა 1929** – ჩიქობავა არნოლდ. ჭანური ტექსტები. ნაკვ. 1: ხოფური

- კილოკავი. ტფ., 1929;
- *ჩიქობავა 1936 – ჩიქობავა არნოლდ*. ქსანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ. ტფ., 1936;
 - *ჩუბუა, 2002 – ჩუბუამერაბ*. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. დამატებითი მასალები ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის. თბ. 2000-2003;
 - *სუბუა, 1937 – სუბუა მაკარი*. მეგრული ტექსტები. მეგრული ტექსტები ზღაპრებში და ლექსებში. ტფ., 1937;
 - *BUCAKLİŞI.., 2007 – Bucaklışi İsmail, Uzunhasanoğlu Hasan, Aleksiva İrfan*. Büyük Lazca Sözlük. *Didi Lazuri Nenapuna*. 2007
 - *ВЕЖБИЦКАЯ, 1997 – Вежбицкая Анна*. Язык. Культура. Познание. *Перевод с английского*. Ответственный редактор М. А. Кронгауз, вступительная статья Е. В. Падучевой. М., 1997;
 - *МАСЛОВА, 2001 – Маслова Валентина Авраамовна*. Лингвокультурология. *Учебное пособие для студентов высших учебных заведений*. М., 2001;
 - *МАРР, 1910 – Марр Николай Яковлевич*. Грамматика чанского (лазского) языка. *С хрестоматией и словарем*. СПб., 1910;
 - *ТЕЛИЯ, 1996 – Телия Вероника Николаевна*. Русская Фразеология. *Семантический, прагматический и лингво культурологический аспекты*. М, 1996;
 - *ЧУБИНАШВИЛИ... – Чубинашвили Нико*. Грузинско-русский словарь, – <http://www.classes.ru/all-georgian/dictionary-georgian-russian-ch-term-14312.htm>.

MARINE KAKACHIA, KETEVAN MARGIANI, MARINA JGARKAVA¹

THE CONCEPT “TSAMALI” IN THE KARTVELIAN LANGUAGES

The linguistic data of Svan, Megrelian and Laz in relation to the vocabulary and phraseology of the concept “tsamali” (English: a medicine; Georgian: „წამალი“) are typologically different from the Georgian literary language to some extent. Regarding to the word-stocks which express this concept the Kartvelian languages contain very rich and varied materials. Interesting semantic nuances are distinguished on the basis of the preliminary research in connection to the Georgian literary language; For example: the lexeme “tsamali”(a medicine) is used in various meanings in Georgian, Megrelian and Laz: 1) a medicine; 2) poison, a toxin; 3) blue vitriol; 4) a paint; 5) gunpowder; 6) in the figurative meaning as: way, mode; method (/help, assistance). In the Laz language the root „წამ“ (tsam) corresponds to „ჭამ“ (tcham). Unlike the Georgian literary language, Megrelian and Laz, tsamali is expressed with the help of quite different root lexeme in the Svani language, such as: Jagḗr/Jagrḗl (zhagmr/zhagmrl).

¹ **Marine Kakachia** – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University; **Ketevan Margiani** – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University; **Marina Jgarkava** – Post-Graduate Student, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

ქეთევან მარგიანი¹

კითხვითი ნაწილაკები ძველ ქართულსა და სვანურში
(პალსჯემოური დიალექტის მონაცემების მიხედვით)

სვანური ენა, ისევე, როგორც მეგრულ-ჭანური, მართალია, პერგამენტზე არაა წარმოდგენილი, მაგრამ ეს არც მას და არც მეგრულ-ჭანურს არ უშლის ხელს, შეინარჩუნოს უძველესი თვისებები, რომლებიც, შესაძლოა, ოდესღაც საერთო იყო ქართველურ ენათა ჯგუფის ყველა წარმომადგენლისათვის, მაგრამ სრულიადაც არ ასახულა წერილობითს ძეგლებში (დონდუა, 1967: 7).

V-XI საუკუნეების სალიტერატურო ქართულის – ძველი ქართული ენის რთული გრამატიკული წყობის, მორფოლოგიური სტრუქტურისა თუ ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის არაერთი მოვლენა და ფაქტი სვანურს დღესაც იმავე არქაული სახით აქვს შემონახული; ეს მოვლენებია: პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის ასახვა ზმნასა და ნაზმნარ სახელში, ხანმეტობა, უფროობითი ხარისხის ფორმათა წარმოება, ტმესი ანუ განკვეთა, გახლჩა. ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია და სხვა არაერთი. ძველი ქართულისა და სვანურისათვის ასევე ერთნაირადაა დამახასიათებელი კითხვითობის -ა, -მეა, -მე; სვან. -ა, -მო, -მა; ნაწილაკები, რომლებიც მიერთვიან რა ზმნა-შემასმენელს, თხრობით ფორმებს აქცევენ კითხვითად.

წინამდებარე პუბლიკაცია სწორედ ამ საკითხებში სვანურისა და ძველი ქართულის ერთგვრობას, იდენტობას ეხება. ძველ ქართულში კითხვითი სიტყვების – ნაცვალსახელებისა და ზმნისართების – შემცველი კითხვითი წინადადება არ განსხვავდებოდა თხრობითი წინადადებისაგან; კითხვითი სიტყვები ძირითადად წინადადების თავში იყო მოქცეული და ხმის ამალღება, კითხვითი ტონის მინიჭება მასზე ხდებოდა: *ოდეს ყოფილ არ აქამომდე თუცა დედათა და მამათა ერთად ეჭამათ პური? რომელ არს დედაჲ ჩემი და მამაჲ ჩემი?* მაგრამ თუ კითხვითი სიტყვა არ მოიპოვებოდა, კითხვით წინადადებას გადმოსცემდა -ა ნაწილაკი. „ინტონაცია ძველი ქართულისთვის უცნობია. დღევანდელი ქართული არ წარმოადგენს ამ

¹ ქეთევან მარგიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მხრივ ტრადიციის გაგრძელებას. კვილოებიც სხვადასხვაობენ. სახელდობრ: სალიტერატურო ქართულსა და მთელ რიგ დიალექტებში „-ა ნა-ნილაკი არ ჩანს, ხმის ამალღება უწევს იმ სიტყვის ბოლო მარცვალს, რომელიც შეკითხვის ობიექტია“ (თოფურია, 2002). ა. შანიძე შენიშნავს, რომ ძველი ქართულში მე კითხვითი ნაწილაკი შეიძლება მაშინაც იყოს, თუ წინადადებაში კითხვითი სიტყვაა: **ვის-მე** კელ-ენიფების ცხორებად? (შანიძე, 1983: 146).

საინტერესოა, რა ვითარებაა ამ მხრივ ქართველურ ენებში? ქართველოლოგიის არაერთი საკითხის კვლევისას ქართველურ ენათა მონაცემების მნიშვნელობის ხაზგასმის მიზნით, ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება ციტირება ნიკო მარისა და ალ. ცაგარელის მიერ საუკუნის წინ ნათქვამი შთამბეჭდავი აზრებისა: „ვფიქრობდი, რომ სინას მონასტრის ბიბლიოთეკაში დაცული უძველესი ქართული დათარიღებული ხელნაწერი 864 წლისა მომცემდა ქართული ენის უძველეს სახეს, მაგრამ იმედი გამიცრუვდა და განცვიფრებულვც დავრჩი: ძველი სამწერლობო ენა არ აღმოჩნდა იმდენად არქაული, რამდენადაც ვფიქრობდი; პირიქით, ის ამტკიცებდა ცოცხალი ქართული მეტყველების ბევრ თავისებურებათა კანონიერებასა და სიძველეს“ (Mapp, 1911).

წერილობით ძეგლებს, თუნდაც უძველესთ, არ შეუძლიათ გასწიონ ხალხური ცოცხალი ენის მაგივრობა. ისინი ვერ წარმოადგენენ მთელი სიმდიდრითა და მრავალფეროვნებით ენის ფორმებსა და ფუნქციებს. ამისათვის მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი ენების შესწავლა, რომლებიც ქმნიან მეტყველების ფორმების თავისუფალი განვითარების აუცილებელ პირობებს და შებოჭილი არ არიან ლიტერატურის საქმეში ჩარევით. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იდიომები ქართული (ქართველური) ტომების ლაზების, მეგრელებისა და სვანებისა. ამ ენებში ენა ცოცხლობს ჯერ კიდევ თავის ბუნებრივ – მუდმივი წვის მდგომარეობაში და სწორედ ამ ენებს უნდა მივაქციოთ ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღება, თუკი გვინდა წარმოვადგინოთ ქართული ენის ნათესაობა და განვითარება (Цагарели, 1880). დავესესხებით ასევე პროფესორ ი. ჩანტლაძეს: როცა არქაიზმებზეა მსჯელობა, ქართველურ ენათა სამყაროდან, უპირველეს ყოვლისა, სვანური უნდა გაგვახსენდეს, მით უფრო, რომ სხვებთან შედარებით მან ყველაზე ნაკლებ განიცადა ინტერფერენციის პროცესები მონათესავე თუ არამონათესავე, სამწერლობო თუ უმწერლობო ენებთან (ჩანტლაძე, 2007-2010: 13).

კითხვითი ნაწილაკების კუთხით სვანურის ადრეული პერიოდისა თუ უახლოესი ტექსტური გამოცემების შესწავლა და ცოცხალ მეტყველებაზე დაკვირვება საკმაოდ საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს, მით უფრო, ძველ ქართულთან პარალელების გავლების და კითხვითი ელემენტების რაგვარობის შედარების ასპექტით. „კითხვითი წინადადება სვანურში არქაულ სტრუქტურას იცავს. სვანური ამ მხრივ ძველი ქართულისა და

მეგრულის გვერდში დგას. თუმცა ამათგან განსხვავდება როგორც კითხვითი ნაწილაკების სიუხვით, ისე უკანასკნელთა გამოყენების ადგილითა და ინტონაციით“ (**თოფურია, 2002: 254**).

კითხვითი სიტყვის არარსებობის შემთხვევაში კითხვითობას სვანურში გამოხატავენ ნაწილაკები: -ა, -მო, -მა. საანალიზო მასალა ძირითადად ამოკრებილია კოდორული ქრონიკების ბალსზემოურად მეტყველთა ჩანაწერებიდან (**კოდორული., 2007-2010: 89-361**).

ხემბუწლდმა ეჯაჲს? „ესაუბრებოდი იმათ?“ იმა დეიდაშუილ ლ'ალა, ჯიხამა? „ვისი დეიდაშვილია ეს - იცი?“ ლახუბად ოთჰუეღხა, ღო? „ძმებმა გაუყიდეს მერე?“

ა, ეჯაჲრ ყარჩას იზგახ, მადმა? „ა, ისინი ყარაჩაიში ცხოვრობდნენ, არა?“ ლუშნულ მჲ ხაყხა დინდგელს? დიდგგილჲმ? მამამა? „სვანურად რა ჰქვია დინდგელს? დიდინგილა, არა?“

აჰა, ი ათხე მედე, ფუტკრალე ნინ ჯესმიმა? ფუტკრალე ნინ ჩის... მეფუტკრეს ჩის ხეკუეს ხესმრლდედ „ჰა, ახლა რა უნდა გკითხო, ფუტკრების ენა გესმის?“ „ფუტკრების ენა ყველა მეფუტკრეს უნდა ესმოდეს“. ი გუნ ლტუზერჲლე მად ლიხა? „და ძალზედ ბეჯითები, დაუზარელები არ არიან?“

მამა. მიზეზ მჲ ლი ჯიხამა? „მიზეზი რა არის, იცი?“ ჩუბჲრთე დემხან ჯიგჲდა? „ბალსქვემოელებს გენეტიკურად არ ენეთესავები?“ ხუისტანჲრ კალსი მადმა იზგეხ? „ხვისტანები კალაშიც ცხოვრობენ?“ ათხედ ლერთანშუ ხჲდრაია? „ახლაც მარცხენა ხელით წერ?“ პენსიას ჯაჰუდიხმა? „პენსიას გაძლევენ“. ჩუჯიჩდამა იფჲრს სი? „ყოფილხარ იფარში?“ სგამეჯდე ეჯლა ხიშდა? „გადმოსული იმიტომ ხართ?“ ხოშა მუხუბე ეჩე ნათჲნ ლია? „უფროსი ძმა იქა არის დაბადებული?“

ღობჲრ ჯირიხმა? „ფუტკარი გყავთ?“ ამჩუ ბგეი კუარმობ ერ ხჲმთქუა, ეჯლა ირჲლა? „აქ მაგარი სიცივეები რომ სჩვევია, იმიტომ იქნებოდა?“

ხეხუმი გჲრგლათე მამ ატხ, მადმა? ხეხუმი გარგლათე — მამა. ხეხუ მიშგუ ყჲიდათე ხეკუეს ანჯეს. „ცოლის მეტყველებაზე არ გადახვედი, არა?“ „ცოლის მეტყველებაზე არა. ცოლი თვითონ უნდა გადმოვიდეს ჩემს ყაიდაზე“.

აჯალ მალეგუემ მამ ჯემყდენია? „არაფერი გახსენდება?“ ეჩჲად ირიჲმა ნლზიგუ ამე? „მანმადე იქნებოდა ნამოსახლარი აქ?“ ი მამ ერ აჯჯიდეს ეჩჲა ხიხრინიმა? „და რომ არ მოგიტანენ, მაშინ ბრაზდები?“ ათხე სი ჯივიდამა, სი ლემჲრხიმა მოლოჲმ? ჯივიდამა ლილჲმ ისგუ ლჲსუშად? „შენ მიგიტანია? შენ ყოფილხარ ლილაის მიმტანი? მიგიტანია ლილაი შენ ასულებისთვის?“

ჲრიმა ამე ჟაჯუჲრ? „აქ არყის ხე არის გავრცელებული?“ მახე ზომხა ხოშა ჯანწამხა? „ძველით ახალი წელი უფრო გნამთ?“ ჩუაფუჲა კისდ? „გაუშვი მართლა?“ დჲშდუჲრ ხოდგარახმა ალ ცხიკისგა? „დათვები თუ მოუკლავთ ამ ტყვეში?“ ჩუეჯხუიდიმა ჩუშჲლიდ? „დაგხვდა ჩამოსვლისას?“

დწლისგა მაშენე ცხიკპრ ამეჟი ლიხ, **მადღა?** „დალის ხეობაში ყველაზე დიდი ტყეები ამ მხარეს არის, არა?“ ბიძია ტპრეილ ჭწდსნაჟდა ლგდგარუნლო, **მო?** „გესიზმრებოდა ბიძია ტარიელი გარდაცვალების შემდგომ?“

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ „ა საერთოა ძველ ქართულთან, მა და მო კი წარმოშობით ორივე უარყოფითი ნაწილაკია და ეკვივალენტი მოეპოვება იბერიულ-კავკასიურ ენებში. მო ფუნქციით უდრის ა ნაწილაკს. მახვილი წინა ხმოვანს მოსდის, მა ნაწილაკი კი თვითონ ატარებს. მთის კილოები (ხევსურული, ფშაური, ინგილოური, მთიულური...) ძველ ქართულს აგრძელებენ -ა ნაწილაკის გამოყენებაში, მაგრამ, სამწუხაროდ, არც ადგილის მიკუთვნებაში და არც ინტონაციაში მას (ძვ. ქართულს) არ წარმოადგენენ. დაკვირვება ადასტურებს, რომ -ა ნაწილაკი მხოლოდ შემასმენელთან (ზმნასთან) იხმარებოდა. და არა სხვა წევრებთან. კილოები ამას თითქოს არად დაგიდევენ. ინტონაციაც არეულია (გამოსარკვევია სინამდვილე)“ (**თოფურია, 2002: 255**).

სვანური კითხვითი ნაწილაკების გამოყენებით მისდევს ძველ ქართულს, მაგრამ ინტონაციის თვალსაზრისით თავისებურებასაც წარმოგვიდგენს. საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ძველ ქართულში კითხვითი ინტონაცია, ხმის ამაღლება მოდიოდა არა კითხვით ნაწილაკზე, არამედ მის წინა მარცვალზე; ძველ ქართულში ხმის ამაღლება -ა ნაწილაკის წინა მარცვალზე უნდა ყოფილიყო: ხუცეს ხარა?

ეჩქა ხოშილ მგნათჟირ ი ხოშილ ჭჟრილი გიჭუნდ ხწლხ იზგაა? „იმ დროს უფრო მონათესავე და რჯულის უფრო მცველი ხალხი ცხოვრობდა?“

ეჩაჟ გერმანელრე თჟითმფრინაჟ აპიდაა? „იქამდე გერმანელების თვითმფრინავი აღწევდა?“

კლუხორი თანწლისგა აწწდხ, მადღა? „კლუხორის უღელტეხილიდან შემოვიდნენ, არა?“

სი დწლს ხიმა ნათუნ? „შენ დალის ხეობაში ხარ (=ხარა) დაბადებული?“

აჰა, გჟეგინომა ეჯლა ჯადუხახა? „აჰა, გვეგინანთი იმიტომ გქვიათ?“

მერმე თემრე ჟახწლ ჯიხამა გასჟიანწრისგა? „დანარჩენი თემების სახელები იცი გასვინებში?“

სვანურში თუკი წინადადებაში არის კითხვითი სიტყვა-კითხვითი ნაცვალსახელი ან კითხვითი ზმნიზედა, მაშინ სალიტერატურო ქართულის მსგავსად ის სრულიად ემთხვევა თხრობით წინადადებას.

მწა გჟპრიმ ხი ი **ომა** ლგზუნდ ხი? „რა გვარისა ხარ და რამდენი წლის ხარ?“ ისეუ ხოშწლ **შომა** იროლხ დწლთე ნაწწლ? „შენი წინაპრები როდის იქნებოდნენ დალის ხეობაში გადმოსული?“

ლათჟერთე **იმწარ** სწცხჟუნ მოსკოჟთე ლიზი, თბილისთე **იმლა დო** ადე? „სასწავლებლად რატომ ირჩიე მოსკოვში წასვლა, თბილისში რატომ

არ ნახვედი?“

ხომა მენწირდ იმე იზგეხ გასტინანარ? „მეტნილად სად ცხოვრობენ გასვიანები?“

ვალდე ვაცობჟი მჰა ჯასმა? „ხალდეს აჯანყებაზე რა იცი, რა გსმენია?“

ძველ ქართულში ერთსა და იმავე ფორმასთან დასტურდება -**მეა** მრჩობლი (წყვილი) ნანილაკი: „უნყი, მეა, ხუცეს“ (**სალინაძე, 2008: 178-179**). უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ძველ ქართულში კითხვითთან ერთად გამოიყოფა ნანილაკთა შემდეგი ჯგუფი: დადასტურებითი, უარყოფითი, მიმართებითი, განუსაზღვრელობითი, სხვთა სიტყვის. საინტერესოა, რომ სხვა ნანილაკთაგან ძველ ქართულში -**ვე** ინტენსივობას გამოხატავს, **უკუე** ნიშნავს მაშ, მაშასადამე, მართლაც, იქნებ; **ნუ, ნუუკუე** – იქნებ, განა, ხომ; **ბარე** – ბარემ, მაშასადამე; **-ლა** - კიდევ, ჯერ კიდევ; **მებრ** – სრულიად; **სამე** – მართლაც; **კნინ/კნინლა/კნინლადა** – თითქმის; **თვსაგან** – ცალკე; **თუ არა** – თორემ; **ჰელამე** - იქნებ; **უტე** – დაე; **ძი** – თუ, აბა. **მცა** ნანილაკის ფუნქციურ მრავალფეროვნებათა შესახებ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ვრცლად არის აღწერილი; (პარალელისათვის უდავოდ საინტერესოა ისიც, რომ სვანურში მისი მორფოლოგიური შესატყვისია **-უ/-ჴ/-უვ; -ოლ/-ოლჴ** ნანილაკები, რომელთაც კავშირებითობის სემანტიკა შეაქვთ ზმნის და მთლიანად წინადადების თხრობით ფორმაში; შეიძლება ითქვას, რომ ძველი ქართული **მცა** და სვანური **-უ/-ჴ/-უვ, -ოლ/-ოლჴ** ნანილაკები გამოყენების თვალსაზრისით თითქმის იდენტურნი არიან). საინტერესოა, რომ სვანური და ძველი ქართული ტემისსი ანუ ზმნის განკვეთის, გახლეჩის თვალსაზრისითაც სრულიად მსგავს სურათს წარმოგვიდგენენ, იმ განსხვავებით, რომ სვანურში ერთდროულად სამი-ოთხი ლექსემაც კი, შესაძლოა, ქმნიდეს ტემისს: **ნაცვალსახელი, სხვათა სიტყვის ნანილაკი, კავშირი...** „მეჰად **ღალ** ხატჴილნა ლგიარობჴი: „სი როქ დაჩჴირ მნდე, მუხტუბე როქ მირი ი **ჩუ-ლახ-როქ-ჰარ-ამდაგრი**, ნინა, დაჩჴირ, ჩუმიხა, სი როქ ჩუმიწური“ (**კოდორული., 2007-2010:152**) „თურმე ყოველთვის ეუბნებოდა დედას სიცოცხლეშივე: „შენ და კი არა, ძმა მყავხარო და თუკი ვინმე მომკლავსო („მო-თუკი-ო-ვინმე-მკლავს“) ნინა, დაო, ვიცი, რომ შენ შურს იძიებ ჩემსასო“.

პარალელური ფორმები კითხვითი ნანილაკების გამოყენების თვალსაზრისით: **-ა** დაერთვის ზმნის პირიან ფორმას: **ძველი ქართული:** იაკობ მანდა არს-ა?

სვანური: შომა კედნი-ა? „როდის მოხვალ?“ პეტრე ერე შრი-ა? „პეტრე იქ არის?“

-ა ახლავს სახელს: **ძველი ქართული:** არა მიცი მე-ა?“ გიყუარ მე-ა?

სვანური: სი მამ ჯაჯრავა ერიშ-ა? „შენ იმისი არ გჯერა?“

კითხვითი ნანილაკი შეიძლება მაშინაც იყოს, თუ წინადადებაში კითხვითი სიტყვაა: **ძველი ქართული:** ვის-მე ველ-ენიფების ცხორებად?

ვიდრე-მე ეგულების ამას წარსლვად? უკუეთუ მარილი იგი განქარდეს, რაფთამე დაიმარილოს?

სვანური: ძვრს ხმმეღდა-და ერწ ლიგენჩაწლ? „ვის შეუძლია მასთან ჭიდილი“.

ამგვარად, კითხვითობის გამოხატვა საგანგებო კითხვითი ელემენტებით ერთნაირად ახასიათებს ძველ ქართულს, სვანურს, მთის კილოებს. არ შემოინახა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულმა. სავარაუდოდ, ის უნდა არსებულებო საერთოქართველურში; ძველი ქართულისა და სვანურის მონაცემები იძლევა საფუძველს ამგვარი ვარაუდის დაშვებისა.

ბიბლიოგრაფია:

- *კოდორული...*, 2007-2010, – ჩანტლაძე იზა, მარგიანი-დადვანი ქეთევან, მარგიანი-სუბარი ქეთევან, სალიანი მედეა, იოსელიანი რუსუდან. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1. თბ., 2007-2010;
- *დონდუა*, 1967 – დონდუა კარპეზ. რჩეული ნაშრომები. ტ. 1. შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ალ. ლლონტმა. თბ., 1967;
- *თოფური*, 2002 – თოფურია ვარლამ. სვანური ლექსიკონი. თბ., 2002;
- *სალინაძე*, 2008 – სალინაძე რუსუდან. ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები). სახელმძღვანელო. თბ., 2008;
- *შანიძე*, 1983 – შანიძე აკაკი. ძველი ქართული ენის გრამატიკა. თბ., 1983;
- *ჩანტლაძე*, 2007-2010 – ჩანტლაძე იზა. კოდორის ხეობის (დალის) მოსახლეობის მეტყველების ინტერდისციპლინარული კვლევის შედეგები, – წგნ.: ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. სალიანი მედეა, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1. თბ., 2007-2010;
- *МАРР Николай Яковлевич*. Георгий Мерчул. Житие св. Григория Хандзтийского, – *Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии*. Кн. VII. СПб., 1911;
- *ЦАГАРЕЛИ*, 1880 – Цагарели Александр Антонович. Мингрельские этюды. Вып. II: *Опыт фонетики мингрельского языка*. СПб., 1880.

KETEVAN MARGIANI¹

INTERROGATIVE PARTICLES IN OLD GEORGIAN AND SVAN LANGUAGES (BY DATES OF BALSZEMOURI DIALECT)

Question special particles -a, -mea, -me, -a, -mo, -ma... are found in old Georgian and Svan Languages; But not in Modern Georgian and Megrelian Lan-

¹ *Ketevan Margiani* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

guages. Question expression of special interrogative particles linked with verbs characterizes Old Georgian (5-11th Centuries) and modern Svan languages; It does not characterize modern Language. It is not found in modern Georgian and Megrelian languages. Such interrogative particles in old Georgian are: -a, -mea, -me; in Svan: -a, -mo, -ma. Svan Language have been thoroughly studied by famous Kartvelologists (N. Marr, A. Shanidze, S. Janashia, K. Dondua, V. Topuria, Arn. Chikobava, G. Machavariani, M. Kaldani, G. Klimov, T. Sharashenidze, Z. Chumburidze, I. Chantladze, A. Oniani, G. Topuria, I. Melikishvili, N. Abesadze...) and correspondingly, their opinions either coincide with each other or differ considerably.

ენათმეცნიერება

ნინო მაშია¹

ნიადაგებისა და საყანა ადგილების აღმნიშვნელი ლექსიკა
მეგრულ-ლაზურში

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში თითქმის ერთხმად აღიარებულია, რომ ქართველური ტომები დასაბამიდან მოსახლეობდნენ დღევანდელი საქართველოს მიწა-წყალზე. აქ ხდებოდა პრექართველური ეთნოსის ჩამოყალიბება, ხოლო შემდეგ კი საერთო ქართველური ფუძენის მატარებელი ხალხის დაშლა მონათესავე ტომებად: ქართველად, ზანებად (მეგრულ-ჭანებად) და სვანებად. საქართველოს მიწა-წყალზე ათასეული წლების მანძილზე მიმდინარეობდა ქართველ ტომთა სოციალურ-ეკონომიური და კულტურული განვითარების ხანგრძლივი და რთული პროცესი. აქ და მეზობელ ოლქებში ხორციელდებოდა ქართველ ტომთა ფიზიკური, ეკონომიური და კულტურული კონტაქტები მონათესავე თუ სხვა ხალხებთან, რაც ასახვას პოვებდა როგორც ენაში, ასევე ნივთიერ კულტურაში. ნაშრომში წარმოდგენილია მოკლე მიმოხილვა ნიადაგებისა და საყანა ადგილების აღმნიშვნელი ლექსიკისა მეგრულ-ლაზურში.

მინას მეგრულად **დისა** ჰქვია. მისი ფარდი ქართულში გვაქვს **თინა**-ს სახით. ლაზურში **დისა** მინასთან ერთად ხმელეთს და ნიადაგსაც აღნიშნავს: **დისა** ხმელეთი, ნიადაგი, მინა. „ჩქინი დისაშა, ჩქინი ჟერიშა თურქი ვარ მულენ“ – ჩვენს მიწაზე, ჩვენს ადგილზე თურქი არ მოვა (**ყიფშიძე, 1939: 6; თანდილავა, 2013: 198**). ლაზ. **დისა** „მინა; ნიადაგი“; მეგრ. **დისა** „მინა; ადგილი“; შდრ. ძვ. ქართ. **თივა** (**ქირია., 2015: 787**).

დისა კარბა მინამაგარი, გამხმარი მინა: „**დისა** კარბა დობნკი“ – გამხმარი მინა გავხსენი (დავამუშავე) (**თანდილავა, 2013: 198**). **ლეტა** მეგრულში ტალახს ნიშნავს, ხოლო ლაზურში ტერმინი მინა **ლეტა**-თი გამოიხატება და მინას და ტალახს აღნიშნავს: „დიდო მგვანერი ლეტა რენ“ – ძალიან ნაყოფიერი მინაა (**თანდილავა, 2013: 397**). „ლეტას მუჭო მუშახთას“ – მინაში როგორ შევიდეს (**ჩიქობავა, 1936: 139; თანდილავა, 2013: 397**). „მეზარეს სალიკელე ლეტა მეშანთხორერი ივენ“ – სასაფლაოზე მარჯვნივ მინა შეთხრილი იქნება (**ჟლენტი, 1938: 10; თანდილავა, 2013: 397**).

ჭენჭი – ჭაობი, ტალახი (**თანდილავა, 2013: 860**).

¹ **ნინო მაშია** – დოქტორანტი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ყანას მეგრულში ყვანა ჰქვია. ლაზურში ყონა//ონა: „ყონაფე მთუ-თეფეჟ ქომიჭკომეს-ა“ – ყანები დათვებმა შეგვიჭამესო (თანდილავა, 2013: 816).

ყონა გომალუ – ყანის გამარგვლას ნიშნავს (თანდილავა, 2013: 816).

რზენი, ვაკეს, ბარს დაბლობს ნიშნავს (Кипшидзе, 1914: 509). ეს სიტყვა ზოგან ზენი ფორმითაც იხმარება (ელაიავა, 1997: 67). ლაზურშიც ზენი ვაკე ადგილს აღნიშნავს: ზენი (ათინ. ვინ.) მინდორი, ვაკე, სწორი ადგილი (საქონლის საბალახო ადგილი ტყის შუაში, равнина: „ზენის ბორტი, თუნაშა ნიტი-შ კულე“ – მინდორში ვიყავი დუნიაში (სამოვარზე მიდიოდნენ ძველად დუნიაში), რომ მიდიოდი (ჟლენტი, 1938: 164; თანდილავა, 2013: 284).

მეგრულში ჯ. რუხაძის მონაცემებით ნყლისპირა ვაკე ადგილის სახელად მეგრულში გვაქვს: მერეხ//მელეხ, ოლბერე//რზენი//ტებ//ჭალ//დობერა და ოხუჯური (რუხაძე, 1976: 13). ლაზურში ჭალ ფუძით გადმოცემულია ჭალ-იმი: წითელი მიწა, რომლისგანაც ამზადებენ თიხის ჭურჭლეულობასა და კრამიტს: „ჭალიმი ლეტას ლაზუტი ვორსი ვარ იენ“ – წითელ მიწაზე სიმინდი კარგი არ იქნება/კარგად არ ხარობს/ (თანდილავა, 2013: 852).

ონწარე – მეგრულად ნყლიან ადგილს აღნიშნავს (ქობალია, 2010: 539). ლაზურში იგივე აღინიშნება ტერმინით – ნკარჯრი (თანდილავა, 2013: 854). ჭაობიანი ნიადაგისა და ადგილის აღმნიშვნელი სიტყვები უხვად მოგვეპოვება მეგრულში: ოძანძე (ქობალია, 2010: 555), მაზანდარა (ქობალია, 2010: 385), ონარია (ქობალია, 2010: 538), ჭარი (ქობალია, 2010: 385), ური (ქობალია, 2010: 614). ლაზურში ჭაობიანი ადგილი გადმოცემულია შემდეგი ლექსიკით – ომჯვამბულე// ომჭვამბულე (ტოპონიმია) (თანდილავა, 2013: 634), ჩოლეფუნა (თანდილავა, 2013: 838), ჭანჭახონა (თანდილავა, 2013: 858), ჭანჭახონა ტოპონიმია (თურქეთის სარფში, პაპათის იქეთ) (თანდილავა, 2013: 858), ჭინჭყოპი//ჭონჭყოფი (თანდილავა, 2013: 865).

ნათელი ვაკე ადგილი მეგრულად არის გოთე, გოთე-ს განმარტავენ აგრეთვე როგორც ტყისპირს. ამ უკანასკნელ განმარტებას მხარს უჭერს ტექსტობრივი მაგალითი; „აკისურენ, გითილ გოთეშა“ – როცა დაღამდა, გამოვიდა გოთეში (ხუბუა, 1937: 60; ბეზია, 2003: 13).

ლაზურში ტერმინი გოთე ვერ მოვიძიეთ. ტყისპირს აღნიშნავს თურქულიდან დამკვიდრებული დალი (თურქ. dağ) ტყე: „დალი, ბალი დიდო ხვალა მო გულუ“ – ტყე-ღრეში მარტოდ ბევრს ნუ დადიხარ (ჟლენტი, 1938: 169; თანდილავა, 2013: 189).

ტყიან ადგილს აღნიშნავს თურქულ-ლაზური დალეფუნა (dağ-ეფუნა): „არ დალეფუნს არ კოჩიქ დაჩხური ნუნუნუ“ – ერთ (ტყეს) ტყიან ადგილს კაცმა ცეცხლი წაუკიდა (ჟლენტი, 1938: 125; თანდილავა, 2013: 189).

მოუსავლიანი მიწა სამეგრელოში უყოფირე-ს, ხოლო მოსავლიანს – ოყოფარე (ყოფა მოსავალი) ჰქვია. ლაზურში მოსავალი ალგი-თ არის მოცე-

მული, რომელიც თურქულიდან შემოსულა. **ალგი** მოსავალი, შემოსავალი: „ნუ მოხთას მაჟუნი შქვით მეჩაფა მილეთის“ – რომ მოვა მოსავალი, მეორე წელს მისცემ ხალხსო (**თანდილავა, 2013: 18**). მოსავლიან ადგილს აღნიშნავს **ვერგილი** (თურქ.): „აა კაი ვერგილი ფერი რენ“ – ეს კარგი მოსავლიანი ადგილი არის (**თანდილავა, 2013: 276**).

მოსავლიანი მიწა ლაზ. **ყურწისთელი ლეტა** (**თანდილავა, 2013: 817**). ზოგადად მოსავალი და შემოსავალი ლაზურში ტერმინით **თოხლული**-თ არის ცნობილი: **თოქლული** – (თურქ.) სიუხვე მოსავალი: შქვით ნანას თოქლუქი იყვასინონა – შვიდ წელიწადს სიუხვე უნდა იყოსო (**კარტოზია, 1972: 2917; თანდილავა, 2013: 304**). მოსავლიან სახნავი მიწას, რომელიც 2-3 წელი მუშავდება **მოდული** ჰქვია (ათინ. არქ. ვინ.): „ჰემ ფერის ვინროფექ (ვინურფექ) მოდული უნუმუნან – იმ ადგილს ვინელები მოდულს ეძახიან (**ყიფშიძე, 1939: 55; თანდილავა, 2013: 496**).

ლაზურში მოუსავლიან, თეთრ, უნაყოფო მიწას აღნიშნავს **გეჰუსკუტა და ცარა** (**თანდილავა, 2013: 106, 844**). იგივე მნიშვნელობის მატარებელია **კითლული** (თურქ.) მოუსავლიანი: „შქით ნანას კითლული იყვასინონა“ – შვიდი წელიწადი უმოსავლო უნდა იყოსო (**თანდილავა, 2013: 372**).

მეგრ. **უჩა დიხა**, ქართ. **შავი მიწა**, ლაზ. **უჩა დიხა**.

მეგრ. **მელჭვილი** ნითელმიწაა, კაჟიან ნიადაგს და წყალგაუმტარ ფენას აღნიშნავს (**ქობალია, 2010: 405**). ლაზურში **ჭალიმი** ნითელი მიწაა, რისგანაც თიხის ჭურჭელს და კრამიტს ამზადებენ: „**ჭალიმი** ლეტას ლაზუტი ვორსი ვარ იენ“ – ნითელ მიწაზე სიმინდი კარგად არ ხარობს (**ჟლენტი, 1938: 89; თანდილავა, 2013: 858**). ქვიან ნითელ მიწას აღნიშნავს **ქვამჭკიდი** (**თანდილავა, 2013: 798**).

მეგრ. **ჩეყვა**, ქართ. **დაბლობი**, ლაზ. **ჩუქური**.

ლაზურში ტერმინი **ჩუქური** ორმოს, დაბლობს აღნიშნავს: „ავლია სკანი ჩუქური, ვა ბძირა ბოჲ სკანი“ – შენი ეზო ორმოა, ვერ ვხედავ შენს თავს (**Кипшидзе, 1914: 86; თანდილავა, 2013: 840**).

მეგრულში ქვიანი ადგილი **ქვალონი/ქუალონია**. ლაზურში **ქავალონა** – ქვიანი ნიადაგია, **ქავალუნა** ტოპონიმია (ხოზის რნ-ში, სოფ. ქვალონი) (**თანდილავა, 2013: 798**). იგივე შინაარსს შეიცავს ლაზურში – ხლუნჭკი, ის ქვიან ადგილთან ერთად **ნაპრალს**, ჩავარდნილი უმზეო ადგილსაც აღნიშნავს (**თანდილავა, 2013: 798**).

კაპანი ქვიანი ადგილია (ქვალოჯი, საბა): „დიდი კაპანი ფერი ტერენ“ – ძალიან დიდი კაპანი ადგილი ყოფილა“ (**კარტოზია, 1972: 3618; თანდილავა, 2013: 358**).

ქვიანი ადგილის აღსანიშნავად მეგრულში დასტურდება კიდევ ერთი სიტყვა **ხაბო** (**ბეზია, 2003: 10**) რაც **ქვა-ლორღს** ნიშნავს. ლაზურში მსგავსი შინაარსით გვაქვს შემდეგი სიტყვები: **ლონგოზი** – ქვა-ლორღი და **ლორღი** – ხრეში (**თანდილავა, 2013: 401,813**).

კაჟონა კაჟნარს ნიშნავს მეგრულში (**ქაჯაია, 2009: 270**), ხოლო **კა-**

ჟონა – კაჟიანი ნიადაგია (**ქობალია, 2010: 354**). მისი შესატყვისი ლაზურში ვერ მოვიძიეთ.

გამხმარს და დაგვალულს აღნიშნავს მეგრული – **გოლოფირი** (**ქობალია, 2010: 192**). ლაზურში გვალვას ტერმინი **გევეალერი//გევეალაფა** (გველვიანი) გამოხატავს: „მთხირებუნაში ბრინჯი **ქოგივალერენ** – თხილნარის ბრინჯი გვალვისაგან დამწვარია (**თანდილავა, 2013: 122**).

მელჭვილი//მელჭვირი (მეგრ), ქართ. მიწის წყალგაუმტარი ფენა, ლაზურში **ჭვ**:-**ო-ჭვ**-**უ** (ცხოზა, წვა, დანვა; გამონრთობა (**თანდილავა, 2013: 861**).

ქართ. **ქვიშიანი**, მეგრ. **ქვიშონა** ლაზ. **ჩაფე** – ქვიშიანი ადგილი (**თანდილავა, 2013: 827**), **ცონცი** – რბილი, ქვიშიანი მიწა (**თანდილავა, 2013: 846**).

ხუმაჯარი ქვიშიანი, ქვიშნარი (**თანდილავა, 2013: 889**).

ნიშანდობლივია, რომ წყლისპირა ვაკის აღსანიშნავად მეგრულში **ჯ. რუხაძეს** ჩაუწერია **მერეხი//მელეხი (რუხაძე, 1976: 13)**, მაგრამ **მერეხი/მელეხი** ი. ყიფშიძის განმარტებით (**Кипшидзе, 1914: 279**) წვიმას აღნიშნავს. ლაზურში გვაქვს მსგავსი სიტყვა **მელერი**, რაც ვარდნას ნიშნავს: „ტოტი მელატროხუ დო თუდო მელუ“ – ტოტი ჩამოტეხა და დაბლა ჩამოვარდა (**თანდილავა, 2013: 438**).

ბარდნარს **ბალანტარი** და **ბარდონი ჰქვია**, ეკალნარს კი **კაკლარიონი**: „**კაკლარი** დო **ბალანტარი**, ჯითაჯინს ქათაკვათი“ – ეკალ-ბარდნარი ძირის ძირში მოჭერი (**ბეზია, 2003: 44**). **ძლამი** კი მეგრულად ეკლიანს ნიშნავს (**ქობალია, 2010: 693**).

ლაზ. ეკალ-ბარდს ტერმინი **ბონდო** გამოხატავს: „ჩაიში არ ბონდო დიყვენ, მთუგი ბონდოთე ქაგებთუ“ – ჩაიში ეკალ-ბარდი შეიქნა, თავგი ეკალ-ბარდიდან გამოვიდა (**თანდილავა, 2013: 65**). ეკალნარს ნიშნავს ლაზური **დაძეფუნა** „მტკალეფუნას, დაძეფუნას ქოგომატკორუ“ – ეკალნარში ჩააგდო (**თანდილავა, 2013: 190**), ხოლო ეკლიანს სიტყვა **დაძოლონი** აღნიშნავს (**თანდილავა, 2013: 190**).

ძლამ – „ეკლიანი“. ლაზ. **ძლემ-ი||წზლემ-ი** ტოპ. (თურქ. ლაზეთი) ~ მეგრ. ძლამ-ი „ეკლიანი“ (**ქირია, ეზუგუბაია, მემიშიში, ჩუხუა, 2015: 872**).

მდინარისპირა მიწას მეგრულში **ნოლას** ეძახიან (**გეგეშიძე, 1987: 46**). ლაზურში **ნოლა** საბაზრო ადგილს, ბაზარს, ქალაქს ნიშნავს: „ორჭარი ნოლაშე ქოგეხეთქუ“ – ორჭელი, საბაზრო ადგილებში, ქალაქში ჩამოვიდა (**ჟლენტი, 1938: 6; თანდილავა, 2013: 580**).

უნაყოფო, ჯვავით დაფარულ ხრიოკს. **კაცხორა** (მეგრ) ჰქვია. ეს სიტყვა პ. ცხადაიას მეგრულის მიერ სვანურიდან ნასესხები ჰგონია (**ცხადაია, 1999: 42**), მაგრამ ის უფრო აფხაზური წარმოშობისა ჩანს (შდრ. აფხ. აკანღრა „ციცბო ადგილი“). კიდევ ერთი სიტყვა უნაყოფო მიწის აღმნიშვნელი **ჩქვალა**-ს სახით გვაქვს მეგრულში (**ბეზია, 2003: 14**).

ლაზურში უნაყოფო მიწას აღნიშნავს **ცარა** (**თანდილავა, 2013: 844**).

მოუხნავი ყანა მეგრულში არის **უხონუ ცვანა**. ლაზურში **ჟონა//ონა**

ყანას **აღნიშნავს** „ყონაფე მთუთეფექ ქომიჭკომეს-აა – ყანები დათვებმა შეგვიჭამესო (**ჩიქობავა, 1936: 268; თანდილავა, 2013: 816**), მაგრამ მოუხნავის ზუსტი შესატყვისი ვერ მოვიძიეთ. სიტყვა **უხონე** (ლაზ) კი ქერქგაუმძვრალს ნიშნავს (**თანდილავა, 2013: 770**).

ყამირი მიწის აღსანიშნავად მეგრულში გვაქვს **უგუტახე** (გაუტახავი) და **უცი**. გარდა ამ ორი ტერმინისა ივ. ჯავახიშვილი მეგრულში ყამირის შესატყვის კიდევ ერთ სიტყვას იმონებს – **კაბეტი** (**ჯავახიშვილი, 1986: 138**). ამგვარი მნიშვნელობით ეს სიტყვა დღეს მეგრულში არ დასტურდება, თუმცა აღ. ქობალიას ლექსიკონში შემდეგი განმარტებაა მოცემული: **კაბეტი** – ძნელად დასამუშავებელი მიწა (**ქობალია, 2010: 351**). ლაზურში **ყამირი** ტერმინით **აღრეში** არის დაცული: „**აღრეში ცონა**, აღენა იხაჩქვან, **ცონას უნუმენან**“ – ყამირი ყანა, პირველად (ახლად) რომ დაითესება, იმ ყანას ეუბნებიან (**ყიფშიძე, 1939: 553; თანდილავა, 2013: 40**).

მიწის გასანაყოფიერებლად გამოიყენებოდა ფენებად შლადი, ლევა ფერის ნიადაგი **სანგუ** (**კვირტია, 2001: 135**). იგივე შინაარს გამოხატავს მეგრული ტერმინი **ტკილი**: მერგელი, ფიქალი, ტინი, გაქვავებული, რუხი, ლურჯი, მომწვანო და აგურუსფერი ქვიშის შემცველი ნესტიანი და ადვილად ფშვანდი შლამი, თირი, მწვარი მიწა (**ქობალია, 2010: 603**).

მოსავალაღებულ მიწას **ნაჩალ** ჰქვია, რაც სიტყვა სიტყვით „ნაცელავს“ ნიშნავს. მოშიშვლებულ მიწდორს **ტიოზი/ტილოზი**-ს უწოდებენ, საყანედ გამზადებულ ახოს ნაჭვარას (რაც ნაკაფარს ნიშნავს) **გგნაჭვს** (გადამწვარი) ახოს ქვა-ლორლისგან გასუფთავებას კი **ენიმიწდუას** (ან-მენდა). ლაზურში **ნაჩალ** არ ფიქსირდება, ხოლო გადამწვარისა და დამწვარს აღნიშნავს შემდეგი ტერმინები: **გვევალუ** – მთხირეფუნაში ბრინჯი ქოგვივალერენ“ – თხილნარის ბრინჯი გვალვისგან დამწვარი (**თანდილავა, 2013: 122**); **ჟგურერი** – დამწვარი (**თანდილავა, 2013: 718**).

საყანე ადგილის ტყისგან გასუფთავებას, ბუჩქნარბარდნარისგან აკაფვას მეგრულად **ჭვარუა//ეჭვარუა//გოჭვარუა** ერქვა. ლაზურში გვაქვს **ონჭვარუ**: „**ყონა ნჭვარუფან**“ (**თანდილავა, 2013: 644**). სარეველა ბალახისგან ბოსტნის ან ბალის განმენდას კი **გოლაკინუ** ეწოდება (**თანდილავა, 2013: 147**). იგივე შინაარსია ჩადებული სიტყვაში – **გონექვინუ/გონქვინაფა** (**თანდილავა, 2013: 160, 161**).

გაკაფვის დროს ჭრიდნენ როგორც ხეს, რომელსაც **ჯა** ჰქვია და ასევე – ბუჩქებს. **ჯა**-ს სიტყვის სრული ფორმაა **ჯალ**. მრავლობითი დაცულია **ჯალ-ეფი** – ხეები. მეგრ. **ჯალ** შესატყვისია ქართ. **ძელ** სიტყვისა. მეგრული **ჯა//ჯალეფი**-ს შესატყვისია ლაზური **ჯა//ჯაეფუნა**: „სალრა **ჯაში ივენ**“ – ჯამი ხისგან კეთდება. **ჯაეფუნა** – ბევრი ხე: „ოხორიმ ეტრაძი **ჯაეფუნა რტუ**“ – სახლის ირგვლივ ბევრი ხე იყო (**თანდილავა, 2013: 892**).

გაბარი – ზეგანი, გავაკება, სერი მთასა და ბარს შორის, გორაკის, ბორცვის სწორი ზედაპირი, თხემი (**ქობალია, 2010: 71**). ლაზურში იდენტური შინაარსი გადმოცემულია შემდეგ სიტყვებში: **გაედუზანაფა** –

გავაკება (თანდილავა, 2013: 122). დუდი – თხემი (თანდილავა, 2013: 227).

ბალახმორეული ყანა არის ანჯერი (ქობალია, 2010: 38). ანჯერი მცენარეა, რომელიც საქონლის გამოსაკვებად გამოიყენება, ამ სიტყვას მაღალბალახიანი ადგილსაც უწოდებენ: „ანჯერიშა გამშუქონაფუდუ ჩხოუ დო ქადიარუნდუ“ – ანჯერში შეეყვანა ძროხა და აბალახებდა (ქაჯაია, 2001: 189). ანჯერი ლაზურში ვერ მოვიძიეთ. ბალახმორეული ყანა, სადაც საქონელს აძოვებენ არის ოთიფალე, ასევე ზენი (თანდილავა, 2013: 601, 284), თუმცა ზენი მონდორს, სწორ ადგილს და ვაკესაც აღნიშნავს.

საბატონო მიწას, ეზოს ნაკაკა ჰქვია (კვირტია, 2000: 243). ლაზურში ნამეხარ ადგილს ნაჯვარას ეძახიან (ბებია, 2003 :31). მეგრულ ლექსიკონებში ნაჯვარა ჯვარდასმულით არის განმარტებული (ქობალია, 2010: 521). სოფ. კახათში (ზუგდიდის რ-ნი) რესპოდენტმა თ. შედანიამ (ასაკი, 68) გვიამბო, რომ ნაჯვარას მის სოფელში დანყველილ (ნაჭყა) ადგილს უწოდებდნენ. ლაზურში იგივე შინაარსით ხმარობენ შემდეგ სიტყვებს – გეჩქკაფა, განჭკერი: „აა ოჯალი განჭკერი რენ“ – ეს სასახლე დანყველილია (თანდილავა, 2013: 129). ასევე დანყველილს გამოხატავს მეჩამაფა/მეჩამუ: „ჯოლოი მეჩამეი-მეჩამერი იგ ზალუ“ – ძალი ნყველა ნყველით ნავიდა (ჩიქობავა, 1936: 41; თანდილავა, 2013: 428).

ადგილს, რომელსაც ხე-ტყე აკრავს აშამინდორიას ეძახიან. აშამინდორია – მცირე მინდორი, ველობი ტყეში (ქობალია, 2010: 44). ლაზურში მინდორი ქვეშაგებსაც აღნიშნავს და მდელოსაც (თანდილავა, 2013, 489). იდენტური შინაარსის სიტყვა ვერ მოვიძიეთ. მცირე მიწის ნაკვეთს კი ლაზურში ხიშირი ეწოდება (თანდილავა, 2013: 884).

ალაფერდი/ელაფერდა ჰქვია ყანას ფერდობზე. ალაფერდა, ოდნავ დაქანებული კალთა, ფერდობი (ქობალია, 2010:29). მიწის ნაკვეთი ფერდობზე , ასევე ყანა ლაზურად არის ტუხტი (თანდილავა, 2013: 761).

მეგრულში დღეს არ იხმარება ტოფი, ოდესღაც, როგორც კ. დანელია ფიქრობდა, ეს სიტყვა ვაკეს აღნიშნავდა კოლხურში და ტოფი-ს ფონეტიკურად კანონზომიერი შესატყვისი უნდა ყოფილიყო ტაფ ფუძე, რომელიც გვაქვს გორაკებს შორის ჩავარდნილი ადგილის აღმნიშვნელ ტაფობ სიტყვაში (დანელია, 1991: 605). საგულისხმოა, რომ ტაფალა ლაზურში ბრტყელს ნიშნავს, თუმცა ეს სიტყვა დაბალტანიან კაცზეც ითქმის (თანდილავა, 2013: 285). ვაკესთან ერთად სწორ ადგილსა და მინდორს აღნიშნავს დუზი (თანდილავა, 2013: 228) და ზენი (ათინ. ვინ.) (თანდილავა, 2013: 284).

ამდენად, ჩვენ სტატიაში განვიხილეთ ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო ნიადაგებისა და საყანე ადგილების ტერმინები და მისი სახესხვაობები როგორც ქართულსა და ქართული ენის დიალექტებში, ისე მეგრულ-ლაზურში. თუმცა ლაზურში, ცნობილი მიზეზების გამო, ზემოთ აღნიშნული ლექსიკა, რაც საერთოქართველურ ძირს უკავშირდება, შედარებით მწირია.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბეჰიბი, 2003 – ბეზია ინგა.* სამინათმოქმედო ლექსიკა მეგრულში. დისერტაცია, წარდგენილი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. 2003;
- *ბეგეშიძე, 1987 – გეგეშიძე მიხეილ.* ჰიდრონიმული წარმოშობის ქართული ტოპონიმები, – კრებ.: ონიმასტიკა. ტ. I. თბ., 1987;
- *დანიელი, 1991 – კორნელი დანიელი.* მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები, – წგნ.: ქართული ხალხური სიტყვიერება. მეგრული ტექსტები. ტ. II. თბ., 1991;
- *ელიაშვილი, 1997 – ელიაშვილი გივი.* მეგრულ-ქართული ლექსიკონი (მასალები). კ. დანიელის რედაქციით. თბ., 1997;
- *თხეციანი, 2013 – თხეციანი ალიო.* ლაზური ლექსიკონი. თბ., 2013;
- *კარტოზია, 1993 – კარტოზია გურამ.* ლაზური ტექსტები. თბ., 1993;
- *კვიციანი, 2001 – კვიციანი მამანტი.* კვიციანი (ლექსები, ფუნაგორიალური წერილები, ფოლკლორი და ეთნოგრაფია, ტოპონიმოლოგია და მიკროტოპონიმები, ონიმასტიკა ოხუნჯობანი...). შემდგენელი მედეა კვიციანი. თბ., 2001;
- *ჟღერტი, 1938 – სერგი ჟღერტი.* ჭანური ტექსტები. არქაბული კილოკავი. ტფ., 1938;
- *რეხვიაძე, 1976 – რეხვიაძე ჯულიეტა.* ხალხური აგრიკულტურა დასავლეთ საქართველოში. თბ., 1976;
- *ქობულაძე, 2010 – ქობულაძე ალიო.* მეგრული ლექსიკონი. თბ., 2010;
- *ქორიანი, 2015 – ქორიანი ჭაბუკ, ეზუგბაია ლალი, მემიშიში ომარ, ჩუხუა მერაბ.* ლაზურ-მეგრული გრამატიკა. ტ. I: მორფოლოგია. თბ., 2015;
- *ყიფშიძე, 1939 – ყიფშიძე იოსებ.* ჭანური ტექსტები. წინასიტყვაობა და რედაქცია არნ. ჩიქობავასი. თბ., 1939;
- *ჩიქობავა, 1936 – ჩიქობავა არნოლდ.* ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ. ტფ., 1936;
- *ცხადავა, 1999 – ცხადავა პაატა.* ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმებიდან. ტ. I. თბ., 1999;
- *ხუბუა, 1937 – ხუბუა მაკარი.* მეგრული ტექსტები. მეგრული ტექსტები ზღაპრებში და ლექსებში. ტფ., 1937;
- *ჯავახიშვილი, 1930 – ჯავახიშვილი ივანე.* საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წ. I. მე-2 ახლად დაწერილი გამოცემა 21 სურათით და 1 რუკით. ტფ., 1930;
- *КИПШИДЗЕ, 1914 – Кипшидзе Иосиф.* Грамматика мингрельского (иверского) языка (с хрестоматией и словарем). СПб., 1914.

NINO MASHIA¹

**THE NAMES OF GROUND AND CORNFIELDS
IN MINGRELIAN-LAZ**

In the previous article we have analysed the vocabulary of ground and ground places its names in Mingrelian-Laz language. As far as possible here is given matching synonyms of the Georgian language and its dialects. There is an attempt to make an etymological search for these names. A significant part of the discussed terms is overall for Mingrelian and Lazarus.

The analysis proved that Georgian-Mingrelian-Laz material is basically Georgian. The difference appeared later.

¹ *Nino Mashia* – Postgraduate Student, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ნინო მაშია, ლელა გიგლემიანი¹

მარცვლელული კულტურების აღმნიშვნელ ლექსებათა
ზოგიერთი საკითხისათვის მებრულ-ლაზურში

სამეგრელოს ნიადაგის საფარი მრავალფეროვანია. ისტორიულ წყროებში თუ სხვადასხვა მოგზაურთა ჩანაწერებში საგანგებოდაა მიუთითებული აქაური აქაური მინა-წყლის სიუხვეზე, სიმდიდრეზე და სიკეთეზე. სათესი კულტურებიდან სამეგრელოში, ძირითადად, მოჰყავდათ: **ფეტვი, ჭვავი, ღომი, სიმინდი, ხორბალი, ქერი, ბრინჯი**. ფეტვი და ჭვავი არქეოლოგიური მონაცემებითაა დამონმებული, ხოლო ღომის ნაშთი აღმორჩენილია ცენტრალურ ამიერკავკასიაში (**ძიდიგური, 2000: 120**). კოლხეთის უძველესი მოსახლეობის საცხოვრებელ ადგილებში ენდემური ჯიშების არსებობის დადასტურება, ნეოლითურ სადგომებში აღმორჩენილი ხელსაფქვავის ქვები, ქვის თოხები და სხვა, მკვლევართ საკმაოდ მყარ საფუძველს აძლევთ იმისათვის, რომ კოლხეთის ბარსა და მთისწინა ზოლში ინტენსიური მიწათმოქმედების მიმდევარი მოსახლეობის არსებობა ივარაუდონ. როგორც ჩანს ღომი, ფეტვი და ჭვავი მწარმოებლური მეურნეობით იქნებოდა გაკულტურებული და ამდენად დასავლეთ ამიერკავკასია – მათი კულტივირების ერთ-ერთ უძველეს ცენტრად უნდა იყოს წარმორჩენილი. **ხორბალი** რომ კოლხეთში უძველესი დროიდანაა მნიშვნელოვანი მარცვლელული ამაზე მიუთითებს სხვა მონაცემებთან ერთად, არქეოლოგიური მასალა. „მეგრელები სთესენ – პური, დიკა, ქერი, ფეტვი, უფრო ბევრი ითესება სიმინდი და ღომი... მეტი სინესტისა და სიცხისაგან პური ჩახურდება აოდავს ხოლმე... ხორბლის შენახვა ძნელია და ფქვილად ინახავენ...“ (**გოგებაშვილი, 1982: 266**). კ. ბოროზდინის აღწერით „...მდიდარი ტყეა რიონიდან სამურზაყანომდე, ზოგან შიგ ცულიც კი არ შეუტანია ადამიანს... ვაკე ადგილებში ხორბალს ვერ შეინახავენ: ნესტისა და სიცივისაგან მარცვლებს ერთნაირი, თვალისათვის უჩინარი ჭია უჩნდებათ (**ბოროზდინი, 1927: 24**).

დასავლეთ საქართველოში გავრცელებული სამეურნეო კულტურ-

¹ **ნინო მაშია** – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ლელა გიგლემიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ არნოლდ ჩიქობავას ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი.

ის სახეობა **ლომი** სიმინდის შემოსვლამდე და შემდეგაც, მოსახლეობის ერთ-ერთი მთავარი საკვები მარცვლეული იყო. უხუცესთა გადმოცემით, სამეგრელოსა და მის მოსაზღვრე მხარეებში ძირითადად ღომის ღომის ორი ჯიში ითესებოდა: ერთი – „**ჩქინებურა**“, რომელსაც გვერდით თავთავები – **ქუბურები** (ნაკვეთები) – ჰქონდა მწყობრად ასხმული, იგი საკმაო მოცულობისა იყო, მარცვალის მსხვილი ჰქონდა, ფეროვანი, ოქროსფერი; მეორე – „**მოცოროზი**“ (გოქურ) მთისა; „**დედელი**“ (თაველი) წვრილი იყო, იცხვებოდა ჩვეულებრივად და კარგად ემორჩილებოდა გაცეხვას (**მაისაია., 2005: 24.**)

ღომს მეგრულად **ღუმუ** ჰქვია (**ელიავა, 1997: 328**). ღომს განასხვავებდნენ ფერების მიხედვით: **ჭითა** (წითელი), **ჩე** (თეთრი), **კოხურე**, **ქორიბე** (**ჯავახიშვილი; 1992: 236**).

ლომი მარცვლოვანთა ოჯახს მიეკუთვნება. საქართველოში ამჟამად მისი 23 სახეობაა დაცული. საქართველოში, განსაკუთრებით მის დასავლეთ ნაწილში, უხსოვარი დროიდან XVII საუკუნემდე, ძირითადი სასურსათო კულტურა **ლომი** იყო. კოლხები და მათი მონათესავე ტომები ღომის კილგაცლილი მარცვლისგან სქელ ფაფას ამზადებდნენ, რასაც ადგილობრივი მოსახლეობა ღომისღომის//**ღუმუღუმუ**-ს ტერმინით მოიხსენიებდნენ. **ღომისღომს** მეგრულად „**ჩხვერს**“-აც ეძახდნენ (**ელიავა, 1997: 351**). სამეგრელოში მცხოვრები უხუცესების გადმოცემით „**ჩხვერის**“ ღომის მარცვლისგან ფაფასაც ამზადებდნენ – „**ჩხუკას**“ სახელწოდებით, რომელიც ნიგვითა და თაფლით იყო შეზავებული (ეს საუცხოო კონცენტრირებულ საკვებად ითვლებოდა). გარდა ამისა, ღომს სამკურნალო დანიშნულებითაც იყენებდნენ, მისგან მზადდებოდა გაციების საწინააღმდეგო წამალი, რომელიც სამეგრელოს მოსახლეობაში „**ტიბუს**“ სახელით იყო ცნობილი. დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა **ღომის ღომს**, როგორც ადვილად მოსანელებელ დიეტურ საკვებს, კუჭ-ნაწლავის დაავადებათა სამკურნალოდაც იყენებდა.

ქართ. **ღომ**-ი, მეგრ. **ღუმ**-უ, ლაზ. **ღომ**-უ ლექსებში **ღომ//ღუმ** ძირეული სიტყვაა და საერთოქართველურ ფუძეს წარმოადგენს.

ღომი//ღომუ (**თანდილავა, 2013: 812**).

ღომის თესლს, ღომის კაკალს ლაზურში ნჩხვარ-ი ეწოდება: „უნჩხვარუ ქურუმი იენ, დონჩხვარაში ნჩხვარი“ – უცხეველი ღომია, რომ დაფშვნი (**თანდილავა, 2013: 586**).

ღომის ყანას **ოღუმალე**-ს უწოდებენ (**თანდილავა, 2013: 672**).

სამეგრელოში **ღომ**-ის, როგორც საკვები მცენარის, სამი სახეობა იყო ცნობილი: **ჩქინებურა** (ჩვენებური), **ციცუა** და **კიტაია**.

ციცუა – წვრილთავიანი და წვრილმარცვლიანი, შემოდიოდა შედარებით ადრე. **კიტაია** – მარცვლები დიდი ჰქონდა და საფარველი თითქმის ნახევარზე იხსნებოდა (**ელიავა, 1989: 18-19**).

ლაზურში ფეტვის, ღომისა და საზოგადოდ პურეულის მარცვალს

„ჩხვარი“ (ათინ., ხოფ.), ან „მჩხვერი“ ეწოდებოდა. მეგრულად ამავე ცნების აღსანიშნავად „ჩხვერი“ გამოიყენება. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ნინათ მეგრულსაც ლაზურის მსგავსი ფორმა უნდა ჰქონოდა, ამას ლომის აბეგვის სახელზმნა „ჩხარუაც“ ამჟღავნებს. არსებითად ეს მეგრული ზმნა დამარცვლის აღმნიშვნელი ყოფილა (ჯავახიშვილი, 1986: 98).

XVI საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოში ფართო გავრცელება ჰპოვა სიმინდმა. იგი გლეხისათვის ერთ-ერთი ძირითადი საკვები მცენარე იყო და არის.

სამეგრელოში ითესებოდა სიმინდის სხვადასხვა სახეობა: რუხულა „წვრილი სიმინდი“ და ციცუა მოჰყავდათ მთიან სამეგრელოში (მაკალათია, 1941: 185).

ლაზურში სიმინდის მნიშვნელობით იხმარება ლაზიტი//ლაუზტი//ლაზუტი (თანდილავა, 2013: 392): „ლაზუტი დობალინუ ვარ ავეტეს“ – სამყოფი სიმინდი არ ექნებოდათ (თანდილავა, 2013: 391).

ს. ბრონეცკის, ა. პოხომოვის და სხვა ავტორების აზრით, აფხაზებს ცოტაოდენი ხორბალი, ქერი „თურქული ხორბალი“ მოჰყავდათ. თურქები სიმინდს „ლაზუტ“-ს ე.ი. ლაზების მცენარეს ეძახდნენ, ხოლო ზოგი რუსი ავტორი მას „თურქულ ხორბალს“ უწოდებდა (ბახია-ოქრუაშვილი, 2011: 72).

ამდენად, ლაზურში ლაზუტ-ი//ლაუზტი სახელწოდება გამოიყენება „სიმინდის“ მნიშვნელობით. მეგრულში გვაქვს ლაზუტის ვარიანტები: ლაიტი//ლატი//ლასტი (ზუგდიდურ-სამურზაყანულში); სენაკურში მხოლოდ სიმინდია ცნობილი. ქართულში ლაზუტ ფორმა არა გვაქვს (ჩიქობავა, 2008: 151). სიმინდის (მეგრ. ლაიტი//ლატი//ლასტი და ლაზ. ლაზუტის) ყვავილს როკა „სიმინდის ტარო“ ლაზ. როკა ~ მეგრ. როკა → || რაკა „სიმინდის ტარო“ ეწოდება. ხოლო მარცვლის გაცლის შედეგად დარჩენილ ნაწილს მეგრულში „გუნგა“, ლაზურში კუკუტი ჰქვია (თანდილავა, 2013: 386).

სიმინდს ხელით ფშვნიდნენ, მაგრამ იყო სპეციალური მონყობილობაც, რომელსაც ოჩეჩე, ოჩეჩემ-ი (ოჩეჩემის) იგივეა, რაც ოჩაჩეუ – საჩეჩელი ერქვა (ქაჯაია, 2002: 462).

სამეგრელოში მოჰყავდათ ხორბალიც, პატარა მცენარე, რომელიც გვაძლევს უგემრიელეს პურს. ივ. ჯავახიშვილის ცნობით, ძველად საქართველოში ხორბალს ხვარბალად მოიხსენიებდნენ – ეს იყო ზოგადად, მარცვლეულის აღმნიშვნელი სიტყვა. მეგრულად მას ქობალს, ხოლო ლაზურად კი ქოვალს ეძახდნენ. ტოპონიმიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ტერმინი ქობალი ძველად აღმ. საქართველოშიც იყო ცნობილი. სიტყვის – ქობალი//ქოვალი მნიშვნელობა თანდათან გაფართოვდა და იგი სადღეისოდ ნიშნავს როგორც ხორბალს, ისე ხორბლის ფქვილისგან გამომცხვარ პროდუქტს, ანუ შეესატყვისება ქართულ სიტყვას – პური და სვანურ დიარ-ს (ჯავახიშვილი, 1930: 320, 321).

ივ. ჯავახიშვილმა ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ მეგრულში გვაქვს გამოკვებასთან დაკავშირებული ისეთი სიტყვები, როგორიცაა: 1. **ოდირე//ონდირე** ანუ საკვები და ბალახი; 2. **დიარაფა**, რაც ნიშნავს ნიშნავს კვებას, ჭმევას და ძოვებას; 3. **ოდირაფალი** ანუ სამწყსო; 4. **სადიარო** ანუ საქორწილო; 5. **დიარა**, რაც შეესატყვისება საქორწილო პურის ჭამასა და მასპინძლობას (**ჯავახიშვილი, 1930: 320, 321, 417**).

საინტერესოა სიტყვა **იფელის** წარმოშობა – იგი გვხვდება ჯერ კიდევ V-XII საუკუნის ლიტერატურულ ძეგლებსა და საბუთებში. დიალექტებში **იფელი** ცოცხალი სიტყვაა და სხვადასხვა სახით: **იფელი, იფხლი, იფქილი, იმქლი** ისმის. ძველ ქართულში იგი „შემოდგომის ხორბლეულს“ აღნიშნავდა.

„**იფელის**“ მაგივრად მეგრულში „**ირქი**“ გვხვდება, რომელიც მიღებულია **ფ**-ს დაკარგვისა და **ლ**-ს შესატყვისი **რ**-ს მეტათეზის შედეგად. ქართული და მეგრული ენების მასალა შეაპირისპირა ი. ყიფშიძემ (**ფენრიხი.., 2000: 165**).

ირქი-ი (ირქის) იფელი. ირქიმ ქობალი – იფელის პური (**ქაჯაია, 2002: 92**).

ირქლ-ი (ირქლის) იგივეა, რაც **ირქი** იფელი (**ქაჯაია, 2002: 92**).

უძველესი სამინათმობქმედო კულტურაა **ფეტვი**. ამას ადასტურებს არქეოლოგიურ ძეგლებზე აღმოჩენილი ფეტვის კულტურის ნაშთები. ცნობილია, რომ XVII-XVIII სს. ამერიკიდან ჩვენში შემოსულმა კულტურებმა აბორიგენული კულტურები გააძევეს. ამ პროცესმა ინტენსიური ხასიათი მიიღო განსაკუთრებით XIX ს. II ნახევრიდან, რასაც ხელი შეუწყო ფეტვის აგროტექნიკის შრომატევადობამ, მისი მარცვლად გამოყენების სიძნელემ, რამდენადაც ცეხვა ხდებოდა მეტად პრიმიტიული „**საცეხველით**“.

მ. ჩუხუას ლაზურისა და მეგრულის საერთო ძირ-ფუძეთა ლექსიკონში შედარებულია აქვს: ხორბლის ჯიშის – **მოხას** ძირ-ფუძე: ლაზ. მოხა ~ მეგრ. მოხა, ტოპ. მოხაში (სენაკი); შდრ. ქართ. მახა (**ქირია.., 2015: 16**).

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში „ფეტვის“ სახელწოდებანი განსხვავებულია: კახეთში მას **ფაჩხა** – ფეტვი ეწოდება, მთიულურში – **ფოჩიანი ფეტვი**, გურულში **ჭადი, ჭადის-ჭადი**; ლეჩხუმურში – **შავჭადა, შავი ჭადი, ურუში**; ზემოიმერულში – **წვრილი ჭადი**; ლაზურ-მეგრულში – **ფატი, ჭკიდი, ჭკიდიშ ჭკიდი**; სვანურში – **ფეტვ, ფეტვი (მაყაშვილი, 1991: 167)**.

სამეგრელოში ფეტვის (**ფატის**) თავთავებს ცეხვავდნენ **ჩამურით**, შემდეგ წისქვილში ფქვავდნენ. მისგან გაკეთებული მჭადი სურნელოვანი და გემრიელი იყო (მთხრობელი 82 წლის არტურ ანდლულაძე, ხობის რ-ნი, სოფ. ქვემო ქვალონი). ამავე რაიონში ადასტურებენ, რომ ფეტვის მოხალული ფქვილისგან ამზადებდნენ „**ქუმუს**“, რომელსაც ტკბილი ნამცხვრის მაგივრად მიირთმევდნენ.

ფეტვის კულტურასთან დაკავშირებული მრავალი რიტუალი, მითი და ღვთაებრივი ფორმა არსებობდა სამეგრელოს ეთნოგრაფიულ ყოფაში. ამგვარ რიტუალთა კატეგორიას მიეკუთვნება „**მიქამგარიას**“ კულტი, რომელიც ითვლებოდა ამინდის გამგებლად, აგრეთვე საქონლისა და მოსავლის მფარველად. მეურნეები ფიქრობდნენ, რომ მასზე იყო დამოკიდებული ფეტვის მოსავალი, რაც კარგად ჩანს საქართველოში გავრცელებულ „ხელხვავის“ სიმღერებში „მიქელამ და გაბრიელამ ყანა გაგვიხვავრიელა“ (**მაისაია., 2005: 47**).

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელებში, და მათ შორის აფხაზებშიც, დასაწყისისათვის მთავარ და ძირითად მარცვლეულ კულტურას რომ **ფეტვი** წარმოადგენდა, ამას აფხაზებში შემორჩენილი ყოფითი ნეს-ჩვეულებებიც მოწმობს: „რელიგიური დღეობა-დღესასწაულების დროს, რიტუალური კვერებისათვის მოზეილილ ცომში, ოჯახის უხუცესი ქალი, სიმბოლურად მაინც ფეტვის ფქვილს აუცილებლად შეურევდა. ქორწილის დღეს კი პატარძლის ქმრის დიდი სახლის კერასთან ზიარების დროს, ოჯახის უხუცესი ქალი მექორწილებს თავზე ფეტვის ბურღულს აყრიდა“ (**ბახია-ოქრუაშვილი, 2011: 73**)

ფეტვისათვის ნიადაგის მომზადება აღმოსავლეთ საქართველოში ხდებოდა შემოდგომაზე, დასავლეთ საქართველოში კი – ადრე გაზაფხულზე მიწა იხვნებოდა 20-30სმ სიღრმეზე.

ჭკიდი – ფეტვი. **ჭკიდიშ(ი) ჭკიდი** – ფეტვი (**მაყაშვილი, 1991: 162**).

ჭკიდი – მჭადი. **ჭკიდი დოჭვი** აკა „მჭადი გამოაცხვე ერთი“ (**ელიავა, 1997: 378**)

ქვრიმა-ფეტვი – ქვრიმა (**მაყაშვილი, 1991: 132**).

საქართველოში გავრცელებული მარცვლეული კულტურებიდან აღსანიშნავია **ქერი**. მეგრულში, ლაზურსა და ქართულში მას საერთო ძირი აქვს. ვფიქრობთ, იგი ქართულიდანაა შესული მეგრულ-ლაზურში. ლაზ. **ქერ-ი**, მეგრ. **ქერ-ი**, ქარ-თ. **ქერ-ი**. ნ. მარს ეს სიტყვა ხოფურსა და არქაბულზე მითითებით მოჰყავს; ვინეში სიტყვა უცნობიაო, ათინურშიც მთქმელი მას **კერი-ს** სახით იცნობს., თუმცა თვით ამ მთქმელს ეს ეეჭვებო. ი. ყიფშიძეს ჩხალურში დადასტურებული აქვს **ქერი**: ჰამ ოფუტეს იჩანენ ლაზუტი, დიკა, ქერი... (**ჩიქობავა, 2008: 158**).

ო. ქაჯაიას, გ. ელიავას მეგრულში ქერის პურის აღმნიშვნელ ტერმინად გამოყენებული აქვთ ტერმინი **ჯინჯილა** (**ქაჯაია, 2002: 616; ელიავა, 1997: 396**).

ბრინჯი საქართველოში ერთ-ერთი ძველი მარცვლეული კულტურაა. ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული ცნობები და ეთნოგრაფიული მასალები მიუთითებენ საქართველოში ბრინჯის კულტურის არსებობაზე ადრეულ საუკუნეებში.

ბრინჯს სამეგრელოში იყენებდნენ ფაფის დასამზადებლად. რე-სპოდენტი თ. შედანი (ზუგდიდის რ-ნი, სოფ. დარჩელი, ასაკი 70წ.) მო-

გვითხრობს, რომ მას ბრინჯის მოყვანა არ ახსოვს. თუმცა მის ოჯახში ბრინჯის ფაფას ამზადებდნენ და ძირითადად მაღალი ტემპერატურისა და გაციების დროს იყენებდნენ.

ივ. ჯავახიშვილი თვლიდა, რომ ბრინჯის კულტურა დასავლეთ საქართველოში საბერძნეთის გზით უნდა შემოსულიყო. ამას ხელს უწყობდა დასავლეთ საქართველოს ზღვის სანაპირო ზოლში ბრინჯის მოსაყვანად მეტად ხელსაყრელი პირობები, ნიადაგისა და ჰავის უხვი სინოტივე.

დასავლეთ საქართველოში ბრინჯის მოსაყვანად სათანადო აგროპირობებია სამტრედიის, ხონის, აბაშის, სენაკისა და ხობის რაიონებში. ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში კი – გარდაბნის და მდ. ალაზნის ქვემო ვაკის სარწყავ მიწებზე (მაისაია., 2005: 59).

ბრინჯი მეგრულში ბრინჯის სახელწოდებითაა შემოსული, ხოლო ლაზურში მას **პირინჯი** ეწოდება (თანდილავა, 2013: 713). აქვე მითითებულია ტერმინი **ჩელთილი**, რაც თურქულია და დაუცხველ ბრინჯს ნიშნავს (თანდილავა, 2013: 831).

ამდენად, წინამდებარე სტატიაში მოკლედაა გაანალიზებული მარცვლელი კულტურის რამდენიმე ლექსემა და მათი შეპირისპირებითი ანალიზი მეგრულ-ლაზურსა და ქართულში.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბახია-ოქრუაშვილი 2011* – ბახია-ოქრუაშვილი სალომე. აფხაზთა ეთნოლოგია. თბ., 2011;
- *ბოროზდინი, 1927* – ბოროზდინი კორნელი. ბატონყმობა სამეგრელოში (მასალები). თარგმანი და წინასიტყვაობა თ. სახოკიასი. ტფ., 1927;
- *გომეზაშვილი, 1982* – გომეზაშვილი იაკობ. საგანძური. თბ., 1982;
- *ქლიაპა, 1989* – ელიავა გივი. ეთნოგრაფიული სამეგრელო. მარტვილი, 1989;
- *ქლიაპა, 1997* – ელიავა გივი. მეგრული ლექსიკონი. მარტვილი, 1997;
- *თანდილავა, 2013* – თანდილავა ალიო. ლაზური ლექსიკონი. თბ., 2013;
- *მაისაია., 2005* – მაისაია ინეზა, შანშიაშვილი თამაზი, რუსიშვილი ნანა. კოლხეთის აგრარული კულტურა. თბ., 2005;
- *მაკალათია, 1941* – მაკალათია სერგი. სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია. თბ., 1941;
- *მაყაშვილი, 1991* – მაყაშვილი ალექსანდრე. ბოტანიკური ლექსიკონი. *მცენარეთა სახელწოდებანი*. სასტამბოდ მოამზადა გ. ნახუცრიშვილმა. თბ., 1991;
- *ფენრიხი., 2000* – ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2000;
- *ქაჯაია II, 2002* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 2: ზ-ს. თბ., 2002;

- *ქაჯაია III, 2002* – ქაჯაია ოთარ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი. ტ. 3: ტ-ჰ. თბ., 2002;
- *ძირის.., 2015*, – ქირია ჭაბუკ, ეზუგბაია ლალი, მემიშიში ომარ, ჩუხუა მერაბ. ლაზურ-მეგრული გრამატიკა. ტ. I: *მორფოლოგია*. თბ., 2015;
- *ჩიქობავა, 2008* – ჩიქობავა არნოლდ. შრომები. ტ. IV: *ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი*. თბ., 2008;
- *ძიძიშვილი, 2000* – ძიძიშვილი ლაშა. ამიერკავკასიის უძველესი სამინათმოქმედო კულტურა (იარაღი). *ნეოლითი-გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანა*. თბ., 2000;
- *ჯავახიშვილი, 1930* – ჯავახიშვილი ივანე. საქართველოს ეკონომიური ისტორია. წ. I. მე-2 ახლად დანერგილი გამოცემა 21 სურათით და 1 რუკით. ტფ., 1930;
- *ჯავახიშვილი, 1956* – ჯავახიშვილი ივანე. ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები. თბ., 1956;
- *ჯავახიშვილი, 1986* – ჯავახიშვილი ივანე. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. V. თბ., 1986;
- *ჯავახიშვილი, 1992* – ჯავახიშვილი ივანე. მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. ტ. V: *მეურნეობის სხვადასხვა დარგი და ზოგიერთი ყოფილი რეალია*. თბ., 1992.

NINO MASHIA, LELA GIGLEMIANI¹

**FOR SOME QUESTIONS ABOUT LEXEMES DENOTING
THE CEREAL CROPS IN MINGRELIAN
AND LAZ LANGUAGES**

In the presented article, we have analysed the vocabulary of cereal crops and its names in Mingrelian-Laz language. Their corresponds with Georgian language and the dialects are given as far as possible the attempt of etymological search of these names is made. The example of archaeological and etymological material we have viewed. The analysis proved that Georgian-Mingrelian-Laz material we studied is Georgian. The difference appeared later.

¹ *Nino Mashia* – Postgraduate Student, Sokhumi State University; *Lela Giglemiani* – PhD in Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ი ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ლალი რატიანი¹

**უკუმიმართებათა მარაალიზებულ დერივაციულ ელემენტთა
ანალიზი ლექსიკურ-გრამატიკულ კლასების მიხედვით**

ანტონიმიურ წყვილთა სემური შემადგენლობისა და სემანტიკური სტრუქტურის კვლევის შედეგები საფუძვლად დაედო მათი კლასიფიკაციის შემდეგი სახეობების გამოკვეთას:

1. ლექსიკონური (უზუალური, პირველადი) და კონტექსტუალური (მეორადი) ანტონიმია-ანტონიმიურ წყვილთა პარადიგმატიკური და სინტაგმატიკური თავისებურებების მიხედვით.
2. პირველი /მეორე რანგის ანტონიმია – დაპირისპირებულ წყვილთა სემანტიკურ სტრუქტურაში სემანტიკურ ვარიანტთა რელევანტურობისა და რიგითობის მიხედვით.
3. აბსოლუტური და ნაწილობრივი ანტონიმია-ანტონიმიურ წყვილთა სემანტიკური სტრუქტურის თანხვედრის მიხედვით.
4. შეზღუდული და შეუზღუდავი ანტონიმია-ანტონიმიურ წყვილთა შესიტყვებებში მონაწილეობის ხასიათის მიხედვით.
5. ერთ- და მრავალგანზომილებიანი ანტონიმია-ანტონიმიურ წყვილთა სემანტიკური სტრუქტურების მოცულობის, განზომილების მიხედვით.
6. შუალობითი და უშუალო ანტონიმია-ანტონიმიურ წყვილთა ფორმალური მახასიათებლების მიხედვით.

წარმოდგენილი კლასიფიკაცია ცალკეულ სახეობათა გათვალისწინება უდავოდ მიზანშეწონილი იქნება ანტონიმიის მოვლენის ნებისმიერი ლექსიკურ-გრამატიკული კლასის ფარგლებში კვლევის პროცესში.

მოძიებული მასალის ანალიზის საფუძველზე მართებულად მივიჩნიეთ გამოგვეყო შრომის კონკრეტულ ნაწილში ყველა ის დერივაციული ელემენტი ლექსიკურ-გრამატიკული კლასების მიხედვით, რომელიც ფიქსირებულია ლექსიკოგრაფიულ შრომებში და გამოიყენება ძირეული სიტყვის უკუმნიშვნელობის შესაქმნელად. წარმოდგენილი მონაცემები მიღებულია არსებულ, ოფიციალურად გამოქვეყნებულ შრომებზე დაყ-

¹ **ლალი რატიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რდნობით:

სქემა 1

(Duden DUW 1983; Agricola., 1979; Agricola., 1999; Bünting, 1996; Klappenbach, 1970-1977; Wahrig., 1980; Завьялова, 1969; Степанова, 1979).

ანტონიმიურ მიმართებათა მანარმოებელ დერევაციულ ელემენტთა				
პროდუქტულობა ლექსიკურ-გრამატიკული კლასების მიხედვით				
დერევაციული ელემენტები	ზედსართავი სახელები	არსებითი სახელები	ზმნები	პროდუქტულობა
a		1		სერიულად ხმარებული, პრეფიქსი
ab	46	39	126	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
an	45	38	93	სერიულად ხმარებული, პრეფიქსი
anti	7	2		სერიულად ხმარებული სიხშირული პროდუქტული პრეფიქსი
aus	39	26	94	მოცილებადი ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული სიხშირული
auf	17	17	101	მოცილებადი ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული სიხშირული
di		6		არასერიულად ხმარებული არასიხშირული მოუცილებადი პრეფიქსი
dis	9	6	1	არასერიულად ხმარებული არასიხშირული მოუცილებადი პრეფიქსი
de	21	5	8	სერიულად ხმარებული მოუცილებადი პრეფიქსი სიხშირული
des	5	2	1	სერიულად ხმარებული მოუცილებადი პრეფიქსი სიხშირული
ein	37	38	93	მოცილებადი ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული სიხშირული
ex	7	7	12	მოუცილებადი პრეფიქსი არასიხშირული
ent		1	74	სერიულად ხმარებული მოუც. პრეფ. პროდუქტული

შრომის მოცემულ მონაკვეთში აღწერილი საკვლევი ფენომენის მრავალმხრივი ანალიზი შესრულებულია მარტივი სტრუქტურის მქონე ზედსართავ სახელთა ლექსიკური ერთეულების მასალაზე, რომელთა ოპოზიციური მნიშვნელობების რეალიზაცია უშუალოდ, ყოველგვარი შუალობითი ელემენტის ჩართვით ხორციელდება. უშუალო ანტონიმიის პარალელურად ენაში გამოიკვეთება დამატებით სპეციალური ენობრივი საშუალებებით შექმნილი დაპირისპირებულობის შემთხვევები – ოპოზიცია იქმნება მარტივ ფუძეზე უარყოფითი სიტყვამანარმოებელი ელემენტების დართვით, რომლებიც კლასიფიცირებულია ენაში სიტყვათა ლექსიკურ-გრამატიკული კლასების მიხედვით. ზედსართავი სახელის

ფარგლებში. ასეთ საშუალებებად ითვლება:

a-an (ნასესხები ზედსართავი სახელების სიტყვამანარმოებელი ელემენტი, სერიულად ხმარებული, პრეფიქსი) *alogisch–logisch, amoralisch–moralisch, anational–national, anorganisch–organisch*;

ab (ზედსართავი სახელების ნახევარპრეფიქსი, არაპროდუქტიული, არა სერიულად ხმარებული) *abnorm–norm, abhold–hold*;

anti-ant ნასესხები ზედსართავი სახელების პრეფიქსი, პროდუქტიული, სერიულად ხმარებული) *antinational–national, antisozial–sozial*;

de-des (ნასესხები ზედსართავი სახელების პრეფიქსი, არასერიულად ხმარებული (ლათ., ფრანგ)) *dezentral–zentral, desinteressiert–interessiert*;

dis (ნასესხები ზედსართავი სახელის პრეფიქსი, არასერიულად ხმარებული) *isharmonisch–harmonisch, disproportioniert–proportioniert*;

frei (ზედსართავი სახელის ნახევარპრეფიქსი, პროდუქტიული) *alkoholfrei–alkoholhaltig, wasserfrei–wasservoll/los*;

süchtig (ზედსართავი სახელის რთული სუფიქსი, პროდუქტიული, სერიულად ხმარებული-მიღებული სუფიქსი **-ig**-ისა და არსებითი სახელების ნახევარპრეფიქსის **-sucht**-ის შერწყმით) *ichsüchtig–ichlos, selbstsüchtig–selbstlos*;

leer-voll (ზედსართავი სახელის ნახევარპრეფიქსი, პროდუქტიული, სერიულად ხმარებული) *blutleer–blutvoll, -reich, inhaltsleer–inhaltsreich, -voll wasserleer–wasserreich, -voll*;

miss (ზედსართავი სახელის პრეფიქსი, პროდუქტიული, სერიულად ხმარებული) *missfarbig–farbig, missgünstig–günstig*;

nicht (რთული ზედსართავი სახელის პირველი სერიულად ხმარებული კომპონენტი) *nichtehelich–ehelich, nichtlineal–lineal*;

un (ზედსართავი სახელის პრეფიქსი, პროდუქტიული, სერიულად ხმარებული) *unabhängig–abhängig, unähnlich–ähnlich* (ზედსართავებისა და ადიექტივური მიმღობის ფუძეებში).

ზემოჩამოთვლილი ყველა დერივაციული საშუალება უკლებლივ მიუთითებს ამოსავალი სიტყვის მნიშვნელობის უარყოფაზე, მის უკუმნიშვნელობაზე. ამ გზით შექმნილ ანტონიმებს **ძირეული, უშუალო** ანტონიმიური ერთეულისაგან განსხვავებით პირობითად ვუნოდებთ **შუალობის**, რამეთუ ისინი სიტყვამანარმოებელი ელემენტების მეშვეობით წარმოიქმნება. გამოვყოფთ შუალობითი ანტონიმიის ორ სახეობას:

როდესაც ანტონიმიური წყვილი იქმნება ამოსავალ სიტყვაზე უარყოფის მნიშვნელობის მქონე სიტყვამანარმოებელი ელემენტის დართვით – *logisch–alogisch, national–antinational*. ასეთ ანტონიმიას პირობითად ვუნოდებთ **ცალმხრივ შუალობით ანტონიმიას**. შუალობითი ანტონიმიის მეორე სახეობას მივაკუთვნებთ ისეთ წყვილებს, რომლებიც დაპირისპირებას ქმნიან ანტონიმიური წყვილის არა ერთ რომელიმე, არა-

მედ ორივე წევრზე ოპოზიციური მნიშვნელობის მქონე სიტყვამანარმოებელი ელემენტის დართვით, როგორცაა **წინსართები: miss-/wohl-, ab-/zu-, ab-/auf-, ab-/fest-, frei-/fest-,wohl-/un-, ბოლოსართები:-los/-fest, -frei/-haltig, -haft/-los, -los/-reich** და სხვა, მაგალითად: **festbinden-freibinden, wohlbekannt-unbekannt, abspringen-aufspringen, freudelos-freudevoll, alkoholfrei-alkoholhaltig, mangelhaft-mangelfrei, hoffnungsreich-hoffnungslos** და ა.შ. ცალმხრივ შუალობით ანტონიმიასთან მიმართებაში ამ სახის დაპირისპირებას **ორმხრივი შუალობითი ანტონიმია** შეიძლება ეწოდოს. ასეთი ანტონიმის ფარგლებში ერთი რომელიმე სიტყვამანარმოებელი ელემენტის მოქმედების რადიუსი არა ყველა შემთხვევაშია ერთნაირი. მაგ., სიტყვამანარმოებელი ერთეული **süchtig** მხოლოდ რამოდენიმე შემთხვევაში უპირისპირდება ოპოზიციურ **-los-ს selbstsüchtig-selbstlos, ichsüchtig-ichlos, ehrsüchtig-ehrlos, zweifellsüchtig-zweifellos**. მაშინ, როდესაც **süchtig-** სუფიქსით ნანარმოები სიტყვები ანტონიმიურ მიმართებებს საერთოდ ვერ ამყარებენ სხვა ლექსიკურ ერთეულებთან, ე.ი. ის ამ სფეროში არაპროდუქტიულია. შეუძლებელი გახდა ისეთი სიტყვებისათვის ანტონიმების გამოძებნა, როგორცაა- **klatschsüchtig, trunksüchtig, tittelsüchtig** და ა.შ. ასეთ ერთეულებზე ანტონიმიური მიმართებების რეალიზაციის საშუალებას იძლევა მხოლოდ უარყოფითი ნაწილაკის „**nicht**“-ის დართვა. მაგ., **habsüchtig-nicht habsüchtig, gewinnsüchtig-nicht gewinnsüchtig, opiumsüchtig-nicht opiumsüchtig, klatschsüchtig-nicht klatschsüchtig** და სხვ. აღსანიშნავია, რომ სიტყვაზე უარყოფითი მნიშვნელობის მქონე ერთეულის დართვით რიგ შემთხვევაში ხდება სიტყვის ერთი მეტყველების ნაწილიდან მეორეში გადაყვანა. მაგ. **Dienst-dienstfrei-dienstwidrig, Gesetz-gesetzwidrig, Seele-entseelt, Fehler-fehlerfrei** და სხვ. ამ გზით მიღებული დაპირისპირებულობა არ ჩაითვლება ანტონიმად, რამეთუ ანტონიმიურ წყვილად აღიარების არსებით საფუძველს წარმოადგენს ერთი საერთო მეტყველების ნაწილისადმი კუთვნილება. უნდა აღინიშნოს, რომ ზედსართავებში უშუალო ანტონიმია ჭარბობს, რაც შეეხება შუალობითი ანტონიმისას ის შექმნილია უმეტესწილად უცხოური აფიქსების მეშვეობით. აღნიშნული გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს ვარაუდს იმის თაობაზე, რომ ანტონიმიურ წყვილებს არსებითად გერმანული წარმოშობის ენობრივი ერთეულები შეადგენენ.

ლექსიკური ერთეულების ოპოზიციურ მიმართებათა ამსახველ ერთგვარად განსახვავებულ სქემას გვთავაზობს მ. ზავიალოვა (**Завьялова, 1969**). სქემაში განზოგადოებულადაა წარმოდგენილი გერმანული ენის მასალაზე ანტონიმიური წყვილების როგორც მარცხენა, ისე მარჯვენა წევრის ფორმალური მარკერები ყოველგვარი ინტერპრეტაციის გარეშე. სტრუქტურული თავისებურებების საფუძველზე ავტორი გამოჰყოფს რვა სახეობას სხვადასხვა მეტყველების ნაწილებიდან მოძიებული ლექსიკური მასალის მოშველიებით: ძირეული სიტყვები (**arm-reich**); ძირეული

და სუფიქსალური სიტყვები (*schön-häblich*); ძირეული და პრეფიქსალური სიტყვები (*Frieden-Unfrieden*); სუფიქსალური და პრეფიქსალური სიტყვები (*artig-unartig*); პრეფიქსალური სიტყვები (*beschalten-besonnen*); სუფიქსალურ-პრეფიქსალური და პრეფიქსალური სიტყვები (*gebildet-ungebildet*); სუფიქსალური და რთული სიტყვები (*fehlerhaft-fehlerlos-fehlerfrei*); რთული სიტყვები (*reizlos-reizvoll*); აღწერილი სქემა მხოლოდ იმის წარმოდგენას ემსახურება, თუ როგორი სტრუქტურის მქონე სახელები შეიძლება დაპირისპირების გამოსახატავად იქნენ გამოყენებული.

სქემა 2

(*Duden DUW 1983; Agricola., 1979; Agricola., 1999; Bünting, 1996; Klappenbach, 1970-1977; Wahrig., 1980; Завьялова, 1969; Степанова, 1979*).

დერივაციული ელემენტები ზედსართავი სახელების ფარგლებში	
გერმანულენოვანი	
ab	არასერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი არაპროდუქტული
frei	ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
leer	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
miss	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
nicht	რთული ზედსართავი სახელების პირველი კომპონენტი სერიულად ხმარებული
süchtig	რთული ზედსართავი სახელების სერიულად ხმარებული სუფიქსი
un	სერიულად ხმარებული პროდუქტული პრეფიქსი
voll	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
უცხოური	
a-an	სერიულად ხმარებული პრეფიქსი
anti-ant	სერიულად ხმარებული პროდუქტიული პრეფიქსი
de-des	არასერიულად ხმარებული პრეფიქსი
dis	არასერიულად ხმარებული პრეფიქსი

აღვნიშნავთ, რომ ცალკეულ პირთა და საგანთა ანტონიმიური მიმართებების დადგენა და მათთვის ენობრივი გამოხატულების მიცემა საკმაოდ სუბიექტურ ელფერს ატარებს, რამეთუ ეს დასახელებები არ ეფუძნება ისეთ ობიექტურ ფენომენებს, როგორცაა პირთა მიერ წარმოებული ქმედება ან პირთა თუ საგანთა ნიშან-თვისება. ანტონიმებში, როგორც ეს არაერთგზის იქნა აღნიშნული, ჩვენ გვესმის მოვლენათა ურთიერთსაინანააღმდეგო მიმართებები და არა მათი ნაირსახეობა.

ანტონიმები ურთიერთგამომრიცხავი, ურთიერთდაპირისპირებული უკუმოვლენებია, რითაც აიხსნება სულიერ და უსულო კონკრეტული საგნების აღმნიშვნელ **არსებით სახელებში** ანტონიმების გამოყოფის სიძნელე. ამაზე მეტყველებს ოფიციალურ წყაროებში მარტივ არსებით სახელთა ანტონიმიური წყვილების მცირერიცხოვნებაც. ლექსიკოგრაფი-

ულ შრომებში მოცემული მასალის სტატისტიკური ანალიზის შედეგად შესაძლებელი გახდა კონკრეტული მონაცემების დადგენაც-ანტონიმიურ ლექსიკონში ფიქსირებულ სემანტიკურად ურთიერთდაპირისპირებულ ერთეულებიდან არსებით სახელთა ანტონიმიური წყვილები შეადგენენ მთელი მასალის 22% (ანალიზს არ დაუქვემდებარეთ სიტყვები, რომლებსაც არა ანტონიმიურ, არამედ კორელაციურ წყვილებად მივიჩნევთ). სიტყვათა მარაგის საერთო რაოდენობიდან არსებითი სახელები წარმოდგენილია მხოლოდ 1706 ერთეულით, A ასოზე მოძიებულ 1061 ანტონიმიურ წყვილთა შორის 164 არსებითი სახელია, რომელთაგან მხოლოდ 13 წყვილი წარმოადგენს მარტივ არსებით სახელთა ჭეშმარიტ დაპირისპირებას: ამით შემოიფარგლება ამ შემადგენლობის მქონე ჭეშმარიტი ანტონიმების რიცხვი.

ენობრივი მასალის ანალიზი იმის გაცნხადების საშუალებას იძლევა, რომ ძირეულ არსებით სახელთა შორის აბსოლუტური ანტონიმიური მიმართებები საერთოდ იშვიათად რეალიზდება. აბსოლუტური დამთხვევა კი აღინიშნება თითქმის ყველა შემთხვევაში იმ წყვილებთან, რომელთა მარჯვენა წევრი წარმოდგენილია მარცხენა წევრის ფუძეზე უარყოფითი სემანტიკის მქონე სიტყვამანარმოებელი ელემენტის დართვით. *Geduld–Ungeduld; Stimmung– Missstimmung; Gunst –Abgunst; Klang – Widerklang; Weg – Abweg; Dienst – Gegendienst* და სხვ. მისთანანი. ამ ლექსიკური ერთეულების სემური ანალიზი და მათი სემანტიკური სტრუქტურის განხილვა სრულ შესაბამისობაშია ჩვენს მტკიცებასთან-ანტონიმიური წყვილის ცალების სემური შემადგენლობა იდენტურია, სხვაობას იძლევა მხოლოდ ნეგატიური მნიშვნელობის მქონე სიტყვამანარმოებელი ელემენტი. შდრ.:

Druck=*Kraft, die auf eine Flaechе wirkt; Gegendruck*=*der Druck, der gegen einen Druck gerichtet ist.*

იდენტური შემთხვევები გვაქვს ქვემოთ დასახელებულ არსებით სახელებში:

Rede=*Mündliche Darlegung von den Gedanken; Widerrede*=*Rede, die gegen muendliche Darlegung von Gedanken gerichtet ist.*

Ruhe=*Zustand des Stisstandes; Unruhe*=*Zustand der staendiger Bewegung.*

Beachtung=*auf j-n achten, j-m Aufmerksamkeit schenken;*

Nichtbeachtung=*auf j-n nicht achten, j-m keine Aufmerksamkeit schenken.*

Christ=*Anhänger und Bekenner des Christentums; Antichrist*=*Gegner Christi.*

These=*wissenschaftlich zu beweisende Behauptung;*

Antithese=*Gegenbehauptung, wissenschaftlich nicht zu beweisende Behauptung.*

Kriegsdemonstration=*Demonstration von den Kriegsanhaengern.*

Antikriegsdemonstration=Demonstration gegen den Krieg.

ანტონიმიური მიმართებები არსებით სახელთა კლასში მყარდება ძირითადად ფუძეზე საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე დერივაციული ელემენტების დართვით ან ზმნებისა და ზედსართავის სახელების ზუბსტანტივიზაციის გზით. დანვრილებითი მიმოხილვა დერივაციული ერთეულების მოცემულია შრომის მომდევნო ნაწილში. რაც შეეხება კონვენსიის გზით ზმნისა და ზედსართავი სახელიდან წარმოქმნილ არსებით სახელებს, ამის ნიმუშად წარმოვადგენთ ანტონიმიურ წყვილებს, როგორცაა: *Ärger-Freude, Lust; Gewinn-Verlust; Alte-Junge*; ზემოთქმულიდან გამომდინარე დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ არსებით სახელთა კლასში ანტონიმიური დაპირისპირებები უმეტეს შემთხვევაში შუალობითია, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენს ვარაუდს იმის თაობაზე, რომ ანტონიმები როგორც ურთიერთდაპირისპირებული, ურთიერთგამომრიცხავი და ურთიერთსაწინააღმდეგო მნიშვნელობის მარეალიზებული ენობრივი ფენომენები არ შეიძლება წარმოდგენილი იქნენ კონკრეტული სულიერი ან უსულო საგნების აღმნიშვნელის სახით.

ამდენად, მარტივი სტრუქტურის მქონე კონკრეტული საგნების აღმნიშვნელი არსებითი სახელებისათვის უმეტეს შემთხვევაში საპირისპირო მნიშვნელობის გამომხატველი ლექსიკური ერთეულის მოძიება შეუძლებელი აღმოჩნდა, რაც მოწმობს ჩვენს მიერ არაერთგზის მოტანილი მტკიცების მართებულობას იმის თაობაზე, რომ რეალობაში გამორიცხულია კონკრეტული საგნის უკუვარიანტის, „უკუსაგნის“ არსებობა. ლექსიკურმა ერთეულებმა, რომლებსაც არ გააჩნიათ კონკრეტული შეფასებითი ხასიათი არ შეიძლება შექმნან ანტონიმიური წყვილი (ბურთინიგნი). ეს მტკიცება სრულ შესაბამისობაშია არებითი სახელის ზოგადკატეგორიულ მნიშვნელობასთან – არსებითი სახელი გამოხატავს საგანს მისი ფართო გაგებით საგნის სახით წარმოდგენილ ნიშან-თვისებას, მოქმედებას. სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ანტონიმებად მიჩნეული არსებითი სახელები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, გვევლინებიან ზმნებისა და ზედსართავებიდან ნაწარმოებ სიტყვებად. არსებით სახელთა წყვილებში დაპირისპირებულობა უმეტეს შემთხვევაში ხორციელდება სიტყვამანარმოებელი პრეფიქსებისა ან იშვიათად სუფიქსების მეშვეობით, მაგ., *die Biogenese-die Abiogenese; der Semit-der Antisemit; die Sepsis-die Antisepsis; die Kompensation-die Antikompensation; die Zentralisation-die Dezentralisation; der Argument-der Gegenargument; Schlaflosigkeit; Hilfe-Hilflosigkeit* და ა. შ.

ანტონიმიურ ლექსიკონებში მოცემული მასალის მიხედვით განსახილველ ლექსიკურ-გრამატიკულ კლასში ოპოზიციურობის გამოხატულება ეკისრება, როგორც გერმანულენოვან, ისე უცხოურ სიტყვამანარმოებელ ელემენტებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ანტონიმიური წყვილების შექმნის თვალსაზრისით გერმანული აფიქსები–კერძოთ სუფიქსები

ნაკლებად პროდუქტიულია. შრომებში, სადაც ანტონიმიის ფენომენია განხილული ასახელებენ საპირისპირო სემანტიკის მანარმოებელ შემდეგ ნახევარპრეფიქსებს: **Ab-, Gegen-, Nicht-, Miss-, Un-, Wider-**:

Ab: *der Geschmack-der Abgeschmack; der Weg-der Abweg; die Gunst-die Abgunst;*

Gegen: *der Beweis-der Gegenbeweis; der Druck-der Gegendruck; das Angebot-das Gegenangebot; die Absicht-die Gegenabsicht;*

Nicht: *die Achtung-die Nichtachtung; das Metal-das Nichtmetal; der Christ-der Nichtchrist;*

Miss: *die Achtung-die Missachtung; der Erfolg-der Misserfolg; die Billigung-die Missbilligung;*

Un: *der Dank-der Undank; die Gnade-die Ungnade; der Glaube-der Unglaube; die Lust-die Unlust;*

Wider: *der Christ-der Widerchrist; der Sinn-der Widersinn; das Wort-das Widerwort; die Rede-die Widerrede; der Spruch-der Widerspruch;*

ანტონიმიური წყვილების შექმნას ემსახურება აგრეთვე შემდეგი უცხოური დერივაციული ელემენტები, რომლებიც ოპოზიციური მნიშვნელობის სიტყვებს ძირითადად უცხოური წარმოშობის ფუძეებზე დართვით აწარმოებენ:

An სიხშირული წინსართი: *der Logismus-der Alogismus; die Moralitaet-die Amoralitaet; der Alfabet-der Analfabet; die Aziditaet-die Anazideat;*

Anti-Ant პროდუქტიული, სიხშირული პრეფიქსი: *die Koerper-der Antikoerper; der Faschist-der Antifaschist; die These-die Antithese;*

De-, Des- სიხშირული წინსართი მხოლოდ ნასესხებ არსებით სახელებთან: *die Formation-die Deformation; die Montage-die Demontage; der Akkord-der Desakkord;*

Dis არასიხშირული პრეფიქსი: *die Qualifikation-die Disqualifikation; die Harmonie-die Disharmonie; die Proportion-die Disproportion;*

In-, Il-, Ir-, Im სიხშირული პრეფიქსები: *die Legalität-die Illegalität; der Materialismus-der Immaterialismus; die Aktivität-die Inaktivität; die Realität-die Irrealität;*

Konter არასიხშირული სიტყვამანარმოებელი ელემენტი. იგი ერთვის, როგორც უცხოურ ისე გერმანულ ფუძეებს: *die Revolution-die Konterrevolution; der Admiral-der Konteradmiral; der Schlag-der Konterschlag; der Tanz-der Kontertanz; die Bande-die Konterbande;*

Kontra სიხშირული, სუბპრეფიქსი: *die Diktion-die Kontradiktion; die Indikation-die Kontradiktion.*

Non არასიხშირული პრეფიქსი, ერთვის ძირითადად უცხოური წარმოშობის აბსტრაქტულ სახელებს: *der Komfromist-der Nonkomfromist; die Valenz-die Nonvalenz;*

Re სიხშირული პროდუქტიული პრეფიქსი: *gration; die Militarisation-die*

Remilitarisation; der Export-der Reexport;

იდენტური ფუძეების მქონე სიტყვებში დაპირისპირებულობის სემანტიკის რეალიზაცია ხდება პოზიტიური სემანტიკის წინსართის ოპოზიციური წინსართებით შეცვლის გზით. ასეთებად გვევლინება:

- Zu-Ab: Zusage-Absage; Zuneigung-Abneigung; Zunahme-Abnahme; Zufuhr-Abfuhr; Zugang-Abgang;**
- Ein-Aus: Eingabe-Ausgabe; Einfuhr-Ausfuhr; Einahrt-Ausfahrt;**
- Ab-Auf: Abstieg-Aufstieg; Abbau-Aufbau; Abgang-Aufgang;**
- Ab-Ei: Abmarsch-Einmarsch; Abzug-Einzug; Abtritt-Eintritt;**
- An-Ab: Anbruch-Abbruch; Anflug-Abflug;**
- Hin-Her: Hinflug-Herflug, Hinfahrt-Herfahrt ; Hinweg-Herweg;**
- Hinter-Vorder; Hinterrat-Vorderrat; Hinterseite-Vorderseite; Hinterbühne -Vorderbühne.**

იდენტური ფუძეების მქონე რთულ ლექსემებში ანტონიმიური მიმართებები მყარდება პირველი კომპონენტის საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე ერთეულის შეცვლის გზით: **Weich-Dünn; Dick-Dünn; Dick-Fein; Ein-Viel; Hoch-Tief; Direkt-Fern** და სხვ. **Weichholz-Hartholz; Dickstoff-Dünstoff; Direktstudium-Fernstudium; Einehe-Vielehe; Hochland-Tiefeland; Dickdarm-Dünndarm;**

იდენტური დერივაციული მოდელის მიხედვით შექმნილ სიტყვებში ოპოზიციურობა თვით ფუძეების ანტონიმიურობით რეალიზდება: **Verdünnung-Verdichtung; Verehrung-Verachtung, Verbesserung-Verschlechtung; Verlängerung-Verkürzung.**

სქემა 3

(*Duden DUW 1983; Agricola., 1979; Agricola., 1999; Bünting, 1996; Klappenbach, 1970-1977; Wahrig., 1980; Завьялова, 1969; Степанова, 1979*).

დერივაციული ელემენტები არსებითი სახელების ფარგლებში	
გერმანულენოვანი	
ab	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
gegen	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
nicht	სერიულად ხმარებული რთული არსებითი სახელების პირველი კომპონენტი პროდუქტული
miss	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
un	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი პროდუქტული
wider	სერიულად ხმარებული პროდუქტული ნახევარპრეფიქსი
უცხოური	
a-an	სერიულად ხმარებული პრეფიქსი
anti-ant	სერიულად ხმარებული პროდუქტული პრეფიქსი, სინშირული

de-des	სერიულად სმარებული პროდუქტული პრეფიქსი სიხშირული
dis	არასიხირულად სმარებული პრეფიქსი
in-,il-,ir-,im	სერიულად სმარებული პრეფიქსი
kontra	არასერიულად სმარებული არაპროდუქტული არასიხშირული პრეფიქსი
konter	არასერიულად სმარებული პრეფიქსი არასიხშირული
non	არასერიულად სმარებული პრეფიქსი
re	სერიულად სმარებული პრეფიქსი

როგორც ზემოთ იქნა აღწერილი შუალობითი ანტონიმიისას წინა-აღმდეგობრივი მიმართებების რეალიზაცია ნარმოებს იდენტურ მარტივ ფუძეებზე უარყოფითი მნიშვნელობის მქონე გერმანული თუ უცხოური დერივაციული ელემენტების დართვით. **ზმნებში** ანტონიმიის მანარმოებელი გერმანული წინსართებიდან ერთმანეთს უპირისპირდება და სიტყვათა შორის ოპოზიციურ მიმართებებს ამყარებენ შემდეგი დერივაციული ელემენტები:

ab- ≠ be-, aus-, auf-, ein-, zu-, ver-, ablehnen-bejahen, abbekommen-ausgeben, abdecken-aufdecken, abberufen-einsetzen, abflauen-zunehmen, abharten-verweichlichen.

an- ≠ ab-, aus-, zurück-,los-,vorbei-,durch-,ver-, ent-, fort-,auf-, herunter-, be-, wider-,weg-:anbauen-abreißen, andrehen-ausdrehen, anbieten-zurück-weisen, anbinden-losmachen, anhalten-vorbeifahren, anbrechen-durchbrechen, anordnen-verbieten, annähern-entfernen, anbringen-forttragen, ankommen-aufbrechen, anerkennen-herunterzetzen, anfangen-beenden, anschmiegen-widerstehen, antreten-wegtreten.

aus-≠ ein-, an-, ver-, auf-, zurück-, ent-, zu-: ausatmen-einatmen, ausdrehen-andrehen, ausgeben-bekommen, ausgraben-vergraben, aussterben-aufsterben, ausfahren-zurückfahren, ausleihen-entleihen, ausreden-zureden.

auf-≠ ab-, ein-, zu- ver-, zurück-, nieder-, unter-, herab-, ent-: aufbauen-abreißen, auftauchen-eintauchen, aufbinden-zubinden, aufbluehen-verbluehen, aufholen-zurueckbleiben, aufheben-niedersetzen, aufsteigen-untergehen, auffliegen-herabfliegen, aufholen-entholen.

ein- ≠ aus-, ab-,auf-, ent-, ver-, heraus-: einfahren-ausfahren, eingiessen-abgiessen, eintauchen-auftauchen, einfetten-entfetten, einbringen-verlieren, einsetzen-herausnehmen.

entgegen ≠ ab-, aus-, nach-, zurück-, zu-, hin-:

entgegen-eilen-abweisen, entgegenkommen-ausweichen, entgegenstrecken-nachgeben;

entgegentreten-zurückweichen, entgegennehmen-zuwenden, entgegennehmen-hingeben;

zu ≠ auf-, ab-, aus-, ver-, ent-:, zumachen-aufmachen, zufließen-abfließen

sen, *ugiessen-ausgiessen, zunehmen-verringen, zukorken-entkorken*;

ent ≠ **be-, er-, ver-, aus-, an-, ein-, ent-, zu-**: *entstehen-bestehen, entmutigrn-entpflichten-verpflichten, entwerfen-ausfuehren, entspannen-anspannen, entlasten-einspannen, entzuecken-entsetzen, entsagen-sich zuwenden*;

ver ≠ **be-, ge-, aus-, ein-, ver-, er-, auf-**: *verabschieden-begrüßen, verbieten-genehmigen, verhellen-aussagen, vermehren-einschrenken, verraten-verheimlichen, vermindern-erweitern, verschwinden -auftreten*.

ლექსიკური ერთეულების ანტონიმიურ მიმართებათა რეალიზაცია ხდება აგრეთვე ე.წ. სიხშირული, პროდუქტიული სიტყვამანარმოებელი ერთეულების ურთიერთჩანაცვლებით, რომლებიც წარმოქმნილი სიტყვების პირველ კომპონენტად გვევლინებიან. ასეთებია: **hin** ≠ **her-**; **hinein** ≠ **hinaus-**, **hinunter** ≠ **hinau-f**; **heraus** ≠ **hinein/hinaus**; **herunter** ≠ **herauf-**; **hinab** ≠ **hinauf-**; **zusammen** ≠ **auseinander- hinlegen-herlegen**; **hineinbringen-herausbringen**; **hinuntertragen-hinauftragen**; **herausbringen-hineinbringen, herunterkommen-heraufkommen**; **hinabfliessen- hinauffliessen**; **zusammenbleiben-aus-iendergehen**. აქედან ზმნები პირველი კომპონენტით „zusammen“- ანტონიმიურ მიმართებს ავლენენ ასევე **aus-, auf-, ver-, zer-, ent-**, წინსართიან ზმნებთან: **zusammenfalten-ausspannen, zusammendrucke-aufbauschen, zusammennehmen-verzetteln; zusammensetzen-zerlegen; zusammenrollen-entrollen**.

აღწერილი შემთხვევების გარდა ანტონიმიური მიმართებები მყარდება ნაირფუძიან ზმნებზე ურთიერთსაპირისპირო სემანტიკის მარეალიზებული წინსართების მეშვეობით. ასეთებია:

wider ≠ **be-, ge-, er-**, (ხშირად)

an-, nach-, zu-, (იშვიათად): **widerrufen-behaupten; widerstehen-gehorschen, widersetzen-ertragen, widerlegen-ankennen, widerstehen-nachgeben, widersprechen-zustimmen**.

hinter ≠ **vor-, voran-, er-, be-, ent-**: **hintergehen-vorgehen, hintertreiben-vorantreiben, hinterlassen-ererbten, hinterlassen-beerben, hinterlassen-enterten**.

miss ≠ **ver-, be-, an-, ge-**: **misstrauen-vertrauen, misshandeln-behandeln, missbiligen-ankennen, misslingen-gelingen**,

gegenüber ≠ **nebenan-, seitwärts-, diesseits-**: **gegenueberliegen-nebenan-liegen, gegenüberstehen-seitwärtsstehen, gegenüberstehen-diesseitssitzen**.

უცხოური წინსართებიდან ანტონიმიური ზმნების ფარგლებში შედარებით ხშირად გვხვდება პროდუქტიული პრეფიქსი: **-re- reduzieren-sich vermehren, resignieren-durchhalten** პრეფიქსი: **-de- demontieren-aufbauen, demolieren-widerherstellen**. სიხშირული პრეფიქსები: **ir-, im-, in-**, **irren-korrigieren, immigrieren-emmigrieren, intergrieren-desintergrieren, inhaftieren-freilassen**. განსხვავებული სიხშირით არასერიულად ხმარებული, არასიხშირული პრეფიქსები: **dis, di, ex - distanzieren-zurückbleiben, differieren-übereinstimmen**,

existieren-erhalten, საერთოდ არ აღინიშნება ანტონიმიური მიმართებების გამოხატვა ისეთი ერთეულებით, როგორცაა: **konter, kontra, anti, il, a, non**. რაც შეეხება სუფიქსალურ წარმოებას, ის გერმანულ ანტონიმიურ წყვილებში არ გვხვდება. პრეფიქსების საშუალებით შექმნილ ანტონიმიურ წყვილებს შორის ფიქსირდება სტრუქტურული სხვაობა. კვლევის პროცესში გამოიკვეთა ანტონიმიური წყვილების შემდეგი სახეობები: **წყვილები**, რომელთა, ორივე წევრი წარმოდგენილია ერთი და იგივე ფუძით, ხოლო საპირისპირო მნიშვნელობის რეალიზაცია ხდება ორივე-მარჯვენა და მარცხენა ფუძეზე ანტონიმიური მნიშვნელობის პრეფიქსების დართვით: **auftauchen-eintauchen; aufmachen-zumachen; einliefern-ausliefern; aufsteigen-absteigen; auffliegen-herabfliegen, belasten-entlasten, wiedergehen-emporgehen** და სხვ. **წყვილები**, რომელთა წევრები წარმოდგენილია იდენტური ფუძეებით, ოპოზიციურობის მნიშვნელობის რეალიზაცია კი ხდება წყვილის მხოლოდ ერთ წევრზე დართული პრეფიქსების მეშვეობით: **färben-abfärben, nehmen-entnehmen, ändern-ändern, billigen-missbilligen, glücken-missglücken, holen-entholen, keimen-entkeimen, dialogisieren-entdialogisieren, kleiden-entkleiden** და სხვ. **წყვილები**, რომელთა ორივე წევრი წარმოდგენილია ანტონიმიური ფუძეებით და ამავდროულად საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე პრეფიქსებით: **aufheben-niedersetzen, aufwachen-einschlafen, aufschneiden-zunähen, aufsetzen-abnehmen, niedersetzen-aufheben, ausweilen, einschnenken, dialogisieren-entdialogisieren, kleiden-entkleiden** და სხვ. **წყვილები**, რომელთა ორივე წევრი წარმოდგენილია ანტონიმიური ფუძეებით და ამავდროულად საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე პრეფიქსებით: **aufheben-niedersetzen, aufwachen-einschlafen, aufschneiden-zunähen, aufsetzen-abnehmen, niedersetzen-aufheben, ausweilen, einschnenken**.

სქემა 4

(Duden DUW 1983; Agricola., 1979; Agricola., 1999; Bünting, 1996; Klappenbach, 1970-1977; Wahrig., 1980; Завьялова, 1969; Степанова, 1979).

დერივაციული ელემენტები ზმნების ფარგლებში	
გერმანულენოვანი	
ent	სერიულად ხმარებული მოუცილებადი პრეფიქსი, პროდუქტული
entgegen	სერიულად ხმარებული ნახევარპრეფიქსი, სიხშირული, პროდუქტული
gegenüber	არასერიულად ხმარებული, ნახევარპრეფიქსი, არასიხშირული
wider	არასერიულად ხმარებული, არაპროდუქტული, ნახევარპრეფიქსი, არასიხშირული
უცხოური	
ex	არასიხშირულად ხმარებული, არასიხშირული, მოუც. პრეფიქსი

de-, des-	სერიულად ხმარებული, მოუცილებადი პრეფიქსი, სინშირული
dis-, di-	მოუცილებადი პრეფიქსი, არასინშირული

ბიბლიოგრაფია:

- *DUDEN DUW 1983 – Duden Deutsches Universalwörterbuch.* Mannheim, Wien, Zürich, 1983;
- *AGRICOLA., 1979 – Agricola Christiane, Agricola Erhard.* Wörter und Gegenwörter. *Antonyme der deutschen Sprache.* Leipzig: Veb. Bibliographisches Institut, 1979;
- *AGRICOLA., 1999 – Agricola Erhard.* Wörter und Wendungen. Leipzig, 1999;
- *BÜNTING, 1996 – Bünting Karl-Dieter.* Deutsches Wörterbuch. B., 1996;
- *KLAPPENBACH, 1970-1977 – Klappenbach Ruth.* Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Berlin. Akademie Verlag, 1970-1977;
- *WAHRIG., 1980 – Wahrig Gerhard, Hermann Ursula.* Deutsches Wörterbuch. München. Mosaik Verlag, 1980;
- *ЗАВЬЯЛОВА, 1969 – Завьялова Валентина Мартовна.* Антонимы. М., 1969;
- *СТЕПАНОВА, 1979 – Степанова Мария Дмитриевна.* Словарь словообразовательных элементов. М., 1979.

LALI RATIANI¹

REALIAZABLE DERIVATIVE ELEMENTS OF REVERSE RELATIONS ANALYSIS IN LEXICAL AND GRAMMATICAL CLASSES

It is possible the realization of the study phenomenon – multilateral analysis of antonymic pairs according to the lexical and grammatical classes of words both on a simple structural lexical units and by including any direct elements, as well as, by opposition of additional special language means whilst the opposition will take place by joining negative word-formation elements on a simple root.

For reverse meaning formation of a native word we single out German and foreign language word-formation elements of nouns, adjectives and verbs within lexicographic works such as: used serial or non- serial, frequent and non-frequent, productive and non-productive prefixes, separable or non-separable semi-prefixes, separable compound words, frequent or productive compo-

¹ *Lali Ratiani* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

nents, first productive components of serial used compound nouns.

All the discussed elements /indirect or direct / points to negative meaning of a basic word, its reverse meaning. One-sided direct /e.g. logisch-alogisc/ and two-sided direct antonymy /festbinden-freibinden/ have been distinguished.

From the standpoint of antonymic pairs, formation of German affixes, particularly suffixes are less productive. The formation of antonymic pairs is supported by foreign derivational elements which mainly form oppositional meaning words by adding foreign derived roots.

ენათმეცნიერება

ირინა ყრუაშვილი¹

სიტყვანარმოებისა და სინტაქსის ურთიერთმიმართების
საკითხისათვის გარმანულ ენაში

სიტყვანარმოება წარმოადგენს დამოუკიდებელ ენათმეცნიერულ დისციპლინას, რომელსაც მჭიდრო კავშირი აქვს სხვა ლინგვისტურ დისციპლინებთან, როგორებიცაა, ლექსიკური სემანტიკა, ლექსიკოლოგია, გრამატიკა, სტილისტიკა, ტექსტის ლინგვისტიკა. ასე მაგალითად, თხზული ან ნაწარმოები სიტყვის ყოველ ლექსიკურ და სიტყვანარმოებით მნიშვნელობაზე დაშრევებულია შესაბამისი მეტყველების ნაწილის ლექსიკურ-კატეგორიალური მნიშვნელობა, რომელიც აღნიშნულ სიტყვას სძენს შესატყვის გრამატიკულ კატეგორიებს და გრამატიკულ პარადიგმას. თხზული და ნაწარმოები სიტყვების, ანუ კომპოზიტებისა და დერივატების შემთხვევაში, ამა თუ იმ მეტყველების ნაწილის გრამატიკული მახასიათებლები განპირობებულია სიტყვანარმოებითი მოდელით.

სიტყვანარმოებისა და სინტაქსის ურთიერთმიმართება არაერთხელ ყოფილა მეცნიერთა განსჯის საგანი (Шабურიшვილი, 1983; Царев, 1982: 6), განსაკუთრებით სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ორმაგი ფუნქციის განხილვისას. სიტყვანარმოების როგორც ლინგვისტური დისციპლინის, განვითარების ადრეულ სტადიაში მის სინტაქსურ ასპექტს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ამას უკავშირდება, ერთი მხრივ, ტექსტში სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების „სინტაქსური“ წარმოქმნის საკითხი, წინადადებების აგების ანალოგიით, ხოლო მეორე მხრივ, მათი ლექსიკურ ერთეულებად გამოყენების საკითხი. კომპოზიციის როგორც სინტაქსური კომბინაციური სქემის მასობრივი ხასიათიდან, ასევე დერივაციის მრავალმხრივი გამოყენებიდან გამომდინარეობს, რომ სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის სტრუქტურა იგივე სინტაქსურ შეერთებას გულისხმობს, რასაც სინტაქსური შესიტყვებების ან წინადადების სტრუქტურა.

სიტყვის სტრუქტურის სპეციფიკიდან ვლინდება იმის შესაძლებლობა, რომ რთული სიტყვანარმოებითი სტრუქტურის ელემენტებად გამოვიყენოთ ისეთი ძირეული მორფემები, რომლებიც იმის გამო, რომ

¹ **ირინა ყრუაშვილი** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სრულყოფილად ვერ გამოხატავენ მეტყველების ნაწილის კატეგორიულ ნიშან-თვისებას, არასოდეს არ გვხვდებიან სინტაქსური შესიტყვებების კომპონენტების ფუნქციით, მაგალითად, *agro-, bio-, thermo-, schwieger-*. სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები *Bioprodukt, Thermoschalter* ფორმის მხრივ ნაკლებად შეიძლება ჩაითვალოს სინტაქსურად, ვიდრე სიტყვანარმოების სხვა ტიპები. მეორე მხრივ, გვხვდება უფრო მკაფიოდ გამოხატული სინტაქსური სიტყვანარმოებითი ტიპები. ეს ეხება, მაგალითად, სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებს, რომლებიც შედგება არსებითი სახელისა და ინფინიტივისაგან: *beim Pilzesuchen, beim Pilzesammeln*. ამის საპირისპიროდ გვაქვს *Pilzgericht, Pilzkenner, Pilzsammler, Pilzsuppe*. სიტყვანარმოებით კონსტრუქციაში *beim Zeitunglesen* ჩვეულებრივ არ გამოიყენება მაერთებელი ელემენტი *-s-*, თუმცა იგი ყოველთვის გვხვდება სიტყვანარმოებით კონსტრუქციაში, რომლის პირველი კომპონენტი *-ung-*ზე მთავრდება. მაგალითად, *Zeitungsanzeige, Zeitungsartikel, Zeitungsausschnitt, Zeitungsausträger, Zeitungsbericht, Zeitungssente, Zeitungshalter, Zeitungsinterview (Wahrig, 2006: 1689)* და ასე შემდეგ.

სიტყვანარმოებით კონსტრუქციასა და სინტაქსურ შესიტყვებას შორის მიმართება შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ფორმალურად განსხვავებული ერთეულების მიმართება ერთსა და იმავე სინტაქსურ დონეზე. ამასთან, მთლიანი წინადადების სინტაქსური სტრუქტურა უცვლელი რჩება. მაგალითად, სახელად ატრიბუტს შეიძლება ჰქონდეს სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ან სინტაქსური შესიტყვების სტრუქტურა: *durch den innerhansischen Konkurrenzkampf (იგივეა, რაც Konkurrenzkampf innerhalb der Hanse) ... wird ihre wirtschaftliche und politische Machtstellung erschüttert (Степанова., 1983: 206)*.

ზოგჯერ ჯგუფები, რომლებიც აერთიანებენ დასახელებებს ონომასიოლოგიურ-საგნობრივი თვალთახედვიდან, სტრუქტურულად გაფორმებულია სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ან სინტაქსური შესიტყვების სახით. მათი თავისუფალი ვარირება დამოკიდებული არ არის არც სინტაქსურ და არც სტილისტურ ფაქტორებზე. ასე მაგალითად, ომების დასახელებები მათი ხანგრძლივობის მიხედვით ფორმალურად ხორციელდება შესიტყვების სახით: *der Siebenjährige Krieg, der Dreißigjährige Krieg*. მაგრამ, ამის საპირისპიროდ, სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის სახით გვხვდება *Zweijahrplan, Fünfjahrplan*. სასწავლო ან სხვა სახის დაწესებულებების, ქუჩების დასახელებებისას, კონკრეტულ პიროვნებათა საპატივცემოდ გამოიყენება მხოლოდ სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები: *Ludwig-Maximilians-Universität, Friedrich-Schiller-Straße, Johann-Wolfgang-Goethe-Straße, Geschwister-Scholl-Platz*.

ზმნის სფეროშიც შეიძლება კონკურირებდეს სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები და სინტაქსური შესიტყვებები, მაგალითად, *um Hilfe bitten – Hilfe erbitten, gegen die Krankheit kämpfen – die Krankheit bekämpfen*,

leicht husten – hüsteln.

არსებითი სახელისა და ზედსართავის სფეროში სიტყვანარმოებით კონსტრუქციასა და სინტაქსურ შესიტყვებას შორის პარალელიზმი არც თუ ისე სრულყოფილია. თხზული სიტყვის დაწერილობა სახელის სფეროში არ არის დამოკიდებული მისი იდიომატიზების ან ლექსიკალიზების ხარისხზე, მისი სემანტიკური ერთიანობის ხარისხზე. თხზული სიტყვები **Wochenende, Großteil** არ არის იდიომატიზებული და სემანტიკური თვალსაზრისითაც არ გამოირჩევიან უფრო მეტი მონოლითურობით, ვიდრე სინტაქსური შესიტყვებები **Ende der Woche, großer Teil**. და მაინც, ისინი ადვილად აღიქმება როგორც სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები და მათი გრაფიკული დაფიქსირება ხდება ერთიან სიტყვად, რადგანაც განსხვავებული ფლექსიური გაფორმება ერთ-ერთი სიგნალია სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციისა და შესიტყვების გამიჯვნისათვის.

ამის საპირისპიროდ, ზმნის სფეროში შეინიშნება ორივე სახის კონსტრუქციის თანხვედრა მსგავსი ფორმალური სტრუქტურის პირობებში. ფლექსიური კონსტიტუენტების მქონე კონსტრუქციებსა (სახელადი სინტაქსური შესიტყვება) და უფლექსიოდ შეერთებულ კონსტრუქციებს (სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია) შორის განსხვავება ზმნას არ ახასიათებს, რამდენადაც ზედსართავებს, ზმნიზებებსა და წინდებულებს, რომლებიც ზმნას უკავშირდებიან, არა აქვთ ფლექსია არც ზმნურ შესიტყვებაში და არც ზმნურ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებში. მაგალითად, **bereithalten – sich bereit erklären**. ამის გამო, სახელებისაგან განსხვავებით, სემანტიკური დემოტივაციისა და ლექსიკალიზაციის პროცესები ზმნებთან სიტყვის ერთიანობის, მონოლითურობის კრიტერიუმად გვევლინება, შესაბამისად, ეს კრიტერიუმები ვრცელდება სინტაქსური შესიტყვებისა და სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის გამიჯვნაზეც. ასე მაგალითად, **schwarzfahren, blindfliegen** აღიქმება როგორც სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია და ერთიანი დაწერილობით ხასიათდება.

საკითხის უკეთ გარკვევისათვის უნდა შევხვთ ისეთ მოვლენებს, სადაც სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ან სინტაქსური შესიტყვების გამოყენება დაკავშირებულია სინტაქსური სტრუქტურის უფრო ღრმა ცვლილებებთან, კერძოდ, იგულისხმება ვერბალიზაცია და ნომინალიზაცია.

ვერბალიზაცია გვაქვს მაშინ, როცა შესიტყვება, რომელიც შედგება სახელისა და ზმნისაგან, გადაიქცევა ერთიან ზმნურ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციად, და რადგანაც შესიტყვება უკვე შეიცავს ზმნას, ამიტომ ვერბალიზაციის პროცესი დაიყვანება შესიტყვების დენომინალიზაციაზე.

ზედსართავის შემცველი ზმნური შესიტყვებები მთელ სერიებს ქმნიან, განსაკუთრებით აღსანიშნავია მათში სიტყვანარმოებითი მნიშვნელობები „გახდე რაიმენაირი“ (ინქოატიური, ინტრანზიტიული ზმნები)

და „მისცე რაიმენაირი ნიშან-თვისება“ (ფაქტიტიური, ტრანზიტული ზმნები). ორივე ჯგუფში წარმოდგენილია განსხვავებული მოდელები, ასე მაგალითად, ინქოატიური ზმნების წარმოებისას უპრეფიქსო წარმონაქმნების გვერდით, როგორცაა, *dunkel werden – dunkeln*, გვაქვს ფართოდ გავრცელებული პრეფიქსული მოდელები: *krank werden – erkranken*, *kühl werden – abkühlen*, *völlig welk werden – verwelken*, *faul werden – ausfaulen*, *hell werden – aufhellen*, *dunkel werden – eindunkeln*. ფაქტიტიური ზმნების წარმოებისას უპირატესობა ენიჭება პრეფიქსულ მოდელებს: *erhellen*, *abkürzen*, *vertiefen*, *befreien*, *aufheitern*, *einschüchtern*, *ausleeren*, *entleeren*, *zerkleinern*.

განსხვავებული სიტყვანარმოებითი მოდელები სემანტიკურად იდენტური არ არის, სემანტიკურ მოდიფიკაციას განაპირობებენ პრეფიქსები. შდრ. *befeuchten*, *einfeuchten*, *durchfeuchten*; *abtrocknen*, *austrocknen*, *eintrocknen*, *vertrocknen*. გარდა ამისა, ყურადღება უნდა მიექცეს მათ განსხვავებულ სემანტიკურ დისტრიბუციას. ასე მაგალითად, *erröten* გამოიყენება მხოლოდ ადამიანებთან მიმართებაში, ხოლო *rot werden* ასევე უსულო საგნებთან მიმართებაში. ზოგჯერ სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციისა და სინტაქსური შესიტყვების გამოიწვევს განაპირობებს ზედსართავის მორფოლოგიური სტრუქტურა. ზედსართავები, რომელთაც აქვთ *-bar*, *-haft*, *-isch*, *-mäßig*, *-ern* სუფიქსები, არ მონაწილეობენ ზმნური სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების შექმნაში. არსებით სახელებთან მოდელები უფრო მრავალფეროვანი და სემანტიკურადაც უფრო რთულია.

ნომინალიზაცია გვაქვს მამინ, როცა სინტაქსური კომპლექსის ზმნური ელემენტი ტრანსფორმაციას განიცდის სახელად სიტყვანარმოებით კონსტრუქციად. არასრული სინტაქსური კომპლექსი წარმოადგენს წინადადებას (მთავარს ან დამოკიდებულს) ან ინფინიტიურ კონსტრუქციას. სახელადი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის გამოყენებით ხერხდება გამონათქვამის შემჭიდროება, მიიღწევა ენობრივი ეკონომია. მაგრამ ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა საქმე გვაქვს არა იდიომატიზებულ ან ლექსიკალიზებულ, არამედ „რევერბალიზებულ“ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციასთან. სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის გამოყენებით ეკონომია მიიღწევა იმის ხარჯზე, რომ მასში არა გვაქვს ზმნის უღლებადი ფორმა, სახეზეა ერთი და იგივე სუბიექტი კონსტრუქციის სხვადასხვა ნაწილში, და ასევე, ეს სუბიექტი ექსპლიციტურად არის გამოხატული. სხვადასხვა სუბიექტის არსებობის პირობებში ნომინალიზებული ნაწილის სუბიექტი ხდება სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ატრიბუტი, იგი ასევე შეიძლება იყოს ობიექტი ან გარემოება. *კავშირებს, ჩვეულებრივ, წინდებულები ცვლიან, მაგალითად, Obwohl Friedrich die Vorschrift nicht beachtet hatte, konnte er ein Unglück noch verhindern → Trotz Nichtbeachtung der Vorschrift konnte Friedrich ein Un-*

glück noch verhindern; *Nachdem das Flugzeug sicher gelandet war, betraten wir endlich wieder heimatlichen Boden* → *Nach sicherer Landung des Flugzeuges betraten wir endlich wieder heimatlichen Boden* (Stepanova., 1985: 210).

რამდენადაც ზმნის უღლებადი ფორმა შეიცავს დროის აღმნიშვნელ მორფემებს, რევერბალიზაციისას ნომინალიზებულ ფორმათაგან პირველი შეიძლება გამოხატულ იქნეს ზმნასთან კომბინაციაში როგორც პრეტერიტუმში, ასევე პლუსკვამპერფექტში.

დამოკიდებული წინადადების კავშირი *dass*, ნომინალიზაციისას, ჩვეულებრივ, არ გამოიყენება. ატრიბუტულ სტრუქტურებში სუბიექტების თანხვედრისას ხშირად ნომინალიზებულ ფორმას კონკურენციას უწევს ინფინიტიური კონსტრუქცია, მაგალითად, *Sie wußte, daß er in einem überhohen Grade das Bedürfnis und die Gewohnheit des Sichaussprechens hatte...* (Fontane, 1969: 417). ...*die Gewohnheit, sich auszusprechen...* არსებითად აქ არ შეიძლება ნომინალიზაციის მეშვეობით შემჭიდროებაზე ლაპარაკი.

ზოგიერთ შემთხვევაში გაძნელება ნომინალიზებული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის ახსნა, თუკი დავეყრდნობით ზმნურ კონსტრუქციას წინადადების ან ინფინიტიური კონსტრუქციის სახით, მაგალითად, *der Prozeß des Reicherwerdens der DDR-Literatur...* (Spektrum, 1979; 17). ეჭვს არ იწვევს, რომ რევერბალიზებული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია საკუთარ შესაძლებლობებსაც ფლობს და ამიტომაც არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც მხოლოდ ზმნური კონსტრუქციის დანამატი, მაგალითად, *Vom Verändertwerden und Verändernwollen ist hier die Rede, vom Betroffensein über die erste Liebe wie über den Tod, von Enttäuschung und Sichüberwinden*. ხშირად გვხვდება ნომინალიზებული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების დახვევა, და აქაც აშკარა ხდება, რომ ზმნური ექსპლიციტური შესატყვისობები ერთგვარად უფრო ძნელი გასაგები იქნებოდა.

სახელადი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების გამოყენება ზმნურთან შედარებით მნიშვნელოვანწილად ამარტივებს წინადადების სინტაქსურ სტრუქტურას და მას უფრო ჰომოგენურს ხდის. თუ ზმნის ტრანსფორმაცია რევერბალიზებულ სახელად სიტყვანარმოებით კონსტრუქციად ვერ ხერხდება, მაშინ შეიძლება გამოვიყენოთ სემანტიკურად მონათესავე ზმნები, რომლებიც ასეთი ტრანსფორმაციის საშუალებას იძლევიან, მაგალითად, *Nachdem er mir das Päckchen gegeben hatte, verschwand er plötzlich* → *Nach Übergabe des Päckchens an mich verschwand er plötzlich*.

ზმნური სტრუქტურების სუბსტანტიური ნომინალიზაციის სტანდარტულ მოდელს წარმოადგენს ინფინიტივის კონვერსია და -ung სუფიქსიანი დერივაცია. აქვე შეიძლება განვიხილოთ მიმღეობა II-ს სუბსტანტივაცია (*das heute Geschriebene*), დერივაცია -heit სუფიქსის გამოყენებით (*Übereiltheit*), ზოგიერთი სახის იმპლიციტური დერივაცია (*Erwerb*), უცხ-

ოური ბაზისის შემთხვევაში ასევე -tion სუფიქსიანი მოდელი (Kalkulation).

აღნიშნულ მოდელებთან მიმართებაში საყურადღებოა რამდენიმე გარემოება:

1. სუბსტანტივირებული ინფინიტივები, როგორც წესი, არ გამოიყენება მრავლობით რიცხვში, განსხვავებით -ung სუფიქსიანი არსებითი სახელებისაგან.
2. -ung სუფიქსიანი არსებითი სახელები შედარებით იშვიათად წარმოიქმნება, მაგრამ ისინი უფრო ხშირად გამოიყენება, ვიდრე სუბსტანტივირებული ინფინიტივი.
3. -ung სუფიქსიანი არსებითი სახელები (კონვერსიის შედეგად) აღნიშნავენ პროცესებსა და ქმედებებს, რომლებიც ხდება რაღაც გარკვეულ ფარგლებში, საზღვრებში. ეს თვისება, როგორც წესი, არ ახასიათებს სუბსტანტივირებულ ინფინიტივებს.
4. აღნიშნული თავისებურებებიდან გამომდინარე, -ung სუფიქსიანი არსებითი სახელები უფრო მეტად ახერხებენ სუბსტანტიური ფუნქციების შესრულებას, ვიდრე სუბსტანტივირებული ინფინიტივები.

ამასთან დაკავშირებით ბ. ზანდბერგი (**Sandberg, 1976: 73**) აცხადებს, რომ კუთვნილებითი ნაცვალსახელების გამოყენებისას ზოგჯერ ფუნქციების საინტერესო გადანაწილებას ვაწყდებით ორივე დერივაციულ მოდელს შორის, კერძოდ, -en სუფიქსიან რევერბალიზებულ წარმონაქმნთან კუთვნილებითი ნაცვალსახელი არასოდეს არ გამოდის პაციენსის როლში, -ung სუფიქსიან რევერბალიზებულ წარმონაქმნთან კი, პირიქით, იგი ყოველთვის პაციენსია. ამით აიხსნება ტექსტში -ung სუფიქსიანი დერივატების შედარებით მაღალი სიხშირე, თუმცა, ამ სიხშირეს ასევე განაპირობებს -ung სუფიქსიანი დერივატების უფრო ფართო სემანტიკური სპექტრი.

რაც შეეხება -tion და -ier-ung სუფიქსების გამიჯვნას, პირველი მათგანი სინტაქსურად პოლიფუნქციურია და ამავდროულად მნიშვნელობის ფართო სპექტრს ფლობს. მაგრამ მათი ურთიერთმიმართება ლაბილურია და ხშირად გვხვდება გადასვლები. -ier-ung სუფიქსიანი არსებითი სახელების განსაკუთრებულ ნიშან-თვისებას წარმოადგენს მათი გარდამავლობა. ამ უკანასკნელის ქვეშ იგულისხმება გარდამავალი ზმნებისგან წარმოებული წარმონაქმნების აშკარად გამოხატული სიჭარბე. ასეთი არსებითი სახელები ძირითადად გენიტივის ატრიბუტს უკავშირდება.

ზმნური ბაზისის სხვადასხვა სემემა ნომინალიზაციისას შეიძლება დაუკავშირდეს სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის სხვადასხვა მოდელს. ზოგიერთი სემემა ნომინალიზებულ კონსტრუქციაში შეიძლება საერთოდ არ იყოს წარმოდგენილი. მაგალითად, ზმნის *sich befinden* ორი სემემიდან – 1) „იმყოფებოდე სადმე“ და 2) „თავს გრძნობდე“ (ჯანმრთელობის

მდგომარეობასთან მიმართებაში) ნომინალიზაციისას შენარჩუნებული მხოლოდ მეორე სემა: Ich bin nicht *darüber* orientiert, wo/wie er sich befindet → Ich bin nicht über sein Befinden (Gesundheitszustand) orientiert. მსგავსი მაგალითები კიდევ შეიძლება მოვიყვანოთ: ზმნის *erhalten* ორი სემემიდან – 1) „შენარჩუნება, შენახვა“ და 2) „მიღება“, პირველი გადმოიცემა ნომინალიზებული კონსტრუქციით *Erhaltung*, მეორე კი *Erhalt*-ით. ამას უკავშირდება ასევე განსხვავებები უარყოფის გამოყენებაში.

აღნიშნული განსხვავებების გარდა, რომლებიც არსებობენ დევერბალური სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების მოდელებს შორის, ყურადღება უნდა მიექცეს ასევე განსხვავებებს ამ კონსტრუქციების განლაგებასთან დაკავშირებით წინადადებასა და ტექსტში.

ზმნისგან ნაწარმოებ სახელად სიტყვანარმოებით კონსტრუქციას ზმნურ შესიტყვებაში ბრალდებითი ბრუნვის ობიექტის ნაცვლად შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ გენიტის ატრიბუტი, იგი ასევე ვერ მართავს დამატებით დამოკიდებულ წინადადებას. შესაბამისად, არასწორია **Peters Leugnen (Leugnung), dass er unentschuldigt gefehlt hat*. მაგრამ გამონათქვამი სწორი იქნება გენიტის ატრიბუტის დართვით, რომელზედაც დამოკიდებულია ატრიბუტული დამოკიდებული წინადადება: *Peters Leugnen der Tatsache, dass er ...* წინადადება სწორი იქნება ასევე ნომინალიზებული გენიტის ატრიბუტის დართვისას: *Peters Leugnen seines unentschuldigten Fehlens...*

სიტყვანარმოებითი სტრუქტურა ხშირად არ არის დამოკიდებული კონტექსტზე. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ჩანს *-bar* სუფიქსიანი დევერბალური ზედსართავის მოდელში, რომელიც ერთგვარ კლასიკურ ნიმუშს წარმოადგენს შესაბამისი სიტყვანარმოებითი წესის ფუნქციონირებისათვის. ამ შემთხვევაში ყოველთვის მოგვეპოვება პარალელური სინტაქსური კონსტრუქციები: *essbare Früchte – die Früchte können gegessen werden; heilbare Krankheit – die Krankheit kann geheilt werden; annehmbare Lösung – eine Lösung, die man annehmen kann/die sich annehmen lässt/die angenommen werden kann* (ყრუაშვილი, 2013: 122).

სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია არ შეიცავს დროის აღმნიშვნელ მორფემებს, რომლებიც ახასიათებს ზმნის უღლებად ფორმებს: *Der Weg ist befahrbar – ist so beschaffen, dass er befahren werden kann. Der Weg war befahrbar.*

განსხვავებები, რომლებიც არსებობს სიტყვანარმოებით კონსტრუქციასა და სემანტიკურად ეკვივალენტურ სინტაქსურ შესიტყვებას შორის, განსაკუთრებით მკაფიოდ ვლინდება *-un* პრეფიქსიან ნარმონაქმნებში. როგორც ცნობილია, ისინი გამოხატავენ უარყოფას. ამიტომ მათ კონკურენციას უწევენ სინტაქსური შესიტყვებები, რომლებშიც გამოიყენება უარყოფა *nicht*, მაგალითად: *Karl ist unsicher/nicht sicher, ob sein Onkel ihn erkannt hat. Martha ist unfähig/nicht fähig, diese Arbeit zu erledigen.*

სინტაქსური კუთხით გარკვეული თანხვედრის მიუხედავად, სინტაქსურ შესიტყვებასა და სიტყვანარმოებით კონსტრუქციას შორის არსებობს დიფერენციაცია, მაგალითად: Dieser Aspekt *bleibt unberücksichtigt* (და არა **bleibt nicht berücksichtigt*). თუმცა გვაქვს: Dieser Aspekt *wird nicht berücksichtigt* (და არა **wird unberücksichtigt*). როგორც სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციის *unberücksichtigt*, ასევე შესიტყვების *nicht berücksichtigt* სუბსტანტივიზაციისას გამოიყენება უარყოფა *nicht*. ამ შემთხვევაში უარყოფა *un-* არ გამოიყენება.

სახელადი კონსტრუქციების მნიშვნელობა განისაზღვრება ტექსტის მთლიანი სინტაქსური აგებულებით და სახელადი კომპონენტების სემანტიკით. ისევე როგორც ზოგადად ენაში, აქაც, რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია სხვაობა გამონათქვამის ზეპირ და წერილობით ფორმებს შორის. მხედველობაში უნდა იქნეს აგრეთვე მიღებული ფუნქციონალურ-სტილისტიკური განსხვავებები.

ინფინიტიური კონსტრუქციების გამოყენება ერთ-ერთი სტილისტიკური საშუალებაა, რომელიც ერთი მხრივ, გვეხმარება გავანეიტრალოთ ტექსტის შემჭიდროება, რომელიც სახელადი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების გამოყენებამ გამოიწვია, ხოლო მეორე მხრივ, საშუალებას გვაძლევს, თავიდან ავიცილოთ განელილი კონსტრუქციები, რომლებიც გვექნებოდა ზმნის პირიანი ანუ ფორმაცვალებადი ფორმის გამოყენებისას: Die sozialen Indikatoren sind eine geeignete Methode, um sozial-politische Ziele zu *quantifizieren* und daraus Aktivitäten abzuleiten, die im Hinblick auf die Erreichung dieser Ziele die ... Wirksamkeit besitzen. სხვაგვარად ჟღერს იგივე გამონათქვამი ინფინიტივების ნომინალიზაციის შედეგად: ...eine geeignete Methode zur *Quantifizierung* sozialpolitischer Ziele und zur *Ableitung* von Aktivitäten daraus, die ... ინფინიტიური კონსტრუქციების გამოყენება სახელადი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების ნაცვლად შესაძლებელს ხდის წინადადებაში სემანტიკური სიმძიმის ცენტრის გადაადგილებას, და მაშასადამე, მათ შეუძლიათ თავიანთი წვლილი შეიტანონ წინადადების ფუნქციონალური პერსპექტივის შექმნაში.

ზოგიერთი ტექსტი „გერმანული სინტაქსის პოტენციური ერთეულების ოსტატური გამოყენებით და ტექსტში მათი გონივრულად გათვლილი განლაგებით გამოირჩევა. რიტორიკულ ოსტატობამდე ასული ავტორის ხელი ისე თავბრუდამხვევად „აცეკვებს“ სინტაქსის სტრუქტურულ ერთეულებს, რომ მკითხველს დიდი ძალისხმევა სჭირდება მათი „ილეთებისათვის“ თვალის გასადევნებლად“ (ფურცელაძე, 2014; 179). ამგვარ ტექსტს განეკუთვნება ჰერმან ჰესეს „Musikalische Notizen. Ein Satz über die Kadenz“, რომელიც 32 სტრიქონისაგან შედგება. ეს არის ერთგვარი მინიატურა, რომელსაც ავტორი წინადადებას უწოდებს, რადგან ნერტილი მხოლოდ მთლიანი ამბის ბოლოს არის დასმული.

ტექსტში ავტორი უხვად იყენებს სიტყვანარმოებით კონსტრუქცი-

ებს, კერძოდ, კომპოზიტებსა და დერივატებს. ეს სავსებით ბუნებრივი და კანონზომიერია, რადგან ჰესეს განზრახული აქვს, ტექსტი ერთ წინადადებაში მოაქციოს. შესაბამისად, მოქმედებს ეკონომიის კანონი, რაც გამოიხატება სემანტიკურად ტევადი რთული ერთეულების წარმოქმნაში კომპრესიის საფუძველზე. ვ. ფურცელაძის აზრით, „კომპრესია იძლევა საშუალებას სინტაქსური კონსტრუქციები განკერძოებულ განსაზღვრებით ერთეულებში განთავსდეს და ტექსტი უფრო კომპაქტური გახდეს“ (ფურცელაძე, 2014; 168).

სიტყვანარმოებისა და სინტაქსის ურთიერთმიმართება, მიუხედავად ენათმეცნიერთა განსხვავებული მოსაზრებებისა, მაინც საკმაოდ მაღალ დონეზეა შესწავლილი. ამ საკითხისადმი მიძღვნილია არაერთი გამოკვლევა, მონოგრაფია, სამეცნიერო სტატია, სახელმძღვანელო თუ პრაქტიკული ნაშრომი. მაგრამ მაინც შეინიშნება სიტყვანარმოებისა და სინტაქსის ურთიერთმიმართების კვლევის არადაამაკმაყოფილებელი მდგომარეობა. ამ კუთხით დასაზუსტებელი და შესასწავლი კიდევ ბევრი პრობლემა რჩება.

ბიბლიოგრაფია:

- *ფურცელაძე, 2014* – ფურცელაძე ვიოლა. ტექსტი როგორც ენობრივი მოღვაწეობის გაცხადება. *მეორე შევსებული გამოცემა*. თბ., 2014;
- *ქრუაშვილი, 2013* – ყრუაშვილი ირინა. ზედსართავი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების წარმოქმნის ტენდენციები გერმანულ ენაში. თბ., 2013;
- *SPEKTRUM, 1979* – *Spektrum*. №12, 1979;
- *WAHRIG, 2006* – *Wahrig*. Deutsches Wörterbuch. Hrsg. von **Renate Wahrig-Burfeind**. Gütersloh/München, 2006;
- *FONTANE, 1969* – **Fontane Theodor**. Frau Jenny Treibel, – In: *Romane und Erzählungen*. Berlin, 1969;
- *SANDBERG, 1976* – **Sandberg Bengt**. Die neutrale -(e)n Ableitung der deutschen Gegenwartssprache. *Zu dem Aspekt der Lexikalisierung bei den Verbalsubstantiven*. Göteborg, 1976;
- *STEPANOVA., 1985* – **Stepanova Mariia Dmitrievna, Fleischer Wolfgang**. Grundzüge der deutschen Wortbildung. Leipzig, 1985;
- *СТЕПАНОВА., 1983* – **Степанова Мария Дмитриевна, Фляйшер Вольфганг**. Теоретические основы словообразования в немецком языке. М., 1983;
- *ЦАРЕВ, 1982* – **Царев П. В.** Словообразование и синтаксис (На материале английского языка), – *Иностранные языки в школе*. №3, 1982;
- *ШАБУРИШВИЛИ, 1983* – **Шабურიшვილი შოთა Константинович**. Теория текста и синтаксический механизм словообразования. Тб., 1983.

IRINA KRUASHVILI¹

**ON INTERACTION OF WORD FORMATION AND SYNTAX
OF GERMAN LANGUAGE**

The interaction between word formation construction and syntactic compounds can be viewed as an interaction of formally differentiated units on the same syntactic level. In addition, the syntactic structure of the whole sentence remains unchanged. Word formation constructions and syntactic compounds can be competed in the nouns, adjectives and verbs. In nouns compound word writing does not depend on the quality of idioms and vocabulary. For example, compound word *Wochenende* is not idiomatic and according to a semantic view it does not have more monolithic sense than syntactic compound *Ende der Woche*. But it is still perceived as a word formation construction and it is considered as a single word. In the verb we can notice a correlation of two types of constructions in the same formal structural conditions. In order to understand the issue better the very article discusses the cases where the usage of word formation construction or syntactic compound is related to deeper changes of syntactic structure, namely, verbalization and nominalization. The article contains relevant examples for each case.

¹ *Irina Kruashvili* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მანანა შელია¹

ბრიტანეთისა და საქართველოს სხვანი ტოპონიმები

ენა წარმოადგენს არა მარტო ხალხთა შორის კომუნიკაციის, არამედ თაობიდან თაობაზე ეროვნული მემკვიდრეობისა და კულტურის გადაცემის საშუალებას, რომელიც ასახავს ქვეყნის კულტურასა და ტრადიციებს. ენის განვითარების საფუძველს ქმნის საზოგადოების განვითარება. თანამედროვე საზოგადოებაში ენა ვითარდება თავისი კანონებისა და წესების შესაბამისად, ამიტომ ენის განვითარება, ახალი სიტყვებით შევსება ამდიდრებს მის ლექსიკურ ფონდს. აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავს, რომ ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდს განეკუთვნება ყველა ძირითადი სიტყვა, მასთან, არა ისეთი, შემთხვევითი რომ შემოდის ენაში და მალევე ქრება, არამედ ისეთი, საუკუნეთა მანძილზე რომ შემორჩა ენას. ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვები ლექსიკის ხერხემალს ქმნის; იგი ლექსიკის გამდიდრების წყაროა“ (ჩიქობავა, 2008: 121). მათ შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ტოპონიმებს.

ტოპონიმია, როგორც ისტორიული და კულტურული ლანდშაფტის განუყოფელი ნაწილი, ხელს უწყობს მოსახლეობის იდენტურობის, მშობლიური ისტორიის გააზრებას და ღრმად შესწავლას. ის ვითარდება გეოგრაფიასთან, ისტორიასთან, ეთნოგრაფიასთან მჭიდრო ურთიერთკავშირში. ის წარმოადგენს ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილს; ჩვეულებრივ, აღიბეჭდება მის ცნობიერებაში და თაობიდან თაობას გადაცემა.

როგორც ონომასტიკის დარგი, ტოპონიმის შედარებით ახალგაზრდა მეცნიერებაა, რომელიც იკვლევს გეოგრაფიულ სახელებს, მათ ფუნქციონირებას, მნიშვნელობას, წარმოშობას, სტრუქტურას, გავრცელებასა და ცვლილებას. ქვეყნის ისტორიული და გეოგრაფიული შესწავლა შეუძლებელია მისი ტოპონიმის შესწავლის გარეშე.

ტოპონიმები, როგორც საკუთარი სახელები, ლექსიკონის შემადგენელი ნაწილია. ისიც აშკარაა, რომ ტოპონიმები საკუთარი სახელების უბრალო სახესხვაობა კი არაა, არამედ თავისებური ტიპის საკუთარი

¹ მანანა შელია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სახელებია (Леонovich, 2004: 16). საკუთარი სახელების კლასში მათი გამოყოფა განსაკუთრებული ისტორიული, გეოგრაფიული და სოციალური პირობებით ხდება.

ა. სუპერანსკაია აღნიშნავს, რომ საკუთარ სახელში ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური პლანების ურთიერთშეხება ხდება. მისი მნიშვნელობა საკმაოდ კომპლექსურია, რომელშიც სიტყვის მონაცემები დასახელებული საგნის მონაცემებშია გადახლართული (**Суперанская...**, 1989: 7). სიტყვის მნიშვნელობის ლინგვისტური მხარე სახელების განსაკუთრებულ მოტივებს გულისხმობს: ენაში სიტყვის არსებობის სპეციფიკას, ასევე, მის აღქმას, სიტყვის ისტორიას, მისი ფუძის ეტიმოლოგიას. საკუთარი სახელის მნიშვნელობის ექსტრალინგვისტური ასპექტი გულისხმობს როგორც საზოგადოებაში სახელის არსებობის განსაკუთრებულ პირობებს, ასევე კულტურულ-ისტორიულ ასოციაციებს, ობიექტის და მისი სახელის პოპულარობის ხარისხს.

ონომასტიკური ერთეულების კვლევა ექსტრალინგვისტურ ასპექტში საფუძვლიან ინფორმაციას იძლევა ისტორიული, გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული, კულტურული თვალსაზრისით გადმოტანილი ანუ სეხნია გეოგრაფიული სახელები ნაწილობრივ წარმოშობენ ტოპონიმურ სისტემას ზოგ ქვეყანაში, მათ შორის, საქართველოშიც. ასეთ გადმოტანებს ადგილი ჰქონდა წარსულ ისტორიულ ეპოქებში. არსებობს გეოგრაფიული სახელების ფორმირების სამი ძირითადი გზა.

პირველი გზა – პარალელური წარმოშობა. ეს ქალაქები, სოფლები, მდინარეები ან სხვა ობიექტებია. ასე, მაგალითად: სოფელი ბაზალეთი იმერეთსა და მცხეთა-თიანეთშია. სეხნია გეოგრაფიულ სახელებს მეორენაირად დუბლეტებს უწოდებენ.

მეორე გზა – გეოგრაფიული სახელების გადატანა, რომელიც საკმაოდ ხშირად ვრცელდებოდა დედამიწის სხვადასხვა ადგილში. ეს განსაკუთრებით დამახასიათებელია ჩრდილოეთ ამერიკისთვის, სადაც ევროპის კონტინენტის სხვადასხვა ნაწილიდან მილიონობით ადამიანი გადასახლდა. მათი ფიზიკური თვისებების ან მოგონებებიდან გამომდინარე, ახალ ჩასახლებულ ადგილებს ისინი თავიანთი მშობლიური მინა-წყლის სახელებს არქმევდნენ: **ლონდონი, ოქსფორდი, ბოსტონი, ნიუკასლი, სევერნი, ტრენტი** და ა.შ.

მესამე გზა არის შემთხვევითი თანხვედრა: გეოგრაფიული სახელები, რომლებიც ერთგრაფიულად იდენტურია. მაგალითად, **ვერონა** – სოფლისა და მთის სახელწოდება საქართველოში, კახეთში და ქალაქი – იტალიაში.

ექსტრალინგვისტური ასპექტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ონომასტიკური კვლევის დროს. ექსტრალინგვისტიკა ენათმეცნიერების ნაწილია, რომელიც შეისწავლის ეთნიკური, სოციალური, გეოგრაფიული და სხვა ფაქტორების გავლენას ენის განვითარებაზე. თითოეულ ტო-

პონიმს თავისი საკუთარი ამბავი, ლეგენდა, მითი და ა.შ. გააჩნია. ზოგიერთი ტოპონიმის სახელწოდება საიდუმლოს წარმოადგენს, რომელიც გარკვეული ისტორიული, გეოგრაფიული, ლინგვისტური მახასიათებლებით გამოირჩევა.

ბრიტანეთის ტოპონიმები მდიდარი და მრავალფეროვანია, რომლებზეც დიდი გავლენა მოახდინეს ისტორიულმა მოვლენებმა და ცვლილებებმა ენასა და კულტურაში. ხშირია კელტური, ლათინური, სკანდინავური ტოპონიმური სახელები ბრიტანეთში და მის ფარგლებს გარეთ, რომელიც შეიცავს სამ ელემენტს: ადამიანთა სახელებს, ბუნებრივ თვისებებს, ზოგი ტოპონომი წარმოებულია ჰიბრიდული კელტური, ლათინური, სკანდინავური და ანგლო-საქსური კომპონენტებისგან.

ევროპული გეოგრაფიული სახელები ამერიკის კონტინენტზე XVII ს. დასაწყისში გაჩნდა, მას შემდეგ, რაც ევროპელები ჩასახლდნენ ახალ კონტინენტზე. ევროპის სხვადასხვა ნაწილიდან ჩასული ხალხი ამერიკის აღმოსავლეთ და დასავლეთ ტერიტორიებს იკავებდა: ზოგ დასახლებას ინგლისელი მეფეებისა და დედოფლების სახელები ეწოდა, ზოგ ადგილს კი – ცნობილი ადამიანების სახელები, ზოგი გეოგრაფიული სახელწოდება აღებული იყო ისტორიიდან და ლიტერატურიდან.

გეოგრაფიული სახელი მუდმივია ან ზოგ მათგანს უცვლიან სახელებს. ამა თუ იმ ტოპონიმთა წარმოშობის შესახებ უამრავი ლეგენდა და გადმოცემა არსებობს, რომლებიც დღემდე შემორჩა.

სეხნია ტოპონიმების გამოჩენა ჩრდილოეთ ამერიკის, ავსტრალიისა და ახალი ზელანდიის ტერიტორიებზე განპირობებული იყო სხვადასხვა მიზეზით. პირველმოსახლეები დასახლებებისა და ქალაქების დაარსებისას არც კი ცდილობდნენ ახალი გეოგრაფიული სახელების დარქმევას, ისინი თავიანთ მშობლიურ ბრიტანულ ტოპონიმებს იყენებდნენ. ერთ-ერთ მიზეზს წარმოადგენდა თავიანთი ოჯახის წევრების, ნათესავებისა და მეგობრების ჩამოსვლის დროს მათი მარტივად პოვნა.

აშშ-სა და კანადაში დიდი რაოდენობით ინგლისური, შოტლანდიური, ირლანდიური და უელსური ტოპონიმებია.

ძველმა ინგლისურმა ენამ კელტური ტოპონიმებიდან შეინარჩუნა მრავალი მდინარის, ტბისა და მთის სახელები. სეხნია მდინარეების სახელები გვხვდება ამერიკაში, კანადაში, ონტარიოში, ნოვა სკოტიასა და მალბოროში, მაგ.: ეივონი – the Avon, სევერნი – the Severn ჩრდილო ონტარიოში, ტრენტი – Trent აშშ-ში. ამავე სახელწოდების მდინარეები არის კანადასა და ავსტრალიაში. თემზა – the Thames არის კონეკტიკუტის შტატის მოკლე მდინარე და შენაკადი, რომელზეც მდებარეობს ქალაქი ლონდონი.

აშშ-ში, ასევე, გამოჩნდა სხვა ინგლისური ტოპონიმებიც, კერძოდ, ასტიონიმები. ასე, მაგალითად: ამჟამად, აშშ-ში არის 22 ლონდონი, 8 ბრისტოლი, 8 გლაზგო (Glasgow), 6 სვონსი (Swansea), 10 კარდიფი (Car-

diff). შეერთებულ შტატებში მრავლად შეხვდებით ბრიტანულ სეხნია-ტოპონიმებს: ბალტიმორი (Baltimore), ჩესტერი (Chester), პლიმუტი (Plymouth), კემბრიჯი (Cambridge), ედინბურგი (Edinburgh), აბერდინი (Aberdeen), ოქსფორდი (Oxford), გრინვიჩი (Greenwich). მოგვიანებით, ინგლისურ ტოპონიმებს დაურთეს სიტყვა new პრეფიქსის სახით: მაგ., ნიუ-ლონდონი (New London), ნიუ ინგლანდი (New England), ნიუ-იორკი (New York), ნიუ-ბრიტანი (New Britain), ნიუ ვინდსორი (New Windsor), ნიუ გლაზგო (New Glasgow) და სხვ.

საზღვაოსნო პორტი – პერლ ჰაბორი (Pearl Harbor) მდებარეობს ჰავაის კუნძულების სამხრეთ სანაპიროზე. მრავალ ტბას დაერქვა ლოხი (lochs): South East Loch, Merry Loch, East Loch, Middle Loch and West Loch. ფოლკლენდის კუნძულებზე არის ბრეტონ ლოხი და არის ზღვა ლოხი – a sea loch.

კანადის დასახლებული ადგილებია, ასევე, ნიუკასლი (Newcastle), სვონსი (Swansea) და ბელფასტი (Belfast).

დიდი ბრიტანეთის დედაქალაქის ლონდონის ეტიმოლოგია დღემდე გაურკვეველია.

რომაელების შემოსვლამდე, ძვ.წ. 55-54 წელს ეს იყო კელტური სოფელი, რომელიც ორი ნაწილისგან შედგებოდა – Llyn (ტბა) და Dun (გამაგრებული ადგილი). კელტურ პერიოდში მას ერქვა Llyndid. ქალაქის სახელი მეფე ლუდს უკავშირდება, რომელმაც, თითქოს, ქალაქი აიღო და ქიერლუდი უწოდა. 1899 წლიდან საყოველთაოდ მიიჩნეოდა, რომ ლონდონი კელტური წარმოშობის იყო და აღნიშნავდა ადგილს, რომელიც ვინმე ლონდონიოს (Londinos) ეკუთვნოდა. Lond ნიშნავს ველურს, სარეველებით სავსე ადგილს. საბოლოოდ, ეს განმარტებაც უარყოფილ იქნა. რიჩარდ ქოუტსმა 1998 წელს წამოაყენა განმარტება, რომ სიტყვა წარმოებული იყო წინარეკელტური ძველევროპული ლოვონიდადან, რაც ფონფართო მდინარეს აღნიშნავს. მისი ვარაუდით, ეს სახელი მდინარე თემზას იმ ნაწილს ეწოდებოდა, რომელიც ლონდონში მიედინება. აქედან კი დასახლებამ კელტური ფორმა ლოვონიდონიონი (Lowonidonjon) მიიღო (Coates, 1998: 215-220). შემდგომში, რომაელების ბატონობის პერიოდში მას დაერქვა Londinium. სახელის აღნიშნული ფორმა მის რომაულ-ბრიტანულ წარმომავლობაზე მიუთითებს.

მანჩესტერი (ინგლ. Manchester) – ქალაქი და მუნიციპალური რაიონი ჩრდილოეთ-დასავლეთ ინგლისში. ის რიგით IX ქალაქია დიდ ბრიტანეთში. ამჟამად იგი ქვეყნის მძლავრი სამრეწველო, ფინანსური, კულტურული და კომერციული ცენტრია. პირველად **მანჩესტერი** მოიხსენიება X საუკუნეში. დასახლება გამოჩნდა მანსენიონის კელტურ დასახლებაში და რომაელთა გამაგრებულ ბანაკ მანკუნიუმში, რომელიც 79 წელს დაარსდა. შუა საუკუნეებში იყო სავაჭრო და ხელოსანთა ქალაქი. XVIII ს. შუახანებში დაიწყო ქალაქის სწრაფი ზრდა სამრეწველო

რევოლუციასთან დაკავშირებით. XIX საუკუნეში კი გახდა მსოფლიო ლიდერი ტექსტილის მრეწველობის ცენტრებს შორის.

მანჩესტერი აშშ-ის ნიუ ჰემფშირის შტატის ყველაზე მსხვილი ქალაქია, რომელიც მდებარეობს მდინარე მერიმაკზე. ჩრდილოამერიკელ ინდიელთა პენაკუკის ტომმა თავის დროზე ამ ადგილს უწოდა **Namoosekeag** კარგი სათევზაო ადგილი. ასევე ვერმონტის შტატში არის სეხნია ტოპონიმი **Manchester**. პირველი ახალმოსახლეები გამოჩნდნენ 1764 წელს, ხოლო ქალაქს საფუძველი ჩაეყარა 1784 წელს. ქალაქი მდებარეობს მდინარე ბათენ კილის სანაპიროზე.

მასაჩუსეტისის შტატში, ესექსის საგრაფოში, ანას კონცხზე მდებარეობს იმავე სახელწოდების სეხნია ტოპონიმი **Manchester-by-the-Sea** – მანჩესტერი ზღვასთან ანუ უბრალოდ მანჩესტერი. ევროპელები ამ ადგილზე დასახლდნენ 1629 წელს.

პორტლენდის კუნძული (ინგლ. **Isle of Portland**) – კირქვის კუნძული მდებარეობს ლა მანშის სრუტეზე, კურორტ უეიმუტთან ახლოს. პორტლენდის ქვას იყენებდნენ ბრიტანულ და მსოფლიო არქიტექტურაში, მათ შორის, ცნობილი ნაგებობებია წმინდა პავლეს ტაძარი ლონდონში და გაერო-ს შტაბ-ბინა ნიუ იორკში. ბრიტანეთის ტერიტორიაზე აღნიშნული სახელწოდებით შეიძლება შეხვდეთ არა მარტო კუნძულს, არამედ, ქუჩას, ნახევარკუნძულს, ნავსადგურს, რაიონს, მოედანს და ა.შ.

პორტლენდი (ინგლ. **Portland**) – ქალაქი აშშ-ში, ორეგონის შტატში. მდებარეობს მდინარეების ვილამეტისა და კოლუმბიის შესართავთან. ამ ქალაქის სახელწოდების უამრავი სეხნია ტოპონიმი არსებობს ამერიკის შეერთებულ შტატებში, კანადაში, იამაიკაში, ავსტრალიაში, ჰონგ კონგში, ირლანდიაში და ახალ ზელანდიაში. მათ შორის, დიდი თუ პატარა ქალაქები, ასევე, მდებარეობს შემდეგ შტატებში: ორეგონი, მენი, ინდიანა, აიოვა, ტეხასი, კონეკტიკუტი და ავსტრალიასი, შტატ ვიტორიაში.

როჩესტერი არის ქალაქი და პორტი დიდ ბრიტანეთში, კენტის საგრაფოში. ის მდებარეობს 50 კილომეტრის დაშორებით ლონდონიდან. ქალაქი ცნობილია შუასაუკუნეების ტაძრით და ციხე-სიმაგრით. 43 წელს რომაელებმა დაარსეს კოლონია **Durobrivae**, რომელიც მოგვიანებით გარდაიქმნა ქალაქ როჩესტერად. ამ ქალაქის სახელწოდების წარმოშობა დაუდგენელია, მაგრამ რომაული სახელწოდება დურობრივი ტრანსფორმირდა დურობრისად, მოგვიანებით კი, რობრივისი, როჯრესტერი, რომელმაც საბოლოოდ მიიღო სახელი როჩესტერი.

ამავე სახელწოდების ქალაქი მდებარეობს აშშ-ის ჩრდილოეთ ნაწილში, მინესოტას შტატში, რომელიც წარმოადგენს ოლმსტედის ოლქის ცენტრს. როჩესტერის პირველმოსახლეები ჩამოვიდნენ როჩესტერიდან. ის სიდიდით ითვლება მინესოტის მესამე ქალაქად. ქალაქის ეკონომიკის საფუძველს წარმოადგენს სამედიცინო მონყობილობებისა და რადიოელექტრონიკის დანადგარების წარმოება, ასევე, კვების მრეწველობა.

ქალაქში არსებობს კლინიკა მეიო, რომელსაც მსოფლიო აღიარება აქვს და სწორედ ამის გამო მას ეწოდა *Med City მედიცინის ქალაქის* სახელი.

ნიუკასლ-აპონ-ტაინი (ინგლ. Newcastle upon tyne) ან უბრალოდ **ნიუკასლი** – ქალაქი გაერთიანებულ სამეფოში, მდ. ტაინის ნაპირზე ჩრდილო-დასავლეთ ინგლისის რეგიონის და ტაინის და უირის საგრაფოს დედაქალაქი. ქვანახშირის აღმოჩენის შემდეგ ამ ტერიტორიაზე დაიწყო ქალაქის მშენებლობა. მას უწოდეს სახელი ნიუკასალი – **Newcastle**. ჯერ კიდევ, დიდ ბრიტანეთში, XI საუკუნეში, აღმართულ იქნა *ახალი ციხე-სიმაგრე*, რომლის ირგვლივ გაიზარდა მემახტეთა ქალაქი. ნიუკასლის პორტი მსოფლიო ლიდერია ქვანახშირის ექსპორტში.

ამავე სახელწოდების სოფელი არსებობს ირლანდიაში, რომელიც მდებარეობს სამხრეთ დუბლინის საგრაფოში (ლენსტერის პროვინცია). XVI საუკუნეში ნიუკასლი მნიშვნელოვანი ადგილი იყო. მინა ეკუთვნოდათ კილდერის გრაფებს, მასზე მდებარეობდა არანაკლებ ექვსი ციხე-სიმაგრე, რომლებშიც განლაგებული იყო გარნიზონი. მეფე ჯეიმს I-მა 1613 წელს ნიუკასლს უწოდა დუბლინის საგრაფოს ერთ-ერთი საუკეთესო სოფელი და აამალა მისი სტატუსი.

ნიუკასლი (ინგლ. **Newcastle**) – ქალაქი სამხრეთ ავსტრალიაში, ახალ სამხრეთ უელსში. მდებარეობს ტასმანიის ზღვის სანაპიროზე, იქ, სადაც მდინარეჰანთერი წყნარ ოკეანეს უერთდება. მოსახლეობის რაოდენობით მეორე ქალაქია სიდნეის შემდეგ.

სეხნია ტოპონიმების ხშირად ვხვდებით საქართველოს გეოგრაფიულ რუკაზეც. ისინი მდებარეობს ქვეყნის როგორც ერთ, ისე სხვადასხვა რეგიონში. ქვეყნის მოსახლეობის შიდა მიგრაციულმა პროცესებმა, ადგილმონაცვლეობამ ქართული კულტურის შექმნაში დიდი როლი ითამაშა. მთის მოსახლეობა ბარში ჩამოდიოდა, ზოგი სეზონური მუშაობით ირჩენდა თავს, ხშირად თავდასხმების დროს თავის გადარჩენის მიზანი მთიან ადგილებში გახიზვნა იყო. აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა გადადიოდა დასავლეთში და პირიქით, დასავლეთიდან წამოსული მოსახლეობა ავსებდა აღმოსავლეთის შეთხელებულ მოსახლეობას. მამასადამე, მოსახლეობის მიგრაცია ინტენსიურდ მიმდინარეობდა. ამასთან დაკავშირებით წარმოიქმნა სეხნია ტოპონიმები. საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში შეხვდებით დიდი რაოდენობით სეხნია ტოპონიმებს, რომელთა შემადგენლობაში სჭარბობს – კომონიმები, პოტანონიმები, ლიმნონიმები და ორონიმები. სეხნია კომონიმებია: **აგარა** – აჭარასა და სამცხე-ჯავახეთში, **ალავერდი** – კახეთსა და იმერეთში, **არაშენდა** – კახეთში, მცხეთა-თიანეთსა და შიდა ქართლში, **ბაზალეთი** – მცხეთა თიანეთსა და იმერეთში, **განახლება** – ქვემო ქართლში, აფხაზეთში, გურიასა და აჭარაში, **განთიადი** – აფხაზეთში, გურიაში, ქვემო ქართლსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **გიორგწმინდა** – შიდა ქართლში, სამცხე-ჯავახეთში, კახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **გომი** – რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო

სვანეთში, გურიასა და შიდა ქართლში, **ენერი** – გურიაში, იმერეთში, სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და აფხაზეთში, **ვაკე** – ქვემო ქართლში, აფხაზეთსა და გურიაში, **ვანი** – იმერეთში, აჭარასა და გურიაში, **ვარდისუბანი** – კახეთში, მცხეთა-თიანეთსა და ქვემო ქართლში, **ვაშლოვანი** – ქვემო ქართლში, აფხაზეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **ველისციხე** – შიდა ქართლსა და კახეთში, **ზედუბანი** – იმერეთში, საცხე ჯავახეთსა და გურიაში, **ზენი** – აფხაზეთში, გურიასა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ზენობანი** – გურიაში, აფხაზეთსა და იმერეთში, **ზვარე** – აჭარასა და იმერეთში, **ზვარეთი** – რაჭა-ლეჩხუმ-აფხაზეთსა და იმერეთში, **იმერხევი** – იმერეთსა და აფხაზეთში, **იფნარი** – აფხაზეთსა და ქვემო ქართლში, **კაცხი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და იმერეთში, **კვირიკე** – აჭარაში, იმერეთსა და გურიაში, **კიბე** – აჭარასა და მცხეთა-თიანეთში, **კლდისუბანი** – რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთსა და აჭარაში, **კოდა** – ქვემო ქართლში, კახეთსა და შიდა ქართლში, **კოდისწყარო** – ქვემო ქართლსა და შიდა ქართლში, **ლაშე** – იმერეთსა და შიდა ქართლში, **ლელოვანი** – საცხე ჯავახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **მარანი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და იმერეთში, **მლაშე** – სამცხე ჯავახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **მოლითი** – სამცხე-ჯავახეთსა და იმერეთში, **მუხური** – სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და აფხაზეთში, **ნაბაკევი** – აფხაზეთში, შიდა ქართლსა და იმერეთში, **ნანინი** – კახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **ნაღვარევი** – მცხეთა-თიანეთსა და აჭარაში, **ნაჭკადუ** – აფხაზეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ნინოშვილი** – იმერეთსა და გურიაში, **ნოგყაუ** – მცხეთა-თიანეთსა და შიდა ქართლში, **ნორიო** – ქვემო ქართლსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ნოლა** – იმერეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ოდიში** – აფხაზეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ოძისი** – მცხეთა-თიანეთსა და შიდა ქართლში, **პანტიანი** – შიდა ქართლსა და ქვემო ქართლში, **რეკა** – აფხაზეთსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **რუსთავი** – შიდა ქართლსა და სამცხე ჯავახეთში, **სათემო** – იმერეთსა და შიდა ქართლში, სამება – აჭარაში, გურიასა და სამცხე-ჯავახეთში, **სამწვერისი** – ქვემო ქართლსა და შიდა ქართლში, **საჩინო** – აფხაზეთში, აჭარასა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **საციხური** – აჭარასა და შიდა ქართლში, **სიონი** – მცხეთა-თიანეთსა და ქვემო ქართლში, **ტაბახმელაჯ** – თბილისის მახლობლად და აჭარაში, **ტბეთი** – აჭარაში, რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში, იმერეთსა და შიდა ქართლში, **ტყემლოვანა** – იმერეთსა და შიდა ქართლში, **ფონა** – იმერეთსა და კახეთში, **ქაქუთი** – აჭარასა და გურიაში, **ქაშვეთი** – შიდა ქართლსა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში, **ქვეში** – შიდა ქართლსა და ქვემო ქართლში, **ქორეთი** – იმერეთსა და კახეთში, **ქურთა** – შიდა ქართლსა და მცხეთა-თიანეთში, **ყუდრო** – მცხეთა-თიანეთსა და ქვემო ქართლში, **შალაური** – იმერეთსა და კახეთში, **შეუბანი** – რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთსა და შიდა ქართლში, **შუბანი** – აჭარაში, გურიასა და იმერეთში, **შულავერი** – შიდა ქართლსა და ქვემო ქართლში, **ჯაფარაული**

– გურიასა და იმერეთში, **ჯიგრაშენი** – სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში, **ხაიში** – სამეგრელო-ზემო სვანეთსა და ქვემო ქართლში, **ციხისუბანი** – იმერეთში, მცხეთა-თიანეთში, სამცხე-ჯავახეთსა და შიდა ქართლში, **ციხისძირი** – აჭარასა და მცხეთა-თიანეთსში, **ნედისი** – აფხაზეთსა და რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში, **ნიფორი** – ქვემო ქართლში, მცხეთა-თიანეთსა და შიდა ქართლში, **წყალნიეთლა** – გურიასა და შიდა ქართლში, **წყალწმინდა** – გურიასა და შიდა ქართლში, **წყაროსთავი** – კახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **ჭალა** – აჭარაში, აფხაზეთში, გურიასა და იმერეთში, **ჭართალი** – კახეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **ჭაშა** – აფხაზეთსა და მცხეთა-თიანეთში, **ჭერი** – აჭარასა და სამეგრელო-ზემო სვანეთში.

გარდა ზემოთჩამოთვლილი სოფლის აღმნიშვნელი სეხნია ტოპონიმებისა საქართველოს ტერიტორიაზე ისევე მრავლად შეინიშნება ჰიდრონიმებისა და ორონიმების გეოგრაფიული დუბლეტები. არის შემთხვევები, როცა სოფლის და მდინარის, ტბის, უღელტეხილის, მწვერვალისა და მყინვარის სახელწოდებები ერთნაირია. წარმოვადგენთ რამდენიმე მაგალითს: სოფელი და მდინარე **აბული** – სამცხე-ჯავახეთში, სოფელი, მთა და უღელტეხილი **აბუხალო** – შიდა ქართლში, სოფელი, მთა, მწვერვალი, მყინვარი – **ადიში** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, სოფელი, მდინარე **აკვარიქვა** – აფხაზეთში, სოფელი, მთა **აკუშო** – მცხეთა-თიანეთში, სოფელი, მდინარე **ალგეთი** – ქვემო ქართლში, ტბა, ქედი, უღელტეხილი **ამცყელი** – აფხაზეთში, მდინარე, მწვერვალი, მყინვარი **ბუბა** – რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში, სოფელი, მდინარე, მთა, უღელტეხილი, მწვერვალი, მყინვარი **გვანდრა** – აფხაზეთში, მდინარე **გომი** – აფხაზეთში, აჭარასა და შიდა ქართლში, მდინარე, მწვერვალი **დალარი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, მდინარე **დედაბერა** – გურიაში, მთა **დედაბერა** – იმერეთში, სოფელი, ტბა **ერწო** – შიდა ქართლში, მდინარეები – **ერწოსწყალი** შიდა ქართლსა და მცხეთა-თიანეთში, მდინარე, მთა **ესიქომი** – მცხეთა-თიანეთში, სოფელი, მთა **ეშტია** მცხეთა-თიანეთში, სოფელი, ტბა **ვაჩიანი** – სამცხე-ჯავახეთში, სოფელი, ქედი **ვახანი** – იმერეთში, სოფელი, მთა **ვერონა** – კახეთში, მწვერვალი, უღელტეხილი, ქედი **ზესხო** – რაჭა-ლეჩხუმ-ქვემო სვანეთში, მწვერვალი, უღელტეხილი, მყინვარი **თოთი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, სოფლები **ილორი** – აფხაზეთსა და იმერეთში, მდინარე **ილორი** – აფხაზეთში, სოფელი, მდინარე **კვარიათი** – აჭარაში, მდინარე, ქედი **კოდორი** – აფხაზეთში, სოფელი, უღელტეხილი **კორტონი** – აჭარაში, მდინარე, მწვერვალი **ლასილი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, მყინვარი, მწვერვალი **ლახვრა** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, მყინვარი, მწვერვალი **ლაჰილი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, მთა, უღელტეხილი **ლეთა** – შიდა ქართლში, უღელტეხილი, მყინვარი, მწვერვალი **ლესზირი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, სოფელი, მთა **ლიბანი** – სამცხე-ჯავახეთში, უღელტეხილი, მყინვარი **ლიჭადი** – სამეგრელო-ზემო სვანეთში, მდინარე, მთა, ტბა **ლიხთა** – აფხაზეთში, მდინარე, უღელტეხილი, მყინვარი, მთა

ბიბლიოგრაფია:

- *ჩიქობავა, 2008 – ჩიქობავა არნოლდ.* ენათმეცნიერების შესავალი. სახელმძღვანელო ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტთათვის. რედაქცია და წინასიტყვაობა გ. კვარაცხელიასი. თბ., 2008;
- *COATES, 1998 – Coates, Richard.* A new explanation of the name of London, – *Transactions of the Philological Society.* #96(2), 1998;
- *ЛЕОНОВИЧ, 2004 – Леонович Олег Анатольевич.* Топонимы США. Учебное пособие. М., 2004
- *СУПЕРАНСКАЯ., 1989 – Суперанская Александра Васильевна, Подольская Наталья Владимировна, Васильева Наталия Владимировна.* Общая терминология. Вопросы теории. М., 1989.

MANANA SHELIA¹

NAMESAKE TOPONYMS OF BRITAIN AND GEORGIA

The modern world is unimaginable without geographical indications – toponyms. The Geographical name is a part of the lexical system of a particular nation. For cultures place names can serve as ways not only of remembering geography but also as means of reinforcing traditions and cultural memories.

Toponymics is a scientific discipline which studies place names, their origin, development, semantic meaning, writing and pronunciation. Place-names have long been the topic of popular interest and discussion. The world is rich with place-names bearing a lot of information: geographical, linguistic, historical as place names are a result of historical conditions of eras when they arose, were formed and extended in these or those countries.

Toponyms contain a treasure of language elements which allow us to get information and research the history of countries and peoples. In linguistics toponymy is studied from different standpoints: as a certain toponymic system element, which is connected with the other toponyms and in the language system is closely related to other linguistic units. It is concerned with the linguistic evolution (etymology) of place-names and the motive behind of the place (historical and geographical aspects it also involves the study of place names within and between languages).

The toponyms of different countries, like the languages themselves, derive from various linguistic origins. In general, geographical names contain three broad elements: personal names (or pre-existing names of natural features),

¹ *Manana Shelia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

natural features, and settlement functions. They are made up of components which are referred to as words which are simply used by people to describe a place or their response to their environment.

This paper proposes the review of namesake toponyms of Britain and Georgia. A special focus was on the analysis of one of the classes of toponyms – namesake toponyms and particularly subclasses – astyonyms and komonyms, hydronyms – limnomyms, potamonyms, oronyms referring to mountains and hills, ridges, peaks and glaciers of Britain and Georgia and their namesakes located in the USA, Canada, Australia, Turkey and in other countries as well.

The study has been conducted on lexical, etymological and semantic analysis methods at linguistic and extra-linguistic levels generally based on various classes of namesake toponyms.

Massive emigration of British settlers from the UK in the 17th and 20th centuries resulted the origin of many towns and regions being named or renamed after places in Britain. Some names were carried over directly and are found throughout the country (such as Manchester, Birmingham and Rochester). Others carry the prefix *New*; for example, the cities in the US, New York, was named after York, New Windsor, New Glasgow, etc.

The complexity and variety of toponymy of Great Britain and Georgia is connected with historical events. In some cases the English and Georgian toponyms consist of the elements belonging to a concrete language and historical period. The toponymic material gives the chance to track processes of interference and enrichment of languages, to define nature of contacts between the people during their migrations in the past. In place names historical events of this or that era, names of outstanding persons, heroes and cultural wealth of the people are imprinted.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ჯულიეტა ძაძუა¹

შემასვენლისა და ქვემდებარის ადგილისათვის
ილია ჭავჭავაძესთან

სიტყვათა რიგი ენობრივ გამოხატულებას შესიტყვეებაში პოვებს. შესიტყვეებას ორი მხარე აქვს: სინტაქსური (მართვა, შესიტყვეება და კორდინატულ-საურთიერთო, აგრეთვე მირთვა(ც) და სტილისტიკური: „სიტყვების ურთიერთობა შესიტყვეების აგებულების თვალსაზრისით, გადმოსაცემი შინაარსის თვალსაზრისით – სტილისტიკის საქმეა“ (ჩიქო-ბავა, 1952: 15). აქედან გამომდინარე, სიტყვათა რიგი წინადადებაში ორი ფუნქციით წარმოგვიდგება – სინტაქსურითა და სტილისტიკურით. ამ ორი დარგის გარდა წინადადებაში წევრთა რიგს განსაზღვრავს ზოგი მორფოლოგიური კატეგორია(ც). ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორია ზმნა – შემასმენელი წინადადებაში: გარდამავალი თუ გარდაუვალი, ერთპირიანი თუ ორი და სამპირიანი? ეს საკითხებია წამოსაწევი ქართული ენისათვის.

ამდენად, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ფლექსიური და აგლუტინაციური ენებისათვის წევრთა განლაგება სხვადასხვა ოდენობისა უნდა იყოს. ამასთან დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართულ ენაში წინადადების წევრთა ადგილი არ არის მკვიდრი. მიუხედავად ამისა, რომელიმე შემთხვევაში წინადადების ამა თუ იმ წევრს ეძლევა უპირატესობა დაიკავოს პირველი ადგილი. სასკოლო გრამატიკის სახელმძღვანელოებიდან ვიცით, რომ წინადადების წევრთა გადაადგილებით აზრი არ იცვლება. თითოეული ფორმა ჩვეულებრივად მისაღებია ქართულისათვის.

თანამედროვე ქართულ ენაში, ძველთან შედარებით, წინადადების წევრთა რიგი განსხვავებულია, რადგან ენის ისტორიის განვითარებისას შეიძლება სახე იცვალოს სიტყვათა წყობამ. მაგალითად, ძველ ქართულში საზღვრულს მსაზღვრელი მოსდევდა. თანამედროვე ქართულში კი პირიქით – მსაზღვრელს მოსდევს საზღვრული, მაგრამ ეს რიგი არც ძველ ქართულში იყო აბსოლუტურად დაცული და არც თანამედროვე ქართულშია. თუმცა, უპირატესობა ერთ-ერთ მათგანს ენიჭება. ამის და-

¹ *ჯულიეტა ძაძუა* – პედაგოგიკის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სადასტურებლად არსებობს აზრი, რომლის მიხედვითაც სიტყვათა რიგი წინადადებაში არ ასრულებს გრამატიკულ ფუნქციას. მას მხოლოდ სტილისტიკური მნიშვნელობა აქვს ე.ი. სიტყვათა განლაგება წინადადებაში თავისუფალია. ჩვენი დაკვირვებით, ეს მოსაზრება ყველა შემთხვევაში არ მართლდება, რადგან განსაზღვრების ადგილი წინადადებაში მკვიდრია. იგი ყოველთვის საზღვრულის წინ დგას. მაგალითად: *მაღალი ხე, ტკბილი ჩურჩხელა, თეთრი პერანგი, წყნარი ადგილი, თბილი ტანსაცმელი, წითელი ვაშლი და ა.შ.* და არა: *ხე მაღალი, ჩურჩხელა ტკბილი, პერანგი თეთრი, ვაშლი წითელი.* თუ პირდაპირ ანუ ბუნებრივ წყობასა და შებრუნებულ ანუ პოსპოზიციურ წყობას შევადარებთ, მაშინ ადვილი შესამჩნევი გახდება, რომ პირდაპირი წყობა უფრო მორგებულია, ბუნებრივია, შეგუებულია ჩვენს აზროვნებასთან. ამას მსაზღვრელის განსაზღვრაც ადასტურებს: „...საუბარს ენაში არ შეთანხმდების ზედ-შესრული არსებით სახელთან, არც რიცხვთა და ბრუნვათა და ამასთანავე მარადის წინ დაიდების იგი არსებითისა“ (*მეგსს, 1877:17*), მაგრამ გამორიცხული არ არის მსაზღვრელი არა არსებითის შემდეგ, არამედ გათიშულიც კი იყოს არსებითისაგან სხვა სიტყვის მიერ (*ძაძუა, 2007: 186*): „და ალაზანი შეუპოვარი ჩიოდა“ (*ილია*);¹ „ველს მშვენიერსა ჩასძინებოდა“, „...ურემი მძიმე მიჭრიალებდა“ (*ილია*). ზემოთაც აღვნიშნეთ, წინადადების წევრთა ადგილის სრული შეზღუდვა არც ზეპირ მეტყველებასა და არც მხატვრულ ლიტერატურაში შეუძლებელია. ეს ეხება არა მარტო ზედსართავსა და არსებითს, არამედ სხვა წევრებსაც (ქვემდებარე, შემასმენელი და სხვ).

როგორ დგას წინადადების იმ წევრთა საკითხი, რომელიც სუბიექტურ თუ ობიექტურ პირთან არის შეწყობილი.

სიტყვათა დალაგებისათვის წამყვანია შემასმენლის პოზიცია (*კვაჭაძე, 1966: 18*). შემასმენელი ანუ ზმნა, ილიას თქმით, ქართული ენის ხერხემალია. იგი წინადადებას ასხამს ხორცს, აზრიანს ხდის მას. ზმნას უკავშირდებიან სხვა წევრებიც. წინადადებიდან ვადგენთ სინტაქსურ წყვილებს:

1. ლუარსაბისათვის ეშმაკს ძილში თავში ჩაუკრამს (*ილია*).
 - ა) ლუარსაბისათვის ჩაუკრამს
 - ბ) ეშმაკს ჩაუკრამს
 - გ) ძილში ჩაუკრამს
 - დ) თავში ჩაუკრამს
2. ღმერთმა თავისთავად მკითხავი კარზედ მოგაყენა (*ილია*).
 - ა) ღმერთმა მოგაყენა
 - ბ) თავისთავად მოგაყენა
 - გ) მკითხავი მოგაყენა
 - დ) კარზედ მოგაყენა

¹ წინამდებარე ნაშრომში საანალიზო მასალა წარმოდგენილია – *ილია: 200-253, 312-385.*

როგორც ვხედავთ, ორივე წინადადების ყველა წევრი ზმნას უკავშირდება, სინტაქსურ წყვილში ზმნასთან შედის. ეს ასეა, ძირითადად, წინადადების წევრთა შემომკრები ზმნაა. მიუხედავად ამისა, ქვემდებარესა და დამატებასაც უკავშირდება თავიანთი ამხსნელი სიტყვებით. თუმცა აქაც ზმნას ენიჭება წინადადების წევრთა „შემკრების“ უპირატესობა. ჩატარებულია სათანადო კვლევა წინადადების წევრთა განლაგების შესახებ და დადასტურებულია, რომ შედარებით მოკლე წინადადებებში შემასმენელი ძირითადად ბოლოკიდურია (აფრიდონიძე, 1979: 19). ამის დასადასტურებლად ავტორს მოყვანილი აქვს სათანადო მაგალითები და ასკვნის: „მაშასადამე, ტენდენცია ასეთია: წინადადების სიგრძის ზრდასთან ერთად ძლიერდება შემასმენლის ე. წ. ცენტრისკენული მოძრაობა (აფრიდონიძე, 1979: 19).

ამ აზრს ვერ გავიზიარებთ, რადგანაც მოკლე წინადადებებში შემასმენელი თავისთავად ცენტრში დგას, ძირითადად ქვემდებარეს მოსდევს. მაგალითად: ა) მკითხავი გავიდა; ბ) მან ბიჭები გაისტუმრა ჯადოს ამოსაღებად; გ) ბიჭებმა ბევრი უტრიალეს თავლას (ილია), მაგრამ ბოლო წინადადებაში არა თუ ცენტრისკენ, ბოლო წევრობასაც კი ინარჩუნებს შემასმენელი: „ამისთანა სასაცილო ამბავი უფრო ხშირად უნდა გატირებდეს შენა“ (ილია). აქ წინადადება შვიდწევრიანია, მაგრამ შემასმენელი ბოლო წევრის წინ დგას და არა ცენტრში.

„ნაიშალა ამ ორთა გვამთა ცხოვრების კვალი დედამიწის ზურგზე“ (ილია). ამ წინადადებაში რვა წევრია, შემასმენელს კი პირველი ადგილი უკავია.

„ყროყინებდა სიმღერის ხმაზედ გაბრუებული ლუარსაბი“ (ილია). აქ შემასმენელს პირველი ადგილი უკავია.

„დარეჯანმა ერთი აქიმი დედაკაცი იშოვა“ (ილია). შემასმენელს ბოლო ადგილი უკავია.

ამდენად, ვისაც თავისი აზრების დასაბუთება უნდა, ისეთ მაგალითებს მოიტანს მხატვრული ლიტერატურიდან, რომლებიც ხელსაყრელია მისთვის. ერთ რამეში კი ვეთანხმებით, რომ წინადადება გარდა სინტაქსური და სემანტიკური ოდენობისა, რიტმულ-ინტონაციური ოდენობაცაა. თუ შემასმენელი გამონათქვამის ღერძი და აზრის გამაფორმებელი ბოლოკიდურია, მისგან მომავალ გზაზე მდებარე სიტყვები ერთ აზრობრივ და, შესაბამისად, ინტონაციურ ტალღაზე წარმოითმის (აფრიდონიძე, 1979: 20).

ჩვენ არ უარყოფთ იმას, რომ მარტივ მოკლე წინადადებაში შემასმენელს ქვემდებარის შემდგომი ადგილი უკავია, მაგრამ შემსმენლის ადგილი, როგორც ვნახეთ, განსაზღვრული არ არის. შედარებით ქვემდებარეს უფრო მკვიდრად უკავია ადგილი წინადადების თავში: „ქვემდებარის თავკიდურობა საერთო ენობრივი მოვლენაა“ (აფრიდონიძე, 1979: 20). ჩვენ ამას დავუმატებთ იმას, რომ ეს მოსაზრება მაშინაა სრულყოფი-

ლი, თუ ქვემდებარეს განსაზღვრება არ ახლავს და ზოგჯერ შემასმენელს მოსდევს ქვემდებარე.: „მოვიდა ზამთარი; იყო სახლი; წმინდაა ეგ ცრემლი; შეჰდგა ყველა; ეხვეწებოდა, ევედრებოდა არჩილი. გასინჯა დემეტრემ გიორგი. მოვიდა შუაგული შემოდგომა; გავიდნენ კიდევ დღენი და თვენი; რა უნდოდა ამით ეთქვა გიორგის; რას იბუზები ახლადმოყვანილს პატარძალსავით; მოვიდა გიორგიც“ (ილია).

ვხედავთ, რომ არც თუ იშვიათია შემასმენლის თავკიდური ადგილი. ამდენად, მიგვაჩნია, რომ შემასმენლისა და ქვემდებარის ადგილის განსაზღვრა დამოკიდებულია მწერლის სტილსა და ზმნის გარდამავლობასთან. დიდ მწერლებს თავისი სტილი აქვთ, რითაც იცნობიან ისინი გვარისა და სახელის დაუსახელებლად. ამ სტილს ქმნის წინადადებაში სიტყვათა განლაგება.

ის, რაც ითქვა შემასმენლისა და ქვემდებარის ადგილზე წინადადებაში, დაახლოებით იგივე უნდა ვთქვათ პირდაპირ დამატებაზეც. იგი შეიძლება შემასმენლის წინაც და შემდეგაც დაისვას, ან შემასმენელსა და პირდაპირ დამატებას შორის სხვა წევრებიც მოექცეს. მაგალითად: „დავაყენე ცხენი; ჩამოვიყვანე ცხენიდან პეპია; გავუშალე ქვეშ ფარაჯა; დავუდე თავით უნაგირის ბალიში“ (ილია).

პირველ წინადადებაში შემასმენელს უშუალოდ მოსდევს პირდაპირი დამატება (ცხენი), ხოლო სხვა წინადადებაში პირდაპირი დამატებები: ბებია, ფარაჯას, ბალიში გათიშულია სხვა სიტყვებით: დამატებებით, განსაზღვრებებით, გარემოებებით.

ასევე არამდგრადი ადგილი უკავია ირიბ, უბრალო დამატებებსა და გარემოებებსაც. ამის უამრავი მაგალითის დასახელება შეგვიძლია ყველა ნაწარმოებიდან. ილიას მხატვრული ნაწარმოებიდან სათანადო მაგალითების ამოწერით დავინახავთ, როგორია ილიასთან წინადადების წევრთა განლაგება. აი, ისინიც: „მზე ჩანურვაზედ იყო“, „საწყალი შეტოკდა ცხენზე“, დათიკომ პასუხი არ მისცა“, „დივანბეგმა ყველაფერი გამოძკითხა“, „ღმერთმა შენც შეგარცხვინოს და შენი პირობაც“, „პეპიამ იმისკენ გასწია“, „მამა მივიდა შვილთან“, „გაბრიელმა ყველაფერი მითხრა“, „ვენაცვალე იმის მადლს“, „გადიოდნენ დღენი“, „გამოეცალა ხელიდან თამრო“, „ვიცოცხლებ თქვენს სადღეგრძელოდ“, „დაიჯერა ჩემი ალალი სიტყვა“, „ამიყოლია მისმა სევდამ და გულისტკივილმა“, „ადგა ის საცოდავი ადამიანის შვილი“, „გავაგრძელე სიტყვა და გავაკრაჭუნე კბილები“, „ჩავიბარე ყველაფერი, „ქვეყანა ძნელი შესაფერი ყოფილა“, „მე ჩემ სოფელში მისვლა ძალიან არ მიმიხაროდა“, „მე იქ არავინ მყვანდა“, „მღვდელს ეს ამბავი ძლიერ ეწყინა“, „გზა ყოველთვის კაცური მექნება“, „დედამინის ზურგი იმითი აყვავდება ხოლმე“, „წუთისოფლის ცხოვრება იმითი მოისხამს ყვავილსა“, „აბრეშუმის ხელსახოცსავით რბილად მოსწმენდს თვალიდან ცრემლსა“ (ილია).

მაგალითებიდან ჩანს, რომ ილიასთან ქვემდებარისა და შემასმენ-

ლის ადგილი არ არის მკაცრად განსაზღვრული. საერთოდ, განუსაზღვრელია წევრთა ადგილი წინადადებაში და ისიც ნათელია, რომ რომელიმე ადგილი რომელიმე წევრს უფრო მეტად ჰქონდეს, მაგრამ ამის აღრიცხვა შეუძლებელია (ძაძუა, 2007:12).

ამდენად, ზეპირსა და წერით მეტყველებაში წევრთა გამოყენება თავისუფალია, მაგრამ ორივე შემთხვევაში შესარჩევი ადგილი ამა თუ იმ წევრისათვის სტილის ასამაღლებლად, გრძნობათა გასაფაქიზებლად, ექსპრესიულობისათვის. ამიტომ სჭირდება მოლაპარაკე პიროვნებას (მწერალს) ფიქრი იმაზე, თუ რა ენობრივ გარსში გადმოსცეს ნაფიქრ-ნააზრევი და როგორ გააფორმოს ის სტილურად და მორფოლოგიურად.

ბიბლიოგრაფია:

- *მძბს, 1877* – მოკლე ქართული გრამატიკა სასოფლო სკოლებისათვის. ტფ., 1877;
- *აფრიღონიძე, 1979* – აფრიღონიძე შუქრია. სიტყვათგანლაგება მარტივ თხრობით წინადადებაში თანამედროვე ქართულში, – კრებ.: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები. წიგნი 2. თბ., 1979;
- *კვაჭაძე, 1966* – კვაჭაძე ლეო. თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი. თბ., 1966;
- *ჩიქობავა, 1952* – ჩიქობავა არნოლდ. ენათმეცნიერების შესავალი. თბ., 1952;
- *ძაძუა, 2007* – ძაძუა ჯულიეტა. წინადადების წევრთა ადგილისათვის ქართველ კლასიკოსებთან. თბ., 2007.
- *ილია* – ჭავჭავაძე ილია. თხზულებანი 20 ტომად. ტ. 2. თბ., 1988.

JULIETA DZADZUA¹

FOR PROBLEM OF PLACE OF PREDICATE AND SUBJECT IN THE WORKS OF ILIA TCHAVTCHAVADZE

Word order is linguistically expressed by phrases. Phrasal words have two aspects: syntactical and stylistic. Besides these two branches word order in the sentence is defined by some morphological categories. It depends on the relation of the subject and predicat, wether the verb is transitive or intransitive, the number of subjects indicated by the verb. Moreover, we may admit that word order is not fixed in Georgian language but in particular cases some of the sentence members acquire the advantage of occupying the first place.

The research conducted towards sentence word order of Georgian language conveyed that in comparatively short sentences predicatis mainly the last member of the sentence.

¹ *Julieta Dzadzua* – Phd in Pedagogics, Sokhumi State University.

ქ ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

МАКА КАЧАРАВА¹

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В СФЕРЕ БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННОМ
РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Политические и социальные преобразования в жизни России конца XX и начала XXI века привели к определённым изменениям лексической системы русского языка, которая живо отреагировала на новые потребности общества. Большинство ключевых экономических терминов выходят из узкой сферы употребления и осваиваются общелитературным языком. Утрата терминами своей терминологичности и переход в сферу общего употребления свидетельствует о всё большем вовлечении человека в область экономических интересов и зависимости его от экономических процессов.

Термины экономики как специальные единицы русского литературного языка были предметом и объектом исследования учёных разных направлений в лингвистике. Наиболее объективно и полно теория терминов экономики освещена в трудах учёных: Л. Г. Аксютенковой, С. Р. Баговой, Е. В. Кинчиной, М. В. Китайгородской, Т. С. Кондратьевой, Л. П. Крысина, В. В. Никитиной, Н. А. Назаренко, О. А. Смирновой, Б. Н. Терехова, К. В. Томашевской и др.

Современный этап развития профессиональных отношений характеризуется, с одной стороны, профессионализацией средств коммуникации, языка в первую очередь, а с другой стороны – расширением количественного состава вовлекаемых в процесс общения лексических единиц. Последняя тенденция реализуется за счет вовлечения в сферу профессиональной коммуникации единиц, не отмеченных строгой отнесенностью к данной области знаний и не характеризующихся экспрессивно-стилистической нейтральностью выражения.

Таким образом, лексика профессионального общения во всей своей совокупности, имея в качестве своего смыслового и стилистического ядра специальную терминологию, в процессе реального функционирования «обрастает» множеством единиц, демонстрирующих гетерогенность раз-

¹ მაკა კაჭარავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

личных уровней.

Лексические единицы в сфере бизнеса современного русского и английского языков представляют собой более широкое понятие, нежели экономическая терминология. «Отличающаяся гетерогенностью в плане своего содержания и экспрессивно-стилистической отнесенности, лексика бизнеса представляет на нынешнем этапе развития лингвистической науки значительный интерес, так как обслуживает одну из важнейших сфер человеческой деятельности в современном мире – экономические и торговые отношения» (Моргунова, 2003: 2-5).

Актуальность исследования данного лексического пласта определяется тем, что, лексические единицы в сфере бизнеса несмотря на их широчайшее распространение и функционирование в сегодняшнем мире, а также активное проникновение во все без исключения функциональные стили национального литературного языка, до сих пор остаются недостаточно изученной в лексикологии именно как система. А это не могло не отразиться и на уровне лексикографии, т.е. на состоянии современных словарей, часто не удовлетворяющих практическим требованиям, предъявляемым к ним со стороны пользователей.

Изучение состава лексических единиц в сфере бизнеса современного русского и английского языков, их структурно-семантических особенностей позволяет сделать следующие выводы: лексика бизнеса, обслуживая сферу экономических отношений и являясь, таким образом, лексикой профессионального, т.е. ограниченного употребления, тем не менее не представляет собой замкнутой системы. Она активно проникает во все без исключения функциональные стили современного русского и английского языков.

«Весь состав лексических единиц, относимых к словарному фонду сферы бизнеса, характеризуется стратификационной вариативностью». (Моргунова, 2003: 198). В зависимости от особенностей плана выражения и плана содержания выделяем два основных пласта специальной лексики: терминологический и профессиональный, причем последний, в свою очередь, обнаруживает стилистическую неоднородность и распадается на профессионализмы и жаргонизмы.

Термины составляют около 88% всей лексики бизнеса. Они характеризуются семантической и стилистической нейтральностью, повышенным номинативным значением. Содержанием термина является научное понятие, входящее в систему понятий экономической науки и широко функционирующее в коммерческой практике.

Профессионализмы в целом составляют около 2% лексики бизнеса. Они отличаются эмоционально-экспрессивной окраской, ослабленным элементом прямого номинативного значения и стилистической марки-

рованностью (принадлежностью к разговорной речи). Определенная их часть, семантически дублируя термины, отклоняется от нормы профессионального употребления по причине эмоциональной окрашенности или измененного звукового облика (усечение или аффиксальные вариации).

Профессиональные жаргонизмы составляют около 10% лексики бизнеса. Они представляют собой совокупность бытовых, фамильярных, сниженных номинаций, закрепленных в самых нижних стилистических слоях специальной лексики. Жаргонизмы в большинстве своем отличаются от профессионализмов большей степенью экспрессивной насыщенности и повышенной идиоматичностью.

Характерная черта терминологии бизнеса – наличие синонимичных обозначений одних и тех же понятий. Исследование показало, что подавляющее большинство синонимических рядов являются двучленными.

«Развитие терминологической синонимии обусловлено несколькими причинами: различными признаками, положенными в основу номинации; использованием заимствованного и исконного термина; присутствием устаревшего и современного термина; наличием полной и краткой форм термина» (**Моргунова**, 2003: 199-202). Анализ многочисленных предположений и причин сосуществования синонимичных наименований одного понятия позволил классифицировать все синонимы на лексические и синтаксические. Кроме того, параллельное употребление наряду с терминами профессионализмов и жаргонизмов создает многочисленные ряды стилистических синонимов.

Встречаются также немногочисленные терминологические варианты, которые при тождестве семантики различаются произношением и написанием.

«Исследование лексико-семантических связей в терминологии бизнеса позволило установить в смысловой структуре ряда терминов развитие полисемии, для которой характерна координированность и пропорциональность отношений» (**Моргунова**, 2003: 205). В пределах семантической структуры многозначных терминов отмечаются регулярные модели метонимических сдвигов, свидетельствующие о строгой координированности семантической деривации, что обуславливает системность терминологии.

Системно-семантические связи терминов, основанные на единстве экстралингвистических и лингвистических факторов, координируются собственными языковыми средствами, т.е. при помощи аналогичных словообразовательных моделей для наименования соподчиненных понятий. Так, при образовании терминологических единиц, выражающих противоположные понятия, используются регулярные префиксы..

Профессиональная лексика, в отличие от терминологической, харак-

теризуется менее строгой системной организацией; ей присущи лишь некоторые элементы системности.

Для профессиональной лексики характерно наличие многочисленных синонимических рядов, отличающихся большим количеством входящих в них компонентов. Анализ многочисленных профессионализмов и жаргонизмов, обладающих сходной семантикой, выявил отсутствие в большинстве случаев типичных, единообразных моделей возникновения синонимов, что обуславливает трудность их классификации и систематизации. Кроме того, в ходе исследования профессиональной лексики обнаружено обилие вариантных наименований, что свидетельствует об отсутствии кодификационной нормы.

Антонимические отношения, являясь одним из ярких проявлений системных отношений в языке, охватывают лишь незначительное число профессионализмов и жаргонизмов.

Языковая системность терминов бизнеса проявляется в наличии общезыковых лексико-семантических связей, а близость исследуемой терминологии к лексике общелитературного языка, открытость ее границ делает эти процессы наиболее наглядными.

Распространенным видом парадигматических отношений в терминологии бизнеса является гипонимия, которая проявляется в выражении отношений подчинения и соподчинения понятий, и построение на этой основе иерархической системы терминов бизнеса. Как показывает материал, большинство терминов бизнеса, объединенных формально-семантическими гипонимическими отношениями, образуются посредством присоединения к гиперонимам согласованных и несогласованных определений, в роли которых чаще всего выступают имена прилагательные или имена существительные в косвенных падежах (авуары – блокированные, ликвидные; авизо – об акцепте, об аккредитиве, о платеже; процент – по вкладам, по займам, по овердрафту). Собственно семантические связи в терминологии бизнеса представлены меньшим количеством, классификационная связь основывается на одном или нескольких признаках (ценная бумага – акция, вексель, облигация, сертификат). В терминологии бизнеса родовидовые отношения могут быть представлены в многоступенчатых структурах, в которых один гипероним может рассматриваться по отношению к последующим видовым терминам. Основные функции гиперо-гипонимических отношений – систематизация и толкование.

В терминологии бизнеса отмечено явление омонимии, выделяются два основных типа терминов-омонимов: межотраслевые (ремиз, редукция, конгломерат) и межсистемные (актив, кулиса, такса). Межотраслевые омонимы образуются за счет латинских корней. У межсистемных терминов отсутствуют какие-либо элементы, позволяющие говорить о се-

мантических контактах между ними. Термины-синонимы в терминологии бизнеса, как и в других терминосистемах, составляют оппозицию тождества. При анализе явления субституции термина в парадигматическом аспекте было установлено, что термины-синонимы соотносятся с одним и тем же понятием, характеризуя разные его свойства и качества. Поэтому данное явление было определено в работе как терминологическая дублетность. Проявление терминологических дублетов в терминологии бизнеса обусловливается, как правило, параллельным употреблением равнозначных русских и английских специальных обозначений (доверенность – warrant, предложение – offer, ввоз – импорт).

Характерной особенностью функционирования синонимов является снятие противоречия между критерием точности терминоединицы и требованием ее краткости. Возникающие в процессе этого варианты терминов являются текстовыми субститутами составных наименований.

Основанием для объединения в терминологические оппозиции могут служить и антонимичные связи. В подобных оппозициях терминоединицы объединяются родовыми семемами и противопоставляются видовым семемами. Наиболее активно в терминологии бизнеса реализуется комплементарный тип противоположности (финансовый лизинг * оперативный лизинг). В структурно-семантических типах антонимов выделяются два типа: собственно-семантический (выгода * убыток, снижение * повышение) и формально-семантический (акцепт неакцепт, рентабельность * нерентабельность).

Ниже приводим примеры из области экономики и бизнеса в русском и английском варианте:

1. Economics – экономика, народное хозяйство.

business~ – экономика предприятия

home~ – искусство ведения домашнего хозяйства

planned~ – плановое хозяйство

international~ – международная (мировая) экономика, мировое хозяйство

development~ – экономика развивающихся стран

microeconomics – микроэкономика

macroeconomics – макроэкономика

household – домашнее хозяйство

management – менеджмент

commerce – торговля, коммерция

trade – торговля

consumption – потребление, затраты, издержки

goods and services – товары и услуги

necessities and luxuries – товары первой необходимости и предметы

роскоши

supply and demand – предложение и спрос
aggregate supply – совокупное предложение
commodity – товар для продажи
resource allocation – распределение ресурсов
production and distribution – производство и распределение
mergers and acquisitions – слияние и поглощение
scarcity – дефицит, недостаток
employment-inflation trade-off – взаимовлияние уровня занятости и

темпов инфляции

social setting – социальные условия
gross national product – валовой национальный продукт
gross domestic product – валовый внутренний продукт
federal funds/state budget/government balance/public finance – госу-

дарственный бюджет

legal entity – юридическое лицо
natural person – физическое лицо
comparative advantage – сравнительное преимущество
benefit – преимущество, польза

2. Market economy – рыночная экономика

local/national/domestic market – внутренний рынок
major~ – основной рынок
raw material~ – рынок сырья
free~ – свободный рынок
~share – доля на рынке
~rate – биржевой курс
~/sales opportunities – конъюнктура рынка
~failure – несостоятельность рынка
perfect competition – совершенная (чистая) конкуренция
imperfect competition – несовершенная конкуренция
monopoly – монополия
monopsony – монополия покупателя
insider trading – инсайдерские торговые операции с ценными бума-

гами

price floor – минимальная цена
~ceiling – максимальная цена
~skimming – завышение цен
input~ – цена ресурсов, цена основных средств производства
equilibrium~ – равновесная цена
purchase~ – цена на потребительские товары

premium pricing – стратегия высоких цен
penetration~ - политика цен при входе на рынок
shadow~ – скрытое (теневое) ценообразование
economy~ – установка минимальных цен на товары
movement of capital – обращение капитала
accumulation of~ – накопление капитала
circulating/floating/trading~ – оборотный капитал
~ assets – основные средства
~ goods – средства производства
~ flow – движение капитала
~ investment – капиталовложения
sales strategy – стратегия сбыта
~representative – торговый представитель
wholesale distributor (wholesaler) – оптовый продавец
retail~ (retailer) – розничный продавец
natural rate of unemployment – естественный уровень безработицы
core business – основная продукция
non-profit organization – некоммерческая организация
small businesses – малый бизнес
client/customer – покупатель
agent – агент, посредник
entrepreneur – предприниматель, хозяин мелкого бизнеса
costs and expenses – расходы и затраты
output – выпуск, продукция
product differentiation – расширение ассортимента продукции
capacity – производственная мощность
markup – наценка
private property – частная собственность
intellectual property – интеллектуальная собственность
personal possessions – личная собственность
average risk – средний уровень риска
advertising – реклама

3. Banking – банковские операции

bank deposit – банковский вклад
~ transfer/remittance – банковский перевод
credit history – досье заемщика
bill of credit – аккредитив
exchange rates – валютные курсы
interest~ – процент кредитования
settlement account – расчетный счет

personal – лицевой счет

4. Taxes – налоги

sales tax – налог с продаж

excise~ – акцизный сбор

income~ – подоходный налог

income~ act – закон о подоходном налоге

progressive~ – прогрессивный налог

corporation (income)~ – корпоративный налог на прибыль

Value Added~ (VAT) – налог на добавленную стоимость

unified~ on imputed income – единый доход на вмененный доход

~ code – налоговый кодекс

~ statement – налоговая декларация

tax-deductible – исключаемый из налогообложения

~ fraud – налоговое мошенничество

~ evader (evador) – лицо, уклоняющееся от уплаты налогов

5. Accountancy (accounting) – бухгалтерское дело

financial accounting – финансовый учет

~records – бухгалтерская документация

~system – бухгалтерская система

financial statement – финансовый отчет

~of financial performance – отчет о финансовых результатах

profit and loss~ – отчет о прибылях и убытках

income~ – декларация о доходах

balance – баланс

~ sheet – бухгалтерский баланс

~ of trade – торговый баланс

~ of payment – платежный баланс

trial~ – оборотно-сальдовая ведомость

general ledger – главная бухгалтерская книга, общий гроссбух

collection of payment – инкассо

payment by installments – оплата в рассрочку

income/profit/revenue – доход, прибыль, выручка (Жданова, 1991;

Краткий.., 1991: 48; *Русско-английский..*, 1991: 16).

В ходе анализа установлено, что в области словообразования терминология стремится к созданию многокомпонентных наименований, что продиктовано объективным стремлением специалистов к уточнению понятий бизнеса, а, следовательно, и значения терминов. Это приводит к тому, что на современном этапе развития терминологической лексики сферы бизнеса синтаксический способ становится наиболее продуктивным

и распространённым.

Таким образом, исследуя различные процессы в пределах конкретной терминосистемы, мы убедились в строгой внутренней системности терминов, которая, в свою очередь, согласуется с системой общелитературного языка и современными тенденциями его развития.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- *КРАТКИЙ.., 1991 – Краткий внешне-экономический словарь-справочник.* Под редакцией **В. А. Рыбалкина.** М., 1991;
- *РУССКО-АНГЛИЙСКИЙ.., 1991 – Русско-английский тезаурус коммерческой лексики /Составители: Басманов В. С., Лутин С. А. М., 1991;*
- *ЖДАНОВА, 1991 – Жданова Ирина Федоровна.* Краткий русско-английский коммерческий словарь. М., 1991;
- *МОРГУНОВА, 2003 – Моргунова Марина Николаевна.* Лексика сферы бизнеса в современном английском языке. *Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук.* Ростов-на-Дону, 2003.

მაკა კატარავა

ლექსიკური ერთეულები თანამედროვე რუსულ და ინგლისური ენების ბიზნეს სფეროში

წინამდებარე სტატია ეხება თანამედროვე რუსული და ინგლისური ენების ბიზნეს სფეროში არსებულ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც უფრო ფართო ცნებას წარმოადგენენ, ვიდრე ეკონომიკური ტერმინოლოგია. ჰეტეროგენურობის განსხვავებით შინაარსის და გამომხატველობითი და სტილისტური ატრიბუციის მიხედვით, ბიზნეს ლექსიკა ამჟამად მნიშვნელოვან ინტერესს წარმოადგენს ლინგვისტური მეცნიერების განვითარებისა, რადგან ის ემსახურება თანამედროვე მსოფლიოში ადამიანის საქმიანობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროს – ეკონომიკურ და სავაჭრო ურთიერთობებს. წინამდებარე კვლევის მნიშვნელობა, რაც ეხება ბიზნესის სფეროს ლექსიკურ ერთეულებს განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ დღესდღეობით მიუხედავად მათი ფართოდ გავრცელებისა და ფუნქციონირებისა, ისევე, როგორც მათი აქტიური შეღწევისა ეროვნულ ლიტერატურულ ენაში გამონაკლისის გარეშე, ლექსიკოლოგიის სფეროში არ არის დღემდე საკმარისად შესწავლილი ზუსტად ისე, როგორც სისტემა. ამან არ შეიძლება გავლენა არ იქონიოს ლექსიკოგრაფიის დონეზე, რის საფუძველზეც თანამედროვე ლექსიკონები ხშირ შემთხვევაში ვერ აკმაყოფილებენ მომხმარებლის პრაქტიკულ მოთხოვნებს.

MAKA KATCHARAVA¹

**LEXICAL UNITS IN THE FIELD OF BUSINESS IN CONTEMPORARY
RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

The present article deals with lexical units in the field of business of Contemporary Russian and English languages, which are a broader notion than economic terminology. Differing heterogeneity in terms of its content and expressive and stylistic attribution, business vocabulary is of significant interest at the current stage of development of linguistic science, as it serves one of the most important spheres of human activity in modern world - economic and trade relations.

The significance of the present research of lexical layer is determined by the fact that lexical units in the business field, despite their widespread occurrence and functioning in nowadays world, as well as active penetration into all the functional styles of the national literary language without exception, have been not enough studied until now in lexicology exactly as a system. And this could not but affect the level of lexicography, that is, on the condition of contemporary dictionaries, often not satisfying the practical requirements claimed to them by users.

¹ *Maka Katcharava* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა არახამია¹

**მოქალაქის და მსხვერპლის დეფინიციისათვის
მხატვრულ ნარატივში**

სახელმწიფოში დანაშაულის, მსხვერპლის და სასჯელის ცნება სამყაროშიც და მსოფლიო ლიტერატურაშიც სხვადასხვა ისტორიულ ეტაპზე მკვეთრ ცვლილებებს განიცდიდა. ფორმდებოდა პოლიტიკური წყობისა თუ საზოგადოებრივი გარემოებების ცვლილებათა პარალელურად. ამ პროცესების შეჩერება საბოლოოდ შეუძლებელია და დასრულებულად არ შეიძლება იქნეს მიჩნეული, ვინაიდან ცივილიზაციის განვითარების პარალელურად ვითარდება გარკვეული დანაშაულებების და, შესაბამისად ლიტერატურაშიც დამნაშავის, როგორც ტიპის მრავალფეროვნების არეალიც, რაც იმას ნიშნავს, რომ დანაშაულის, მსხვერპლის თუ სასჯელის პრობლემა აქტუალური და მნიშვნელოვანია ყველა დროსა და გარემოში.

თუკი თვალს გადავავლებთ ქართული ლიტერატურის ისტორიას ნათელია, რომ ჩვენს მწერლობაში დომინირებს ქალზე ძალადობის ფაქტების შემცველი ნაწარმოებები და ჩვენი მსჯელობის თემა – სწორედ მხატვრულ ნარატივში დამნაშავისა და მსხვერპლის დეფინიციის საკითხებს ეხება. რა კავშირშია ლიტერატურაში ასახული ფანტაზიები რეალობასთან? არსებობს თუ არა კავშირი მათ შორის? რა არის ქართულ მწერლობაში ქალზე ძალადობის თემის აქტუალობის მიზეზი? რაზე მიგვანიშნებს მოძალადე, ყაჩაღ, პერსონაჟთა სიუხვე და მრავალფეროვნება ქართულ სინამდვილეში? რა არის ძალადობა? ვინ არიან მოძალადეები და ვინ არის მსხვერპლი ლიტერატურათმცოდნეების თვალსაწიერიდან? ეს ის კითხვებია, რომლებზედაც მეტ-ნაკლებად შევეცდებით ვისაუბროთ ჩვენს ნაშრომში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სასტიკი მოპყრობის აღსანიშნავად იყენებენ ტერმინს ბულინგი (ხულიგანი, მოძალადე), მობინგი (ბრძოლა თავდასხმა, შევიწროება). ბულინგი (მობინგი) გულისხმობს დაშინებას, ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ დევნას იმ მიზნით, რომ გამოიწვიოს სხვა ადამიანში შიში, მორჩილება. ადრე ეს იყო ყოფითი ცნება, მაგრამ ბოლო

¹ **ნანა არახამია** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

20 წლის განმავლობაში გახდა სოციალურ-ფსიქოლოგიური და პედაგოგიური ტერმინი. ბულინგი მიჩნეულია სოციალურ მოვლენად და ძირითადად დამახასიათებელია ორგანიზებულ ბავშვთა კონფლიქტებისთვის (**ნარიმანაშვილი, 2013**).

არსებობს სხვა განმარტებაც ძალადობის შესახებ: „ძალადობა არის ძალის აშკარა ან ფარული გამოყენება ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფისგან ისეთი რამის მისაღწევად, რაზედაც ისინი თავისი ნებით არ თანხმდებიან. სინონიმებია: აგრესია, სასტიკი მოპყრობა, შეურაცყოფა, იძულება, ხელყოფა, წამება, მუქარა... ძალადობის დროს ითრგუნება ადამიანის ნება, შელახულია მისი ხელშეუხებლობა“ (**ბერიკაშვილი, 2002: 10**).

ლიტერატურათმცოდნეობაში ჩვენს მიერ საანალიზო ტიპები – დამნაშავენი – განეკუთვნებიან სოციალურ ტიპს. „ლიტერატურული ტიპის დეფინიცია პირველად ჰეგელის ესთეტიკაში გვხვდება. ლიტერატურის თეორიაში „ტიპი“ და „ხასიათი“ მსგავსი, მაგრამ არაიდენტური ცნებებია. ტიპი წარმოადგენს ამა თუ იმ სოციალური მოვლენის განზოგადებას და დაკავშირებულია ტიპურ თვისებებთან“ (**გაფრინდაშვილი ..., 2008: 135**).

ტიპი კონკრეტული მხატვრული სახეა, რომელშიც გაერთიანებულია ადამიანთა ან სხვა მოვლენათა ჯგუფის მთავარი დამახასიათებელი თვისებები. ავტორი პერსონაჟის ანუ ერთი პიროვნების საშუალებით მთელი საზოგადოებრივი ჯგუფის არსებითსა და დამახასიათებელ თვისებებს გვიხატავს. აქვე: „მსხვერპლია ისეთი ქალი, რომელიც ფიზიკური ძალადობის შედეგად ფსიქოლოგიურ წნეხს განიცდის. მასზე უარს ამბობს ოჯახი, საყვარელი ადამიანი, დასცინიან და ხდება მისი გარიყვა. მსხვერპლს არ გააჩნია დამოუკიდებლად ცხოვრების უნარი, ვერ წარმოუდგენია არსებული რეალობის ალტერნატივა. თავს დამცირებულად გრძნობს და დარწმუნებულია, რომ წასასვლელი არსად აქვს“ (**ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი, 1999: 128**).

ძალადობა მორევაზეა და ფიზიკურად ძლიერი მამაკაცები იმორჩილებენ სუსტ ქალებს. რა სიუჟეტურ განვითარებას გვთავაზობს ამ მხრივ ქართველი მწერლები?! ქართული ლიტერატურის პირველსავე ძეგლში „შუშანიკის წამებაში“ ვაწყდებით მოძალადისა (ვარსქენი) და მსხვერპლის (შუშანიკი) პერსონაჟთა ტიპებს. ოჯახში მიმდინარე კონფლიქტი ცდება ოჯახის ფარგლებს და იღებს ერის, საზოგადოების, კონსოლიდაციის სახეს. ამას ახერხებს დედოფალი, რომელიც ფსიქოლოგიური, ფიზიკური თუ ეკონომიური წნეხის ქვეშაა. ის ბრძოლას არ წყვეტს და თვლის, რომ, ქმართთან ერთად წარწყმედას, განყენება ჯობია: „ხოლო უკეთუ შემკრას და მათრიოს მიხარის, რამეთუ მით სახითა იყოს განჩინებანი ჩემი მისგან“ (**იაკობ ხუცესი, 1987: 67**), რითაც მეტი შესაძლებლობა ეძლევა გარშემო მყოფთ, რომ არჩევანი გააკეთონ დედოფალსა და ვარსქენს შორის. მიუხედავად ქმრის საშინელი ძალადობისა და რისხვისა, შუშანიკი,

ამ ქვეყნად სიმართლის ვერმპოვნელი, იმ ქვეყნად ეძებს თანასწორობას: „განვისაჯეთ მე და ვარქსქენ პიტიახმ მუნ სადა არა არს რჩევაი მამაკაცისა და დედაკაცისა“ (იაკობ ხუცესი, 1987: 58).

შუშანიკი სულით არ ეცემა და ახერხებს საზოგადოების კონსოლიდაციას, საკუთარი თავის დაცვას. ქრისტიანული ეკლესიის წინააღმდეგ, სარწმუნოების საფარქვეშ ყალიბდება აქტიური და მებრძოლი ქალის სახე, რომელიც არსებითად განსხვავდება ქართულ მწერლობაში წარმოჩენილ მსხვერპლი ქალების ტიპთაგან.

სრულიად განსხვავებულია და საინტერესო რენესანსის ეპოქის ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის იდეა „ლეკვი ლომისა სწორია ძუ იყოს თუნდა ხვადია“. მებრძოლი ქალის სახეა ნესტან-დარეჯანიც. მამა ფსიქოლოგიურად ძალადობს ქალიშვილზე, ეწინააღმდეგება მის არჩევანს. ავტორიტარ მამას შეყვარებული წყვილი უპირისპირდება და წარმოიქმნება კონფლიქტი, რომელსაც ჩიხში შეჰყავს არამარტო ოჯახის წევრთა ურთიერთობა, არამედ მთელი სახელმწიფოს განვითარებაც. ამ დარღვეულ წონასწორობას, თინათინის მოწოდებით „ნადი იგი მოყმე ნახე, ახლოს იყოს თუნდა შორად“ (ვეფხისტყაოსანი, 1992: 137), ავთანდილი აღადგენს, რომლის, აღსრულების შემდეგ. ავტორი შემართებით გვიცხადებს: „ნახეს მზისა შესახვედრად გამოეშვა მთვარე გველსა“ (ვეფხისტყაოსანი, 1992: 198).

გადმოვინაცვლოთ XIX საუკუნის მწერლობაში. ავტორთა მიერ წარმოჩენილი კონფლიქტები ძალზე ხშირად სწორედ ქალზე ძალადობის თემაზეა აგებული.

„გლახის ნაამბობში“ ვხვდებით მსხვერპლ ქალს თამროს. გაბროსა და თამროს შორის გაბროს ბატონი დათიკო დგება მიუხედავად იმისა, რომ მან იცის ამ ორი ადამიანის სიყვარულის შესახებ, თავს უფლებას აძლევს თამროს ნამუსი ახადოს. გაბრო კი, ნაცვლად მსხვერპლის დაცვისა, ბატონზე შურისძიებას გადაწყვეტს. მსხვერპლის დაცვას ის სოციუმში გაბატონებული აზრის გამოც, რომ გაუპატიურებულ ქალს არა აქვს ბედნიერების უფლება, ვერ ახერხებს. ამ განწყობას ირეკლავს სწორედ თამროს სიტყვები: „მე ის თამრო აღარ ვარ“ (ილია, 1988: 158). მსხვერპლი ქალი თავის განადგურებისაკენ მიიქცევა, გამოსავალს ვერ პოულობს და საროსკიპოში ამოჰყოფს თავს.

ალ.ყაზბეგის შემოქმედება გამოირჩევა დაუცველი, მსხვერპლი ქალების სიუხვით და მრავალფეროვნებით. ფაქტიურად, ყველა ქალი დაუცველია. გავისხენოთ მზალო და „ნაჩაღნიკის“ ინციდენტი ან ჯაჯა-ლა, რომელიც თითქოს ძლირი ქალის როლში გვევლინება, მაგრამ მაინც მარცხდება. ძიძიას ბედიც ტრაგიკულია. იგი უკვალოდ ქრება, მხოლოდ იმიტომ რომ ქმარი, რომელსაც, მისი სურვილის მიუხედავად, მაინც მიათხოვეს არ უყვარდა და სხვა მამაკაცი შეუყვარდა. მოძალადე პერსონაჟის სახეა გლახაც. „მამის მკვლელში“ იგი ადგილზე კლავს ცოლს და

მასზე მოძალადე დიამბევს.

ვაჟამ, როგორც მისი შემოქმედება, ასევე ეს თემაც მეტად ორიგინალურად წარმოგვიჩინა. „წყალმა წაიღო ალაზა, ლამსა და ქვიშას შაჭურია“ (ვაჟა, 1961: 105) და რატომ? მხოლოდ იმიტომ, რომ ის იყო ქალი და მან ცრემლი დაღვარა უცნობი მამაკაცისთვის.

სულ სახვა გარემოებაა ილიას „განდეგილში“. ამ პოემაში ქალია დამნაშავის ამპლუაში, ხოლო განდეგილი მსხვერპლია. სწორედ მწყემსი ქალის სილამაზე აღმოჩნდა განდეგილის დაღუპვის მიზეზი.

ილიას პოემა „„განდეგილს“ საანალიზო კონტექსტში ენათესავება ვაჟას „გველიმჭამელი“. აქაც ქალი – ცოლი მზიაა დამნაშავე მინდიას დაღუპვაში“ (მეძველია, 1967: 157). კ. მეძველიას თვითახედვით, ორივე თხზულების გმირი ქალის ცდუნებამ იმსხვერპლა: „ქალი კი ორივე ავტორთან რეალური ცხოვრების სიმბოლოა“ (მეძველია, 1967: 157).

აკაკი წერეთელიც ვერ გაექცა ამ თემას. პოემა „გამზრდელში“, სადაც ძალადობის მსხვერპლი ნაზიბროლა ჩუმად ტირის და თავს ახლის კედელს ნაცვლად იმისა, რომ თავის დაცვას შეეცადოს, თავსაც თავად გრძნობს დამნაშავედ, რადგან მასზე იძალადეს. განსხვავებული მოძალადის ტიპია ბათუ. ჩადენილი დანაშაულის მერე არ ასვენებს სინდისის ქეჯნა და საკუთარი სიცოცხლეც კი ემეტება ნამუსის განმნდისათვის.

ხშირ შემთხვევაში უზარმაზარი ზენოლისა და სირცხვილის გამო სოციუმიდან მოწყვეტილი ქალები თავად მიდიან თვითმკვლელობის განწყვეტილებამდე.

ეგნატე ნინოშვილის „სიმონაში“ ტიტკოს მიერ ნამუსახდელი დარიკო წყალში ვარდება, „მამის მკვლელში“ ნუნუ თავის ჩამონრჩობას ცდილობს. „ქრისტიანეში“ კი ავტორმა ქალი ზნეობრივი დეგრადაციის წარმომშობი მიზეზები. ქრისტინე ტიპია ახალგაზრდა პატიოსანი გლეხი ქალისა, რომელიც ნოდებრივმა უთანასწორობამ, აზნაურ უქმაძის უმსგავსო მოქმედებამ გარყვნილების ჭაობში შეიყვანა. თვალთმაქცი იასონ უქმაძე ცოლად შერთვას პირდებოდა ქრისტინეს. როდესაც მამაკაცმა თავისი ჟინი დაიკმაყოფილა, მიატოვა ქრისტინე და აზნაური ქალი შეირთო ცოლად. ნამუსახდელ მანდილოსანს კი უკანონო შვილი შეეძინა. მამამისი ხშირად სცემდა საბრალო ქალს. ქრისტინე ვერ უძლებს გამუდმებულ მორალურ და ფიზიკურ ტანჯვას. ის, ქალაქელი სონას რჩევით, მიატოვებს მეძუძურ ბავშვს და სრულიად მოულოდნელად პირდაპირ საროსკიპო სახლში მოხვდება. უქმაძის მსგავსი ადამიანები „სინდისის ყოველგვარი ქეჯნის გარეშე ღუპავენ უმანკო მსხვერპლს – ამ ქალთა სახით“ (ევეგნიძე, 2003: 658).

დ. კლდიაშვილმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართულ დრამატურგიაში. გულისმომკვლელი და სევდიანი სინამდვილე გამოხატა მან პიესებში „ირინეს ბედნიერება“, „უბედურება“, „მსხვერპლი“, რომლებიც აქტუალურია ჩვენი თემის თვალსაზრისით.

ძალადობის თემა XIX საუკუნეშიც გადაჰყვა ქართულ ლიტერატურას. მსხვერპლის სრულიად განსხვავებული ტიპაჟია მარიტას სახე გ. ლეონიძის „ნატვრის ხეში“. განსხვავებულია მისი სამაგალითო დასჯის მეთოდებიც. ძნელი განსასჯელია სასჯელის გამომწვევი მიზეზებიც: მარიტა, რომელიც, მკითხველში ძალიან დიდ სიმპათიებს იმსახურებს, ფაქტიურად მარტოა და ნაწარმოებში მხოლოდ ფუფალა უჭერს მხარს. მისი დანაშაული სიყვარულია.

ქალზე ძალადობისა და დამცირების, დაცინვისა და გრძნობების აბუჩად აგდების თემები ნამოსნია წინ მიხეილ ჯავახიშვილმა დრამაში „უპატრონო“, მოთხრობაში „ეკა“, „ჯაყოს ხიზნები“.

„უპატრონო“ სოციალურ-ფსიქოლოგიური დრამაა. მისი მთავარი გმირი 17 წლის ნუცაა, მექათმედ წოდებული, იგივე უპატრონო, რომელიც ახალი ბატონის ხელში ცხოველური გრძნობების დასაკმაყოფილებლად სათამაშო თოჯინად ქცეულა. ნუცას დედაც ბატონის მსხვერპლი იყო. ახლა ქალიშვილი გახდა დედის მძიმე ხვედრის გამზიარებელი. ბატონმა, საბოლოოდ, ნუცა მჭედელ პავლეს მიათხოვა. მერე ქმარმაც შეიტყო სიმართლე, რომელიც დაუზოგავად სცემდა ფეხმძიმე ქალს. ნუცას და პავლეს ცოლ-ქმრობა იმით დამთავრდა, რომ ქმარმა უბედური დედის თვალწინ მოკლა ახალშობილი.

ეკაც მსხვერპლ ქალთა რიგს მიეკუთვნება და მასზეც ძალადობენ. იგი 18 წლისაა და მოსამსახურედ მუშაობს. სწორედ აქ ქალბატონის ვაჟი იძალადებს მასზე. აქედან იწყება მისი ცხოვრების ტრაგედია.

„ჯაყოს ხიზნების“ პერსონაჟი მარგო, როგორც მსხვერპლი ქალის ტიპაჟი, სრულიად განსხვავებულია ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. მარგო იქცევა ფსიქოლოგიური, სექსუალური, ფიზიკური და ეკონომიკური ძალადობის მსხვერპლად.

ჩვენს მიერ განხილული მსხვერპლი ქალები აღიქმებიან როგორც შესაბრალისი და სანუგეშო არსება. რა შემთხვევაში შეიძლება იყოს მსხვერპლი უარყოფითი პერსონაჟი? ლ. წიფურია თავის სადისერტაციო ნაშრომში ვრცლად საუბრობს ამ საკითხზე და, ა. ბაქრაძის შეხედულებებზე დაყრდნობით, ცდილობს პასუხი გასცეს კითხვას (წიფურია, 2012). „ძალადობა ცუდია იმის გამოც, რომ ზოგჯერ ადამიანი ამ ძალადობას ერყვება და ვერც კი გრძნობს, რომ მასზე ძალა იხმარეს ვერც კი გრძნობს, რომ იგი დამცირებულია და დამონებულია. ისე შეეჩვია ძალადობას, რომ მისი მოკავშირე გახდა და ყველაზე მთავარი თვისება ადამიანისა იყოს თავისუფალი, იყოს თავისი ნების პატრონი... ამის უნარი მას უკვე აღარ აქვს. აი, ეს პროცესი სწორედ მარგოს სახეში გახლავთ გამოვლენილი“ (წიფურია, 2012: გვ. 27). ამდენად, მ. ჯავახიშვილისეული მარგო უარყოფითი სახე პერსონაჟია მსხვერპლისა.

ჩვენს მწერლობაში ვხვდებით სრულიად განსხვავებულ მსხვერპლი პერსონაჟების ტიპებს. ადამიანი მსხვერპლად მხოლოდ ძალადობითა და

დანაშაულის შედეგად არ იწოდება. ადამიანური მორალის მქონე პერსონაჟები, რომელთა ქმედებები უზენაეს ზნეობრივ კანონს ემორჩილება, მხატვრულ ლიტერატურაში იწოდებიან მსხვერპლად, თვითონვე ჩადენილი ქმედებების შედეგად: ვაჟა-ფშაველას „გველიმჭამელის“ მინდია თავს იკლავს ხალხის წინაშე საკუთარ დანაშაულში დარწმუნებული: „*ან აქ რა პირით ვიცოცხლო, თავს რით ვიმართლებ ღმერთანა?*“ (ვაჟა, 1961: 164).

თემის წინაშე დანაშაულის შეგრძნება თავს აკლევინებს ალაზასაც. „*მოძმეთ მოღალატე სიცოცხლის ღირსი არ არის*“ – ამ პრინციპით ხვეისბერი კლავს თავის ერთადერთ შვილს (ყაზბეგი, 1993: 58). აკაკის გამზრდელი თავს იკლავს აღზრდილის საქციელის გამო. სასჯელის განხორციელების შემდეგ, გოჩა ჭკუიდან იშლება და მალევე იღუპება. გუგუამ, რომელიც ონისესავით ეჭვმიტანილი იყო ღალატში თავი მოიკლა. „*მორალური მართლმსაჯულების სისტემაში პიროვნება მთავარი ფიგურაა... იგი უპირველესად იმ უზენაეს ზნეობრივ კანონს ემორჩილება, რომელსაც სინდისი კარნახობს*“ (მ. ჯალიშვილი, www.nplg.gov.ge).

როგორც მოტანილი მასალებიდან ირკვევა, არსებობდა კავშირი ცხოვრებასა და მწერლობას შორის. მაღალი იყო ზეგავლენა ლიტერატურული დისკუსისა ყოფაზე. მხატვრული ტექსტი ერთი მხრივ, აირეკლავდა რეალობას და, ამასთანავე, წამყვანი ფუნქცია ენიჭებოდა სოციალური გარემოს სტრუქტურულ და ღირებულებრივ ფორმირებებში. თუკი თვალს გადავავლებთ ჩვენი კოლონიზირებული ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებას XIX-XX საუკუნეებში მსხვერპლ პერსონაჟთა მრავალფეროვნება და სიუხვე სწორედ ამ კონტექსტით არის განპირობებული. ქართველი მწერლები მსხვერპლ ქალთა ალეგორიზაციას ახდენენ დამონებული, უფლებადაკარგულ, უიმედო ჩვენი ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებასთან მიმართებაში.

ამდენად, მსხვერპლი ქალის სახე შეიძლება მივიჩნიოთ დაპყრობილი, თავისთავადობა დაკარგული ერის მიერ განცდილი დამცირების, ჩავვრისა თუ მონობის მკვეთრ გამოხატულებად ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. ამ მოვლენის აღწერის მრავალფეროვნება გამოორიცხავს (შეუძლებელს ხდის) მის მიზმას ექსკლუზიურად ერთადერთ თემასთან – იქნება ის სოციალური თუ ნაციონალური. სავსებით ვეთანხმებით ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში გამოთქმულ თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ „*მარგოს სახის ტრაგიკული განვითარება, მისი გრძობათა ბუნების ინტერპრეტაციის მრავალფეროვნების შესაძლებლობა იძლევა საშუალებას მარგო მოვიაზროთ, როგორც დაპყრობილი საქართველოს სიმბოლო, თეიმურაზი უნიათო ქართველობისა, ხოლო ჯაყო კი უცხოტომელი მოძალადის კრებითი სახეა*“ (ნიფურია, 2012: გვ. 43). აღნიშნული უდაოდ ვრცელდება ქართულ ლიტერატურაში არსებულ ყველა ნაწარმოებზე, სადაც დანაშაულის, მსხვერპლის და დამნაშავის პრობლემა დასმული.

ჩვენი თვალთახედვით, სიუხვე და მრავალფეროვნება მსხვერპლ და

დამნაშავე პერსონანაჟთა სისასტიკე და უღმობელობა ჩვენს მწერლობაში სხვა რაკურსითაც შეიძლება გავიაზროთ. არისტოტელე თავის „პოეტიკაში“, ტრაგედიაზე მსჯელობისას, საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას იმის შესახებ, რომ ნაწარმოებში „გადმოცემული ამბავი შიშისა და სიბრაღის გრძნობას უნდა აღძრავდეს მაყურებელში და ამ გრძნობათა საშუალებით იგი ვნებათაგან უნდა განინმინდოს“ (ციტირებულია: **გაფრინდაშვილი., 2008: 20**). აქედან გამომდინარე, არისტოტელეს აზრით, ტრაგედიის საბოლოო ესთეტიკურ მიზანს წარმოადგენს კათარზისი ანუ „შიშითა და თანაგრძნობით“ გამოწვეული მშვენიერების შეგრძნება... ამისთვის აუცილებელია ისეთი ადამიანი, რომლის მიერ ჩადენილი საქმეები „შიშისა და თანაგრძნობას“ (ციტირებულია: **გაფრინდაშვილი., 2008: 20**) აღძრავს მაყურებელში. დიდი ბერძენი ფილოსოფოსის მიხედვით კი, ასეთად არ გამოდგება უკეთური ადამიანი, რომელიც უბედურებიდან ბედნიერებაში გადადის, რადგან იგი თანაგრძნობას არ გამოიწვევს მაყურებელში. ტრაგედიაში გადმოცემული ამბავი უფრო ბედნიერებიდან უბედურებაში გადასვლას უნდა ასახავდეს“ (ციტირებულია: **გაფრინდაშვილი., 2008: 20**).

ამდენად, ქართველი კლასიკოსების მთავარი მიზანია არა ძალადობის უაზრო ხდომილების ჩვენება ქართულ მწერლობაში, არამედ ძალადობის თემასთან დაკავშირებული ტრაგიკული მოვლენების ფონზე კოლონიზირებული ქვეყნის გამოფხიზლება და ლუარსაბის სახეშერჩენილი ერის კათარზისამდე მიყვანა. ეს ძველიძველი ცნება, რომელიც არისტოტელედანმომდინარეობს თანამედროვე სამყაროსადახელოვნებაში დღემდე არ კარგავს აქტუალობას და ჩვენს თვალსაზრისზეც უდაოდ ვრცელდება.

ბიბლიოგრაფია:

- *ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი, 1999* – ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი. შეადგინა **ფ. საყვარელიძემ**. თბ., 1999;
- *ბერიკაშვილი, 2002* – **ბერიკაშვილი ნანა**. რა არის ძალადობა? – *გენდერული პრობლემატიკა საქართველოში*. თბ., 2002;
- *გაფრინდაშვილი ., 2008* – **გაფრინდაშვილი ნანა, მირესაშვილი მარიამ**. ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები. თბ., 2008;
- *ქვბინძე, 2003* – **ევენიძე იუზა**. ეგნატე ნინოშვილი, – წგნ.: ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია. *თ. კიკაჩიშვილის* რედაქციით. ტ. 2. თბ., 2003;
- *პაუზ, 1961* – **ვაჟა-ფშაველა**. თხზულებათა სრული კრებული 5 ტომად. ტ. 2: *პოემები*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთო *ც. კალაძემ*. თბ., 1961;
- *მეძველი, 1967* – **მეძველია კონსტანტინე**. „განდეგილი“ და „გველისმჭამელი“, – წგნ.: **კ. მეძველია**. ლიტერატურული ნარკვევები. თბ., 1967;
- *ნარიშკინაშვილი, 2013* – **ნარიშკინაშვილი მარიამ**. ბულინგი, – <http://education.ge/index.php?do=definition/view&id=1891>. გამოქვეყნებულია: 09.04.2013;
- *პეშინსტჰაუსანი, 1992* – **რუსთაველი შოთა**. ვეფხისტყაოსანი. ტექსტი გამო-

- საცემად მოამზადა ნ. ნათაძემ, რედაქტორი ალ. ჭინჭარაული. თბ., 1992;
- *ყაზბეგი, 1993 – ყაზბეგი ალექსანდრე*. თხზულებანი. 2 ტომად. შეადგინა ნ. აბესაძემ. ტ. 2. თბ., 1993;
 - *წიფური, 2012 – წიფურია ლელა*. ქართული პროზის ინტერპრეტაცია აუდოვიზუალურ ხელოვნებაში (მ. ჯავახიშვილის ნაწარმოებების საფუძველზე). დისერტაცია, წარდგენილი ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2012;
 - *ილია, 1988 – ჭავჭავაძე ილია*. თხზულებათა სრული კრებული. 20 ტომად. რედაქტორი. გ. ციციშვილი. ტ. 2: *მოთხრობები, პიესები*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთეს ე. შარაშენიძემ და ლ. სანაძემ. ტომს იკონოგრაფიული მასალა და ფოტოდოკუმენტები დაურთო გ. შარაძემ. თბ., 1988;
 - *იაკობ ხუცესი, 1987 – ხუცესი იაკობ*. შუმანიკის წამება, – წგნ.: ქართული მწერლობა. 40 ტომად. შემდგენელები: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. ტ. 1: *V-X საუკუნეთა მწერლობა*. თბ., 1987;
 - *ჰალიშვილი, WWW.NPLG.GOV.GE – ჯალიშვილი მია*. პიროვნება და მორალური მართლმსაჯულების ფენომენი, – http://www.nplg.gov.ge/civil/statiebi/statiebi/pirovneba_da_%20moraluri.htm.

NANA ARAKHAMIA¹

FOR THE DEFINITION OF OPPRESSOR AND VICTIM IN ARTISTIC NARRATIVE

Together with the development of civilization in Georgian writing about topicality of the problem of crime, victim or punishment in the paper “For the definition of oppressor, victim in artistic narrative” is being developed range of certain crimes and thus, even in literature the range of crime as a variety of type, meaning that the problem of crime, victim or punishment is topical and important at any times and environment. Writings on the facts of violence to women are dominated in Georgian writing. From this standpoint the paper includes consideration of many fictions, e. i. “The Martyrdom of Shushanik” by Iakob Tsuraveli, “The Knight in the Tiger’s Skin” by Shota Rustaveli, “The Story of Poor” by Ilia Tchavtchavadze, “The Hermit” by Al. Kazbegi and the others. Under the basis of aforesaid materials is found out that the main objective of Georgian classics is not to show senseless event of violence in Georgian writing, but to awaken colonized country under the background of tragic events related to the theme of violence and drawing the nation with the left image of Luarsab to catharsis. This ancient concept coming from Aristotle to modern world and art to present remains topical and actually is spread even to our standpoint.

¹ *Nana Arakhamia* – PhD in Philology, Assistant-Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა გიგლაშვიანი, ლელა მირცხულავა¹

**მასმედიის როლი და მნიშვნელობა „ტექსტის“ გავრცელებაში
და მკითხველისთვის „სწორად“ მიწოდებაში**

თანამედროვე ეპოქის მთავარი მიღწევა თავისუფლებაა და ამ თავისუფლებაში უსაზღვრო არჩევანის შესაძლებლობა. XXI საუკუნე – მედია-ეპოქა – როდესაც ადამიანები შეგრძნებებს რეალური ცხოვრებიდან კი არ იღებენ, არამედ ვირტუალური სივრციდან, მედიიდან, და ეს მეორადი გრძნობები იმდენად ყოვლისმომცველი ხდება, რომ იშლება ზღვარი რეალურსა და ირეალურს შორის, ადამიანი დამოკიდებული იხდება „სხვა“ სამყაროზე; ამ პარადოქსულ პოსტულატშიც არის რაციონალურობა – ანუ ზღვა ინფორმაცია: ადამიანს აქვს არჩევანის საშუალება. ცხადია, მასმედიის გავლენა უფრო შესამჩნევია იმ მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციების ტრანსფორმაციის ფონზე, რომელსაც ეყრდნობოდა ლიტერატურა, იცვლება ავტორის ენა, პერსონაჟების მეტყველება ხშირად უსასრულო „სტატუსომანიას“ ემსგავსება, რაც ერთგვარად აშორებს შემოქმედს მხატვრულ ლიტერატურას, მაგრამ რეალიზმზე (განსაკუთრებით ახალ რეალიზმზე) საუბრისას ვერ გავიწყვევით იმ რეალურ სივრცეს, რომელშიც მოექცა ჩვენი საზოგადოება და რომელშიც გამარჯვებული (ჯერ-ჯერობით) მასმედიაა. ნიჭიერი ავტორი მკითხველის გარეშე არასოდეს დარჩება, მაგრამ მასობრივ მკითხველთან მიმართებაში საქმე უფრო რთულადაა. მნიშვნელოვანია, რომანი, ნაწარმოები, ტექსტი და მისი ავტორი, აუცილებლად, გახდეს „მასობრივი“, ენა კი დღევანდლობის ადეკვატური (მაგრამ გადაჭარბებული არა). ერთი ტიპოლოგიური თავისებურება, რომელიც თანამედროვე ავტორებს ძველებისგან გამოარჩევს, ეს არის რეაგირება თანამედროვეობაზე. მძაფრი კონკურენციის პირობებში ლიტერატურა და მასმედია თითქმის „თანაბრად“ ინაწილებენ მკითხველს, ეს უკანასკნელი მათ ხშირად სუროგატს სთავაზობს. მედია სივრცეში მწერლის შესვლა მნიშვნელოვანი მომენტი, მან უნდა შეძლოს სიტუაციის მართვა, მედიის გამოყენება ლიტერატურული

¹ **ლელა გიგლაშვიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ტექსტის უკეთ წარმოჩენაში და ამ შემთხვევაში შეიქმნება სწორედ თანამედროვეობისთვის აღსაქმნელი და მისაღები ტექსტი, ამიტომაც ხშირ შემთხვევაში პოპულარული ხდება თანამედროვე მწერლობა, რომელიც რეალურ დროს ასახავს, რეალური დროის ფიქსირებას ახდენს, ეს ძალიან მნიშვნელოვანი მომენტია, რადგანაც რომანიც და პატარა ტექსტიც ინტელექტუალური კვლევაა და „რაღაც“ მიზანი აქვს. ვფიქრობთ, ამიტომაც არის პოპულარული ის ტექსტები, რომლებიც დოკუმენტურობის ზღვარზე დგანან, საზოგადოების გარკვეულ ფენას ამხელენ.

საინტერესო მოვლენა – დასავლეთში პროფესიონალი ჟურნალისტები ქმნიან ლიტერატურას და ვხდებით მნიშვნელოვანი გარდასახვის მონმენი – ლიტერატურა ხდება მედია. თითქოს ამ პარადოქსულ განმარტებას მივყავართ თანამედროვე ლიტერატურის განსაზღვრამდე; მაგალითისთვის – „ჰარი პოტერი“, ის პირველად XXI საუკუნეში გამოჩნდა როგორც წიგნი-ბლოკბასტერი. ამან გამოიწვია ის, რომ რომანი ჩვეულებრივი საკითხავიდან უცებ მედია ფენომენად გადაიქცა. არა აქვს მნიშვნელობა რა ჟანრშია დაწერილი, მთავარია, რომ მედიამ კი არ შექმნა რომანი, არამედ პირუკუ მოხდა – რომანმა უკარნახა პირობები მედიას; პოპულარული წიგნის გამოჩენისთანავე იწყება აჟიოტაჟი, რიგები, უზარმაზარი ინტერესი... აქაც დროის ფაქტორი მოქმედებს. თუმცა კითხვადობისა და პოპულარობის სიხშირეები ცვლადებადია და მას თანამედროვეობის ინდიკატორად ვერ გამოვიყენებთ, მით უფრო იმ სიმულაციების ეპოქაში, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ. ნებისმიერი მწერლისათვის ტექსტი უდიდესი სამყაროა, სამალავი თუ იოლად გამოსააშკარავებელი ადგილი, სადაც ნებისმიერი მოქმედება სულიერ განწყობასთან არის დაკავშირებული. ტექსტში გადასახლების, გადაადგილების პროცესი მუდამ შეიცავს რაღაც ინტიმს, დამალვისა და გამოჩენის, იდუმალისა და გამხელის ორჭოფულ სურვილს. რა ხდება დღეს განუსაზღვრელი საკომუნიკაციო სივრცის პირობებში? ინტერნეტ სივრცეში დღეს უამრავი ნიჭიერი ადამიანი გამოვლინდა, ადამიანებმა ლიტერატურულ საიტებზე „თამაში“ დაიწყეს ფსევდონიმებით და ეს „თამაში“ XXI საუკუნისთვის მისაღები აღმოჩნდა. დროის ფორმა ანუ მობილურობა – ქმნის პოსტეპოქას ფასეულობათა დაფასება-გადაფასების ხარჯზე, ლიტერატურული სტილი კი ხდება დაულალავი სწრაფვა, ძიება, შრომა, დაკარგვა და ისევ მოპოვება. რაც შეეხება უშუალოდ ქართულ ლიტერატურას, ის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ატარებდა ეროვნულ ნიშანს, იდენტობის შენარჩუნების ფუნქციას, ამიტომაც გახდა XX საუკუნის დასასრულს მკითხველთა ნაწილისთვის მიუღებელი პოსტმოდერნისტული „ქაოსი“, „საჭირო“ შეიქმნა ახალი ტენდენციების ძიება, თუნდაც „ახალი რეალიზმის“ სახით; თუმცა არ უნდა დაგვაზინყდეს ე.წ. „ლიტერატურული მოდის“ არსებობა, რომელიც, ერთის მხრივ ლავირებს სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების შემოქმედებაში, მეორე მხრივ კი

გვთავაზობს საყოველთაოდ „ცნობად“ ავტორებს. სწორედ აქ ჩნდება მასობრივი და ელიტარული ლიტერატურის დაყოფის მკაფიო მცდელობა. მასა, როგორც გარკვეული მთლიანობა, გულისხმობს ირაციონალურ „სულს“, რომელსაც მეცნიერთა ნაწილი „კოლექტიურ სულს“ უწოდებს, ხოლო მეორე ნაწილი „კოლექტიურ არაცნობიერად“ (იუნგი, ფროიდი) მოიხსენიებს. მასობრივი ლიტერატურა ყოველთვის გულისხმობს იმ ფსიქოლოგიური „მზაობის“ ათვისებას მწერლის მიერ, რომელსაც კოლექტიური სული წარმოშობს.

ტერმინს „მასობრივი ლიტერატურა“ უამრავი შესატყვისი აქვს: პოპულარული, ტრივიალური, ბულვარული, „პარალიტერატურა“, ფორმულირებული და ა.შ. აზრთა სხვადასხვაობა ტერმინისეულ გაგებასაც მოჰყვება: ლოტმანი მას განიხილავს, როგორც სოციოლოგიურ ცნებას (**Лотман, 2005: 817-826**), მისი აზრით, მასობრივი ლიტერატურა დამოკიდებულია საზოგადოებაზე, რომლის გემოვნება და მოთხოვნილება განსაზღვრავს ნაწარმოების წარმატებას. ლიტერატურულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში ის განმარტებულია, როგორც XIX-XX საუკუნის მაღალ ტირაჟიანი გასართობი და დიდაქტიკური ბელეტრისტიკა, რომელიც წარმოადგენს კულტურის განვითარების ნაწილს (**Литературный.., 1987: 213**). მასობრივ ლიტერატურას მიიჩნევენ ლიტერატურული „იერარქიის“ ყველაზე დაბლა მდგომ საფეხურად, ანუ როგორც ფსევდო ლიტერატურას, კიჩს. ამდენად, მხატვრულ ღირებულებას მასობრივ ლიტერატურაში ნაკლებად უნდა ველოდოთ. თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში მასობრივი ლიტერატურის ნიშნები და, გარკვეულწილად, „პოპულარიზაცია“, აიხსნება იმ გარდამავალი ეტაპით, როცა რეკლამების ხარჯზე ხდება მაღალტირაჟიანი ეპატაჟური ნაწარმოებების „აღზევება“. თითქოს იმსხვრევა აქამდე მაღალი ლიტერატურის მიერ დაკანონებული „წესები“, „ნორმები“, ყურადღება მახვილდება არა მორალურ-ესთეტიკურ, თუ სოციალურ-ფილოსოფიურ საკითხებზე, არამედ ყოველდღიურ, უბრალო, ყოფით მოვლენებზე ადამიანის ცხოვრებიდან, მრავალპლანიანი გმირები და მოქმედებები, ერთ პლანიანი ქმედებით იცვლება. ფილოსოფოსი და პოსტმოდერნიზმის თეორეტიკოსი ი. ილინი ამას შემდეგი მიზეზით ხსნის: რაც ადრე დიდი ლიტერატურის „ჩრდილებშიც“ კი სირცხვილად ითვლებოდა, დღეს ხმას იმაღლებს და თავისი მასობრიობისა და გავრცელების სისწრაფით ახდენს გავლენას პუბლიკის მნიშვნელოვანი ნაწილის გემოვნების ჩამოყალიბებაზე (**Ильин, 1995: 155-256**). თითქოს გაქრა ზღვარი მაღალსა და დაბალს, მშობლიურსა და უცხოს, ძველსა და ახალს შორის. გაჩნდა ახალი რემეიკი, ტრილერი, ირონიული დეტექტივი და ა.შ. მსგავსი ჟანრობრივი მრავალფეროვნება, წესების არევა, საზღვრების არარსებობა, პირდაპირ უკავშირდებოდა პოსტმოდერნიზმის გამოჩენას, რომელმაც გამოაცხადა „სტილის დასასრული და აბსოლიტური დემოკრატია ყველა სფეროში“ (**Парамонов, 1999: 75**). განსხვავებით ელი-

ტარული ლიტერატურისგან, სიუჟეტი და სტილი ნაწარმოებისა უაღრესად გამარტივებულია, მთავარი აქ არის სიუჟეტის „ჩახლართული“ კომპოზიცია, ინტრიგები, სასიყვარულო თავგადასავლები, დეტექტიური რომანი და ა.შ. რა თქმა უნდა, ინტერტექსტი, ინტერპრეტაცია დამახასიათებელია პოსტმოდერნიზმისთვის, მაგრამ არა იმ ფორმით რა სახითაც მას მასობრივი ლიტერატურა გვთავაზობს. ამდენად, გამოვყოფთ მასობრივი ლიტერატურის „პოპულარობის“ მნიშვნელოვან კრიტერიუმებს: ტირაჟი, კითხვადობა, ცნობადობა, მისანვდომლობა, კომერციალიზაცია, მაღალი იდეების არქონა, გასართობი ხასიათი, შაბლონიზმი, გამეორებები, მოსალოდნელი სიუჟეტები, და ძირითადი ფაქტორი: ეპატაჟი და მყვირალა სათაური. ასევე, ენობრივად მწირი მარაგი, სტილისტურად მოკლე ფრაზები, მხატვრული პროცესის რეკონსტრუქციის შესაძლებლობა.

სამწუხაროდ, ტექსტების ავტორები, რომლებსაც აქვთ კომერციული მოთხოვნა, იგნორირებას უკეთებენ მეტყველების ხარისხს, ცდილობენ მაქსიმალურად მიუახლოვონ ტექსტის ენა „ადრესატისას“. მასობრივი კულტურისა და ლიტერატურის „შიგნითაც“ არსებობს საკუთარი „სიმაღლე“ და პირიქით. დაბალი მასობრივი ლიტერატურისათვის ენა არ წარმოადგენს დამუშავების „ობიექტს“, ის უფრო ნატურალიზმისკენ ისწრაფვის. სამეცნიერო ლიტერატურაში სულ უფრო ხშირად საუბრობენ ენის „ნატურალიზაციის“ პროცესზე, რომელიც დამახასიათებელია „დაბალი“ ჟანრისთვის: დაბალი ლიტერატურის ლინგვისტური ნატურალიზმი ენობრივი „ყოვლისშემძლეობის“ ილუზიას ქმნის, დემონსტრირებას აკეთებს ადამიანის ყოველდღიურ, ჩვეულებრივ, უბრალო მეტყველებაზე და მას უქვემდებარებს ტექსტის ენას. ხშირად ვხვდებით სპეციალურად ინტერპრეტირებულ უხამსობის ვერბალიზაციას.

ვფიქრობთ, XXს. დასასრულს ქართული ლიტერატურა და მკითხველიც გარდამავალ ეტაპზე აღმოჩნდნენ, თავისუფალ სივრცეში მოხვედრილ მწერლებს ყველაფრის ხელახალი გააზრება უნევთ; თავისუფლება, „ზედაპირზე“ ლივლივი, რეალობაზე უფრო „მისაღები“ გახდა. ლიტერატურული სიახლეების გაგება-მიღებას თან სდევს სტერეოტიპების ნგრევა. ნებისმიერი სტერეოტიპი თუ გემოვნება ჭეშმარიტების თავისებურ გაგებას გულისხმობს, თუმცა ხშირად ადამიანის მიერ სამყაროს გაგებასა და თვითშეგნების პირობებში ხდება აცდენები ენასა და საგანს, ენასა და აზრს, ტექსტსა და ავტორს, ავტორსა და მკითხველს შორის, რაც მსოფლმხედველობის, ღირებულებების, პრიორიტეტების ცვლილებით არის გამოწვეული. ნებისმიერი ლიტერატურული ტექსტი თავის ჭეშმარიტ ცხოვრებას იწყებს შესაბამის კონტექსტში, რომელსაც ლიტერატურული პროცესი ჰქვია და ამ პროცესს ქმნის ყოველდღიური ურთიერთობა – მწერლობას, კრიტიკას, გამომცემლობასა და მკითხველს

შორის, მაგრამ ნებისმიერ ქვეყანაში მიმდინარე ლიტერატურა ვერ იქნება სრულყოფილი, თუ იგი იზოლირებულია მსოფლიო ლიტერატურაში არსებული უახლესი დინებებისგან. თომას ელიოტი ამბობდა, რომ დიდი სოციალური ძვრები და კატასტროფები დიდ ლიტერატურას შობს. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან იცვლება ღირებულებები და ეს ლოგიკურად აისახება ლიტერატურაში (ელიოტი, 2017).

ინფორმაციის უსაზღვრო ზრდამ, რომელიც დღითი დღე უფრო და უფრო მომცველობითი ხდება, ადამიანს ხელიდან გამოაცალა შესაძლებლობა, დამოუკიდებლად გადაამუშაოს და ინდივიდუალურად აღიქვას „ინფორმაცია“. ცნობიერების ტრანსფორმაცია დამოკიდებული გახდა ინფორმაციულ და კომუნიკაციურ ტექნოლოგიებზე, რომლებიც მიზნად ისახავენ ცნობიერების ძირეულ ცვლილებებს; ამდენად, **მედია** – ეს არის უდიდესი „ინფორმაციული“ სივრცე, რომელიც ცვლის და აყალიბებს საზოგადოების მსოფლმხეველობას, ფსიქოლოგიას. მასმედია, XIX საუკუნეში, ბეჭდვითი პრესის დაბადებასთან ერთად გაჩნდა. მისი შემდგომი განვითარება კი დაკავშირებულია სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან. სამოქალაქო განათლების ლექსიკონში გამოყოფილია მასმედიის 2 მნიშვნელოვანი თვისება:

1. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები: ბეჭდვითი, რადიო, ტელევიზია, კინო, რეკლამა და ა.შ.;
2. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები, ინფორმაციის სისტემატური გავრცელების პროცესი (ანუ მასობრივი კომუნიკაცია) მრავალრიცხოვან და გაშორებულ აუდიტორიაში (**ლექსიკონი...**).

ყველაფერს, რაც ჩვენ ვიცით ჩვენი საზოგადოების შესახებ და სხვათაშორის სამყაროს შესახებ, სადაც ჩვენ ვცხოვრობთ, მასმედიიდან ვიგებთ, აღნიშნავდა ლუმანი (**ლუმანი**), თუმცა მასმედიის შესახებ არსებული ინფორმაციების ფონზე, არ ვიცით, ვენდოთ თუ არა მას. მეცნიერი თვლის, რომ ეს „რეალური რეალობაა“ რაც შემდეგს გულისხმობს: ტექნიკური საშუალებები მასმედიის არსებობას უზრუნველყოფს, მაგრამ თავისთავად არ წარმოადგენს სოციოლოგიურად რელევანტურ რეალობას. რელევანტურ რეალობას ქმნის სისტემების ოპერაცია, ესე იგი, კომუნიკაცია რომელიც მასში ხდება. კომუნიკაცია მხოლოდ შეტყობინების გაგზავნის აქტი და მითუმეტეს მხოლოდ მისი შინაარსი არ არის. კომუნიკაცია სამეულია – ინფორმაციის (შინაარსი), შეტყობინების (შინაარსის გადაცემა) და გაგების. მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები ადამიანებს მუდმივად ამყოფებენ მოულოდნელობების მოლოდინში. ამას ლუმანი იმით ხსნის, რომ მასმედია ესადაგება სხვა სისტემების დაჩქარებულ შინაგან მოძრაობას – ეკონომიკაში, მეცნიერებასა და პოლიტიკაში. ეს სისტემები კი, გერმანელი ფილოსოფოსის აზრით, საზოგადოებას მუდმივად პრობლემების წინაშე აყენებენ. მასმედიის

გავლენაზე მსჯელობისას, ნიკოლას ლუმანი განმარტავს მედიის მიმართებას ინდივიდებთან დაკავშირებით: „მასმედიის ყველა სფერო ინდივიდებისადმი დიდი ინტერესით გამოირჩევიან და პირიქით – დიდი ინდივიდების ინტერესი ამ სფეროსადმი. ადამიანი ამ სისტემაში ფსიქიკური რეალობით, სპეციფიური კონსტრუქციითაა ჩართული. ეს კონსტრუქცია კი მასმედიას საშუალებას აძლევს შექმნას მითი იმის შესახებ, რომ ადამიანს ემსახურება“ (ლუმანი).

XX საუკუნეში მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების სწრაფმა ზრდამ კულტურული მსოფლმხედველობის ტრანსფორმაცია განაპირობა. კულტურის „დეჰუმანიზაციამ“ ხელი შეუწყო ურთიერთობის ახალი ვირტუალური სამყაროს ფორმირებას, რამაც XXI საუკუნეში თავისთავად მოითხოვა მასობრივი კომუნიკაციის ფენომენის ახლებური გააზრება. მასობრივი კომუნიკაციის თეორიაში გამოვლინდა 2 მიმართულება:

1. ადამიანზე ორიენტირებული მიდგომა: რომლის მიხედვითაც, ადამიანები მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებს იყენებენ თავიანთი მოთხოვნილებებისა და მისწრაფებების დასაკმაყოფილებლად; ამ მიმართულების მომხრეები მიიჩნევენ, რომ ადამიანები შერჩევით აღიქვამენ მინოდებულ ინფორმაციას. ისინი ირჩევენ ინფორმაციის იმ ნაწილს, რომელიც ემთხვევა მათ აზრს და უგულებელყოფენ მათი აზრისგან განსხვავებულ ინფორმაციას (Терин, 2000);

2. მასობრივი კომუნიკაციის მედია – ეფუძნება თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც ადამიანი ემორჩილება მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების ზემოქმედებას.

„ცნობიერებასა და არსებობას შორის არის კომუნიკაცია, რომელიც გავლენას ახდენს ადამიანების იმგვარი ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე, რომელიც განპირობებულია მათი ყოფით“ (Моль, 2008), – აღნიშნავდა ა. მოლი. კულტუროლოგიური თეორიის განვითარების ახალი ეტაპი სწორედ დ. მაქუეილის და ა. მოლის თეორიებში დაიწყო. დ. მაქუეილი მასობრივი კომუნიკაციის მთავარ ამოცანად მასობრივი კომუნიკაციისა და ინდივიდის ურთიერთქმედებას თვლიდა. „როდესაც ჩვენ ვსარგებლობთ „ელექტრონული ინფრომაციით“, იძულებული ვართ ვიფიქროთ არა „სწორხაზოვნად“, როგორც ნიგნის კითხვის დროს, არამედ „მოზაიკურად“, ინტერვალებით. სამწუხაროდ, ვეცნობით რეალობის მხოლოდ იმ ნაწილს რომელიც „რეზონანსულია (McQuail, 2010)“. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებებით კულტურის „მოზაიკურ“ აღქმას აღიარებდა ა. მოლიც.

ცნობილი გერმანელი სოციოლოგი ნიკლას ლუმანი თავის წიგნში „მასმედიის რეალობა“ აღნიშნავს, რომ მასმედია „მოსაზრებებს მოვლენებზე განიხილავს და აშუქებს, როგორც საკუთრივ მოვლენას“ (Луман, 2010) 141; დაუზუსტებელ, ან მცდარ ფაქტებს ის ავრცელებს როგორც ნამდვილ ცნობებს, რომლებიც მუდმივად უნდა განახლდეს, რათა სიყალბე შეუმჩნეველი დარჩეს. ახალი ამბების სახით გადმოცემული ინფო-

რმაცია კი ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებად ითვლება. ლუმანი ჩამოთვლის კრიტერიუმებს, რომელსაც იყენებენ ინფორმაციის ახალ ამბად/ნიუსად ქცევისთვის: ინფორმაცია ახალი უნდა იყოს; უპირატესობა ენიჭება კონფლიქტებს; უაღრესად მნიშვნელოვანია ნორმების დარღვევა, რომელიც მასმედიის ინტერპერეტაციით ხშირად სკანდალის სახეს იღებს. „მედია, მასმედია, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებანი და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი უმეტესწილად პარალელურ ცნებებად გამოიყენება“ (სურგულაძე., 2003: 21).

ტერმინი „მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებანი“ უფრო სრულად გამოხატავს თანამედროვე პრესის, რადიოსა და ტელევიზიის სოციალურ ფუნქციებს, თუმცა, ანგარიშგასანევია ის მოსაზრებაც, რომ „ჟურნალისტიკის“ ცნებას უფრო „მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები“ შეესაბამება. თანამედროვე მასმედიის ბუნებისა და სპეციფიკის, მისი ფუნქციების ჩამოყალიბებისათვის არსებითია მისი არსის გააზრება არა მხოლოდ მასობრივი კომუნიკაციების თეორიის, არამედ, ზოგადად, პოსტმოდერნისტული ეპოქის პარადიგმების კონტექსტში.

ამდენად, მასმედია, ტექნიკური ხასიათიდან და დროის პარამეტრებიდან გამომდინარე, კომუნიკაციის ერთ-ერთ ძირითად და „იდეალურ“ ფორმად პოსტმოდერნის ეპოქაში იქცა. მასმედიას ვერ უწევს კონკურენციას კომუნიკაციის ვერც ერთი ფორმა. ერთიანობისა და მთლიანობის ნაცვლად რეალობა მოიცვა ინტერტექსტუალიზმმა – ეს არის სამყაროს „ერთიანობის“ პოსტმოდერნისტული ეტაპი. განსხვავებული აზრების ერთიანი ანარეკლი გვაძლევს საფუძველს შევკრათ – გუშინ, დღეს და ხვალ. თამაში არ მოითხოვს, არ გულისხმობს სხვა რეალობას ვიდრე ის არის; „ყველაფრის ერთმანეთში არევა“, ფორმის შემცველობაზე ლავირება, სტილისტიკური ფორმის მრავალფეროვანი გამოყენება, ამოღებული ციტატები, რომლებიც სულ სხვა მნიშვნელობით გამოიყენება ახალ რეალობაში; ყველაფერი ეს ადასტურებს იმას, რომ „არ არსებობს იდეა და არაფერია სათქმელი“ (Сосновская, 2005). ზოგჯერ მასმედიის მიერ „შექმნილი“ სამყარო – არის სინქრონიული ქმედება, როცა პირობითად მილიონი ადამიანი ერთდროულად იღებს მილიონ ეგზემპლარ გაზეთს ხელში. ხვალ ეს უკვე სხვა გაზეთი იქნება – იმ მნიშვნელობით, რომ მასში უკვე სხვა აზრი იქნება გამოსახული; რაც შეეხება ვირტუალურ სამყაროს, მასში მასობრივი კომუნიკაცია იძენს „მთხრობელის“ ფუნქციას, რადგანაც „ნებისმიერი“ ინფორმაცია იწყება სიტყვებით: „ჩვენი ინფორმაციით“... ამ შემთხვევაში მედია საკუთარ თავს წარმოადგენს როგორც კომუნიკატორსა და შუამავალს, და არა უშუალოდ ახალი ამბების პირველწყაროს; შედეგად მათ მიერ წარმოდგენილი სამყარო არსებობს ყოველთვის როგორც პირობითი „მოვლენა“, ამიტომაც მედიაში შესაძლებელია „ყველაფერი“.

ამდენად, ჩნდება კითხვა: რა საკითხების წამოწევა შეუძლიათ აუდიო

თუ გამომსახველობით მედიას თავად ლიტერატურაში, თუკი გავიხილავთ ლიტერატურას, როგორც ნარმოსახვით, სულიერ, მხატვრულ სახეს, უხილავი „სამყაროსადმი“ დამაკავშირებელ საშუალებას? ვფიქრობთ, მისაღები და გასაგები გახდება „მესიჯი“, „წერილი“, რომელიც ადამიანს აყალიბებს ადამიანად, ინდივიდად, რომელიც არსებობს ფიქრებით, აზრებით და ამასვე გადასცემს სხვებს. ამდენად, ერთიანობისა და მიმართვის „გაგება“ ხდება მნიშვნელოვანი გასაღები იმ საკითხებისა, რომელსაც ემყარება ლიტერატურისა და მედიის ურთიერთობა, და რომელიც ქმნის ახალ, თანამედროვე მკითხველს. დღეს, ჩვენს რეალობაში, განვიცდით კრისტალიზაციის მომდევნო ეტაპს, ლიტერატურისა და ურთიერთობის მეთოდებს შორის.

ბიბლიოგრაფია:

- *ლექსიკონი...*, – სამოქალაქო განათლების ლექსიკონი, – <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=6&t=5047>;
- *ელმოტი, 2017 – ელიოტი, თომას სტერნზ*. საღვთო ტყე. ესეები პოეზიასა და კრიტიკაზე. თბ., 2017;
- *ლუმანი – ლუმანი ნიკოლას*. ილუზია – სოციალური სისტემები, – <http://www.socium.ge/index.php/articles/translations/69-lumanis-interviu>;
- *სურბულაძე...*, 2003 – *სურგულაძე რევაზ, იბერი ელდარ*. მასობრივი კომუნიკაცია. თბ., 2003;
- *McQUAIL, 2010 – McQuail, Denis*. Mass Communication Theory, – https://www.researchgate.net/publication/297713727_Book_Review_McQuail%27s_Mass_Communication_Theory_6th_ed;
- *ЛИТЕРАТУРНЫЙ...*, 1987 – *Литературный энциклопедический словарь*. Под общей редакцией **В. М. Кожевникова, П. А. Николаева**. М., 1987;
- *ЛОТМАН, 2005 – Лотман Юрий Михайлович*. Массовая литература как историко-культурная проблема, – **Ю. М. Лотман**. О русской литературе. СПб., 2005;
- *ИЛЬИН, 1998 – Ильин Илья Петрович*. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. М., 1998;
- *ПАРАМОНОВ, 1999 – Парамонов Борис Михайлович*. Конец стиля. СПб.-М., 1999;
- *ТЕРИН, 2000 – Терин Валерий Павлович*. Массовая коммуникация: Исследование опыта Запада. М., 2000, – <https://studfiles.net/preview/5826207/page:17/>;
- *МОЛЬ, 2008 – Моль, Абраам Антуан*. Социодинамика культуры. Перевод с французского. Вступительная статья, редакция и примечания **Б. В. Бирюкова, Р. Х. Зарипова и С. Н. Плотникова**. Издание третье. М., 20086 – http://yanko.lib.ru/books/cultur/mol_sociodinamika_cult-a.htm;
- *ЛУМАН, 2005 – Луман, Никлас*. Реальность массмедиа, – https://iphras.ru/uplfile/socep/luman_realnost_massm.pdf;

- СОСНОВСКАЯ, 2005 – Сосновская Анна Михайловна. Журналист: личность и профессионал (*психология идентичности*). СПб., 2005, – <http://www.evartist.narod.ru/text19/037.htm>.

LELA GIGLEMIANI, LELA MIRTSKHULAVA¹

“MASS LITERATURE” AND MASS MEDIA

Independence of Media in spreading of text and “correctly” delivery form for readers Reading of any works, spread, as existed, established “style”, is normally depends on the culture of print, when more “information” comes and are accepted from media, literary work is more full (in advance or with development) (mostly we speak about modern era here) with screen images, voice, gestures, energetic live performance, this changes the “ordinary” readers, change presented situation, circumstance, form, and wholly change readers, as the receiver of “information” of artistic text, “addressee”. In addition, does not lose centennial “experience” of literature, as the main leading force, it simply changes and together it “use” inherited imagination and multi virtual practice. Here is the most essential issue, the artistic text “wins” by this, fill, or not? The readers become free “independent” during the imagination “choosing” of fantasy, not only offered reality from the author, also from director, prescription of actors and ability of understand.

Mass media – proceeding from its technical nature becomes one of the main and “ideal” forms of communication in the modern epoch owing to existing everywhere and availability. World “looks like” not as it is in real but as mass media offers, paints for us. Finally, the world, by influence and assistance of media, becomes a simulator. United reflection of the diversified opinions gives us a foundation to tie together yesterday, today and tomorrow, when “close” and “far” in real time blend. Mass media exerts an important influence on all this. That is why we should assume that in the conditions of post-modernism subsequent epoch (i.e. it is called “new realism”) created a new medialized trend.

¹ *Lela Giglemiani* – PhD in Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; *Lela Mirtskhulava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მირანდა თოდუა, ნონა ქეცბაია¹

იფელი და მასთან დაკავშირებულ სახელთა კონცეპტი
სასულიერო პოეზიაში

„იფელი“ საერთო ქართველური ლექსიკური ერთეულია. გვხვდება ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებშიც. ქართულ იფელ- ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული ირქი, რაც ნიშნავს „ხორბალს, ირქი ფორმა მიღებულია იფრქისაგან ფ-ს დაკარგვისა და მეტათეზისის შედეგად“ (ქაჯაია, 2002: 45). გ. კლიმოვი იფელ-ს უკავშირებს ფქუ- ძირს (ფენრიხი., 2000: 258). ქართულ-ზანური ერთიანობისთვის აღდგენილია იფელ- არქეტიპი. იფელთან დაკავშირებული ტერმინებია თავთავი, ყანა, ვეჯილი, ხორბალი, პური.

სემანტიკური თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა იფელთან დაკავშირებული ერთ-ერთი ლექსიკური ერთეული პური. ხშირად გვხვდება ქართულ ანდაზებში: „სანამ თონე ცხელია, პურიც მანმადე ჩააკარი, განელდება – აღარ გამოაცხობსო“ და სხვ.

ქართულში საკმაო რაოდენობით გვაქვს პურ- ფუძისგან ნაწარმოები სიტყვები: პურადი, პურადღვირობა, პურეული, პურიანი, პურმარილიანი, პურშაობა „ძუნობა“; პური ხშირად არის წარმოდგენილი კომპოზიტებში ერთ-ერთ შემადგენელ კომპონენტად: პურადღვირი „ძუნნი“, პურისმტე „ერთად პურის მჭამელი“ (სულხან-საბა., 1993: 45). „მასპინძელი, პურის უფალი, მესტუმრე“. პურისპური „კორკოტი“, პურიშეჭამადი „მოხალული და დარომილი ხორბლისაგან გაკეთებული წვნიანი“. პურუჭმელი „მშიერი“, პურ-ღვინო, პურ-მარილი... (ქეგელ, 1990: 78).

პური ვხვდება გადატანითი მნიშვნელობითაც: პურის ჭამა, პურის გატეხა, პური შია, პური მოჭამა...

პურს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საუფლო ლოცვაში, რომლის მიხედვითაც „პური არსობისა“ მხოლოდ ხორციელი, მატერიალური არაა. პური, რომელსაც ვითხოვთ ღვთისაგან, ღმერთსავე ეკუთვნის, ესაა პური ღმრთისა. ესაა ის პური, რომელიც აუცილებელია

¹ მირანდა თოდუა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ნონა ქეცბაია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჩვენი არსებობისათვის. ჩვენი არსებობა კი მხოლოდ ხორციელით არ შემოიფარგლება. ყოველივე ხორციელი განუყოფელია სულიერისაგან – მთლიანი ადამიანიც, ისევე, როგორც ადამიანური ყოფა, რომელიც ხორციელისა და სულიერის, მიწისა და ზეცის შეზავებულობას გულისხმობს... პური არსობისა არის საფუძველი ჩვენი მთლიანი ხორციელ-სულიერი არსებობისა. ამიტომაცაა სწორედ მდღევრი პურის თხოვნა ჩვენი უპირველესი სათხოვარი და არა სიმდიდრენი ამა სოფლისა თუ სხვა ხორციელი საცთური. პური, თუნდ ხორციელი, არის ღირსი თხოვნისა. ვინც სიმართლეს ეძიებს, მას ეძლევა პური ღმრთისაგან. პური ღმრთისა კი არის ნაყოფი სიმართლისა და მშვიდობისა. მხოლოდ ღმრთის პურისაგან, მართალი შრომით მოპოვებული პურისაგან შეგიძლია შესწირო ღმერთს შესანიშნავი: ხოლო პური სიმართლისაი, რამეთუ, უკუეთუ უკეთურებით და ტაცებით მოგებული იყოს პური იგი, არა ღმრთისა მოცემული არს, რამეთუ ღმრთისა მოცემული ყოველი სიმართლე არს და სიმართლით მოგებული. „მდღევრ პურს“ ორმაგი შინაარსი აქვს. იგი ერთნაირად საჭიროა სულისა და ხორცისათვის. ერთია ხილული და ხელშესახები პური, ჩვენი არსებობისათვის აუცილებელი, რომელიც სხეულს განაძღობს და ხორცს განაძღიერებს, მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანია მეორე, უხილავი, განსაკუთრებული, პური, რომელსაც ძენი ღმრთისანი შესთხოვენ უფალს, ესაა სიტყვა ღმრთისა, რომელიც ყოველდღე გვეძლევა ჩვენი ლოცვის საპასუხოდ (**საყვარელიძე, 2009: 56**).

პური საღვთო მეტაფორაა. ბიბლიაში უფლის სახელად პურს არაერთგზის ვხვდებით. პური იესო ქრისტეს სხეულს განასახიერებს: მე ვარ პური სიცოცხლისა... ვინც ამ პურს შეჭამს, საუკუნოდ იცოცხლებს. პური, რომელსაც გავცემ, ჩემი ხორცია, რომელსაც სოფლის სიცოცხლისათვის გავცემ (ოანე, 6,48-51 – **ახალი აღთქმა, 1963**).

ღვთისმშობლის მარადქალწულობის აღმნიშვნელია მისი, როგორც „დაუთესველ ყანად“ მოაზრება, რომელიც ასევე ბიბლიური სახეა (მათე 13, 38 – **ახალი აღთქმა, 1963**).

სახარებაში იფქლი, ხორბალი მორწმუნეთა აღმნიშვნელია, რომელსაც მაცხოვარი თავის ბეღელში, ანუ ცათა სასუფეველში შეკრებს: „შეკრიბოს იფქლი თვისი საუნჯესა“ (მათე 3, 12 – **ახალი აღთქმა, 1963**). ხორბალი ღვთის სიტყვაცაა, რომელსაც უფალი მორწმუნის გულში თესავს (მათე 13, 3-9 – **ახალი აღთქმა, 1963**). წმინდა მამანი, რომლებიც სასუფეველისკენ მიმავალ ვინრო გზას მძიმე ჯვრით მოთმინებით მიუყვებიან, ქრისტეს მცნების, სარწმუნოების მარცვლის დამწერგველებად განსახოვდებიან. საინტერესოადაა ეს სახეები გადმოცემული ქართველ ფინოგრაფებთან: „დამწერგველო იფქლისაო, აღმომაცენებლო ნაყოფთა სულიერთაო“ (**ძველ-ქართული., 1913: 203**). ჯეჯილი, რომელიც ახლადაღმოცენებული ყანაა, სარწმუნოების აღმოცენების სიმბოლოა და ამავე დროს, სულიერი სიმტკიცის მანიშნებელიცაა. „მდინარე ღმრთისაჲ

აღივსო საღმრთოთა წყლითა ცხოველითა დღეს, იორდანე, რაჟამს შეეზავა წყარო უხრწნელებისა სიტყუა ღმრთისა, რომელისა ცუარითა იხარებს ჯეჯილი სულთა მართალთა ნათელღებულთა“ (*ძველ-ქართული.., 1913: 187*).

ყანისა და ჯეჯილის სემანტიკა პურს უკავშირდება, რომელიც საღვთო მეტაფორაა. ბიბლიაში უფლის სახელად პურს არაერთგზის ვხვდებით, ისაა საღვთო პური (იოანე 6, 33 – *ახალი აღთქმა, 1963*), ჭეშმარიტი პური ზეციდან (იოანე 6, 32 – *ახალი აღთქმა, 1963*), პური ზეციდან ჩამოსული (იოანე 6, 41 – *ახალი აღთქმა, 1963*), პური ზეციდან ჩამომავალი (იოანე 6, 50), სიცოცხლის პური (იოანე 6, 35 – *ახალი აღთქმა, 1963*), ცოცხალი პური (იოანე 6, 51 – *ახალი აღთქმა, 1963*). პურის რიგის მეტაფორული სახელია ზეციური მანანაც. პური და ციური მანანა სულიერ საზრდოდაც მოიაზრება: „ამან უწვიმა მათ მანანად და პური ზეცით მოსცა“ (*იოანე მინჩხის პოეზია, 1987: 248*).

პურისა და იფქლის საპირისპიროდ, როგორც სიმბოლო ბოროტებისა, გამოყენებულია ღვარძლისა და ეკლის მეტაფორა.

ზეციური პური, საზრდელი სულიერი, „ქუეყანისაგან მისგან სინმინდისა აღმოსცენდა დაუთესველად“ (*ძველ-ქართული.., 1913: 89*). თესლი ღრმა ფილოსოფიური დატვირთვის სიმბოლიკაა, ის სათავეა ახალი სიცოცხლისა (*Мифы.., 1988: 370*). ქრისტე იწოდება უთესლოდ აღმოცენებულად, რითაც მინიშნებულია, რომ თავად სიცოცხლის მომნიჭებელი სულნიშნის ძალით ჩაისახა დედა-ქალწულის სხეულში: „ღმერთი ღმრთისაგან შობილი ზეცას, ქალწულისა სამოსა ჯორცმესხმული უთესლოდ“ (*ძველ-ქართული.., 1913: 167*). მესიის დედაკაცის თესლისაგან აღმოცენებას ძველი აღთქმა წინასწარმეტყველებდა (დაბ. 3, 15). უფლის რჩეულთა თესლის ნაყოფად მოიხსენიება დედაღვთისმშობელი, რითაც ხაზგასმულია წმინდა ქალწულის აღმოცენება „არა ხრწნადი თესლისაგან, არამედ უხრწნელისა“ (I პეტ. 1,23 – *ახალი აღთქმა, 1963*). „სარწმუნოვებით პირველნი იგი მამანი განამართლენ და მათ მიერ დაიწინდეს ეკლესიად წარმართთა მწსნელო, რომლისა თვსცა ან იქადიან დიდებითა, რამეთუ თესლისაგან მათისა არს ნაყოფი უთესლოდ მშობელი შენი“ (*ძველ-ქართული.., 1913: 47*). კეთილი თესლის მთესველებად მოიხსენიებიან წმინდა მამანი, რითაც აღნიშნულია სულის ზრდაზე მარადიული ზრუნვა და სწრაფვა ღვთიური სასუფეველისაკენ, მათი ღვანლისა და უფლისადმი სამსახურის ნაყოფიერება: „დათესე თესლი კეთილი აგარაკსა უდაბნოესა, ღირსო და მორწყე იგი ნაკადულითა ცრემლითა შენთა, მამაო სანატრელო“ (*ძველ-ქართული.., 1913: 245*). მაცხოვარი ძველი აღთქმისეული ღვთის რჩეულთა თესლიდან აღმოცენებულად მოიხსენიება, რომლის გენეალოგიას სახარება გვამცნობს (მათე 1, 1-17 – *ახალი აღთქმა, 1963*). იესო არის იუდას თესლიდან ჯორციელად აღმოცენებული: „იუდას თესლისაგან იშვა ჯორციითა ქრისტე უთესლოდ

ქალწულისაგან“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: გვ. 80), ბიბლია მესიას დავითის შთამომავლად გვაცნობს: „იშვა თესლისაგან დავითისა ჯორციელად“ (რომ. 1,3 – *ახალი აღთქმა*, 1963), „თესლისაგან დავითისა აღმოსცენდი ჯორციითა“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 236). აბრაამისადმი დადებულ აღთქმაში ვკითხულობთ: „ხოლო აბრაჰამის მიმართ ითქუნეს აღთქუმანი ესე და ნათესავისა მისისა. არა იტყვს „ნათესავთა“, ვითარცა მრავალთასა, არამედ ვითარცა ერთისასა: „და ნათესავისა შენისა“, რომელი არს ქრისტე (გალ. 3, 16 – *ახალი აღთქმა*, 1963). „განიხარე ნეტარო აბრაჰამ, პირველ სახითა მსხუერპლისა მას ზედა, ხოლო დღეს ჭეშმარიტად, რამეთუ თესლისაგან შენისა აღმოსცენდა მესნელი კაცთა ნათესავისა“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 51). თუკი ღმერთკაცის ხორციელად მშობელი ქალწული „ქუეყნად სინმინდისად“ მოიხსენება, ცოდვა-მადლის ორომტრიალში ჩაფლული წუთისოფელი ეკლოვანად იწოდება, საიდანაც აღმოსცენდა ზეცის მკვიდრი: „ვინ არს ესე, უთესლოდ აღმოსცენებული ეკლოვანისაგან ქუეყანისა“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: გვ. 379). სამოთხიდან განდევნილმა ურჩმა ქმნილებებმა ღვთის უმკაცრესი რისხვა და წყევლა დაიმსახურეს: „წყეულ იყავნ ქუეყანა საქმეთა შინა შენთა, მწუხარებით სჭამდე მას ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა შენისათა, ეკალსა და კუროხსთავა აღმოგიცენებდეს შენ და სჭამდე თივასა ველისასა“ (დაბ. 3, 17-18). სწორედ უფლის რისხვის შემდეგ იქცა მიწა „ეკლის გამოძებ ქუეყანად“. ცოდვით დაცემის შედეგად აღმოსცენებულ ეკალს ჰიმნებში რამდენიმე ვარიაციით ვხვდებით: ა) ეკალი ცოდვისა: „რაათა შენუნეს ეკალნი პირველითა პატიჟთანი“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 387); ბ) ურჩების ეკალი: „დასწუნენ ურჩებისა ეკალნი ადამისნი“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 232), გ) წყევის ეკალი: „ეკალი წყევისა აღიფხურა დღეს ქუეყანით“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 175). წუთისოფლის ცოდვისა და უკეთურობის, რომელიც ეკლის სიმბოლიკით განსახოვანდა, აღმოსაფხვრელად წმინდა მამანი იღვწიან: „ეკლოვანება სოფლისა საცუთრთათა შესწვ, ეფთვი, ღმერთშემოსილო“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 117), ეკალი განასახიერებს ყოველგვარ ბოროტებას, უკეთურობას, მწვალეობას, ღვთის მცნებისაგან გადახვევას, რომლის დასათრგუნად დაუღალავად იღვწიან ღვთისმსახური წმინდა მამები: „ვითარცა რა ელიათა, აღეგზენ ცეცხლითა საღმრთოესა შურისათა და შესწუნენ წვალეებისა იგი ეკალნი, ღმერთშემოსილო“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 99), შესაქმის გვირგვინმა, ურჩობით დამდაბლებულმა, მხსნელს თავს ეკლის გვირგვინი დაადგა, რომელმაც კაცთა ხსნის გზა კაცისავე უკეთურობით აღმოსცენებული ეკლიანი გზით განვლო და ქვეყნად ღვთის წყევლა კურთხევად შეცვალა: „გვრგვინი ეკლისა შეიმოსა თავსა საღმრთოსა უღმრთოთა ჰურიათაგან, აღმადლდა ძელსა, რათა დასცეს მტერისა სიმაღლე და აღამაღლოს ბუნება კაცობრივი“ (*ძველ-ქართული...*, 1913: 289). როგორც ვხედავთ, სასულიერო პოეზიაში პურისა და იფქლის საპირისპიროდ, როგორც სიმბოლო ბორო-

ტებისა, გამოყენებულია ღვარძლისა და ეკლის მეტაფორა.

იესოს იგავშიც მთესველის შესახებ თავთავი გამოხატავს მორწმუნეებს და მათ უპირატესობას „ღვარძლისა“ და „სარეველას“ მიმართ, რომლებიც ცოდვილებს განასახიერებენ. „ცათა სასუფეველი“ ჰგავს ადამიანს, რომელმაც კარგი თესლი დათესა თავის ყანაში. ღოცა ხალხს ეძინა, მოვიდა მისი მტერი, ხორბალში რვარძლი ჩათესა და ნავიდა. ხოლო, როცა ჯეჯილი ამოვიდა და ნაყოფი გამოიღო, ღვარძლმაც მაშინ იჩინა თავი. მივიდნენ მონები და უთხრეს სახლის პატრონს: ბატონო, განა შენ კარგი თესლი არ დათესე შენს ყანაში? საიდან აქვს მას ღვარძლი? მან კი უთხრა: მტერმა კაცმა გააკეთა ეს. ხოლო მონებმა უთხრეს მას: გინდა ნავალთ და გავმარგლავთ? მაგრამ მან უთხრა: არა, რათა გამარგვლისას ღვარძლთან ერთად ხორბალიც არ გაგლიჯოთ“. დააცადეთ, ერთად იზარდოს... მკის დრომდე. მკის დროს კი ვეტყვი მომკლათ: ჯერ ღვარძლი მოაგროვეთ და ძნებად შეკარით, რომ დავწვათ ისინი, ხორბალი ჩემს ბედელში შეაგროვეთ (მათე 13, 24-30 – *ახალი აღთქმა, 1963*).

ამდენად, ამ საკითხზე მუშაობისას გამოიკვეთა, რომ იფქლი და მასთან დაკავშირებული სახელები – თესლი, ჯეჯილი, ყანა, მანანა, ხორბალი, თავთავი – ძალიან საინტერესო მეტაფორულ სახეებს ქმნიან და საკმაოდ ვრცლადაა წარმოდგენილი ძველ ქართულ სასულიერო პოეზიაში.

ბიბლიოგრაფია:

- *ახალი აღთქმა, 1963* – *ახალი აღთქმა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი*. საკათალიკოსო გამოცემა. თბ., 1963;
- *იოანე მინჩხის პოეზია, 1987* – *იოანე მინჩხის პოეზია*. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო. ლ. ხაჩიძემ. თბ., 1987;
- *ქებლ, 1990* – *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*. ერთტომეული. ნაკვ.?. თბ., 1990;
- *ძველ-ძებრთული.., 1913* – *ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია*. პ. ინგოროყვას რედაქციით. ტფ., 1913;
- *Мифы.., 1988* – *Мифы народов мира*. Энциклопедия в двух томах. Т. 2: К-Я. Главный редактор С. А. Токарев. М., 1988;
- *საყვარელიძე ნინო, 2009* – *საყვარელიძე ნინო*. არის თუ არა გრიგოლ ნოსელისეული „პური არსობისა“ ოდენ ხორციელი? თბ., 2009;
- *სულხან-საბა.., 1993* – *ორბელიანი სულხან-საბა*. ლექსიკონი ქართული. ტ. 2. მოამზადა ილ. აბულაძემ. თბ., 1993;
- *ფენრიხი.., 2000* – *ფენრიხი ჰაინც, სარჯველაძე ზურაბ*. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. მე-2 შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა. თბ., 2000;
- *ქაჯაია, 2002* – *ქაჯაია ოთარ*. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი ტ. 2. თბ., 2002.

MIRANDA TODUA, NONA KETSBAIA¹

**“IPKLI” AND CONCEPT OF THE NAMES CONNECTED
WITH IT IN THEOLOGICAL POETRY**

“Ipkli” (Georgian wheat type) is a common Kartvelian lexical unit. It is met in ancient Georgian manuscripts. For Georgian-Zan unity, Ipkl-archetype has been recovered. Semantically, one of the lexical units – Puri (bread), which is connected to Ipkli is very interesting. There are a lot of words deprived from word base “puri” in Georgian language. It is mostly represented in composites as one of the component. Puri (bread) is also met in allegorically. It has a special meaning in divine-service, according to which “daily bread” is not only physical, material. Puri (bread) is a Divine metaphor. In Bible we meet bread as the Lord’s name many times. In the Gospel Ipkli, wheat represents believers, who are gathered in the Lord’s barn that is the kingdom of heaven.

Opposite the bread and Ipkli, as the symbol of evil, metaphor of spite and thorn are used. Seed is a symbolic of a deep philosophical load. It is the source of a new life.

Ipkli and the names connected with it – seed, shoots, cornfield, heather, wheat, and cereal – are extensively presented in Georgian theological poetry and in the scope of national linguistic consciousness, the concept of one of the ancient Georgian lexical unit is very interesting.

¹ *Miranda Todua* – PhD In Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; *Nona Ketsbaia* – PhD In Philology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ციალა მესხია¹

გენო კალანდიას გაქსიმეები

გენო კალანდიას გაქსიმეებში პოეტური ხილვები, ზმანებები, ასოციაციები ერთ დიდ მიზანს ემსახურება. ესაა ადამიანად ყოფნის დანიშნულება, ზრუნვა მშვენიერებისა და სილამაზის გადასარჩენად, ზრუნვა მომავალზე, ხვალინდელ დღეზე... პოეტს კარგად ესმის, რომ დრო თავის განუმეორებელ მიმზიდველობას სძენს წარსულს.

გ. კალანდიას პატრიოტული პათოსი მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს თანამემამულეთა შეგნებასა და ქმედებას, მათ არჩევანსა და როლს ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მისი „წმინდა“ სევდა, ზოგადკაცობრიული და საოცრად რომანტიკული, მას, როგორც შემოქმედსა და გამორჩეული, თვითმყოფადი პოეტური სიტყვის მეუფეს, ფრანგ სიმბოლისტთა გვერდით აყენებს.

პოეტის წარმოსახვებში წარსული მხატვრულად წარმოჩინდება იმ რაკურსით, რომელიც ესთეტიკურად უახლოვდება ისტორიის მეცნიერული შესწავლის მეთოდს.

მასთან ისტორიული პიროვნება მუდმივად თავის დროით, ეპოქის სოციალურ-პოლიტიკური ფონითაა განსჯილი... ტრადიციული თემები, მოტივები, ჟანრები ცოცხლდებიან, იმოსებიან თანამედროვე ცხოვრებისეული დეტალებით. „პიროვნებას მარტოოდენ მყოფადის წინათგონობა კი არ ძალუძს, არამედ მსოფლიო ჩარხის ტრიალის შეცვლაც“ (ბოჩკოვა, 1963: 63).

და მართლაც, იდუმალი და ამავე დროს უსაზღვროა პოეტის ამბიცია, შერჩევა უსასრულო კოსმიურ სივრცეში იმ ყველაფრისა, რაც მას ალელვებს, რაც ათრთოლებს, რათა მკითხველში გამოიწვიოს სილამაზით გაოგნება და „ტკბობაც“ ერთდროულად...

გ. კალანდიამ „გაქსიმეებით“ (კალანდია, 2015) თავისებური ელფერი შესძინა ჩვენს გრძნობებს, განცდებს, შთაბეჭდილებებს. მისი სულის ძახილით შევიცანით ჩვენ კლავდიუსის პიროვნება, – რომის სახელით განგმირული მთავარსარდალი.

¹ ციალა მესხია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

დაუფინყარი დეტალია: „მან გააუქმა რომის კანონი, ის აფთარივით არის თამამი და შუალამით შედის ტაძარში“, წერს პოეტი და შთამბეჭდავად აცოცხლებს გლადიატორს, რომლის „ცისფერი ტოგა კვესტორის ჭაბუკის სისხლით არის მორწყული“. როცა ისტორიულ პიროვნებაზე წერ და თანაც ისეთზე, როგორც კლავდიუსი იყო: „მისი ფიქრების ზვირთი დიადი ქარიშხალივით ანგრევს ნაპირებს, ზღვის ბურუსიდან ცის წყვდიადამდე.“ იძულებული ხარ ეძიო ის რიტმი, რომელიც შენში არ არსებობს, უნდა გამოსახო ისინიც, რომლებიც მოკლებულნი იყვნენ მალალადამიანურ მისწრაფებებს.

ფიქრობ, ეს სახე განსაკუთრებულად შთამბეჭდავ და მნიშვნელოვანი აზრის დამტვევია. პოეტმა სავსებით მკვეთრად გვიჩვენა ისტორიული პირის ხასიათის გამოკვლევის ფილოსოფიური ცდა. ის მუდამ ადამიანის სულიერი სამყაროს გახსნის გარშემო ტრიალებს. ტკივილის, მარტოობის, მიუსაფრობის, შიშის, სიხარულის, სიძულვილისა თუ სიყვარულის, ბოროტებისა თუ სიკეთის, სიმახინჯისა თუ მშვენიერების და სხვა იშვიათი პოეტური შთაბეჭდილებითაა გამორჩეული. „ვინ იყო იგი, ვინ დაგვწყევლა ყველანი ერთად, ვინ დაგვისველა ერთადერთი პერანგი ცრემლით? ვინ იყო იგი, ვინ ჩამოკრა პირველად ზარი? ვინ? ვინ ახადა ჩვენს ოდა-სახლს დარბაზის ჭერი? ვინ აგვივსო თასი ლაჟვარდით?“ („აქტონი“) – ომგამოვლილი, ბუდემოშლილი და მშობლიურ სანახებს დანატრებული კაცის დანერილია ეს სტრიქონები. მოსვენებას არ აძლევს სანუკვარი აფხაზეთის ზმანება. მაგიურ სამყაროში დახეტილობს და გრძნობს, როგორი გრძელი და დაუსრულებელია დევნილთა უღელტეხილი... მიდინარ, ვარდები და არ ჩანს დასასრული... და ნუგეშს უფლისგან ელოდები... „საით წავიდეთ, საით გავყვეთ ამ ქუჩაბანდებს, მამაო, ძე, მაცხოვარო, უფალო სიბრძნის?! საით, ო, საით?.. პოეტს რწმენით სიყვარული დააბრუნებს ტანჯულ კაცობრიობას უფალთან და მოუტანს უსაზღვრო ბედნიერებას“. აქაა მძაფრი შეგრძნება ფესვებისა, „მზის შვილობილი“ პოეტის ხილვების უნიკალურობა და მართლაც: „ჭეშმარიტი აღმქმელის ხსოვნა ინახავს ნაწილებს და დროის სივრცეში კრავს მთელად“ (ონიანი, 2003: 11-25).

ღვთიური მადლით სხივმოსილი სული ბრწყინდება თავისი განუმეორებლობით, რომელშიც ჰარმონიულად შეზავებულია მშვენიერება, გრაცია და ნიჭი. აქაა თვით ცხოვრება, ჩვენი სინამდვილე, ფიქრი და დიადი ენერგია, რასაც პოეტმა ხორცი შეასხა. პოეტს სინამდვილის, სიმართლის, რეალობისა და ჭეშმარიტების ძიება მიაჩნია უმთავრეს დანიშნულებად და გაზაფხულის ჩოხაში მორთულ-მოკაზმული, ბრონეულის ღილ-კილოებით დამშვენებული სალამურივით გრძნობს თითოეულ ბგერას, მოტივს და სასწაულებრივი განცდაა: „ჩქერიდან ჩქერში კალმახივით გადამაქვს ტანი, წვიმაში, ღვარში ვარსკვლავებს ვითვლი. გულამომჯდარი და ვაკა-კუნებ მოყვასის კარზე“.

პოეტი მადლობას სწირავს უფალს იმისთვის, რომ მისცა ძალა და ენერგია გაუძღოს ყოველგვარ განსაცდელს, შეამჩნიოს, დაინახოს ის, რასაც სხვა ვერ ამჩნევს, სხვისი გონება ვერ სწვდება. ბედნიერია, რადგან: „თვალებით მომაქვს მარგალიტი – მდინარის – ზვირთი“.

გავიხსენოთ გალაკტიონი: „ნაზი წარმტაცი და მიმზიდველი ახალი მხარე, ახალი ბინა, ჯადოთა მხარე შიშველ-ტიტველი მე მარტოობამ შემამჩნევინა („ბინდის სტუმარი“).

გენო კალანდია ერთგვარი მედიუმი ხილულსა და უხილავ სამყაროს შორის, ზეცასა და მიწას შორის, რომელიც უფლის ტაძარს „ალმოღებული გაზაფხულის ჩოხა – ახალუხითა“ და „ბრონეულის ღილკილოებით“, რომ მოიხილავს და ღვთისმშობელს სრულად საქართველოს გადარჩენას შეევედრება. „წუხელის სამჯერ მოვიხილე ტაძარი შენი, ღვთისმშობელს ვთხოვე შენდობა ჩვენი!“ – ეს სტრიქონი გ. კალანდიას პიროვნული და ეროვნული მრწამსის ჭეშამრიტი დასტურია, პასუხისმგებლობა ერისა და მშობელი ქვეყნის წინაშე. უფლის საკრალური ხატი ადამიანთა ბედნიერებაზე დააფიქრებს და კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს უფლისადმი რწმენას და სამშობლოსადმი უნაპირო სიყვარულს.

როცა გ. კალანდიას მაქსიმებს კითხულობ, წუთითაც არ გტოვებს უნივერსუმის რუსთაველისეული აღქმა – „ჩვენ კაცთა მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა. ეს უთვალავი ფერით ბოძებული სამყარო მის პოეზიაში ხედვის არაორდინალური რაკურსითა და შთამბეჭდავი სახეობრიობითაა გამორჩეული. მაქსიმები რაღაც უჩვეულოს, უცნაურის შესაგრძნობად განაწყობს მკითხველს, მისთვის პოეზია მარადისობიდანაა განჭვრეტილი, როგორც ყოფიერებიდან თავდახსნის ერთერთი საუკეთესო გზა.

უფლისმიერი სიყვარული და ერთგულება, უშურველი ფერადოვნება სიტყვისა, რითაც აღბეჭდავს თავისი არსებობის გამართლებას და მაინც, ტრიოლეტები და მაქსიმები იკმარებდა, რომ იხილოთ მისი პოეზიის ფერებიდან დაძრული მშვენიერება. ადამიანი და ბუნება, ბუნების წიაღში უხილავი კოცონით განათებული ლირიკული პერსონაჟი პოეტის შთაგონება და აღმაფრენაა.

კაცობრიობის მარად ძველი და მარად ახალი თემის – სიკვდილ-სიცოცხლის, წუთისოფლის წარმავლობისა და მარადიულობის შესახებ გ. კალანდიას თავისებური, ინდივიდუალური და ორიგინალური მიმართება აქვს. აკი „კაცობრიობის საუკეთესო შვილებს მითაჟამიდან აფიქრებდათ ყოფნა-არყოფნის საიდუმლოებით მოცული გამოცანა. კაცთა გაჩენის დღიდან რამდენი ზეპირი პაექრობა გამართულა ამის თაობაზე და გამქრალა უკვალოდ, ანდა რამდენი სიბრძნე შემოუნახავს ისტორიას, ჩვენამდე მოღწეულ ფოლიანტებსა და პერგამენტებს, მაგრამ წუთისოფლის ეს დიდი სატკივარი ბოლომდე არავის არ ამოუწურავს“ (მესხია, 2004: 137).

დიახ, ცნობილი ჭეშმარიტებაა ისიც, რომ მსოფლიოს ყოველ დიდ შემოქმედს უცდია მიღმური სამყაროს ფარდის გადაწევა და ლანდების იდუმალების შეცნობა. ამ ძიების მიზანია შემეცნების გაფართოება, რადგან ჩვენ უცნობისა და დაფარულის ძიებისას, უფრო უკეთესნი, უფრო მხნენი და ქმედითნი ვხდებით. პოეტისათვის მთავარია ადამიანური სამყაროს ღირსეულობის შეგრძნება, რითაც ფასდება სამშობლოცა და მისი თვალწარმტაცი ბუნებაც.

გ. კალანდიას მთელი პოეზია კოსმიური პესიმიზმითაა გაჟღენთილი.

შთამბეჭდავად წარმოჩინდა სიკვდილის ფენომენისადმი დამოკიდებულება. პოეტის წარმოსახვებში ყოფნა და არყოფნა, მყოფობა და არმყოფობა ერთმანეთს ვერასოდეს ასცდებიან და ისინი ფენომენებად აღიქმებიან.

როცა „ორითა“ ნავიკითხე, რაღაც საოცარი განცდა დამეუფლა, რაღაც უჩვეულო ხიბლი აღმოვაჩინე თვით პოეტის არსებაში. რა საოცარია პოეტის განცდა, იგი თითქოს სიკვდილზე ჯვარდანერილი პოეტი: „რა ლამაზია სიკვდილზე ფიქრი“, ან „თითქოს თვალეში მაჭედებს ლურსმანს მზეებერ ჯეელი ჯავაირჩი და მეომარი“, ან კიდევ: „მომხიბლავია ბროწეული ახალ-ახალი ჭრილობებით, მთების ყვითელი პეიზაჟი – ეგ ირმის რქა და ნეკერჩხალი“. სიკვდილის უღმობელ ხელს პოეტი სრულად აცნობიერებს. აბსურდული ყოფა და გაუფასურებული ღირებულებები ადამიანური ტრაგიზმის წყაროა და მაინც, პოეტი ლექსით, პოეზიით („თითქო თვალეში მაჭედებს ლურსმანს მზეებერ ჯეელი ჯავაირჩი და მეომარი“) ადამიანის სულიერი სამყაროს ხვეულების მოხილვის გზაზე შემდგარი. ტკივილი, მარტოობა, მიუსაფრობა, შიში, სიხარული, სილამაზე და მშვენიერება უჩვეულო პოეტური ხატებითაა წარმოსახული.

შავი თოვლით გაფოთილი ხე სიკვდილის სიმბოლოა. პოეტი მაინც სავსეა რწმენით, ცისა და მიწის მაღლით და ამიტომაც სევდანარევი იტყვის: „აივნიდან გაყვურებ საყდარს, – უფლის სახელით, შარავანდით გაფურჩქნილ გუმბათს.“ და „გაიფოთლება ხე შავი თოვლით, ნაბდის ქუდებით ამოგვიტანს ნაბლს და ვარსკვლავებს სოფლის ფერმერი და მენეჯერი. რა ლამაზია სიკვდილზე ფიქრი!“ პოეტი ფსიქოლოგიურად დამაჯერებელი სიტუაციით სიკვდილის სილამაზეზე მიგვანიშნებს. გაგვაცნობიერებინებს ღვთის ხატად შექმნილი ადამიანის (სიცოცხლის) სხვა განზომილებაში გადასვლას და რამდენიმე შტრიხითა და შუქ-ჩრდილის გამკვეთრებით აღწევს ყოფნა-არყოფნის ტრაგიზმის სიდიადის წარმოჩენას.

„მე პოეზიამ დავიწყების ცელს ამარიდა“ (გალაკტიონი).

„რა ლამაზი ხარ სიკვდილო, სიცოცხლე შევნობს შენითა“.

გ. კალანდიას პოეზიაში სიკვდილ-სიცოცხლის პრობლემაც ვფიქრობთ, ცალკე კვლევის საგანია, ამიტომ ამ თემაზე აქ შევჩერდებით.

საკვირველი ფერადოვნებითაა დახატული ზღაპრული პეიზაჟები,

მომხიბლავი მითოლოგიური პასაჟები: ფანტაზიით ფრთაშესმული პოეტი იჭრება მითების სამყაროში და შთაბეჭდილებებს სიყვარულის განცდებში აქსოვს და ქმნის ყოველდღიურობის, ყოფიერების ქსელს, ოქროს ძაფებით მოსირმულს. ეს „მის პოეზიაშია დუმილი და იდუმალება, სამყაროსადმი დამოკიდებულება, თვით ჩვენი საინამდვილე შინაგანად დამუხტული უზენაესის ხილვის მოლოდინით, მითით შენიღბული დიალოგის ფორმად არის განცდილი, მას გაცნობიერებული აქვს სამყაროს საიდუმლოებაში წვდომისა და თვითჩაღრმავებისაკენ სწრაფვის მისწერი ინსტიქტი“ (მესხია, 2013: 13).

ამოუხსნელია და გამაოგნებელი პოეტის სულიერი აღმაფრენა, ხასიათის მგზნებარება, რკინისებური გამძლეობა და გამბედაობა, მითებითა და თქმულებებით დახუნძლული სიდიადით დამთრგუნველი მისტიკა. აქვეა წარმოსახვის შესაშური ძალა, რაღაც მათრობელა და უმაღლესი შთაგონებით აელვარებული სიტყვების მაგიური მუსიკა, მთელ კოსმიურ სივრცეში ვერცხლისებური წკრიალით განფენილი: „ფუტკრის სკასავით ციმციმებს დილა, გუგუნებს ზარი დღეობის მაცნე. მზე იფურცლება მშვენიერ წამთა, მზე – რომაელთა ნითელი თაფთა“.

მართლაც, როგორი ძნელია ირწმუნო, როგორ შეძლო პოეტმა ასეთი ულამაზესი სურათის დახატვა რომში ჩაუსვლელად? თაუნდაც წარმოსახვა რომის დიდებული აკროპოლიდან გამომავალი ეტლისა და ბონა-დეას „ზეობის ჟამისა!“ პოეტი გვაბრუნებს რომაული სამყაროს ტკბილხმოვანი ჰანგებით. ამ ლექსს საგულდაგულო „განჩხრეკა“ და ანალიზი სჭირდება. აქ მთლიანადაა გადაშლილი პოეტის ურთულესი და ულამაზესი სულიერი სამყარო. მთელი ლექსის მანძილზე იგრძნობა პოეტის წერის უჩვეულო, განუმეორებელ მანერა, ყველასგან გამორჩეული და ორიგინალური. პოეტი მთლიანად საკუთარ სტიქიაშია, იქითკენ ისწრაფვის, სადაც „გზად ზეთისხილის იმცვრევა ბალი – ღრუბლისფერი ნაყოფით სავსე. ზღვის შროშანივით ფრთონავს ჰაერი გაჯერებული ფიჭვების თაფლით“.

ეს ერთერთი გამორჩეული ლექსია, რომელშიც პოეტი მთელი არსებით ეძლევა აღმაფრენას. შესაშური ექსპრესიულობით გამოხატავს აღტაცებას ბონა-დეას ზეობის ჟამით, როცა მისი „ღვთაებრივი ღიმილის ქარგა ცის ბადესავით იზიდავს ყველას“ და პოეტის მიერ ხილულ ტაძარში მოხვედრილ თითოეულ მოკვდავს ცხელი ნაყოფით ევსება უბე“. და მართლაც რომ სასწაულებრივია ღვთის საუფლოს მოხილვით განცდილი სიხარული, ზეცის თავანამდე ამაღლებული პოეტი იტყვის: „ტაძარი შენი სინათლე ცათა, სინათლე ცათა – ტაძარი ჩვენი“.

გენო კალანდიას მიერ ხილული ბონა-დეას ტაძარი მაღალი სულიერების მქონე პირთა სამკვიდროა. „ცათა სინათლეში“ მუდმივად შრიალებს მარადმწვანე ფოთლები და რაღაც საოცარი სიმსუბუქით, აღვიქვამთ პოეტის უნაზეს მოლოდინს – „ქალწულების ნაზი ფოთლებით

გაიფოთლება დიადი სტოა“.

ეს ის საოცარი, გამაბრუებელი ხილვებია, რომლებსაც ჩვენამდე მოაქვს ანტიკური სამყაროს სურნელი, სინაზით, სინათლით სავსე სამყაროს ტკბობით მოგვრილი სულიერი სიმშვიდე და პასტორალური განწყობა. დიახ, „მხოლოდ მხურვალე გრძნობას ძალუძს შვას რალაც განსხვავებული, სხვათა თვალთათვის უხილავი რამ, გამოაგნებელი და მოულოდნელი (როგორც მეტალურგიულ ქარხანაში უზარმაზარ ქვაბში ჩაყრილი ჯართი დნება და გავარვარებული მასისაგან სულ სხვადასხვა ყალიბში ჩამოსხმული საგანი იბადება) იდუმალებით აღსავსე და გულმისანვდომი, სხვათათვის მახლობელი და გადამდები ჟრუანტელით დამუხტული. აი, ასეთი ალქიმიია პოეზია, აღსარების სინრფელით და სინანულით, სევდითა და ყელში გაჩხრილი: უხილავი ცრემლით სავსე მარტოობის დღესასწაული, ტანჯვის, განცდილისა და ნაგრძნობის გამოძახილია და გენიალური აზრიც კი, თუ მან გულის მთავარი ძარღვი ვერ შეარხია, პოეზიად ვერ გადაიქცევა!“ (ორჯონიკიძე, 2010: 25).

გ. კალანდიას მაქსიმები იდუმალებითაა აღსავსე და რალაც სასწაულებრივ განცდებშია გამოხვეული. პოეტი არაამქვეყნიური დარდითა და მელანქოლით იჭრება მითების სამყაროში. „მის მიერ გამოხმობილ მითებში მთელი ისტორია და წარსული მთიდან მოვარდნილი ნიაღვარივით მოედინება და მაინც, არა მარტო პოეტური სტრიქონი, არამედ თვით პოეტის მთელი სულიერი სამყარო, მის მიერ ჩამოძერწილი სურათი გაჯერებულია მითიური ხატოვანებით“ (მესხია, 2013: 13).

გ. კალანდიამ შეძლო ევრიპიდეს მითებში გაცოცხლებული ტროელი ქალის იფიგენიას სულიერი განცდების გადმოცემა. მისი სულიერი სამყაროსა და სიძლიერეში წვდომა. მისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფსიქოლოგიური სიღრმე ევრიპიდეს გმირთა განცდებისა. აკი „ევრიპიდე ყველაზე უფრო ტრაგიკულ პოეტად გვევლინებაო (პოეტიკა, თ. XIII). გმირის ტრაგიზმი ამავე დროს მაყურებლის ტრაგიზმიც იყო. გმირთან ერთად მაყურებელიც დაძაბულ მდგომარეობაში იყო, მასთან ერთად განიცდიდა სიყვარულსა და თანაგრძნობას, შიშსა და შეცოდებას, მაგრამ ეს ტრაგიზმი იყო საშუალება ტანჯვათაგან განწმენდისა“ (ყაუხჩიშვილი, 1953: 338-339).

გ. კალანდიამ „იფიგენიაში“ დახატა შემზარავი სურათი: როცა „მსხვერპლად შეწირვის დგას რიტუალი, დედოფლის ეტლით მოჰყავთ ქალწული“. ამ სტრიქონებით აშკარად იკვეთება პოეტის სულისკვეთება, ემოცია, განწყობილება, აზრი, მთელი ლექსი გაჯერებულია ენით გამოუთქმელი მითიური ხატოვანებით. მითის შემოჭრა დღევანდებლობაში, თქმულების, ისტორიისა და რეალობის შერწყმა, ჩემი აზრით, ძალუმაღ იგრძნობა გენო კალანდიას ამ ციკლის ლექსებში.

პოეტის ცნობიერებაში ანმყოფა და წარსულის, მითისა და რეალური სინამდვილისა და წრმოსახვის ხილვები ერთმანეთს ერწყმის და ენივთება

და უნებლიედ ჩნდება საოცარი განცდა: „ოქროს ბარძიმით მოდის ეროსი, სასახლის ლოთი, მეტრფე ჰანგების, აყვავდებიან ხვალე მდელიონი სისხლის წითელი ფარშევანგებით“. ვფიქრობთ, ეს სტრიქონები სრული შესაბამისობას გვიჩვენებს პოეტის განწყობილების და გამოხატვის საშუალებებს შორის: შემოქმედმა აიტაცა მითიური სახე, აიტაცა რაღაც უჩვეულო პოეტური ძლევამოსილებით, აიტაცა ცის თავანამდე და ანტიკური ეპოქისათვის დამახასიათებელი რეალური ადამიანის საბურველში გამოხვია. ამ ლექსში შთამბეჭდავადაა გაცოცხლებული ტროას ციკლის მითთა ეპიზოდი. მისნის თქმით, ღმერთების შესაწყალებლად მთავარსარდალმა აგამემნონმა მსხვერპლად უნდა შესწიროს უფროსი ქალიშვილი იფიგენია. აგამემნონი მოტყუებით მოაყვანინებს არგოსიდან ქალიშვილს და დგება მსხვერპლად შეწირვის რიტუალიც, მაგრამ არტემიდე შეიცოდებს უმანკო იფიგენიას. „სამსხვერპლოზე იფიგენიას შესცვლის ირმით. იფიგენიას კი ღრუბლებში გახვეულს შორეულ ტავრიდამი გადაიყვანს“ (ყაუხჩიშვილი, 1953: 352).

„იფიგენიაში“ პოეტმა შეძლო სახიფათო საბრჯენზე ფეხის დადგმა, მსხვერპლის გაღება, იდუმალი სამყაროსაკენ დაუოკებელი ჟინი, ალლო და სულის თავისუფლება აძლევს მას ძალას და ენერგიას გაარღვიოს ხელოვნების საზღვარი და შექმნას ახალი შემოქმედებითი ყოფიერება. აქაა მითისა და დღევანელობის საოცარი ნწული და ანმყოზე მიპყრობილი მზერა შორეული, მაგრამ მხატვრულად ტრანსფორმირებული და ახალი სიმაღლეებიდან განცდილი.

გ. კალანდია ტროას ციკლის მითების აღორძინებით მარადისობას გვაზიარებს, პოეტს სწამს მარადისობა და გულის ძაფებითაა დაკავშირებული ევრიპიდესთან და სოფოკლესთან. ანტიკურ სამყაროში, ძველ საბერძნეთსა და რომში, იბერიასა და კოლხეთში გვამოგზაურებს და დაგვანახებს, მოგვახილვინებს თითოეულის „სულსა და შემოქმედებით პრინციპს ყველა ეპოქისას“.

დაუფინყარი დეტალია: „თმაგანწილი დგას კიბეებზე – იფიგენია კრავი მიკენის. ორესტე – თვალეში“.

მართლაცდა რა საოცარი სითამამეა ამ სტრიქონებში. ესაა პოეტური ხელოვნების უზადო ნიმუში. შემოქმედებითი ტემპერამენტი და შინაგანი იმპულსი ანათებს მთელ ლექსს. ბუნებრიობითა და მაღალი ზნეობრიობით ვიხიბლებით და არსად არ იგრძნობა ხელოვნური ძალდატანება და ყალბი პათოსი. იშვიათი ჰარმონიულობითა და მხატვრული სახეების აღმაფრენით მიღწეულია მთავარი – ლექსთა სიმშვენიერე... იფიგენია და აგამემნონიც ბიბლიური პერსონაჟებია, რომელნიც ევრიპიდეს ისტორიულ პერსონაჟებად ტრანსფორმირებულნი ცოცხლდებიან და ახალი სიცოცხლით სუნთქავენ.

გ. კალანდიამ შთამბეჭდავად გვაჩვენა ევრიპიდეს ფილოსოფიური კონცეფცია, რომ „ტრაგიკოსი უპირველესად შებორკილი იყო მითებში

მოცემული მასალით. რეალური ადამიანის სახის წარმოსაჩენად კი ევრიპიდეს, რასაკვირველია, ვერ დააკმაყოფილებდა მითებში მოთხრობილი თავგადასავალი გმირებისა და მას უხდებოდა მითების არა თუ დეტალების, არამედ ზოგჯერ კონცეფციის იმგვარად შეცვლა, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მითიური გმირისაგან რეალური ადამიანი მიეღო“ (ყაუხჩიშვილი, 1953: 338).

მან აღადგინა ეპოქის სულისკვეთება და ამ ფონზე წარმოაჩინა ევრიპიდესეული პერსონაჟები ბერძნული სინამდვილიდან. ერთია წაიკითხო ტროას ციკლის მითები და მაინც სულ სხვაა ხილვა იმ სამყაროსი, როგორ ხდებოდა ამ მითიური პერსონაჟების რეალობად გარდაქმნა. როცა გენო კალანდიას მაქსიმებს კითხულობ, თითქოს ცოცხლებიან აგამემნონი, იფიგენია და ორესტე, ელექტრა და კლიტემნესტრა და საერთოდ ტროადელი ქალები.

პოეტი ცდილობს დრამატული მოქმედების მიღმაც მშვენიერება და სილამაზე წარმოაჩინოს და თითოეული სიტყვა, თითოეული სტრიქონი მიიღწევა „ოქროს შუალედისათვის“. მის ხელში სიტყვა მაგიურ ძალას იძენს და პოეტური ზემოქმედების უმთავრეს იარაღად გადაიქცევა. და მაინც, ჩემი ღრმა რწმენით, გენო კალანდიას პოეზიას აქვს ორიგინალური ხასიათი, რაც მკვეთრად გამოარჩევს თანამოკალმეთაგან. მან შეძლო ბერძნულ-რომაული სამყაროს მითებისა და ლეგენდების ლექსად „გადათარგმნა“ და შთამბეჭდავად წარმოაჩინა თვით მისი „ბედისწერაც“. ყველაფერი იღონა თვალებით მოტანილი მარგალიტების მარადიული ბრწყინვალეობისათვის.

ბერძნულ-რომაული სამყარო პოეტის მხატვრულმა წარმოსახვამ და ძლევამოსილმა ფანტაზიამ ჩვენი თანამედროვე მკითხველის ინტერესის საგნად აქცია. „სილამაზისთვის გვმართებს ზეობა, სიყვარულისთვის თნევა, ტკივილი, მზით განბანილი ჩვენი სხეული ღმერთებს შევწირვით მსხვერპლად სწორებო“. „შემოვიხიოთ ტანზე სიმღერით ზურმუხტისფერი მოსასხამები, ავილოთ ქნარი შვიდსიმიანი, ვთქვათ, აღონაი, სამგლოვიარო“ („აღონისის დატირება“).

ეს ლექსი კიდევ ერთხელ შეგვახსენებს იმ ჭეშმარიტებას, რომ წარსულის დავინწყება ისტორიის დავინწყების ტოლფასია. პოეტი ადამიანის ამქვეყნიურ ღირსეულ სიცოცხლესა და სამშობლოს, მამულის წინაშე ჩვენს მოვალეობაზე მიგვანიშნებს. აქ აფხაზეთის დაკარგვით გულშეძრული ქართველი დედების ქვითინიც მოგვესმის, ჩვენი შორეული წინაპრების შინაგანი, ფეთქებადი რეაქციებითა და სახეების ფართო სპექტრით აღბეჭდილი.

აქ არ შეიძლება არ გაგახსენდეს: „ეპოქას მოაქვს თავისი რიტმი, თავისი ინერცია, მწერალმა უნდა ირძნოს ეპოქის პულსაცია, მწერალი არ არსებობს ინდივიდუალური მწერლური თვისებების გარეშე, მაგრამ თუ ეს თვისებები ეპოქის რიტმსა და ინერციაში არ ზის, ყოველთვის იქ-

მნება ანაქრონიზმი დროსა და სივრცეს შორის“ (ფანჯიკიძე, 1986: 135).

ადონისის დატირებას წამძღვარებული აქვს ეპიგრაფი „კითერია რალა ვენათ ახლა? (საფო)“, რომელიც ასოცირდება საფოს ჰიმნებთან. ერთ-ერთ ჰიმნში აფროდიტეს გარდა სხვა ღმერთებსა და მუზებსაც მიმართავდა თავისი ჰიმნებით საფო, საკმარისია გავიხსენოთ ჰიმნი ჰერასადმი, მიმართვა ქარიტებისა და მუზებისადმი და ადონისის ჰიმნის ნაწყვეტი: გარდაიცვალა კითერეა, ნაზი ადონისი როგორ მოვიქცეთ? ირტყით გულმკერდში გოგოებო, შემოიხიეთ ქიტონები“ (ყაუხჩიშვილი, 1953: 189).

ან კიდევ: „ერთად შემოვდგეთ ლეკვადიაზე, მენამულ ზღვაში თავი დავიხრჩოთ, ოქროს თევზებად ვიქცევით უმალ, რომ ადონისის ბადეს ამოვყვეთ,“ – რაოდენ პოეტურია, ამაღლებული და მშვენიერი ეს სტრიქონები. ოსტატურად გამოსხატულია პოეტის მთავარი სათქმელიც და იგრძნობა საფოს პოეზიის გამოძახილიც.

გენო კალანდიას მთელი შემოქმედება შეუცნობელისა და იდუმალის არსში ჩანვდომის დაუცხრომელი ჟინია. საკუთარ თავში მისტიკური ჩაღრმავება, საკუთარი არსიდან გამოსვლა, საზღვრების გარღვევაცაა. იდუმალება, ადამიანის საიდუმლო, მისი უსაშველო სიღრმე, ადამიანურზე მეტია და სწორედ აქაა ფარული კავშირი ადამიანისა სამყაროსა და ზებუნებრივთან.

მართებულად ბრძანებს თემურ შავლაძე: „გენო კალანდია, ჩვეულებრივ, ძალზედ მინიერ საფარველში ხვევს და ამავე დროს მართლაც ძალზედ ჩვეულებრივი და ადამიანური განწყობილებით გვაზიარებს მშვენიერისა და ამაღლებულის სახე-ხატთან, სადაც თვითონ ტრფობის ობიექტი წარმოჩინდება მინიერ სინმინდეთა სიმბოლოდ, ნამდვილი ადამიანური სიყვარულის სამშვენისად, ნიმუშად, გნებავთ, არსად თუ შინა-არსად“ (შავლაძე, 2014: 8).

გენო კალანდიას მხატვრულ სამყაროში მოულოდნელად იბადება ემოცია, სადაც რეფლექსია, სული მოკრძალებით უთმობს ადგილს ინსტინქტსა და ნებას, ეგზალტაციას, თითქოს პოეტსა და სამყაროს შორის გაჩნდა საოცარი ჰარმონია, თავის მხრივ რომ შობა სიყვარული ადამიანსა და რეალობას შორის. მის უჩვეულო პოეტურ ხატ-სახეებს და აღმაფრენას ბოლო არ უჩანს.

აქ არ შეიძლება არ გაგვახსენდეს გალაკტიონის „ანგელოზს ეჭირა ქრელი პერგამენტი“, სადაც პოეტების მეფე მწარე სინამდვილის ოცნებით გალამაზებაზე მიგვანიშნებს. გენო კალანდია მთელი თავისი პოეზიით ცდილობს უკვდავყოს ჩვენი უღმობელი დრო თავისი შუქ-ჩრდილებით და როგორც ყოველი დიდოსტატი ხელოვნებისა პირველქმნილი სიძლიერით გვიჩვენებს თვით უდიდესი ტრაგედიის ჟამსაც მშვენირებასა და სილამაზეს. მისმა პოეტურმა ნიჭმა შური და ბოროტება, სიმდიდრე და სისპეტაკე, ცოდნა და უმეცრება, სიკვდილი და სიცოცხლე, სიყვარული და

სიძულვილი, როგორც მარადიული დილემები, თვით ცხოვრების ატრიბუტები და თანამგზავრი ქვემარტი მოაზროვნის ნათელი გონებით შეიცნო და შუქ-ჩრდილებად ჩაღვარა თავის პოეზიაში. მისი, როგორც ქვემარტი პოეტის სრულყოფილი პოეტური ქმნილებები, თავისთავადაა პოეტური ხერხებით გამოსახვის უმშვენიერესი მაგალითი. ის მთელი არსებითაა ჩართული კოსმიურ ორომეტრიალში და მისი პოეზიაც, რაღაც ახალი, ინდივიდუალური ხერხებითაა შექმნილი.

გენო კალანდიას პოეტურ სახეებში აღბეჭდილი ჩვენი სინამდვილე ბოლომდე ინარჩუნებს რეალობის განცდას, იმ იშვიათ შემთხვევაშიც კი, როდესაც იგი ამა თუ იმ მოვლენისა თუ ფაქტის გადმოცემისას ალეგორიულ ფორმებს მიმართავს და მისი პოეტური ხილვები მზისფერი ფერებითაა აციალებული, საოცარი და უჩვეულოა მის მიერ დახატული ირეალური სამყარო, აი, თუნდაც: „მომხიბვლელია ბროწეული ახალ-ახალი ქრილობებით, მთების ყვითელი პეიზაჟი – ეგ ირმის რქა და ნეკერჩხალი. აივნიდან გავყურებ საყდარს, – უფლის სახელით, შარავანდით გაფურჩქნილ გუმბათს“ და ჟამის ნანგრევს ფესვებით შემორჩენილი ლირიკული პერსონაჟის განცდა ასე გაჟღერდება; „ო, ნეტა, ვიყო მგალობელი, მოწესე თემის, წავიკითხავდი შაბათის ლოცვებს!.. რა ლამაზია სიკვდილზე ფიქრი“ („ორითია“).

პოეტმა კარგად იცის, რომ ადამიანის ცხოვრების გზა რთულია და წინააღმდეგობებითა და დაბრკოლებებით სავსე. გზად შიშველი ეკალი ჰყრია მისი სულის დასაკანრავად... მაგრამ ისიც იცის, რომ ადამიანი მთლიანად, თავისი ბედით, ამქვეყნიურ ცხოვრებასთანაა დაკავშირებული. ვკითხულობთ მის მაქსიმებს და აშკარად იკვეთება ბედისწერის მიერ შემოსაზღვრული საზღვრების გარღვევის ლტოლვა. და თითქოს გვამზადებს კიდევ უჩვეულო ხატ-სახეებთან შესახვედრად. „ადონისის დატირებაში“ პოეტის ფანტაზიით გაცოცხლებული ანტიკური ხანის ისტორიასთან კავშირში წარმოჩინდება ჩვენი მწარე რეალობა. მთრთოლვარე, ამაღლევებელი სტრიქონებით, გონების თვალთ იხედება პოეტი შორეული ისტორიის უღრმეს ფენებში და საუკუნეების მდუმარებაში პოულობს იმ სულის ჰიპოსტასებს, რომ შეგვახსენოს, პოეზია საიდუმლო „ღვთიური ძალა“, „ცისა და ქვეყნის შუამავალი, ციური მალამო“, (აკაკი „უცნაური ჰანგი“).

გ. კალანდიას რწმენით, ღმერთი თვითონ სიტყვაა, პოეტი კი ღვთის სიტყვის ქადაგი, ხალხში პოეტური სურნელების მომფენი – „სილამაზისთვის გვმართებს ზეობა, სიყვარულისთვის თნევა, ტკივილი, მზით განბანული ჩვენი სხეული ღმერთებს შევნიროთ მსხვერპლად, სწორებო“. ის პოეტური სახეების თავისებური, ორიგინალური გამომსახველობითი ძალით, ფერთა სიდიადითა და გაბედული ფერწერული კომპოზიციებით ისწრაფვის მონუმენტურობისაკენ.

გ. კალანდიასთან რეალობა მუდმივად არსებობს ქართული მითო-

ლოგიური არქეტიპებისა და სამყაროს ილუზიორულობის განცდების საზღვარზე. მის პოეზიაში უმწვავესად შევიგრძნობთ რეალობის ტრაგიკულ განცდებს, ზნეობრივი ღირებულებებისა და საყრდენების ძიების გარდაუვალ აუცილებლობას. პოეტის უკიდევანო სურვილია უფლის სახელით გუმბათის ქვეშ შეძლოს შაბათის ლოცვების წაკითხვა. ამიტომაც ივედრება: „თავს გაუფრთხილდი ორითია, მზე მორჩილივით შეგიშრობს ცრემლებს, უდაბნო არის დედამინა შენს იქით ჩემთვის, ნიჟარასავით შემინახე სათუთად იგი, იჯარას მხოლოდ ნატურით ვიხდი.“

მართებულად წერდა ბროდსკი: „ბახს საოცრად გაუმართლა, ღმერთთა შესაქებად ქორალებს ან კანტანტას წერდა, უშუალოდ უზენაესს მიმართავდა. დღეს, როცა პოეტი იმავს მოინდომებს, იძულებულია ირიბ მეტყველებას მიმართოს: „არ გაბედო სიკვდილი ადრე. გააღეთ კარი და სარკმელი, მზე შემოუშვით სულ ერთი ციდა. აივანზე ქალები სხედან, მგალობლები გალობენ გარეთ,“ – წერს გ. კალანდია და შთამბეჭდავი მეტაფორებით მიგვანიშნებს, ბედისწერის უღმობლობაზე, მაგრამ ნუგეშს უფლისადმირწმენასა და ერთგულებაში ხედავს – მუდმივად ფსალმუნს კითხულობს და „წმინდანების თორმეტი დასი ფეხშიშველი გადადის წყალზე“.

„წმინდანების თორმეტი დასის“ ფეხშიშველი სიარული რალაც საოცარი სინმინდით გვმსჭავლავს და გვინერგავს რწმენას, გვაგრძნობინებს უფლის ძალას მის სტრიქონებში, რამეთუ მხოლოდ უფლის რჩეულს ხელენიფება მიაყურადოს მკითხველი იდუმალი ხმებით მოცული სამყაროს ჰარმონიას, დაანახოს „როგორ ამოდის ვეშაპივით შავი ზღვიდან შემოდგომის ღრუბელი ქარში, როგორ გაკრთება ელვა ოქროს ქოშით და მამლის დეზით“. ამ სტრიქონებით პოეტმა ხატოვნად წარმოაჩინა თავისი უფაქიზესი განცდა, ოცნებებისა და უკეთესი მომავლისაკენ სწრაფვის ყოვლისშემძლეობაც. და რამდენად გასაკვირიც არ უნდა იყოს, პოეტის ყოველი სიტყვა ქრისტიანული მრწამსით იმუხტება და მისი ხილვის ლოგიკა, ანალიზის სიზუსტე, პოეტური სინტაქსის ვირტუოზული ფლობის უნარი განსაკუთრებული სიცხადით გამოკვეთს აზრის სიღმისეულ ბუნებას: და მაინც: „ღმერთი განაგებს სოფელს და ცარგვალს და მისით ხელობს ბრძენი და ხელი, ისე ვარ, თითქო სანთლების ნაცვლად, საფლავის ქვები მიჭირავს ხელით“ („ლედი მაკბეტი“), – აქ გვიხატავს რა ლირიკული პერსონაჟის ტრაგიკულ ყოფას, მიგვანიშნებს სიკვდილის გარდუვალობაზეც. სიცოცხლის წარმავლობის სევდიან თემებზე. ასევე უნდა ითქვას, რომ პოეტი მაქსიმუმში შთამბეჭდავად გამოხატავს დროის მაჯისცემას, კატაკლიზმებს, რამაც ადამიანები სულიერად შეარყია. „აქ ყოველივე ერთი მტვერია, რომელიც თვალებს მივსებს და ღვთიურ სინათლეს სულ უფრო და უფრო განვეშორები, კედელ-კედელ, ხან აქ, ხან იქ, ხელისცეცებით დავხეტიალობ დიდი ცხოვრების მიღმა, გავკადნიერდები ერთ მართლაც სიტყვაზე ღვთის თამაშია ადამიანი, წერს წმინდა გრიგოლ ღვთისმეტყველი („გარეგანი ადამიანის

ნაკლებფასეულობასა და არსებული სინამდვილის ამოცანაზე“) – ამ სიტყვების გამოძახილია გენო კალანდიას პოეტური ხილვები.

„მაქსიმები“ – გენო კალანდიას ამაყი და ძლიერი სულის გამონამუშეა. სასწაულებრვია მშვენიერების წმინდა ტაძარში დამკვიდრებული პოეტის ლოცვა-ვედრება, უზენაესის საყდარი, სულის სავანე ისევ პოეტის გულია. უფლის ხმებით აღფრთოვანებული პოეტი ფეხისწვერებზე შემდგარი თაობებს გადასძახებს: „თვალებით მომაქვს მარგალიტი – მდინარის ზვირთი“.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ გენო კალანდიამ ჩვენამდე მოიტანა უჩვეულო მარგალიტები, აზვირთებული მდინარე – დიდი პოეზია, რომელიც თაობების სულიერი წვრთნისა და განათლების მთელი სკოლაა.

ბიბლიოგრაფია:

- ბონკოვა, 1963* – ბონკოვა ლუიზა. ლიტერატურული წერილები. თბ., 1963;
კალანდია, 2015 – კალანდია გენო. მაქსიმები. ორტომეული. თბ., 2015;
მესხია, 2004 – მესხია ციალა. გზა ჭეშმარიტი შემოქმედისა. თბ., 2004;
მესხია, 2013 – მესხია ციალა. მითი და რეალობა. გენო კალანდიას პოეზია, – გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. №65, 2013;
მონიანი, 2003 – მონიანი ესმა. მუსიკა, პოეზია, ფერწერა. თბ., 2003;
ორჯონიძე, 2010 – ორჯონიძე იზა. რა არის პოეზია? დღიურის ფურცლებიდან, – ჟურნ. „ჩვენი მწერლობა“. №6, 2010;
ფანჯიკიძე, 1986 – ფანჯიკიძე გურამ. რჩეული. თბ., 1986;
ყაუხჩიშვილი, 1953 – ყაუხჩიშვილი სიმონ. ბერძნული ლიტერატურის ისტორია. ტ. 1: ელინური პერიოდი. მეორე შევსებული და შესწორებული გამოცემა. თბ., 1950;
შავლაძე, 2014 – შავლაძე თემურ. აღსარების საგალობელი, – გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 14 თებერვალი, 2014.

TSIALA MESKHIA¹

GENO KALANDIA'S MAXIMAS

Poetry of Geno Kalandia portrayed modern civilisation by means of the kaleidoscopic using of symbolic imagery and a carefully organized system of references to a variety of myths and literary works. True poetry, Geno Kalandia thought, is impersonal. The poet's mind is a catalyst which causes disparate elements of experience to fuse into new wholes. Technically, Geno Kalandia's great achievement was to create rhythms and images and stresses of modern life. His poetry makes a great demand of the reader's erudition, on this capacity to understand the complex allusions, literary, philosophical and mythological that characterize Geno Kalandia's verse.

¹ *Tsiala Meskhia* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა მირცხულავა¹

მასმედიის როლი და მნიშვნელობა „ტექსტის“ გავრცელებასა და მკითხველისთვის „სწორად“ მიწოდებაში

XXI საუკუნეში მასმედია, ტექნიკური ხასიათიდან და დროის პარამეტრებიდან გამომდინარე, კომუნიკაციის ერთ-ერთ ძირითად და „იდეალურ“ ფორმად იქცა, რა თქმა უნდა, ტექნიკურ ხასიათში იგულისხმება მისი სწრაფი გავრცელება და მოქმედება. ამ შემთხვევაში მასმედიას ვერ უწევს კონკურენციას კომუნიკაციის ვერც ერთი ფორმა. მისი ყველგანყოფნისა და მისანვდომობის წყალობით (როგორც სივრცე-დროის, ასევე სხვა მხარეებით), სამყარო „გამოიყურება“ არა ისე, როგორც ის არის რეალურად, არამედ ისეთად როგორადაც გვთავაზობს, გვიხატავს მას „მასმედია“. საბოლოოდ, სამყარო, მედიის ზემოქმედებითა და ხელშეწყობით, იქცევა „სიმულიარკად“. სწორად შენიშნავს გერმანელი სოციოლოგი ნიკლას ლუმანი: „კითხვა მასმედიაზე არის ყველაზე მთავარი კითხვა, რომელიც ჩვენ შეგვიძლია დღეს დავსვათ. მასმედიის კვლევამ დღემდე მხოლოდ პრობლემური კითხვების მცირე ნაწილს გასცა პასუხი. ეს მდგომარეობა გამონვეულია ერთის მხრივ იმით, რომ დღემდე მასმედიისადმი მიდგომა მხოლოდ ზეგავლენის კვლევას წარმოადგენს (impact research-ს ნიშნავდა). ეს იმიტომ, რომ კვლევის ობიექტს მოსახლეობის განწყობებზე მასმედიის ზეგავლენა წარმოადგენდა. მაგალითად: პოლიტიკის სფეროში რომელი საარჩევნო პროპაგანდა თამაშობს გადამწყვეტ როლს, ან რეკლამის სფეროში რა სახის-ტიპის რეკლამაა მოსაწონი. მეორე მიდგომაა ტექნოლოგიური, რომელიც შრიფტით, წიგნის ბეჭდვით და რადიო ტექნიკის კვლევებით, აქ ყურადღება უფრო ექცევა იმის დადგენას თუ ახალი ტექნოლოგია საზოგადოებაზე, საზოგადოებრივ კომუნიკაციაზე რა გავლენას ახდენს და რა ეფექტი აქვს. მე ვფიქრობ, რომ ეს ორივე სპეციალიზებული მიდგომაა. ერთის მხრივ ტექნოლოგიური და მეორეს მხრივ ზეგავლენაზე ორიენტირებული“ (ლუმანი, 1993).

გერმანელი სოციოლოგის ნიკლას ლუმანის მიხედვით, მასმედია არის

¹ **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

არსი „ყველა საზოგადოებრივი დაწესებულებისა, რომლებიც გამოიყენება ინფორმაციის გასავრცელებლად ტექნიკურად მრავალრიცხოვან საშუალებებში“ (ლუმანი, 2007: 12); სწორედ ეს განაპირობებს მის განუსაზღვრელ ძალაუფლებასა და ყოვლისმომცველობას, რადგანაც „ყველაფერი რაც ჩვენ ვიცით ჩვენი საზოგადოების შესახებ და სხვათა შორის სამყაროს შესახებ, სადაც ჩვენ ვცხოვრობთ, მასმედიიდან ვიგებთ. ეს შეეხება არა მხოლოდ საზოგადოებაში არსებულ ცოდნას, არამედ ზოგადად ბუნების ცოდნას, სამყაროს შეცნობას“ (ლუმანი, 2007: 11-14)... მაგრამ აქვე არსებობს მასმედიისადმი პოსტმოდერნისტული დამოკიდებულება, რამდენად არის მის მიერ შემოთავაზებული ინფორმაცია რეალობა და არა (ჩვენს მიერ უკვე ნახსენები) სიმულარკი, სწორედ ეს მიდგომა ინვესტს ეჭვს, წინააღმდეგობის გრძნობას, და როგორც ნ. ლუმანი აღნიშნავს: „ეჭვი შეგვაქვს რა რომ ჩვენით მანიპულირებენ. თუმცა ეს არაფერს ცვლის, რადგან ცოდნა რომელსაც მასმედიიდან ვიღებთ, თითქოს თავისდაუნებურად ჩაკეტილ კარკასს ქმნის ჩვენს ირგვლივ, რომლის თითოეული ელემენტი ერთმანეთს ამყარებს, ამტკიცებს“ (ლუმანი, 2007: 15). თუკი ბარტი მასმედიის აღსანიშნად ხმარობს სიტყვას „მითოლოგია“, ლუმანი მას „რეალურ რეალობას“ უწოდებს. ინფორმაციის, შეტყობინებისა და გაგებისგან შემდგარი კომუნიკაცია საზოგადოებას მუდმივად მოულოდნელობების მოლოდინში ამყოფებს, რაც ვფიქრობ, მისი უძლიერესი მხარეა, პოლიტიკა, ეკონომიკა, კულტურა... ის რაც არის უკვე დღეს, შესაძლებელია წამებში, ჩვენი მხედველობის არეშივე შეიცვალოს.

მასმედიზირებულ სამყაროში „რეალურ დროსაც“ კი აქვს „პრეტენზია“ რეალობაზე, თუმცა, სინამდვილეში წარმოადგენს მოვლენების ფანტასმაგორიულ სინქრონიზაციას, რომელიც ანგრევს ცხოვრების ტრადიციულ კონტექსტს, რიტმს და აქცევს ადამიანებს მოვლენების მონაწილედ; სამყაროს „სურათი“, რომელსაც მედია მეტანარატივების უარყოფის პირობებში ხატავს, პრინციპულად დისკრედიტებულია. დღევანდელ „გაზეთში“ სამყარო ისეთი არ არის, როგორიც იყო გუშინდელში, თეორიულად სამყაროს არ აღიქმება აბსტრაქტულ, გლობალურ, ეფემერულ ერთიანობად. ერთიანობისა და მთლიანობის ნაცვლად რეალობა მოიცავს ინტერტექსტუალიზმმა – ეს არის სამყაროს „ერთიანობის“ პოსტმოდერნისტული ეტაპი. განსხვავებული აზრების ერთიანი ანარეკლი გვაძლევს საფუძველს შევკრათ – გუშინ, დღეს და ხვალ, მაშინ როცა „ახლოს“ და „შორს“ რეალურ დროში ერწყმის ერთმანეთს. ბუნებრივია ლიტერატურა სრულად არ ექცევა მასმედიის გავლენის ქვეშ, მაგრამ ის ტენდენციები რომელიც ახლავს ლიტერატურული ტექსტის გავრცელებას გვაძლევს საფუძველს დავსვათ კითხვები გავლენაზე, რომელსაც თანამედროვე ტექნოლოგიები შეიძლება ახდენდეს ხელოვნებაზე ზოგადად.

როგორც აღვნიშნეთ, რ. ბარტი მასმედიის ანალიზისას, მის აღსანიშნად ხმარობს სიტყვას – „მითოლოგია“ (Барт, 2000), სადაც მეცნიერის დაკვირვების საგანს შეადგენს მთელი სამყარო, რადგანაც, მისი აზრით, ადამიანის სამყაროში ყველაფერი მნიშვნელოვანია, გასააზრებელი და გასაშიფრი. ტერმინი „მედია“ მან ჩაანაცვლა ტერმინით – „თანამედროვე მითები“ (Барт, 2000), თუმცა ბარტის გაგებით, მითი კარგავს ინტერპრეტაციის ფუნქციას და იძენს იდეოლოგიის შენიღბის ფუნქციას. „მისი“ „მითები“ ემსახურებიან არა რაიმეს გადანყვეტას, ან წინააღმდეგობრიობების აღმოფხვრას, არამედ „ნატურალიზაციას“, „ურთიერთდამოკიდებულებას“ და გამართლებას. სწორედ ეს გვიდასტურებს, რომ აქ მითის პირდაპირ მნიშვნელობასთან არ გვაქვს საქმე, მისგან გამოხატული ეს ორაზროვნება, ხელოვნურობა, გვაძლევს შესაძლებლობას გამოვყოთ სიტყვა „მითში“ მოაზრებული „შეფუთული“ მედია. ასევე, რ. ბარტი იყენებს ცნებებს: „ტექსტი“, „წერილი“ და „ნაწარმოები“, რომლის პირველწყაროებად თუ განმვრცობებად ჟაკ დერიდა (Деррида, 1996) და იულია კრისტევა (Крестева, 2004) მიიჩნევა. ჟაკ დერიდას მოსაზრებით, „სინამდვილედ“ ტექსტის სახით არსებობს (Деррида, 1996), კრისტევასთვის კი „ტექსტი“, როგორც დასრულებული ერთეული არ არსებობს, თითოეული ტექსტი სხვა ტექსტებს უკავშირდება და წარმოადგენს „ტექსტების კოსმოსს“ – „გლობალური ტექსტის“ (texte general) ნაწილს. ი. კრისტევას კონცეფციაში უგულვებელყოფილია ავტორის ინტენცია, კომუნიკანტებს შორის დიალოგის ნაცვლად, ხდება დიალოგი ტექსტებს შორის. დავუბრუნდეთ რ. ბარტის „მითებს“, რომელშიც გაბატონებულია ჰიპერრეალობა, რომელიც არის მითის სიმულაციური წინმსწრები კანონმდებელი ახალი რეალობა, აქტივობს მეტაენით – თხრობით და წარმოდგენით. ის ახშობს უკვე არსებულ რეალობას და მას ახალ რეალობად გარდაქმნის. მითი ყოველგვარ გარდაქმნა-ტრანსფორმირებას მისთვის გამოუცნობ, მაგრამ ინტუიციურად განცდილ „შინაგანზე“ – საზრისზე ძალადობით აღწევს. მითის მეტაენა ებრძვის საზრისს, რომელსაც თავად ენა, როგორც სანყისი ატარებს. მითი „აზრს გარდაქმნის ფორმად, სხვა სიტყვებით, იტაცებს ენას“ (Барт, 1994). ამდენად, როცა ვსაუბრობთ მასმედიაზე, მის როლზე და გავლენაზე ლიტერატურული პროცესების განვითარებაზე გვერდს ვერ ავუვლით ბარტის, დერიდას, კრისტევას, ლუმანის და სხვათა მოსაზრებებს.

მითუმეტეს თუ გავიხსენებთ მეცნიერისა და მკვლევარის ბ. ბიბლერის მართებულ თეზისს, რომ XX-XXI საუკუნეთა მიჯნაზე გარკვევით გამოჩნდა „მთელი კაცობრიობის არსებობის ეპიცენტრის გადანაცვლება კულტურის პოლუსისკენ“ (Библер, 1991: 3); ბ. ბიბლერი, გონივრულად აცხადებს, რომ „კულტურის გონი სწორედ ლოგიკის ურთიერთობის (დიალოგის), კულტურათა ურთიერთობების (დიალოგის) გონში ცოცხლდება“ (Библер, 1991: 8); აქედან გამომდინარე ტერმინი

„მედიაკულტურაც“ აქტუალური და მნიშვნელოვანია თანამედროვე ინფორმაციული საზოგადოების კულტურის განსაზღვრისათვის; თუმცა მასმედია – ეს არ არის მხოლოდ მასობრივი ინფორმაციის, მასობრივი კომუნიკაციის სისტემა, ის არის ერთიანობა – მატრიცა – რომელშიც არის „დამალული“ კონკრეტული უძლიერესი ფენომენი, რომლის კულტურულ-ინფორმაციული მონოპოლია შეიძლება ნებისმიერი ქვეყნის საყრდენი გახდეს (ამიტომაც, სულ არ არის გასაკვირი მისი ძალის გამოყენების მცდელობა ლიტერატურული პროცესების წარმართვაში, მის პოპულარიზებასა და განვითარებაში). დღევანდელი მედიაკულტურა გამოირჩევა ინფორმაციული ნაკადის ინტენსივობით (აქ უპირველესად მოიაზრება აუდიოვიზუალური: ტელევიზია, კინემატოგრაფია, ვიდეო, კომპიუტერული გრაფიკა, ინტერნეტი და ა.შ. (აუდიო ნიგნებზე რომ არაფერი ვთქვათ), ეს ყოველივე კი თანამედროვე ადამიანს აძლევს შესაძლებლობას გაეცნოს სამყაროს სოციალურ, მორალურ, ფსიქოლოგიურ, მხატვრულ თუ ინტელექტუალურ ასპექტებს.

ერთ-ერთი თავისებურება: მედია იმდენად ზემოქმედებს თანამედროვე ლიტერატურაზე, რომ მხატვრული ტექსტი, ნაწარმოები, ნიგნი, ფაქტიურად, თითქმის სიყვესიცივით აღმოჩნდება „განხილული“ ან მედიის საშუალებით, ანაც სატელევიზიო საუბრებში, რითაც „პასიური“ მკითხველი „ეცნობა“ ტექსტს, რა თქმა უნდა, არა სიღრმისეულად, მაგრამ ინფორმაციის დონეზე აქვს წარმოდგენა თუ რაზეა საუბარი ნიგნში, რა სურდა გამოეხატა ავტორს ნაწარმოებით და, საერთოდ, რა ადგილს იკავებს ნაწარმოები თანამედროვე მწერლობაში, ამ შემთხვევაში ინფორმაცია წინ უსწრებს ტექსტს. იქმნება ახალი მოდელი „კითხვისა“ და „მკითხველისა“ – „ახალი ანთროპოლოგია“ კითხვისა. ამ შემთხვევაში ნაწარმოების ესთეტიკური მხარე, კითხვის პროცესი თითქოს მეორეხარისხოვანი ხდება. ამდენად, ეს ორმაგი ნაკითხვა-გაგება ტექსტისა განიხილება, როგორც შეუქცევადი პროცესი კულტურული ცნობიერების შეცვლისა, გამოითქმის ვარაუდი, რომ იკარგება ძირითადი ღირებულებები, ხდება ჩანაცვლება აღქმისა და საუკუნოვანი ლიტერატურული პროცესები ემსგავსება „პიარტექნოლოგიებით“ გაჯერებულ ტექსტთა ერთიანობას, ცხადია, კულტურული შენაცვლება და ინფორმაციის სიმრავლე არ გულისხმობს ძირითადი ღირებულებების დაკარგვას, ვერც დროის ცვლილებას აღუდგება ვინმე წინ, თუმცა პრიორიტეტების განსაზღვრა იმ ლიტერატურათმცოდნეთა ვალდებულებაა, ვისაც მსოფლიოში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების განვითარების პულსაციაზე უდევს ხელი და, ამასთანავე, ითვისებს ახალ ტექნოლოგიებს, რადგანაც შექმნილი კრეატიული სივრცეები, ნოვატორული ექსპერიმენტები ქმნიან ახალ რეალობას, კრიტიკოსიც ვალდებულია ფეხი აუწყოს დროს.

როგორც მეცნიერი ს. სიგუა აღნიშნავს: „თანამედროვე ადამიანისათვის ინფორმაცია ისეთივე საარსებო წყაროა, როგორც რესურსი და

ენერგია. სწორედ ინფორმაციის კომპიუტერულმა პროგრამირებამ აქცია ახალგაზრდა ბილ გეიტსის „მაიკროსოფტი“ მსოფლიოს უმდიდრეს ფირმად. ინტერნეტის მსგავსად, ტელევიზიაც ინტელექტუალური თამაშია, როცა ადამიანი ინფორმაციებით ერთობა, ღებულობს სიამოვნებას, ეცნობა სიახლეებს. გაზეთები, ჟურნალები, რადიო და ტელე არხები გლობალურად ავრცელებენ მსუბუქ, პოპულარულ მასალასა და ენევიან პოლიტიკური და ეროტიკული თემების ექსპლოატაციას, ეძებენ სენსაციურ ამბებს, იჭრებიან პირად ცხოვრებაში, ცნობილ პირთა ურთიერთობებში, ერთმანეთში ურევენ ტყუილ-მართალს, სერიოზულსა და სასაცილოს, მომხმარებელს აცნობენ სხვადასხვა ქვეყნების ცხოვრებას, გადმოსცემენ გამომწვევი ფორმით, რათა ასე მიიზიდონ საზოგადოების ყოველი ფენა, გაართონ და გააბრუნონ მაყურებელი და მსმენელი“ (სიგუა, 2012: 117).

მატერიალისტური რეალობის ჩანაცვლება ვირტუალურით, იმდენად „ბუნებრივად“ და უმტკივნეულოდ მოხდა, რომ მათ შორის ზღვარი ჯერ გაფერმკრთალდა, შემდეგ კი თითქოს (არამთლიანად) გაქრა. თუმცა ის პრიორიტეტი რაც ახასიათებს მასმედიას, ჩვენი რეალური ყოველდღიურობისთვის (იმისთვის რომ არ ჩამოვრჩეთ დროს) აუცილებელია: აქტუალურობა, გამორჩეულობა, დროულობა, ის რომ შეიძლება იყო მოვლენების ეპიცენტრში და ამ დროს ფიზიკურად შეიძლება სულ სხვა კონტინენტზე იმყოფებოდეს; სწორედ ეს „ყველგანყოფნის“ და „ყველგანის ცოდნის“ პრიორიტეტი განსაზღვრავს მასმედიის უდიდეს როლს თანამედროვე საზოგადოებაში, ერთი მხრივ, მშრალი ფაქტები და, მეორე მხრივ, მალალ მხატვრული ღირებულების ლიტერატურა, რა კავშირი უნდა იყოს მათ შორის? ვფიქრობ, პირდაპირი და აუცილებელი. რადგანაც, თანამედროვე ადამიანი გახდა მასმედიაზე (მის ცალკეულ „ელემენტებზე“, ალბათ უფრო სოციალურ მედიაზე) ამკარად დამოკიდებული გახდა, სულ უფრო მეტი მხატვრული ტექსტის გაელექტრონულობა მოხდა, მისი გავრცელება კი, სწორედ, მასმედია იკისრა.

მედიასა და ადამიანის ურთიერთობებში „გარკვევა“ ახალი არ არის, მეცნიერული შესწავლის მცდელობა ჯერ კიდევ XXს. 30-იანი წლებიდან იწყება, 60-იან წლებში ინტენსიურად ვითარდება, თუმცა, XXს. 70-იან წლებში, მასმედია ჭეშმარიტად მასობრივი გახდა. ცხადია, დღევანდელი გადასახედიდან მასმედიის საზოგადოებაზე გავლენის თავდაპირველად არსებული მოდელი მიამიტურად მოსჩანს; მითუმეტეს თუ გავითვალისწინებთ აღქმის მრავალფეროვნებასა და საზოგადოების გემოვნების ცვლილებას (ამ შემთხვევაში რეკლამის მნიშვნელობა განუსაზღვრელია); აქედან ჩნდება „შერჩევითი აღქმა“, რომლის თანახმადაც, მასობრივი ინფორმაციის ყოველი მომხმარებელი, საკუთარი გამოცდილებიდან და ინტერესებიდან გამომდინარე, „ფილტრავს“ მიღებულ ინფორმაციას და იზიარებს იმას, რაც მისთვისაა მისაღები.

ჟან ბოდრიარი მიიჩნევდა, რომ თანამედროვე მასმედია სხვა არაფერია, თუ არა „უპასუხო ტექსტი“, რომელიც შეუძლებელს ხდის აზრთა გაცვლას აუდიტორიის წევრებსა და მასობრივი ინფორმაციის მწარმოებლებს შორის... და აუდიტორიის რეაქცია მასზე ან პასიური სიჩუმე ან აგრესიული დამოკიდებულება – განსაკუთრებით იმ პირობებში, რასაც ბოდრიარი „უსარგებლო ჰიპერ ინფორმაციას“ უწოდებს (Baudrillard, 2009: 52-62). ამ მხრივ, განსაკუთრებული მნიშვნელოვანია მასობრივი ინფორმაციის „კოდირების“ ორმხრივ პროცესი: თავდაპირველად მოვლენების შესახებ ინფორმაციის კოდირება ხდება მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების მიერ, შემდეგ მათგანვე ხდება გადაცემა და ამ ინფორმაციის „დეკოდირება“ აუდიტორიის წევრების მიერ. ამ პროცესში ადვილად შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს ინფორმაციის შინაარსის დამახინჯებას. კვლევებმა ცალსახად დაადასტურეს, რომ ადამიანები, რომლებიც ენდობიან მასობრივი ინფორმაციის ამა თუ იმ წყაროს, ინფორმაციის მისაღებად დამოკიდებული ხდებიან მასზე, უფრო მეტად მოიხმარენ მედიას და უფრო მეტად განიცდიან მის გავლენას საზოგადოებისათვის აქტუალური თემების განსაზღვრისას. ამ ფონზე ზოგიერთი მკვლევარი ძალზე სკეპტიკურად აფასებს მედიის როლს, ზოგადად, საზოგადოებაში და, კერძოდ, პოლიტიკურ პროცესში. მაგრამ, თუ ჩვენ იგივე „სქემას“ მოვიაზრებთ ლიტერატურული ტექსტის გავრცელების კონტექსტში, იგივე „ლაბირინთში“ მოვხვდებით. ხშირად ავტორის დამოუკიდებლად არსებული ნაწარმოები, მის გარეშე განაგრძობს „სიცოცხლეს“, ისე, რომ ხშირად ეს თუ ის ნაწარმოები ხალხურადაც მიიჩნევა. მსგავს პროცესებში, ვფიქრობ, ლიტერატურათმცოდნეთა ჩართვა უფრო აქტიური უნდა გახდეს, თუნდაც იმ მოტივით, რომ აუდიტორია მისთვის საჭირო ინფორმაციას, ამა თუ იმ მედია საშუალებით, მაინც მიიღებს, ეს იმას არ ნიშნავს რომ ყველა არსებული ლიტერატურული ტექსტის ადაპტირების მომხრე ვართ, თუმცა უნდა მოხდეს მედიის „დამორჩილება“, „გამოყენება“ საკუთარი ნაწარმოების სწორი კუთხით გაშუქებისათვის.

მნიშვნელოვანია გავმიჯნოთ და გავიაზროთ აქტუალური საკითხები – მკითხველის როლი, როგორც კულტურული ობიექტისა და „გმირისა“, ასევე, სივრცე მოქმედებისა და ცვლილებებისა, რომელშიც ჩვენც (როგორც მკითხველები) ჩართულები ვართ. ამასთან დაკავშირებით, რა თქმა უნდა, ვაწყდებით ფორმულირების პრობლემას, რადგანაც თანამედროვე ადამიანი, ამ შემთხვევაში ავტორი, არსებობს ინფორმაციულ გარემოში, ქმნის თავის ნაწარმოსახულ, შინაგან სამყაროში ლიტერატურულ ტექსტს, რომელიც უნდა წარუდგინოს მკითხველს, რომელიც მისსავე გარემოში თანაარსებობს. ქართულ ლიტერატურულ სივრცეში არსებობს რამდენიმე ლიტერატურული გაზეთი, ჟურნალი, ფორუმი, რომელიც, სამწუხაროდ (ჩვენი აზრით), ზუსტად ვერ ასახავს ქართული ლიტერატურული პროცესების რეალურ, თანამედროვე მდგომარეობას, ხდება ტექსტების ქა-

ოტური შეფასება, არა მიმდინარეობის, მიმართულების, თანამედროვე პროცესების გათვალისწინებით, არამედ თავად ტექსტის აგებულებისა და შინაარსის მიხედვით.

აუცილებელია, გავიაზროთ მკითხველის მონაწილეობა, ჩართულობა, თვითინიციატივის გამოვლენა, როგორც მასმედიაში, ასევე ლიტერატურაში. ვფიქრობ, თანამედროვე ავტორთა ნაწილმა ფეხი აუნყო დროის მოთხოვნას, ზოგჯერ „ზედმეტადაც“; ავტორთა ნაწილი, რომლებიც განსაკუთრებით „კითხვად“ ავტორებად ითვლებიან ერთგვარად მოექცნენ მედიის „ზენოლის“ ქვეშ, დაიწყეს მედიის მიერ დადგენილი თამაშით თამაში და ძირითად ლიტერატურული ღირებულების მიღმა დარჩნენ. ეკრანიზაციის შემთხვევაში რომანის ნარატივი, შესაძლოა კარგად იყოს ასახული ეკრანზე, მრავალშრიანი კომპოზიციით, თამაშით, მაგრამ სპეციფიკური პოზიცია, ავტორის განწყობა სრულყოფილად გამომხატული ვერ იქნება; ცხადია, აქ ავტორის მიერ შექმნილი ტექსტი შორდება მას და იწყებს დამოუკიდებელ არსებობას, იმდენადაც კი, რომ მის მიერ შემოთავაზებული ძირითადი იდეა ფორმას იცვლის და რეჟისორის „კუთვნილება“ ხდება. შედეგად კლასიკური რომანი ხდება მძევალი ცალსახა ინტერპრეტაციისა და იქცევა მსუბუქ „პროდუქტად“. სწორედ ეს საკითხები იწვევს კითხვის ნიშნებს, ამიტომაც არის საჭირო გავმიჯნოთ და გამოვყოთ „საზღვრები“ მხატვრულ და არამხატვრულ ტექსტებს შორის. ასევე, მნიშვნელოვანია ლიტერატურული კრიტიკის არსებობა, რომელიც პუბლიცისტური შემოქმედების სახეობად უნდა განვიხილოთ. ვფიქრობ, ლიტერატურის კრიტიკამ უნდა გამოიყენოს მასმედიის განუსაზღვრელი ძალაუფლება და თავად მისცეს მიმართულება ტექსტის გავრცელებისა და შეფასებას საზოგადოებაში (მსგავს მცდელობას ვხედავთ გამომცემელთა მხრიდან), ის უნდა ახდენდეს ზემოქმედებას მკითხველზე და არა მასმედიაში არსებული ინტერაქტიულობა, რომელიც ცალკეული ინდივიდის სუბიექტურ მოსაზრებაზეა დამყარებული. ლიტერატურული კრიტიკის ერთ-ერთი საინტერესო და მეტად გავრცელებული ფორმა – საგაზეთო კრიტიკული გამოსვლა, მასზე მორგებული ანალიტიკური და სატირული პუბლიცისტური ჟანრები, ძალზე ქმედითი იარაღია თანამედროვე ჟურნალისტიკის ხელში. ამ შემთხვევაში, ლიტერატურული კრიტიკა, როგორც პუბლიცისტური იდეის მატარებელი გამომსახველობითი საშუალება (ობიექტურ სინამდვილეზე ზემოქმედების მხატვრული ხერხი), უშუალოდაა ჩართული ჟურნალისტიკური მოღვაწეობის სოციალ-პოლიტიკურ ასპექტში.

ამრიგად, თანამედროვე საზოგადოებაში მასობრივი მედიის როლი თანდათანობით ყველა სფეროს ედება; ამიტომაც მნიშვნელოვანია არა მის თამაშში ჩართვა, არამედ მისი გამოყენება მხატვრული, შემოქმედების ცნობიერების ამაღლების საქმეში და მასზე დიდი მოკავშირე თანამედროვე

ლიტერატურას არც ეყოლება, რადგანაც პოსტმოდერნიზმიდან დღემდე ლიტერატურის პროცესების განვითარებაზე უდიდეს გავლენას სწორედ მასმედია ახდენს (ვფიქრობ, სწორედ მისი გავლენით „მილია“ ჩვენი ყოვლის მომცველი პოსტმოდერნიზმიც).

თანამედროვე მედია ქმნის ახალი ტიპის მკითხველს, ავტორს, რომელიც ემსგავსება პერსონაჟს; ასევე, „აიძულებს“ ლიტერატურას მიიღოს მონანილეობა მედიატექნიკის „პოპულარიზაციაში“ – მოამზადოს მომავალი მკითხველი კითხვისთვის; ცვლის ნაწარმოებისა და ტექსტის გავრცელების ტექნიკას, მაგალითად, ტრადიციული ლიტერატურა წარმოუდგენელია ვერტიკალური, იერარქიული ღერძის გარეშე, იმ დროს როცა თანამედროვე ვერსიით მისი განთავსება გლობალურ ქსელში ყველა ფორმით და სტილით არის შესაძლებელი, ფაქტიურად იქმნება იერარქია და ამ იერარქიაში საბოლოო ჯამში მკითხველი იყო, არის და იქნება ლიტერატურული პროცესის მთავარი ფიგურა.

ამდენად, მთელი სამყარო – არის მედია, და პირიქით. რა თქმა უნდა, მედიის ეს დახასიათება, არ უნდა გავიგოთ როგორც მისი სრული და საბოლოო აღწერა, რადგანაც წარმოდგენილი რეალობა კაცობრიობის გამოცდილების ფონზე შეიძლება მოჩვენებითი იყოს. უფრო მეტიც, აღნიშნული ხასიათი ახასიათებს მასობრივ კომუნიკაციას მათი წარმოშობიდანვე. რაც შეეხება ლიტერატურას და მხატვრული ტექსტს, ცნობილია, რომ ნებისმიერი ნაწარმოების კითხვა, გავრცელება, როგორც არსებული, დადგენილი „სტილისა“, ჩვეულებრივ, დამოკიდებულია ბეჭდვით კულტურასთან, საუკუნეების მანძილზე ლიტერატურა რჩებოდა ცენტრალური შემადგენელი კომპონენტი ევროპის კულტურის განვითარებისათვის (განათლების სისტემების თუ ნაციონალური კანონების). თანამედროვე პირობებში მისი ტრადიციული ფუნქციები გამოიხატება, როგორც საშუალება სოციალური ცოდნის გადაცემისა, თამაშები, წარმოსახვითი ექსპერიმენტი, რეფლექსები და ა.შ. რაც უფრო მეტი „ინფორმაცია“ მომდინარეობს და მიიღება მედიისგან, ლიტერატურული ნაწარმოებები მით უფრო ივსება (წინსწრებით თუ განვითარებით). ეკრანული გამოსახულება, გახმოვანება, ფესტიკულაცია, ენერგეტიკული ცოცხალი შესრულება, ცვლის „ჩვეულებრივ“ მკითხველს, იცვლება მის მიერ წარმოდგენილი მდგომარეობა, გარემოება, ფორმა, მთლიანად კი იცვლება მკითხველი, როგორც „ინფორმაციის“, მხატვრული ტექსტის მიმღები, „ადრესატი“. ამასთანავე, საუკუნოვანი „გამოცდილება“ ლიტერატურისა, როგორც მთავარი წარმმართველი ძალისა, არ იკარგება, უბრალოდ იცვლება და მასთან ერთად „გამოიყენება“ მექვიდრეობითი წარმოსახვა და მრავალფეროვანი ვირტუალური პრაქტიკა. აქ იკვეთება ერთ-ერთი არსებითი საკითხი, მხატვრული ტექსტი ამით „იგებს“, ივსება, თუ პირიქით? თუკი საგნების წარმოსახვის, ფანტაზიის „არჩევანისას“ მკითხველის თავისუფლება „დამოკიდებული“ ხდება არა მარტო ავტორის

მიერ შემოთავაზებულ რეალობაზე, არამედ რეჟისორის, მსახიობების ალქმისა და გააზრების უნარზე, ერთიანობით მიიღწევა კი საერთო მიზანი? ხომ არ სცილდება ნანარმოები პირველსანყის და განვიხილოთ თუ არა ორი ხელოვნების ნიმუში ერთ მთლიანობად? ეს საკითხი სადაოა, მაგალითისთვის პატრიკ ზიუსკინდის „სურნელი“, რომელმა უფრო დიდი გავლენა მოახდინა ალქმელზე, ნანარმოებმა თუ ფილმმა? ვფიქრობთ, ნანარმოების კითხვის, ტირაჟირების გაზრდა მისმა ეკრანიზაციამ გამოიწვია, საინტერესო გახდა შედარება, რომელი უფრო ალქმადია, მე ვიტყვით, ორივეს თავისებური ხიბლი, ზემოქმედების უნარი აქვს, ზოგჯერ სწორად დადგმული ფილმი შესაძლოა ტექსტზე უფრო ღრმა და ლოკალური იყოს და, პირიქით.

ბიბლიოგრაფია:

- *ლუმანი, 1993* – **ლუმანი ნიკოლას**. ილუზია – სოციალური სისტემები, – <http://socium.ge/index.php/articles/translations/69-lumanis-interviu>;
- *ლუმანი, 2007* – **ლუმანი ნიკოლას**. საზოგადოებრივი კომუნიკაციის სისტემის ცვლილებანი და მასობრივი მედია. თბ., 2007;
- *სიზუბ, 2012* – **სიგუა სოსო**. კულტუროლოგიის საფუძვლები. ტ. 3: კულტურა და გლობალიზაცია. თბ., 2012.
- *BAUDRILLARD, 2009* – **Baudrillard Jean**. The Masses: The Imposition of the Social in the Media, – *Media Studies. A Reader*. 3rd edition. New York University Press, – https://books.google.ge/books?id=5mPfQgAACAAJ&printsec=frontcover&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false;
- *БАРТ, 1994* – **Барт Ролан**. Миф сегодня, – **Р. Барт**. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М., 1994, – <http://lib.ru/CULTURE/BART/barthes.txt>;
- *БАРТ, 2000* – **Барт Ролан**. Мифологии. М., 2000;
- *БИБЛЕР, 1991* – **Библер Владимир Соломонович**. От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в XXI век. М., 1991;
- *ДЕРРИДА, 1996* – **Деррида Жак**. Позиции. М., 1996;
- *КРИСТЕВА, 2004* – **Кристева Юлия**. Избранные труды: *Разрушение поэтики*. Перевод с французского М., 2004.

LELA MIRTSKHULAVA¹

**INDEPENDENCE OF MEDIA IN SPREADING OF TEXT AND “CORRECTLY”
DELIVERY FORM FOR READERS**

Mass media – proceeding from its technical nature becomes one of the main and “ideal” forms of communication in the modern epoch owing to existing everywhere and availability. World “looks like” not as it is in real but as mass media offers, paints for us. Finally, the world, by influence and assistance of media, becomes a simulator. United reflection of the diversified opinions gives us a foundation to tie together yesterday, today and tomorrow, when “close” and “far” in real time blend. Mass media exerts an important influence on all this. That is why we should assume that in the conditions of post-modernism subsequent epoch (i.e. it is called “new realism”) created a new medialized trend. This as was so “diligently” appealed by “post-modernism”: “Turning of the world into one big text” and reader’s inclusion in “the game” became easily possible and real.

¹ *Lela Mirtskhulava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ტიტა მოსია¹

„ინდო-ხატაელთა ამბავის“ გარკვევით

ქართული მწერლობის აღორძინების პერიოდში (XVI-XVIII სს.) დაინერა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებანი: „ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი“, „გმირთა სიკვდილის ამბავი“. ამათ მოჰყვა გაგრძელებათა გაგრძელება „ომანიანის“ სახელწოდებით. გარკვეულ პერიოდში ე.წ. „ინდო-ხატაელთა ამბავიც“ პოემის გაგრძელებად მიაჩნდათ. გასარკვევი იყო საკითხი: „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანული ნაწილია თუ დამატება? ამ საკითხზე არაერთი მკვლევარი დაფიქრებულა. განსაკუთრებით გამოვყოფდით ს. ცაიშვილის დაკვირვებებს იმ ნაწილში – ვახტანგამდე ჩვენ არა ერთ ცნობას ვიპოვით, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტისა თუ მოცულობა-შედგენილობის საკითხებს შეეხება. რუსთველოლოგს პირველ რიგში მაგალითისათვის მოაქვს XVI-XVIII სს. მიჯნაზე შექმნილი რომანტიკული ხასიათის პოემის „ომანიანის“ ავტორი ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი. იგი ეყრდნობა „ვეფხისტყაოსნის“ ინტერპოლარებულ ტექსტს და ყოველგვარი შენიშვნის გარეშე აგრძელებს პოემას გმირთა სიკვდილიდან და გამოდის იმ შინაარსიდან, რომელიც გაგრძელებიანი „ვეფხისტყაოსნის“ ბოლო თავებშია მოთხრობილი. მასში რუსთველის თხზულების მთელი შინაარსიცაა მოტანილი. მასში მკვლევარმა ვრცელი ვეფხისტყაოსნის შინაარსის გადმოცემა დაინახა.

შ. ონიანიც აგრძელებს ს. ცაიშვილის თვალსაზრისზე დამყარებით საუბარს ამ საკითხზე. მისი, თქმით, „ვეფხისტყაოსნის“ სხვა გაგრძელებებისაგან განსხვავებით ის არსებობს ცალკე თხზულების სახით და არაა შეტანილი რუსთაველის პოემაში. მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს „ომანიანში“ მოკლედ გადმოცემულ „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსზე, სანიმუშოდ მოაქვს მისი ბოლო ნაწილი: „არაბეთს მისვლა, როსტევან მეფისაგან ტარიელის ქორწილი და მუნცა ავთანდილის ქორწილი. ინდოეთს მისვლა, რამაზის შეპყრობა და ხატაელთა ზედან გამარჯვება. ტარიელის დასწეულება და ხვარაზმელთა სისხლის ძებნად ავთანდილისა და ფრი-

¹ ტიტე მოსია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

დონისაგან მიშველება. ხვარაზმით მეფისა ხელთ შეპყრობა და გამრაჯვე-
ბა. სოფლის წესითა ტარიელის სიკვდილი.

შ. ონიანი ფიქრობს, რომ ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილს ხელთ უნდა
ჰქონოდა ძველი ხელნაწერი, არა უადრეს XVI საუკუნისა. შ. ონიანი, გ.
ჯაკობია, ს. ცაიშვილი თვლიან, რომ ქაიხოსროს, ასევე თეიმურაზ I-ს
გაგრძელებანი რუსთაველის კუთვნილებად მიაჩნიათ.

ს. ცაიშვილი ჩვენს ყურადღებას მიაპყრობს თეიმურაზ I-ს პოე-
ზიას, რომელიც დიდადაა დავალებული „ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული
ხერხებით, პოეტური შედარებებით, სენტენციებით. საგულისხმოა, რომ
ამგვარი სესხება ზოგჯერ მოდის ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებისაგან:
სანიშნოდ მეცნიერს მოაქვს ერთი ადგილი თეიმურაზის ლორიკული
პოემიდან „ნამება ქეთევან დედოფლისა“, „ნამებაში“ ნათქვამია:

„კაცი ცრემლითა შეინდობს, თუ ცოდვა მასთანაც არსა,
კვლავ სარეცელსა ალტობდეს, მოზელდეს მითა ნაცარსა“.

თეიმურაზ I-ს ეს სიტყვები გამოძახილია ვეფხისტყაოსნის „ინ-
დო-ხატაელთა“ თავისა, რომელიც უკანასკნელ გამოცემებში ჩანართად
იქნა აღიარებული:

„კაცი ცრემლითა შეინდობს, თუ ცოდვა მასთანაც არსა,
ვით ნინეველნი, ისხემდეს თავსა მტვერსა და ნაცარსა“.

„ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ თეიმურაზი „ინდო-ხატაელთა ამ-
ბავს“ რუსთაველის ხელიდან გამოსულად თვლიდა“ (ცაიშვილი, 1984: 18).
ამასთან დაკავშირებით კ. კეკელიძე შენიშნავდა: „ამ აზრის დამამტკიცე-
ბელი ციტატები „ვეფხისტყაოსნიდან“ და თეიმურაზის თხზულებებიდან
არც საკმარისი და არც მთლიანად დამაჯერებელია. ამ ციტატებიდან
მხოლოდ ის ჩანს, რომ თეიმურაზი ვეფხისტყაოსნის დამატებებს იცნობ-
და. ისინი მის დროს უკვე არსებობდნენ, და არა იმას, რომ ისინი რუსთა-
ველს ეკუთვნიან“ (კეკელიძე, 1968: 273).

ს. ცაიშვილის თანახმად, „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა საკით-
ხში თეიმურაზ პირველის პოზიცია უფრო გამოკვეთილად ჩანს „იოსებ-
ზილიხანიანის“ მის მიერ სპარსულიდან თარგმნილ ვერსიაში. მის შესა-
ვალში მეფე-პოეტი გადმოსცემს რუსთაველის პოემის შინაარსს და ამ
თხრობაში გმირთა სიკვდილსაც ეხება:

„ბოლოდვე გავლეს სანუთრო, სოფლის საქმენი არესა,
იგ უსახონი ქალ-ყმანი მიწასა მიაბარესა“ (თეიმურაზ პირველი, 193:

62).

მკვლევრის შენიშვნით, ეს სიტყვები თითქმის იმეორებს „ვეფხის-
ტყაოსნის“ გაგრძელებათა იმ ადგილებს, სადაც საუბარია გმირთა გარ-
დაცვალებაზე:

„იქ უსახონი მიჯნურნი თამუთისაკენ წაილეს...“

იგი სოფლისა ჯავარნი საფლავთა მიაბარესა...“

ს. ცაიშვილის დაკვირვებიდან ირკვევა, რომ თეიმურაზ I არა მარტო

„ინდო-ხატაელთა ამბავს“, არამედ მომდევნო გაგრძელებებსაც, „გმირთა სიკვდილის“, მათი „ანდერძების“ ჩათვლით, რუსთველისად მიიჩნევა (**ცაიშვილი, 1984: 19**).

რუსთველოლოგმა შ. ონიანმა საინტერესო პარალელი მოძებნა ინდო-ხატაელთა ამბის ეპიზოდსა და არჩილ ბაგრატიონის პოემის „გაბა-ასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ შორის. თეიმურაზის დამარცხებისას როსტომ მეფემ ხორეშან დედოფლის წყალობით იგი უვნებლად გაისტუმრა იმერეთში. ამ ეპიზოდის გამო არჩილი ასე მიმართავს რუთაველს:

„როსტომ ამტკიცებს შენს სიტყვას, მტრის მორეულის ყოვნებას, არ სიკვდილს მორეულისას სადადაც უნდა გაშვებას“.

ეს ციტატა უთუოდ გამოძახილს პოულობს ინდო-ხატაელთა ამბისა:

„ესე არის მამაცისა მეტის-მეტი სიგულოვნე, ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაიყოვნე“.

საგულისხმო ისაა, რომ „ინდო-ხატაელთა ამბის“ სიტყვებს თეიმურაზი თავის მოკამათეს რუსთაველს მიაწერს: „როსტომ ამტკიცებს შენს სიტყვასო“ და მოუხმობს ინდო-ხატაელთა ამბის შესაბამის ტექსტს. ეს საფუძველს აძლევს შ. ონიანს, ამტკიცოს, რომ უეჭველად არჩილი ინდო-ხატაელთა ამბის ავტორობას მიაწერს რუსთაველს (**ონიანი, 1982: 57**) ამ საინტერესო მიგნებას გამოეხმაურა ა. ბარამიძე: „შ. ონიანის დაკვირვება არჩილის „გაბაასების“ ტექსტზე, იქ ინდო-ხატაელთა ამბის ნაკვალევის მიგნება და ამ „ამბის“ არჩილის მიერ რუსთაველის ნაწარმოებად მიჩნევა მეტად მნიშვნელოვანი გარემოებანია“. ვახტანგ მეექვსე „ინდო-ხატაელთა ამბავს“ რუსთაველს არ მიაკუთვნებდა და ამიტომაც არ არის იგი შეტანილი 1712 წლის გამოცემაში. სწორად აღნიშნავს ს. ცაიშვილი: „მართალია, პირველი რუსთველოლოგის სახელი მომდევნო თაობებმა ვახტანგ მეექვსეს დაუმკვიდრეს, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ ვახტანგამდე სწორედ სულხან-საბამ დაიწყო „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკის შესწავლა. როგორც ცნობილია, იგი თავის შესანიშნავ ლექსიკონზე მუშაობისას ერთ-ერთ წყაროდ „ვეფხისტყაოსნის იყენებდა“ (**ცაიშვილი, 1984: 20**). ლექსიკონის ამ თვალსაზრისით შესწავლამ საინტერესო სურათი გადაუშალა მეცნიერს: „აქ არა გვაქვს შემთხვევა, სულხან-საბამ იყენებდეს „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებას, კერძოდ, „ხვარაზმელთა ამბავს“ და მის მომდევნო თავებს, მაგრამ სულ სხვაგვარადაა საქმე „ინდო-ხატაელთა ამბის“ მიმართ. საბა იღებს სიტყვებს თავისი ლექსიკონისათვის და ვეფხისტყაოსანზე უთითებს“. მაგალითისათვის ს. ცაიშვილს მოაქვს სიტყვა „დამაჯნება“, რომელიც ასეთი ფორმით მთელ პოემაში მხოლოდ „ინდო-ხატაელთა ამბავში“ გვხვდება.

ტარიელი ხატაელთა მეფეს შეუთვლის: „ღია ღიდთა დამაჯნება უშმაგომან ვით გაიგო“ (ე.ი. თუ შენ შმაგი არა ხარ, ვით გაბედე გა-

დანყვიტე) დიდთა (ინდოეთის ხელმწიფეთა) დაჩაგვრაო. საბა ზუსტად ამავე ფორმით იღებს ამ სიტყვას „ინდო-ხატაელთა“ თავიდან და განმარტავს: „დამაჯნება - დაძაბუნება“. განმარტებას იქვე მინეროლი აქვს წყაროც „ვეფხისტყაოსანი“.

რუსთველოლოგი ყურადღებას ამახვილებს კიდევ ერთ სიტყვაზე – „ხარხანჩოსა“, რომელსაც საბა ასე ხსნის: „ჯარჯანჩო – სადაფს შიგნი-თა“ და უთითებს არა მარტო ზოგადად ვეფხისტყაოსანს, არამედ ზოგ ხელნაწერში „ინდო-ხატაელთა ამბის“ სწორედ იმავე სტროფს: „ჰგავს თუ ტყუბი მარგალიტი სხენან ბროლის ჯარჯანჩოსა“. ს. ცაიშვილის აზრით, ეს ფაქტები გარკვეულ ჩვენებას იძლევიან სულხან-საბას დამოკიდებულებაზე „ინდო-ხატაელთა ამბის“ მიმართ. სულხანი ლექსიკონის შემდგომი სრულყოფის დროს, როცა უკვე გამოსული იყო ვახტანგ VI-ს ბექდური ვეფხისტყაოსანი. პოემის მოკლე რედაქცია მაინც ვრცელი რედაქციების შემცველი ნუსხებით სარგებლობდა, მაგრამ არა განურჩევლად, აღნიშნულ გაგრძელებათაგან იგი მხოლოდ „ინდო-ხატაელთა ამბავს“ იყენებდა წყაროდ და აქედან ამოღებულ სიტყვებს გვერდზე ვეფხისტყაოსანს უწერდა. ამის გამო, შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ იგი ამ ეპიზოდს პოემის შემადგენელ ნაწილად თვლიდა“ (ცაიშვილი, 1984: 21).

ს. ცაიშვილის ამ თვალსაზრისს გამოეხმაურა კ. კეკელიძე. მოვუსმინოთ ჩვენს დიდ მეცნიერს: „საბას ლექსიკონში მოიპოვება ზოგიერთი სიტყვა „ინდო-ხატაელთა ამბიდანო“, მერე რა? საბა იყო ლექსიკოგრაფი და არა მკვლევარი იმისა, თუ რა ეკუთვნის პოეტს ვეფხისტყაოსანში და რა არ ეკუთვნის. მისთვის, როგორც ლექსიკოგრაფისათვის, მნიშვნელობა ჰქონდა ლიტერატურულ ძეგლს, ვისი კუთვნილებაც არ უნდა ყოფილიყო ის. როგორია ავტორის შეხედულება ამ საკითხზე? ის აღნიშნავს, რომ ყველა მკვლევარი (ერთის გამოკლებით, ვიტყვოდი მე) ეჭვის თვალთ უყურებს ინდო-ხატაელთა ამბის რუსთველურობას, ეს ეჭვი უსაფუძვლო არააო. მიუხედავად ამისა, ის მაინც იმ აზრს იზიარებს, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი არის რესტავრირებული ნაწილი პოემისა. იმაში ზოგი სტროფი რუსთველისაა, ზოგი კი სხვას ეკუთვნისო. რა საბუთი მოჰყავს ამის სასარგებლოდ?“ (კეკელიძე, 1968: 273-274).

როგორც ვნახეთ კ. კეკელიძე ნაკლებ ნდობას უცხადებს ს. ცაიშვილის მოსაზრებებს ინდო-ხატაელთა ამბავთან დაკავშირებით, მისეულ არგუმენტებს არასაკმარისად მიიჩნევს. თუმცა ს. ცაიშვილის მტკიცებულებანი მყარია და უაღრესად ანგარიშგასაწევი. რაც შეეხება კ. კეკელიძეს, ის, საერთოდ, არ თვლიდა „ინდო-ხატაელთა ამბავს“ ვეფხისტყაოსანის ორგანულ ნაწილად, მას დამატებად სახავდა. დიდი მეცნიერი წერდა: „ის გარემოება, რომ ვახტანგმა თავის გამოცემაში ინდო-ხატაელთა ამბავი არ შეიტანა, იმას კი არ ნიშნავს, რომ ეს ამბავი პოემის ავტორს ეკუთვნის. პირიქით, ეს იმის მომასწავებელია, რომ ვახტანგის შეგნებითაც ის პოეტს არ ეკუთვნის“ (კეკელიძე, 1945: 164). იგივე აზრისა იყო დიდი

ივანე ჯავახიშვილი:

„უეჭველია ვახტანგს მის ხელთ მყოფ ხელნაწერთა შორის „ვეფხისტყაოსნის“ ისეთი რედაქცია ჰქონდა, რომელშიც აღნიშნული ყოფილა, რომ „ტარიელისაგან ინდოთ მეფის სიკვდილის ცნობა“ (ინდო-ხატაელთა ამბავი) და შემდეგი თავები შოთას პოემის კუთვნილებას კი არ შეადგენდა, არამედ მისი ქმნილების გამგრძელებელთა მიერ იყო დაწერილი... ვახტანგს უყოყმანოდ მოუცილებია პოემის ბოლო თავები“ (**ჯავახიშვილი, 1956: 24**).

სტამბური წესით გამოქვეყნებული „ვეფხისტყაოსნისაგან“ განსხვავებით ხელნაწერებში მოიპოვება გაგრძელებანი. ერთ-ერთი მათგანია ე.წ. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“. იგი შედგება სამი თავისაგან, რომელიც 88 სტროფიანია. მისი შინაარსი მოკლედ ასეთია: არაბეთიდან ინდოეთისკენ დაძრულია დიდი ლაშქარი. ტარიელს თან მიჰყვებიან სწორუპოვარი ძმადნაფიცები ავთანდილისა და ფრიდონის სახით. ერთ მინდორზე პურობისას ისინი მოულოდნელად გადაეყრებიან შავებით შემოსილ ვაჭართა ქარავანს. ვაჭრები აღმოჩნდნენ ინდოეთიდან მომავალი მისრელნი. ძმადნაფიცებმა მათ გამოკითხეს ინდოეთის ამბავი, რაც საზარელი მოსასმენი გამოდგა. ერთ-ერთი ვაჭართაგანი ძმადნაფიცებს მოუთხრობს ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის თავგადასავალს. ფარსადან მეფე მათ ძებნას გადაყოლია, მიზნისთვის ვერ მიუღწევია, დასწრულეებულა და გარდაცვლილა კიდეც. ამან თურმე ხელფეხი გაუხსნა ხატაელთა მეფე რამაზს და ინდოეთი დაუპყრია. ინდოეთი მოუცავს გლოვა-ტირილს, ქვეყანა შავებში ყოფილა ჩაცმული. ამიტომაც სცემევიათ შავები მისრელ ვაჭრებსაც. ისინი რამაზ მეფეს უვნებლად გამოუშვია. ამის მომსმენი ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი სასწრაფოდ გაეშურებიან ინდოეთში.

ძმადნაფიცებმა ქედიდან შენიშნეს რამაზის დიდძალი ჯარი და მის წინააღმდეგ საბრძოლველად გაემართნენ. ამასობაში მათ შეიპყრეს რამაზ მეფის დარაჯები და მათივე პირით შეატყობინეს: მოვდივართ შენს წინააღმდეგ გასალაშქრებლად და გაემზადეო ბრძოლისთვის. რამაზმა, ეტყობა, წინასწარ განჭვრიტა, რომ მათ ვერ დაუპირისპირდებოდა, დამარცხებას იგემებდა. ის უიარალოდ, ყელზე მანდილმობხეული ეახლა ტარიელს, თან ჰყავდა ხუთასკაციანი რაზმი. რამაზმა ფეხებში ჩავარდნით პატიება თხოვა ტარიელს: ლაშქარი არაფერ შუაშია, ნურაფერს ავნებთ, დამნაშავე ჩვენა ვართ თუ გინდა, ფიზიკურად მოგვიღეო ბოლო. ტარიელმა მოუხმო გონებას, დიდი ადამიანობა გამოიჩინა, აპატია ლაშქარს დანაშაული და ასე დაიმორჩილა ხატაელნი. შავებში ჩაცმული და მკლოვიარე ინდოეთი უდიდესი სიხარულით შეხვდა ტარიელს, ნესტან-დარეჯანმა შავები ახადა ყველას. ამას მოჰყვა ნესტანისა და ტარიელის ქორწილი. ასე რომ, ჭირი ჩაანაცვლა ლხინმა, უბედურება – ბედნიერებამ. ავთანდილი და ფრიდონი კიდეც რამდენიმე ხანს დარჩნენ

ინდოეთში. ტარიელმა დიდად დაასაჩუქრა ძმადნაფიცები და ასე გაისტუმრა თავიანთ ქვეყნებში, სადაც წესრიგი და იდეალური ცხოვრება დაამკვიდრეს.

გარდა ინდო-ხატაელთა ამბავისა, ხელნაწერებში მოიპოვება გაგრძელებებად წოდებული ინდო-ხვარაზმელთა ამბავი, გმირთა სიკვდილის ამბავი, გმირთა ანდერძები. ვახტანგ VI-მ „ვეფხისტყაოსნის“ 1712 წლის გამოცემიდან ეს უკანასკნელნი მთლიანად ამოიღო. რაც შეეხება ინდო-ხატაელთა ამბავს, მეფე-კომენტატორმა რუსთველის პოემას მოაცლია მთლიანად მისი პირველი და მეორე თავები, მაგრამ ხელი არ ახლო მესამე თავს და იგი შეუნარჩუნა პოემას – ეს არის ნესტანისა და ტარიელის ქორწილი და მათი გახელმწიფება მათივე სამშობლოში.

1926 წლის გამოცემაში ს. კაკაბაძემ „ვეფხისტყაოსნიდან“ მთლიანად ამოიღო ინდო-ხატაელთა ამბავი, რაც შეეხება პოემის 1934 წლის კ. ჭიჭინაძისეულ გამოცემას, მთლიანად შეტანილია რუსთველის თხზულებებში ინდო-ხატაელთა ამბავი, რაც განმეორდა პოემის 1937 წლის საიუბილეო გამოცემაში. ისე კი „ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდურ გამოცემაში ინდო-ხატაელთა ამბავი, საერთოდ, პირველად მოხვდა 1913 წელს, ანუ ს. კაკაბაძისეულ გამოცემაში, თუმცა მან აზრი შეიცვალა 1926 წელს და, როგორც ითქვა, ეს ეპიზოდი მთლიანად ამოიღო. მიუხედავად ამისა, როგორც სწორად შენიშნა შ. ონიანმა, პირველი დაკვირვება ინდო-ხატაელთა ამბავზე ს. კაკაბაძეს ეკუთვნის. მან პირველმა აღნიშნა, რომ ვახტანგისეულ გამოცემაში ხარვეზია ინდო-ხატაელთა ამბის გარეშე (ონიანი, 1982: 12).

ზემოთ ვახსენეთ „ვეფხისტყაოსნის“ 1937წ. საიუბილეო გამოცემა, სადაც მთლიანად შესულია ინდო-ხატაელთა ამბავი, სამაგიეროდ ეს ეპიზოდი ამოღებულ იქნა პოემის 1966 წლის გამოცემიდან, ანუ რუსთაველის II იუბილის დროს, მასში მთლიანად აღადგინეს თხზულების ვახტანგისეული დაბოლოება. ამასთან დაკავშირებით შ. ონიანი წერს: „როდესაც ვითვალისწინებთ მისი კვლევის ისტორიას, ვრწმუნდებით, რომ ეს იყო სავსებით ლოგიკური შედეგი: რუსთაველის პირველი იუბილის შემდეგ ინდო-ხატაელთა ამბავზე ბევრი რამ დაინერა ნეგატიური. სპეციალისტთა უმრავლესობამ ის ვეფხისტყაოსნის გაგრძელებად მიიჩნია, ამიტომაც მოხდა მისი ამოღება უმტკივნეულოდ „ვეფხისტყაოსნიდან“. მას საგანგებოდ არავინ გამოხმაურებია. მხოლოდ 1976 წელს ამოტივტივდა ისევ ინდო-ხატაელთა ამბის პრობლემა კ. ჩარკვიანის წერილში“. ავტორს მხედველობაში აქვს გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ (1976, №32, 13 აგვისტო) გამოქვეყნებული წერილი „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი იუბილის გახსენება“, რომელიც 1937 წელს ჩატარებულ რუსთაველის I იუბილეს ეხება. აქ ავტორი ვრცლად საუბრობს ინდო-ხატაელთა ამბავზე, რაც რესპუბლიკის მთავრობის მიერ შექმნილი საიუბილეო კომისიის მოთხოვნით იქნა პოემაში შეტანილი. კ. ჩარკვიანი

იზიარებს ამ ფაქტის მართებულებას და უკმაყოფილებას გამოთქვამს, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი ამოღებულ იქნა „ვეფხისტყაოსნის“ 1966 წლის საიუბილეო გამოცემიდან.

ზემოთ რამდენიმეჯერ ვახსენეთ მკვლევარი შერმადინ ონიანი, რომელმაც ინდო-ხატაელთა ამბავის პრობლემას ვეფხისტყაოსანში სპეციალური მონოგრაფია მიუძღვნა. როგორც „შესავალში“ შენიშნავს ავტორი, მისი მუშაობა ორი მიმართულებით წარმართულა: 1. ვცადეთ დაგვეძებნა ინდო-ხატაელთა ამბის ნაკვალევი XIII-XVსს. ხელნაწერში? როგორ იყო XIII-XVIIIსს. ქართულ მწერლობაში შემუშავებული ტრადიციული აზრი ინდო-ხატაელთა ამბის შესახებ? 2. ამის შემდეგ ჩვენ საგანგებოდ შევასწავლეთ ინდო-ხატაელთა ამბის ტექსტი და ის შევუდარეთ როგორც „ვეფხისტყაოსანს“, ისე მის გაგრძელებებსაც იმისათვის, რომ ამის მიხედვით გაგვერკვია: ეს ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელება იყო თუ მისი ორგანული ნაწილი, პოემის ნამდვილი დაბოლოება, დაწერილი რუსთაველის მიერ (ონიანი, 1982: 24).

შ. ონიანი ანგარიშს უწევს თ. ბრეგაძის მიერ მიკვლევულ ფრაგმენტს რუსთაველის პოემისა. მხედველობაშია მიღებული მხედრულ მინაწერში მოყვანილი ორი ტაეპი „ვეფხისტყაოსნიდან“:

„ვაჟ სოფელო, რას მამბრუნებ, რაშინ ხარ, რა ზნე გჭირსო, ყოვლი შენი მონდობილი, ნიადაგმცა ჩემებრ ტირსო“.

თ. ბრეგაძის აზრით, ეს მინაწერი შესრულებულია XIV საუკუნეში. ჯერჯერობით ესაა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის ყველაზე ძველი ჩანაწერი.

ბერთის სახარების Xს. ხელნაწერში მოცემულია მინაწერი „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ტაეპისა, რომელსაც ათარიღებენ XV საუკუნით (II ნახევარი). მისთვის პირველად მიუკვლევია აკ. შანიძეს, რომელსაც იმეორებს შ. ონიანი თავისი საკვლევი საკითხისათვის. გავეცნოთ ამ ტაეპს: „მართლად იტყვის მოციქული შიში შეიქს სიყვარულსა“.

შ. ონიანის ყურადღებას იქცევს ვანის ქვაბთა მონასტრის წარწერა, რომელიც XVს. II ნახევრით თარიღდება. წარწერაში არა სრულად და დამახინჯებული სახით მოყვანილია რუსთაველის პოემის ორი სტროფი ნესტანის წერილიდან; მკვლევარი წარმოგვიდგენს მხოლოდ პირველ ტაეპებს ბეჭდური გამოცემით:

„ცხხეს ვზი ეზომ მაღალსა თვალნი ძლივს გარდასწვდებიან; ნუთუ ესენი გეგონენს სხვათა მებრძოლთა წესითა“.

ამ მონაცემებიდან ჩანს, რომ XIV-XVსს. „ვეფხისტყაოსანი“ დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. ინდო-ხატაელთა ამბის მონოგრაფიულად კვლევისას შ. ონიანი განსაკურებულ ყურადღებას ამახვილებს „ძეგლი ერისთავთას“ მხედრულ მინაწერზე. გავეცნოთ ამ მინაწერის შ. ონიანის მიერ აღდგენილ ტექსტს:

ქ. კაცი ცრემლითა შეინდობს: თუ ცოდვათ მ...

კაცმან ვინმე: მოსწავლემან, საკითხავნი, ესე, ჰპოვნე, ოდეს, მტერსა: მოერიო: ნულარ: მ(ო)ჰ(კლავ)...

შ. ონიანი შეგვახსენებს, რომ აქ წარმოდგენილია „ვეფხისტყაოსნის“ ორი სტროფის ფრაგმენტები ინდო-ხატაელთა ამბიდან. შემდეგ მეცნიერი აფიქსირებს მის მიერვე აღდგენილ ტექსტს:

„კაცი ცრემლითა შეინდობს, თუ ცოდვა მასთანაც არსა, ვით ნინეველნი, ისხემდეს თავსა მტვერსა და ნაცარსა, ამით დაეხსნეს რისხვასა, ზეცით მოსრულსა, ნაცარსა, წალმავე წაგრებს სოფელი კვლა მისგან უკუ-ნაცარსა. ბრძენმან ვინმე მასწავლელმან საკითხავნი ესე ჰპოვნე, ესე არის მამაცისა მეტის-მეტი სიგულოვნე: ოდეს მტერსა მოერიო, ნულარ მოჰკლავ, დაიყოვნე, გინდეს სრული მამაცობა, ესე სრულად დაიხსოვნე“.

„ძეგლი ერისთავთან“ მხედრული მინანერის კვლევისას შ. ონიანი ასკვნის, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი რუსთველს ეკუთვნის და იგი ვეფხისტყაოსნის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს (ონიანი, 1982: 49-70).

შ. ონიანის მიერ მოგროვილი ახალი ფაქტიური მონაცემების საფუძველზე გამოტანილ იქნა ექვმიუტანელი დასკვნები, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი პოემის ორგანული ნაწილია და იგი ეკუთვნის რუსთაველს, კერძოდ, „ვეფხისტყაოსნის“ დაბოლოებას წარმოადგენს. მან, სამეცნიერო ლიტერატურის გათვალისწინებით, პირველ რიგში სცადა დაედგინა, XVI-XVIII სს. ქართულ მწერლობაში ინდო-ხატაელთა ამბავი პოემის ორგანულ ნაწილად იყო მიჩნეული თუ მის გაგრძელებად. მკვლევარი ამტკიცებს, რომ არჩილ ბაგრატიონს, სულხან-საბა ორბელიანს ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანულ ნაწილად მიაჩნიათ. ამის საწინააღმდეგო აზრს ავითარებს ვახტანგ VI, რომელმაც პოემიდან ამოიღო ეს გახმაურებული ეპიზოდი.

შ. ონიანის კვლევა-ძიების მიღწევად უნდა ჩაითვალოს იმის გარკვევა, რომ XIII-XV სს. წერილობით წყაროებში გამოვლენილია ახალი მონაცემები: ინდო-ხატაელთა ამბის ორი სტროფის ფრაგმენტები ალომჩნედა XV ს. დასაწყისის ერთ მხედრულ მინანერში, რომელიც მოეპოვება ქსნის ერისთავთა გვარის ისტორიას. „ძეგლი ერისთავთას“. ხელნაწერი ავტოგრაფიულია... მინანერის მიხედვით, ინდო-ხატაელთა ამბავი ყოფილა XIV ს. მიწურულში და XV ს. დასაწყისში არსებულ „ვეფხისტყაოსანის“ ხელნაწერში. ასევე მკვლევრის დაკვირვებით, „ვეფხისტყაოსანთან“ ერთად ინდო-ხატაელთა ამბის გავლენა შეინიშნება XIII-XIV სს. ძეგლებში: ჟამთააღმწერელის საისტორიო თხზულებაში (XIV ს. I ნახევარი) და ბექა მანდატურთუხუცესის „სამართლის წიგნი“ (XIII-XIV სს.). ამის მიხედვით, ინდო-ხატაელთა ამბავი ყოფილა XIII ს. მიწურულში და XIV ს. I ნახევარში არსებულ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებში (ონიანი, 1982: 254). ავტორის უტყუარი დასკვნით, XIII-XV სს. წერილობითი მონაცემებით ინდო-ხა-

ტაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანული ნაწილია და არა მისი გაგრძელება.

ამის შემდეგ შ. ონიანი იკვლევს თვითონ ამბის მონაცემებს. თუ რამდენად რუსთველურია იგი თავისი შონაარსით და მხატვრული თავისებურებით, როგორია მისი მიმართება საკუთრივ „ვეფხისტყაოსანთან“, დგას თუ არა ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ დონეზე. ესეც საკითხის სასარგებლოდ წარმატებით გადანყვიტა მეცნიერმა.

შეუძლებელია ყურადღება არ შევაჩეროთ შ. ონიანის კვლევის ერთ მომენტზე: როდესაც ნესტანმა და ტარიელმა მისრელი ვაჭრებისაგან გაიგეს ფარსადან მეფის გარდაცვალება, თავი ველარ შეიკავეს და ხმამალლა ატირდნენ. მათ აყვნენ ავთანდილი და ფრიდონი, აგრეთვე მთელი ლაშქარი. ბოლოს ძმადნაფიცები ამშვიდებდნენ ნესტანსა და ტარიელს, მოუწოდებდნენ ინდოეთში წასასვლელად. ამ მომენტში საყურადღებოა ერთი ადგილი, სადაც ავთანდილი და ფრიდონი შედარებული არიან კათოლიკოსთან და მანყვერელთან („მაგრა ექმნეს სულის მღებლად, კათოლიკოს მანყვერელად“).

სავსებით სწორად შენიშნავს შ. ონიანი, რომ ინდო-ხატაელთა ამბის შესწავლის საქმეში ეს ტაეპი საბედისწერო როლს ასრულებს. შედარება აშკარად არარუსთველურია და ანაქრონისტული, რომელიც არ შეიძლება ბოდა ეხმარა რუსთაველს. ამიტომაც ეს ადგილი სპეციალისტებისათვის აღმოჩნდა ერთ-ერთი მთავარი არგუმენტი იმის დასასაბუთებლად, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი პოემის გაგრძელებაა და არ ეკუთვნის რუსთაველს (ონიანი, 1982: 254). ტექსტის სპეციალური შესწავლის შედეგად შ. ონიანმა სულ სხვა ვითარება გაარკვია: „კათოლიკოს-მანყვერელად“ არ არის ავტორისეული, თავდაპირველად გვექონია „კათოლიკე მანყვერელად“, რომლის შეცვლა-დამახინჯების გზითაც მივიღეთ ხელნაწერებში „კათოლიკოს-მანყვერელად“. ამის მიხედვით, ავთანდილი და ფრიდონი არიან ნესტანისა და ტარიელის დამამშვიდებელნი („სულის მღებელნი“) და მთავარი („კათოლიკე“) მანვეველ-მრჩეველნი, რომლებიც მოუწოდებდნენ მათ ინდოეთში წასასვლელად და სალაშქროდ. ამით ეს ეპიზოდი სავსებით რუსთაველურია და ინდო-ხატაელთა ამბის ორგანული ნაწილი (ონიანი, 1982: 254).

საინტერესოა, რომ შ. ონიანის მიხედვით, ხატაელთა დამორჩილების ეპიზოდის არსებობა „ვეფხისტყაოსანში“ დადასტურებულია XIII-XV სს. წერილობითი წყაროებით. მისი ფრაგმენტი მოგვეპოვება „ძველი ერისთავთას“ მხედრულ მინაწერში. გარდა ამისა, ამავე ეპიზოდის გავლენა შეინიშნება ჟამთააღმწერელის საისტორიო თხზულებაში და ბექა მანდატურთუხუცესის „სამართლის წიგნში“ (ონიანი, 1982: 255).

შ. ონიანის გამოკვლევით, ინდო-ხატაელთა ამბავი შეიცავს 88 სტროფს. მეცნიერმა ამათგან ორი სტროფი, რომელიც არ გვხვდება ძირითად ბექდურ გამოცემებში, შემოიტანა ინდო-ხატაელთა ამბავში. ავ

ტორის მტკიცე დასკვნით, ინდო-ხატაელთა ამბავი შინაარსობრივად და კომპოზიციურად მჭიდროდ არის დაკავშირებული „ვეფხისტყაოსანთან“ და წარმოადგენს მის ორგანულ ნაწილს, თხრობის ლოგიკურ დაბოლოებას, მის გარეშე თხრობა გაუმართავია, უსრული და ადგილი აქვს აშკარა ხარვეზს. მხატვრული თვალსაზრისითაც „ამბავი“ „ვეფხისტყაოსნის“ დონეზეა, დანერგილი რუსთველური სტილით, რითაც ის განსხვავდება პოემის გაგრძელებისაგან (ონიანი, 1982: 256).

ამრიგად, დროთა მანძილზე „ინდო-ხატაელთა ამბავის“ კვლევისას რუსთველოლოგთა აზრი სამად გაყოფილა: 1. მკვლევართა ერთი ნაწილი სავსებით იზიარებს ვახტანგ მეექვსის პოზიციას, არ მიიჩნევს „ამბავს“ რუსთაველის კუთვნილებად და მას აცხადებს ე.წ. გაგრძელებად; 2. მეცნიერთა მეორე მხარე „ინდო-ხატაელთა ამბავს“ უწოდებს რესტავრირებულ ტექსტს; 3. სავსებით გამართლებულად მიგვაჩნია რუსთველოლოგთა მესამე ნაწილის მტკიცებულებანი, რომ „ამბავი“ რუსთაველის კალამს ეკუთვნის და იგი „ვეფხისტყაოსნის“ ორგანული ნაწილია. ამ მიმართულებით გამოვყოფდით ჯერ ს. ცაიშვილის და განსაკუთრებით შ. ონიანის მიერ ჩატარებულ კვლევა-ძიებებს, რომელმაც ეჭვიმუტანლად მეცნიერულად დაასაბუთა, რომ „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ ისევე ეკუთვნის რუსთაველს, როგორც „ვეფხისტყაოსანი“ ეს გვაფიქრებინებს: ვახტანგ VI-მ იჩქარა პოემიდან ამ „ამბის“ ამოღება, რომელმაც დაბოლოებად დატოვა მხოლოდ ბოლო ნაწილი 17 სტროფის ოდენობით (ტარიელისა და ნესტანის ქორწილის აღწერილობა) და განზე დატოვა სავსებით უსამართლოდ „ინდო-ხატაელთა ამბის“ თავები 71 სტროფის შემადგენლობით. მართლაც ამ „ამბავის“ გარეშე რუსთაველის პოემის დაბოლოება უთუოდ კარგავს კუთვნილ სიბლს.

ბიბლიოგრაფია:

- *თეიმურაზ პირველი, 1938 – თეიმურაზ პირველი.* თხზულებანი. ა. ბარამიძის და გ. ჯაკობიას რედაქციით. თბ., 1938;
- *კეკელიძე, 1945 – კეკელიძე კორნელი.* ეტიუდები. ტ. 4. თბ., 1945;
- *კეკელიძე, 1968 – კეკელიძე კორნელი.* ეტიუდები. ტ. 10. თბ., 1968;
- *ონიანი, 1982 – ონიანი შერმადინ.* ინდო-ხატაელთა ამბავი „ვეფხისტყაოსანში“. თბ., 1982;
- *ცაიშვილი, 1984 – ცაიშვილი სარგის.* ნერილები და გამოკვლევები. ტ. 1. თბ., 1984;
- *ჯავახიშვილი, 1956 – ჯავახიშვილი ივანე.* ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები. თბ., 1956.

AROUND OF “THE HISTORY OF HINDO-KHATAIAN”

During the revival of the Georgian literature (16-18th cc.), there appeared extensions to Shota Rustaveli’s poem “The Knight in the Panther’s Skin”: “Indo-Khorazm stories”, “The Tale of the Hero’s Death,” followed by continuations of the sequel entitled “The History of Oman”. For a certain period of time, the Indo-Hatay stories were also considered a continuation of Rustaveli’s poem.

The opinion of the Researchers fell into three parts in the study of the Indo-Hatta stories for a while: 1. One part of the researchers directly shares the opinion of the first publisher of the poem “The Knight in the Panther’s Skin” – King Vakhtang the Sixth, from 1712, where he declares that this part was not really written by the poet Rustaveli, in his opinion it is only a continuation of the poem; 2. Another part of the rustvelologists considers this story a restored text; 3. For us, it is perfectly acceptable for the third group of rustvelologists to prove that the author of the Indo-Hatay stories really is Rustaveli, and it is an integral part of the poem “The Knight in the Panther’s Skin”.

Sargis Tsaishvili and Shermadin Oniani are particularly distinguished in this direction. The latter scientifically proved that “The History of Hindu-Khataian” belong to Rustaveli just like the poem “The Knight in the Panther’s Skin”. Such beliefs make us think that King Vakhtang the Sixth hastened to separate this part from the poem and leave only its last part in the form of 17 stanzas (description of the wedding rite Tariel and Nestan) and removing from the poem a part of “The History of Hindu-Khataian” by the volume in 71 stanzas. Indeed, without this story, the end of the poem “The Knight in the Panther’s Skin” certainly loses its greatness.

¹ *Tite Mosia* – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლუარა სორდია¹

უზგარტო ეკოს „ვარდის სახელის“ ზოგიერთი ენიგმის შესახებ

უმბერტო ეკო იყო ისტორიკოსი, ესთეტიკოსი, კრიტიკოსი, სემიოტიკი, ბოლონიის უნივერსიტეტის პროფესორი, ევროპის და ამერიკის მრავალი უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, ათეულობით წიგნის ავტორი, რომელმაც 1980 წელს რომანისტიკაშიც თქვა თავისი ავტორიტეტული სიტყვა და მისი „ვარდის სახელი“ აღიარებულ იქნა, როგორც „ბესტსელერი“.

რომანში აღწერილია 1327 წელს იტალიის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ბენედიქტელთა მონასტერში მომხდარი ამბავი, რომელიც თანამედროვეობას, XX-XXI საუკუნეების პრობლემებსაც ეხმიანება.

ყველა დროში აქტუალურია რწმენა-ურწმუნოების, სიკეთე-ბოროტების დაპირისპირება, რადგან კანონიკური ეკლესიების გვერდით არსებობს მრავალი სექტა, როგორც რომანში ნათქვამია, „ერთ მხარეს ანგელოზთა გუნდია, მეორეს – ჯოჯოხეთის ხახა“ (ეკო, 2011: 370).

XIV ს. ბენედიქტელთა მონასტერშიც შეუღლნევია ანტიქრისტეს, უძლებ მხეცს, „მხეცი დაძრწის მონასტერში, ვეებერთელა მხეცი, ზღვიდან ამომავალი“ (ეკო, 2011: 250-251).

„დემონის ფერხულია“ ირგვლივ, „ამპარტავნების ასპიტი“ დაძრწის, „ლუციფერის ნაპერწკლის“ აალების მოლოდინია.

გამოსაძიებელია მონასტერში მომხდარი საზარელი მკვლელობების ამბავი, რომელიც ბიბლიოთეკაში შენახულ საიდუმლო სიბრძნის შემცველ წიგნს, კერძოდ, არისტოტელეს „პოეტიკის“ II ნაწილს უკავშირდება. წიგნი საიდუმლო ლაბირინთში ინახება, მისი ხელში ჩაგდების მსურველები უცნაურ ვითარებაში იღუპებიან. გაკიცხულია მეცნიერება, რომელიც „სინათლის მოსაფენად კი არა, წყვიადის შესანარჩუნებლად გამოიყენება...“ „უკუღმართი გონება განაგებს ბიბლიოთეკის დაცვის წმინდა საქმეს“ (ეკო, 2011: 278). სახეზეა ადამიანთა დეგრადაცია, ეშმაკეული გზით სიარული, ბერების უზნეობა, სოდომური ცოდვები, რომელსაც ანაფორით ფარავენ. ამიტომაც რენესანსის ეპოქის უდიდესი მოაზროვნე

¹ ლუარა სორდია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჯოვანი ბოკაჩო „დეკამერონის“ არაერთ ნოველაში ამხელდა მათ უკეთურობებს. იტალიური რენესანსის წარმომადგენლები კომედიებში აღწერდნენ წმინდა მამათა უზნეობას.

უ. ეკოს გზამკვლევია წმინდა წერილი, ქრისტიან ღვთისმეტყველთა წიგნები იდეალთა დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“, „ზეციით და მიწით ერთდროულად ხელდასხმული“ (ეკო, 2011: 84). ერესი ამხელდა სამღვდლოების უზნეო ცხოვრებას და ამზადებდა ნიადაგს რენესანსული ლიტერატურისთვის. ეკლესია არ ითვლებოდა უზნეობის ეტალონად, ქრისტიანთა პრინციპები მოტყუებად იყო გამოცხადებული. რენესანსი იყო ოპოზიციის გამარჯვება ოფიციალურ დოგმატიკაზე (ნუცუბიძე, 1976: 78). „რენესანსში ერთმანეთს უპირისპირდება შუა საუკუნეების თეოცენტრული ტოტალიტარიზმი და ახალი დროის ანთროპოცენტრიზმი“ (ნათაძე, 1976: 111).

ანტიეკლესიურობა როდია რენესანსის აუცილებელი ნიშანი. „მინიური სინამდვილის ღირებულებებისა და მნიშვნელობის აღიარება რენესანსის პრიზმაში არ ნიშნავს ზეციური ღირებულებების უარყოფას“ (ხიდაშელი, 1988: 21).

უ. ეკოს რომანში ნეოპლატონიზმი, არისტოტელე სასულიერო ნოდების მიერ ერეტიკოსად, ანტიეკლესიურად მიიჩნევა. არისტოტელე იდგა მომავალი რენესანსის თვალსაზრისზე.

„ვარდის სახელში“ ხელოვნება, მეცნიერება სულიწმინდის მადლად მიიჩნევა, რაც გვახსენებს პავლე მოციქულს, რომლის მიხედვით, სიბრძნის სიტყვა, ცოდნის სიტყვა, რწმენა, განკურნებათა ნიჭი, სასწაულმოქმედება, წინასწარმეტყველება, სულების გარჩევა, სხვადასხვა ენები, ენების განმარტება სულიწმინდის საბოძვარია (მოციქული პავლე, 1992: 374, მუხლები 2, 7, 8, 9, 10).

„ვარდის სახელში“ ორგვარი ლაბირინთია – მინიერი და სულიერი. მთავარია სულიერ ლაბირინთში შეღწევა.

რომანში საუბარია „მინიერ და ციურ საქმეთა გამგებელზე“, „მისტიკურ ექსტაზსა და ეროტიკულ ექსტაზზე“ (ეკო, 2011: 81), „ემმაკეულ მაგიასა და ღვთიურ მაგიაზე“, ღვთიურ მეცნიერებებზე, ჭეშმარიტებასა და ჭეშმარიტების ავადმყოფურ სიყვარულზე“, ამ უკანასკნელს კი ბოროტებამდე მივყავართ (ეკო, 2011: 147, 768).

მწერლის აზრით, სიბრძნის ერთ-ერთი ნიშანია „მეტაფორები, სიტყვათა თამაში, გამოცანები, რომელიც ყოველთვის ახლებურად და გასაოცრად დაგვანახებს და ესეც ერთ-ერთი ნიჭია, ... რომელიც ბრძენს მოეთხოვება“ (ეკო, 2011: 140).

„ვარდის სახელში“ გამოცანა და მეტაფორაა როგორც რომანის ტექსტი, ისე სათაური. მასში მოთხრობილი ამბავი არა მხოლოდ ერთი ეპოქის, არამედ მსოფლიო პროცესებს ეხმაურება.

წიგნში მონაცვლეობს ეჭვი და რწმენა, სიკეთე და ბოროტება, ნა-

თელი და წყვედიადი. მეორედ მოსვლის, განკითხვის მოლოდინია. „ჩემი ტექსტი არის ისტორია ლაბირინთებისა, რომანი გაიაზრება, როგორც კოსმოლოგიური მოვლენა, როგორც შესაქმეში მოთხრობილი ამბავი“, გვამცნობს ავტორი (ეკო, 2011: 527).

მიუხედავად იმისა, რომ ეს პოსტმოდერნისტული რომანი ორმაგი კოდირების ნიმუშია, მწერალი მაინც თვლიდა, რომ ის „ვეშაპებზე“, ანუ ინტელექტუალურ მკითხველზე იყო გათვლილი. სიახლეში ნაგულისხმევი იყო ფილოსოფიური აზროვნება, ინტუიცია, ეპოქის სულის შეცნობა, მკითხველის გარდაქმნა.

რომანისტის იდეალი იყო არა „ბაზრის ანალიტიკოსი“, არამედ ფილოსოფოსი, რომელიც ინტუიციით გრძნობს ეპოქის სულს. ასეთ ავტორს სურს, საკუთარი თავი აღმოაჩინოს მკითხველს. ასეთ მწერალს სჭირდება „თანამზრახველი მკითხველი“ და მისი ტექსტი გარდაქმნის საშუალებაა (ეკო, 2011: 830).

ნამდვილი მწერლისთვის მიუღებელია „უბირი ენა მდაბიოთა, რომელთაც უფალმა სიბრძნისა და ძლიერების მსოფლიო ენაზე მეტყველების უნარი არ მიჰმადლა“ (ეკო, 2011: 527). როგორც უ. ეკო აღნიშნავს, მის რომანში „სიუჟეტის შესაძლო მოდელებიდან ყველაზე მეტაფიზიკური და ფილოსოფიური დეტექტივია შერჩეული“ (ეკო, 2011: 821).

ხოლო სათაური თავადაა ინტერპრეტაციის გასაღები.

„სათაურმა აზრები კი არ უნდა დაულაგოს მკითხველს, პირიქით, გზა უნდა აუბნოს“ (ეკო, 2011: 782). „ტექსტიც გამოცანაა, რომელსაც მკითხველი ახლის შეცნობისკენ მიჰყავს, რომანი ვარიანტებისა და ინტერპრეტაციების წყაროა“ (ეკო, 2011: 786).

„ვარდის სახელი“ არის რომანი რწმენაზე, ჭეშმარიტების ძიებაზე, არა მხოლოდ ქრისტიანულ ნაწერებში დაუნჯებულ სიბრძნეზე, არამედ წარმართობის ეპოქაში მოძიებულ სიბრძნის მარცვლებზე, ამიტომ მიზანია „მრავალფეროვანი სიბრძნის“ ძიება, „უმიზეზო პირველმიზეზისადმი უსპეტაკესი ტრფობა, ხელშესახები თეოფანია“ (ეკო, 2011: 221).

რომანში იხსენება „მისტიკური ენა, „მისტიკური ნეტარება“, „მისტიკური შრომანი“, „მისტიკური ექსტაზი“ „ეროტიკული ექსტაზის“ საპირისპიროდ (ეკო, 2011: 815). მიზანი უნდა იყოს „ამ მდაბალი სამყაროდან მასზე უფრო მაღალში, მისტიკური ზეალსვლა და ამ მისტიკური ზეალსვლის წინამძღვარი“ (ეკო, 2011: 228).

მწერალს „იზიდავდა XIII. ბენედიქტელის ბერნარ მორელის „სამყაროს სიძულვილის შესახებ“, რომელიც მთავრდება ასე: „ყოველივე ქრება და რჩება მხოლოდ სახელი“ (ეკო, 2011: 785-786). ასევე იმეორებდა ვიიონის „ძველი ბანოვანების“ სტრიქონებს: „ვამ შარშანდელი თოვლი სად არის?“ (მთარგმნელი დავით წერედიანი) (ეკო, 2011: 785-786).

„ვარდის სახელი“ იმიტომ შეირჩა წიგნის სათაურად, რომ, როგორც მწერალი აცხადებს, „ვარდი მნიშვნელობებით საოცრად დატვირ-

თული სიმბოლოა“.

რომანში ვეცნობით სწავლულებს, გადამწერებს, კომენტატორებს.

საბოლოოდ, „ბიბლიოთეკა ჭეშმარიტების გავრცელებას კი არ ემსახურება, ჭეშმარიტების გამჟღავნების დამაბრკოლებელი საშუალებაა“ (ეკო, 2011: 455).

წარმართულ ქვეყნებში ვარდის სახე სიყვარულს, სილამაზეს უკავშირდებოდა. შუა საუკუნეებმა ყვავილი გადააქცია ასკეტური უმანკობის, ქრისტეს სისხლის, ბოლოს თვით ქრისტესა და ღვთისმშობლის სიმბოლოებად. ვარდის ქრისტიანული ინტერპრეტაციის ნიმუშია დანტეს „ღვთაებრივი კომედია“, რომელშიც სამოთხე წარმოდგენილია გიგანტური სიდიდის თეთრ მისტიკურ ვარდად, მის ფურცელზე კი ნეტარებენ წმინდანები, რომელთაც პოეტი მარადიულ ვარდებს უწოდებს“ (ნადირაძე, 1957: 347). ჰიმნოგრაფთა მეტყველებაში უხვად გვხვდება ვარდის სიმბოლოები ქრისტიანული ინტერპრეტაციით (მიქაელ მოდრეკალის ჰიმნები, იოანე მინჩისი, იოანე მტბევარის პოეზია, „ნევემირებული ძლისპირნი“ (მოსია, 1995: 121).

ყვავილის რელიგიური სიმბოლო მომდინარეობს სოლომონის „ქებათა ქებიდან“: „ყვავილები დაჩნდნენ მიწის პირზე, ჟამი გალობისა მოიწია და ხმა გვრიტისა ისმის ჩვენს მხარეში“ (სოლომონი, 1990: 15). „დაუჯდომელი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა“ მარიამ ღვთისმშობელს მოიხსენებს, როგორც „უხრწნელების ყვავილს, ხოლო ქრისტეს ეწოდება „ყუავილი საშვეებლთა“ („გზა სამეფო“, 1994: 11). ახალგაზრდა მეცნიერი ლელა მირცხულავა წერს: „ვარდის სიმბოლო და მეტაფორული მნიშვნელობა ახალ აღთქმასა და ფსალმუნებში უნდა ვეძიოთ“ (მირცხულავა, 2013: 126-127).

გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში მოიპოვება ვარდების მთელი ციკლი მისტიკური, ქრისტიანული რელიგიის მნიშვნელობით (სორდია, 1993).

ვფიქრობთ, ერთგვარი მნიშვნელობისაა უ. ეკოს დამჭკნარი ვარდი და გალაკტიონის უარყოფილი, დანყვეტილი, დამჭკნარი, გარდაცვლილი, გათელილი, გაუჩინარებული ვარდები.

ქართველი პოეტების მეფის შემოქმედებაში გათელილი, გაყინული, გაუჩინარებული, გადაშენებული ყვავილები, რწმენის უარყოფის მაცნეა (სორდია, 2011: 10-24).

„ვარდის სახელში“ აქცენტირებულია ვარდის ჭკნობა, რწმენის შებლალვა მეტისმეტი რელიგიურობის, უფრო სწორად, გონებაშეზღუდულობის გამო.

ქართველი პოეტის შემოქმედებაში ვარდის ჭკნობა ანუ რწმენის უარყოფა ათეისტური საბჭოთა იმპერიის „მონაპოვარია“.

ქრისტიანული მნიშვნელობის ყვავილების უარყოფას მოასწავებს ტერენტი გრანელის ქარისაგან არეული ყვავილები, დამჭკნარი „შორეული ყვავილები“, „ზარებთან მკვდარი ყვავილების სერია“, გრიგალით გა-

ნადგურებული სულის მიმოხეობი, „დამჭკნარი ია, როგორც მახასიათებელი ურწმუნო ეპოქისა (გრიგალი არხევს სულის მიმოხეობს (სორდია, 2016: 35-43).

ასე თანხვედბა ერთმანეთს შინაარსით უ. ეკოს დამჭკნარი, გამქრალი ყვავილისა და ქართველი პოეტების – გ. ტაბიძისა და ტ. გრანელის შემოქმედებაში დაფიქსირებული ტირანული ეპოქის მიერ გათელილ-განადგურებული, დამჭკნარი რწმენის ყვავილები.

ჰერმან ჰესეს „ტრამალის მგელში“ გოეთეს მკერდზე ვარსკვლავი აქვს მიბნეული, რომელიც შემდეგ ყვავილთა თაიგულად იქცევა (ჰესე, 1985: 223).

გალაკტიონის „პორტრეტის“ ლირიკულ გმირსაც გულზე ვარდი აქვს მიბნეული (ტაბიძე, 1977: 222).

გოდერძი ჩოხელის რომან „მგელში“ ღვთისმოსავ თანდილას ჯერ შუბლზე, მერე მთელ სხეულზე ამოსდის ყვავილები, ბოლოს ყვავილების თაიგულად იქცევა და სურნელებით აბრუებს გარემოს (ჩოხელი, 1988: 63). ამავე წიგნში მგლებთან დაძმობილებულ თევდორეს მამა ეცხადება სიზმარში და ყვავილის პოვნას ავალებს. ბოლოს, მგლად მოქცეული თევდორე მამის მართალ გზას იპოვის, მკერდზე ყვავილით დადის და მგლებს აფრთხობს.

გ. ჩოხელის რომანში მგლების თარეშია, დედამინას ცეცხლი ეკიდება და გაქრობა ელის. სასონარკვეთილი ხალხის წინ გამოჩნდება ღმერთი ელვის სახით, წმინდა სულის ადამიანები ფრენით მიეახლებიან. ცოდვილნი მიწაზე რჩებიან და ყმუილით ითხოვდა შველას. ლუკას ესმის ღმერთის ხმა. „წადი, იპოვე ყვავილი!“ ეტყვის ღმერთი და მხარზე ხელს დაადებს. ლუკა იპოვის ყვავილს და გააქცევს ცოფიან მგლებს. ამ ყვავილით იკურნებიან ადამიანები.

რომანში ნაჩვენები ცეცხლმოკიდებული დედამინა უღმერთო სამყაროა, რომელიც განადგურებისგან რწმენამ გადაარჩინა.

გალაკტიონის მიზანი იყო „ყვავილთ შემოშენება“, მისი დაცვა „შავბნელი ძალებისგან“. ტერენტი გრანელის შემოქმედებაში ბოლომდე ენთო მისი თეთრი სულის და რწმენის, შორეული ყვავილების შუქი.

უ. ეკოს რომანში ვარდის ჭკნობას ინვევს გონებაშეზღუდულმა, ცოდნის და რწმენის დაცილება უკიდურესი ასკეტიზმი, ჭეშმარიტების ავადმყოფური სიყვარული. ცალმხრიობა, სიცილის ძალის მავნებლობად აღიარება.

„ვარდის სახელში“ სასულიერო პირები გამუდმებით საუბრობენ სიცილის მავნებლობაზე, „უნოდებენ მას „მდაბიოთა ღრეჭას“, „მდაბიოთა მასხრობას“, „მკრეხელობას“, „უნმანური ჰაერით სულის შეხუთვას“ (ეკო, 2011: 747).

რომანის პერსონაჟ იულიამისთვის მიუღებელია, ეშმაკი ამპარტავანი თავხედი სულისა, რომელსაც ღიმილი არ შეუძლია, ჭეშმარიტება, რო-

მელსაც ეჭვი არასოდეს შერევია“ .

„ღმერთს სურს ყველაფერზე ვილაპარაკოთ“ (ეკო, 2011: 750).

რომანში ნაჩვენებია ხორხეს მიერ წიგნის შექმა, ხარხარი, სანთლის ჩაქრობა, ხანძრის აალება.

„მეტიმეტი ზნეობრიობის გამო ჯოჯოხეთის ძალები გაიმარჯვებენ“. „ბიბლიოთეკა თავისივე მიუდგომლობამ განირა, საიდუმლომ, რომელიც მას იცავდა, საკუთარმა სიძუნწემ და უკარებლობამ“ (ეკო, 2011: 765).

აშკარაა, ანტიქრისტეს მოახლოება, მას ვერავითარი ცოდნა ველარ დააბრკოლებს: „ცოდნის სიძულვილით დამახინჯებულ იმ ხორხეს სახეში პირველად დავინახე ანტიქრისტე, რომელიც იუდას ტომიდან კი არა, როგორც მისი წინასწარმეტყველნი ამტკიცებენ, ან რომელიმე შორეული ქვეყნიდან, ანტიქრისტე სიყვარულიდან შეიძლება იშვას, ღმერთის ან ჭეშმარიტების ავადმყოფური სიყვარულიდან ისევე, როგორც წმინდანი შეიძლება მწვალებლად იქცეს ან ნათელმხილველი სატანის მსახურად... ხორხეს ქმედება ეშმაკეული იყო, რადგან ასე ავხორციელად ეტრფოდა ჭეშმარიტებას“ (ეკო, 2016: 768).

რომანში აშკარაა ქრისტიანული დოგმატიკის, ასკეტიზმის დაპირისპირება რენესანსული ადამიანის იდეალთან.

ბენედიქტელთა მონასტერში აპოკალიფსის ხსენება მოსალოდნელი უბედურების შეფარვით მაუწყებელია.

ანტიქრისტეს ხომალდის მართვაში მონაწილეობას აღიარებს „ვარდის სახელის“ ერთ-ერთი პერსონაჟი – მეკუჭნავე რემიგუსი.

რომანის ავტორს არ სწამს სამყაროს განახლება არც ეკლესიის და არც სამოქალაქო საზოგადოების მეოხებით: „კაცთა მოდგმის განახლების არ დაიჯერო, როცა მასზე სამღვდელეობა და სამეფო კარი ლაპარაკობს“ (ეკო, 2011: 677).

მონასტრის ბიბლიოთეკაში ჩაკეტილ არისტოტელეს პოეტიკის II წიგნს საგანგებოდ მაღავეს ხარხე: „ამ წიგნით შეიძლება ლუციფერის ნაპერწკალი გაკარდეს და მთელი სამყარო ახალ ცეცხლში გახვიოს. სიცილის ცდუნება ილუზია სიკვდილის შიშს დაამარცხებს, შიშის გარეშე კი ჩვენ, ცოდვილნი საღა ვიქნებით“ (ეკო, 2011: 743-744).

„ეს წიგნი ამართლებს კომედიას, სატირასა და მიბაძვას. ბერძენმა ფილოსოფოსმა არისტოტელემ ნამდვილი მტერი სიცილით უნდა განაიარალოს. სიცილი მდაბიოთა საქმეა... ვინმემ რომ არისტოტელეს დარად სიტყვის ხელოვნება ბასრ იარაღად აქციოს, ეს იქნებოდა უბედურება“ (ეკო, 2011: 745).

ბიბლიაში დაგმოხილია არა საერთოდ სიცილი, არამედ უდროო სიცილი. ყოველივეს თავისი დრო აქვს და ყველაფერს თავისი ჟამი ამ ცისქვეშეთში. „...ჟამი ტირილისა და ჟამი სიცილისა, ჟამი გლოვისა და ჟამი ლხინისა“ (ეკლესიასტე, III,1,3, – ბიბლია, 1990: 47).

დასჯადია სხვის უბედურებაზე სიცილი: „ვინც საპყარს დასცინის, მის შემოქმედს შეურაცხყოფს. ვინც უბედურებაზე იცინის, სასჯელს ვერ გადაურჩება“ (იგავნი სოლომონისა, 17,6 – **ბიბლია, 1990: 628**).

წმინდა წერილი გვაფრთხილებს: „ნუ ხარობ შენი მტრის დაცემით და მისი ნაბორძიკებით ნუ ილხენს შენი გული“ (იგავნი სოლომონისა 29,- 17 – **ბიბლია, 1990: 633**).

ეკლესიასტე შეგვაგონებს: „ტირილში წასვლა სჯობს ლხინში წასვლას, რადგან იქ არის ბოლო კაცისა“ (ეკლესიასტე, 7,2, – **ბიბლია, 1990**). დაგმობილია ბრიყვის უაზრო სიცილი, როგორც ამაოება: „ბრიყვის სიცილი ქვაბის ქვეშ ფიჩხის ტკაცუნს ჰგავს, ამაოებაა“ (ეკლესიასტე 7,6 – **ბიბლია, 1990: 47**). „ბრძენის ფიქრები გლოვის სახლშია, უგუნურთა ფიქრები მხიარულების სახლში“ (ეკლესიასტე, 7,4 – **ბიბლია, 1990: 8**). „სამოსელი, სიცილი და სიარული ამხელს ადამიანს“ (სიბრძნე ზირაქისა 19,3 – **ბიბლია, 1990: 7**).

უ. ეკოს რომანში მრავალგზის ჩნდება დაპირისპირება მიწიერ სიამესა და ზეციურ მისწრაფებებს შორის. მათ კონფლიქტს ეფუძნება ე.წ. „დისციპლინის დრამა“.

შუა საუკუნეები ცნობილია გარეგანი და შინაგანი სილამაზის დაპირისპირებით, მიწიერი სილამაზის წარმავლობის სინანულით. ასკეტები სასობით შეჰყურებდნენ მხოლოდ შინაგან სილამაზეს, რომელსაც სიკვდილი არ უნერია. საშინელი წამების შემდეგაც კი მარტვილთა სხეულები შინაგანი მშვენიერების ნათელს ასხივებდნენ. ამჟამად უ. ეკოს კრიტიკული დამოკიდებულება უკიდურესი ასკეტიზმისადმი.

მწერლის იდიალი იყო „ინტეგრირებული ცივილიზაცია“, რომელიც გამორიცხავს კონფლიქტს ფასეულობათა სისტემასთან. ეს გულისხმობს სილამაზისა და სარგებლიანი მორიგებას, სასიამოვნოს სასარგებლოთი შევსებას. სქოლასტიკური ესთეტიკის ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა იყო მეტაფიზიკურ საფუძველზე მშვენიერების, სხვა ფასეულობებთან ერთიანობა.

მუდმივად იყო დისკუსია სილამაზის ტრანსცენდენტურობის შესახებ. თვით ეკლესიის მდიდრული მონყობა, საკრავი ინსტრუმენტების გამოყენება მიუღებლად მიიჩნეოდა, რადგან ლოცვის ძალას ანელებდა და ხილულ სილამაზეზე გადადიოდა მლოცველის ყურადღება.

შუა საუკუნეებში სილამაზე განიხილებოდა, როგორც წმინდა ინტელექტუალური კატეგორია, როგორც მორალური ჰარმონია, მეტაფიზიკური ნათება, „სქოლასტიკა სილამაზეში გულისხმობდა ღმერთის რომელიმე ატრიბუტს“ (ეკო, 2015-2016:110-121).

უ. ეკო ამხელდა რწმენის სახელით მოვლენილ გონებრივ სიბეცეს, ჭეშმარიტების წინააღმდეგ ჭეშმარიტების სახელით ბრძოლას, ცოდნისა და რწმენის დაცილებას, რადგან მარტო ცოდნა, რწმენის გარეშე ამპარტავნულია და უნაყოფო, ცოდნისგან დაცილილი რწმენა კი ფანატიკური

სიბრძნის სათავეა. წმ. მაქსიმე აღმსარებელი გვასწავლის: „ფანატიკურია რჯული მიწიერად გაგებული... და კიდევ საღი გონებისაა რჯული სულიერად გაგებული“ („გზა სამეუფო, 1994: 3). „წმინაზე დაშენებული ცოდნა სიყვარულია“ (წმ. გრიგოლ ნოსელი) („გზა სამეუფო, 1994: 3).

„ვარდის სახელში“ აქცენტირებულია, რომ ქრისტე კი არ იცინოდა, მუდმივად ჭმუნავდა.

გალაკტიონი ამხელდა ათეისტური ეპოქის უკეთურობებს, ენატრებოდა „ტრფობა სრული“, პოეტი თითქოს ხედავდა ძე ღმერთის – „მომავლის ჩრდილის“ მჭმუნვარებას, რადგან ყოვლისმხილველ უფალს აძრწუნებდა ადამიანთა უზნეობა, უზენაესის დავინწყება (გალაკტიონი, 1977: 17).

ასე შეხვდნენ ერთმანეთს უნებურად სხვადასხვა ქვეყნის სიტყვის ტიტანები – უმბერტო ეკო, გალაკტიონი, ტერენტი გრანელი, გოდერძი ჩოხელი და ტოლივით ჩამოართვეს ერთმანეთს ხელი...

ბიბლიოგრაფია:

- ბიბლია, 1990 – ბიბლია ორ წიგნად. წიგნი 2. თბ., 1990;
- „გზა სამეუფო“, 1994 – „გზა სამეუფო“. №1, 1994;
- მოციქული პავლე, 1992 – მოციქული პავლე. I კორინთელთა, – ახალი აღთქმა და ფსალმუნები. სტოკჰოლმი, 1992;
- სოლომონი, 1990 – ქებათა ქება სოლომონისა, – ბიბლია ორ წიგნად. წ. 2. თბ., 1990;
- გალაკტიონი, 1977 – ტაბიძე გალაკტიონ. რჩეული. თბ., 1977;
- ეკო, 2011 – ეკო უმბერტო. ვარდის სახელი. თარგმანი ხათუნა ცხადაძის. თბ., 2011;
- ეკო, 2015-2016 – უმბერტო ეკო. ესთეტიკური აღქმის ასპექტები შუასაუკუნეებში, – ჟურნ.: „სჯანი“. თბ., 2015-2016;
- მირცხულავა, 2013 – მირცხულავა ლელა. ტექსტისა და სათაურის ურთიერთმიმართების ზოგიერთი ასპექტი უმბერტო ეკოს რომანში „ვარდის სახელი“, – ჟურნ.: „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“. №1, 2013;
- მოსია, 1995 – მოსია ტიტე. საღვთო სახისმეტყველება. ზუგდიდი, 1995;
- ნადირაძე, 1958 – ნადირაძე გიორგი. რუსთაველის ესთეტიკა. თბ., 1958;
- ნათაძე, 1976 – ნათაძე ნოდარ. შალვა ნუცუბიძე და რენესანსის პრობლემები, – წგნ.: შ. ნუცუბიძე. შრომები. ტ.4. თბ., 1976;
- ნუცუბიძე, 1976 – ნუცუბიძე შალვა. შრომები. ტ. 4: რუსთველი და აღმოსავლური რენესანსი. რედაქტორი შ. ხიდაშელი. თბ., 1976;
- სორდია, 2011 – სორდია ლუარა. მეფისტოფელის საუკუნე და გალაკტიონი. თბ., 2011;
- სორდია, 2016 – სორდია ლუარა. ტერენტი გრანელის ენიგმები. თბ., 2016;
- ჩოხელი, 1988 – ჩოხელი გოდერძი, მგელი. თბ., 1988;
- ხიდაშელი, 1988 – ხიდაშელი შალვა. ქართული რენესანსის საკითხები. თბ., 1988;
- ჰესე, 1985 – ჰესე ჰერმან. დამსვენებელი. ტრამალის მგელი. თბ., 1985.

LUARA SORDIA¹

ABOUT SOME ENIGMAS IN “THE NAME OF THE ROSE” BY UMBERTO ECO

Umberto Eco’s novel “The Name of the Rose” was written in 1980 and became the bestseller the same year. The book is an example of philosophic detective and is marked with postmodernist manner.

In the novel the action takes place in the 14th century Benedict Monastery, in the secret labyrinth of which the searchers for the II part of the Aristotle’s Poetics die horrifically. The Monastery restricts Aristotle’s work as it justifies the comedy, laughter. The guide of the novel’s author is the Bible, the books by the Christian theologians. The limitations, immorality, Sodom sins, separation from knowledge and faith are unacceptable to the author.

The unhealthy love of the truth takes the monks to the condemnation of the truth and the commitment of crime.

They consider the comedy and laughter as immorality while forgetting the Biblical admonition that “A time to weep, and a time to laugh; a time to mourn, and a time to dance” (Ecclesiastes, III, 1.3); That unjust is not the healthy laughter in general, but the foolish laughter; that mocking of the prisoner, the unlucky and the enemy is to be punished for.

The title of the novel, which is considered by the author as a riddle is a Biblical symbol. In theology the rose is a symbol of the Lord, Mary the Mother of God, Saint George and the angels.

In *The Name of the Rose* the dried rose is emphasized as the denial of faith.

In Galaktion Tabidze’s poetry the dried, frozen, trampled rose is the characterization of the faithless epoch. The same essence is seen in Terenti Graneli’s dried “Faraway Flowers”. In Goderdzi Chokheli’s novel *The Wolf* the Lord tasks Luka in the vision to find the flower, which means serving the faith.

This is how the authors from different epochs respond to the eternal religious problem, independently from each other; while such coincidence is typological and not genetic.

¹ *Luara Sordia* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარინე ტურავა, ნანა კუცია¹

ლექსები – ჩიტების გუნდი

(ვიქტორ გაბესკირიას „ლექსების ალბომი“)

ქართველი პოეტის, დრამატურგისა და ესეისტის ვიქტორ გაბესკირიას პირველი ლექსები 1922 წელს დაიბეჭდა გაზეთ „ბახტრიონში“, პირველი კრებული 1929 წელს გამოიცა, ამ დროს პოეტი 26 წლის იყო. საოცარი ხანა უდგას XX საუკუნის 20-იან წლებში ქართულ პოეზიას: ისევე აქტიურად მოღვაწეობენ ცისფერყანწელები, „ბახტრიონი“ სწორედ მათი ბეჭდვითი ორგანოა და მას გიორგი ლეონიძე რედაქტორობს, გამოსულია გალაკტიონის „არტისტული ყვავილები“ (1919), მას უკვე „გენიალური გალაკტიონისა“ და „პოეტების მეფის“ სახელი აქვს, 1922 წელს გამოიცემა ტერენტი გრანელის კრებული „Memento mori“. თბილისში ინტენსიურად ჩამოდიან რუსი პოეტები და ქართულ ლიტერატურულ ბოჰემიაში ერთვებიან. ამ ფონზე ძალიან ძნელია განსხვავებული ხმის შენარჩუნება, ვიქტორ გაბესკირიამ ეს მოახერხა. მისი მხატვრული სიტყვა სრულიად გამორჩეულია ამ მოდერნისტულ დინებაში, პოეტურ მრავალფეროვნებაში: სისადავე, შინაგანი დახვეწილობა, ძუნწი ხატწერა და თავისებური ხედვა – ასეთია პოეტის სამყარო. იმაგინაციური ნაკადიცი კი მწირია, ყველაფერი რეალობას ემყარება. პოეტი მინიმალური მხატვრული არსენალით ახერხებს გამორჩეული პოეზიის შექმნას. ამას კი, ყოველთვის განსაკუთრებული ნიჭი სჭირდება.

გამომცემლობა „ინტელექტმა“ „100 ლექსის“ სერიით 2009 წელს გამოსცა ვიქტორ გაბესკირიას პოეზია. წიგნის ანოტაციაში ვკითხულობთ: „ვიქტორ გაბესკირიას ლექსი ნაზი შტრიხებით მოხაზული აკვარელია, მისი ხმა მინორულ-მელოდიურია, მისი პოეტური ფრაზა ნიუანსების, შეფრქვეული თქმების შემცველია. ვ. გაბესკირიას ლექსში პოეტის აზრი და გრძნობა მუდამ პოულობს შესატყვის გამოთქმას. ვ. გაბესკირიას აქვს ჭეშმარიტი მხატვრისთვის საჭირო სიმშვიდე“ (გაბესკირია, 2009: 5). 2016 წელს იმავე „ინტელექტმა“ გამოსცა ვიქტორ გა-

¹ მარინე ტურავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ნანა კუცია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბესკირიას „ლექსების ალბომი“, სადაც ლექსები წარმოჩენილია სურათებით – ცნობილი მხატვრული ტილოებითა და ფოტოებით. ეს ბუნებრივია, რადგან არაერთი მკვლევარი და ლიტერატურის კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ გაბესკირია პოეტი-მხატვარია. პოეტური ვიზიონები მისი მხატვრული აზროვნების განუყოფელი ნაწილია. ნიგნის წინასიტყვაობაში პოეტის შვილი და ნიგნის შემდგენელი ციცი გაბესკირია წერს: „ვიქტორ გაბესკირია უმთავრესად სურათით აზროვნებდა. თითქმის მისი ყველა ლექსის ილუსტრაციის დახატვა შეიძლება“. ეს სიტყვები აკაკი ბაქრაძეს ეკუთვნის და სწორედ მამინ დაიბადა ეს იდეა – მისი ლექსები სურათებით წარმომეჩინა, დამესურათხატებინა. ამ იდეამ იმდენად შემიპყრო, რომ თითქმის სამი წლის მანძილზე ინტერნეტსა თუ სხვადასხვა ალბომებში „ხეტიალის“ შედეგად შეიქმნა ეს ნიგნი – სიტყვითა და ფერით გადმოცემული შთაბეჭდილებები. ბედნიერად ჩავთვლი თავს, თუ შევძელი გადმომეცა პოეზიისა და სახვითი ხელოვნების ურთიერთმიმართება, მათ ერთიან ორგანიზმად წარმოჩენა, შევეცადე არ დაკარგულიყო ის თავისებური, მხოლოდ ვიქტორ გაბესკირიასათვის დამახასიათებელი ნახევარტონები, „მშვიდი სუნთქვა და ხმადაბალი, ფიქრიანი სიმღერა“. თითოეულ ლექსს თან ახლავს როგორც უცხოელი (ვან გოგი, მონე, ტერნერი, კუინჯი, აივაზოვსკი, სეზანი და სხვ.), ასევე ქართველი მხატვრების (დ. კაკაბაძე, ე. ახვლედიანი, ლ. გუდიაშვილი, ე. კალანდაძე, ნ. ფიროსმანი, რ. თორდია, ი. ფარჯიანი, თ. მირზაშვილი, ზ. ბეჭვაია, ლ. დადიანი და სხვ.) სიუჟეტურად მისადაგებული ილუსტრაციები. გამოყენებული იქნა ასევე ფოტოხელოვანების – გ. ჩანადირის, რ. თოლორდავას, თ. ტურაბელიძის, დ. სარალიძის, ა. გუჩმაიძის მხატვრული ფოტოები“ (გაბესკირია, 2016: 6).

მიუხედავად ბოლოდროინდელი გამოცემებისა, ვ. გაბესკირიას შემოქმედებაზე დაწერილი არაერთი კრიტიკული წერილისა, მისი ღვაწლი მაინც არ არის ბოლომდე დაფასებული, მისი ადგილი კი, ბოლომდე გარკვეულ ქართულ პოეზიაში.

პოეტის ლირიკული „მე“ „ლექსების ალბომის“ მიხედვით მიჩქმალულია, იგი უფრო დამკვირვებლად, მჭვრეტელად გვევლინება, საგნებისა და მოვლენების, ბუნების სურათების ასახვით გამომხატავს ავტორი საკუთარ თავსაც და სამყაროსაც, მათ შორის დამოკიდებულებასაც. მხოლოდ მას არ უყვარს ეს საგნები, არამედ „უსულო“, „უენპირო“ ბუნების (ვაჟას ტერმინებია) მოვლენებსაც, თავად საგნებსაც უყვართ და ენატრებათ პოეტი:

მიყვარს ის ეზო, ის ლელვის ხე და თანაც იქ რომ
 მაღალი ჭაა, ნეტავი, იქით როდის ავივლი?
 ჩემგან რად გიკვირო, მე მგონია, რომ ისიც ფიქრობს
 ჩემზე შორეულ ნათესავივით /„ჭა“/.

მისი „ჩუმი ხმა“, „საჭირო სიმშვიდე“ გადამდებია, მკითხველს სუ-

ლიერი სიმყუდროვე იპყრობს ვ. გაბესკირიას პოეზიის კითხვისას. ქართველ პოეტებში იგი არავის ჰგავს, თუ მის თანამედროვეთა ცალკეულ ლექსებს, პოეტურ შტრიხებს არ ჩავთვლით. სახეებითა და აზროვნების მოდელით ვიქტორ გაბესკირია ღრმად ინდივიდუალური პოეტია. მისი „მანეკენი, „შეხვედრა,“ „სამძიმარზე“, არაერთი ლექსი – გამორჩეული ხედვით, სამყაროს განსხვავებული აღქმით ამახსოვრდება მკითხველს. ხორხე ლუის ბორხესი თავის ცნობილ ლექსში („პოეზია“) წერს: „მიიჩნევენ, რომ პროზა უფრო ახლოსაა რეალობასთან, ვიდრე პოეზია. ჩემი აზრით, ეს შეცდომაა“ (ბორხესი, 2015: 102). ლექსის პირველ დონეზე, იდეურ-სახეობრივი თვალსაზრისით ორი შრე გვაქვს – პირველი: იდეები და ემოციები, მეორე: სახეები და მოტივები, ყველა დონეზე ვ. გაბესკირიასთვის მთავარი რეალობის, ყოფის გადმოცემაა და არა წარმოსახვის, ფანტაზიის, მიღმურის ჩვენება. ლექსის პოეტური მეტყველება ძირითადად საკომუნიკაციო ლექსიკას ემყარება და არა პოლისემანტიკურ სახე-სიმბოლოებს. უშუალობა, გულწრფელობა, ხშირად მოულოდნელი პოეტური სინტაქსი და მეტაფორული აზროვნება ქმნის ვ. გაბესკირიას ლექსის განსაკუთრებულობას. ის თითქოს აქარწყლებს ქართული პოეზიის დისტანცირებას ყოფისაგან, მასზე ერთგვარი ამაღლების განცდას. ვიქტორ გაბესკირიას ხატწერა სწორედ რეალობიდან ამოზრდილი ფენომენია, რაც სრულიად არ აკნინებს მის მხატვრულ ღირსებას.

XX საუკუნის 20-იან წლებში ამერიკულ პოეზიაში გამოჩნდა ახალგაზრდა პოეტი უოლეს სტივენსი (1879-1955), პირველი ლექსები 1914წ. დაბეჭდა, მაგრამ პირველი კრებული მხოლოდ 44 წლის ასაკში გამოსცა, აღიარებაც საკმაოდ გვიან მოვიდა მასთან, 1955 წელს აიღო ამერიკული კულტურის ისტორიაში ყველაზე პრესტიჟული პულიტცერის პრემია. გერმანულ-ჰოლანდიური წარმომავლობის პოეტმა მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა ამერიკული პოეზიის ისტორიაში. სტივენსის ლექსები ლირიკული მედიტაციებია, სადაც განდიდებულია ბუნება და პოეტი, როგორც „მარადიული დირიჟორი“, რაც გაბესკირიასთან „მარადიული მხატვრით“ უნდა შეიცვალოს. დირიჟორისა და მხატვრის ფუნქცია კი, უპირველესად, ცხოვრების ქაოსში ჰარმონიის აღმოჩენაა. სტივენსის აზრით, ადამიანი მუდამ უნდა შეეგუოს ფიქციას, რადგან რეალური სამყარო მაინც შორს არის სუბიექტური და პოეტური ხედვისაგან. ამ ორ პოეტს ბევრი რამ განასხვავებს ერთმანეთისაგან, მაგრამ აკავშირებს მთავარი – სამყაროს ჭვრეტა, ტკობა გარემოთი, საგნებისა და მოვლენების ურთიერთკავშირის, მათი ჰარმონიის ასახვა. ეს კარგად ჩანს ქარდა ქარდუხის თარგმანებში, მან უოლეს სტივენსის რამდენიმე ლექსი შესთავაზა ქართველ მკითხველს.

ანგლო-ამერიკულ პოეზიაში უოლეს სტივენსს ხშირად ტომას ელიოტის ანტითეზად მიიჩნევენ, რომელიც დაუფარავად აფრქვევს თავის მეტაფიზიკურ შეხედულებებს. რასაც სტივენსი სტრიქონებს შორის შე-

ფარულად გვანვდის, ელიოტი პირდაპირ, ყოველგვარი მინიშნების გარეშე გვიმხელს. ეს პარალელი კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ქართული პოეზიის მრავალფეროვნებასა და მისი ჯეროვნად, საგულდაგულოდ შესწავლის აუცილებლობას. მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს ცალკეული წერილები, კვლევები, საჭიროა შეიქმნას XXს. ქართული პოეზიის ისტორია, სადაც ყოველი ავტორის ღვაწლი და ადგილი იქნება განსაზღვრული და დადგენილი XXს. მსოფლიო და მთელი ქართული ლიტერატურის კონტექსტში.

ამ ბოლო დროს გახშირდა რეფლექსიების იმის შესახებ, რომ ქართველებს ზღვისადმი ირაციონალური შიში გვაქვს. ამის გამო ზღვასთან შეხება ისტორიის მანძილზე თითქმის არ გვექონია. „ზღვის პირას მცხოვრებ ხალხს, არგონავტებს დადევნებულ აიეტის მითითურ ხომალდებს თუ არ ჩავთვლით, არასდროს გვეყოლია ფლოტი. შავი ზღვა არ გვიჩენდა მასში შეცურვის სურვილს. ამიტომაც დავარქვით ზღვა – ზღვარი. მის იქით ჩვენი წინაპრებისთვის არაფერი იყო, შეუცნობელის შიშის გარდა. ვიკინგებს სიცივე, შიმშილი და სიახლისკენ სწრაფვა აიძულებდათ ფარატირა გემებით ოკეანე გადაელახათ. ჩვენ, კავკასიის მთების ჩრდილში, თბილ ადგილზე მოკალათებულებს, როგორც ჩანს, არ გვმოდია, არც სიახლე გვიზიდავდა მაინცდამაინც და შესაბამისად არც იმის მიზეზი გვექონია როდესმე, ზღვების გადაცურვაზე გვეფიქრა“ (**მაჭავარიანი, 2010: 32**).

ამ წერილის საპასუხოდ დაინერა გიგი თევზაძის „ქართველი და ზღვა“, სადაც ვკითხულობთ: „მგონია, რომ ქართველების და ზღვის შესახებ წარმოდგენათა ეს კომპლექსი ძირითადად საბჭოთა დროს შეიქმნა და საბჭოთა ხელისუფლებაც, ნებისით თუ უნებლიეთ [მაინც ვფიქრობ, რომ ნებისით], ცდილობდა ამ წარმოდგენის კულტივირებას და წარმატებით მოახერხა კიდევ. ამ წარმოდგენის გავრცელების პოლიტიკური მოტივი ცხადია – ქართველებს არ უნდა გასჩენოდათ სურვილი ზღვის გადალახვით და ზღვის გავლით მოხვედრილიყვნენ სასურველ ადგილას – ერთადერთი გზა, რომელიც საქართველოს მისთვის სასურველ სამყაროს – ევროპას დააკავშირებდა, რუსეთზე და სამხედრო გზაზე გავლით უნდა მომხდარიყო. ეს პროექტი ალბათ ქართველებისათვის რუსეთის გარდაუვლობის და აუცილებლობის წარმოდგენის გამომუშავების სტრატეგიის ნაწილი იყო“ (**თევზაძე, arilimag.ge**).

ოთარ ქილაძის რომანში „გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა“ ზღვა ერთი ნაბიჯით უკან იხევს, როცა ფრიქსე, ბერძენი უფლისწული, კოლხეთის მიწას ადგამს ფეხს. „აიეტის სამეფო კოსმოსი იყო, სანამ ზღვა ერთი ნაბიჯით უკან დაიხევდა, ზღვასთან უკუსვლით იწყება იმ მოწესრიგებული სივრცის რღვევა, რომელიც იდენტიფიცირებული იყო ჰარმონიასთან, სიკეთესთან, ბედნიერებასთან, ე.ი. დადებით სანყისთან“ (**ანემსაძე, burusi.wordpress.com**).

ვ. გაბესკირია მარინისტი პოეტი, ეს ფოთსა და ბათუმში გატარებული ცხოვრებამაც განაპირობა, პირველ რიგში. მარინისტობა მას ხელს არ უშლის, ზღვისადმი ქართველთა ირაციონალური მიდგომაც ახსენოს:

აქ ეწერია, იქით ბალი, აქ ბახვა სახლობს,
გული რად ტოკავს? – მიხარია, აქ ზღვაა ახლოს!
ნესტიანია, მძიმეაო, ნეტავ, ვის უთქვამს?!
მე ხომ ამ ჰაერს სიყვარულით და ხარბად ვსუნთქავ.

სხვებს არ ვიცი, ჩვენ კი, ეს სტრიქონებიც გვეყოფოდა იმისთვის, რომ ვ. გაბესკირია ჩვენი საყვარელი პოეტი გამხდარიყო. იაღქნიანი გემები, ძველი ხომალდები, ღრუბლების ჩრდილი ზღვაზე, თოლიები – მასთან სამხრეთის მეტეორომიურ სახედ კი არ აღიქმება, არამედ პოეტის განცდისა და აზრის განუყოფელ ნაწილად, მისი პოეზიის ამოსავლად. ამ მხრივ ვ. გაბესკირია XX საუკუნის უდიდეს ავსტრიელ პოეტს რაინერ-მარია რილკესაც მოგვაგონებს (1875-1926), რომელსაც ბეხერი „გერმანული ერის საუკეთესო წარმომადგენლად“ მოიხსენიებს. რილკე საოცარ სიახლოვესა და ღრმა თანაგრძნობას განიცდის მთელი სამყაროს, მისი მოვლენებისა და ყველა ცოცხალი არსების მიმართ. ამით იგი საუკუნის ქირს – ძალადობასა და კაცთმოძულეობას უპირისპირდება, რომლის ახალი ძალით აფეთქებასაც პოეტური ინტუიციით გრძნობს. იგი ქრისტიანული კულტურის საუკეთესო ტრადიციების დამცველია დასავლეთის ლიტერატურაში.

ასე უშუალოდ და სიყვარულით უყურებს გარემომცველ სამყაროს ქართველი პოეტიც. პოეზიაც კი ვ. გაბესკირიასათვის ჩიტების გუნდთან ასოცირდება:

წამოფრენილან მინდვრად ბევრჯერ ლამაზი ჩიტნი,
გზაზე მიმავალს მათი ხმები გამიგონია...
ჩემი ლექსების პატარა წიგნიც
ზოგჯერ ამგვარი გუნდი მგონია.

ჩრდილში ყოფნა უყვარს პოეტს, იქ ჩამყუდროვებული, საკუთარ თავთან და სამყაროსთან პირისპირ დარჩენილი უფრო მშვიდად, წყნარად გრძნობს თავს. „ჩუმი“ და მოკრძალებულია პოეტის თვითშეფასებაც – მაგრამ ძალიან ზუსტი, შეუძლებელია ისევ რაინერ მარია რილკე არ გავახსენდეს – „ის პოეტი იყო და სძულდა უზუსტობა“. ვ. გაბესკირიას ყველა მხატვრული სახე, მთელი ხატწერა სწორედ რილკესეული სიზუსტით არის დადგასმული იმ ეპოქაში, როცა გალაკტიონი ზეობს, გალაკტიონი, რომლისთვისაც აზრს მუსიკა ქმნის. კრებულის ბოლო აკორდიც პოეზიას, ლექსებს ეძღვნება:

რომ ყვავილნი ხართ მკრთალნი, ჩუმნი, ეს უთქვამთ ქებად,
სხვა რამეც ხართო? – ეს არ უთქვამთ, ვერ ვიტყვით ტყუილებს...
დე, ესე იყოს, სხვა ქონება მე ნუ მექნება,
მხოლოდ ჩემს შემდეგ არ დაჭკნებით? კვლავ იყავილებო?

ვ. გაბესკირიას დახვეწილი გემოვნება, სულიერი სიფაქიზე, ობერტონებით გადმოცემული სათქმელი, სამყაროს მჭვრეტელობითი უნარი, ტკობა ყველაფრით, რაც უფალმა ასე ბლომად გვიბოძა – მის პოეზიას განსაკუთრებულ ხიბლს ანიჭებს. ვფიქრობთ, მხატვრული სიტყვით პოეტი თავის დაუნდობელ და მკაცრ დროს დაუპირისპირდა – პოეზია მისთვის თავშესაფარი, გადარჩენის ერთადერთი საშუალებაა, ჩამყუდროვების უალტერნატივო გზაა.

ჰაიდგერი საუბრობდა „ენაზე, როგორც ყოფიერების სახლზე“, ეს ფრაზა ვ. გაბესკირიასთან სრულიად განსხვავებულ შინაარსს იძენს – ენა მისთვის სამყაროს ჰარმონიის, სრულყოფილების ასახვის საშუალებაა, ადამიანი, ამ სრულყოფილების ნაწილი და არსი, ვერ იქნება უბედური და მარტოსული, რადგან პოეტს ეს ყველაფერი თავის სამშობლოში „უხვად ეგულვის“.

იმავე ლექციაში ბორხესი ამბობს: „მშვენიერი ლექსის კითხვისას ისეთი შეგრძნება გვაქვს, თითქოს თვითონაც შეგვეძლო იმის დაწერა, რომ ეს ლექსი ჩვენში ადრეც არსებობდა. ეს მეხსიერებიდან ამოგვიტივტივებს პოეზიის პლატონისეულ განსაზღვრებას: მსუბუქი, ფრთიანი, წმინდა“ (ბორხესი, 2015: 105). სწორედ ასეთია ვიქტორ გაბესკირიას ლექსი:

შენ კი არ ჩანხარ, ნუთუ კვლავ გშვენის
ღიმილი, რატომ არ გხედავ გზაზე,
მე ის კაცი ვარ, ოდესღაც შენი
ჩრდილი ქვიშაზე რომ შემოვხაზე.
ვით ბავშვობაში, ახლაც სილაში
ხელებს თუ მაღავ, როს მარტო რჩები?
კიდევ თუ მოჩანს წყლიან ქილაში
იმ დროს ნაპოვნი თეთრი კენჭებ?!

ამ ლექსში არ არის პათეტიკის, სიყალბის მისხალი, როტორიკული ლექსის ნასახიც კი, მაგრამ არის დიდი შინაგანი ენერჯია, ვნების სიმძაფრე, განცდა, რომელიც აუცილებლად გადმოედება მკითხველს. სიყვარულის უკვე განცდილი, არსებული მოდელების ახლებური გააზრება. ასეთი ხატწერის წყალობით, ვიქტორ გაბესკირიას პოეტური სიტყვა ინოვაციურიც არის და ტრადიციულიც.

ის, ერთი მხრივ, აგრძელებს ქართული პოეზიის მაგისტრალურ ხაზს, მეორე მხრივ, კი მაინც მარტო დგას, როგორც პოეტი-დამკვირვებელი, მჭვრეტელი. მეოცე საუკუნის ლირიკის სრული კონტექსტის გააზრება სრულიად წარმოუდგენელია ვიქტორ გაბესკირიას პოეზიის გარეშე.

ბიბლიოგრაფია:

- *პორხესი*, 2015 – ბორხესი, ხორხე ლუის. შვიდი სალამო. თარგმნა ნ. ქაჯაიამ. თბ., 2015;
- *ბაჰესკირია*, 2009 – გაბესკირია ვიქტორ. 100 ლექსი. თბ., 2009;
- *ბაჰესკირია*, 2016 – გაბესკირია ვიქტორ. ლექსების ალბომი. თბ., 2016;
- *თეზაუზი*, *arilimag.ge* – თევზაძე გიგი. ქართველი და ზღვა, – <http://arilimag.ge/გიგი-თევზაძე-ქართველი-და/>;
- *მაჭავარიანი* ლექსო. ვინ გადაცურავს ზღვას? – ჟურნ.: „ტაბულა“. №19. 19-25 ივლისი, 2010;
- *ნემსაძე*, *burusi.wordpress.com* – ნემსაძე ადა. სივრცის იდენტიფიკაცია ოთარ ჭილაძის რომანებში, – <https://burusi.wordpress.com/2009/10/02/otar-chiladze-8/>.

MARINE TURAVA, NANA KUTSIA¹

POEMS – THE TEAM OF BIRDS ("POEMS ALBUM" BY VICTOR GABESKIRIA)

Viktor Gabeskiria's first poems were published in the newspaper "Bakhtrioni" in 1922. The first collection was published in 1929, when the poet was 26 years old. His artistic word is quite distinguished in 20th century modernism, poetic variety: Simplicity, inner daintiness, miserly iconography and peculiar vision of the world – this is the world of the poet. Imagination stream is the skimpiest, everything is based on reality. The poet is able to create a signified poetry with minimal artistic arsenal. This requires a special talent. The poet's lyric "I" is reticence, moving to the back. Viktor Gabeskiria appears as an observer and looker-on. By depicting objects and events and nature pictures, the author expresses himself and the world, including the attitude. Only he does not love these things, but they also love and miss the poet Victor Gabeskiria's refined taste, spiritual finesse, tellable posed with the overtones, contemplative ability of the world, delighting of everything that God conferred us. His poetry gives a special charm.

We think that the poet countered merciless and strict time with his artistic speech. Poetry is a shelter for him, the only way to survive, it is no alternative way for ensconced. Heidegger was speaking about "the language as home of existence" This phrase acquires a completely different content with Viktor Gabeskira. The language, for him, is a way to reflect the perfection, the harmony of the universe, the person, part of this perfectibility and essence cannot be unhappy and lonely, because all of these are supposed by the poet, which will be "profusely in his homeland".

¹ **Marine Turava** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; **Nana Kutsia** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ЛИЛИАНА ДЖАНАШИЯ, ДЖОНИ МАРГАНЯ¹

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫЕ ПОДТЕКСТЫ И АНТИУТОПИЯ В ПОЭМЕ
ВЕНЕДИКТА ЕРОФЕЕВА «МОСКВА-ПЕТУШКИ»

В начале семидесятых годов XX века в самиздате распространилось произведение, которое в последствии стало большим явлением «новой» литературы. Постмодернистская поэма «Москва-Петушки» Венедикта Ерофеева написана между 1969 и 1970 годами, она впервые была опубликована в 1973 году, в Израиле, затем, в 1977 году – в Париже. Первая публикация в СССР выглядела комично: в годы горбачевской антиалкогольной кампании произведение с героем – ритуальным алкоголиком – появилось со множеством ошибок и искажений, в журнале «Трезвость и культура» (1988, №12). Поэма «Москва-Петушки» не раз переиздавалась на родине писателя, не иссякал и неуклонно рос интерес к ней исследователей. Первый труд, посвященный этому произведению, появился задолго до публикации поэмы в Советском Союзе. Это статья Ирины Папенко и Бориса Гаспарова «Встань и иди» опубликованная в сборнике *Slavica Hierosolymitana*, в 1981 году. В ней рассматривается связь текста Ерофеева с творчеством Достоевского. Самой же фундаментальной работой, посвященной анализу «Москва-Петушки» принято считать монографию швейцарской исследовательницы Светланы Гайсен-Шнитман «Венедикт Ерофеев, «Москва-Петушки», или The Rest is Silence» (Гайсен-Шнитман, 1989), интересен также специальный литературный сборник, посвященный этому произведению (*Художественный мир.*, 2003).

В. Ерофеев использует и трансформирует в своём произведении сентименталистский жанр путешествия, эта трансформация связана с тем, что здесь полностью отсутствует географическое пространство путешествия, например, станции Карачарово или Дрезна не имеют каких-либо отличительных характеристик. Пространство мира в этом произведении изображается через преломление в сознании главного героя – Венички, через

¹ **ლილიანა ჯანაშია** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ჯონი მარღანია** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

муки его души, постепенно гибнущей в условиях тоталитарного устройства социума. Способ же повествования в произведении строится как диалогизированный монолог, что побуждает читателя также воспринимать текст и в границах исповедального жанра.

Несомненно, по всем показателям, это произведение определяется как роман. Утверждение же писателем жанра поэмы – несомненный эпатаж. «Высокий» жанр поэмы, с соответствующими тематикой, образами, лексикой, а так же то, что текст написан в прозе, жанр же поэмы – традиционно поэтический, всё это исключает фактическую принадлежность произведения к указанному автором жанру. Здесь присутствует интертекстуальная связь с «Мертвыми душами» Гоголя. Преднамеренная гоголевская реминисценция обостряет главную тему поэмы – «гибель души человеческой». Персонажи, окружающие Веничку, предстают в пьяном угаре, в фантазмагорическом состоянии, это люди без души, люди-схемы, мертвые души. Пространство существования Венички жестко обусловлено беспощадным идеологическим социумом, бежать герою некуда – только в себя или в спасительное опьянение. В поэме автор очерчивает ещё один возможный путь «бегства»: принять грехи мира и свои собственные и, через страдания, идти к Богу. Веничка именно этот путь видит для себя единственно возможным.

В поэме постоянно встречаются широко известные высказывания – литературные цитаты, которые иронически перефразируются и переосмысляются автором, «снижающим» их в патетическом, идеологическом содержании. Интертекстуальность, ставшая чуть ли не основным средством художественного анализа произведений постмодернизма и зачастую определяющая их поэтику, делит ерофеевскую поэму на множество эпизодов, почти не связанных ни в пространстве, ни во времени.

Начало изучению явления интертекстуальности положил М. М. Бахтин, выдвинувший, в своё время, положение о «диалогичности» художественного текста и утверждавший, что понять текст можно только при условии его соотнесения с другими текстами (**Бахтин, 1975**). Эти положения получили развитие в трудах Р. Барта и Ю. Кристевой, которая, в 1967 году, изобрела сам термин и дала ему следующее определение: «Мы назовем интертекстуальностью эту текстуальную интеракцию, которая происходит внутри отдельного текста. Для познающего субъекта интертекстуальность – это признак того способа, каким текст прочитывает историю и вписывается в нее» (**Кристева, 1994: 447**). Р. Барт характеризует текст как воплощение множества других текстов, «переплетение множества голосов, многочисленных кодов, одновременно перепутанных и незавершенных», т. е. – как интертекст. Интертекстуальность у Р. Барта является неременной реалией текста, и сам текст «существует лишь в силу

межтекстовых отношений, в силу интертекстуальности» (Барт, 1994: 413). В поэме Ерофеева интертекстуальность используется и как средство постмодернистского деконструктивного растворения текста в чужом слове, и как описание специфики существования литературы, и для определения самоощущения главного героя – современного человека, которое получило название постмодернистской чувствительности.

История гибели души человеческой в условиях тоталитарной системы происходит между двумя географическими пунктами Москвой (Курский вокзал) и Петушками, в постоянно изменяющемся, искажающемся, пространстве и времени – сюрреальном пространстве сновидений, галюцинаций и алкогольных паров. Для Венички это пространство – сон, грёзы («... через грёзы в Купавне...»). Такое ощущение пространства героем, с одной стороны, подчёркивает постмодернистскую традицию абсурда, с другой – стремление к антирационализму, что позволяет аргументировать наличие антиутопического аспекта в содержании этой поэмы как одну из форм художественной условности. Тема господства абсурда над смыслом обретает у Ерофеева фантазмагорическую форму трактата о пьяной икоте, который он излагает на протяжении переезда от станции «33-й километр» до станции «Электроугли».

Этот трактат представляет собой смысловой коктейль из латинских фраз и выражений, ссылок на Маркса и Энгельса, цитат из Евангелия и Достоевского, рассуждений о добре и зле Иммануила Канта. Читатель вслушивается в контрапунктное звучание тем неодолимого рока и свободы, взаимопревращения хаоса и порядка, случайности и необходимости.

Петушки – утопический мир цветов и птиц, где никого не тяготит библейский первородный грех. В этом мире есть то, чего нет и не может быть в официальной Москве – живое тепло, способное согреть душу. Веничка верует в грядущее воскресение распятого мира и потому его душа раскрыта для любви. Его привязанность к возлюбленной и к Петушкам сопровождаются появлением в тексте возвышенных фраз и красивых, чистых форм изложения как оазисов в общем «низком», постмодернистском стилистическом пространстве. Это, в то же время, – ностальгическая песнь, посвящённая затоптанному, поруганному ценностям классической культуры. Читатель может наблюдать разнообразные детали подобных классических оазисов в тексте, например, в поэме встречаются восклицания, напоминающие вербальные схемы католических молитв: «О, сладостная неподотчетность!», «О, блаженные времена!», «О, беззаботность!». В них несомненно прослеживается ирония, Веничка жаждет возвышенной классики, жаждет её в своей жизни и в своём исстрадавшемся духе, подвергнутом поруганию жестоким тоталитарным миром.

Вначале поэмы Веничка говорит о том, что никогда у него не полу-

чается выйти к Кремлю, сколько не пытался, неизменно приходил к Курскому вокзалу. Кремль в поэме – символ дьявольского начала, который правит этим вывернутым наизнанку социумом, туда закрыт доступ таким, как Веничка – людям с чистыми, летящими душами, страдающими своим поиском Бога. Тоталитарный социум не допускает Веничку к Кремлю и постепенно убивает в нём живую душу, без которой он никогда не сможет попасть в райские Петушки. Веничка в конце поэмы опять оказывается в Москве, а может путешествие ему и вовсе приснилось, и он не покидал столицу. Здесь ему предстоит увидеть свою собственную гибель от рук убийц в каком-то подъезде. Такой конец истории Венички был уже известен в самом начале поэмы, когда герой «выбирает» путь к своей гибели. Подобный художественный прием «возвращения» позволяет автору постоянно использовать образы, возникающие пространственно – временные, интертекстуальные окна, через которые проникают в произведение все новые и новые персонажи, тексты, подтексты. Также, благодаря этому приему, главной сюжетной доминантой произведения становится движение от чего-то к чему-то: «Он (Бог) – благ. Он ведет меня от страданий к свету. От Москвы к Петушкам. Через муки на Курском вокзале, через **грёзы в Купавне** – к свету и Петушкам» /глава «Электроугли – 43-й километр»/ (**Ерофеев, 2001: 74**).

Интертекстуальное окно здесь выводит к роману Б. Пастернака «Доктор Живаго», в начале которого читатель также, как и в ерофеевской поэме, получает свидетельство того, как именно закончится жизненный путь главного героя. Испугавшийся вьюги, осиротевший мальчик, молится о душе матери, забыв об отце, впоследствии выясняется, что в это же время его отец выбрасывается из поезда, кончая жизнь самоубийством. В конце романа сам доктор Живаго повторяет судьбу отца, он гибнет, выскочив из движущегося трамвая. Подобно Веничке, пастернаковский Живаго не может найти себе место в обществе царства бездушных идеологических монстров и также путешествует поездом от одной станции к другой, окутанный хаосом бытия, соприкасаясь с судьбами других людей, в поисках смысла существования.

Интертекстуальные связи в поэме ведут не только к эстетическим системам, культурологическому контексту и произведениям, созданным в прошлом, но и определяют диалогические связи поэмы с современной нам литературой. Так, в 2009 году вышел роман Олега Кудрина «Код от Венички» (**Кудрин, 2009**), в котором автор в стиле фэнтези и постмодернистском духе пытается объяснить почти все тайны мироздания. Замечательный современный поэт, Михаил Анмашев, часто демонстрирует в своём творчестве интертекстуальную диалогическую связь с ерофеевской поэмой и не только в стихотворении, посвящённом Веничке: «Ах, этот день, вот день причуд...». Творческий диалог прослеживается и в других его произведениях. Анмаше-

ва можно, в какой-то степени, назвать «поэтическим Веничкой». «Ах, этот день, вот день причуд...» – это зарифмованная смысловая, философская составляющая ерофеевской поэмы, с проекцией на данный момент времени, где ничего не изменилось, пошлое и мрак, о воцарении которых известил мир Веничка, продолжают править и сегодня, творческие, светлые, летящие души по-прежнему обречены социумом на страдание:

А Петушки сменили зори, судьбу пророчив всей страны,
всегда здесь радостью полны в отчаянном и страстном горе ...
И душит сладостно печаль всех зубоскалов и серьёзных,
упёршись в стену взглядом грозно – нам грустно, как ни отмечай ...
Да, впрочем дело здесь не в мате, хотя он связывает речь,
хотелось души уберечь – хотя бы в собственной кровати ...
Всё неизменно в нашем мире и душит нас параллелизм,
мы строим снова новый – изм, теперь уж в собственной квартире ...
Земля и Петушки равны – не думать надо, а молиться,
и сколько ленточке не виться нелепой сложностью страны ...
(Анмашев, 2017: 38).

В основе поэзии Анмашева, в классическом ее понимании, лежит механизм, который можно описать как чутье, тот акцент, который работает на выбранную художественную идею, картину. Ощущается мистичность той силы, которой обладает художник, совершая подобный отбор. Она лишь косвенно связана с безупречным вкусом и чувством стиля поэта и переплетена с судьбой поколения и поэзии в целом. В поэтическом мире Анмашева такими источниками творчества представляются мировая культура и стихия языка или, точнее, стихия живого языка – речи. Культурологические образы пронизывают весь поэтический мир Анмашева, являются категорией формообразующей для его лирического «я».

Анмашев открывает с помощью особых метафор, стоящую за видимой реальностью множественную «метареальность», «реальность многих реальностей». Этот тип метафоры может быть определен как «смещение в иное», «бросок в возможное». И в эстетический контекст этого «иногo» часто входит и Ерофеев со своей гениальной поэмой. Так, с темой предавших Веничку ангелов, «молчащего Бога», невозможности видеть и чувствовать Бога в этом мире, где, в то же время, запросто можно пообщаться с дьяволом, где мрак поглощает пространство, где гибнут души веничек, интертекстуально связана поэма Анмашева «Старче»... Автор ли, сам ли Бог плачет... Не справляется с внутренней болью, может прав был Ницше, это старый Бог сам в себе умер, не вспомнив о своих людях и ангелах :

Не читайте проповедь – не надо!, знаю всё, решаю сам, один,
и уходит пошлая награда в окруженьи безразличных спин,
«Думай, Старче, что же ты творишь?!» – сбрось с души,

калённая та тема,
«Ремесло?» – как ты нам говоришь, мы же знали – это теорема!
Что доказывать, кому, зачем и как, знаем, Старче, шуточки мы эти,
ты устроил конченный бардак, что на том, да и на этом свете!
От забот, от стойкости обид до мостов, проливов и до дома,
каждый, Старче, каждый тут забыт – это точно, знаем, аксиома!
Да не плачь ты, Старче, не грусти, нет забот, а значит нет волнений,
вот вода в натруженной горсти, вот тревога старых песнопений,
не считай ты, Старче, наши вины,
не сбивай нас с ритма древних мантр,
в смыслах мы дошли до середины,
как пророчествовал сдуру ночью Сартр ...
(Анмашев, 2017: 30).

Итак, В. Ерофеев подчеркивает в своей поэме, что ему нет места в тоталитарном социуме, отношение которого к таким, как он, непохожих людей с рефлексирующими, живыми душами, он воспроизводит в самоуничтожительной форме юродства: «с извечными законами бытия нам дуракам, не совладать», «я и дурак, и демон и пустомеля разом».

Критики, пишущие о Ерофееве и его поэме, часто считают необходимым упомянуть об этом юродстве, имея в виду культурную традицию, восходящую к древнерусской словесности (Власов, 2000: 13-24; Скоропанова: 2015, 50-82). Юродство – это культурный феномен, характерный для средневековой Руси. Исследователь А. М. Панченко выделяет следующие сущностные, содержательные и формальные черты древнерусского юродства (Седов, 2006: 50). Юродство в литературе может проявляться как герой-юродивый и связанный с ним комплекс мотивов (например, у Достоевского), особый язык (у Хлебникова) и т.д. Средневековое юродство, как и античный кинизм, были для своих эпох чем-то вроде постмодернизма. «Жизнь юродивого, как жизнь киника, – это сознательное отрицание красоты, опровержение общепринятого идеала прекрасного, точнее, перестановка его с ног на голову. . .» (Лихачев., 1984: 72).

Рассмотрим один из самых интересных и важных подтекстов в поэме. Это – библейский подтекст, который не обходят своим вниманием исследователи творчества Ерофеева. «В свете категорий авторского кругозора поэма «Москва-Петушки» предстает в виде апокрифического евангелия от Ерофеева, в котором пьяница и сквернослов Веничка, по принципу карнавальная обратности, обретает облик Сына Божьего, посланного в мир людей, вкусившего все страдания человеческие и распятого злой силой этого мира» (Седов, 2006: 16). Гибель Венички в финале поэмы, рассматривается как «смерть... энтропия... или переход в иную плоскость» (Вольфсон, 2003: 51), как метафора несвободы человека в тоталитарном

государстве. Мир, в котором обитают герои поэмы Ерофеева, абсурден. В нем нет места человеку с добрым, искренним сердцем и чистой, детской душой – Веничке. Этот герой поэмы похож на князя Мышкина из романа Ф. М. Достоевского «Идиот», «князя – Христа».

Веничка пытается сопротивляться дьявольскому началу, которое олицетворяет в поэме Кремль, – средоточие несвободы и зла. Это сопротивление выливается в стремление уехать из официозной Москвы в тёплые, душевные, идиллические Петушки. Но это лишь иллюзия возможности найти выход. В первой главе, «Москва. На пути к Курскому вокзалу», герой выбирает свою дорогу: «Я пошел направо, чуть покачиваясь от холода и от горя...». Здесь пародируется традиционная фольклорная ситуацию, когда герою на распутье приходится выбрать свою дорогу. Веничка выбирает путь направо, где ему «самому – смерть», таким образом, уже в первой главе читатель знает, чем закончится история. Веничка рассуждает о своей свободе выбора, хорошо понимая, что путь его уже predetermined системой, такие как он в этом социуме выжить не могут. Можно уловить иронию в его рассуждениях, результатом которых становится выбор смерти: «Если хочешь идти налево, Веничка, иди налево, я тебя не принуждаю ни к чему. Если хочешь идти направо – иди направо».

На первых же страницах ерофеевской поэмы возникает мотив жертвы, связанный с образом Христа. Однако Христос принёс себя в жертву любви к ближнему, а ерофеевский герой отделяет себя от мира людей, выражая тем самым его неприятие. «Да брось ты, – отмахнулся я от себя, – разве суета мне твоя нужна? Люди разве твои нужны? Ведь вот скупитель даже, и даже Маме своей родной, и то говорил: «Что мне до тебя? А уж тем более мне... что мне до этих суетящихся и постылых?»; «Вот что дали мне люди взамен того, по чему тоскует душа»; «Зато у моего народа – какие глаза! <...> Полное отсутствие всякого смысла – но зато какая мощь!»; «Я оглянулся – пассажиры поезда «Москва–Петушки» сидели по своим местам и грязно улыбались». Он людей иронично называет «публикой», иногда – «трезвой публикой» (глава «85-й километр – Орехово-Зуево»), а иногда – «стадом» («Дрезна – 85-й километр»), и даже «палачами» («Москва. Ресторан Курского вокзала»). Таким образом, Веничка отказывается от жертвенной миссии Христа во имя любви к людям, но не в его власти избежать голгофы. Для того, чтобы читателю был понятен этот парадокс, Ерофеев предлагает ему прислушаться к ещё одной теме, звучащей в поэме – теме детства, которая всегда связана с темой смерти: «Однажды, на моих глазах, два маленьких мальчика, поддавшись всеобщей панике, побежали вместе со стадом и были насмерть раздавлены – так и остались лежать в проходе, в посиневших руках сжимая свои билеты...» /«Дрезна – 85-й километр»/ (Ерофеев, 2001: 115). Тема детства пришла в поэму через ин-

тертекстуальное окно из романа Достоевского «Братья Карамазовы» и этот литературный подтекст подчёркивается деталями, призванными указать читателю на аллюзию, связанную с знаменитой речью Ивана Карамазова, суть которой в том, что дети, не выдержав жизни в жестоком мире, вынуждены возвратиться Творцу билет.

Тема детства развивается в поэме в связи с сыном Венички, герой боится за него, здесь этот мальчик выступает в роли младенца-Христа, который тоже в Петушках и к нему Веничка спешит: «А там, за Петушками, где сливаются небо и земля, и волчица воет на звезды, – там <...> в дымных и вшивых хоробах <...> распускается мой младенец, самый пухлый и кроткий из всех младенцев <...> Помолитесь, ангелы, за меня. Да будет светел мой путь, да не преткнусь о камень, да увижу город, по которому столько томился» («Реутово – Никольское») (Ерофеев, 2001: 52). «Боже милостивый, сделай так, чтобы с ним ничего не случилось и никогда ничего не случилось!.. Сделай так, Господь, чтобы он, даже если и упал бы с крыльца или печки, не сломал бы ни руки своей, ни ноги. Если нож или бритва попадутся ему на глаза – пусть он ими не играет, найди ему другие игрушки, Господь. Если мать его затопит печку <...> оттащи его в сторону, если сможешь. <...> Ты ... знаешь что, мальчик? Ты не умирай...» /«Салтыковская – Кучино»/ (Ерофеев, 2001: 58).

В предыдущей главе «Никольское – Салтыковская», Веничка сравнивает себя с детьми-жертвами: «Но почему же смущаются ангелы...? <...> Что ж они думают? Что <...> меня, сонного, удавят, как мальчика, или зарежут, как девочку?» Испытывая «скорбь и страх», Веничка стремится к цели – заменить собой ребенка-Спасителя, подвергающегося опасности, отвести от него смерть. Когда Веничку порежут, он обратит к себе самому увещевания, которые первоначально были предназначены для больного младенца: «встань, оботри пальто, почисти штаны, отряхнись и иди. Попробуй хоть шага два <...> Ты же сам говорил больному мальчику: «Раз-два-туфли надень-ка как ти-бе-не стыдна-спать...» (Ерофеев, 2001: 157) Вновь ставя себя на место ребенка-Христа, Веничка подтверждает сделанный выбор, замыкая круг.

Веничку покидают ангелы, и отныне он беззащитен, но обретает смысл пути. «Вот и я теперь: вспоминаю его *«Противно»* и улыбаюсь, тоже блаженно. И вижу: мне издали кивают ангелы – и отлетают от меня, как обещали». По мере приближения конца герой все более отдает себе отчет в том, что происходит. «Все ваши путеводные звезды катятся к закату; а если и не катятся, то едва мерцают. Я не знаю вас, люди, я вас плохо знаю, я редко на вас обращал внимание, но мне есть дело до вас: меня занимает, в чем теперь ваша душа, чтоб знать наверняка, вновь ли возгорается звезда Вифлеема или вновь начинает меркнуть, а это самое главное» (Еро-

феев, 2001: 150). В этом контексте дважды с некоторыми вариациями повторенная в поэме формула: «Верю, и знаю, и свидетельствую миру» – ближе всего стоит к новозаветному: «И мы видели и свидетельствуем, что Отец послал Сына Спасителем миру». В ерофеевской пародийной сфере Веничка свидетельствует миру о своем желании спасти «самое главное» – младенца, «звезду Вифлеема».

Смеющиеся ангелы, предающие Веничку в финале поэмы, свидетельствуют не об изначальном подлоге, а о том, что герой–жертва, как и весь мир, окончательно отдан во власть темных сил – после появления Сатаны («Усад – 105-й километр»), Сфинкса («105-й километр – Покров»), Эриний (нехристианских, языческих божеств – «Леоново – Петушки») и четверых с классическими профилями. В тринадцатую пятницу происходит подмена истинного ложным: вместо ангелов, сопровождавших Веничку в начале пути, и детей (понятия, постоянно взаимосвязанные в поэме) в финале являются демоны и жестокие, бесчеловечные дети (сцена глумления над трупом). Примечательно, что искушающий Веничку Сатана предъявляет к нему не вполне мотивированное сюжетом и отсутствующее в евангельских текстах требование: «Смири свой духовный порыв...» («Усад – 105-й километр»), то есть в данном случае: откажись от своей миссии, что для Венички неприемлемо.

«Москва-Петушки» с Веничкой Ерофеевым, обреченным существовать среди жертв антропологической утопической катастрофы – социальных мутантов, «недочеловеков» с «неблагородными физиономиями», – это «сумма модерна», «сумма авангарда», общий неутешительный итог итогов, безотрадное отрицание отрицания, погружение в бездну «самого дерьмового ада», где «утром – стон, вечером – плач, а ночью – скрежет зубовой».

Антиутопизм позиции главного героя поэмы «Москва – Петушки», позиции тотального отрицания навязываемых идеологических, нравственных, художественных ценностей, уход в царство полной свободы, обусловил использование автором определенных художественных приемов, мотивов, в том числе и связанных с юродством. Это определяет специфику интертекстуальных подтекстов поэмы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- *ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР...*, 2003 – Художественный мир Венедикта Ерофеева. Саратов, 2003;
- *АНМАШЕВ, 2017 – Анмашев Михаил*. Стихопульсы. М., 2017;
- *БАРТ, 1994 – Барт Ролан*. От произведения к тексту, – *Р. Барт*. Избранные работы. *Семиотика*. М., 1994;

- **БАХТИН, 1975** – **Бахтин Михаил Михайлович**. Вопросы литературы и эстетики: *Исследования разных лет*. М., 1975;
- **ВЛАСОВ, 2000** – **Власов Эдуард**. Бессмертная поэма Венедикта Ерофеева «Москва-Петушки». М., 2000;
- **ВОЛЬФСОН, 2003** – **Вольфсон Илья Владимирович**. Исповедь изгоя. *Развитие жанра у писателя с измененным мышлением*, – *Художественный мир Венедикта Ерофеева*. Саратов, 2003;
- **ГАЙСЕР-ШНИТМАН, 1989** – **Гайсер-Шнитман Светлана**. Венедикт Ерофеев «Москва-Петушки» или The rest is silence: Thèse... Lang, 1989;
- **ЕРОФЕЕВ, 2001** – **Ерофеев Венедикт**. Собрание Сочинении. Т. 1. М., 2001;
- **КРИСТЕВА, 1994** – **Кристева Юлия**. Революции поэтического языка, – *Вестник МГУ*. Серия 9: *Филология*. №5, 1994;
- **КУДРИН, 2009** – **Кудрин Олег**. Код от Венички. СПб., 2009;
- **ЛИХАЧЁВ., 1984** – **Лихачёв Дмитрий Сергеевич, Панченко Александр Михайлович, Поньрко Наталья Владимировна**. Смех в древней Руси. Л., 1984;
- **СЕДОВ, 2003** – **Седов Константин Федорович**. Опыт прагма-семиотической интерпретации поэмы В.В. Ерофеева «Москва-Петушки» – *Художественный мир Венедикта Ерофеева*. Саратов, 2003;
- **СКОРОПАНОВА, 2015** – **Скоропанова Ирина Степановна**. Карта постмодернистского маршрута: «Москва-Петушки» Венедикта Ерофеева, – **И. С. Скоропанова**. Русская постмодернистская литература. *Учебное пособие*. М., 2015.

ლილიანა ჯანაშია, ჯონი მარლანია

ინტერტექსტუალური ქვეტექსტები და ანტიუტოპია ვენედიქტ ეროფეევის პოემაში „მოსკოვი-პეტუშკი“

„მოსკოვი-პეტუშკი“ რუსი მწერლის ვენედიქტ ეროფეევის პოემაა პროზაში, რომელიც მეტაფიზიკური და პოსტმოდერნისტული ნაწარმოებია. ინტერტექსტუალობა პოსტმოდერნიზმის პოეტიკისთვისაა დამახასიათებელი და პოემას მრავალ, სივრცესა და დროში კავშირის თითქმის არმქონე კადრად ჰყოფს. ტოტალიტარული სისტემის პირობებში ადამიანის სულის კვდომის ამბავი ორ პუნქტს, მოსკოვს (კურსკის სადგური) და პეტუშკის შორის, მუდმივად ცვლად და ცვალებად სივრცესა და დროში ვითარდება. ეს სურრეალისტური სივრცეა, რომელიც გმირის

გარეგნული ალკოჰოლური თრობით იქმნება. ეს სივრცე სიზმარსაც ჰგავს, რაც აბსურდის ტრადიციასა და ანტირაციონალიზმისაკენ მისწრაფებას უსვამს ხაზს და ამ პოემის შინაარსის ანტიუტოპიურ ასპექტს განაპირობებს როგორც მხატვრული პირობითობის ერთ-ერთ ფორმას. მთავარი გმირის პოზიციის ანტიუტოპიზმი, რომელიც თავს მოხვეული იდეოლოგიური, ზნეობრივი და მხატვრული ღირებულებების ტოტალური უარყოფის პოზიციას, და სრული თავისუფლების სამეფოში გადასვლა განსაზღვრული მხატვრული ხერხებისა და მოტივების გამოყენებას განაპირობებს და ეს, სხვათა შორის, სიგიჟესთანაცაა დაკავშირებული, რაც პოემის ინტერტექსტუალური ქვეტექსტების სპეციფიკას განსაზღვრავს. ამ ნაშრომში განხილულია პოემის მრავალ კონტექსტთაგან ერთ-ერთი, ბიბლიური ქვეტექსტი და ხაზი გაესმის მასში არსებულ მწყობრ რელიგიურ კონცეფციას – წინასწარმეტყველის გზას ჯვრისაკენ ტანჯვის გავლით.

LILIANA JANASHIA, JONI MARGANIA¹

**INTERTEXTUAL SUBTEXT AND DYSTOPIA IN POEM
“MOSCOW-PETUSHKI” BY VENEDIKT YEROFEYEV**

“Moscow-Petushki” is a poem in prose by Russian author Venedikt Yerofeyev, a metaphysical and Postmodernist work. Intertextuality that is characteristic of the poetic style of Postmodernism divides the poem in numerous pictures that are almost disconnected both in space and time. The story of the death of human soul unfolds between two points – Moscow (Kursk railway station) and Petushki, a constantly changing and fluctuating space and time, a surrealistic space created by the externally alcoholic intoxication of the hero. This space also resembles a night dream, which puts an emphasis on the tradition of absurdity and the aspiration towards anti-rationalism, determining the dystopian aspect of the content of this poem in prose as a form of imaginative conventions. The dystopian nature of the main hero’s position, a position of total repudiation of imposed ideological, moral, and artistic values, departure to the kingdom of full freedom leads to the use of specific artistic devices and motives, including those linked to madness. This determines the specific features of intertextual subtexts of the poem. This work deals with one of the numerous subtexts of the poem, the Biblical subtext. It underscores the existing harmonious religious conception, the Biblical path of the Prophet to His cross via ordeal.

¹ *Liliana Janashia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; *Joni Margania* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათა

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XVI, 2017

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯამბულ ანჩაბაძე¹

კიდევ ერთხელ ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური მოღვაწეობის შესახებ

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომების (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია)“ XIII და XV ტომებში დაიბეჭდა ჩვენი ორი წერილი, რომელიც XX საუკუნის 20-30-იან წლებში აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებს შეეხება (ანჩაბაძე, 2015; ანჩაბაძე, 2016). სტატიებში დიდი ადგილი დავუთმეთ ცნობილი აფხაზი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწის, 1922-1936 წლებში აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის მეთაურის (ერთ დროს აფხაზეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკ) თავმჯდომარეობასაც ითავსებდა) თანამდებობაზე ნესტორ ლაკობას საქმიანობას. ამ საკითხზე მუშაობისას ძირითადად ვეყრდნობოდით მრავალრიცხოვან საარქივო მასალას, რომლებმაც მოგვცა შესაძლებლობა წარმოგვეჩინა ზემოთ ხსენებული პიროვნების, როგორც პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწის რეალური სახე, რომ მან სათავე დაუდო ერთმმართველობის ტრადიციას და დროთა განმავლობაში გამოუსწორებელ დიქტატორად ჩამოყალიბდა. მას აფხაზეთის მმართველობის თითქმის ყველა ეშელონში უამრავი ოპონენტი ჰყავდა, რომლებიც წლების განმავლობაში უკომპრომისოდ ებრძოდნენ მისი მუშაობის მანკიერ სტილს. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ წარმოვადგინეთ აღნიშნული პრობლემის შემდგომი კვლევის შედეგები. უპირველეს ყოვლისა, დაგვანტერესა აფხაზეთში ცნობილი სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწის, 1925-1930 წლებში რესპუბლიკის ცაკ-ის თავმჯდომარის, მწერლისა და დრამატურგის სამსონ ჭანბას მოსაზრებამ ნესტორ ლაკობას მოღვაწეობის შესახებ.

ს. ჭანბა აფხაზეთში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა. ის დაიბადა 1886 წლის 18 ივნისს ს. ათარაში (ოჩამჭირის რ-ნი); დაწყებითი განათლება მიიღო დრანდის საეკლესიო სამრეკლო სკოლაში. შემდეგ სწავლას აგრძელებს სოხუმის მთიელთა სასწავლებელში. დამთავრებული აქვს ქუთაისის სასოფლო სამეურნეო სკოლა. ქუთაისში სწავლის

¹ *ჯამბულ ანჩაბაძე* – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

პერიოდში აქტიურად მონაწილეობდა ცარიზმის წინააღმდეგ ორგანიზებულ დემონსტრაციებში, რისთვისაც მას პოლიცია სდევნიდა. იგი ცარიზმის დიდმპყრობელურ პოლიტიკაზე წერდა: „ჩრდილოეთიდან მოფენილმა შავმა ღრუბელმა უკუნი ღამე ჩამოაწვინა“ (მოსია, 2013: 106, 107).

ს. ჭანბა 1907 წელს მასწავლებლად იწყებს მუშაობას ს. კუტოულის ორკლასიან სკოლაში. 1914 წელს იგი ამთავრებს ხონის სამასწავლებლო სემინარიას. 1916 წლიდან სოხუმის სამასწავლებლო სემინარიის მასწავლებელია (მოსია, 2013: 107); 1921-1925, 1930-1932 წლებში აფხაზეთის განათლების სახალხო კომისრის თანამდებობა ეკავა; 1925-1930 წლებში ცაკ-ის თავმჯდომარეა; 1934-1937 წლებში აფხაზეთის მწერალთა კავშირის განაგებდა. ერთ დროს გაზეთ „აფსნი ყაფჰს“ რედაქტორობდა. 1916 წელს ის გამოდის ლიტერატურულ სარბიელზე; 1919 წელს გამოაქვეყნა რომანტიკული პოემა „მთის ქალწული“. იგი აფხაზეთის დრამატურგიის ფუძემდებელია. მის კალამს ეკუთვნის პიესები: „განდევილი“ (1920წ.), „აფსნი ჰანუმი“ (1931წ.), „ღმერთი საბოითი“ (1927წ.), „ნარსულიდან“ (1932წ.) „კიარაზი“ (1931წ.) ასევე მოთხრობები: „სეიდიყო“ (1934წ.), ნოველები: „ო, ალაჰ“ (1930წ.) „პაპისეული კერის ქვა“ (1935წ.) (Сагария, 1983: 344, 345) და სხვა. ლიტერატურის ისტორიის სპეციალისტები მიიჩნევენ, რომ აფხაზურ ლიტერატურაში რომანის ჟანრს ს. ჭანბამ ჩაუყარა საფუძველი.

ს. ჭანბა უაღრესად ნეგატიურ შეფასებას აძლევს აფხაზეთის მთავრობის თავმჯდომარის პოსტზე ნ. ლაკობას საქმიანობას. ის აღნიშნავდა, რომ აფხაზეთის ხელმძღვანელ მუშაკებს შორის დაპირისპირება ტრადიციად იქცა. ამის მიზეზად რესპუბლიკის მმართველობაში ნ. ლაკობას მიერ შექმნილი არაჯანსაღ გარემოს ასახელებდა: *„ჩვენ ვგრძნობდით, რომ ყოველივე ეს ადრე თუ გვიან ზედაპირზე ამოტივტივდებოდა“* (შსსა: ფ. 151). ამასთან კმაყოფილებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ეს ანომალია, როგორც თვითონ ამბობდა, მხოლოდ ჩინოსნების დაპირისპირებით შემოიფარგლა და მოსახლეობის მღელვარებაში არ გადაიზარდა: *«Он вылился только в конфликт между нами – вышестоящими работниками, так, как мог быть и был бы совершенно худший исход – волнение трудящихся, терроризованных ставленниками Н. Лакоба»* (შსსა: ფ. 151). ნ. ლაკობას, როგორც თავისებური დიქტატორის საკითხი, – აღნიშნავს ს. ჭანბა, – მრავალჯერ განხილულა ხელისუფლების მაღალ ინსტანციებში: *„მისი მუშაობის სტილი მეც არ მომწონდა, მაგრამ მხარს ვუჭერდი იმ იმედით, რომ ის, როგორც ხელმძღვანელი, შეიცვლებოდა უკეთესობისაკენ, კოლეგების მიმართ გახდებოდა შემწყნარებელი და ყურადღებიანი, მიიღებდა მათ სასარგებლო რჩევებს და ა.შ. ამასთან, წერილობით ახსნა-განმარტებებში ქვეტექსტებით შევაპარებდი ფრაზებს მისი მხრიდან კოლეგიალობის პრინციპის იგნორირების შესახებ“.*

ს. ჭანბა მხარს უჭერს ზ. ბენიას¹ („ზ. ბენიას წერილი „აფხაზეთის საქმის შემსწავლელ კომისიას“) მოსაზრებას, რომ ნ. ლაკობა ვერ იტანდა საღად მოაზროვნე კოლეგებს: *«Каждый из нас желавших искренно приносить пользу трудящимся, он выдел каких то конкурентов и старался стушевать всех»* (შსსა: ფ. 152). მას, თურმე, უყვარდა გამოთქმა: *«Сухумским округом управлял один окружной начальник и очевидно он всегда придержививался этого, забывая, что окружной начальник управлял Абхазию старое время. Для него не существовал не ЦИК, не областной комитет КПГ в Абхазии в этих органах всегда проводились желание Н. Лакоба... Даже глухое недовольство со стороны коллег карались всевозможными способами. Кто высказывал против, то он становился его мишенем и переброевался в лучшем случае на другую работу, а худших – выметал... Таким образом никто не мог проявить никакой инициативы, не только в центре, но и на местах и это вылилось в то что теперь все парализованы и терроризованы. Никто не имеет своего мнение»* (შსსა: ფ. 152). ს. ჭანბა, როგორც მისი კოლეგები, თავის განცხადებაში განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს ნ. ლაკობას გარემოცვას, ნათესავებს და ახლობლებს. მისი თქმით, როგორც ცენტრში, ისე ადგილობრივ მმართველობაში მათ გარანტირებული ჰქონდათ მაღალი თანამდებობები. თითოეული მათგანი თავს ყოვლისშემძლედ თვლიდა. ისინი ღიად აცხადებდნენ, რომ საჭიროების შემთხვევაში ნებისმიერ კომისარს გადააყენებდნენ: *«Фактически власть в Абхазии сосредоточивалась в руках только Н. Лакоба, его родственников и приближенных. У нас существовал олигархический метод правления силой доходивший до самодурства»* (შსსა: ფ. 152-153), – აღნიშნავდა ს. ჭანბა.

აფხაზეთის საკითხზე ამიერკავკასიის მთავრობასა და პარტიის სამხრეთ კომიტეტის წარმომადგენლების მიერ გამოგზავნილ მოხსენებით ბარათებშიც მკაფიოდ იყო ხაზგასმული რესპუბლიკაში დამკვიდრებული ოლიგარქიული მმართველობის არაერთი ფაქტი. ნ. ლაკობას ზემდგომი ორგანოებიდან მრავალჯერ მიუღია მითითება რესპუბლიკის მმართველობაში შექმნილი უაღრესად სერიოზული პრობლემების აღმოსაფხვ-

¹ ზ. ბენიას იმჟამად აფხაზეთის მინათმოქმედების სახალხო კომისრის თანამდებობა ეჭირა. ის აღშფოთებას ვერ მალავდა ნ. ლაკობას ყოვლად მიუღებელი მანკიერი მუშაობის სტილის გამო, რომელიც უკვე დიქტატორულ ელფერს იღებდა. მან ერთ-ერთმა პირველმა წერილობით მიმართა ამიერკავკასიის მთავრობის მიერ შექმნილ „აფხაზეთის საქმის“ შემსწავლელ კომისიას, რომელშიც მოთხოვნილია აფხაზეთის მმართველობის ორგანოებში შექმნილი უაღრესად არაჯანსაღი სიტუაციის შესახებ, რომლის შემოქმედი ნ. ლაკობა იყო. ბენია მიუთითებს მის დესპოტიზმისკენ მიდრეკილებაზე, კოლეგების მიერ გამოთქმული სასარგებლო რჩევების იგნორირებაზე, კრიტიკული შენიშვნების ავტორთა მიმართ რეპრესიის და შანტაჟის მეთოდების გამოყენებაზე, ნათესავების აღზევებაზე და ა.შ. ანალოგიური განცხადებებით ზემდგომ ორგანოებს მიმართავდა აფხაზეთის მთავრობის წევრთა უმრავლესობა.

რელად, მაგრამ მას ამ მიმართულებით თავი არ შეუწუხებია, ოდნავადაც არ შეუცვლია მუშაობის სტილი და კვლავინდებურად ერთპიროვნულად წყვეტდა რესპუბლიკისათვის მნიშვნელოვან საკითხებს. ის მტკივნეულად რეაგირებდა არამარტო ოფიციალურ შენიშვნებზე, არამედ მეგობრულ რჩევებზეც. ამის შესახებ ვრცლად არის მოთხრობილი ზ. ბენიას წერილში, რომლის შინაარსს სრულიად იზიარებს ს. ჭანბა (შსსა: ფ. 153). ის ამბობს, რომ „ხელისუფლების წარმომადგენლები ნ. ლაკობასთან ერთად შევიკრიბეთ ერთ-ერთი კოლეგის ბინაში (საუბარია ალანიას ბინაზე – ჯ.ა.) შეკრების მონაწილეებმა ერთხმად დავაფიქსირეთ ნ. ლაკობას მმართველობის პერიოდში დაშვებული სერიოზული შეცდომები, რომელიც დაუყოვნებლივ გამოსწორებას მოითხოვდა. შევეხეთ საკადრო ცვლილებებს, შევთავაზეთ თანამდებობიდან გაეთავისუფლებინა არაკომპეტენტური, უვარგისი კადრები, მისი ფავორიტები. ერთ-ერთი მათგანი იყო აფხაზეთის ვაჭრობის თავმჯდომარე, რომლის მიმართ მოსახლეობას სერიოზული პრეტენზია ჰქონდა. ჩვენი გულწრფელი სასარგებლო რჩევები მან არ მიიღო, უკიდურესად გაღიზიანდა, შანტაჟის ენით საუბრობდა, თითქოს ყველა ჩვენთაგანის შესახებ რალაც ინფორმაციას ფლობდა. ალანიას დაესხა თავს მას შემდეგ, როცა მან კატეგორიულად მოსთხოვა ხელი აეღო ნათესავების აღზევებაზე“.

ამ შეხვედრის შემდეგ ს. ჭანბა საბოლოოდ დარწმუნდა იმაში, რომ ლაკობა მის მიერ დამკვიდრებულ მმართველობის მახინჯ სტილს არ შეიცვლიდა. ის ამბობს: *«После этого мы убедились в том, что он навсегда останется глух к голосу своих товарищей и абсолютно нет возможность с ним работать. Товарищи разошлись и подали заявление о невозможности работать в связи создавшийся ситуацией»* (შსსა: ფ. 153). ბოლოს ჭანბა წერს: „ლაკობას მიერ შექმნილი უაღრესად არაჯანსაღ სიტუაციასთან შეგუება შეუძლებელია. თუ თქვენ გინდათ (მიმართავს ზემდგომ ორგანოებს – ჯ.ა.) რესპუბლიკაში გაჯანსაღდეს სიტუაცია, დამკვიდრდეს სალი აზროვნება და შემოქმედების თავისუფლება, აუცილებელია აფხაზეთში შექმნილი პრობლემები ერთხელ და სამუდამოდ გადაიჭრას“ (შსსა: ფ. 154). ს. ჭანბა პრობლემების გადაწყვეტას ნ. ლაკობას თანამდებობიდან გათავისუფლებაში ხედავდა.

ინტერესს იწვევს ასევე აფხაზეთის უმაღლესი სასამართლოს იმჟამინდელი თავმჯდომარის ვლადიმერ აგრბას წერილი რესპუბლიკაში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის შემსწავლელი კომისიის¹ სახელზე, რომლის შინაარსი სრულიად ეხმიანება ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები მაღალი თანამდებობის პირების განცხადებებს. ვლ. აგრბა აღნიშნავს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდან აფხაზეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა ემუშავათ

¹ ეტყობა „აფხაზეთის საქმის“ შემსწავლელი კომისიის თავმჯდომარე იყო ლ. ბერია. მისი გვარი სხვა საბუთებშიც ფიგურირებს.

მშვიდ გარემოში, იმთავითვე შეიქმნა ინტრიგებისა და დაპირისპირების ატმოსფერო. ნ. ლაკობას მთავრობის თავმჯდომარის თანამდებობაზე გამოჩენამ კიდევ უფრო დაძაბა სიტუაცია. პრინციპული, გამოცდილი კადრები სოლიდური სტაჟით იძულებით ტოვებდნენ სამსახურს, ხშირ შემთხვევაში აფხაზეთს, ვინაიდან შინ დარჩენის შემთხვევაში მათ არასაიმედო ელემენტების რიგებში რიცხავდნენ, რაც შინაპატიმრობის ტოლფასი იყო (**შსსა: ფ. 1169**). ნ. ლაკობას, როგორც რესპუბლიკის მეთაურს, უნდა ეზრუნა თანამოაზრეებისაგან შემდგარი, მჭიდროდ შეკრული, მეგობრული გუნდის შექმნაზე. მან პირიქით, დაპირისპირების, ურთიერთქიშპის, გაუტანლობის ატმოსფერო შექმნა. ის მხოლოდ ნათესავებს და ახლობლებს ენდობოდა, მათი უმრავლესობა სისხლის სამართლის დამნაშავეები იყვნენ, მიუხედავად ამისა ინიშნებოდნენ მაღალ, საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე. ის მათი ერთგული მფარველი იყო. ნ. ლაკობას ნათესავების წინააღმდეგ თუ სისხლის სამართლის საქმე აღიძვრებოდა და საგამოძიებო პროცესი მათ სასარგებლოდ არ წარიმართებოდა, საქმის პროკურორებსა და გამომძიებლებს სამსახურიდან დაუყოვნებლივ ათავისუფლებდნენ (**შსსა: ფ. 169**), – აღნიშნავს ვლ. აგრბა.

ვლ. აგრბა, როგორც მისი კოლეგები აღშფოთებას ვერ მალავდა იმის გამო, რომ ნ. ლაკობა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებს წყვეტდა ერთპიროვნულად. ხოლო მისგან განსხვავებული პოზიციის კოლეგებს მონინააღმდეგებად მიიჩნევდა. ნებისმიერი საკითხისადმი მათ განსხვავებულ მიდგომას, თუნდაც ის საზოგადოებისათვის უაღრესად სასარგებლო ყოფილიყო საკუთარი ავტორიტეტის შელახვად აღიქვამდა (**შსსა: ფ. 169**). ზემდგომ პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებს მასთან დაპირისპირებულ კოლეგებზე უარყოფით, ცრუ ინფორმაციას აწვდიდა, ხოლო საკუთარი ავტორიტეტისა და დამსახურების წარმოსაჩენად ძალღონეს არ იშურებდა (**შსსა: ფ. 170**).

ვლ. აგრბა ადასტურებს ზ. ბენიას მიერ მოწოდებულ ინფორმაციას, რომ აფხაზეთში დასასვენებლად ჩამოსული მაღალი რანგის საკავშირო, სამხარეო თუ რესპუბლიკის თანამდებობის პირებთან კოლეგებს უკრძალავდა შეხვედრებს, მისი ან ძმის მიხეილ ლაკობას გარეშე, იმის შიშით, რომ მათ არ მიეწოდებინათ ინფორმაცია აფხაზეთში შექმნილი არაჯანსაღი ვითარების შესახებ, რომლის შემომქმედი თვითონ იყო (**შსსა: ფ. 170**). ვლ. აგრბა, როგორც მისი კოლეგები გამოჰყოფს ალანიას (ის აფხაზეთის მთავრობაში მაღალი თანამდებობის პირი იყო – **ჯ.ა.**) ბინაში მომხდარ ინციდენტს, რომლის შესახებ საკმარისად არის მოთხრობილი ბენიას განცხადებაში, ამიტომ მიზანშეწონილად არ ვთვლით ამ ინციდენტის ხელახალი დეტალური განხილვას.¹

ბოლოს ვლ. აგრბა აკეთებს დასკვნას: *«Будущий уверенным в том, что Н. Лакоба некогда не изменится, не нахожу возможным в дальнейшем*

¹ ამ ინციდენტის შესახებ დანვრილებით იხ.: **ანჩაბაძე**, 2016: 333-335.

с ним работать. Отозвание Н. Лакоба безусловно благоприятно отразится на деятельности ответственных работников Абхазии, так как каждый комиссариат будет работать в соответствии декретом советской власти, а не диктовку Н. Лакоба, не будет тех интриг, которые возникли благодаря многочисленным его агентов и родственников» (შსსა: ფ. 170).

ნ. ლაკობას მიმართ უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ მმართველობის საშუალო საფეხურის ჩინოვნიკებიც. მათ მხრიდანაც იგზავნებოდა საჩივრის წერილები მმართველობის უმაღლეს ინსტანციებში. ამ მხრივ საინტერესოა გუდაუთის მილიციის ყოფილი უფროსის ვ. ვარდანას წერილი. ის წერს, რომ „გუდაუთის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ლაკობას გვარს სამეფო გვარად აღიქვამდა, ხოლო ლაკობას მიიჩნევდა «Государем Абхазии»“ (შსსა: ფ. 173). ნ. ლაკობას ნათესავები შიშის ზარს სცემენ მაზრის ხელმძღვანელობას – აღმასკომის თავმჯდომარეს, პარტიული კომიტეტის მდივანს, მეც როგორც მილიციის უფროსს და სხვა ჩინოვნიკებს², როდესაც გუდაუთაში ნესტორ ლაკობა, მისი დედა, მეუღლე, ძმა მიხეილი ჩამოდიოდნენ ყველა ცერებზე უნდა ვმდგარიყავით. წინააღმდეგ შემთხვევაში თანამდებობას დავკარგავდით (შსსა: ფ. 173).

ვ. ვარდანია საინტერესო ისტორიას ჰყვება მისი თანამდებობიდან გათავისუფლების შესახებ. ის ამბობს: გუდაუთის ბავშვთა სახლში საზეიმო ღონისძიება ტარდებოდა. მას ჩემი მეუღლე ესწრებოდა. ამ ღონისძიებაზე მონვეული იყვნენ ნ. ლაკობას დედა და მეუღლე (შსსა: ფ. 173). თურმე მოხდა ისე, რომ ჩემი მეუღლე მათ შორიდან მიესალმა «А не отвесила им поясной поклон» (შსსა: ფ. 174). ამით განაწყენებულ ნ. ლაკობას მეუღლეს ღიად განუცხადებია, რომ ის მიაღწევდა ჩემს გათავისუფლებას სამსახურიდან. სამი დღის მერე მივიღე ბრძანება ჩემი გათავისუფლების შესახებ, რომელსაც ხელს აწერდა ნ. ლაკობას ძმა აფხაზეთის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილე მიხეილ ლაკობა (შსსა: ფ. 174). ამასთან დაკავშირებით შევხვდი ნ. ლაკობას, მაინტერესებდა ჩემი გათავისუფლების მიზეზი, მან მიპასუხა, რომ დამითხოვეს სამსახურიდან დაბალი პოლიტიკური მომზადების გამო. ეს მაშინ, როდესაც თვით შინაგან საქმეთა კომისარიატის მთელი შემადგენლობა მიხეილ ლაკობას ჩათვლით პოლიტიკური მომზადების მხრივ ჩემზე გაცილებით სუსტნი იყვნენ (შსსა: ფ. 174). ეს საკითხი პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის განხილვის საგანი გახდა. ერთხმად აღინიშნა, რომ მე უსაფუძვლოდ ვიყავი გათავისუფლებული. ამიტომ საოლქო კომიტეტმა შუამდგომლობით მიმართა ცენტრალურ საკონტროლო კომისიას ჩემი თანამდებობაზე აღდგენის შესახებ, საკონტროლო კომისიამ ეს საკითხი დადებითად გადაწყვიტა, მაგრამ ნ. ლაკობამ უარი თქვა შუამდგომლობის დაკმაყოფილებაზე და ჩემს ადგილზე თავისი ნათესავი, ვინმე ფილია დანიშნა (შსსა: ფ. 174). ბოლოს

ვარდანიან ნერს: „ნ. ლაკობას და მისი ოჯახის წევრებისა და ნათესავების უკონტროლო პარპაშის გამო, გუდაუთის მაზრაში უკიდურესად მძიმე სიტუაცია შეიქმნა რომელიც დაუყოვნებლივ რეაგირებას მოითხოვდა“ (შსსა: ფ. 174).

ამრიგად, უკვე სამ წერილში ჩვენ ძირითადად წარმოვაჩინეთ XX საუკუნის 20-30-იანი წლების I ნახევარში აფხაზეთის მთავრობის მეთაურის ნ. ლაკობას პოლიტიკური პორტრეტი, რომელიც საკმაოდ კრიტიკული გამოდგა. ჩვენ ვეყრდნობით უტყუარ, უმეტესწილად ახალ საარქივო მასალებს, რომელიც მოვიძიეთ შინაგან საქმეთა სამინისტროს (ყოფილი პარტიულ) არქივში. საინტერესო მასალებს წავაწყდით საქართველოს კპ-ს ყრილობების, პლენუმების სტენოგრაფიულ ჩანაწერებში, ამიერკავკასიის სამხრეთ კომიტეტისა და მთავრობის წარმომადგენელთა მოხსენებით ბარათებში, აფხაზეთის მაღალი თანამდებობის პირების საჯარო გამოსვლებში და წერილობით განცხადებებში, თვითონ ნ. ლაკობას მიერ გაკეთებულ განცხადებებში და საჯარო გამოსვლებში, რომლებიც ნათელს ჰფენენ მისი, როგორც ყოვლისშემძლეობის მანიით შეპყრობილი დიქტატორის საქმიანობას. ნ. ლაკობას ქმედებები ვნებდა აფხაზეთის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის ჯანსაღ პროცესებს, სწორედ ამის გამო რესპუბლიკის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე ს. ჭანბა, რომელიც სამართლებრივად პირველი პირი იყო, საჯაროდ გამოხატავდა უკმაყოფილებას მის მიმართ, უფრო მეტიც, განცხადებებით მიმართავდა ამიერკავკასიის და საქართველოს ხელისუფლებას მისი გადაყენების შესახებ, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითონ დატოვებდა თანამდებობას (შსსა: ფ. 152). აფხაზეთის ხელისუფლების წარმომადგენელთა უმრავლესობამ ანალოგიური განცხადებით მიმართა ზემდგომ ორგანოებს შესაბამისი ზომების მიუღებლობის შემთხვევაში თითოეული მათგანი გადადგომით იმუქრებოდა. ასეც მოხდა, მალე ერთი მეორის მიყოლებით თანამდებობა დატოვეს სახალხო კომისრებმა ზ. ბენიამ, ნ. აქირთავამ, ბახტაძემ, უმაღლესი სასამართლოს თავმჯდომარემ ვ. აგრბამ და სხვებმა. მოულოდნელი იყო ნ. ლაკობას ძმის რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილის, მიხეილ ლაკობას და ბიძაშვილის, სოხუმის მილიციის უფროსის, ვასილ ლაკობას განცხადებები თანამდებობიდან გათავისუფლების შესახებ (შსსა: ფ. 163, 164, 165). საინტერესოდ მიგვაჩნია მიხეილ ლაკობას განცხადების მოტივი, ამიტომ საჭიროდ ჩავთვალეთ მისი უცვლელად ციტირება:

«Председателю комиссии Т. Берия мотивом моего ухода из службы то, что являюс братом Нестора Лакоба по матери (моя настоящая фамилия Григолия) и что из этого провоцируют Н. Лакоба.

*Зам. Нарком Внутренних дел
М. Лакоба»*

ჩვენთვის არ იყო ცნობილი, რომ მიხეილ ლაკობა ყოფილა ნ. ლაკობას ძმა დედის მხრიდან, გვარად გრიგოლია. მიგვაჩნია, რომ მ. ლაკობას განცხადება თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ განპირობებული იყო მისი ნახევარძმის გადარჩენის სურვილით. მას, ეტყობა, გაცნობიერებული ჰქონდა შექმნილი სიტუაციის სიმძიმე, რომ პარტიის საოლქო კომიტეტიდან დანყებული ხელისუფლების თითქმის ყველა სტრუქტურის წარმომადგენლები უაღრესად ნეგატიურად იყვნენ განწყობილ ნ. ლაკობას მიმართ, თუმცა პანიკის საფუძველი არ არსებობდა, მას ერთგული მფარველი ჰყავდა სტალინის სახით და სიცოცხლის ბოლომდე არხეინად იჯდა თავის საყვარელ სავარძელში.

მისი გარდაცვალების შემდეგ (ნ. ლაკობა 1936 წლის დეკემბრის ბოლოს ქ. თბილისში გარდაიცვალა) აფხაზეთში სიტუაცია კარდინალურად შეიცვალა, რომელიც შემდგომი განხილვის საგანია.

სამსონ ჭანბა (1886-1937)

/ფოტო: http://apsnyteka.org/1341-chanba_s_na_puti_k-soznatelnosti.html/

ბიბლიოგრაფია:

- შსსა – საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი. ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361;
- *ენჩაბადე, 2015 – ანჩაბადე ჯამბულ*. აფხაზეთში განვითარებული პოლიტიკური პროცესების ზოგიერთი დეტალი (XXს. 20-იანი წლები), – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შორმეტი*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. 13. თბ., 2015;
- *ენჩაბადე, 2016 – ანჩაბადე ჯამბულ*. ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური პორტრეტისათვის, – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შორმეტი*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. 15. თბ., 2016;
- *მოსია, 2013 – მოსია ტიტე*. ნარკვევები აფხაზური ლიტერატურის ისტორიიდან. თბ., 2013;
- *КУПРАВА, 1983 – Куправа Арвелод Эрстович*. Успехи культурной революции в Абхазии (1933-1937), – *История Абхазской АССР (1933-1937)*. Редакторы: З. В. Анчабадзе, Г. А. Дзидзария, А. Э. Куправа. Сухуми, 1983;
- *САГАРИЯ, 1983 – Сагария Баджгур Еснатович*. Культурное строительство в Абхазии (1926-1932 г.г.), – *История Абхазской АССР (1933-1937)*. Редакторы: З. В. Анчабадзе, Г. А. Дзидзария, А. Э. Куправа. Сухуми, 1983.

JAMBUL ANCHABADZE¹

ONCE MORE ABOUT POLITICAL ACTIVITIES OF NESTOR LAKOBA

We have already dedicated two scientific articles to this issue and have shown serious gaps in the work of N. Lakoba. Presente work is again related to this issue. On the background of the analysis of numerous archival materials, we finally concluded that while serving as chairman of the Abkhazian government, he led the tradition of self-governance and formed as an irrepressible dictator over time.

¹*Jambul Anchabadze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

მერაბ კალანდაძე¹

დიმიტრი უზნაძის და ივანე გველესიანის „ახალი ისტორიის“
სასკოლო სახელმძღვანელოს თაობაზე

არაერთგზის შევხებივართ ამ თემას და დაგვიფიქსირებია ჩვენი პოზიცია (კალანდაძე, 2013: 101-102; კალანდაძე, 2016(ა): 41; კალანდაძე, 2016(ბ): 109). ამჯერად მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ მასზედ საგანგებოდ გაგვემახვილებინა ყურადღება და სპეციალური მსჯელობის საგნად გვექცია.

დ. უზნაძის და ი. გველესიანის „ახალი ისტორიის“ პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელო ბადებს მთელ რიგ საკითხებს, რომელსაც აუცილებლად უნდა გაეცეს დამაჯერებელი პასუხი. ამჯერად, შეძლებისდაგვარად შევეცდებით გავაშუქოთ შემდეგი საკითხები:

ა. იყვნენ თუ არა დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ამ სახელმძღვანელოს ავტორები?

ბ. ეს სახელმძღვანელო რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს თარგმანს წარმოადგენს, როგორც ამას ფიქრობდა ზოგიერთი?

გ. თუ არც ერთი იყო და არც მეორე, მაშინ რალა რჩება? როგორ შეიძლება შეფასდეს მათი როლი ამ საქმეში? როგორ ესახებოდათ მათ ამ საქმეში თავიანთი წვლილი? მათი სახით სახელმძღვანელოს შემადგენელ-ავტორებთან ხომ არ გვაქვს საქმე?

ამ საკითხის გამორკვევა საინტერესოა და აქტუალურად მიგვაჩნია. ის კიდევ უფრო მეტ ნათელს მოფენს ისტორიულ მეცნიერებაში, კონკრეტულად კი ახალ ისტორიაში, აკადემიკოს დ. უზნაძის წვლილს და საშუალებას მოგვცემს წარმოვაჩინოთ მისი მოღვაწეობის ერთი საინტერესო ნახნაგი, რომელიც ქართული საზოგადოებისთვის შედარებით ნაკლებად იყო ცნობილი.

აქვე დავძენთ, რომ ისტორიულ მეცნიერებაში აკადემიკოს დ. უზნაძის წვლილის გაშუქება ადვილი საქმე არ გახლავთ და დიდი სიფრთხილეს და სათუთ მოპყრობას მოითხოვს. ამ დარგში მის მიერ შეტანილი

¹ მერაბ კალანდაძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

წვლილის როგორც შეუფასებლობა, რომელმაც თავის კულმინაციას, პიკს, საბჭოთა ხანაში მიაღწია, ისე უსაშველოდ განდიდება, აპოლოგეტური შეფასება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა აღმოვჩნდეთ. ორივე უკიდურესობა მიუღებელია. უნდა ვეცადოთ, გამოვძებნოთ შუალედი გზა, ოქროს შუაგული, რომელიც საშუალებას მოგვცემს კარგად გამოვკვეთოთ როგორც შუეტი, ისე ჩრდილი და შევეცადოთ ავხსნათ მათი გამომწვევი მიზეზები. ეს იქნებოდა სწორი მიდგომა. სწორედ, ამ კრიტიკიუმით ვხელმძღვანელობდით ჩვენს შრომებში, რომელიც ამ დარგში აკად. დიმიტრი უზნაძის წვლილს აშუქებს.

1918 წლამდე საქართველოს სკოლებში მსოფლიო ისტორია ისწავლებოდა რუსული სახელმძღვანელოების მიხედვით, რომელიც უმთავრესად, კონსერვატიულ-მონარქისტული პოზიციებიდან იყო დაწერილი (**წერეთელი, 1978**).

მკვეთრად შეიცვალა ვითარება 1918 წლიდან, როდესაც საქართველომ დამოუკიდებლობა აღიდგინა. დღის წესრიგში დადგა მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების დაწერა. ცხადია, ეს არ იქნებოდა ადვილი საქმე და დიდ დროს და ძალისხმევას მოითხოვდა. სუვერენულ საქართველოს რესპუბლიკას ჰაერივით ჭირდებოდა მსოფლიო ისტორიის ახალი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები. დრო არ ითმენდა. სასწრაფოდ უნდა მოეძებნათ შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავალი. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამის გარეშე ქართულ სკოლაში მსოფლიო ისტორიის სწავლება, ფაქტობრივად, შეუძლებელი იქნებოდა. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში მსოფლიო ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოების ბუმი, მნიშვნელოვანწილად, ამით აიხსნება (**უზნაძე, 1916; უზნაძე, 1919; უზნაძე, 1920; უზნაძე, 1922; უზნაძე, 1919; უზნაძე, 1920; ლავისი, 1918; ნათაძე, 1919; წერეთელი, 1919; წერეთელი, 1920(ა); წერეთელი, 1920(ბ); ვულფიუსი, 1919(ა); ვულფიუსი, 1919(ბ); დუნდუა, 1920; გველესიანი, 1920; ავალიანი, 1920(ა); ავალიანი, 1920(ბ); ჭუმბურიძე, 1920**).

ქართულ სკოლას მსოფლიო ისტორიის სწავლების დროს სწორი კურსი უნდა ჰქონოდა დასახული და სწორი გზით მიდიოდა. პირველი ნაბიჯი კარგად გათვალეს. დაიწყო მუშაობა მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებზე. ეს იყო სწორი მიდგომა. განსაუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია, რომ უმთავრესად, პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა ვერ მოხერხდა და პირველსავე ნაბიჯებზე შეწყდა.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ქართულ სკოლაში მსოფლიო ისტორიის სწავლებამ სულ სხვა ხასიათი შეიძინა, რომელიც თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინგადადგმულ ნაბიჯად, ძნელია მივიჩნიოთ (**მამუკელაშვილი, 1993: 3-27; მამუკელაშვილი, 1996: 78-82**).

მაშ ასე, ქართულ სკოლას მსოფლიო ისტორიის სწავლების საქმეში სწორი კურსი უნდა ჰქონოდა აღებული და სწორი გზით მიდიოდა. ეს იმ პერიოდის განათლების სისტემის კიდევ ერთი პლუსი იყო (**ჭუმბურიძე, 2000**). დიდი ალბათობით ეს გზა გაგრძელდებოდა და დაწყებულ საქმეს ბოლომდე მიიყვანდნენ, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ – საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ მსოფლიო ისტორიის სწავლებამ, შესწავლამ, პოპულარიზაციამ, სულ სხვა ხასიათი მიიღო (**კალანდაძე, 2016(გ); კალანდაძე, 2017**).

* * *

აკად. დ. უზნაძე (1886-1950) ფართო დიაპაზონის მეცნიერი იყო. მან თავისი წვლილი შეიტანა არა მარტო ფსიქოლოგიაში, ფილოსოფიაში, პედაგოგიაში, არამედ ისტორიაში. ამ კუთხით მის საქმიანობას ფართო საზოგადოება შედარებით ნაკლებად იცნობს. ამ სფეროში დ. უზნაძის წვლილისადმი გულგრილი დამოკიდებულება, რა თქმა უნდა, ცარიელ ნიდაგზე არ აღმოცენებულა და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნდა. ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით ისტორიულ მეცნიერებაში მისი წვლილი თანდათან მივიწყებას მიეცა, რაც 1918-1921 წლებში საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის წარმატებისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულების ლოგიკური შედეგია. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. ჩვენ ვცადეთ გაგვესწორებინა ეს შეუსაბამობა.

დ. უზნაძემ თავისი წვლილი შეიტანა ისტორიულ მეცნიერებაში. ის იყო სკოლაში ისტორიის კარგი მასწავლებელი და მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გამოცემული მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნის მამულიშვილურ საქმეში. შეიძლება ეს ძალიან ცოტა იყო, მაგრამ ეს არაა პატარა საქმე და მისი გვერდის ავლა, წაყრუება, სწორი არ უნდა იყოს. ისტორიული მეცნიერების წინაშე აკად. დიმიტრი უზნაძის მთავარი დამსახურება, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

დ. უზნაძის ჩართულობა მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნის საქმეში, რა თქმა უნდა, შემთხვევით არ ყოფილა და მისი პედაგოგიური საქმიანობის ლოგიკურ გაგრძელებად გვევლინება. ის, როგორც მასწავლებელი, კარგად აცნობიერებდა, რომ სკოლას ესაჭიროებოდა მსოფლიო ისტორიის ნორმალური სახელმძღვანელო.

* * *

ამ სამი ვერსიიდან, რომელიც შეიძლება იყოს ჭეშმარიტებასთან ყველაზე ახლოს. დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ამ სახელმძღვანელოს¹ ავ-

¹ საქმე შეეხება გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის პროფესორ პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს (**Виноградов, 1901**).

ტორებად, მთარგმნელებად, თუ შემდგენელ ავტორებად უნდა მივიჩნიოთ?

დავინწყით იმით, იყვნენ თუ არა დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ამ სახელმძღვანელოს ავტორები. ამის გამორკვევა გაცილებით უფრო ადვილი იქნება. რა თქმა უნდა, დ. უზნაძის და ი. გველესიანის „ახალი ისტორიის“ პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელო არ წარმოადგენს ორიგინალურ ნაშრომს. მოვთხოვთ დ. უზნაძეს ორიგინალური სასკოლო სახელმძღვანელოს შექმნა იმ მოკლე დროში, სწორი არ იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულადაც მიგვაჩნია. სხვათა შორის, ამ საკითხს, სწორედ, ამ კუთხით შეხედეს დ. უზნაძემ და ი. გველესიანმა. ისინი არსად აცხადებენ, რომ სახელმძღვანელოს ავტორები იყვნენ. ეს იყო სწორი მიდგომა. ერთი შეხედვით, შეიძლება ისე ჩანდეს, თითქოს სახელმძღვანელოს ავტორები ისინი იყვნენ, მაგრამ ეს მხოლოდ ზედაპირზე ძვეს და სინამდვილეში საქმე ასე მარტივად როდის. თუ ისინი მიიჩნევდნენ, რომ სახელმძღვანელოს ავტორები იყვნენ, მაშინ რა საჭირო იყო ახსნა-განმარტება, წინასიტყვაობის დაწერა? ეტყობა, ისინი ფიქრობდნენ, რომ სახელმძღვანელოს ავტორები არ იყვნენ და წინასიტყვაობაც, სწორედ, ამიტომ დაურთეს. ალბათ, ასე უფრო ლოგიკური იქნებოდა ვიფიქროთ. ეს სწორი ნაბიჯი იყო.

მათ სცადეს შეევსოთ ის ვაკუუმი, რომელიც ამ დარგში ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობდა. ეს, ცხადია, ძალიან კარგი იყო. დ. უზნაძეს და ი. გველესიანს სახელმძღვანელოს ავტორობის პრეტენზია არ გააჩნიათ და მათი როლი გაცილებით უფრო მოკრძალებულად ესახებათ. ეს იყო ერთი ვერსია.

ახლა მოდით, განვიხილოთ მეორე ვერსია. იყო თუ არა დ. უზნაძის და ი. გველესიანის ახალი ისტორიის სახელმძღვანელო რუსი ისტორიკოსის პროფესორ პავლე ვინოგრადოვის „ახალი ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოს თარგმანი, როგორც ამას ზოგიერთები ფიქრობდნენ. ასეთმა აზრმა უკვე მაშინ გაიჟღერა და მას მომხრეები შეიძლება დღესაც გამოუჩნდნენ. დ. უზნაძის და ი. გველესიანის „ახალი ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოს პირველი რეცენზენტი ფიქრობს, რომ ეს იყო თარგმანი („განათლება“). ერთი შეხედვით, ეს მართლაც ასე ჩანს და ზედაპირზე ძვეს, მაგრამ სინამდვილე არ უნდა იყოს ასე მარტივი.

ეტყობა, დ. უზნაძე და ი. გველესიანი გრძნობდნენ, რომ მათი ეს ნაბიჯი აზრთა სხვადასხვაობას გამოიწვევდა და ჯანსაღ პაექრობას წარმოშობდა და შეეცადნენ საკითხში კიდევ უფრო მეტი სიცხადის შეტანას. ყურადღებას გავამახვილებთ რამდენიმე გარემოებაზე, რომელიც საინტერესო შეიძლება იყოს.

ეს თარგმანი რომ ყოფილიყო, მაშინ დ. უზნაძე და ი. გველესიანი სულ სხვაგვარად მოიქცეოდნენ და სახელმძღვანელოს სატიტულო ფურცელზე თავის გვარს არ დაანერდნენ. რადგან ეს გზა აირჩიეს, ეტყობა, მიაჩნდათ, რომ სახელმძღვანელო თარგმანი არ იყო. უმჯობესი იქნებო-

და მოვუსმინოთ თავად დ. უზნაძეს და ი. გველესიანს: „ჩვენი „ახალი ისტორია“, უმთავრესად, ვინოგრაფიის ისტორიის სახელმძღვანელოს მიხედვით არის შედგენილი. მასალის დანაწილება და გაშუქება თითქმის სავსებით ამ წიგნიდან არის ამოღებული, თვით ტექსტიც კი ძალიან ხშირად იქედან არის ნათარგმნი, მაგრამ ჩვენს შრომას თარგმანს მაინც ვერ ვუნოდებთ, იმიტომ, რომ როგორც ტექსტში, ისე მასალაშიც, იმდენი ცვლილება შევიტანეთ, რომ ჩვენმა ნაშრომმა ვინოგრაფიის წიგნთან შედარებით განსხვავებული სახე მიიღო“ (უზნაძე., 1919).

როგორც ხედავთ, დ. უზნაძე და ი. გველესიანი არ ფიქრობდნენ, რომ ისინი სახელმძღვანელოს მთარგმნელები იყვნენ. საკითხისადმი მათი დამოკიდებულება შემოქმედებითია და სცილდება უბრალო თარგმანის ჩარჩოებს. ამიტომ, დ. უზნაძის და ი. გველესიანის „ახალი ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოს თარგმანად მიჩნევა, როგორც ამას ჩადის სახელმძღვანელოს პირველი რეცენზენტი, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და ძალიან მკაცრად გვეჩვენება.

ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა დ. უზნაძისა და ი. გველესიანს კონკრეტულად მიეთითებინათ ის ცვლილებები, ერთი-ორი მაინც, რომელიც მათ შეიტანეს პ. ვინოგრაფიის ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოში: ეს უფრო გამჭვირვალე იქნებოდა. ზემოხსენებული ფრაზები კი ძალიან ზოგადია და გარკვეულ უკმარობის გრძნობას გვიტოვებს.

აქვე უნდა შევეხოთ, ერთ საინტერესო პასაჟს, რომელსაც პრინციპული მნიშვნელობა გააჩნია და სახელმძღვანელოს პირველ რეცენზენტს, როგორც ჩანს, აფიქრებინა, რომ თარგმანთან უნდა გვექონდეს საქმე. დ. უზნაძე და ი. გველესიანი პირდაპირ აცხადებენ, რომ „ეს სახელმძღვანელო ვინოგრაფიის სახელმძღვანელოს მიხედვით არის შედგენილი და მრავალ ადგილას სიტყვა-სიტყვითაც არის გადმოღებული“. რითი აიხსნება ეს? ჩვენი აზრით, აქ მარტო თარგმანთან არ უნდა გვექონდეს საქმე და საკითხი უფრო სერიოზულია. რა თქმა უნდა, ასეთი დამთხვევა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მნიშვნელოვან წილად იმით აიხსნება, რომ მსოფლიო ისტორიის საკვანძო საკითხების გაშუქების დროს ისინი, უპირატესად, პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე აკეთებდნენ აქცენტს. საქმე გვაქვს მათი ისტორიული შეხედულებების თანხვედრასთან, რომლის გასაღები მათ მსოფლმხედველობაში ძევს. რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრაფიის სახელმძღვანელო სავსებით შეესატყვისებოდა მათ პოლიტიკური იდეალს. ამიტომ ეს არაა მხოლოდ თარგმანი, როგორც ამას ხაზს უსვამდა სახელმძღვანელოს პირველი რეცენზენტი. და მთელი ეს მსჯელობა, ჩვენი აზრით, მათეულად შეიძლება მივიჩნიოთ, რაც იმით აიხსნება, რომ პ. ვინოგრაფიის სახელმძღვანელოში როგორც სარკეში ისე აისახა დ. უზნაძის და ი. გველესიანის შეხედულებები.

მაშ ასე, სახელმძღვანელო არ წარმოადგენს რუსი ისტორიკოსის პ.

ვინოგრადოვის ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოს უბრალო თარგმანს, როგორც ამას ფიქრობდა სახელმძღვანელოს პირველი რეცენზენტი. ჩვენი აზრით, დ. უზნაძე და ი. გველესიანი საკითხს უფრო სერიოზულად, რაც მთავარია, შემოქმედებითად მიუდგნენ, რაც უწინარესად, იმით გამოიხატა, რომ რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოში „საგრძნობი ცვლილებებია შეტანილი, როგორც ტექსტში, ისე მასალის განაწილებაში“. ეს კი უკვე ცოტა სხვა რამეა, ვიდრე თარგმანი.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ პრინციპულ საკითხში დ. უზნაძე-სა და ი. გველესიანს სრულიად განსხვავებული შეხედულება გააჩნიათ და მეტად ფრთხილად უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ ეს სახელმძღვანელო არ წარმოადგენს უბრალო თარგმანს და ამას, ჩვენი აზრით, აკეთებენ სავსებით გულწრფელად. ეს იყო სწორი მიდგომა. წინააღმდეგ შემთხვევაში იქ დ. უზნაძის გვარი სულ სხვა კონტექსტში იქნებოდა მოხსენიებული. ის ადვილი გზით სიარულის მოტრფიალე არასოდეს ყოფილა, რომ თარგმანისათვის როგორც ავტორს, თავისი გვარი მიენერა. დ. უზნაძემ და ი. გველესიანმა სახელმძღვანელოში მათთვის სასურველი ცვლილებები შეიტანეს, რაც იმით გამოიხატა, რომ ისინი ცდილობდნენ რუსი ისტორიკოსის სახელმძღვანელო ქართულ რეალობასთან შესატყვისობაში მოიყვანონ. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ეს უკვე აღარაა უბრალო თარგმანი ისინი ცდილობენ საქმე შემოქმედებითად მიუდგნენ, რაც მისასაღმებელი უნდა იყოს და იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს. მთავარი, სწორედ, ეს იყო.

მათ წინაშე იდგა მეტად პრაგმატული ამოცანა. შეევსოთ ის ვაკუუმი, რომელიც ამ სფეროში ქართული ისტორიოგრაფიაში შეიქმნა, რუსეთისაგან გამოყოფის შემდეგ დახმარებოდნენ ქართულ სკოლას, რომელსაც ჰაერივით სჭირდებოდა მსოფლიო ისტორიის ნორმალური სასკოლო სახელმძღვანელოები. ეს იყო პროგრამა მინიმუმი. ამ მოკრძალებულ მისიას დ. უზნაძემ და ი. გველესიანმა შეიძლება ითქვას, რომ ურიგოდ როდი გაართვეს თავი. მთავარი, სწორედ ეს იყო. ეს მათი წარმატება იყო და ამის ნაყრუება, გვერდის ავლა, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი საბჭოთა წლებში, სწორი არ უნდა იყოს. ეს იმ ექსტრემალურ ვითარებიდან, რომელიც შეიქმნა საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში, მსოფლიო ისტორიაში ერთ-ერთი ოპტიმალური ვარიანტი ხომ არ ჩანდა? პირველი ნაბიჯები კარგად გათვალეს. მეტის გაკეთება არ დასცალდათ. საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა. მრავალი კარგი ნამოწყება განუხორციელებელი დარჩა. ერთ-ერთი მათგანი იყო მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოებზე მუშაობის გაგრძელება და დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა.

თუ ისინი არც სახელმძღვანელოს ავტორები და არც მთარგმნელები არ იყვნენ, მაშინ, ბუნებრივია, წამოიჭრება ერთი საკითხი. რა როლი

მიუძღვით მათ ამ სახელმძღვანელოს შექმნაში? როგორი უნდა იყოს მათი წვლილი ამ საქმეში? დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ამ სახელმძღვანელოს ავტორებად ან მთარგმნელებად კი არა, არამედ შემდგენელ-ავტორებად ხომ არ შეიძლება მოვიხზოთ? ამ რაკურსით საკითხის დასმა, ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება და გააჩნია არსებობის უფლება. როგორ წარმოედგინათ ეს საკითხი თვითონ დ. უზნაძეს და ი. გველესიანს? არსებობს დიდი ალბათობა, რომ დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ამ საქმეში თავის წვლილს შეიძლება მოიაზრებენ, როგორც სახელმძღვანელოს შემდგენელ-ავტორები. ვფიქრობთ, სწორედ, ამ კონტექსტში ფიგურირებს მათი სახელი სახელმძღვანელოს სატიტულო ფურცელზე. „ეს წიგნი უმთავრესად ვინოგრადოვის ისტორიის სახელმძღვანელოს მიხედვით არის შედგენილი, და მრავალ ადგილას, სიტყვა-სიტყვითაც გადმოღებული; მაგრამ რაკი საგრძნობი ცვლილებაა შეტანილი, როგორც ტექსტში, ისე მასალის განაწილებაშიც, ამიტომ ჩვენს თავს ნება ვერ მივცით, მისთვის თარგმანი გვენოდებინა“. როგორც ხედავთ, აქცენტი კეთდება არა სახელმძღვანელოს დაწერაზე ან თარგმანზე, არამედ მის შედგენაზე. ალბათ, ეს რალაცას უნდა ნიშნავდეს.

საფიქრებელია, რომ რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის მსგავსად, დ. უზნაძე და ი. გველესიანი სახელმძღვანელოს ავტორებად ან მთარგმნელებად კი არ მოიაზრებდნენ თავს, არამედ შემდგენლებად. ეს იყო საკითხისადმი სალი დამოკიდებულება. არსებობს დიდი ალბათობა, რომ დ. უზნაძის და ი. გველესიანის სახით საქმე გვაქვს, სწორედ, ამ სახელმძღვანელოს ავტორ-შემდგენლებთან და არა ავტორთან ან მთარგმნელთან, როგორც ამას ზოგიერთები ფიქრობდნენ. ჩვენი აზრით, ეს უფრო სწორი მიდგომა უნდა იყოს, რომელსაც უფრო ახლო მივყავართ რეალობასთან და შეიცავს ქვეყნის რაციონალურ მარცვალს. ალბათ, ურიგო არ იქნებოდა მეტი გამჭვირვალობა, სადაც ეს მკაფიოდ იქნებოდა დაფიქსირებული, თუმცა ამას გულისხმობდნენ, და ეტყობა, ამიტომ ამის გაკეთება, საჭიროდ არ ცნეს.

აქვე უნდა შევხვით ორ საკითხს, რომელიც ამ თემასთან მჭიდრო კავშირშია. ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი რატომ მაინცდამაინც პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელო არჩიეს? რატომ მიენიჭა მას ეს უპირატესობა? ამგვარი არჩევანი, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო, და მისი მიზეზი მათ მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძებოთ. მნიშვნელოვანნილად, ეს იმით აიხსნება, რომ პროფ. პ. ვინოგრადოვის ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელო კარგად შეესატყვისებოდა მათ პოლიტიკურ იდეალს. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ ახალი ისტორიის საკვანძო პრობლემების გაშუქებისას, უპირატესად, აქცენტი კეთდებოდა პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე. ეს იყო საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს მათი ისტორიული შეხედულებების დამ-

თხვევასთან. მათი არჩევანი, სწორედ, ამით იყო განპირობებული. ამ სახელმძღვანელოში როგორც სარკეში, ისე აისახა მათი შეხედულებები. ეს არ იყო რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს უბრალო გადამღერება. ამიტომ, ჩვენ მთელ ამ მსჯელობას მათეულად აღვიქვამთ. საქმე გვაქვს არა კოპირებასთან, როგორც ეს ერთ შეხედვით შეიძლება ჩანდეს, არამედ მათ შეხედულებებთან. ამას, ცხადია, აქვს მნიშვნელობა.

ახლა შევჩერდებით რეცენზენტის დამოკიდებულებაზე პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოსადმი. საკითხი არის პრინციპული და მის გაშუქებას აქვს მნიშვნელობა. მათ შორის არსებული აზრთა სხვადასხვაობის გასაღები, სწორედ, აქ უნდა ვეძებოთ.

პატივცემული რეცენზენტი, როგორც ჩანს, რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოზე დადებითი აზრისაა, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის რაციონალურ მარცვალს წარმოადგენს, მაგრამ მიაჩნია, რომ ეს ნაშრომი უკვე მოძველებულია, ყავლი გაუვიდა, ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. მისი შეხედულებით სასურველი იქნებოდა დ. უზნაძეს და ი. გველესიანს ესარგებლათ არა პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოთი, არამედ, სხვა რუსი ავტორების სახელმძღვანელოთი, რომელიც მისი აზრით, უფრო უკეთესი შეიძლება იყოს, ვიდრე ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოა. მოდი, მოვუსმინოთ თვითონ რეცენზენტს: „პ. ვინოგრადოვის წიგნი წარმოადგენს სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს დ. ილოვასკის სახელმძღვანელოს შემდეგ, მაგრამ თანდათან, დროთა განმავლობაში პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელო მოძველდა, ყავლი გაუვიდა, უფრო ახალმა, ნ. კარევის და რ. ვიპერის სახელმძღვანელოებმა ჩაანაცვლა“ („განათლება“). ამიტომ, ის ფიქრობს, რომ, ალბათ, გაცილებით უპრიანი იქნებოდა აქცენტის გაკეთება ამ ახალ სახელმძღვანელოზე („განათლება“).

რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს მოძველებაზე აპელირება, ალბათ, მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული უნდა იყოს. ეს სახელმძღვანელო დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და, XXს. დასაწყისში, რამდენჯერმე გამოიცა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ თუ არა პოლიტიკურ ვითარება, 1917წ. ოქტომბრის გადატრიალება, მისი გადამუშავება და გამოცემა კიდევ გაგრძელდებოდა. ერთი სიტყვით, დ. უზნაძის და ი. გველესიანის ეს ნაბიჯი სულაც არ ჩანდა ისეთი გაუმართლებელი, როგორც ეს პატივცემულ რეცენზენტს ესახებოდა.

რა თქმა უნდა, ვარაუდის დონეზე გამოვთქვამთ ორ ვერსიას. ჯერ ერთი, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია, რომ დ. უზნაძე და ი. გველესიანი აპირებდნენ პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს გადამუშავებას, შემდგომ სრულყოფას, დახვეწას, მაგრამ იმ ექსტრემალურ სიტუაციაში, დროის მცირე მონაკვეთში, ფაქტობრივად, ცაიტნოტში, როგორც ჩანს, ამის გაკეთება ვერ მოასწრეს. მეორე: ადვილი შესაძლებელია, რომ მათ განზრახული ჰქონდათ ახალი ისტორიის საკუთარი სახელმძღვანელოს

დანერა. პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელო ამ გზაზე გადადგმული პირველი ნაბიჯი იყო, რომელსაც წმინდა პრაგმატული დანიშნულება გააჩნდა და იმ ექსტრემალური ვითარებიდან ერთ-ერთი რეალისტური გამოსავალი ჩანდა. მაგრამ საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ვითარება მკვეთრად შეიცვალა და მსოფლიო ისტორიის ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნის იდეამ დაკარგა თავისი უწინდელი აქტუალობა. უკანა პლანზე გადაინია. ერთი სიტყვით, ამ მიმართულებით საკმაოდ ინტენსიური მუშაობა მიმდინარეობდა, მაგრამ საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, იძულებული შეიქნენ დანყებულნი საქმე შეენწყვიტათ.

აქ ყურადღებას მივაპყრობთ ორ გარემოებაზე. ჯერ ერთი, ეს დავა გემოვნების საკითხია. მას ნ. კარეევისა და რ. ვიპერის სახელმძღვანელო უფრო მოსწონს, ხოლო დ. უზნაძემ და ი. გველესიანმა, პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოზე გააკეთეს არჩევანი. მართლაც, შესაძლოა რეცენზენტები მართალია და ეს სახელმძღვანელო უკეთესი იყო, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ დ. უზნაძის და ი. გველესიანის არჩევანი სწორი არ იყო და პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელო არ ვარგოდა. როგორც აღვნიშნეთ, ეს იმ ექსტრემალურ ვითარებიდან ერთ-ერთი რეალისტური გამოსავალი ჩანდა, რასაც, სხვათა შორის, არც რეცენზენტი არ უარყოფს. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. მოვუხსინოთ ისევ მას. აი, რას წერს იგი: „მაგრამ მიუხედავად ყოველივე ამისა, თუ ჯერჯერობით მოუხერხებელია სხვანაირად, ჩვენ ზოგიერთ „ორიგინალურ სახელმძღვანელოებს“ მაინც ვამჯობინებთ. პ. ვინოგრადოვის „ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოში“ მოთავსებული მასალა მეცნიერულის მხრივ, ზედმინევენით უმნიშვნელოა“ („განათლება“). როგორც ხედავთ, აქ დავა პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს და გემოვნების საკითხია. „გემოვნებაზე არ დაობენ“.

მეორე. სიკეთიდან სიკეთეს არ ეძებენ. კვლავ გავმეორდები, რომ შეიძლება ნ. კარეევისა და რ. ვიპერის სახელმძღვანელო, მართლაც, უფრო უკეთესი იყო, ვიდრე პ. ვინოგრადოვისა, მაგრამ პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს არც არაფერი დაენუნებოდა. შეიძლებოდა უფრო უკეთესი არჩევანის გაკეთება, მაგრამ არც პ. ვინოგრადოვის სახელმძღვანელო იყო ცუდი. როგორც იციან თქმა, „მჯობნის მჯობნი არ დაილევან“. ეს იყო სწორი ნაბიჯი. ისინი შეეცადნენ შეევსოთ ის ვაკუუმი, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ დარგში არსებობდა. დ. უზნაძემ და ი. გველესიანმა თავისი წვლილი შეიტანეს და შეძლებისდაგვარად შეეცადნენ წინ წაენიათ საქართველოში საზღვარგარეთის ქვეყნების ახალი ისტორიის სწავლება და შესწავლა, პოპულარიზაცია.

საკითხის ასეთი გადაწყვეტა, ვფიქრობთ, არანაირ ჩრდილს არ აყენებს საზღვარგარეთის ქვეყნების ახალი ისტორიის სწავლების, შესწავლისა და პოპულარიზაციის საქმეში დ. უზნაძისა და ი. გველესიანის წვლილს. ასეთი სკეპტიკური დამოკიდებულება სწორი არ იქნებოდა, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური იდეოლოგიის წისქვილზე ასხამს წყალს,

საბჭოთა, მარქსისტულ-ლენინური მიდგომის რეანიმაციად გვევლინება და მიუღებელი უნდა იყოს. ახალი ისტორიის სწავლების, შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში დ. უზნაძის და ი. გველესიანის წვლილის შეუფასებლობა არ ივარგებდა. მათ სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იმ რთულ პირობებში რისი გაკეთებაც შეეძლოთ, გააკეთეს. გასაგებია, რომ პირველი ნაბიჯები რთული იქნებოდა და გააჩნდა თავისი როგორც ძლიერი, ისე სუსტი მხარეები. ამაში არანორმალური არაფერი ყოფილა.

ქართულ სკოლას მსოფლიო ისტორიის სწავლების დროს სწორი კურსი უნდა ჰქონოდა აღებული და სწორი გზით მიდიოდა, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნდა თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ისინი ცდილობდნენ შექმნილი რთული ვითარებიდან ოპტიმალური გამოსავალი გამონახონ. დაიწყო მუშაობა ახალი ისტორიის ნორმალური სასკოლო სახელმძღვანელოს შექმნაზე. მთავარი, ვფიქრობთ, სწორედ ეს უნდა იყოს.

რა თქმა უნდა, ძალიან ბევრი იყო პრობლემები და ასეთი გადამწყვეტილება კარგი ცხოვრებით არ იყო განპირობებული, მაგრამ, მოდი, ემოციები გვერდზე გადავდოთ და ვიყოთ რეალისტურები. ეს იყო წმინდა პრაგმატული ნაბიჯი, რომელიც პირველ ყოვლისა, იმ ექსტრემალური ვითარებით იყო განპირობებული, რომელიც შეიქმნა 1918-1921წწ. საქართველო სუვერენულ რესპუბლიკაში მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებზე მუშაობის პროცესში. ეს იმ რთული ვითარებიდან ერთ-ერთი რეალურ გამოსავალი ჩანდა და ამის გამო მათი მკაცრად განსჯა ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია.

ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, დ. უზნაძისა და ი. გველესიანის სახით საქმე გვაქვს არა სახელმძღვანელოს ავტორებთან ან მთარგმნელებთან, როგორც ამას ზოგიერთები ფიქრობენ, არამედ შემდგენელ ავტორებთან. ვფიქრობთ, სწორედ ამ კონტექსტში უნდა ფიგურირებდეს მათი გვარი სახელმძღვანელოს სატიტულო ფურცელზე. როგორც ჩანს, სწორედ, ასე ესახებოდათ მათ თავიანთი როლი ამ სახელმძღვანელოსთან მიმართებაში. ჩვენი აზრით, ეს უნდა იყოს სწორი მიდგომა. (მათზე, როგორც სახელმძღვანელოს ავტორებზე აპელირება წმინდა პირობით ხასიათს ატარებს და ასე უფრო მოსახერხებელი უნდა ჩანდეს).

* * *

ამრიგად, დიდი ალბათობით, საქმის ვითარება ასეთი უნდა ყოფილიყო:

1. რა თქმა უნდა, დ. უზნაძის და ი. გველესიანის „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელო არ წარმოადგენს ორიგინალურ სახელმძღვანელოს. ეს, არცაა გასაკვირი. ასეთი სახელმძღვანელოს დაწერა, ცხადია ადვილი საქმე არ იყო და, პირველ ყოვლისა, დიდი ძალისხმევა და დრო ჭირდებოდა. საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკას კი ძალიან ცოტა

დრო ჰქონდა. საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა. მათ მოქმედება უხდებოდათ ექსტრემალურ ვითარებაში, დროის მცირე მონაკვეთში, ფაქტობრივად, ცაიტნოტში. რაც მოასწრეს, გააკეთეს, რაც არა განუხორციელებელი დარჩა, სახელმძღვანელოს ავტორებად დ. უზნაძის და ი. გველესიანის მოაზრება მეტად ამბიციური იქნებოდა და გადაჭარბებული უნდა იყოს. ეს ამ საქმეში მათ წვლილზე ადეკვატურ წარმოდგენას როდი შეგვიქმნის. სხვათა შორის, არც დ. უზნაძე და ი. გველესიანი ფიქრობდნენ, რომ ისინი ამ სახელმძღვანელოს ავტორებად გვევლინებოდნენ. ეს იყო სწორი მიდგომა.

2. ერთი შეხედვით, ისე ჩანს და ზედაპირზე ძვეს, თითქოსდა, ეს არის რუსი ისტორიკოსის, პროფ. პავლე ვინოგრადოვის „ახალი ისტორიის“ სასკოლო სახელმძღვანელოს თარგმანი, როგორც ამას ფიქრობდა სახელმძღვანელოს პირველი რეცენზენტი. ასეთ მიდგომას გააჩნია თავისი რეზონი, აზრი. ამას, თითქოს, ახლოს მივყავართ ჭეშმარიტებასთან, მაგრამ მათი ამ სახელმძღვანელოს მთარგმნელებად გამოცხადება, ალბათ მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს და საკამათო შეიძლება იყოს. ჩვენი აზრით, ეს აკნინებს ამ საქმეში მათ მიერ შეტანილ წვლილს. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თავად დ. უზნაძე და ი. გველესიანი არ ფიქრობდნენ, რომ ისინი ამ სახელმძღვანელოს მთარგმნელები იყვნენ. ეს, ალბათ, რაღაცას უნდა ნიშნავდეს. ეს იყო სწორი მიდგომა.

3. საქმე გვაქვს რუსი ისტორიკოსის პ. ვინოგრადოვის ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოს გადმოქართულების მცდელობასთან, სადაც სახელმძღვანელოში „საგრძნობი ცვლილებებია შეტანილი“. ეს ახლოა თარგმანთან, მაგრამ თარგმანი არაა. ჩვენი აზრით, ალბათ, ყველაზე უფრო უპრიანი იქნებოდა, თუ მათ სახელმძღვანელოს შემდგენელ ავტორებად მივიჩნევდით. ვფიქრობთ, სწორედ, ასე ესახებოდათ მათ ამ სფეროში თავისი წვლილი. ამიტომ ფიგურირებს ნიგნის სატიტულო ფურცელზე მათი გვარი. ეს იყო სწორი მიდგომა. „ეს ნიგნი, უმთავრესად, პ. ვინოგრადოვის ისტორიის სახელმძღვანელოს მიხედვით არის შედგენილი, და მრავალ ადგილას სიტყვა-სიტყვითაა გადმოღებული; მაგრამ რა კი საგრძნობი ცვლილებებია შეტანილი, როგორც ტექსტში, ისე მასალის განაწილებაშიც, ამიტომ, ჩვენს თავს ნება ვერ მივცით, მისთვის თარგმანი გვეწოდებინა“.

ეს არ იყო ადვილი გზით სიარული, როგორც ეს შორიდან შეიძლება ჩანდეს. ასეთი დ. უზნაძე არასოდეს არ ყოფილა. ამგვარი ნაბიჯი, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ იყო და კარგი ცხოვრებით როდი გახლდათ განპირობებული. ის, პირველ ყოვლისა, წმინდა პრაქტიკული პრაგმატული მოსაზრებებით იყო გამოწვეული. ეს იმ ექსტრემალური ვითარებიდან, რომელიც შეიქმნა საქართველოს სუვერენულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში, მსოფლიოს ისტორიის ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნის დროს, ერთ-ერთი რეალისტური გამოსავალი ჩანდა. ეს ამ

სფეროში ქართულ სინამდვილეში არსებული ვაკუუმის, როდესაც მსოფლიო ისტორიის საკითხებზე, მშობლიურ ენაზე, პრაქტიკულად არაფერი არ იყო დაწერილი, შევსების მცდელობად გვევლინება. ეს იყო სწორი ნაბიჯი. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა, თვისებრივი სიახლე იყო, რაც უპირატესად, იმით გამოიხატებოდა, რომ საქართველოში მსოფლიო ისტორიის შესწავლამ, პოპულარიზაციამ, სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათი შეიძინა და, უმთავრესად, ასახვა ჰპოვა მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში. მეტის გაკეთება მათ დროის იმ მცირე მონაკვეთში უბრალოდ ვერ მოხერხდა. ეს იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატება იყო და ამის გვერდის ავლა, წაყრუება, რომელმაც ფართოდ მოიკიდა ფეხი საბჭოთა წლებში, სუბიექტური და ტენდენციური იყო. ამიტომ ამ მონაკვეთის ელიმინირება, ამოღება, ამ დარგის განვითარებიდან, საფუძველს მოკლებულია და მართებული არ იქნებოდა. ასეთი გახლდათ პოლიტიკური ნება. ჩვენ ვცადეთ გაგვესწორებინა ეს შეუსაბამობა და დავუბრუნეთ ამ მონაკვეთს არსებობის უფლება, რომელიც საბჭოთა პერიოდში, ფაქტობრივად, ჩამორთმეული ჰქონდა.

ამ სახელმძღვანელოებმა თავისი წვლილი შეიტანეს და შეძლებისდაგვარად შეეცადნენ წინ წაენიათ საქართველოში მსოფლიო ისტორიის სწავლება, შესწავლა, პოპულარიზაცია. მთავარი, სწორედ, ეს იყო. ამ სახელმძღვანელოების მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს. საკითხისადმი მიდგომა მეცნიერული იყო და, უპირატესად, პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე იყო ორიენტირებული, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ამიტომ, ამ სახელმძღვანელოებისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება ან აპოლოგეტური მიდგომა გადაჭარბებული უნდა იყოს და უმართებულო იქნებოდა. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა აღმოვჩნდეთ. უნდა ვეცადოთ გამოვწახოთ საშუალებო გზა, ოქროს შუაგული, რომელიც საშუალებას მოგვცემს გამოვკვეთოთ როგორც შუქი, ისე ჩრდილი და შევეცადოთ ავხსნათ მათი გამომწვევი მიზეზები. ეს იქნებოდა სწორი მიდგომა.

არსებობდა დიდი ალბათობა, რომ ეს გზა გაგრძელდებოდა, დაწყებული საქმე ბოლომდე იქნებოდა მიყვანილი და საქართველოში დაინერგებოდა მსოფლიო ისტორიის ნორმალური საერთაშორისო სტანდარტების შესატყვისი, პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, მაგრამ, უმთავრესად, პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ეს ასე არ მოხდა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ მსოფლიო ისტორიის სწავლებამ, შესწავლამ, პოპულარიზაციამ, სულ სხვა ხასიათი მიიღო, რომელიც თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინგადადგმულ ნაბიჯად, ძნელია მივიჩნიოთ.

ბიბლიოგრაფია:

- „მანათლება“ – გაზ. „მანათლება“. №2, 1919;
- ავალიანი, 1920(ა) – ავალიანი სიმონ. მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XV-XVIII სს.). ტფ., 1920;
- ავალიანი, 1920(ბ) – ავალიანი სიმონ. მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო (XIX-XX სს.). ტფ., 1920;
- გველესიანი, 1920 – გველესიანი ივანე. საშუალო საუკუნეთა ისტორია. შედგენილი პროფესორ ა. ა. ვასილიევის სახელმძღვანელოს მიხედვით. საშუალო სკოლებისათვის ტფ., 1920;
- ღუნდუბა, 1920 – ღუნდუბა ვარლამ. საშუალო საუკუნეთა ისტორია. ტფ., 1920;
- ვულფიუსი, 1919(ა) – ვულფიუსი ანდრეა. საშუალო ისტორიის სახელმძღვანელო. ქუთაისი, 1919;
- ვულფიუსი, 1919(ბ) – ვულფიუსი ანდრეა. ახალი ისტორია. ქუთაისი, 1919;
- კალანდაძე, 2013 – კალანდაძე მერაბ. დიმიტრი უზნაძე როგორც ისტორიკოსი, – „ანალები“. №9, 2013;
- კალანდაძე, 2016(ა) – კალანდაძე მერაბ. დიმიტრი უზნაძე საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე და ნაპოლეონზე. თბ., 2016;
- კალანდაძე, 2016(ბ) – კალანდაძე მერაბ. ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში. თბ., 2016;
- კალანდაძე, 2016(გ) – კალანდაძე მერაბ. საქართველოში მსოფლიო ისტორიის შესწავლის ევოლუცია, – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. №1-2. 2016;
- კალანდაძე, 2017 – კალანდაძე მერაბ. სუვერენულ საქართველოს რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში გამოსული მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, – „ანალები“. №13. თბ., 2017;
- ლავისი, 1918 – ლავისი ერნსტ. ახალი ისტორია. თარგმნა ტრ. რუსაძემ. ქუთაისი, 1918;
- მამუკელაშვილი, 1993 – მამუკელაშვილი ნაირა. ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, – ალექსანდრე ნამორაძის სახელობის კრებულის. თბ., 1993;
- მამუკელაშვილი, 1996 – მამუკელაშვილი ნაირა. ახალი ისტორიის სწავლება საბჭოთა საშუალო სკოლაში, – კრებული მიძღვნილი ვარლამ დონაძის ხსოვნისადმი. რედაქტორი ნ. მამუკელაშვილი. თბ., 1996;
- ნაბიძე, 1919 – ნათაძე გრიგოლ. ინგლისის მოკლე ისტორია. ტფ., 1919;
- უზნაძე, 1916 – უზნაძე დიმიტრი. ისტორია. პირველყოფილი კულტურა. ტფ., 1916;
- უზნაძე, 1919 – უზნაძე დიმიტრი. ძველი ისტორია. წიგნი 1. ძველი აღმოსავლეთი და ძველი საბერძნეთი. ტფ., 1919;
- უზნაძე, 1920 – უზნაძე დიმიტრი. ძველი ისტორია. წიგნი 2. ძველი რომი. ტფ., 1920;
- უზნაძე, 1922 – უზნაძე დიმიტრი. ძველი აღმოსავლეთი და პირველყოფილი კულტურა. ტფ., 1922;
- უზნაძე., 1919 – უზნაძე დიმიტრი, გველესიანი ივანე. ახალი ისტორია (XVIII-XIX სს.). ტფ., 1919;
- უზნაძე., 1920 – უზნაძე დიმიტრი, გველესიანი ივანე. ახალი ისტორია (XV-XVIII სს.). ტფ., 1920;

- *წიგნი, 1919* – **წერეთელი ალექსანდრე**. მსოფლიო ისტორია. წიგნი 1: ძველი ისტორია. ტფ., 1919;
- *წიგნი, 1920(ა)* – **წერეთელი ალექსანდრე**. მსოფლიო ისტორია. წიგნი 2: საშუალო საუკუნეთა ისტორია. ტფ., 1920;
- *წიგნი, 1920(ბ)* – **წერეთელი ალექსანდრე**. მსოფლიო ისტორია. წიგნი 3: ახალი საუკუნეები. ტფ., 1920;
- *წიგნი, 1978* – **წერეთელი ქეთევან**. სასკოლო ისტორიული განათლება საქართველოში 1804-1917 წლებში. თბ., 1978;
- *ქმეზურიძე დოდო*, 2000 – **ქმეზურიძე დოდო**. განათლება 1918-1921 წლებში. თბ., 2000;
- *ქმეზურიძე, 1920* – **ქმეზურიძე თეიმურაზ**. ახალი ისტორია. ქუთაისი, 1920;
- *ВИНОГРАДОВ, 1901* – **Виноградов Павел Гаврилович**. Учебник всеобщей истории. Часть 3: *Новая История*. СПб, 1901.

MERAB KALANDADZE¹

ON THE TEXTBOOK OF “NEW HISTORY” BY DIMITRI UZNADZE AND IVANE GVELESIANI

The present work aims to identify one particular issue. The first national textbook “New History” by D. Uznadze and I. Gvelesiani was translation as some people think or they was author-compilers. The Question is interesting and actual. His clarification have principal importance This will enable us to be more clearer in historical science d. Uznadze’s contribution.

Such a choice, obviously, is not accidental, and is largely opaque to p. Vinodov’s textbook was perfectly suited to their political ideals. While assessing key issues of world history, they were mainly focused on progressive-liberal honors. This was a scientific approach to the issue, which naturally has its plus and minuses. It was one of the real situations in which Georgia’s sovereign republic was working on the first national school textbook of world history, one of the realistic and practical solution.

The first national textbook “New History” by D. Uznadze and I. Gvelesiani is not translation into russian textbook by russian historian P. Vinogradov as some person thinks. We deal with a creative approach to translation, which is p. It is an attempt to divert Vinogradov’s textbook. The author of the textbook on this issue d. Uznadze and I. Gvelesiani’s approach is much closer and more appealing to us. They consider themselves to be the authors of this textbook. Perhaps it would be more correct.

¹ **Merab Kalandadze** – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Ivane Javakhi-shvili Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ავთანდილ კილასონია¹

**დეგრადირებული ბატონყმობა – ადამიანებით ვაჭრობის
წყარო გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში**

ადამიანებით ვაჭრობა, ქართული წყაროების „ტყვის სყიდვა“ გამონწვეული იყო XVI-XVIII სს. საქართველოსა და მის გარშემო შექმნილი რთული მდგომარეობით: ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლით, ირან-ოსმალეთის განუწყვეტელი აგრესიითა და ამ ნიადაგზე ქვეყნის ეკონომიკური დაჩიხულობით. მიზეზთა შორის უპირველესი მაინც ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრების დაქვეითება იყო – გლეხთა ექსპლოატაცია გაიზარდა, ფეოდალური წესი და რიგი დაირღვა და სათავე დაედო უმძიმეს დანაშაულს – ადგილობრივი კაცის ქვეყნის გარეთ მონობაში გაყიდვას.

XVII ს. მოყოლებული ადამიანებით დანაშაულებრივ ვაჭრობას ძირითადად კვებავდა დეგრადირებული ბატონყმური ურთიერთობა. ამ დროიდან საქართველოში უკვე დიდი ხნის გამარჯვებულ ფეოდალიზმს შემდგომი ევოლუციური განვითარების საშუალება მოესპო. ეპოქის საერთო დამახასიათებელ მოვლენად იქცა „ბატონყმური რიგის“ გლეხის საზიანოდ დარღვევა, სოციალურ ურთიერთობათა გამწვავება და ექსპლუატაციის მახინჯი ფორმების ფართოდ გავრცელება (**ჯამბურია, 1973: 187**).

ჯერ კიდევ XV საუკუნეში საბოლოოდ გაქრა პროგრესული სამოკარგაო მიწათმფლობელობა. ფეოდალებმა ერთ დროს საგამგეოდ მიჩენილი მიწები სამემკვიდრეო მამულებად გადააქციეს და აქ, ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტის პირობებში, თავიანთი განუსაზღვრელი ეკონომიკური და პოლიტიკური ბატონობა დაამყარეს. ამ პროცესის შედეგი იყო სამთავროთა და სათავადოთა სისტემის წარმოშობა, რამაც გადამწყვეტი როდი შეასრულა გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

XVI-XVIII სს. გლეხობას, ქვეყნის ძირითად მწარმოებელ მასას, ეკონომიკური და პირადი დამოუკიდებლობა დიდი ხნის დაკარგული ჰქონდა. ის საბოლოოდ იყო მიმაგრებული მებატონის მიწას, საიდანაც ამ უკანასკნელის ნებართვის გარეშე წასვლა არ შეეძლო.

¹ **ავთანდილ კილასონია** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ამ პერიოდში ტერმინი „გლეხი“ ორი მნიშვნელობით იხმარებოდა. ფართო გაგებით ასე იწოდებოდა არათავისუფალ მინათმოქმედთა მთელი კლასი, ვინრო შინაარსით კი მებეგრეს, მოყალნეს, მოინალეს ნიშნავდა. მათ განასხვავებდნენ იმის მიხედვით, თუ ვის ეკუთვნოდნენ, რა ქონების მფლობელები იყვნენ და რა უფლებრივ დამოკიდებულებაში იყვნენ ბატონთან.

მინას, რომელზეც გლეხი იჯდა და თავისი მეურნეობა ჰქონდა მონყობილი, „საგლეხო მამული“, იგივე „საკომლო“ ეწოდებოდა. ქართული ფეოდალური სამართლით საკომლოს სრული ბატონ-პატრონი ფეოდალი იყო, რომლის ნებართვის გარეშე გლეხს მისი გასხვისების უფლება არ ჰქონდა. გლეხობის ეკონომიკურ დამცრობაზე მიუთითებს ის გარემოება, რომ ამ დროს ერთ საკომლოზე უკვე ორი, სამი და ოთხი კომლიც იჯდა, ხოლო დასავლეთ საქართველოში რვა კომლიც მჯდარა (*ქსდ, II, 1965: 187*). ეს ხელს უწყობდა გლეხის მინიდან მონყვეტას და უმინო გლეხთა კატეგორიის წარმოშობას.

გლეხების უდიდეს ნაწილს მებეგრეები შეადგენდნენ. მათი ძირითადი ვალდებულება გადასახადების გამოლება და მუშაობა იყო. ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით მებეგრე გლეხები 4 კატეგორიად იყოფოდნენ:

I – „კარგი გლეხები“, რომლებიც სრულ საკომლოზე იჯდნენ და მთელ ბეგარას იხდიდნენ;

II – „შუათანა გლეხები“, რომლებიც ნახევარ საკომლოს ფლობდნენ და, ჩვეულებრივ, სრულ ბეგარას არ იხდიდნენ;

III – „მცირე გლეხები“, რომელთა მამული ნახევარ საკომლოზე ნაკლები იყო და ბეგარაც შესაბამისი ედოთ;

IV – „შეუძლებელი“ ანუ „ბეზმისქინნი“, უალრესად მცირემინიანი ან უმინოები, რომელთაც ბეგარა-გამოსალებთა გადახდის უნარი არ შესწევდათ, თუმცა ცალკეულ შემთხვევაში მცირე გამოსალებს იხდიდნენ.

მებეგრეთა დაყოფა „წოდებრივი“ ხასიათის არ იყო და ერთიდან მეორე ჯგუფში გადასვლა ბატონის ნებართვას არ საჭიროებდა (*მეგრულად, 1965: 203-204*). მებეგრეთა კატეგორიაში შედიოდნენ „წყალობის ყმად“ და „ნასყიდად“ წოდებული გლეხებიც.

ნასყიდი იყო გლეხი, რომელიც უმამულოდ იყო გაყიდილი და დაკარგული ჰქონდა მინის მემკვიდრეობით გადაცემის უფლება. ხშირ შემთხვევაში ნასყიდს ბატონი ისევ მინაზე სვამდა, მაგრამ ეს მინა მასზე მკვიდრად მიმაგრებული არ იყო. ბატონს შეეძლო მისი კვლავ უმინოდ გაყიდვა. აღმოსავლეთ საქართველოში სწორედ ასეთი გლეხები იყიდებოდნენ უმთავრესად „თათრებზე“, თბილისის მეციხოვნე ირანის ჯარისკაცებზე, რაც, ფაქტობრივად, ქვეყნის გარეთ გაყიდვას ნიშნავდა.

„ნასყიდი“ აღმოსავლეთ საქართველოში ყველაზე უფლებო გლეხი იყო. მას ბატონი თვითნებურად უწესებდა გადასახადს მაშინ, როცა

მკვიდრ გლესს ამას ტრადიცია განუსაზღვრავდა. ნასყიდის სტატუსი არსებითად ტყვის, იგივე მონის მდგომარეობას უახლოვდებოდა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მისი მოკვლა არ შეიძლებოდა.

ნასყიდთა კატეგორიის გაჩენა „ბატონყმური რიგის“ მოშლის დამადასტურებელი მოვლენა იყო. ფეოდალები თავიანთი საჭიროების გამო ხშირად კანონს აღრვევდნენ და თვითნებურად, უმამულოდ ჰყიდდნენ თავიანთ გლეხებს.

მთავარი წყარო გლესთა ამ კატეგორიის გაჩენისა იყო დავალიანება, ტყვედ ჩავარდნა, შიმშილობა, ბატონის წინაშე ჩადენილი დანაშაული და მისთანანი (**აკოფაშვილი, 1962: 80**). იყო შემთხვევები, როდესაც გარემოება აიძულებდა გლესს თავი ნასყიდად დაედო და მინის მემკვიდრეობით სარგებლობის უფლებაზეც ხელი ნებით აელო.

მრავალი საბუთი არსებობს ჩამოთვლილ მიზეზთა გამო საკუთარი თავის, შვილის, ძმის და სხვა ახლობლის გაყიდვისა. ნასყიდი გლეხები ბლომად იყვნენ ქართლსა და კახეთში. განსაკუთრებით მრავლდებიან ისინი XVIII. II ნახევრიდან (**ასათიანი, 1978: 213**).

ამავე პერიოდის დასავლეთ საქართველოშიც გვხვდებიან უმიწოდ გაყიდული გლეხები, მაგრამ ნაკლებად, რაც იმით აიხსნება, რომ სტატუსდამცრობილი, უმიწო გლეხები ტყვის სყიდვის ფართოდ გავრცელებისა და ოსმალეთის სიახლოვის გამო ადვილად გაედიდებოდნენ ქვეყნის გარეთ.

„წყალობის ყმად“ იწოდებოდა ბატონთან ნებით მოსული გლეხი, რომელსაც წასვლის უფლება შენარჩუნებული ჰქონდა, მებატონესთან სათანადო წერილობითი ან ზეპირი ხელშეკრულებით იდგა და, საჭიროების შემთხვევაში, კანონი იცავდა. გლესთა ეს კატეგორიაც უმიწო და ამოძრავებული იყო. მაშინ, როცა ფეოდალურ საზოგადოებაში ყველას თავისი პატრონი ჰყავდა, მისი თავისუფლება მტკიცე არ იყო, კიდევ მეტი, სახიფათოც იყო. ისიც ადვილად მისატაცებელ-მისათვისებელთა კონტინგენტს ავსებდა. XVI-XVIIIსს. წყალობის ყმების რაოდენობა ცოტა იყო და ისინი, ძირითადად, ერთი სამეფოდან მეორეში გაქცეული ან თავდახსნილები იყვნენ.

„თავდახსნა“ ამ პერიოდის საქართველოში ბატონყმობის ფარგლებში სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების ერთ-ერთი ფორმა იყო. ეს მდგომარეობა სათანადოდ იურიდიულად ფორმდებოდა და ამის დამადასტურებელ საბუთს „თავდახსნისა და აზატობის წიგნი“ ერქვა (**დოკუმენტები.., I, 1940: 248**). ამ ინსტიტუტს იცნობს და ასე უწოდებს მას ვახტანგ VI-ის სამართალი (**ქსდ, I, 1963: 547**). იმ დროს საქართველოში არსებული ვითარება – ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტე და საქალაქო ცხოვრების განუვითარებლობა, უცხოელ დამპყრობთა ხშირი შემოსევები, მთის ექსპანსია, თუ ტყვის სყიდვა თავდახსნილთა გამრავლების პირობებს სპობდა (**ჯამბურია, 1973: 198**).

XVI-XVIII საუკუნეებისათვის დამახასიათებელია ხიზან გლესთა

კატეგორიის გამრავლება. ამ ტერმინით ერთი ბატონიდან მეორესთან გაქცეული გლეხი აღინიშნებოდა. გაქცევის სიხშირე ინტენსიური მეურნეობის მოშლაზე მიუთითებდა. ჩვეულებრივ, გლეხები დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთში გარბოდნენ. უფრო ხშირი იყო კახეთში გაქცევა, რაც განსაკუთრებით ინტენსიური ასევე XVIII ს. II ნახევრიდან ხდება.

არსებითად იგივე იყო „ბოგანობა“. ხიზნობა-ბოგანობა უმინობისა და ბატონყმური ექსპლოატაციის სიმძიმისგან მომდინარეობდა. ამ კატეგორიის გლეხთა კანონმდებლობითა და ტრადიციით აღიარება XVIII ს. II ნახევარში მთავრდება (**მუსხელიშვილი, 1940: 316-317**).

გლეხთა თავისებურ კატეგორიას გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში წარმოადგენდა მოჯალაბე, რომელიც მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს სოციალური ურთიერთობისთვის იყო დამახასიათებელი. მოჯალაბე მოსახლე კაცი არ იყო. ის მუდმივად ბატონის კარმიდამოში ცხოვრობდა და ყველაზე მძიმე და სათაკილო საქმეს ასრულებდა. ბატონს შეეძლო მისი ოჯახის წევრების ცალ-ცალკე გაყიდვა, ნებისმიერად დასჯა და სხვ.

საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთში ფეოდალურ ურთიერთობებს თავისი სპეციფიკა ჰქონდა. აფხაზეთში ის უფრო განუვითარებელი იყო, ვიდრე დანარჩენ საქართველოში. გლეხობის ძირითადი მასა – ანხაიუ – აქ ჯერ კიდევ არ იყო საბოლოოდ დაყმევებული, მხოლოდ მისი მცირე ნაწილი იყო გადასული მებეგრეთა კატეგორიაში და ბატონყმურ ექსპლოატაციას განიცდიდა.

დაბეგრითა ძირითად კატეგორიას აფხაზეთში ამაცურასკუ შეადგენდა, „კაცი რომელსაც მუშაობა ედო“ და რომელიც იხდიდა ნატურალურ გადასახადს ღორის, თხის, მარცვლეულის და სხვა ნატურალური პროდუქტების სახით.

ერთ-ერთ უუფლებო მწარმოებელს ამ პერიოდის აფხაზეთში წარმოადგენდა ახოიუ, „საჭმლის მომზადებელი“, იგივე „მუშა“ თუ „მზარეული“. სამეგრელოში მას „დოლმახორესაც“ ეძახდნენ. ახოიუს ზოგჯერ მეგრელს – „აგირუასაც“ და გურულს – „აგურუას“ უწოდებდნენ. გ. ძიძარას განმარტებით, ამ მოვლენაში აისახა ბატონყმობის უფრო ადრე და ღრმად განვითარების ფაქტი სამეგრელოსა და გურიაში, მეორე მხრივ, ახოიუს რიგების სამეგრელოდან და გურიიდან გამოქცეული გლეხებით შევსების შემთხვევები (**Дзидзария, 1958: 284-285**). უეჭველია, რომ ამ კატეგორიის გლეხთა რიგების შევსების წყარო აფხაზეთა თარემის შედეგად გატაცებული ადამიანებიც იყვნენ.

ყველაზე უუფლებო გლეხს აფხაზეთში წარმოადგენდა ახაშვალა. მას არ გააჩნდა არავითარი საკუთრება, ოჯახის შექმნის უფლება და სხვ. ახაშვალათა რიგები ასევე ივსებოდა „ტყვეებისა“ და „ნასყიდებისგან“. მათი შევსების წყარო იყო აგრეთვე „სისხლის ფასში“ აღებული გლეხების „უკანონო შვილები“ (**ჯამბურია, 1973: 200-201**).

მთელ საქართველოში გლეხთა პრივილეგიებულ ფენას წარმოადგენდნენ მსახურები. ბატონის ცხენით ხლება და ლაშქრობაში მონაწილეობა მსახურის უპირატესობა იყო მებეგრესთან შედარებით. XVI-XVIII სს მწარმოებელთა საერთო მდგომარეობის გაუარესებამ მსახურის სოციალურ სტატუსზეც მოახდინა გავლენა. თუ ბექა-ალბუღას სამართლით მსახურის სისხლი 1000 თეთრად იყო შეფასებული, გლეხისა კი – 400-ად (*ქსდ, I, 1963: 428-429*, მუხლები 7-11), ვახტანგის სამართლით მსახურის სისხლი 24 თუმანია, მებეგრისა კი – 12 (*სამართალი.., 1981: მუხლები 32, 33*).

მებეგრე გლეხის მსახურად აღზევება მებატონის უფლება იყო. მასვე შეეძლო მისი დამცრობა – „მართველ დანაშაულზე“ ცემით, დაბმით, დარბევით, გაყიდვითა და სხვა გვარად დასჯა (*ჯამბურია, 1960: 118*).

მწარმოებელთა სოციალური სპექტრის ასეთი მრავალფეროვნება ბატონყმურ ურთიერთობათა დაჩიხულობის შედეგი იყო. ქვეყნის საერთო ეკონომიკური დაცემის პირობებში ფეოდალური ექსპლუატაციის ზრდა, ბეგარა-ვალდებულებების გადიდება, რომელიც არ ემყარებოდა ეკონომიკურ აღმავლობას, კიდევ უფრო აქვეითებდა მეურნეობას. სასტიკი მებატონის შიშით, რომელიც გლეხ საარსებო მინიმუმსაც არ უტოვებდა, მწარმოებელი ნაკლებად ზრუნავდა მეურნეობის უკეთესად მოწყობაზე მაშინაც კი, როდესაც მშვიდობიანობა იყო და სხვა ხელისშემშლელი პირობებიც არ არსებობდა.

XVI-XVIII სს. გლეხთა მდგომარეობის უკიდურესად გაუარესების ხანა საქართველოში. დამახასიათებელია, რომ ამ საუკუნეებში ყმის ვალდებულება-გამოსაღებები 6-ჯერ და მეტად გაიზარდა (*ჯავახიშვილი, 1948: 190*). მებატონეთა მიერ თვითნებურად გაზრდილ გამოსაღებებს დაემატა უცხოელ დამპყრობთა სასარგებლოდ შემოღებული ახალი გადასახადები – „სათათრო“, „მალი“, „საური“, „საყაენო“ და მისთანანი (*ჯავახიშვილი.., 1943: 267*).

ამ დროიდან დაირღვა პროპორცია, რაოდენობრივი თანაფარდობა გაბატონებულ და მშობელ მოსახლეობას შორის. განუწყვეტლივ ომიანობებს შეეწირა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი, უპირატესად, მწარმოებელი მასა. თავადაზნაურობა დარჩენილთაგან ცდილობდა შემცირებული შემოსავლის ამოღებას, რაც აუტანელს ხდიდა გლეხის ისედაც მძიმე მდგომარეობას.

გაუსაძლისი იყო გლეხობის ცხოვრება ბოლომოუღებელი შინაფეოდალური ომების გამოც. მოდავე ფეოდალები არბევდნენ და ძარცვავდნენ ერთმანეთის ყმა-მამულებს, ტყვეებად მიჰყავდათ მოსახლეობა, რომელიც, ვითარც „ომში ნაშოვნის“, მათი „მიუდევარი საკუთრება“ ხდებოდა.

მეფის ხელისუფლება ვერ ახერხებდა კანონიერების დაცვას, რასაც ლოგიკურად მოჰყვა სოციალურ წინააღმდეგობათა გამწვავება, მომრავლდა სასამართლოში ჩივილი და დავა. ამ დავაში, როგორც წესი, ძლიერი იმარჯვებდა. გლეხი სამართალს ვერ ჰპოულობდა, რადგან სასა-

მართლო, ისევე როგორც მთელი სახელმწიფო აპარატი, ფეოდალთა ხელში იყო. ურჩსა და მომჩივანს მებატონე საბაბს უძებნიდა, დანაშაულს აბრალებდა და ქვეყნის გარეთ ჰყიდდა.

შევიწროებული გლეხი გამოსავალს გაქცევა-გახიზვნაში ხედავდა, მაგრამ ამით საკუთარ თავს მეტ უკანონობაში იგდებდა. ამრიგად ამოძრავებული გლეხი ადვილად იქცეოდა საკბილოდ და „საქონლად“ მოთარეშე, ადამიანებით მოვაჭრე ავაზაკებისთვის.

ხშირად გაქცევის შედეგი გალევება, გაოსება და გააფხაზება იყო, დეკლასირებული გლეხები უერთდებოდნენ უცხო ეთნოსს და მათთან ერთად სჩადიოდნენ დანაშაულებრივ ქმედებებს. ისინი საკუთარი თანამემამულეების ჩაგვრა-ანოკებაში მომხვდურებს არაფრით ჩამოუვარდებოდნენ.

გაუსაძლისი ექსპლოატაციისა და გამწვავებული სოციალური ურთიერთობების შედეგი იყო მოსახლეობის უკიდურესად მძიმე მორალური განწყობილება. მუდმივი საფრთხის, დაძაბულობისა და დეპრესიის პირობებში უცხოობაში გადაკარგვა და საკუთარი თავის მონად გაყიდვაც არ უნდა ყოფილიყო გასაკვირი.

„უსამართლობამ გაგვრეკა საქართველოდამ, იორამისა და ბერის ყმობა არ შეგვიძლიან“, – ნერდნენ ჯავახეთს გაქცევის მიზეზად ყმები დანდურაშვილები (*დოკუმენტები... II, 1953: №110*). ამავე პერიოდში მღვდელი ნიკოლოზ ჩუთკერაშვილი უმართებულო ზენოლის გამო იმუქრებოდა, „თუ არ მამეშვები, იქავ ურჯულოში წავალ“ (*სეა... 118*). იგივე მომჩივანი, რომელმაც წლების მანძილზე ძლიერთან დავაში სამართალს ვერ მიაღწია, 1794 წელს მეფესთან ჩივის: „ამას გევედრებით, დიდებულო ხელმწიფევე, არც მამა ყოფილა და არც პაპა იმისი ყმა და ნურც მე დამკარგავთ. თქვენი ყმობა მსურს და ამ უსამართლო ბატონყმობისაგან გამანთავისუფლე და თუ არა მეშველება რა, კურთხეულ არს ღმერთი, სადიდამაც ჩემი მამა და ბიძა მოსულან, მეც იქ წავალ. მრავალი ქრისტიანი არის უსჯულოში ტყვეთ და მეც იქ წავალ“ (*სეა... 118*).

1742 წლის ერთი საბუთით, დუხჭირი ცხოვრებისგან გაუსაძლის მდგომარეობაში ჩავარდნილი გლეხი საკუთარ შვილს ყიდის: „მალუჯათის თეთრს გვთხოვდნენ და საქონელი სულ ლეკმა წაგვართო, ილაჯი არასი გვექონდა, ჩემი შვილი მოგყიდე ჩემის ნებითა“ (*დოკუმენტები... II, 1953: 434*).

1768 წელს ძმები დათუნა და ბერი ლაფაჩები წიგნს მიართმევენ გიორგი ყულარალას: „მამა ჩვენი ლეკმა ჭარებში დაიჭირა და დაგვიტყვევა აქეთა და იქეთ ბევრს ვეცადენით მამის გამოხსნას, მაგრამ ვერა ვიღონეთ რა, მუხლს მოგეხვივნით და მამის დახსნას შემოგვეხვევნით. თქვენც წყალობას დაგვპირდით და მამის ჩვენის დახსნასა და ღწრომ ხელი მოგიმართოთ და მამაჩვენი ბევრად დაიხსნათ თუ ცოტათა, ჩვენი თავი თქვენთვის ნასყიდად მიგვიცია“ (*დოკუმენტები... II, 1953: 434*). მს-

გავსი საბუთების დამონმება ბლომად შეიძლება.

არსებული ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობები სწორედ რომ საუკეთესო ნიადაგს ქმნიდა ადამიანებით ვაჭრობის განვითარებისთვის. განსაკუთრებით რელიეფურად ეს დასავლეთ საქართველოში ჩანს. აქ მრავალი ნივთი, რომლის შექმნის სურვილი ფეოდალებს ჰქონდათ, თურქ ვაჭრებს შემოჰქონდათ და მხოლოდ ადამიანებზე ცვლიდნენ. „ქვეყნის მესვეური“ ადგილობრივი დიდებულებიც დაუბრკოლებლად ენეოდნენ ამ დანაშაულებრივ გაცვლით ვაჭრობას.

როგორც შემორჩენილი საისტორიო მასალა მჭევრმეტყველურად ადასტურებს, დას. საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა დარღვევა მარტოოდენ „ბატონყმური რიგის“ მწარმოებლის საზიანოდ დარღვევითა და მხოლოდ ბეგარა-გადასახადების უზომო გაზრდით არ ამონურულა, აქ მებატონეებმა უგულვებელჰყვეს გლეხის ყოველგვარი უფლება და ის მონის მდგომარეობაში ჩააყენეს, ოსმალთა ვაჭართაგან თავიანთის საჭირო საქონელი რომ შეეძინათ, დასავლეთ საქართველოს ფეოდალები ჯერ კანტიკუნტად და ფარულად, შემდეგ კი აშკარად და მასობრივად ჰყიდდნენ უცხოელ ვაჭრებზე თავიანთ საკუთარ თუ მეზობელი ფეოდალების ყმებს (**ბერძენიშვილი, 1973: 171**).

XVIII. სამეგრელოს სოციალურ ურთიერთობათა დახასიათებისას ა. ლამბერტი წერს, რომ „თავადებს ისეთი უფლება და მნიშვნელობა აქვთ სამეგრელოში, როგორც არ მოეპოვება არც ერთ თავადს ევროპაში... აქაური ბატონის უფლება ბევრად აღემატება იტალიელი თავადის უფლებას, რადგან აქაურ ბატონს შეუძლია გაასამართლოს თავისი ყმა და მას უფლება არა აქვს მის განაჩენზე იჩივლოს თვით მთავრის წინაშე. ბატონს შეუძლია არა თუ დაატუსაღოს თავისი ყმა, არამედ აწამოს და სასტიკად დასაჯოს, მაგალითად, მოსჭრას მას ხელი, ფეხი, ამოთხაროს თვალები, წაართვას ყოველივე ქონება და მოუსპოს თვით სიცოცხლეც. გარდა ამისა, თუ რომელიმე ყმა უშვილოდ გარდაიცვალა, მისი ყოველი ქონება რჩება ბატონს. ზოგჯერ, როცა ყმას მარტო ერთი მცირეწლოვანი შვილი რჩება, ბატონი ამ შვილს ჰყიდის ხოლმე თურქეთში და მის მემკვიდრეობას თვითონ იჩემებს“ (**ლამბერტი, 1937: 30–31**).

ფეოდალური კანონიერება დას. საქართველოში იმდენად იყო მოშლილი, რომ ჩვეულებრივი იყო ბეგარა-გადასახადების გადაუხდელობის გამო გლეხისთვის ცოლ-შვილის წართმევა და თურქეთში გაყიდვა.

ს. კაკაბაძის დაკვირვებით, იმერეთში, 1540-იანი წლებიდან 1770-მდე, ვერცხლი გაძვირდა დაახლოებით 25%-ით, რამაც გამოიწვია ფასების შესაბამისად დაწევა ადგილობრივ პროდუქტსა და ნედლეულზე. ამან გააღარიბა ქვეყანა საგარეო ვაჭრობისას, მით უმეტეს მაშინ, როცა ძირითადი მწარმოებელი მასა – გლეხობა – მუდმივი ომიანობის გამო აოხრებული და გაღატაკებული იყო. შექმნილ ვითარებაში ქვეყანა ვერ ჰპოულობდა სათანადო ეკვივალენტს საგარეო ვაჭრობის საწარმოებ-

ლად. ძირითად პარტნიორებს ერთადერთ ადგილობრივ პროდუქტზე, ადამიანებზე ჰქონდათ მოთხოვნილება, ამიტომაც ცოცხალი ადამიანი იყო გადაქცეული საგარეო ვაჭრობის ერთ-ერთ ძირითად საგნად, ტყვეები წარმოადგენდნენ იმ ექვივალენტს, რომელიც შესაძლებლობას აძლევდა გაჭირვებულ ქვეყანას უცხოეთიდან შემოეტანა მისთვის საჭირო საქონელი (**კაკაბაძე, 1922: 108-109**).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სავსებით ლოგიკურია, რომ ამ დროს ქვეყანაში „ტყვეთა“ გარკვეული კონტინგენტი მუდმივად არსებობდა და მათი რიგების შემავსებელი წყაროც მრავალფეროვანი გახდა. ოქრო-ვერცხლისა და ფულის სინაკლების პირობებში ის ბრუნვაში იყო, როგორც გაცვლა-გამოცვლის თავისებური საშუალება.

ნიშანდობლივია, რომ XVIII. 20-იანი წლების ქართული იურიდიული საბუთის ერთ-ერთი სახეობის, „ერთგულების ნიგნის“ მიხედვით, რომელიც საზოგადო ფორმულებს შეიცავს „სალაროსთან“ „ტყვეც“ არის ნახსენები ფულის და ღირებულ ნივთთა გვერდით, რაც ამ მიზნით მათი ტრიალის მასიურსა და ჩვეულებრივ ხასიათზე მიუთითებს: „... თავდებობითა და მინდობით ესე უკუნისამდე ყამთა გასათავებელი უთუო და უთუძცაო პირი და ფიცი მოგახსენენ ჩვენ... თქვენდა შვილთა თქვენთა ასრე და ამა პირსა ზედა: ვიყვნეთ თქვენთვის დღეს და დღეის იქით კარგნი და კარგის მდომნი. არა გავნოთ, არა გაზიანოთ, არა გიცრუოთ, არა გიტყუოთ, არა გიჩხუბოთ და არც ღმრთისაგან და კაცთაგან კარგი დაგვემართოს იმისნი მომჭირვენი ვიყუნეთ, თქვენის მტერისა მტერნი ვიყუნეთ და მოყუარისა მოყუარე და თუ ან ტყუე ან სალარო მოგვაბაროთ, უზიანოდ და უსირცხვოდ ასევე მოგაბაროთ და არც სხვის კაცის სათაო თქვენზე დავიდვათ. ამის გასათავებლად და თავდებად მომიცემია ღმერთი და ყოველნი წმინდანნი ღმრთისანი, ზეცისანი და ქვეყნისანი, ხორციელნი და უხორციონი“ (**ქსდ, III, 1970: 485-486**).

ტყვე, როგორც საზღაურის სახე ფულთან და სხვა მატერიალურ ფასეულობებთან ერთად არის ნახსენები ვახტანგ VI სამართალშიც. „კარი სისხლის განჩინებისა“, რომელიც საგანგებოდ ეხება და აწესრიგებს, „თუ რასაც ფერს სისხლში რომელ გვარის კაცს რას საქონლიდან მიეცემა“, ტყვე მხოლოდ საზოგადოების ზედა ფენის და პრივილეგირებულითა საზღაური ჩანს.

გლეხი კაცისა და მსახურის სისხლის საზღაურად ვახტანგის სამართლის მე-18 მუხლით „ძროხა, ცხვარი, ცხენი, იარაღი და სახლს სახმარი რკინა-რვალი“ იყო განჩენილი (**სამართალი.., 1981: მუხლი 185**).

მე-19, მე-20, 21-ე მუხლებში აზნაურისა და სამივე კატეგორიის თავადის სისხლის საზღაურად ტყვეებიც არის დაწესებული (**სამართალი.., 1981: მუხლი 186**).

ამკარაა, რომ ტყვე სოციალურად უმდაბლეს საფეხურზე მდგომი ადამიანია, ის ჩამონათვალში ძროხისა და ცხვრის შემდეგ არის დასახელებული

ბული, რაც პირდაპირ მიუთითებს მის მონურ და სრულიად უფლებო მდგომარეობაზე. გასარკვევი მხოლოდ ისაა, ყოველ შემთხვევაში, ერთ-ნიშნად ნათელი ვერ არის, თუ ვის გულისხმობს ტყვეში კანონმდებელი – სტატუს დაქვეითებულ ადგილობრივ გლეხს, თუ გარედან მოყვანილს. უფრო ეს უკანასკნელია სავარაუდო, რადგან ტყვე გლეხთა კატეგორიაში არ ჩაითვლება, მწარმოებელთა ასეთ ფენას ქართული სამართალი არ იცნობს. ამ აზრს ისიც ამაგრებს, რომ თავდაპირველად „ტყვე“ არაქართველს და უთვისტომოს ნიშნავდა, შემდეგ კი მოხდა მისი ტრანსფორმაცია.

პიეტრო დელა ვალეს გადმოცემით, საქართველოში ღარიბთა ჩაგვრა იმდენად უსაზღვრო იყო, რომ ისინი აღარ იყვნენ პატრონები არც თავიანთი ქონების, არც ღირსებისა და აღარც სიცოცხლისა. „კეთილშობილნი და წარჩინებულნი, რომელთაც ქართველები აზნაურებს უწოდებენ, ართმევენ მათ, როდესაც კი მოესურვებათ, ქონებას, ცოლ-შვილსა და, ძალზე ხშირად სიცოცხლესაც (თამარაშვილი, 1902: 249). აქ ყველაზე მდიდარი ყველაზე მეტი უფლებით სარგებლობს, ხოლო „მდიდრის უფლება ღარიბის მიმართ ყოველად აბსოლუტურია“ (თამარაშვილი, 1902: 249).

აღნიშნული ავტორის თანამედროვე პატრი ჯუზეპე ჯუდიჩეც საქართველოში გავრცელებულ ადამიანებით ვაჭრობას ყმა გლეხებზე თავადაზნაურთა განუსაზღვრელი უფლებებითა და მათი სიმრავლით ხსნის. მისი თქმით, „ეს საზიზღარი ჩვეულება იმიტომ გავრცელდა ასე ადვილად, რომ ბატონები უღმრთონი და მრავლად არიან, რადგან საქართველო სავსეა თავადებით, რომლებსაც ჩვენში ბარონებს ვეტყვი, ამათ განუსაზღვრელი უფლება აქვთ თავიანთ ქვეშევრდომებს რაც უნდათ ის უყონ, ასე რომ დამშლელი არავინ ჰყავთ. ბატონების ხელშია ყმათა სიცოცხლე და ნამუსი, ამიტომ ყოველადის სიადვილით, როგორც უბრალო რამე ნივთს, ოსმალებზე ჰყიდიან“ (თამარაშვილი, 1902: 250).

მსგავს გამონათქვამთა დამონმება კიდევ შეიძლება. ბუნებრივია, ზოგიერთ მათგანში გადაჭარბებასაც ექნება ადგილი, მაგრამ უეჭველია, რომ ეს არის ანარეკლი იმ დროის რეალობისა. სხვანაირად წარმოუდგენელია, რომ თავადაზნაურობას ისე თვითნებურად გლეხთა მიწიდან აყრა და დაუსჯელად ქვეყნის გარეთ გაყიდვა შეძლებოდა.

დამონმებული ცნობები დას. საქართველოს შეეხება, მაგრამ უკეთესი მდგომარეობა არც აღმ. საქართველოში იყო. ჟან შარდენის მიხედვით, აქ „დიდებულები თავიანთ ყმებზე ტირანულზე უმეტეს ძალმომრეობას იჩენენ. აქ უარესი მდგომარეობაა ამ მხრივ, ვინემ კოლხეთში. თავიანთ ყმა გლეხებს მთელი თვეების განმავლობაში საკუთარი სურვილისამებრ ამუშავებენ ისე, რომ არ აძლევენ საფასურს და არც საზრდოს. უფლება აქვთ თავიანთი ვასალების ქონებაზე, ართმევენ შვილებს და ჰყიდიან ან მონებად აქცევენ“ (შარდენი..., 1973: 298).

სწორედ „ბატონყმური რიგის“, იგივე ფეოდალური კანონიერების

მწარმოებლის საზიანოდ მოშლამ, გლეხის მონის მდგომარეობაში ჩაყენებამ და საზღვარგარეთ დაუბრკოლებლად გაყიდვის პრაქტიკამ XVI საუკუნისთვის ლოგიკურად დაამთავრა მონღოლთა ბატონობის დროიდან დაწყებული მწარმოებლის უფლებათა ხელყოფის პროცესი და ამით თითქმის მოულო ბოლო ფეოდალიზმის უპირატესობას მონათმფლობელობასთან შედარებით (**ბერძენიშვილი, 1965: 92**).

შეიძლება დავასკვნათ, რომ მოვლენები, რომლებიც გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში განვითარდა სრულებით არ შეესაბამებოდა ამ ქრონოლოგიური ცნების სტადიალურ შინაარსს, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო ფეოდალურ ურთიერთობათა რღვევის საფუძველზე და მის წიაღში ახალი, ბურჟუაზიული ურთიერთობების ჩასახვა, როგორც ეს საქართველოს მსგავს დასავლეთ ევროპის საზოგადოებებში მოხდა. ამავე საუკუნეების საქართველოში, პირიქით, არახელსაყრელი საგარეო პოლიტიკური გარემოცვის, ფეოდალური დაქსაქსულობის გახანგრძლივებისა და მუდმივი შინაომების გამო სრულ რეგრესთან გვაქვს საქმე. ყოველივე აღნიშნულმა გამოიწვია ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებაში უკვე განვლილის რენაიმაცია და გზა გაუხსნა უამრავ სოციალურ მანკიერებას და, მათ შორის, ყველაზე უბოროტესს – ადამიანების ტაცებას და საზღვარგარეთ გაყიდვის დანაშაულებრივ პრაქტიკას.

ბიბლიოგრაფია:

- *სპა., 118* – საქართველოს ეროვნული არქივი. ფ. 1450, ანან. 14, საბ. 118;
- *დოკუმენტები., I, 1940* – დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I: ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.). რედაქტორი და წინასიტყვაობის ავტორი **ნიკო ბერძენიშვილი**. თბ., 1940;
- *დოკუმენტები., II, 1953* – დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. II: ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XIX სს.). რედაქტორი **ნიკო ბერძენიშვილი**. თბ., 1953;
- *სამართალი., 1981* – სამართალი ვახტანგ მეექვსისა. ტექსტი დაადგინა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო **ისიდორე დოლიძემ**. თბ., 1981;
- *ქსძ, I, 1963* – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. I: ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნთა კრებული. ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო **ისიდორე დოლიძემ**. თბ., 1963;
- *ქსძ, II, 1965* – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II: საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X-XI სს.). ტექსტები გამოსცა და შენიშვნები დაურთო **ისიდორე დოლიძემ**. თბ., 1965;
- *ქსძ, III, 1970* – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III: საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო **ისიდორე დოლიძემ**. თბ., 1970;
- *აკოფაშვილი, 1962* – აკოფაშვილი გულჩინა. გლეხთა კატეგორიების საკითხისათვის XVII-XVIII სს. აღმოსავლეთ საქართველოში, – მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ტ. 34. თბ., 1962;

- **ლამბერტი, 1937 – არქანჯელო ლამბერტი.** სამეგრელოს აღწერა. თარგმანი იტალიურიდან ა. ჭყონიასი. თბ., 1937;
- **შარდენი., 1973 – ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში** (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო **მზია მაგლობლიშვილმა.** თბ., 1973;
- **ასათიანი, 1978 – ასათიანი ნოდარ.** გლეხობა XV-XVIII სს. კახეთის სამეფოში. თბ., 1978;
- **ბერძენიშვილი, 1965 – ბერძენიშვილი ნიკო.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. წგნ. II. თბ., 1965;
- **ბერძენიშვილი, 1973 – ბერძენიშვილი ნიკო.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. ნ. VI. თბ., 1973;
- **თხარაშვილი, 1902 – თამარაშვილი მიქელ.** ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. **ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე.** ტფ. 1902.
- **აბაბაძე, 1922 – კაკაბაძე სარგის.** საქართველოს ისტორია. ახალი საუკუნეების ეპოქა 1500-1810. ტფ., 1922;
- **მებრეაძე, 1965 – მეგრეაძე დარეჯან.** გლეხთა ეკონომიკური მდგომარეობისათვის XVII-XVIII სს. ქართლის მასალების მიხედვით – „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის სერია. №5, 1965;
- **მუსხელიშვილი, 1940 – მუსხელიშვილი ლევან.** დასავლეთ საქართველოს გლეხობის სოციალურ-ეკონომიკური კატეგორიები, XVI-XVIII სს., – აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე. ტ. V-VI. თბ., 1940
- **ჯავახიშვილი., 1943 – ჯავახიშვილი ივანე, ბერძენიშვილი ნიკო, ჯანაშია სიმონ.** საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX ს. დამდეგამდე, თბ., 1943;
- **ჯავახიშვილი, 1948 – ჯავახიშვილი ივანე.** ქართველი ერის ისტორია. ტ. IV, თბ., 1948;
- **ჯამბურია, 1960 – ჯამბურია გივი.** დოკუმენტები ქართლის სათავადოების ისტორიიდან, – მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ტ. 33. თბ., 1960;
- **ჯამბურია, 1973 – ჯამბურია გივი.** სოციალური ურთიერთობა და კლასობრივი ბრძოლა საქართველოში XVI-XVIII სს., – წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV: საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX ს. 30-იან წლებამდე. თბ., 1973;
- **ДЗИДЗАРИЯ, 1958 – Дзидзария Георгий Алексеевич.** Народное хозяйство и социальные отношения в Абхазии XIX в. Сухуми, 1958

AVTANDIL KILASONIA¹

**DEGRADED SERFDOM – SOURCE OF HUMAN TRAFFICKING
IN LATE MIDDLE AGES OF GEORGIA**

Based on existing documentary materials and other historical sources, the article deals with the picture of social relations in the 16-18th centuries of Georgia. The conclusion is that, event developed in Late Middle Ages of Georgia were not entirely coincided with stadial content of this term – further progress of the society, gave birth bourgeoisie and forming of new capitalist society, as it happened in West European countries, more on the contrary: Due to extremely heavy foreign and enteral conditions, political disintegration and weakened statehood, dissolution of Feudal legacy and increase of peasants exploitation instead of bourgeoisie, contingent of captive-slaves had been originated, who were illegally world of Georgia.

¹ *Avtandil Kilasonia* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ავთანდილ კილასონია, ბეჟან ხორავა¹

გლესთა გადასახლება სამებრელოდან აფხაზეთში
XIX საუკუნის 70-იან წლებში
(რამდენიმე ახალი საბუთის მიხედვით)

საქართველოს ძირძველი კუთხის, აფხაზეთის თემა მეტად აქტუალურია თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა აქ მიმდინარე ეთნო-დემოგრაფიულ პროცესებს უძველესი დროიდან დღემდე. ამ საკითხების შესასწავლად პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს დოკუმენტურ მასალას – საისტორიო ნაშთს, რომელიც სახელმწიფო აპარატის ფუნქციონირების პროცესში იქმნება. სწორედ ასეთია ჩვენ მიერ საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალურ არქივში მოძიებული საბუთები, რომლებსაც წინამდებარე პუბლიკაცია ემყარება.

1861 წლის 19 თებერვალს რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ (1855-1881) ხელი მოაწერა მანიფესტს ბატონყმობის გაუქმების შესახებ და დაამტკიცა გლესთა მონყობის დებულება. საგლესო რეფორმის თანახმად გლესები განთავისუფლდნენ ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან, მათ მიიღეს პირადი თავისუფლება, მინა კი მთავრობამ მემამულის საკუთრებად აღიარა. გლესებს დაუტოვეს მხოლოდ მიწის მცირე ნაკვეთები, ე.წ. „ნადელები“ იმ პირობით, რომ ამ ნაკვეთებით სარგებლობისათვის გარკვეულ ვადამდე მემამულეებისთვის გადასახადი ეხადათ, ხოლო ამ ვადის გასვლის შემდეგ მათგან ნაკვეთები გამოეყიდათ და სრულუფლებიანი მესაკუთრეები გამხდარიყვნენ. ამ ნაკვეთების გამოსყიდვამდე ყმობიდან განთავისუფლებულები დროებითვალდებულ გლესებად იწოდებოდნენ. დროებითვალდებული გლესები მემამულის მიწით სარგებლობისათვის მიწასთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა რეფორმამდელ გადასახადს იხდიდნენ. გამოსყიდვის ვადა დადგენილი არ იყო. მემამულეს გლესზე დიდი უფლებები რჩებოდა. მიწის ნაკვეთები, რომლითაც გლესები ადრე სარგებლობდნენ, მათ მთლიანად არ დაუტოვეს. ნადელი

¹ ავთანდილ კილასონია – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ბეჟან ხორავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ყოველ ყმას კანონით დაწესებული ნორმით ეძლეოდა, ნორმის ზევით ფართობი კი ჩამოაჭრეს და მემამულეებს გადასცეს. ამის გამო გლეხთა მიწათმფლობელობა რეფორმამდელ ხანასთან შედარებით ზოგან ერთი მეოთხედით შემცირდა, ზოგან კი სულაც განახევრდა (**ანთელავა, 1970: 273**).

მალე, იმავე საფუძვლებზე, საგლეხო რეფორმა იმპერიის განაპირა მხარეებში, მათ შორის, საქართველოშიც გატარდა. 1864 წლის 13 ოქტომბერს მთავრობამ დაამტკიცა „*მთავარი დებულებები*“, რომელშიც ჩამოყალიბებული იყო თბილისის გუბერნიის (აღმოსავლეთ საქართველოს) გლეხთა განთავისუფლების პირობები. აღმოსავლეთ საქართველოს შემდეგ საგლეხო რეფორმა დასავლეთ საქართველოშიც გატარდა. ქუთაისის გუბერნიაში (იმერეთი, რაჭა და გურია) ბატონყმობა გაუქმდა 1865 წელს, სამეგრელოში – 1866 წელს, აფხაზეთში – 1870 წელს, სვანეთში კი – 1871 წელს. საგლეხო რეფორმა დასავლეთ საქართველოშიც იმავე პრინციპებით გატარდა, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში, განსხვავება იყო მხოლოდ დეტალებში ადგილობრივი თავისებურებების გათვალისწინებით. სამეგრელოში ბატონყმობის გაუქმების შესახებ გამოცემულ დებულებაში აღნიშნულია, რომ 1864 წლის 13 ოქტომბრის „*სჯულდებანი ყოველთა იმა ნაწილთაშინა, რომელთაცა-ზედა არა დაწესდებიან განსხვავებანი ამა დამატებითა კანონთა შინა*“, გავრცელებიან სამეგრელოს, ე. ი. ზუგდიდის, სენაკისა და ლეჩხუმის მაზრის საბატონო გლეხებზეც (დებულება სამეგრელოში ბატონყმობის გაუქმების შესახებ, იხ.: **ახალაია, 1958: 141; ანთელავა, 1970: 273**).

კანონით გლეხებს ტყითა და საძოვრებით სარგებლობისათვის მძიმე გადასახადი უნდა ეხადათ მემამულისთვის. მიწა ვერ მიიღეს იმ გლეხებმა, რომელთაც ის რეფორმამდე არ ჰქონდათ, აგრეთვე შინაყმებმა და ხიზნებმა. დროებითვალდებულ გლეხებს ნადელებით სარგებლობისთვის გაცილებით მეტი გადასახადი უნდა ეძლიათ მეზატონისთვის, ვიდრე ბატონყმობის დროს იხდიდნენ (**საქართველოს ისტორია, 1958: 491-492**).

ამდენად, გლეხები წინანდელზე უფრო მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. დასავლეთ საქართველოს უმინო და მცირემინიანი გლეხები საშოვარზე ხშირად დადიოდნენ მიმდებარე მხარეებში, განსაკუთრებით კი აფხაზეთში, და ზოგჯერ იქვე მკვიდრდებოდნენ. გლეხთა იძულებით, თუ ნებით გადასახლების შემთხვევები დამახასიათებელი იყო სამეგრელო-აფხაზეთის ურთიერთობისთვის გვიან შუა საუკუნეებშიც, უფრო მეტად დანაშაულში მხილებული გლეხები გარბოდნენ.

1864 წლის ივნისში ცარიზმმა აფხაზეთის სამთავრო გააუქმა და რუსული მმართველობა შემოიღო. შეიქმნა სოხუმის სამხედრო განყოფილება, რომელიც ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს დაექვემდებარა. სოხუმის სამხედრო განყოფილება ბზიფის, სოხუმის, აბჟუის ოკრუგებისა და ნებელდის საბოქაულოსგან შედგებოდა (**Очерки, 1960: 199-201; Дзидзария, 1988: 67**). აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებითა და რუსული

მმართველობის შემოღებით ამ მხარეში კოლონიური პოლიტიკური რეჟიმი დამყარდა (**Анчабадзе., 1986: 87**).

აფხაზთა 1866 წლის ანტირუსული და ანტიკოლონიური აჯანყების ჩახშობის შემდეგ ცარიზმმა მხარის ადმინისტრაციული მოწყობის რეფორმა გაატარა, რომელიც მიზნად ისახავდა ხელისუფლების მხრიდან ადმინისტრაციული კონტროლის გაძლიერებას. 1866 წლის 11 აგვისტოს დებულების თანახმად, სოხუმის სამხედრო განყოფილება (აფხაზეთი) ბიჭვინთის, დრანდის, ნებელდის, ოქუშის, იგივე სამურზაყანოს ოკრუგებად დაიყო. ცალკე ადმინისტრაციული ერთეულის სახით შევიდა მასში ქ. სოხუმი. სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსს სამხედრო გუბერნატორის უფლება მიენიჭა, თუმცა ნომინალურად ის ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორს ექვემდებარებოდა (**«Кавказ», 1866; Эсадзе, 1907: 275; Очерки, 1960: 199-201; Дзидзария, 1988: 63-70**). იმის გამო, რომ ცარიზმს გადაწყვეტილი ჰქონდა მდ. ბზიფიდან მდ. ენგურამდე სანაპიროს კოლონიზაცია კაზაკ-რუსებით, სამურზაყანო აფხაზეთს შეუერთეს (**სორავა, 2007: 252**).

1867 წელს აფხაზთა ერთი ნაწილი იძულებული გახდა ოსმალეთში გადახვეწილიყო. მუჰაჯირობის შედეგად მთლიანად დაცარიელდა ნებელდა – მდ. კოდორის შუა და ზემო წელი, ნებელისა და დალის თემები. ამ თემების თითქმის 15 000 მოსახლე აყარეს თავიანთი სამკვიდროდან და ოსმალეთში გადაასახლეს (ამის შესახებ, დაწვრ. იხ.: **Дзидзария, 1975; სორავა, 2014**). აფხაზთა ოსმალეთის იმპერიაში იძულებით გასახლების გამო დაცარიელებული მინა-წყლის ათვისების და სოხუმის სამხედრო განყოფილების (აფხაზეთი) მმართველობის შემდგომი ცენტრალიზაციის აუცილებლობამ დღის წესრიგში დააყენა ახალი ადმინისტრაციული რეფორმის გატარება, რომელიც 1868 წლის მაისში განხორციელდა. გამსხვილდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები, შეიქმნა ორი ოკრუგი – ბიჭვინთისა, რომელიც შედგებოდა გუდაუთისა და გუმისთის უბნებისაგან, და ოჩამჩირისა, რომელიც შედგებოდა კოდორისა და სამურზაყანოს უბნებისაგან. ნებელდაში, რომელიც განსაზღვრული იყო მთლიანად კოლონიზაციისთვის, ე. წ. „დასახლების მზრუნველობა“ შეიქმნა (**Эсадзе, 1907: 279**).

აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობის შემდეგ ცარიზმმა ვრცელი ტერიტორია მიიღო საკოლონიზაციოდ. აფხაზეთის კოლონიზაცია რუსეთის სახელმწიფოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ინტერესებში შედიოდა. ცარიზმი აფხაზეთის დაცარიელებული ადგილების ასათვისებლად ზრუნვას შეუდგა, მაგრამ ამ პერიოდში რუსეთის ხელისუფლების საფიქრალს წარმოადგენდა არა მარტო აფხაზეთის, არამედ შავი ზღვის მთელი ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს კოლონიზაცია. რუსეთ-კავკასიის ომის დამთავრებიდან (1864წ. მაისი) რამდენიმე წლის მანძილზე ეს მხარე სრულიად დაცარიელებული იყო. ადგილობრივ მკვიდრთა ოსმალეთის

იმპერიაში იძულებით გადასახლების შემდეგ რუსეთის ხელისუფლების წინაშე იდგა ამოცანა კვლავ დაესახლებინა ბუნებით უხვად დაჯილდოებული, მაგრამ გაუკაცრიელებული მხარე; ამასთან, აეთვისებინა მისი ბუნებრივი სიმდიდრე – ვრცელი ტყეები და ნაყოფიერი მიწები. უმთავრესი მაინც ამ მხარის მოსახლეობის საკითხი იყო. ხელისუფლებას სურდა, „ამ ტერიტორიაზე პოლიტიკური თვალსაზრისით სრულიად კეთილსაიმედო მოსახლეობა ჰყოლოდა“ (**Верещагин, 1878: 7-16**).

აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდეგ ცარიზმმა მთავრისა და სამთავრო სახლის წევრთა ვრცელი სამფლობელოების კონფისკაცია მოახდინა. იმავდროულად, 1867 წლის მუჰაჯირობის შემდეგ, აფხაზეთში ბევრი „თავისუფალი მიწა“ გაჩნდა. ეს მიწები შევიდა სახაზინო მიწების ფონდში, რომელსაც კავკასიის მთიელთა მმართველობა განაგებდა (**Дьячков-Тарасов, 1909-1910: 191; Дзидзария, 1975: 431**). სახაზინო მიწების ფონდში შევიდა აგრეთვე მოსახლეობისაგან სრულად დაცლილი ნებელდა – ნებელისა და დალის თემები, რომელსაც იგივე კავკასიის მთიელთა მმართველობა განაგებდა (**Дьячков-Тарасов, 1909-1910: 194**).

ხელისუფლებას სურდა აფხაზეთში აუცილებლად რუსები ჩაესახლებინა, მაგრამ ისინი პირველ ხანებში დიდ სურვილს არ ამჟღავნებდნენ: უჭირდათ ადგილიდან დაძვრა, აშინებდათ გადასახლების სირთულე, ჰავის თავისებურება და სხვ. ასეთ პირობებში ხელისუფლებამ არჩევანი უცხოელებზე შეაჩერა და სანდო ელემენტებად ანატოლიელი ბერძნები, ოსმალეთიდან გადმოსახლებული სომხები და სლავები მიიჩნია. სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსის, გენერალ-მაიორ ვასილი გეიმანის (1867-1871) ბრძანებით, ოსმალეთიდან გადმოსახლებული პირველი ბერძენი კოლონისტები 1869 წლის თებერვალ-მაისში ნებელდის სამსოფელში ჩაასახლეს. იმავე წლის ივნისში სოხუმში ჩამოვიდა 1800-იანი წლების დასაწყისიდან ტირასპოლის გუბერნიაში მცხოვრებ ბულგარელთა 62 ოჯახი, რომლებიც ასევე კოდორის ხეობაში დაასახლეს (**Дьячков-Тарасов, 1909-1910: 196-199**). იმავდროულად, ხელისუფლებამ ვრცელი მიწა-წყალი უბოძა რუს ჩინოვნიკებს – სამხედრო და სამოქალაქო პირებს, მაგრამ მათ უჭირდათ სამსახურის მიტოვება და მხოლოდ მეურნეობის იმედად დარჩენა, მიწების იჯარით გადაცემის შესაძლებლობაც არ ჰქონდათ, რადგან მსურველები არ ჩანდნენ. ამიტომ მიწების დიდი ნაწილი გამოუყენებელი იყო (**Дзидзария, 1975: 431**).

იმ დროს, როდესაც რუსები დიდ ენთუზიაზმს არ იჩენდნენ აფხაზეთში დასახლების მიმართ, ხელისუფლებას კი უჭირდა ამ მხარის ათვისება, მიწის სიმწირე-სიღინროვით სულმეხუთული ქართველები დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან, ძირითადად, სამეგრელოდან, მოიწვევდნენ აქ დასახლებლად, რაც ხელისუფლების შემფოთებას იწვევდა.

1869 წლის 30 მაისს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა გრაფმა ვლადიმერ ლევაშოვმა (1866-1874) მიწერილობა გაუგზავნა ზუგდიდის,

სენაკის და ლეჩხუმის მაზრების უფროსებს: „სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსმა მაცნობა, რომ ამ მცირე ხანში ოჩამჩირის მაზრაში გადმოდიან მეგრელები, რომელთაც აქვთ ადგილობრივი მთავრობისაგან მონმობა აფხაზეთში გადასახლებისათვის. რადგან აფხაზეთში ცოტაა დარჩენილი დაუკავებელი ადგილები და რაც დარჩენილია ისიც იქაურ უმინაწყო მცხოვრებლებს მოუნდება, ამიტომ მაზრის უფროსებმა უკანვე უნდა დააბრუნონ ამისთანა გადმოსახლებულები და ჩააბარონ თავიანთ მაზრის უფროსებს. ამასთან, სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსი მავალდებულებს, რომ მაზრის უფროსებმა მეგრელებს არ მისცენ აფხაზეთში გადასახლების უფლება, ამისთანა მონმობა არ მისცეთ გუბერნიის უფროსობის უკითხავად“ (*შინგანი ცნობები, 1869*; იგივე ინფორმაცია, იხ.: ჟურნ. „სასოფლო...“, *1869*: 1-2).

ხელისუფლება სამეგრელოდან აფხაზეთში ჩასახლებული გლეხების აყრას და უწინდელ საცხოვრებელ ადგილებში დაბრუნებასაც არ ერიდებოდა. ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი მისდამი დაქვემდებარებული მაზრების უფროსებს აუწყებდა: „სოხუმის სამხედრო განყოფილების ნაჩაღნიკმა მაცნობა, რომ ოჩამჩირის მაზრიდან იძულებული შევიქენი ამეყარა და დამებრუნებინა ოთხი მეგრელი გლეხი, რომელნიც იქ დაესახლნენ. ამისთვის ფიცხათ მოვავაგონებ ყველა უეზდის ნაჩაღნიკებს, რომ იმათ უეზდებიდან კვლავ არ მოხდეს ამისთანა გადასახლება სოხუმის სამხედრო მაზრაში“ (*აფხაზეთის... 1870*: 8).

სამეგრელოს უმინო გლეხები, რომლებმაც პირადი თავისუფლება მიიღეს, ხშირად აფხაზეთში თავისუფალ მიწებზე ყოველგვარი ნებართვის გარეშე მკვიდრდებოდნენ. ხელისუფლებამ გაიაზრა, რომ ასეთ ვითარებაში იკარგებოდა მიწები, რომლებიც კოლონიზაციისთვის იყო გამიზნული (*Авидзба, 1985*: 38). 1872 წლის 29 მაისს ხელისუფლებამ გამოსცა საგანგებო წესები, რომლის თანახმადაც გლეხები, რომლებიც გადასახლდნენ აფხაზეთში 1865 წლის 1 იანვრიდან, დროებით მცხოვრებლებად ჩაითვლებოდნენ (*Авидзба, 1985*: 38). წესების II პუნქტით, აფხაზეთში დამკვიდრებულ დროებით მაცხოვრებლებს საკუთრებაში მიწის დამტკიცების უფლება ერთმეოდათ. შემთხვევითი არ იყო, რომ ინსტრუქცია დროებით მცხოვრებლებს მიაკუთვნებდა პირებს, რომლებიც აფხაზეთში 1865 წლიდან გადასახლდნენ. სამეგრელოდან გლეხების გადასვლა აფხაზეთში სწორედ ამ დროიდან გააქტიურდა (*Авидзба, 1985*: 38-39).

1866 წელს კესარია შარვაშიძეს თავის მამულში, მდ. ცხენწყარზე, თამუშის თემში ბერულავების 9 კომლი და კვარაცხელიების 2 კომლი დაუსახლბია. 1872წ. დეკემბერში ისინი აყარეს და სამეგრელოში გაასახლეს. როგორც ჩანს, მათ მოახერხეს უკან დაბრუნება და ხელისუფლებამ 1873წ. მარტში ისინი ისევ გაასახლა სამეგრელოში. 1874 წელს ბერულავებისა და კვარაცხელიების აღნიშნული კომლები ქუთაისის გუბერნიის სამაზრო მმართველობის მიერ გაცემული დროებითი, ერთწლიანი პას-

პორტებით ისევ კოდორის უბანში, მდ. ცხენწყარზე ცხოვრობდნენ. თამუშის საზოგადოების 91 კომლი შუამდგომლობდა მთავრობის წინაშე მათ დატოვებასა და საზოგადოებაზე მიწერას, მაგრამ კავკასიის ადგილობრივმა რუსულმა ადმინისტრაციამ ეს შუამდგომლობა არ შეიწყნარა და მოგვიანებით (1881წ.) ისინი აფხაზეთიდან ისევ გაასახლა (**სუნდაძე, 1950: 181-182**).

სამეგრელოდან აფხაზეთში გადასული გლეხები ძირითადად სამურზაყანოში მკვიდრდებოდნენ. მათი უმეტესობა, როგორც ჩანს, სამეგრელოს ზუგდიდის მაზრის მთიანი ზოლის სოფლებიდან იყვნენ.

რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878წწ. ომის დროსაც აფხაზთა ერთი ნაწილი იძულებული გახდა ოსმალეთში გადასახლებულიყო (**Дьячков-Тарасов, 1909-1910: 206-208; Дзидзария, 1975: 431**). თუ 1867 წლის მუჰაჯირობის შედეგად მთლიანად დაიცალა კოდორის ხეობის ზემო წელი – ნებელი და დალი, 1877 წლის მუჰაჯირობის შედეგად თითქმის დაცარიელდა აფხაზეთის სანაპირო ზოლი. ცარიზმმა ვრცელი მიწა-წყალი მიიღო საკოლონიზაციოდ, ამჯერად აფხაზეთის სანაპირო ზოლში, და მის წინაშე კვლავ დადგა საკითხი, ვინ დაესახლებინათ აფხაზეთში. მაშინ, ცხელ კვალზე, 1877წ. 27 სექტემბერს, გაზეთ „ტიფლისკი ვესტნიკ“-ში მეთაურის სახით გამოქვეყნდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის (1840-1912) წერილი, სადაც იგი წერდა: „ახლანდელმა ომმა, სხვა მრავალ შედეგებთან ერთად, გამოიწვია ის შედეგიც, რომ ჩვენი ქვეყნის საუკეთესო კუთხე მოულოდნელად გაუდაბურდა, ვინაიდან ის მიატოვა თითქმის ყველა მისმა მკვიდრმა მცხოვრებმა. ჩვენ ვლაპარაკობთ აფხაზეთისა და მისი მცხოვრებლების შესახებ, რომლებმაც დატოვეს თავიანთი სამშობლო და გადასახლდნენ ოსმალეთში. ეჭვს გარეშეა, რომ ეს გადასახლება დროებითი არ არის, არამედ სამუდამოა: აფხაზეთი ვერასოდეს ველარ იხილავს თავის შვილებს. ეს გარემოება რიგში აყენებს საკითხს: ვინ უნდა დასახლდეს ამ მხარეში, რომელიც სამუდამოდ დატოვა მისმა მკვიდრმა მოსახლეობამ“ (**Кем заселить... 1877; ი. გოგებაშვილი, 1952: 90**).

წერილის გამოქვეყნება გამოწვეული იყო იმით, რომ 1877 წელს გაზეთ „კავკაზ“-ის №207-ში დაიბეჭდა სოხუმის ოკრუგის უფროსის აპოლონ ვედენსკის სტატია, მიმართული გაზეთ „ტიფლისკი ვესტნიკ“-ის №209-210-ში მეთაურებად გამოქვეყნებული ი. გოგებაშვილის წერილების წინააღმდეგ. ი. გოგებაშვილის ამ წერილებში ის აზრი იყო გატარებული, რომ დაცარიელებული აფხაზეთისათვის საუკეთესო კონტინგენტს მეგრელები, იმერლები და გურულები შეადგენდნენ. სწორედ ამას მოჰყვა ა. ვედენსკის გამოლაშქრება. მის პასუხად ი. გოგებაშვილმა ყოველმხრივ შეისწავლა საკითხი და 1877წ. 27 სექტემბრის გაზეთ „ტიფლისკი ვესტნიკ“-ში ვრცელი სტატია გამოაქვეყნა, სადაც ადრე გამოთქმულ მოსაზრებას ასაბუთებდა. როგორც გაირკვა, ა. ვედენსკი დაეთანხ-

მა ი. გოგებაშვილის მოსაზრებას აფხაზეთში ქართველთა დასახლების შესახებ, გაზეთის რედაქციას ესტუმრა და განაცხადა, რომ ამიერიდან იმ აზრს ეთანხმებოდა, რომელიც გაზეთში სრული საფუძვლიანობით იყო გატარებული (**გოგებაშვილი, 1902**; იგივე სტატია იხ.: **გოგებაშვილი, 1954: 316-317**). ნიშანდობლივია, რომ ქართველების დამკვიდრება აფხაზეთში, გარკვეულწილად, ისტორიული სამართლიანობის აღდგენაც იქნებოდა XVI-XVIII საუკუნეებში აფხაზეთიდან ქართული მოსახლეობის გამოდევნის გამო.

მიუხედავად ხელისუფლების დიდი მონდომებისა, აფხაზეთის კოლონიზაცია გაჭიანურდა. რუსები ვერ ეგუებოდნენ აფხაზეთის პირობებს – ნოტიო ჰავა, ტყიანი, მთიანი ქვეყანა, ჭაობიანი სანაპირო ზოლი; პური აქ არ მოდიოდა, მარცვლეული კულტურებიდან მოდიოდა მხოლოდ სიმინდი, – ყოველივე ეს კი რუსებისთვის უჩვეულო იყო (**მესხი, 1878**). სანაპირო ზოლში ციებიანი ჰავა მუსრს ავლებდა კოლონისტებს. ნებელისა და დალის მალალმთიანი პირობები რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან გადმოსახლებული გლეხებისათვის მიუღებელი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთის მიწები რუს ჩინოვნიკებს დაურიგეს, ქვეყანა კვლავ დაუსახლებელი რჩებოდა, მიწები კი – დაუმუშავებელი. ნებელაში მიწებს 24, ხოლო დალში 23 მემამულე ფლობდა. ისინი რამდენიმე წელიწადში ერთხელ თუ აკითხავდნენ თავიანთ მამულებს, რომლებიც დაუმუშავებელი იყო (**Рыбинский, 1894: 10**). დალში, სადაც 1867 წლის მუჰაჯირობამდე 5 ათასამდე მცხოვრები იყო, XIX საუკუნის მიწურულსაც კი არავინ ცხოვრობდა (**ჭარაია, 1897: 268**).

მუჰაჯირობის შემდეგ, როდესაც აფხაზეთის დიდი ნაწილი გაუკაცურდა და გავერანდა, ხოლო რუსები და უცხოელები აფხაზეთში დასახლებისგან თავს იკავებდნენ, დასავლეთ საქართველოდან – იმერეთიდან და სამეგრელოდან სიდუხჭირეში მყოფი შვეინროებული გლეხობა გადმოდიოდა და მკვიდრდებოდა აფხაზეთში, აშრობდა ჭაობებს, კაფავდა ბუჩქნარებს, ნარ-ეკალს და მეურნეობას ჰკიდებდა ხელს. ამ მოვლენების თანამედროვე ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ანთიმოზ ჯუღელი (1846-1925) წერდა: „ახლა აფხაზეთში ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხია აქაური უდაბური ადგილების დასახლება. უკანასკნელის ომის (1877-1878წწ. რუსეთ-ოსმალეთის ომი – **ა.კ., ბ.ბ.**) შემდეგ უმაღლესი განკარგულება იყო, რომ მდ. კოდორსა და ფსირცხას შუა მდებარე ადგილებზე აფხაზები არ დასახლებულიყვნენ. ამათ გარდა სხვას ყველას ეძლეოდა ნება აქ დამკვიდრებისა. ქვეყანას მიღეთის ხალხი მოაწყდა, მაგრამ აქაურობას ვერავინ შეეთვისა გარდა იმერელ-მეგრელებისა და ბერძნებისა. ამ უამად სოხუმის გარშემო შვიდი-რვა მეგრელების სოფელია და სამი თუ ოთხი ბერძნებისა“ (**გადაღმელი, 1883**).

1878წ. 19 ივნისს ქუთაისის გუბერნატორმა ნიკოლაი მალაფეევმა (1878-1883) წერილი გაუგზავნა კავკასიის მთიელთა მმართველობის

უფროსს ზუგდიდის მაზრიდან აფხაზეთში თვითნებურად გადასახლებულ გლეხთა საცხოვრებლად იქ დატოვების თაობაზე: მოსახლეობის რაოდენობასთან შედარებით სახნავი მიწების სიმცირის გამო ზუგდიდის მაზრის ჯვარის სასოფლო საზოგადოებაში მრავალმა მცხოვრებმა თვითნებურად დატოვა თავისი სამკვიდრო ადგილი და საცხოვრებლად აფხაზეთში გადავიდა, თითქმის ყველა ოჩამჩირის ოკრუგში. ასეთი გადასახლებული კომლექსი 1873 წლამდე 80-ს, 1873 წლის შემდეგ – 10-ს შეადგენს. სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსმა, გენერალ-მაიორმა პ. კრაფჩენკომ ჯერ კიდევ 1874 წლის იანვარში გასცა განკარგულება წინანდელ საცხოვრებელ ადგილებში მათი გასახლების შესახებ, მაგრამ, როგორც ზუგდიდის მაზრის უფროსი გვატყობინებს, არც ერთი ამ კომლთაგანი ამ დროისათვის გასახლებული არ არის ჯვარის საზოგადოებაში. გასათვალისწინებელია, რომ გადასახლებულმა კომლექსმა უკვე მოაწყვეს მეურნეობა ახალ საცხოვრებელ ადგილებში და გასახლება დააქცევდა მათ. ამდენად, მათი გასახლება შეუძლებელია, რადგან მათ მიერ მიტოვებული მიწები უკვე დაკავებულია და მთელ ჯვარის ოკრუგში არ არის თავისუფალი მიწა, და ბოლოს, ასეთი მნიშვნელოვანი რაოდენობის მოსახლეობის გასახლება აფხაზეთიდან უკანასკნელი დროის საომარი მოქმედებების გამო მისი გაუქმების შემდეგ, უეჭველად გააუარესებდა ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას. ვფიქრობ, ყველაზე უკეთესი იქნებოდა მათი დატოვება ახალ საცხოვრებელ ადგილებში. ამასთან, მიმაჩნია, რომ აუცილებლობას არ წარმოადგენს დავავალდებულოთ აფხაზეთში 1873 წლამდე გადასახლებულები, რომლებიც, შესაბამისად, ვერ მოხვდნენ ახალ კამერალურ აღწერაში, წარმოადგინონ დათხოვნის მოწმობა იმ საზოგადოებიდან, რომელშიც უკვე არ ირიცხებიან, საკმარისია წარმოადგინონ სათანადო მოწმობები იმ საზოგადოებებიდან, რომელშიც ამჟამად ცხოვრობენ. ეს კომლექსი უნდა დაიბეგროს გამოსაღებით და საერო მოსაკრებელით 1875 წლის დასაწყისიდან, ე. ი. ქუთაისის გუბერნიაში ახალი კამერალური აღწერის შემოღების დროიდან. რაც შეეხება 1873 წლის მერე გადასახლებულ კომლექსს, რომლებიც ახალი კამერალური აღწერით ჩანერილნი არიან ჯვარის საზოგადოებაში, მათი გადარიცხვა უნდა მოხდეს მოქმედი კანონების დაცვით. თუ ეთანხმებით ჩემს მოსაზრებას, გთხოვთ გასცეთ შესაბამისი განკარგულება აფხაზეთისადმი იმ პირების მიკუთვნების შესახებ, რომლებიც მოყვანილია თანდართულ სიაში (სეა., 545/1666: ფურც. 6-7).

წერილს ერთვის სოფელ ჯვარის მამასახლისის მახუ ქარდავას, სოფელ ჭალის მამასახლისის ზორყან ფიფიას, და სოფლის მწერალ პეტრე ჭანტურიას მიერ შედგენილი სია ჯვარის სასოფლო თემის გლეხებისა, რომლებიც სოხუმის განყოფილების სამურზაყანოს უბანში 1873 წლამდე გადასახლდნენ. სიაში წარმოდგენილია გლეხების სახელი და გვარი და სოფლის სახელი, სადაც ისინი იმჟამად ცხოვრობდნენ. სია დამოწმე-

ბულია მაზრის საქმისმწარმოებლის ვ. ფალავას მიერ.

სოფ. ნობაკევი

1. კიკო ჩიკვატია
2. ჯღობო ჩიკვატია
3. ქებუია ანთია
4. გაბუ შამუგია
5. უტუ შამუგია
6. ჯათუ შამუგია
7. ლაცი შამუგია
8. კოჩი ხასაია
9. თამუა უბილავა
10. უტუია ფიფია
11. გიგო ფიფია
12. ბათა ფიფია
13. კერენდუხუ უბილავა
14. ტოტია ფიფია
15. ქერექია ჯანჯღაღა
16. ბათია ჯანჯღაღა
17. ჯათუია ჩხოპელია
18. უტუ ჩხოპელია
19. კიჩორა ჩხოპელია
20. ძორგო შამუგია
21. ბიჯგვა ფიფია
22. გვადი გოგინავა

სოფ. ცხირი

23. ჯღობო უბილავა
24. ივანე ანთია
25. უტუ ქორდავა
26. გუდუ უბილავა
27. ბათაია მანია
28. ბუთია უკანონოდ შობილი
29. ხუთუთი შამუგია

სოფ. ჭიბურხინჯი

30. ჭორთმანია შონია
31. საბა შონია
32. ივანე შონია

33. უტუ შონია
34. ჯაბელია აქუბარდია
35. პეპუ უბილავა
36. შეტო აქუბარდია
37. გუმა არონია
38. ჯაბა ჩხოპელია
39. თანაფია უბილავა
40. ძოკო ლემონჯავა
41. ბურდლუ ჩხოპელია
42. შოვა არონია
43. მახუ აქუბარდია
44. ჯათუ აქუბარდია
45. ჯვიბა შონია
46. ქვაბანია აკობია
47. ქვატიმია ქვარცხავა
48. მადვინია გვილავა
49. გიგო უკანონოდ შობილი

სოფ. რეჩხი

50. შარდენია ანთია
51. თიყვაია ანთია
52. საკვა ჩხაპელია
53. ჩიტო ჩხაპელია
54. კოჩი მატუა
55. ბახგანი ქარდავა
56. შარდენი ფიფია
57. გვათი კუტუიას ძე ფიფია
58. ბეთოია ფიფია
59. ქუთარი ფიფია
60. ბეზრყვა აკობია

სოფ. დინაზურვა

61. უჩანა მარკოზის ძე ფიფია

სოფ. საბერიო

62. ბათუ შამუგია
63. სისო ხასაია
64. საუთი აქუბარდია
65. კიკო ფიფია

სოფ. ბარლები

66. ბათუია ფიფია
67. უჩაია ანთია
68. ქუთორი შამუგია
69. ქოთათი აკობია
70. დუდა შამუგია
71. ბეჩუ შამუგია

სოფ. გალი

72. გუძუ მატუა

სოფ. წარჩელი

73. უტუ უბილავა
74. გუსოკეი (?) უბილავა

სოფ. გუდა

75. ტოტია უბილავა

სოფ. რეფი

76. ტოჩია მირცხულავა

სოფ. კვიტოული

77. ბიჯგვა არდია

სოფ. ჭიბურხინჯი

78. ბეტუია პაპავა
79. ჟორდანნი პაპავა
80. უჩაია პაპავა

სიაში ჩამოთვლილ 80 კომლ გლესს ეკისრება გადასახლების დღიდან, ე. ი. 1866 წლიდან 1872 წლამდე, 1873 წლის მდგომარეობით სახაზინო გამოსაღებისა და საერო მოსაკრებლის დავალიანების, სამოცი მანეთის (60 მან.) გადახდა.

სოფელ ჯვარის მამასახლისი მახუ ქარდავა
სოფელ ჭალის მამასახლისი ზორყან ფიფია
მწერალი პ. ჭანტურია.

სწორია: საქმისმწარმოებელი ვ. ფალავა
(სეა..., 545/1666: ფურც. 8-9).

წერილს ერთვის ასევე სოფელ ჯვარის მამასახლისი მახუ ქარდავას, სოფელ ჭალის მამასახლისი ზორყან ფიფიას და სოფლის მწერალ პეტრე ჭანტურიას მიერ შედგენილი სია ჯვარის სასოფლო თემის გლეხებისა, რომლებიც სოხუმის განყოფილებაში და სამურზაყანოს უბანში 1873 წლის კამერალური აღწერის შემდეგ გადასახლდნენ. სიაში წარმოდგენილია გლეხების სახელი და გვარი და დასახელება სოფლებისა, სადაც ისინი იმჟამად ცხოვრობდნენ. სია დამონმებულია მაზრის საქმისმწარმოებლის ვ. ფალავას მიერ.

სოფ. ნობაკევი

1. გვათი შამუგია
2. პეპუ შამუგია
3. ბაკო არონია

სოფ. დიხაზურგა

4. ბეკვა შონია
5. კიკო ძარია

სოფ. ცხირი

6. გერიე ქარდავა

7. მათეია ბერახიოვი (?)

სოფ. ჭიბურიხინჯი

8. გვათი აქუბარდია

სოფ. საბერიო

9. შარდენი ვსაია (?)

სოფ. რეჩხი

10. უთუთი ლურნკაია

სოფელ ჯვარის მამასახლისი მახუ ქარდავა
სოფელ ჭალის მამასახლისი ზორყან ფიფია
მწერალი პეტრე ჭანტურია

სწორია: საქმისმწარმოებელი ვ. ფალავა
(სეა..., 545/1666: ფურც. 10).

საბუთში აღნიშნულია, რომ პირველი ექვსი და მერვე და მეცხრე გლეხები დროებითვალდებულთა კატეგორიას ეკუთვნიან, მეშვიდე და მათე კი სახელმწიფო გლეხების კატეგორიას. 1877წ. მდგომარეობით მათზე ოცდაცამეტი მანეთი (33 მან.) დავალიანება ირიცხებოდა.

ამდენად, ჯვარისა და ჭალის (ჭალე) სასოფლო თემებიდან სამურ-

ზაყანოში გადასახლებული 80 კომლი გლეხი ცხოვრობდა სოფლებში: ნობაკევი (ნაბაკევი), ცხირი, ჭიბურიხინჯი (ჭუბურიხინჯი), რეჩხი, დიხაზურგა, საბერიო, ბარლები, გალი, წარჩელი (წარჩე), გუდა (გუდავა), რეფი. სიაში რატომღაც ორჯერ არის დასახელებული ჭიბურიხინჯი (ჭუბურიხინჯი). აქვეა დასახელებული არა სამურზაყანოს, არამედ კოდორის უბნის სოფელი კვიტოული. სამურზაყანოს უბანში 1873 წლის შემდეგ გადასახლებული ათი გლეხი ცხოვრობდა სოფლებში: ნობაკევი, დიხაზურგა, ცხირი, ჭიბურიხინჯი, საბერიო, რეჩხი. ორივე სია შედგენილია რუსულ ენაზე. თუ გავითვალისწინებთ, რომ თითოეული გლეხის უკან ერთი მთლიანი სოციალური და სამეურნეო უჯრედი – კომლი იდგა, მაშინ გადასახლებულთა რაოდენობა დაახლოებით 450-მდე უნდა იყოს.

1878წ. 30 ივნისის წერილით კავკასიის მთიელთა მმართველობამ სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსს სთხოვა, ქუთაისის გუბერნატორის 19 ივნისის წერილთან დაკავშირებით, რომელიც შეეხებოდა ზუგდიდის მაზრიდან აფხაზეთში თვითნებურად გადასახლებულთა იქ დატოვებას, მთიელთა მმართველობისთვის თავისი აზრი ეცნობებინა და მისი უდიდებულესობის, კავკასიის არმიის მთავარსარდლისთვის წარსადგენად დასკვნა წარმოედგინა (სეა., 545/1666: ფურც. 1).

სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსმა, საბოლოოდ, ამ საკითხზე დადებითი გადაწყვეტილება მიიღო, რაც კავკასიის არმიის მთავარსარდალმა, დიდმა მთავარმა მიხეილ რომანოვმა (1862-1881) მოიწონა და სახელმძღვანელოდ სოხუმის საადგილმამულო კომისიას გადაეცა (სეა., 545/1666: ფურც. 2). მაგრამ სამეგრელოდან აფხაზეთში გადასახლების მსურველთა რიცხვი არ იკლებდა.

ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი 1880წ. 23 დეკემბრის წერილით სამხედრო-სახალხო მმართველობის უფროსს აუწყებდა: სამეგრელოს მრავალი მცხოვრები მომმართვეს თხოვნით სოხუმის განყოფილებაში გადასახლების ნება დავრთო. სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსის უარყოფითი დამოკიდებულების გამო მეგრელების იქ გადასახლების თაობაზე, მათ უკანასკნელ ხანებში ყოველთვის უარი ეთქვათ. სოხუმის სამხედრო განყოფილების უფროსებისაგან უარყოფითი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი ეფუძნება მინის უკმარისობას იქ დასახლებისათვის. ამასთან, არ იკლებს მეგრელების სწრაფვა სოხუმის განყოფილებაში გადასახლებაზე, რაც მიუთითებს იქ მინის სიჭარბეზე სამეგრელოსთან შედარებით. გადასახლებულებს შეუძლიათ დასახლდნენ აღნიშნულ მიწებზე მემამულეებთან შეთანხმებით ან სასოფლო საზოგადოების მიერ გამოყოფილ მიწებზე მათთან შეთანხმებით. ორივე შემთხვევაში არ იქნება საჭირო სახელმწიფო მიწების გამოყოფა. აქედან გამომდინარე, არ არსებობს იმ გლეხების უფლების შეზღუდვის საფუძველი, რომლებიც ბატონყმური დამოკიდებულებიდან გამოვიდნენ ქუთაისის გუბერნიაში, გლეხების შესახებ სახელმწიფო დებულების დაცვის პირობებით გა-

დასახლდნენ სოხუმის განყოფილებაში. ამ შეტყობინებით, მაქვს პატივი უმორჩილესად ვთხოვო თქვენს უმაღლესობას მაუწყოთ, თვლით თუ არა შესაძლებლად მეგრელების გადასახლების დაშვებას სოხუმის განყოფილებაში ზემოთ აღნიშნული პირობებით (*სჯა...*, 545/1666: ფურც. 12).

1881წ. 18 აპრილს სამხედრო-სახალხო მმართველობის უფროსმა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს წერილი გაუგზავნა: მაქვს პატივი გაუწყოთ, რომ მეგრელების გადასახლება სოხუმის განყოფილებაში თქვენს მიერ გასული წლის 23 დეკემბრის წერილში გადმოცემულ პირობებზე, ე.ი. მემამულეებთან შეთანხმებით ან სასოფლო საზოგადოებების მიერ გამოყოფილ მიწებზე მათივე თანხმობით, შეიძლება მოხდეს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც საბოლოოდ დასრულდება დაგეგმარება და მოხდება მიწების გამოყოფა სოხუმის განყოფილების მთელი მკვიდრი მოსახლეობისათვის, რადგან ამჟამად ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი, როგორც მაღალი წოდების, ისე სასოფლო თემების მიწების საზღვრები. ვიმედოვნებ, რომ ნაკვეთების გამიჯნვა სოხუმის განყოფილების მთელი მკვიდრი მოსახლეობისათვის მიმდინარე წლის შემოდგომის დასასრულისთვის მოხდება (*სჯა...*, 545/1666: ფურც. 13).

რამდენიმე ხნით ადრე, 1881წ. 20 იანვრის წერილით, სოხუმის საადგილმამულო კომისიიდან კავკასიის სამხედრო-სახალხო მმართველობის უფროსს აცნობეს: საგანგებო კომისიის 1879წ. 17 ნოემბრის გადანყვეტილებით განზრახულია სამეგრელოდან გადმოსულ ყველა მცხოვრებს, რომელიც ცხოვრობდა სოხუმის განყოფილებაში, სამურზაყანოში, 1879 წლის კამერალური აღწერის შედეგანამდე, 801 კომლს ნება დაერთოს დამკვიდრდეს საბოლოოდ სოხუმის განყოფილებაში და გამოეყოს მიწები, აფხაზეთისა და სამურზაყანოს მკვიდრთა თანაბრად. თუ ეს ნადელი შეუძლებელია გამოიყოს სამურზაყანოში, გამოიყოს ის სოხუმის განყოფილების სხვა თავისუფალ მიწებზე. ამის საფუძველზე კომისიამ ნადელების დაგეგმარებისას მიმდინარე წელს, გამოიძახა მათგან გუდაუთისა და გუმისთის უბნების თავისუფალ მიწებზე დასახლების მსურველები. ასეთი აღმოჩნდა 37 ოჯახი, რომელთაც შეუდგინეს ნადელი გუმისთის უბანში არსებული თავისუფალი მიწებისაგან. ამჟამად, გუდაუთის, გუმისთისა და კოდორის უბნებში ნადელების დაგეგმარების დამთავრების შემდეგ, კომისიას შეუძლია განაცხადოს, რომ შესაძლებელია აღნიშნული მეგრელების დაკმაყოფილება მინით სამურზაყანოში (*სჯა...*, 545/1666: ფურც. 5). ამრიგად, ხელისუფლებამ სამეგრელოდან სოხუმის სამხედრო განყოფილებაში (აფხაზეთში) გადასახლებულ გლეხთა 801 კომლს იქ დამკვიდრების ნება დართო.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: წარმოდგენილი საბუთებიდან ერთნიშნად ჩანს, რომ ცარიზმის კოლონიზატორული პოლიტიკის მესვეურები სრულებით არ იყვნენ დაინტერესებული აფხაზეთის დაცარიელებულ მიწებზე მეზობელი სამეგრელოდან გადასახლებული გლეხები

დამკვიდრებულიყვნენ, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ცარიზმმა სტიქიურად მიმდინარე პროცესები ვერ მართა, იძულებული გახდა დაეთმო და სამეგრელოდან აფხაზეთში ემიგრირებული გლეხების ფაქტობრივი მიწათსაკუთრების სამართლებრივი სანქციონირება მოეხდინა.

ბიბლიოგრაფია:

- *აფხაზეთის...*, 1870 – აფხაზეთის ამბავი, – ჟურნ. „სასოფლო გაზეთი“. №1, 1870, გვ. 8;
- „სასოფლო...“, 1869 – ჟურნ. „სასოფლო გაზეთი“. №14, 1869, გვ. 1-2;
- *სქა...*, 545/1666 – საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 545, საქმე 1666.
- *საქართველოს ისტორია*, 1958, – საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დასასრულამდე. ნიკო ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1958;
- *შინაგანი ცნობები*, 1869 – შინაგანი ცნობები, – გაზ. „დროება“. №29, 17 (29) ივლისი, 1869;
- *ანთელავა ირაკლი*, 1970 – ანთელავა ირაკლი. საგლეხო რეფორმა საქართველოში, – წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. V: საქართველო XIX საუკუნის 30-90-იან წლებში. ტომის რედაქტორი ირ. ანთელავა. თბ., 1970;
- *ახალაია ირაკლი*, 1958 – ახალაია ირაკლი. საგლეხო რეფორმა სამეგრელოში. სოხუმი, 1958;
- *გადაღმევი*, 1883 – გადაღმევი [ჯუღელი ანთიმოზ]. აფხაზეთი, – გაზ. „დროება“. №240, 29 ნოემბერი, 1883;
- *გოგებაშვილი იაკობ*, 1902 – გოგებაშვილი იაკობ. უსამართლო ბრალდება, – გაზ. „ივერია“. №108, 25 მაისი, 1902;
- *გოგებაშვილი იაკობ*, 1952, – გოგებაშვილი იაკობ. ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში, – წგნ.: ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტ. 1. თბ., 1952;
- *გოგებაშვილი იაკობ*, 1954, – გოგებაშვილი იაკობ. უსამართლო ბრალდება მესამოცე წლების მოღვაწეებზე, – წგნ.: ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტ. 3. ტომი შეადგინა, მოამზადა დასაბეჭდად და კომენტარები დაურთო ვ. ქაჯაიამ. თბ., 1954;
- *მესხი სერგი*, 1878 – მესხი სერგი. აფხაზეთის დასახლებაზე, – გაზ. „დროება“. №24, 2 თებერვალი, 1878;
- *ჭარაია პეტრე*, 1897 – ჭარაია პეტრე. მიწათ-მფლობელობა აფხაზეთში, – გაზ. „კვალი“. №13, 1897;
- *ხორავა ბეჟან*, 2007 – ხორავა ბეჟან. აფხაზეთი 1810-1880 წლებში, – წგნ.: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე. მთავარი რედაქტორი ვ. გამახარია. თბ., 2007;
- *ხორავა ბეჟან*, 2014 – ხორავა ბეჟან. აფხაზეთი 1867 წლის მუშაჯირობა. თბ., 2014;
- *ხუნდაძე ტროფიმე*, 1950 – ხუნდაძე ტროფიმე. ცარიზმის საკოლონიზაციო პოლიტიკისათვის აფხაზეთში, – ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები. ტ. VIII, თბ., 1950;
- «КАВКАЗ», 1866 – გაზ.: «Кавказ». №76, 1866;
- *КЕМ ЗАСЕЛИТЬ...*, 1877 – Кем заселить Абхазию, – გაზ.: «Тифлисский вестник». №210, 27 сентября, 1877;
- *ОЧЕРКИ*, 1960 – Очерки истории Абхазской АССР. Ч. 1. Сухуми, 1960;

- *АВИДЗБА, 1985* – **Авидзба Владимир Джамалович**. Проведение в жизнь крестьянской реформы в Абхазии. Сухуми, 1985;
- *АНЧАБАДЗЕ., 1986* – **Анчабадзе Зураб Вианорович, Дзидзария Георгий Алексеевич, Куправа Арвелод Эрастович**. История Абхазии. Сухуми, 1986;
- *ВЕРЕЩАГИН, 1878* – **Верещагин Арсений Васильевич**. Черноморское побережье Кавказа и его колонизация. СПб., 1878;
- *ДЗИДЗАРΙΑ, 1975* – **Дзидзария Георгий Алексеевич**. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1975;
- *ДЗИДЗАРΙΑ, 1988* – **Дзидзария Георгий Алексеевич**. Присоединение Абхазии к России, – бзб.: **Г. А. Дзидзария**. Труды. Т. 1: *Присоединение Абхазии к России, народное хозяйство и социальный строй дореформенной Абхазии*. Сухуми, 1988;
- *ДЪЯЧКОВ-ТАРАСОВ, 1909-1910* – **Дьячков-Тарасов Александр Николаевич**. Абхазия и Сухум в XIX столетии, – *Известия Кавказского отдела императорского русского географического общества*. Т. 20. №2. Тфл., 1909-1910;
- *РЫБИНСКИЙ, 1894* – **Рыбинский Герасим Антонович**. Сухумский округ. Абхазия в сельско-хозяйственном и бытовом отношении. Тфл., 1894;
- *ЭСАДЗЕ, 1907* – **Эсадзе Семен Спиридонович**. Историческая записка об управлении Кавказом. Т. I, Тфл., 1907.

AVTANDIL KILASONIA, BEZHAN KHORAVA¹

IMMIGRATION OF PEASANTS FROM MINGRELIA TO ABKHAZIA IN THE 70-IES OF 19TH CENTURY (ACCORDING TO SOME RECENT DOCUMENTS)

The ethno-demographic processes going on in the territory of present-day Abkhazia for centuries have always been an actual problem in the Georgian historiography.

The present article deals with the study of some episodes of immigration of peasants from Mingrelia to Samurzakano Abkhazia (the present Gali region) on the basis of the factual material.

The number of the immigrants, the names and the surnames of each of them, their descent and the place of settling have been ascertained.

The immigration of the peasants went on spontaneously due to the destitution and the shortage of land in Mingrelia after the peasant reform. It is emphasized that tsarism didn't plan the colonization of Abkhazia vacated from the indigenous population with the Mingrelian peasants but being unable to conduct the processes in the desirable direction it was obliged to yield and legitimize to the immigrants the lands which were in their actual ownership.

¹ **Avtandil Kilasonia** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University; **Bezhан Khorava** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ბონდო კუპატაძე¹

მონასტრის „მცველი ციხეები“ ტაო-კლარჯეთში

ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში, რომელიც ამჟამად თურქეთის რესპუბლიკის უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ პროვინციებს შეადგენს (ართვინის, არზრუმის და არდაჰანის ვილაიეტები) ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მრავალი ძეგლი მდებარეობს. მათ შორის არის საფორტიფიკაციო ნაგებობათა ნაირსახეობა, რომელსაც ჩვენ პირობითად „მონასტრის მცველ ციხეებს“ ვუწოდებთ. ამ ტიპის ციხე-სიმაგრეები საგანგებოდ შენდებოდა საკათედრო ტაძრის ან მონასტრის სიახლოვეს მაღალ მთაზე და მის მთავარ დანიშნულებას წარმოადგენდა სასულიერო სავანის ბინადართა უშიშროების უზრუნველყოფა და თავშესაფარი მტრის შემოსევის ან რაიმე ბუნებრივი კატაკლიზმის შემთხვევაში.

2014-2017 წლებში რუსთაველის ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით „საზღვარგარეთ არსებული ქართული მატერიალური და სულიერი მემკვიდრეობის სამეცნიერო კვლევების“ გრანტის ფარგლებში „თურქეთის საქართველოში“ 7 კომპლექსური ექსპედიცია განახორციელა თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტმა (ექსპედიციის წევრები: ჯაბა სამუშია, ბონდო კუპატაძე, გიორგი ზაგრატიონი, ნინო სილაგაძე, ალექსანდრე ბოშიშვილი, ლერი თავაძე, აკაკი ჩიქობავა, ოქროპირ ჯიქური, მზისა ბუსკივაძე, ლევან სილაგაძე).

ექსპედიციების განმავლობაში მოხდა 112 საფორტიფიკაციო ნაგებობის შესწავლა, აზომვა, ფოტოფიქსაცია. მათ შორის 14 ფორტიფიკაცია შეიძლება მივაკუთვნოთ „მცველი ციხეების“ ტიპს. მათგან 4 ფორტიფიკაცია საეპისკოპოსო ტაძრის (დადაშენი, ნურწყაბი, ახიზა, ტბეთი), ხოლო 8 ფორტიფიკაცია მონასტრის (მერე-ალი, ჰოვალი, შატბერდი, იენი-რაბათი, ვაჩეძორი, ესბეკი, ოშკი, სოლომონისი) სიახლოვეს მდებარეობს ან მის სივრცეშია ინტეგრირებული.

ამ კატეგორიის ციხე-სიმაგრეებს განეკუთვნება აგრეთვე იშხნის და ხანძთის „მცველი ციხეები“. იშხნის ციხე პირველად ექვთიმე თაყაიშვილმა მოიხსენია (თაყაიშვილი, 1960: 7) ბოლო პერიოდში „სამხრეთ

¹ ბონდო კუპატაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

კავკასიის და ანატოლიის კვლევითი ცენტრის“ ჯგუფმა სცადა იშხნის ციხის ადგილმდებარეობის დადგენა (**ტაო-კლარჯეთი, 2017: 255**). ანალოგიურად, ხანძთის მონასტრის ზემოთ ციხის ნანგრევებს მიაკვლია „ტურისტული რესურსების კვლევის ცენტრის“ და კავკასიის უნივერსიტეტის ექსპედიციამ (**ახალი არქეოლოგიური... YouTube**). თუმცა ორივე მათგანი საძირკვლის დონეზეა დანგრეული და ამდენად სტატიაში მათ არ შევეხებით.

მერეს ციხე სამცხის რეგიონის ფოცხოვის პროვინციის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობს. ამჟამინდელი ფოსოფის ილჩეს ადმინისტრაციულ ცენტრ ფოსოფიდან (მოსახლეობა – 2400 კაცი) 3 კმ-ში, სოფ. მერეს (თანამედროვე სოფ. ჩაქირკოჩის – Çakırkoç) მახლობლად, მდ. ფოცხოვის წყლის მარჯვენა ნაპირზე, კლდოვან გორაზე დგას მერეს ციხე ($41^{\circ}29'46.12''N; 42^{\circ}43'3.28''E$). მერეს ციხე სხვადასხვა დროს აღწერეს: ივ. გვარამაძემ, პრ. უვაროვამ (**Уварова, 1894: 102**), ვ. დევიციკიმ (**Девицкий, 1905**).

ტერმინ *მერესთან* დაკავშირებით საინტერესო ეტიმოლოგიური ვერსიფიკაციები არსებობს. სულხან-საბას განმარტებით: „მერე – სწორი ვაკე“. ივ. ჯავახიშვილი აზუსტებს ამ განმარტებას: „ყოველ ვაკე ადგილს მერე არ ეწოდებოდა, არამედ მხოლოდ წყლის სანაპიროზე მდებარეს“. მისივე დაკვირვებით, საქართველოში 11 ტოპონიმი და ჰიდრონიმია მერე ფუძის შემცველი. დიმიტრი ბაქრაძის აზრით, „მერე ხანგრძლივად ნასვენ მიწას ეწოდება“ (**ჯიქია, 1958: 442**), მსგავსი შეხედულებისაა გ. შარაშიძეც, რომლის აზრით, გურულ დიალექტზე „მერე დაბალი, ნოყიერი სახნავი ადგილია“ (**შარაშიძე, 1938: 40**).

მერეს ფორტიფიკაციის მშენებლობა მჭიდროდ უნდა იყოს დაკავშირებული მის მახლობლად არსებულ მნიშვნელოვან სასულიერო ცენტრთან – ალის მონასტერთან.

ალის მონასტერი ფოცხოვის ხეობის და მთლიანად სამცხის უმნიშვნელოვანესი რელიგიური ცენტრი იყო XI-XIV საუკუნეებში. ალის მონასტრის გაძლიერებამ და ავტორიტეტის ზრდამ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია მერეს ციხე-სიმაგრის პოლიტიკური სტატუსის ზრდაზე. ალის მონასტრის მფარველები და შემწირველები იყვნენ მერეს ციხის მფლობელი ბოცოსძეთა ფეოდალური სახლი. XII საუკუნიდან ყველისციხის მნიშვნელობის დამცრობამ აგრეთვე ხელი შეუწყო მერეს ფოცხოვის პროვინციის ცენტრად გადაქცევას. მერეს ეკლესიის და ციხე-მამულის შესახებ ინფორმაცია მოგვეპოვება XIII-XIVსს. ალის მონასტრისადმი ბოძებულ ისტორიულ საბუთებში.

ბოცო, თულლი, შალვა და ალიჩაყის მიერ ალის მთავარმონაშისადმი გაცემულ სიგელში ნათქვამია: „*მერისა ღრმთისმშობელისა კალამაელნი სხედს და მათ რაიც შეჰხუდების პური მას, ივინი მუნა მოიღებდნენ და სხუას ყველასა ალს მოიღებდენ, ვირე კალამაელთა სხვაგან დავსხმიდე.*

და რაი სხუაგან დავსხამ, მაშინ განაღამაცა ყუელაი აღს მოიღებ. და რა-
ზომიცა და ასისა ლიტრისა ზეთისაგან ორმოცსა ლიტრასა ზეთსა აღის
მთავარმონამისა წინაშე მოიღებდენ და რაი კალამთნი სხვაგან წამოვი-
დენ, მას ორმოცსაც აღს მოიღებდენ“ (შარაშიძე, 1982: 32).

მეორე საინტერესო დოკუმენტია სარგის ბოცოს ძის დაწერილი
აღის მონასტრისადმი (XIVს.), საიდანაც ჩანს, რომ მერეს ციხე სწორედ
ბოცოსძეთა საკუთრებაშია, რადგან სარგის ბოცოს ძე თავის მკვიდრ
მამულს, სოფ. საკირეს (გვარებით: ილარონისშვილი და კირიასშვილი)
თავისი სულის საოხად სწირავს აღის მონასტერს. შესაბამისად სოფელზე
დაკისრებულ ყველა ვალდებულებას მონასტერს უბოძებს. მათ შორის,
სოფლის მიერ მერეს პატრონისთვის საშეშედ გადასახდელი წლიური 120
თეთრი ამიერიდან მონასტერს სამწირველოდ უნდა მიეცეს (შარაშიძე,
1982: 43).

მერეს ციხე შორიდანვე ადვილად შესამჩნევია და სტრატეგიული
მდებარეობა გააჩნია. კეტავს ფოცხოვის ხეობაში შესასვლელს. მდ. ფო-
ცხოვისწყლის და მის მცირე შენაკადის ხერთვისთან არსებულ გორაზე
დგას E-W წაგრძელების დიდი ზომის მართკუთხა ტრაპეციის ფორმის
ციხე (ზომა: 100მ.X25მ.). ციხე ძირითადად დანგრეულია. ჩრდილოეთის
მხარეს მხოლოდ 1 გოდოლის ნაშთია შემორჩენილი.

შედარებით სრულადაა შემორჩენილი სამხრეთ კედელი, რომლის
აღმოსავლეთ ნაწილში ფიქსირდება გალავნის 2 ფრაგმენტი, ხოლო და-
სავლეთ ნაწილში უფრო დიდი ფრაგმენტი გალავნისა, რომლის შუაშიც
კოშკია (სიმაღლე 8მ. თუმცა XXს. დასაწყისში კოშკის სიმაღლე დაახლო-
ებით 20მ. იყო და ნათლად იკვეთებოდა მისი ფორმაც – სიმაღლეში
შევიწროვება). დევიციის ცნობით, სწორედ ამ კოშკის დასავლეთით იყო
ციხეში შემოსასვლელი კარიბჭე, რომელიც ამჟამად აღარ იკითხება.

კოშკს გააჩნდა 3 სარკმელი. მათგან 2 დღეს აღარ არსებობს (ისინი
ჩანს დევიციის მიერ შესრულებულ ჩანახატში, მდებარეობდნენ კოშკის
ზედა ნაწილში და ციხის გარეთ გადაჰყურებდნენ). ამჟამად შემორჩენი-
ლი მესამე სარკმელი კოშკის ქვედა ნაწილშია და ციხის ინტერიერს უყუ-
რებს. ამ სარკმელს ქმნის 4 დიდი ზომის დამუშავებული ლოდი. მარცხ-
ენა ლოდის ზედა ნაწილში გარდამავალი მხედრულით შესრულებული
სამსტრიქონიანი წარწერაა განთავსებული (სავარაუდოდ XV-XVIს.).

მერეს ციხეს ეტყობა გადაკეთების კვალი. გალავანში იკვეთება მი-
ნიმუმ 2 ფენა. გალავნის ქვედა რეგისტრი უფრო დიდი ზომის ქვით არის
ნაგები და კირი ძლიერ გამოქარულია. ზედა ფენის ლოდები შედარე-
ბით მომცრო ზომისაა და კირის კვალიც აშკარად იკითხება. დევიციის
მიხედვით, სამხრეთ გალავანზე გარედან მიშენებული იყო 2 გოდოლი
(მრგვალი და ოთხკუთხა). დღესდღეობით ეს გოდოლები საერთოდ აღარ
იკითხება და სრულადაა დანგრეული.

დევიციის აღწერილობიდან ჩანს, რომ XXს. დასაწყისში ციხის გარე

გალავანი (რაბათის გალავანი) ჯერ კიდევ იკითხებოდა. დღესდღეობით მხოლოდ ქვების გროვაა დარჩენილი.

ასევე, დევიცკის აღწერილობით, იმ დროს ციხის ინტერიერში კარგად ჩანდა სხვადასხვა დამხმარე სამეურნეო ნაგებობების კვალი, რაც დღეს უკვე აღარ აღიქმება. მხოლოდ ციხის გალავნის სიახლოვეს ფიქსირდება რეზერვუარი.

ციხის გალავნის გარეთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ფერდობზე მდებარეობს ეკლესიის ნაშთი (რომელიც გიორგი ბაგრატიონმა აზომა 2007 წელს). მერეს ეკლესია, როგორც ჩანს, ღვთისმშობლის სახელობისაა. ამგვარად იხსენიება ის ალის მთავარმონამისადმი შალვა და ამირბარბოცოსძეთა მიერ გაცემული შეწირულების წიგნში (**შარაშიძე, 1982: 32**).

ტაოს რეგიონში გამორჩეული და ორიგინალური საფორტიფიკაციო ნაგებობაა ჰოვალის ციხე-მონასტერი. იგი მდებარეობს ოლთისი-თორთუმის მთავარი გზის გადასახვევიდან 25 კმ-ში თანამედროვე სოფ. ალათარლას (ქართულად: „ლამაზი, მენამული მდელო“) მახლობლად. ამ ხეობის მთავარი მდინარე ჩრდილოეთით მიედინება და ოლთისისწყალს უერთდება. მდინარის მარცხენა სანაპიროდან ამალგებულ გორაზე, სოფელში მისვლამდე, დგას ჰოვალის ციხე და სასახლე. მას პირობითად **ჰოვალი-2** შეიძლება ვუწოდოთ, რადგან გვიანდელი (ათაბაგების პერიოდის) ნაგებობაა. მდინარის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე სოფლის თავზე აღმართულ კლდოვან მასაზე კი გაშენებულია ციხის კომპლექსი. აქედან ქედზე გადადის ბილიკები ამიერ ტაოსკენ, ესბეკის და ანძავის გავლით ჩადის ოლური-იუსუფელის გზატკეცილამდე.

ჰოვალის ციხე-მონასტერი ანუ **ჰოვალი-1** (ზ. დ. 1650მ; 56მ.X37მ.) (ადგილობრივთა არტიკულაციით – „ჰოვაქკალე“) გაშენებულია E-W მიმართულების ქედის თხემზე. ციხეში მთავარი შესასვლელი იყო დასავლეთ მხრიდან, სადაც ხელოვნურად მოსწორებული ბაქანია.

ამ კომპლექსის ორიგინალურობა მდგომარეობს შემდეგში. მისი შესწავლის შემდეგ ჩამოგვიყალიბდა მოსაზრება, რომ თავდაპირველად, ალბათ ტაოში სამონასტრო ცხოვრების აღორძინების (IX-Xსს.) პერიოდში, აქ უნდა ყოფილიყო სამონასტრო კომპლექსი. შემდგომ კი უნდა მომხდარიყო მონასტრის სივრცის გამაგრება და საფორტიფიკაციო კომპლექსში ინტეგრირება. ის, რომ აქ ოდესღაც იყო მონასტერი, უნდა მიუთითებდეს მცირე სივრცეზე ეკლესიათა სიმრავლე.

აქ ფაქტიურად აქ 4 ეკლესიაა: 1. მცირე დარბაზული ეკლესია დგას ციხემდე ასასვლელ შუა გზაზე, ციხიდან აღმოსავლეთით, კლდის ფერდზე მოსწორებულ ბაქანზე; 2. ერთნავიანი ეკლესია გალავნის გარეთ, ციხის კარიბჭის სიახლოვეს; 3. ოთხსართულიანი მთავარი კოშკის მეორე სართულზე იკითხება საკურთხევლის თალი, ხოლო კედლის გაყოლებაზე ნიშებია; 4. ციხის ცენტრში დგას ორნაწილიანი კამაროვანი ეკლესია.

ყველა ეკლესიაში შემორჩენილია ფრესკული მხატვრობის ნიმუშე-

ბი, რაც სავარაუდოდ XIII ს. ზემოთ არ უნდა მიდიოდეს. ციხის გალავანთან არსებულ დარბაზულ ეკლესიაზე კი ფრესკული წარწერებიცაა. მონასტრის არსებობის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს ალბათ სოფელ ალათარლას (სახელიც მიაწინებებს) ნაყოფიერება და სიმდიდრე.

ციხის გალავანში ჩაშენებულია 5 გოდოლი. აღმოსავლეთის მხარეს არის ერთი მრგვალი გოდოლი, ჩრდილოეთის მხარეს ასევე მრგვალი, მხოლოდ შედარებით მომცრო გოდოლი. დასავლეთის მხარეს ოთხკუთხა გოდოლი. შემდეგ კიდევ ორი გოდოლია დასავლეთიდან სამხრეთის გაგრძელებაზე. გალავნის თავზე მრავლად არის შემორჩენილი სალოდეები. აღმოსავლეთის გოდოლზე მაგალითად 3 სალოდეა. ციხეს ეტყობა სამ-ოთხჯერ გადაკეთების კვალი, თუმცა სათოფეების არარსებობა მიუთითებს, რომ XVII ს-ზე გვიან გადაკეთება აღარ უნდა მომხდარიყო და ამ დროისთვის სავარაუდოდ ამ ციხეს უკვე უნდა დაეკარგა თავისი მნიშვნელობა.

ჰოვალის ციხე კოპასძეთა ფეოდალური სახლის საკუთრებაში უნდა ყოფილიყო. XI საუკუნეში გადანერილი სვინაქსარის, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრის A კოლექციაში 97 ნომრით ინახება, ერთ ნუსხა-ხუცურით შესრულებულ XV საუკუნის მინაწერში იხსენიება ჰოვალის მცხოვრები რუსია კოპასძე. მან მოციქულთა სახელობის ტაძარში ბზობის ბრწყინვალე დღესასწაულზე ალაპი განაჩინა.

შატბერდის მონასტრის მცველი ციხე. შატბერდის მონასტერი „კლარჯეთის ათორმეტთა უდაბნოთა“ შორის გამორჩეული მნიშვნელობისაა. ამ მონასტრის სკრიპტორიუმში შეიქმნა „შატბერდის კრებული“, გადაინერა მრავალი ხელნაწერი, აქ მოღვაწეობდა მრავალი ცნობილი სასულიერო მოღვაწე.

ბოლო პერიოდში განახლდა შატბერდის მონასტრის მდებარეობის თაობაზე საუკუნის წინანდელი მსჯელობა. პირველად, შატბერდის ლოკალიზაცია მოახდინა ნიკო მარმა (**Mapp, 1911: 139**) და დაუკავშირა ის პორტას მონასტერს, რომელიც სრულიად სამართლიანად ვახტანგ ჯობაძემ ხანცთის მონასტრად ცნო (**ჯობაძე, 2007: 53-54**). ამდენად ღიად დარჩა შატბერდის მდებარეობის საკითხი, რომელიც შემდეგ დაუკავშირეს იენი რაბათის ეკლესიას (**ხომტარია, 2005**).

შატბერდის მდებარეობის შესახებ ახალი ვერსია თურქმა ისტორიკოსმა მინე ქადირ-ოღლუმ წამოჭრა და შატბერდი დაუკავშირა სოფელ ბოსელთას (ამჟამინდელი სახელი: *ოქუმუშლარი*) მახლობლად ტყეში არსებულ მასშტაბურ, საკმაოდ დაზიანებულ ნაგებობებს. ამ მოსაზრების სასარგებლო მთავარი არგუმენტი იყო ტოპონიმი – „შაბერთა“, როგორც უწოდებდა ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ნანგრევებს. შემდგომში ეს თვალსაზრისი მრავალმა მკვლევარმა გაიზიარა (საქართველოში ამ მოსაზრებას პირველად მხარი თემურ ხუციშვილმა დაუჭირა და საკითხის პოპულარიზაციაც მოახდინა (**თ. ხუციშვილი., 2004**).

ჩვენ ბოსელთას პირველად 2007 წელს ვენციეთ სოფელ ზეითინლიკიდან (ამჟამად ჭოროხის ხეობის დატბორვის გამო გზები საგრძნობლად არის შეცვლილი). თავის დროზე პირველი შთაბეჭდილება აქ მონასტრის არსებობის სასარგებლოდ შეგვექმნა, ამის სასარგებლოდ მეტყველებდა გეოგრაფიული მდებარეობაც (სიახლოვე ოპიზასა და ხანძათასთან, ძლიერ დაშორებული იენი-რაბათისგან განსხვავებით). აქ მნიშვნელოვანი მონასტრის არსებობის სასარგებლო დამატებით არგუმენტად შეიძლება მივიჩნიოთ ეს საკმაოდ დიდი ზომის და არცთუ იოლად მისასვლელი ციხე. ვინაიდან ეს ციხე არ მდებარეობს სტრატეგიული მნიშვნელობის გზის სიახლოვეს და სხვაგვარად აქ მისი არსებობა ახსნას საჭიროებს. ერთადერთი, რაც ტოვებს ეჭვის საფუძველს მონასტრის არსებობისთვის, არის არტეფაქტების სიმწირე, წარწერათა არარსებობა... აქ არქეოლოგიური გათხრები ბევრ კითხვას მოფენდა ნათელს.

სოფელი ოქუშმულარი (ძველი სახელი – ბოსელთა) მდებარეობს მაღალი მთებით გარშემორტყმულ ნაყოფიერ და ტყიან ხეობაში. სოფლიდან ციხე სამხრეთ-დასავლეთით დაახლოებით 1კმ ფეხით სავალზეა. სოფელი და ციხე სიმაღლით ერთ დონეზეა, თუმცა ციხემდე მისასვლელად სოფლიდან ჯერ ხეობაში ვეშვებით, შემდეგ კი ფერდობს ავუყვებით შატბერდის (შაბერთა, ბოსელთა) ციხისკენ. ციხე მონასტრის ნანგრევებს დაჰყურებს ზემოდან და N-E/S-W ნაგრძელების კონცხის ნახევარ პერიმეტრზეა (ზ. დ. 1160მ. ზომა: 53მ.X33მ.) გაშენებული. ვინაიდან ციხეს სამი მხრიდან აკრავს სრულიად მიუვალი კლდოვანი მასივი, შეიძლება ითქვას, რომ ბოსელთას ციხე გამორჩეულად დაცული და ძნელად მისადგომია. შატბერდის ციხე ერთიანად ნაშენი ჩანს, არ ეტყობა გადაკეთების კვალი. ამასთან რელიეფის სირთულიდან გამომდინარე ციხის სუბსტრუქცია, რომელიც დაფერდებული კლდოვანი მასის გასწორებას ითვალისწინებდა, ნაგებია დიდი ზომის ლოდებით, ხოლო თავად ციხე საშუალო ზომის რიყის ქვით. მშენებლობაში აქტიურადაა გამოყენებული ხის ძეგურები, რომლებსაც კედლის გამაგრების მიზნით გალავანში ატანდნენ. ამჟამად მრავალი ხვრელია შემორჩენილი გალავანში.

შატბერდის ციხე-სიმაგრეს აქვს 2 კარიბჭე: ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან (ეკლესიის გვერდზე) და სამხრეთ-დასავლეთიდან (მთავარი კოშკის გვერდზე). ამასთან სამხრეთ-დასავლეთ თაღოვანი გასასვლელი კონცხის დაბოლოებაზე არსებულ მცირე კლდოვან ტაფობზე გადის და არ უკავშირდება რაიმე გზას, ჩიხია.

ციხეში შესასვლელამდე (ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ციხის კარიბჭემდე) მიუყვება ვიწრო, კლდეში საფეხურებად ნაკვეთი დერეფანი, რომელიც თავის დროზე შესაძლებელია ორმხრივი გალავნით იყო დაცული. თუმცა ამჟამად, მხოლოდ ქარაფის მხარეს არის გალავნის ნაშთი შემორჩენილი. ამ კარიბჭეში შესვლისთანავე მარჯვნივ გვხვდება ნახევრად დანგრეული მცირე ზომის სამნავიანი ბაზილიკა, რომლის სა-

კურთხევის მხარეს შემდგომ შემოშენებულია ციხის გალავანი. ამჟამად შემორჩენილია ცენტრალური ნავი, სადიაკვნე, სამკვეთლო, ხოლო დასავლეთ ნაწილი მხოლოდ გეგმის დონეზე იკითხება. ეკლესიის ქვემოთ და გალავნის სიახლოვეს შესაძლებელია იყო საძვალე. ციხის მთავარი კარიბჭიდან 10 მეტრში, ეკლესიის სამხრეთ-დასავლეთით არის დიდი ზომის (დაახლოებით 2მ. სიმაღლის) ლოდი, რომელზეც ამოკვეთილია ორნამენტული წყალმემკრები თავისი რეზერვუარით.

ვინრო ბილიკით გზას ვაგრძელებთ მთავარი კოშკისკენ. მთავარი კოშკი ოთხკუთხა ოთხსართულიანი ნაგებობაა. პირველი სართულის ინტერიერი ძირითადად მინით არის ამოვსებული, აქ ოთხივე კუთხეში თითო მცირე ნიშია.

შატბერდის ციხის მთავარ კოშკში შესასვლელი მეორე სართულის დონეზეა (შესასვლელი კარის ზომებია: 2მ.Χ0,7მ.). ამ კარის თავზეა სარკმელი, ხოლო მათგან მარჯვნივ თითო-თითო სარკმელი მეორე და მესამე სართულის დონეზე (ამ სარკმელებზე შემდგომ ციხის გალავანი მიუშენებიათ გარედან და ამოუქოლიათ). მთავარი შემოსასვლელიდან დაახლოებით 20 სანტიმეტრში იწყება ეს გალავანი და სანახევროდ მაინც მოიცავს სარკმელს. შემორჩენილია მეორე-მესამე სართულებს შორის იატაკის კვალი ხის ბოძების სახით.

მესამე სართულზე 3 დაახლოებით ერთნაირი ზომის (40სმ.Χ15სმ.) სარკმელია (პირობითად: აღმოსავლეთ, სამხრეთ და ჩრდილოეთ კედლებზე), მესამე სართულზე სამხრეთ-დასავლეთ კედლის ცენტრალური ნაწილი უკავია მაღალ თაღოვან ნიშს (სიმაღლე – 2მ, სიგანე – 0,8მ, სიღრმე – 0,2მ). მესამე სართულის აღმოსავლეთ კუთხეში მოწყობილია მცირე სამლოცველო.

ციხის მეოთხე სართული ფაქტიურად ქონგურების დონეა. ამასთან სანახევროდ დაზიანებული. შედარებით შემორჩენილია ჩრდილო-დასავლეთის კედელი. ქონგურებთან სიახლოვეს ჩანს სამზირები.

მთავარი კოშკის სუბსტრუქციის მშენებლობაში გამოყენებულია დიდი ზომის ლოდები. თავად კოშკის მშენებლობაში აგრეთვე გამოყენებულია საპირე ქვები და სუფთად არის ნაგები. მისგან განსხვავებით ციხის გალავანი ძირითადად მცირე ზომის რიყის ქვით არის ნაშენი და კირის ფენა ჭარბად ჩანს. გალავანი რომ მოგვიანებით არის მიშენებული ამას კარგად ადასტურებს ის ფაქტი, რომ სქელი (2მ. სიგანის) გალავნის ბოლო კოშკზეა მიშენებული უშუალოდ სარკმელთა პერიმეტრზე, რამაც სარკმელების გაუქმება გამოიწვია (საინტერესოდ გამოიყურება კედლის გასამაგრებელი ხის მორი, რომელიც პირდაპირ სარკმელში არის გამოჩრილი). მშენებლებს სხვა არჩევანი ამ შემთხვევაში ვერ ექნებოდათ, რადგან კოშკის გვერდით ქარაფია და იქ გალავანი ვერ გაივლიდა იმგვარად, რომ კოშკი ციხის ინტერიერში მოქცეულიყო. ამდენად, კოშკი გალავნის ბუნებრივ გაგრძელებად იქცა და ციხის დამცავი გალავნის ნაწილიც გახ-

და. ანალოგიურად ციხის კარიბჭესთან არსებული სამნავიანი ეკლესიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეზეც შემოშენებულია გალავანი.

ჩვენი აზრით, ზემოთხსენებული დეტალების (ციხის გალავნის მორგება უკვე არსებულ ნაგებობებზე რელიეფის სირთულიდან გამომდინარე) გათვალისწინებით შატბერდის ციხეზე შესაძლებელია მშენებლობის 2 პერიოდის გამოყოფა: I პერიოდი შატბერდის მონასტრის დაარსებასთან ქრონოლოგიურად ახლოს უნდა იყოს (IX-X სს.) და ამ პერიოდს შეიძლება მივაკუთვნოთ მთავარი კოშკი და ეკლესია, რომელიც კოშკის აშენების შემდგომ აშენდა (იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ კოშკში სამლოცველოა მოწყობილი, რაც ეკლესიის არსებობის შემთხვევაში ნაკლებ აუცილებლობას წარმოადგენდა); II პერიოდად შესაძლებელია მივიჩნიოთ ციხის პერიმეტრის გალავნით შემოზღუდვის ფაქტი, რაც აიხსნება მონასტრისთვის განსაკუთრებული საფრთხის შექმნით. ეს შეიძლება იყოს როგორც XI ს. (ბიზანტიელთა ან სელჩუკთა შემოსვლა რეგიონში), აგრეთვე XIII-XIV სს. (მონღოლობა; ან ჯაყელების აქტიური ქტიტორობის პერიოდი).

ბანას და კოლას პროვინციების დამაკავშირებელი ძველი გზა რუსულ 5-ვერსიან რუკებზე საკმაოდ დატვირთულია საფორტიფიკაციო ნაგებობებით. მათ შორის არის **კალმახის ციხე**. მთავარი გზიდან მარცხნივ მდებარეობს გადასახვევი და საკმაოდ მიხვეულ-მოხვეული და ღრმა ხეობა, რომელიც გარკვეული მანძილის გავლის შემდეგ ფართოვდება და მის დასასრულს N-E/S-W ნაგრძელების კონცხზე, დგას საკმაოდ დაზიანებული კალმახის ციხე (ზ. დ. 1670მ; 105მ.X30მ.). ამ ციხიდან ძალიან კარგად ჩანს მთელი გარემო. ამასთან ერთი მხარე გაშლილი, ფართო ველია. სავარაუდოდ აქ უნდა მომხდარიყო ის ცნობილი ბრძოლა, რომელიც იხსენიება ჟამთააღმწერელთან, როდესაც სამცხის სპასალარი სარგის ჯაყელი ებრძოდა შემოჭრილ თურქებს, დაახლოებით 1246 წელს და შესაძლებელია ეს ველი ავნიშვავე იყოს (**ჟამთააღმწერელი, 2008: 565**). კალმახის ციხის მოპირდაპირედ მდებარეობს, კლდოვან მასივში ნაკვეთი სოლომონისის ქვაბოვანი კომპლექსი. იგი დაახლოებით 6-7 სენაკისგან შედგება.

კალმახის ციხე საისტორიო წყაროებით კარგად ცნობილი საფორტიფიკაციო ნაგებობაა. „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად აუგიათ სომეხ მთავრებს VIII ს. II ნახევარში. სომხური წყაროები აზუსტებენ მისი აშენების თარიღს და მიაწერენ 782 წელს აშოტ სუმბატის ძეს (აშოტ „მსაკერი“, ბაგრატიონი) (**თაყაიშვილი, 1938: 55**).

კალმახის ციხე უპირველესად ტაოს პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ცენტრია (**ბახტაძე, 2003: 261**). თუმცა ვფიქრობთ თავისუფლად შეიძლება მივაკუთვნოთ „მცველი ციხის“ კატეგორიას, ვინაიდან მის გარემომცველ ტერიტორიაზე მრავლად არის ეკლესიები, სენაკები და რაც მთავარია სოლომონის ქვაბოვანი მონასტერი. შესაბამისად ასეთი მასშტაბური და მნიშვნელოვანი ციხე ბუნებრივად შეითავსებდა სამონასტრო სავანის დაცვის ფუნქციას. მონასტერსა და ციხეს შორის მჭი-

დრო კავშირის დამადასტურებელია მატენადარანში დაცული XIII ს-ის ქართული სახარების მინაწერები, სადაც იხსენიება მერაბ კალმახელი (ბერი მეთოდე) და მისი პაპა რატი ტატაშვილი (**ტაო-კლარჯეთი, 2012: 22**). ეს სახარება, გადანერილი სავარაუდოდ სოლომონისის მონასტერში, გარკვეული პერიოდი ინახებოდა სწორედ კალმახის ციხეში. აგრეთვე აქ გადანერილი ჩანს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული 1520 წ. დათარიღებული მერაბ კალმახელისა და მისი მეუღლის ელენეს ქტიტორობით მელქისედეკის მიერ გადანერილი სახარება (**ტაო-კლარჯეთი, 2012: 25**).

კალმახის ციხე პირველად აღწერა ე. თაყაიშვილმა 1902 წლის ექსპედიციის დროს (**Такайшвили, 1909: 80-83**). შემდეგ მონახულა აგრეთვე 1907 წლის ექსპედიციის დროს (**თაყაიშვილი, 1938: 29**). თუმცა იგი სოლომონ-კალად მოიხსენიებდა ციხეს, ვინაიდან ადგილობრივი მოსახლეობაც ამგვარად უწოდებდა და ძველი ტოპონიმი დაკარგული იყო. სოფელ სოლომონ-ყალას ქვემოთ მდებარეობს კიალმის-ალთის ეკლესიის ნანგრევი. ადგილობრივი (თურქულენოვანი) მოსახლეობა ამ ციხეს *ქამხის* ეძახის.

ტოპონიმ „კალმახიდან“ შუა საუკუნეების სომხურისტის დამახასიათებელი *ლ-ლ* თანხმოვნების მონაცვლეობით მივიღეთ გასომხურებული ვერსია – *კალმიხი/კიალმისი*, შემდეგ კი სომხურიდან თურქიზებული ვერსია – *ქამხისი*. დღესდღეობით მკვლევართა უმეტესობა ფიქრობს, რომ ეს უნდა იყოს სწორედ კალმახის ციხე – ტაოს ადმინისტრაციული ერთეულის, კალმახის საერისთავოს ცენტრი. ციხის ქვედა ნაწილში ჩანს რაბათის კვალი, ხოლო მოპირდაპირე მთაზე კლდეში ნაკვეთი სოლომონისის მონასტერი. ე. თაყაიშვილი კალმახის ციხედ მიიჩნევდა ნიაკომის ციხეს, რომელიც ვაჩეძორის მონასტრის „მცველი ციხეა“ (**თაყაიშვილი, 1938: 54**).

კალმახის ციხეში შესვლა ამჟამად შესაძლებელია ჩრდილოეთის მხრიდან. ეს არის აფეთქებით გამონგრეული გალავნის ქვედა ნაწილი. გალავნის ეს კედელი თითქმის სრულად არის შემორჩენილი და 10 მეტრამდე სიმაღლისაა. ციხის ინტერიერი საკმაოდ ამოვსებულია ნაყარი მინით და სხვადასხვა დონის იარაღებს ქმნის. ინტერიერში მრავლად არის ციხე-სიმაგრის ინფრასტრუქტურის შემადგენელი ნაგებობების ნაშთები. მათ შორის ცენტრში დიდი ზომის კლდეში ნაკვეთი სათავსო-რეზერვუარი, რომელიც ამჟამად სანახევროდ დანგრეულია. აქაურთა წარმოდგენით ეს მეფეთა დასაბრძანებელი უნდა ყოფილიყო (ამას თავგამოდებით გვიმტკიცებდა ჩვენი მეგზური ახალგაზრდა).

მეორე, ოთხკუთხედი ფორმის რეზერვუარი (ზომები 2მ.Х1,5მ.) ციხის ცენტრში მდებარეობს. თავის დროზე საკმაოდ მაღალი უნდა ყოფილიყო (ამჟამად მხოლოდ 0,5მ. სიმაღლისაა). ამით მთავრდება ციხის ჩრდილოეთი ნაწილი, ცენტრში ციხის პერიმეტრი ვიწროვდება და გადადის სამხრეთით, სადაც ოდნავ იშლება სივრცე. გალავანი დაახლოებით

60სმ. სისქისაა.

კალმახის ციხე ერთ-ერთ ყველაზე გამაგრებული ციხეა. ციხეში შესასვლელი მხოლოდ კონცხის ჩრდილოეთის ვიწრო მხრიდანაა. სავარაუდოდ ცენტრალური კარიბჭეც აქედან უნდა ყოფილიყო, თუმცა ამჟამად მისი კვალი ნაკლებად იკითხება. ციხის სამხრეთ ნაწილში კიდევ ერთი დიდი რეზერვუარია (ზომა: 2,5მ.×1,5მ.×0,8მ.).

ციხის სამხრეთ ნაწილში გალავანი კონცხის ბოლომდე არ მიდის, არამედ შემალღებლაზე სრულდება. კონცხის ბოლო კი გალავნის მიღმაა. შესაძლებელია ამ ნაწილს გარნიზონი იყენებდა დამხმარე სათავსოების ფუნქციით. ყოველ შემთხვევაში ნაგებობათა ნაშთები თითქოს იკითხება.

კალმახის ციხის მნიშვნელობაზე მეტყველებს 3 საკმაოდ დიდი ზომის რეზერვუარის არსებობა. მრავლად უნდა ყოფილიყო სამეურნეო და საცხოვრებელი ნაგებობები. ციხის ძირითადი ნაწილის სამხრეთ მხარეში ჩანს საკმაოდ დიდი, ამჟამად საფუძვლიანად დანგრეული შენობის კვალი. ეს აღმოჩნდა ეკლესია, რომელიც თაყაიშვილთან იხსენიება (**Такайшвили, 1909: 80-83**). მის დროს საკმაოდ სრულად არსებული კუპელ-ჰალე, ამჟამად კი ძირფესვიანადაა დანგრეული. ეკლესიის ზომები დაახლოებით 10მ.×7მ. უნდა ყოფილიყო. ეკლესიის გვერდზეა რეზერვუარის ნაშთი.

კალმახის ციხის მოპირდაპირე კლდოვან მასივზე, ციხიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით კლდეში ნაკვეთი 3 ეკლესიაა, რომლებიც ციხიდან არ ჩანდა (ადგილობრივი მოსახლეობა: „*კაია კილისეს*“ (კლდის ეკლესია) უწოდებს). ოდნავ ჩრდილოეთით კიდევ ერთი ეკლესია, კლდის სიღრმეში გამოკვეთილი. ეს უკანასკნელი ბოლო დროს გამოჩნდა, ოქროს მადიებლებს გამოუთხრიათ მიწისგან. დაახლოებითი ზომაა: 5მ.×3მ. სიმაღლე 3მ. საკურთხევლის ნიში – 1,5მ. დიამეტრზეა გამოთხრილი. წინ არის მიწით ამოვსებული კლდეში ნაკვეთი შესასვლელი კარი, რომელიც დაახლოებით 70სმ.-ზე შეისვლება. მის თავზეა მცირე ზომის ოვალური ფორმის სარკმელი (დიამეტრი 20სმ). ინტერიერი მინიმუმ 1მ. დონეზე მიწით არის ამოვსებული. საკურთხევლის გვერდზე სადიაკვნეს და სამკვეთლოს ნიშებია. დაახლოებით ადამიანის სიმაღლის ნაკვეთი თაღედია. სამხრეთ კუთხეში საძვალეც ჩანს.

დანარჩენი 3 კლდეში ნაკვეთი ეკლესია, პირველისგან განსხვავებით კლდის მიმართულებით არის გამოკვეთილი, რასაც ბუნებრივია თავად კლდის მდებარეობაც (E-W წაგრძელების ქედია) უწყობდა ხელს. II და III ეკლესია იდენტური გეგმისაა. ამათგან II ეკლესია უფრო სრულად არის შემორჩენილი. დარბაზული ტიპის მცირე ეკლესიაა (ზომა: 4მ.×2მ.) ჩრდილოეთ მხარეს არის 3 თაღედი (ცენტრალური-სიმაღლე 1,2მ, გვერდებზე – ოდნავ დაბალი), საკურთხეველი ოდნავ არის გამოკვეთილი ეკლესიის მთლიანი გეგმისგან. შადიაკვნე შეჭრილია კლდეში ღრმა ნიშის სახით.

III ეკლესიაც დარბაზული ტიპის მცირე ეკლესიაა, მხოლოდ უფრო

დიდია ზომით (6მ. X 3მ.). მწყემსები, როგორც ჩანს, აქ ხშირად ანთებენ ცეცხლს და კედელი შემურულია. თაღელები II ეკლესიასთან შედარებით უფრო ფართო და უხეშად დამუშავებულია. ცენტრალური თაღედი ოდნავ ვიწრო და მომცრო ზომისაა, მარჯვენა და მარცხენა კი დაახლოებით თანაბარია.

IV ეკლესია მდებარეობს ყველაზე მარცხნივ. მისი გეგმა განსხვავებულია II და III ეკლესიებისგან. ზომა: 3,55მ. X 2,78მ. საკურთხეველთან ამოკვეთილია სახატე-სანაწილე; კლდეშია ამოკვეთილი სარკმელი-ნიშიც. IV (მცირე) ეკლესიის მარცხნივ კლდეში ამოკვეთილია 2 ქვაბი (წრიული და ოთხკუთხედი გეგმის). ქვაბებიც და ეკლესიებიც სხვადასხვა დონეზე ძლიერ არის მიწით ამოვსებული.

ჯამში ეს კლდეში ნაკვეთი 4 ეკლესია და 2 ქვაბი რამდენად შეიძლება სამონასტრო კომპლექსად ქცეულიყო ძნელი სათქმელია. არქიტექტურული სტილის მიხედვით ისინი სხვადასხვა პერიოდს განეკუთვნებიან. პირველი ადრეულია (IV-VI სს.), დანარჩენები მოგვიანებით არის ნაკვეთი (VIII-IX და XII-XIII სს.).

იმიერ და ამიერ ტაოთა საზღვარზე (მდ. თორთომისწყლის და ბანასწყლის ხეობათა შორის 3 პარალელურ ხეობაში) მდებარე ციხეები მდ. ოლთისისწყლის მარცხენა შენაკადების ხეობათა ტერიტორიაზეა (გადასახვევები იშხანი-ოლორის მთავარი გზიდან). მათგან პირველია ესბეკის ციხე დარიჯას ხეობაში, მისი პარალელური ხეობის ციხეა ანძავი, მომდევნო ხეობის კი ქოროღლის ციხე.

დარიჯას ხეობის ბოლო ემიჯნება ჰოვალის ხეობის დასასრულს, სწორედ მათ შორის ქედი უნდა წარმოადგენდეს იმიერ და ამიერ ტაოთა საზღვარს, ეს გზა უნდა ყოფილიყო ძველად იშხნის და ოლთისის უმოკლესი დამაკავშირებელი გზა. დარიჯას ხეობაში შესასვლელი იწყება იშხნის გადასახვევიდან 5 კმ-ში მთავარი გზიდან მარჯვნივ. გადასახვევიდან 6 კმ.-ის გავლის შემდეგ ფართო ზეგანზე გვხვდება ესბეკის მონასტერი. გარშემო ველი აგრარული თვალსაზრისით საკმაოდ ნაყოფიერია, რაც შუა საუკუნეებში აქ სამონასტრო ცხოვრების განვითარების კარგ პირობას ქმნიდა. ესბეკის მონასტერი სხვადასხვა პერიოდში ნაგები 4 ეკლესიისგან შედგება. მათგან უადრესი არქიტექტურული სტილით VI ს. უნდა იყოს. მეორე მცირე ზომის ეკლესიაა, ქვედა ნაწილში საძვალით და თავზე სამრეკლოთი. მესამე გუმბათოვანი ეკლესიაა (სავარაუდოდ IX-X სს.), რომლის საკურთხეველზე შემორჩენილია ფრესკული წარწერის ნაშთი. ეს ეკლესია ორიგინალური არქიტექტურის ნიმუშია, რამდენადაც სადიაკვნე და სამკვეთლო გადადის გალერეაში, რომელიც ტაძრის ჩრდილოეთ და სამხრეთ კედელს ეკვრის. ეკლესიის გადახურვა დაზიანებულია. მეოთხე ეკლესია გვიანდელი ბაზილიკა, წითელი აგურით ნაგები, გალავნით შემოსაზღვრული, კლდის პირზე მდებარეობს. აქ გვხვდება სანათლავი, საძვალე, რომელიც ოქროს მაძიებლებს უთხრიათ.

სამწუხაროდ, ამჟამად სამონასტრო კომპლექსის ეკლესიებში სოფ-

ლის მაცხოვრებელთა სათივე, სანყობი და სხვა სამეურნეო დანიშნულების სათავსოებია მოწყობილი. მსგავსი მდგომარეობაა ვაჩქორის მონასტერშიც.

სამონასტრო კომპლექსის ზემოთ, სოფელ თივასორის ესბეკის უბნის სამხრეთ ნაწილში, მაღალ მთაზე, ზ. დ. 1180 მეტრზე მდებარეობს **ესბეკის ციხე**. ციხის წინ ტურისტული სამენოვანი (თურქულ-ქართულ-ინგლისურ ენებზე) ბანერია ციხის შესახებ. სამწუხაროდ ქართული ვარიანტი მექანიკური თარგმანია და ტექსტი ბუნდოვანია.

ესბეკის ციხე სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ადგილზეა აშენებული. გარდა იმისა, რომ ესბეკის მონასტრის მცველი ციხეა, ის ფეოდალის რეზიდენციაც უნდა ყოფილიყო. ტაოს ციხეთა უმრავლესობის მსგავსად ესბეკის ციხე რთულ რელიეფზეა ნაგები. ამდენად ციხის შიდა სივრცის ძირითადი ნაწილი კლდოვან მასივებს და ფერდობს უკავია, ხოლო ციხის პრაქტიკული სივრცე მცირეა.

ციხე 2 იარუსისგან შედგება. ქვედა დონეზე შესვლა შესაძლებელია გალავნის გამონანგრევიდან. მის მარცხნივ არის ნახევრად წრიული ფორმის 3-სართულიანი გოდოლი. იქვე ნახევრად ჩანგრეული, მიწაში ღრმად ჩაშენებული და აგურით თაღოვანი გადახურვის სამეურნეო სათავსო-რეზერვუარია, რომელიც, როგორც ჩანს, მაცივრის ფუნქციასაც ასრულებდა.

ციხის სამხრეთ-დასავლეთ მხარე საცხოვრებელი ზონაა. ამ ზონის ცენტრალურ ნაწილს წარმოადგენს 2-სართულიანი რეზიდენცია, თავზე ბაქანიტ. უშუალოდ ებჯინება გალავანს და გალავნის მხარეს საკმაოდ დატვირთულია სათოფურებით. გამონანგრევი გალავნიდან მარჯვნივ კლდეზე აღმავალ გალავანზე მიშენებულია კიდევ ერთი კოშკი.

ვაჩქორის მონასტრის მცველი ციხეა **ნიაკომი**. ე. თაყაიშვილი მას კალმახის ციხედ მიიჩნევდა და მის მიერ აღმოჩენილი ვაჩქორის მონასტრის „მფარველ ციხეს“ უწოდებდა (**თაყაიშვილი, 1938: 55**). ეს ციხე მდებარეობს ტაოსკარის ხეობაში. ხეობის ბოლოდან სოფ. ჩატაქსუმდე (ძველი სახელი: *ტაოსკარი*) მანძილია 9კმ., ხოლო სოფ. ბაშქაიამდე (ძველი სახელი *ფარისოსი*) 18კმ. სოფ. ბაშქაიადან გრუნტის ძალიან ცუდი გზა შედის ნიაკომის ხეობაში. 5კმ.-ში სრულდება სამანქანო გზა და ბილიკით მივდივართ ნიაკომის ციხისკენ (ზ. დ. 1450მ; 37მ. X25მ.).

ნიაკომის ციხე ზემოდან დაჰყურებს ვაჩქორის მონასტერს, შთამბეჭდავი ხედი და ბუნებაა. ციხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხარეს არის დედაციხე და საცხოვრებელი ზონა, რომლის შიგნით არის 3-სართულიანი ოთხკუთხა კოშკი ბაქანიტ, აქვს 4 სალოდე და 2 სამზირი. დედაციხის ჩრდილოეთ გალავანი დანგრეულია. ციხის დასავლეთ გალავანთან არის რეზერვუარი თაღოვანი გადახურვით (ზომა 2მ. X3მ.). ციხის ტერიტორიაზე არ შეიმჩნევა ეკლესიის კვალი, რაც ამ ტიპის ციხეებისთვის არ შეიძლება ტიპიურად ჩაითვალოს. უკიდურეს შემთხვევაში დედაციხის კოშკში მაინც იქნებოდა სამლოცველო მოწყობილი, თუმცა ამჟამად ეს არ იკითხება.

ადგილობრივები ნიაკომს უწოდებენ ვანქის (ანუ ტაძრის) ციხეს. აგრეთვე „თეთრციხესაც“, რაც უნდა აიხსნას დანგრეული კედლის აღდგენისას გამოყენებული კირის ჭარბი რაოდენობით და შესაბამისად თეთრი ფერით.

იუსუფელი-თორთომის გზაზე უზუნდერესთან, მთავარი გზიდან მარცხნივ ხეობაში, სოფ. საფაჯას სამხრეთ-დასავლეთით, საშუალო სიმაღლის გორაზე დგას **ოშკისორის ციხე** (ზ. დ. 1300მ; 52მ. X30მ.). ოშკისორის ციხე აზორდის მოპირდაპირე ხეობაში მდებარეობს, რომელიც სივრის ქედამდე აღწევს. ამ ქედის გადაღმა კი ოლთისის ქვეყანა იწყება. ამდენად ეს ციხე აზორდის პროვინციის უმნიშვნელოვანესი ციხეა, აკონტროლებდა თორთომის ხეობაში მიმავალ და ოლთისის მხარეში გადამავალ გზას.

ოშკისორის ციხე ჩრდილო-აღმოსავლეთი სამხრეთ-დასავლეთი მიმართულების კონცხზეა გაშენებული. ციხე 2-იარუსიანია: I იარუსი – აღმოსავლეთ ნაწილი უკავია ციხის ძირითად სივრცეს, მკვეთრი დაქანების ფერდობია. აქ აღმოსავლეთ კედელი თითქმის მთლიანად ჩანგრეულია; II იარუსი – ციხის დასავლეთ ნაწილია, სადაც მდებარეობს დედაციხე.

ციხეში შესასვლელი კარიბჭე ჩრდილოეთ მხარეს კარგად არის შემორჩენილი. ციხე 2 მხრიდან შეუვალია, ხოლო ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ მხარეს შედარებით ადვილად მისადგომი. ციხიდან აღმოსავლეთით ფერდობზე ჩანს მრავალრიცხოვანი ქვაყრილები, სხვადასხვა ნაგებობათა კვალი. რაც უნდა მიუთითებდეს აქ რაბათის არსებობაზე.

ამჟამად სრულყოფილად არის შემორჩენილი სამხრეთ-დასავლეთ მხარის გალავანი – 3-სართულიანი ტრაპეციის ფორმის გოდოლი – საცხოვრებელი ზონა (6მ. X3/4მ.), რომელიც ციხის ოთხკუთხედი გეგმიდან განზეა გასულია. გოდოლს სამივე მიმართულებით სამზირალები ახლავს. საცხოვრებელი ზონის გვერდზე, ჩრდილოეთით მდებარეობს 2 ქვევრი (მცირე ზომისაა, ალბათ საზედაშეა). მათ გვერდზეა დაზიანებული წყლის რეზერვუარი (შიგთავსი ნაღესია; დიამეტრი – 1მ, შემორჩენილი ნაწილის სიმაღლე – 0,5მ). მეორე დიდი რეზერვუარი უფრო დაზიანებულია და არც ნაღესობის კვალი არ ჩანს. ქვევრების პირდაპირ 3მ.-ში მდებარეობს დარბაზული ტიპის მცირე ეკლესია (ზომა: 2მ. X4მ.). შესასვლელი კარი სამხრეთიდან აქვს. ეკლესიის აღმოსავლეთ კედელი ებჯინებოდა დედაციხის გალავანს. აქვე იყო დედაციხეში შესასვლელი.

ციხიდან აღმოსავლეთით 200 მეტრში, სოფლის განაპირას, ჯამეს მოპირდაპირედ გაუყვება ბილიკი ტყისკენ, სადაც დაახლოებით 10მ. სიმაღლის კლდოვან კონცხზე დგას დარბაზული ტიპის მცირე ეკლესია (8მ. X3მ.). კონცხის დაფერდებული ფორმის გამო ააშენეს სუბსტრუქცია, რომელზეც ეკლესია აშენდა.

ძლიერ დაზიანებულია სამხრეთ კედელი, საიდანაც უნდა ყოფილიყო ტაძარში შესასვლელი. საერთოდ აღარ არის ტაძრის გადახურვა. შედარებით შემორჩენილია საკურთხევის მხარე. საკურთხევის აფსი-

დაში შემორჩენილია ფრესკული მხატვრობის კვალი. ერთ ფრესკაზე ნიმიცი ჩანს. აგრეთვე ძლიერ გადასული ქართული წარწერის კვალი (6 ასო-ნიშანი). ეკლესია მშენებლობის სტილის მიხედვით სავარაუდოდ X-XI სს. უნდა იყოს. მხატვრობა ოდნავ გვიანდელი, XI-XIII სს. ოშკისორის ციხე ქართულ საზოგადოებას პირველად გააცნო სამეცნიერო პროექტის „წმიდა ანდრია მოციქულის გზაზე“ ექსპედიციამ 2009 წელს, თუმცა მეცნიერულად კომპლექსი აქამდე შეუსწავლელია (**ბერძენიშვილი, 2009**).

„მონასტრის მცველი ციხეების“ კატეგორიას მივაკუთვნებთ იენი-რაბათის ზემოთ მდებარე ციხეს, რომელსაც ხეობის სახელის მიხედვით პირობითად ვუწოდებთ **ლონგოთხევის ციხეს** (ზ. დ. 1220მ; 49მ. X25მ.) (ადგილობრივი, ეთნიკური სომხური წარმოშობის მოსახლეობა უწოდებს – *ლაკომარყალეს*). არტანუჯიდან იენი-რაბათამდე 15კმ, ხოლო ციხემდე კიდევ 2კმ (აქედან 1,5 სამანქანო გრუნტის გზაა).

ტაძრის მდგომარეობა თითქმის უცვლელია 2003 წლის შემდეგ, რაც ადვილი ასახსნელია, თუ გავითვალისწინებთ ამ ადგილის იზოლირებას გარე სამყაროსგან, სულ 1 ოჯახი ცხოვრობს მახლობლად. ტაძრის წინ, ისევე როგორც ამ რეგიონის ცნობილი ძეგლების უმრავლესობის შემთხვევაში დგას ბანერი სამენოვანი წარწერით (თურქული-ინგლისური-ქართული). თუმცა კი ინფორმაცია მწირია და ქართულ ენაზე ძლიერ დამახინჯებული (Google-ს სათარგმნი პროგრამით). იენი-რაბათის სამხრეთ კარიბჭის თავზეა გადაკეთების შემდგომ გადატანილი ტაძრის ძირითადი ორნამენტაციები, მათ შორის მცირე ზომის ბოლნური ჯვრის ტიპის ორნამენტი.

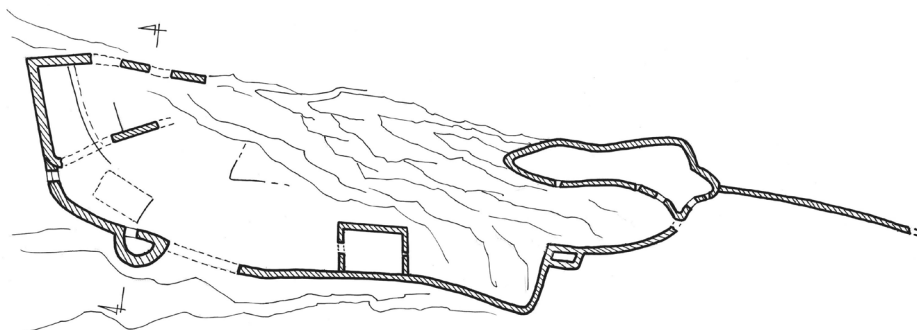
ლონგოთხევის ციხე მდებარეობს კლდოვან კონცხზე, რომელიც გადაჰყურებს მდინარე ლონგოთხევს. კონცხი ნახევარკუნძულის ფორმისაა, სამი მხრიდან მიუვალა და მხოლოდ აღმოსავლეთის მხრიდან უკავშირდება ხმელეთს. ციხეს ორმაგი ფუნქცია აქვს. ერთის მხრივ ის ხეობის ჩამკეტია, ამავდროულად „ტაძრის მცველი ციხის“ ფუნქციაც აქვს. ადგილზე მისვლისას ციხე შეუსვლელი აღმოჩნდა, რადგან მთავარი კარიბჭის წინ კლდეში ნაკვეთი მისასვლელი კიბე დროთა განმავლობაში გაცვდა და ძლიერ დამრეცი შეიქმნა, პირდაპირ უფსკრულს ჩაჰყურებს, ამდენად, შესვლა დიდი რისკის შემცველია. ქვემოდან აღმოსავლეთის მხრიდან ციხეზე იკითხება გალავნის 2 ნაშთი, წრიული ბურჯი. კუთხოვანი გალავნის ქვემოთ არის ციხეში შესასვლელი კარიბჭე.

სხვა საფორტიფიკაციო ნაგებობებთან შედარებით „მცველი ციხეებისთვის“ დამახასიათებელია: 1. მაშინ როდესაც ტაო-კლარჯეთის ციხესიმაგრეთა უმეტესობა ძნელად მისადგომ, მაღალ მთაზეა ნაგები, „მცველი ციხეები“ შედარებით ადვილი მისადგომია და მთავარი გზებიდან ძირითადად მოშორებულია. ეს ადასტურებს, რომ ამ ტიპის ციხეთა მთავარი ფუნქცია არის მონასტრის უსაფრთხოების დაცვა; 2. „მცველი ციხის“ ინტერიერი დიდ სივრცეს მოიცავს, რომ მასში მრავალი დამხმარე ნაგებობები და სათავსოები განლაგდეს. შესაბამისად, „მცველი ციხეები“

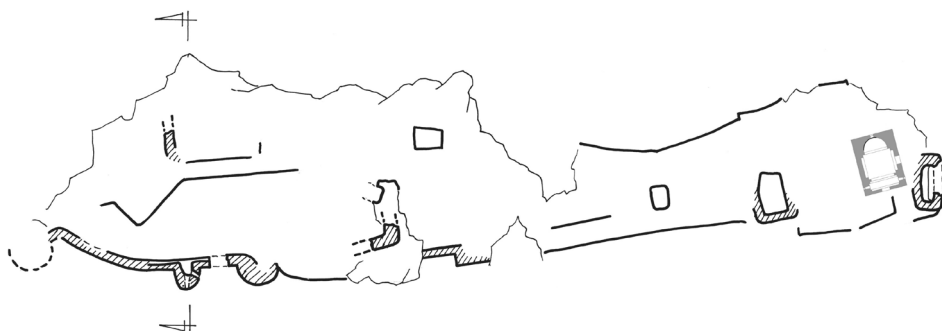
ძირითადად მასშტაბური ნაგებობებია მძლავრი თავდაცვითი სისტემით; 3. „მცველი ციხეების“ შიდა სივრცეში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქრისტიანულ საკულტო ნაგებობებს: ეკლესიებს, სამლოცველოებს. მათი სიმრავლე თვალშისაცემია სხვა საფორტიფიკაციო ნაგებობებთან შედარებით.

ღანართი

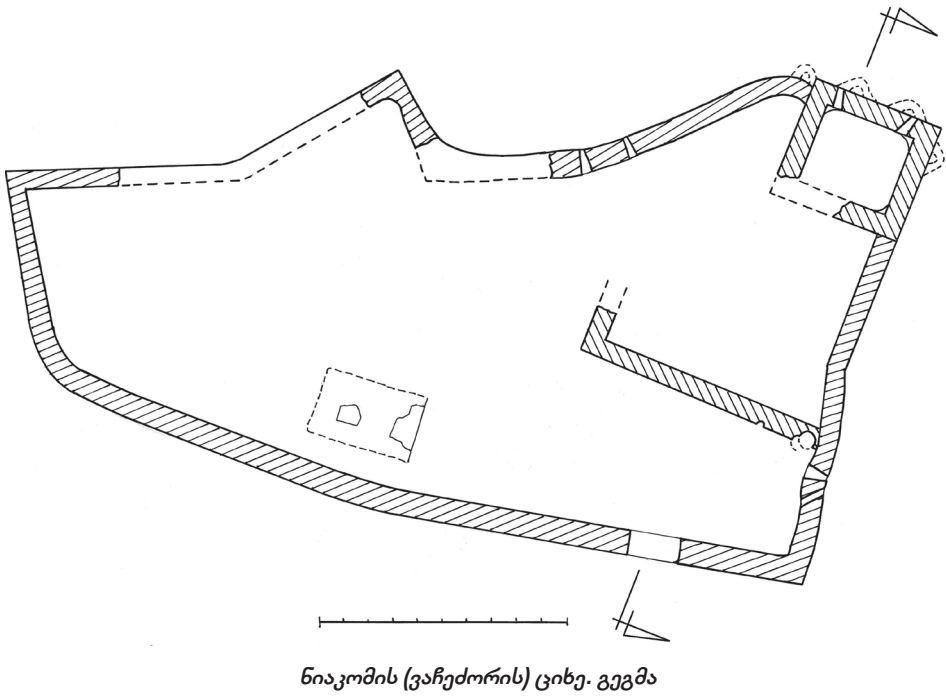
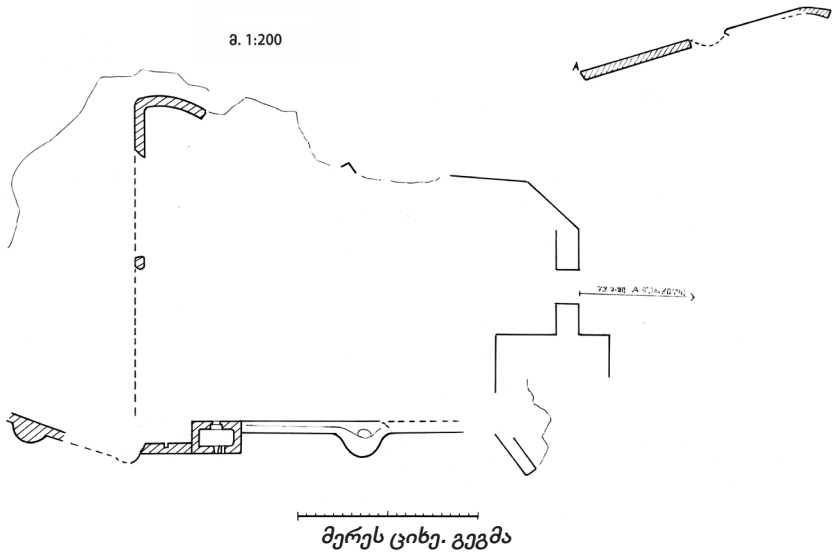
(ციხე-სიმაგრეთა გეგმები შესრულებულია არქიტექტორ **გიორგი ბაგრატიონის** მიერ)

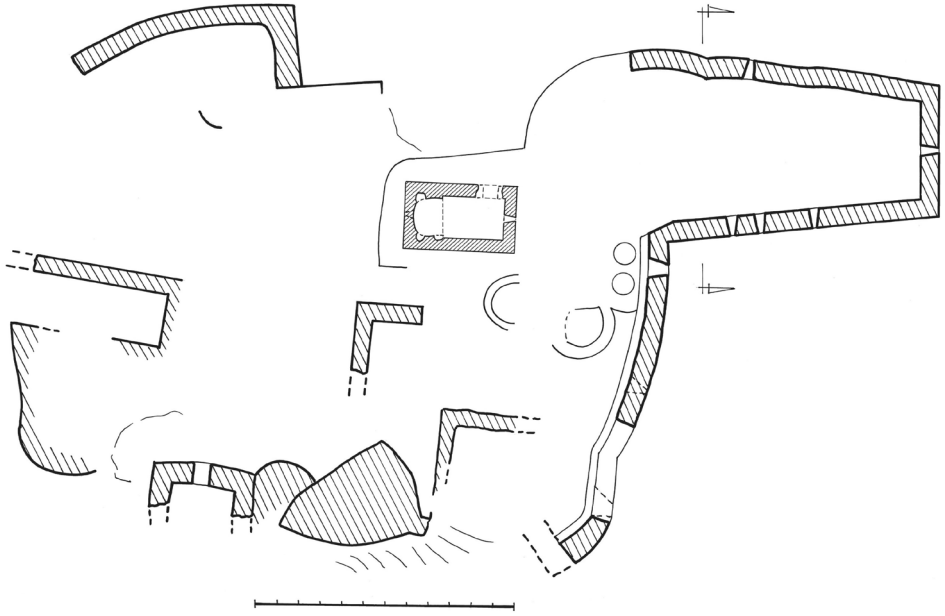

ესბეკის ციხე. გეგმა

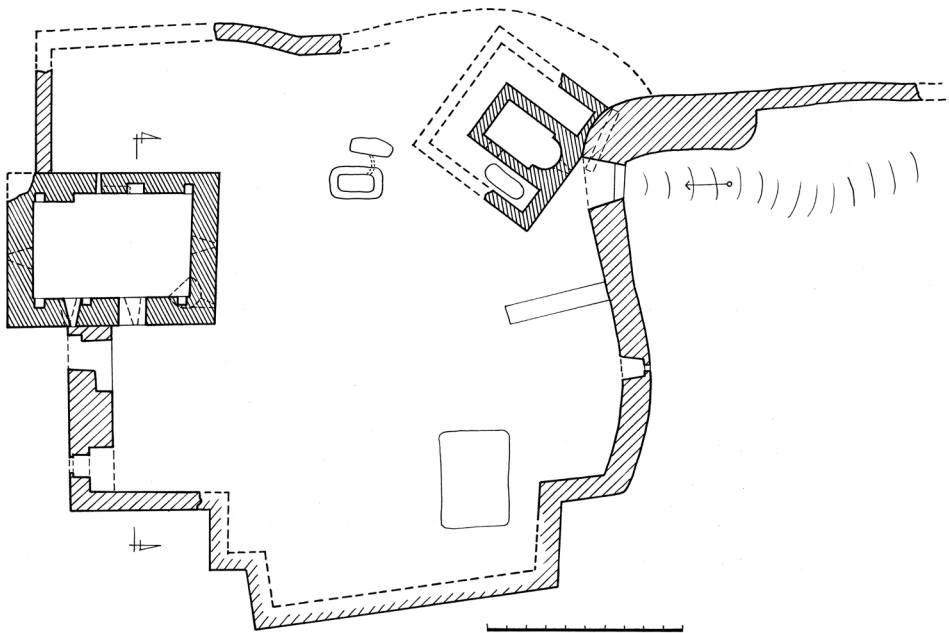

კალმასის ციხე. გეგმა

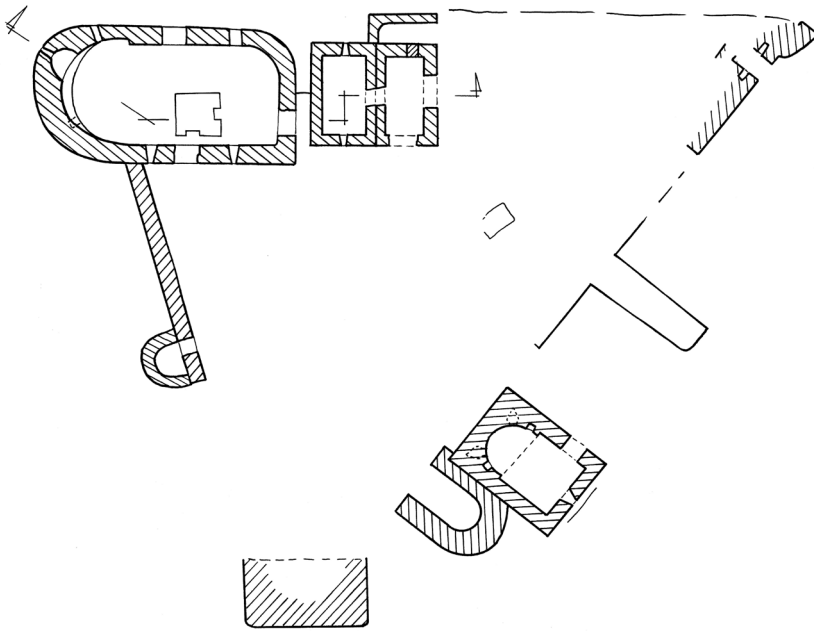

საჯავას (ოშკისორის) ციხე. გეგმა

შატბერდისციხე. გეგმა

ჰოვალი. ციხე-მონასტერი. გეგმა

ბიბლიოგრაფია:

- *ახალი არქეოლოგიური...*, YouTube – ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა ტაო-კლარჯეთში, – <https://www.youtube.com/watch?v=4bUrBuDfOdY> (08.06.2016);
- *ბიორგი მერჩულე*, 2007 – **გიორგი მერჩულე**. შრომა და მოლუანება ღირსად ცხორებისა და წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გრიგოლისი არქიმანდრიტისა და ხანცთისა და შატბერდისა აღმაშენებლისა, და მის თანა წსენება მრავალთა მამათა ნეტართა, – წგნ.: *ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები 3* ტომად. ტ. 2: *ორიგინალური ტექსტები და ახალი ქართული თარგმანები*. თბ., 2007;
- *ჟამთააღმწერელი*, 2008 – **ჟამთააღმწერელი**. ასნლოვანი მათიანე, – წგნ.: *ქართლის ცხოვრება. რ. მეტრეველის რედაქციით*. თბ., 2008;
- *სამხრეთ საქართველოს..*, 1982 – *სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XIII-XVსს.)*. ტექსტები და გამოკვლევები მომზადებულია **ქრ. შარაშიძის** მიერ. თბ., 1982;
- *ტაო-კლარჯეთი*, 2012 – **ტაო-კლარჯეთი**. ხელნაწერი მემკვიდრეობა. *ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*. თბ.-ბათუმი, 2012;
- *ტაო-კლარჯეთი*, 2017 – **ტაო-კლარჯეთი**. ისტორიისა და კულტურის ძეგლები. *კატალოგი*. თბ., 2017;
- *ბახტაძე*, 2003 – **ბახტაძე მიხეილ**. ერისთავობის ინსტიტუტი საქართველოში.

- თბ., 2003;
- *ბერძენიშვილი*, 2009 – **ბერძენიშვილი დავით**. მეხუთე ექსპედიციის დღიური, – კრებ.: „ანდრია პირველწოდებულის ნაკვალევზე“. თბ., 2009;
 - *თაყაიშვილი*, 1938 – **თაყაიშვილი ექვთიმე**. არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისსა და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს. პარიზი, 1938;
 - *თაყაიშვილი*, 1960 – **თაყაიშვილი ექვთიმე**. 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში. 50 სურათით და 151 ტაბულით. აკ. შანიძის რედაქციით. თბ., 1960;
 - *ჯიქია*, 1958 – **ჯიქია სერგი**. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი. ნიგნი III: გამოკვლევა. თბ., 1958;
 - *შარაშიძე*, 1938 – **შარაშიძე გიგო**. გურული ლექსიკონი. თბ., 1938;
 - *ჯობაძე*, 2007 – **ჯობაძე ვახტანგ**. ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები ისტორიულ ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში. თბ., 2007;
 - *ხოშტარია*, 2005 – **ხოშტარია დავით**. კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები. სერია: „სამხრეთ კავკასია და ანატოლია“. ტ. 3. თბ. 2005;
 - *ხუციშვილი*, 2004 – **ხუციშვილი თემურ, შენგელია კახა, მაჭავარიანი შალვა, სილოგავა ვალერი**. შატბერდის მონასტრის ლოკალიზაციის პრობლემისათვის, – საისტორიო შტუდიები. თბილისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ენისა და კულტურის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის სამეცნიერო შრომათა კრებული. ტ. 5. თბ., 2004;
 - *ДЕВИЦКИЙ*, 1905 – **Девицкий В.** Древности Поцховского участка», – «Сборник материалов для описания местностей и племень Кавказа». Вып. 35, 1905;
 - *МАРР*, 1911 – **Марр Николай Яковлевич**. Георгий Мерчул. Житие св. Григория хандзтийского. Грузинский текст, введение, издание, перевод, с дневником поездки в Шавшию и Кларджию, – «Тексты и розыскания по армяно-грузинской филологии». Т. 7, 1911;
 - *ТАКАЙШВИЛИ*, 1909 – **Такайшвили Еквтимэ**. Христианские памятники. Путешествие по Тифлисской губерний и Карской области (Экскурсия Е. Такайшвили 1902 г. Описание церквей Чилдырского участка Ардаганского округа Карской области). Издание Московского Археологического общества, с приложением 26 таблиц и 108 цинкографий. Под редакцией П. С. Уваровой, – «Материалы по археологии Кавказа». Вып. 12. М., 1909;
 - *УВАРОВА*, 1894 – **Уварова Прасковья Сергеевна**. Посховский участок. Христианские памятники, – «Материалы по археологии Кавказа». Вып. 4. М., 1894.

“GUARDING FORTRESSES” OF MONASTERIES IN TAO-KLARJETI

In historical South Georgia, presently constituting extreme north-eastern provinces (Vilayets of Artvin, Erzerum, and Ardahan) of the Republic of Turkey, there are a number of monuments belonging to Georgian cultural heritage. Among them, there is a kind of fortification facilities which we tentatively refer to as “guarding fortresses of monasteries.” Such fortresses were specially constructed close to a monastery, above a high mountain, and its principal function was to provide security of and shelter for inmates of a cloister in case of either an invasion or a natural disaster.

In 2014-2017, with the funding provided within the framework of the program *Georgia’s Material and Cultural Heritage* by the Rustaveli National Science Foundation, under the aegis of the grant project “Turkish Georgia,” seven complex expeditions were conducted by the Institute of Georgia’s History, TSU. During the expeditions, 112 fortification facilities were studied, measured, and photographed. Eleven fortifications among them can be assigned to the type of “guarding fortresses.” They are located either close to a monastery (Hovaghi, Mere-Ali, Shatberdi, Yeni-Rabati, Vachedzori, Esbeki, Oshki, Kalmakhi) or are integrated into their vicinity. The “guarding fortresses” of Ishkhani and Khandzta belong to this category as well; however, both of them have been destroyed to the fundamentals, and, hence, we did not deal with them in the present paper.

Compared to other fortification facilities, “guarding fortresses” have been characterized by the following: 1. While most of Tao-Klarjeti’s fortresses have been erected on hard to reach, high mountains, “guarding fortresses” are easier to reach and mostly remote from main roads. This is to confirm that the principal function of such fortresses was to guard monasteries and not to control strategic roads; 2. An interior of “a guarding fortress” comprises a large area in order to provide room for various facilities and amenities. Therefore, “guarding fortresses” are predominantly large-scale constructions with a powerful defensive system; 3. Within the internal area of “guarding fortresses,” a significant place is occupied by Christian cult facilities: churches, chapels. Their numbers are salient as compared with other fortification facilities.

¹ *Bondo Kupatadze* – PhD in History, Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კობა ოკუჯავა¹

შავსულური ჯვარი

ბიზანტიის იმპერიის დაცემის, ერთიანი ქართული მონარქიის დაშლის და შავ ზღვაზე ოსმალეთის გაბატონების შემდეგ, ჩერქეზეთში ქრისტიანული რელიგიის ნაცვლად მაჰმადიანობა ვრცელდება, თუმცა კავკასიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ქრისტიანობის კვალი კიდევ დიდხანს შემორჩა. 1864 წლის მუჰაჯირობამდის ჩერქეზები სხვა ძველ რელიგიურ დღესასწაულთა შორის განსაკუთრებულად აღნიშნავდნენ ღმრთის გამოცხადებას და ღვთისმშობლის ზეცად ამაღლებას, რომლებიც ქრისტიანულ აღდგომას და მარიამობას შეესაბამებოდნენ (ოკუჯავა, 2016: 375).

ჩერქეზებში ქრისტიანული რელიგიისგან განსაკუთრებით ჯვრის თაყვანისცემა შემორჩა, თუმცა საისტორიო წყაროებში კარგად ჩანს, რომ XIX საუკუნის შუა ხანებისთვის მათ ჯვრის ძველი მნიშვნელობა დაკარგული ჰქონდათ.

ჯვრის თაყვანისცემა განსაკუთრებით იყო შემორჩენილი ჩერქეზეთის ზღვისპირა ნაწილში – შავსულეთში, სადაც დანარჩენი ჩერქეზეთისგან განსხვავებით, ქრისტიანობის დაკნინების მიუხედავად, ისლამი ფართოდ ვერ გავრცელდა, სამაგიეროდ კარგად შემოინახა თავი წარმართობამ. შავსულეთში ყოველი დიდი წარმართული დღესასწაული წმინდა ტყეში, სწორედ ჯვრის წინ სრულდებოდა (ოკუჯავა, 2005: 77).

ყოველი ის ადგილი, სადაც ჯვარი იყო გამოსახული, შავსულეთში წმინდად ითვლებოდა. ეს იყო უპირველეს ყოვლისა ეკლესიათა ნანგრევები. შემორჩენილი ჩვეულებებისამებრ, ძველი ეკლესიიდან გამოჰქონდათ ჯვარი, ჰკიდებდნენ წმინდა ტყეში და სხვადასხვა რელიგიურ რიტუალს ასრულებდნენ. მასვე ეთაყვანებოდნენ მეომრები ომში წასვლისას, უხუცესები – სახალხო კრების დაწყების წინ და ა.შ. წელიწადში ექვსჯერ – თებერვლის, აპრილის, ივნისის, აგვისტოს, ოქტომბრის და დეკემბრის პირველ კვირას – შავსულელები წმინდა ტყეში იკრიბებოდნენ და ჯვრის პატივსაცემ რიტუალს ასრულებდნენ. კ. კოხის თანახმად „მათ არ იცოდნენ

¹ კობა ოკუჯავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ჯვრის მნიშვნელობა, მაგრამ მას პატივის მიაგებდნენ, რადგან ამგვარად იქცოდნენ მათი წინაპრები“ (К. Кох, 1974; 626).

შაფსულეთის წმინდა ტყეებში მრავალი ჯვარი იყო აღმართული. ის, ძირითადად, ხის, იშვიათად კი ქვის იყო, როდესაც ის გაცვთებოდა, ახლით შეცვლიდნენ. ძველს იქვე ტოვებდნენ, სანამ სრულად არ დაიშლებოდა. აქაური მოსახლეობა ჯვარს სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერდა, რომელსაც ადამიანის განკურნვა შეეძლო და მადლიერების ნიშნად მას მსხვერპლს სწირავდნენ (ოკუჯავა, 2005: 78).

ჟ.-ვ.-ე. ტებუ დე მარინის თანახმად, გელენჯიკის მიდამოებში, ზღვის სანაპიროდან ოდნავ მოშორებით, წმინდა ტყეში უხეშად გამოთლილი ჯვარი იდგა. აქ ვერავინ ბედავდა არა თუ ხი მოჭრას, არამედ ხეზე დაკიდული ნივთების ხელის ხლებასაც: „ჯვარი მათში წინაპრებისაგან იყო შემორჩენილი, თავად კი მისი მნიშვნელობა არ იცოდნენ“ (Тебу де Марини, 1974: 303).

ამავე ავტორის მიხედვით, შაფსულეთში მრავალი რელიგიური რიტუალი სწორედ ჯვართან ახლოს სრულდებოდა. ქუდმოხდილი და ნაბადმოსხმული უხუცესი ჯვრის წინ აღავლენდა ლოცვას. ზვარაკად შეწირული საქონლის თავსაც შემოქმედის პატივსაცემად ჯვართან ახლოს, ხეზე ან ბოძზე ჩამოჰკიდებდნენ. გარდა ამისა, წარმატებული ლაშქრობიდან დაბრუნებული შაფსული ჩვეულებისამებრ სხვადასხვა ნივთს ჯვარს სწირავდა და მათ იმავე ჯვარზე, ან იმ ხეზე ჩამოჰკიდებდა, რომელზედაც თვით ეს ჯვარი იყო მიმაგრებული (Тебу де Марини, 1974: 316).

ჯ. ბელის ცნობით, შაფსულეები ყოველ მეორე თვეს, კვირაობით ჯვარს ეთაყვანებოდნენ. ისინი გროვდებოდნენ ზღვის სანაპიროსთან მდგარ ერთ-ერთ ჯვართან, მისგან მოშორებით მუხლს იყრიდნენ და ლოცვებს აღავლენდნენ. შემდეგ ორი უხუცესი, რომელთაც ხელში პური და შუათით¹ სავსე ჯამი ეკავათ, უახლოვდებოდნენ ჯვარს და ევედრებოდნენ, რომ მათი საჭმელ-სასმელი კურთხეული ყოფილიყო. დასასრულს პური და შუათი დანარჩენ მლოცველებს ურიგდებოდათ (Белл, 1974: 470).

ჯ. ბელი თავადაც დასწრებია ერთ-ერთ რიტუალს, რომელსაც ყვავის მიდამოებში მცხოვრები შაფსულეები ჯვრის პატივსაცემად ასრულებდნენ. დღესასწაულში ორმოცდაათამდე უხუცესი მონაწილეობდა. ყოველმა მათგანმა საჭმლის გასაწყობად ერთი ან რამდენიმე მაგიდა მოიტანა, სახლიდან წამოღებულ ხორაგს მსხვერპლად შეწირული ორი ან სამი თხის ხორციც ემატებოდა. მაგიდები ჯვართან ახლოს იყო დადგმული. აქ ყველა ქუდს იხდიდა, მაგრამ ჯვართან სამი თუ ოთხი მლოცველის გარდა არავინ მიდიოდა. ისინი ღმერთს სთხოვდნენ აეცილებინა მათთვის ომი, ქირი და სხვა უბედურებანი, ეწყალობებინა უხვის მოსავალი და ბედნიერება. დასასრულს ერთ-ერთი უხუცესთაგანი ჯვართან ხორცსა და შუათს აკურთხებდა და დამსწრეებს ურიგებდა (Белл, 1974: 506).

¹ შუათი – თაფლისა და ფეტვისაგან დამზადებული ერთგვარი სასმელი.

ჯ. ბელს მორიგი წარმართული რიტუალი ასევე ზღვისპირეთში ფშადთან ახლოს აქვს აღწერილი. დღესასწაული წმინდა მუხნარში ტარდებოდა. ყველაზე დიდი ხის მახლობლად აღმართული იყო ჯვარი, რომლის ძელზეც უნინ იმგვარსავე რიტუალებში გამოყენებული ჯვრები იყო მიმაგრებული. მლოცველები ქუდმოხდილი ევედრებოდნენ ჭექა-ქუხილის სულს, რომ დაეცვა ისინი, აერიდებინა მათთვის და მათი ოჯახებისათვის მეხი და სხვა უბედურებანი (**Белл, 1974: 508**).

ჩერქეზებს სწამდათ, რომ ყოველი ვაჟი, როდესაც გარკვეულ ასაკს მიაღწევდა, ღმრთის კუთვნილი იყო და მისთვის მსხვერპლი უნდა შეენირათ. ეს დიდი რიტუალიც, რომელშიაც მაჰმადიანი ჩერქეზებიც ღებულობდნენ მონაწილეობას, შაფსულეთში, კერძოდ ფშადში, წმინდა მუხნარში აღმართული ჯვრის წინ სრულდებოდა.

დღესასწაული დიდი ღმერთისადმი აღვლენილი ლოცვით იწყებოდა. მას ყოველივე სიკეთეს თხოვდნენ, ევედრებოდნენ უბედურების აცილებას. უხუცესი, რომელიც რიტუალს ხელმძღვანელობდა, მარჯვენა ხელში შუათით სავსე ჯამს იკავებდა, მარცხენათი – პურს და ლოცვას წარმოთქვამდა. ის შემდეგ პურსა და ჯამს სხვებს გადასცემდა, მათგან მორიგს იღებდა და კვლავ ლოცულობდა, რასაც სხვებიც ხმამაღლა იმეორებდნენ. ისინი, უხუცესის ზურგს უკან მყოფნი, ყოველი ლოცვის დასასრულს ქუდმოხდილნი და დაჩოქილნი თავით მიწას ეხებოდნენ.

აქვე, ჯვართან, მსხვერპლად სწირავდნენ ხბოს, ცხვარს და ორ თხას. თითო საქონელი ორ-ორ კაცს მოჰყავდა. უხუცესი მორიგ ლოცვას წარმოთქვამდა, მსხვერპლს თავზე კათხიდან რამდენიმე წვეთ შუათს დააპკურებდა, ცვილის სანთლით თავზე თმას მოუწვავდა და დაკლავდა.

იგივე უხუცესი, ნაბადმოსხმული და კვერთხით ხელში, ჯვრის წინ განყობილ მაგიდებს აკურთხებდა, რის შემდეგაც ღვინო იწყებოდა. დღესასწაული სხვადასხვა სახის გართობით სრულდებოდა (**Белл, 1974: 510**). ბელის დღიურში ასევე აღწერილია შემთხვევა, თუ როგორ ეთაყვანებოდნენ ქუდმოხდილი მექორწილე შაფსულები ფშადსა და გელენჯიკს შორის მდებარე ერთ-ერთ სოფელში აღმართულ ძველ ჯვარს (**Белл, 1974: 487**).

ჯ. ლონგვორტი, რომელიც 1839 წელს ბელთან ერთად ცხოვრობდა ჩერქეზეთში, წერს: „ფშადთან ახლოს, ზღვის სანაპიროდან ოდნავ მოშორებით, ბორცვზე ხის ძველი ჯვარი იყო აღმართული. როდესაც მას მიეუახლოვდით, ჩერქეზმა მეგზურებმა ქუდები მოიხადეს. როცა ვკითხეთ, თუ რატომ მოიქცნენ ასე, მხრები აიჩეჩეს და მოგვიგეს, რომ ამგვარად იქცეოდნენ მათი წინაპრები. ჯვარზე აღთქმის დადებისას და ავადმყოფთა განკურვნის ნიშნად შეწირული ტანსაცმლის ნაჭრები იყო ჩამოკიდებული“ (**Лонгворт, 1974: 542**).

იმავე ფშადის ხეობაში ჯვრის წინ შესრულებული ერთ-ერთი წარმართული რიტუალი საინტერესოდ აქვს აღწერილი ტ. ლაპინსკის,

1858 წლის ზაფხულში:

წმინდა მუხნარში მდებარე საკურთხევლის შუაში აღმართული იყო უხეშად გამოთლილი ხის ძველი ჯვარი. აქვე ახალგაზრდა მამაკაცებს რქებით ეკავათ 4 ხარი, 8 ცხვარი და 8 თხა. ჯვართან ახლოს, ქვის ფილაზე დიდი ჯამებით ელაგა პური, ნამცხვრები, თაფლი და კარაქი, ქოთნებით რძე და შუათი. საკურთხევლის პირდაპირ, მსხვერპლად შესანიერი საქონლების შუაში იდგა მაღალი, ქუდმოხდილი ჭარმაგი უხუცესი. გვერდით ორი ყმანვილი ედგა: მარცხნივ მდგომს ერთმანეთში ჩალაგებული 3 ჯამი ეკავა, მარჯვნივ მდგომს – მრგვალ დაფაზე დალაგებული 3 სხვადასხვა ზომის დანა. საკურთხევლისგან ოდნავ მოშორებით ქუდმოხდილი მამაკაცები იდგნენ, მათ უკან კი – ქალები. ჯვრისგან ასიოდე ნაბიჯის მოშორებით ოცდაათამდე კოცონი ენთო და დიდი ქვაბებით წყალი დულდა.

უხუცესმა ლოცვა დაიწყო. ის მთელი გულისყურით ლოცულობდა ჯვრის წინ, თუმცა მისი მნიშვნელობა არც იცოდა. ხელებს ხან მაღლა აღმართავდა, ხან ჯვრისებურად მკერდზე მიიდებდა. მის მოქმედებას ყოველი მამაკაცი იმეორებდა. ლოცვას, რომლის დროსაც ხშირად ისმოდა დიდი ღმერთისა და მარიამ ღმრთისმშობლის სახელები, მამაკაცებთან ერთად ქალებიც იმეორებდნენ. დაახლოებით 15 წუთის შემდეგ ლოცვა შეწყდა და სიჩუმე ჩამოვარდა. ჯერ უხუცესმა, შემდეგ სხვა მამაკაცებმაც ქუდები დაიხურეს. უხუცესი მარჯვნივ მდგომ ყმანვილს მიუბრუნდა, დაფიდან დანა აიღო და ახლო მდგომს გადაანოდა, მან მომდევნოს და ა.შ. დანა ხელიდან ხელში გადადიოდა, ვიდრე ის ყოველმა მლოცველმა მამაკაცმა არ დაიკავა და უკანვე უხუცესს დაუბრუნდა. შემდეგ უხუცესი მარცხნივ მდგომ ყმანვილს მიუბრუნდა და ჯამი გამოართვა. მისსავე ნიშანზე ექვსმა ძლიერმა ახალგაზრდამ საკურთხეველთან მსხვერპლად შესანიერი პირველი ხარი მოიყვანა, ნააქცია და ასე ეკავათ მანამ, სანამ უხუცესმა მორიგი ლოცვა წარმოთქვა. ის მსხვერპლად შესწირეს, ხოლო მისი სისხლი ჯამში ჩააქციეს. ასეთივე წესის შესრულებით დარჩენილი 3 ხარიც შესწირეს მსხვერპლად, რის შემდეგაც დაკლული საქონლები კოცონთან გადაიტანეს. უხუცესმა ჯვრის წინ კვლავ დაიწყო ლოცვა, რასაც სხვებაც იმეორებდნენ. იმავე წესის შესრულების შემდეგ, მეორე დანით ცხვრები შესწირეს მსხვერპლად, ხოლო მათი სისხლით მეორე ჯამი გაავსეს. დაკლული ცხვრებაც ასევე კოცონთან გადაიტანეს.

უხუცესმა მორიგი ლოცვა დაიწყო, რის შემდეგაც მესამე დანით თხები შესწირეს მსხვერპლად. მსხვერპლშენირვის რიტუალი მოკლე ლოცვით დასრულდა.

მსხვერპლად შეწირული საქონლების სისხლით გავსებული ხის 3 ჯამი ჯვართან ახლოს, ქვის ფილაზე დადეს. მლოცველები ჯამების ირგვლივ შეგროვდნენ და სისხლს ან ტანსაცმელს უსვამდნენ, ან თითზე იცხებდნენ, რაც ავადმყოფობისგან და ავი თვალისგან დაცვის საშუალებად მიაჩნდათ.

რელიგიური რიტუალის პირველი ნაწილი დასრულდა. ახალგაზრდობამ კოცონებთან გადაინაცვლა, დაკლული საქონლები გაატყავეს, ხორცი დაჭრეს და ვახშმის მომზადებას შეუდგნენ.

რიტუალის მომდევნო ნაწილში მხოლოდ დაოჯახებულები მონაწილეობდნენ. ქალებიცა და მამაკაცებიც რიგ-რიგობით ეახლებოდნენ ჯვართან ახლოს მდგომ უხუცესს და თავიანთ თხოვნასა თუ საჩივარს მოახსენებდნენ. უხუცესს ყოველივე ეს ღმერთისთვის უნდა გადაეცა.

დღესასწაულის მესამე ნაწილში ასევე დაოჯახებულები მონაწილეობდნენ. უხუცესი საკურთხეველს მიუახლოვდა, ხელში პური აიღო და ხალხს მიმართა: „პური, რომელიც მოართვეით დიდ ღმერთს, მის მაგიდაზე იღო და წმინდად იქცა. მიირთვიოთ ეს პური და ეს თქვენ ბედნიერებას მოგიტანთ“. მან პური წვრილ-წვრილად დატეხა და იქვე მდგომთ დაურიგა. შემდეგ აიღო შუათი სავსე ჯამი და თითოეულს შეასვა. ბოლოს უხუცესმა კიდევ ერთხელ წარმოთქვა ლოცვა, რომელიც სხვებმაც გაიმეორეს. ამით ღმერთისმსახურება დასრულდა და ვახშამი დაიწყო.

ვახშმის ნაწილი, ღმერთის პატივსაცემად ჯვართან ახლოს განყოფილი, ხელუხლებელი რჩებოდა. სწამდათ, რომ ღმერთი ღამით მისი წილის წასაღებად მსახურებს გამოაგზავნიდა, რაც ქვეყნისთვის სიკეთის მომასწავებელი იყო (**Лапинский (Тэффик-Бей), 1995: 84-87**).

შაფსულეთში ერთ-ერთი უმთავრესი წარმართული სალოცავი მდინარეების – აშესა და ფსეზუაფეს – სათავეებში მცხოვრები ჰაკუცთა თემის წმინდა ტყეში იყო. აქ ყოველწლიურად შობის, აღდგომის, მარიამობის და სხვა დიდი ქრისტიანული დღესასწაულების თანადროულად აღავლენდნენ ლოცვებს და სწირავდნენ მსხვერპლს. რელიგიურ რიტუალს მღვდლის დარად შემოსილი უხუცესი ხელმძღვანელობდა, რომელსაც ხელთ ჯვარი ეხურა. ჯვარი რკინის ან ხის იყო. რიტუალის დასრულების შემდეგ მას ერთ-ერთი ხეზე მიაჭედავდნენ. ეს წესი საუკუნეთა განმავლობაში სრულდებოდა და ამიტომ ხეებზე უამრავი ჯვარი იყო მიჭედებული (**Ржондковский, 1867**).

ჯვრის თავყვანისცემა შაფსულეთში XXს. 30-იან წლებამდისაც იყო შემორჩენილი. მუჰაჯირობას გადარჩენილ შაფსულთა შთამომავლები ტუაფსის მახლობლად მდებარე წმინდა ტყეში, მუხის მახლობლად ხის ჯვარს აღმართავდნენ და აქ აღავლენდნენ ლოცვებს დიდ ღმერთის, მარიამ ღმერთისმშობლის და ჭეჭა-ქუხილის ღმერთის პატივისცემად (**Шилинг, 1931: 45**).

შაფსულები ჩვეულებისამებრ ჯვარს აღმართავდნენ ხოლმე სახნავ-სათესად გამზადებულ მიწის ნაკვეთზეც, რის შემდეგაც ამ სავარგულის ხელყოფას ვერავინ ბედავდა (**Лавров, 1959: 198**).

შაფსულებში მინათმოქმედებასთან დაკავშირებული თამაშობაც ყოფილა ცნობილი, რომელიც გაზაფხულზე, თესვის წინ იმართებოდა და ჯვარი (ჯორ) ეწოდებოდა. თამაშის მონაწილენი 2 ჯგუფად იყოფოდნენ.

თითოეული მათგანი ანთებული ჩირალდნებით ღამით სხვის ნათესაში უნდა შექრილიყო, რათა ბევრი ტყვე ჩაეგდო ხელთ. ტყვედ ჩავარდნილები თამაშს ეთიშებოდნენ. თამაშის მსვლელობისას სრულდებოდა სიმღერა, რომლითაც ჯვარს უხვ მოსავალს ევედრებოდნენ.

აღსანიშნავია, რომ სიტყვა „ჯვარი“ შაფსულეთის ტოპონიმიაშიც ფიგურირებს. მაგალითად, ტუაფსის რაიონში ერთ-ერთი ქედს ეწოდება *ჯორეყოთხირ*, რაც „ჯვრის ქედს“ ნიშნავს. აქაური უხუცესების გადმოცემებით წარსულში ამ ქედზე წმინდა მუხნარი ყოფილა და აქ აღმართული ჯვრების წინ მახლობელი სოფლებიდან ამოსულნი ლოცვებს ალაველენდნენ.

„ჯვარი“ ფიგურირებს შაფსულეთის ჰიდრონიმიაშიც. მაგალითად, ტუაფსის რაიონში, მდინარე აგუის მარჯვენა შენაკადს ეწოდება *ჯორეყოფს*. ეთნოლოგიური მასალებით, ჯორეყოფსის ხეობაში მრავალი წმინდა მუხა მდგარა. ყოველი მუხის ქვეშ აღმართული იყო ხის ჯვარი და იქ რელიგიური რიტუალები სრულდებოდა (**Меретуков, 1990: 62**).

შაფსულური ჯვარი, როგორც ამას XIX ს. I ნახევრის საისტორიო წყაროები გადმოგვცემენ, განსხვავდებოდა ჩვეულებრივი ჯვრისგან. მაგ., ტებუ დე მარინი მას სამყურა ბალახს ადარებს. სწორედ ამგვარი ჯვარი იხილა მან გელენჯიკის მახლობლად, ზღვის სანაპიროდან ოდნავ მოშორებით მდებარე წმინდა ტყეში (**Тебу де Мариньи, 1974: 303**).

ლ. ლავროვი, რომელიც 1930 წელს ეთნოლოგიურ კვლევა-ძიებას აწარმოებდა შავიზღვისპირა შაფსულელებში აღნიშნავს, რომ ჩერქეზთა ჯვარი რუსული ასო-ნიშნის „Т“-ს მსგავსია, ე.ი. ის არა ოთხმკლავიანი, არამედ სამმკლავიანი იყო (**Лавров, 1959: 198**).

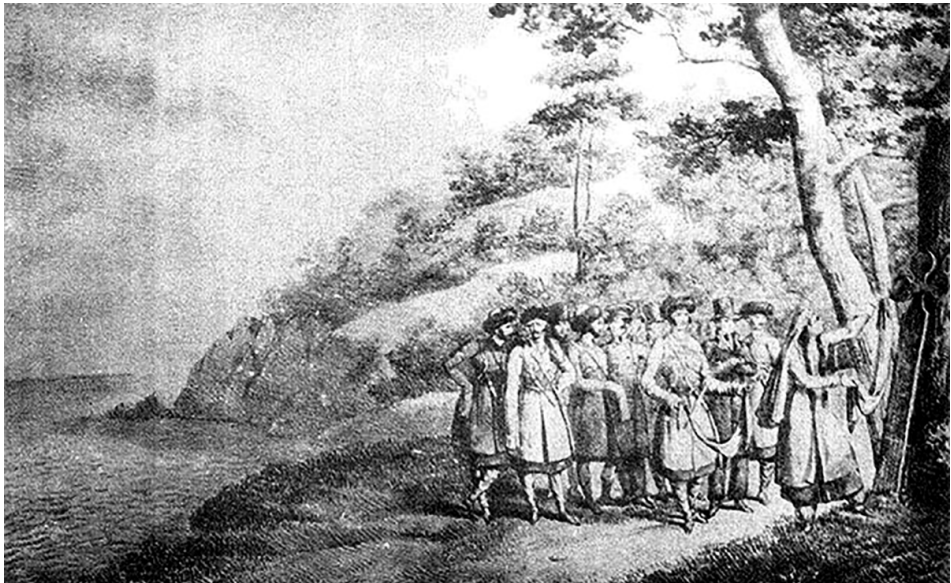
შაფსულელებში და საერთოდ ჩერქეზებში ჯვარს აღნიშნავდნენ სიტყვით „ჯორ“ (**ჯანაშია, 1968: 70**), რაც ქართული „ჯვარი“-ს ძველ ფორმას წარმოადგენს. ეს ფაქტი კი აშკარად მეტყველებს იმ გარემოებაზე, რომ კავკასიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ქრისტიანობა ძირითადად საქართველოდან ვრცელდებოდა.

ჩერქეზეთში ქრისტიანობის დასუსტების შედეგად ჯვარმა ჯერ ქრისტიანული მნიშვნელობა დაკარგა, შემდეგ ფორმაც და უძლიერეს წარმართულ კერპად გადაიქცა.

ბიბლიოგრაფია:

- *ოპუჯაპე, 2005* – *ოკუჯავა კობა*. შავიზღვისპირა ადიღების წარმართობა. თბ., 2005;
- *ოპუჯაპე, 2016* – *ოკუჯავა კობა*. მარიამობის დღესასწაული შავიზღვისპირა ადიღეებში, – *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. XV, თბ., 2016;
- *ჯანაშია, 1968* – *ჯანაშია სიმონ*. ექსპედიცია ადიღეს ავტონომიურ ოლქში,

- ნგნ.: ს. ჯანაშია. შრომები. ტ. 4: ექსპედიცია ადიღეს ავტონომიურ ოლქში, ეთნოგრაფია, აფხაზური ხალხური სიტყვიერება. რედ.: ვ. თოფურია, ქ. ლომთათიძე, რ. ჯანაშია. თბ., 1968;
- БЕЛЛ, 1974 – **Белл Джеймс**. Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837, 1838, 1839гг., – ნგნ.: *Адыги, балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XIII-XIXвв.* Составление, редакция переводов, введение и вступительные статьи к текстам В. Гарданова. Нальчик, 1974 (შემდეგში – АБКИЕА);
 - КОХ, 1974 – **Кох Карл**. Путешествие по России и в Кавказские земли, – ნგნ.: АБКИЕА..;
 - ЛАПИНСКИЙ (ТЕФФИК-БЕЙ), 1995 – **Лапинский (Тэффик-Бей) Теофил**. Горцы кавказа и их освободительная борьба против Русских. Перевод В. Гарданова. Нальчик, 1995;
 - ЛОНГВОРТ, 1974 – **Лонгворт Дж.** Год среди Черкесов, – ნგნ.: АБКИЕА..;
 - ТЕБУ ДЕ МАРИНЬИ, 1974 – **Тебу де Мариньи, Жак-Виктор-Эдуард**. Путешествия в черкесию, – ნგნ.: АБКИЕА..;
 - РЖОНДКОВСКИЙ, 1867 – **Ржондковский А.** Экспедиция в Хакучи 1865 года, – «Кавказ». №97, 1867;
 - ЛАВРОВ, 1959 – **Лавров Леонид Иванович**. Доисламские верования Адыгейцев и кабардинцев, – *Труды института этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая*. Новая серия. Т. 51. М., 1959;
 - ШИЛИНГ, 1931 – **Шилинг Евгений Михайлович**. Черкесы, – *Религиозные верования народов СССР*. Сборник этнографических материалов. Составители: М. Г. Левин, М. Т. Маркелов, М. С. Плисецкий, С. А. Токарев, С. И. Толстов. Т. 2. М.-Л., 1931;
 - МЕРЕТУКОВ, 1990 – **Меретуков К. Х.** Адыгейский топонимический словарь. Майкоп, 1990.

მსხვერპლშენიერვა ჯვრისადმი ფშადის წმიდა ჭალაში (ტებუ დე მარინის ნახატი)

KOBA OKUJAVA¹

THE SHAPSUGH CROSS

Shapsughia was one of the regions of Circassia, which was located at North-East Black Sea Coast. In 18th-19th centuries the Shapsughs had the religion formed as a result of merging of pagan, Christian and partly Muslim religions. In Shapsugh, each great religious was performed in front of the Cross in the Holy Forest. The Shapsughs and the Circasses denoted the cross with a word *Juar//Jor*, which is the old form of "Cross". This fact indicates that Christianity was mainly spread from Georgia in the Western Caucasus. As a result of the weakening of Christianity in Circassia, the Cross lost its old significance and became a powerful pagan idol.

¹ *Koba Okujava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ZURAB PAPASKIRI¹

THE ETHNO-DEMOGRAPHIC PICTURE OF THE PRESENT-DAY ABKHAZIA
FROM THE ANCIENT TIMES TILL OUR DAYS.

*THE GENERAL SURVEY*²

The ethnical situation was always complex in the present-day Abkhazia. There can be no doubt today that approximately from the middle of the 1st milenia B.C. when the first specific written data became available in the ancient Greek historical sources, the present-day Abkhazia was settled by the Colchians (Megrelians-Zans, Svans), who represented the Georgian tribes: Kolas, Koraxs, Colchis, Heniokhs, maybe even Moskhis-Meskhis (**Inadze, 1999: 61, 67; Inadze, 1992: 8; Muskhelishvili, 1999: 115**). The Colchians were considered as a collective name, therefore it is possible that it united some non-Georgian (maybe, Abkhaz-Adigh) tribes too (**Papaskiri, 2004: 31**).

Beginning from the 1st-2nd cc. A.D. the new tribes, namely Sanigs (from the 1st c. B.C.), Apsils, Abazgs, later Misimians, appeared at the territory of the present-day Abkhazia. There is no doubt in the Georgian origin of Sanigs and Misimians, as well as of the Lazs, who were living in the southern and, possibly, even in the northern part of the present-day Abkhazia. Meanwhile, most scholars consider the Apsils and the Abazgs as the ancestors of the present-day Abkhazs. They were settling in a small area of the present-day Abkhazia (approximately between the rivers Galidzga or Mokvi and Kelasuri). **It is clear that the Georgian tribes – Lazs, Sanigs and Misimians – were the main population of the region.** At the same time, it should be mentioned that notwithstanding the fact whether the Apsils and Abazgs were the ancestors of the present-day Abkhazs or not, or whether they lived originally in Abkhazia or not, **the present-day Abkhazs, as an ethnos, were formed in Georgia, namely in Abkhazia and they represent the symbiosis of the Adigh-Circassian and Georgian (mainly Megrelian) tribes.**

¹ **Zurab Papaskiri** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

² ამ სტატიის ქართული ორიგინალი გამოქვეყნდა კრებულში: „ეთნიკური და რელიგიურ-კონფესიური...“, 2013: 86-99; იგივე პუბლიკაცია იხ., აგრეთვე, ჩვენს წიგნში (ზ. პაპასკირი, 2016: 380-392).

Abkhazia remained ethnically diverse in the Middle Ages too, although the main population were the Georgian tribes. It was true during the existence of the kingdom of the “Abkhazs”. Although the leaders of this political unit were denoting themselves as the kings of the “Abkhazs”, it was not **the national state of the ethnical Abkhazs**, as it is groundlessly stated by the Abkhaz historians. From its foundation, the kingdom of the “Abkhazs” was the Georgian national state. Moreover, the foundation of the kingdom of the “Abkhazs” was a milestone in the history of the Georgian statehood. It was, in substance, the first Georgian national state with Georgian national Christian ideology and Georgian state language in the Western Georgia. Leon II and his heirs, irrelevant of their ethnical descentance (it does not matter whether they really had the Abkhaz-Apsua origins or not), were the Georgians in the political, state, and cultural essences. They were building the unified Georgian (not just Western Georgian) state – “Sakartvelo” and not the national Abkhaz state – “Apsny”.

This western Georgian state, the kingdom of the “Abkhazs”, was the legal successor of the Ancient Colchis and of the Lazika-Egrisi kingdoms of the later times. From the times of Leon II, the founder of the kingdom of the “Abkhazs”, there were three administrative units – *Saeristavos* – fully or partially located directly within the territory of the present-day Abkhazia. Only one of them was called with the tribal name – Abkhazeti. According to Z. Anchabadze, it covered territory from Anacopia (New Athos) to Nikofsia (northern to the present-day Tuapse) (**Anchabadze, 1959: 177**). This is a clear evidence that the Abkhaz tribes mainly lived within the territory of the above-mentioned *Saeristavo*. As it is correctly mentioned by the academician N. Berdzenishvili, “*the tribal belongingness was the defining principle for the creation of Saeristavo, the administrative unit during the feudal era*” (**Berdzenishvili, 1966: 278**).

Based on the incorrect understanding (by academician K. Kekelidze, whose opinion was later shared by S. Kaukhchishvili) of one reference (“*At that time the eristavis in Imeria, beyond the mountains of Likhi, were Baram Vardanisdze in Svaneti, K’akhaber in Rach’a and Tak’veri; Otagho Sharvashidze was in Tskhumi, Amanelisdze in...*”) (*Istoriani da azmani..*, 1959: 33-34; *The History and Eulogy..*, 2014: 142. Digital version see at: [https://archive.org/stream/kartliscxovreba_201409/Kartlis%20Cxovreba%202012%20Eng_djvu.txt]; Emphasis added – **Z.P.**) during a certain period historians had wrong notion that during the reign of King Tamar the *Saeristavos* of Abkhazeti and Tskhumi were merged into one administrative unit because of their alleged sameness in ethnical component, i.e. they were settled by the tribes who had the Abkhaz (Apsua) origins (**Anchabadze, 1959: 177-178**). Later, after the more thorough study of the Tamar’s Chronicle, the scholars (**Tskitishvili, 1966: 222-227**; **Antelava, 1988: 42-47**; **Gogoladze, 1995: 12-14**; **Bakhtadze, 2003: 45-49**) came to a well-grounded conclusion that Amanelis-dze had to be the *Eristavi* of Tskhumi, not the *Eristavi*

of Argveti, as it was considered by K. Kekelidze.¹ Based on above-said, it is clear that there was no merger of Tskhumi and Abkhazeti *Saeristavos*. Thus, there is no reason to believe that the population of those *Saeristavos* was ethnically the same.

Of course, all this does not mean that the Abkhazs could not live outside the Abkhazeti *Saeristavo*, in Tskhumi *Saeristavo* or anywhere else within the other region of the Georgian kingdom. Nevertheless, the fact that during the rule of Leonids (9th-10th cc.) and the successors to Bagrat III, i.e. in the unified Georgian kingdom, the name “Abkhazeti” was given to a specific region, the northern part of the present-day Abkhazia, and it did not cover the territory of Tskhumi *Saeristavo*, clearly shows that the ethnical Abkhazs were settled in the Abkhazeti *Saeristavo*. Meanwhile, if the ethnical Abkhazs were living within the territory of Tskhumi *Saeristavo*, and this was the defining factor in the administrative-state division, it is impossible to understand why the *Saeristavos* of Abkhazeti and Tskhumi were created as a separate units from the beginning, during the reign of Leon II, who is credited with the administrative division of country by the Georgian historical tradition (**Vakhushti, 1973: 780**).

The ethnical, social, cultural, and economic situation at the territory of the present-day Abkhazia was drastically changed in the 15th-16th cc. In a short time Abkhazia, the highly developed feudal region where the Georgian Christian culture and literacy were flourishing, became an underdeveloped province with the primitive patriarchal system and revived pagan beliefs. Historians connect the changes in the social, economic and cultural life of Abkhazia with the ethnical and demographic processes that were happening in the region, i.e. with the appearance of the new wave of the related highland tribes. The Georgian historical perception has clearly fixed the capture of the territory of Odishi “till the Egrisi River” by the newly-came Djiks and Abkhazs and their settlement there (“*the Abkhazs were settling*”) (**Vakhushti, 1973: 780**). Therefore, any statement that the Abkhaz-Apsuas were the only aborigine population of the present-day Abkhazia (from the river Psou to the river Enguri) has no ground and cannot hold water.

At the end of the 17th c., when the border of the Abkhazian principality reached the banks of Enguri River, the Apsua-Abkhazs began to settle southern to riv. Ghalidzga too. According to one story, which definitely is based on historical reality, Kvapu Sharvashidze had brought to his domain several noble families, namely Anchabadzes, Emukhvaris, Inal-ipas (Inalishvilis), Marghancias, Zvanbaias, Lakerbaias, Akirtavas, etc., from the Bzipi Abkhazia (**Khorava, 1996: 116-117**). Kvapu himself had founded the Samurzakano branch of Sharvashidzes (the territory between the rivers Ghalidzga and Enguri is called Samurzakano).

¹ Despite this, the latest edition of “*Kartlis Tskhovreba*” (The Georgian Chronicles) does not take into account the well-founded and reasonable conjecture of the above-mentioned scholars and repeats the version belonging to Kekelidze and Kaukhchishvili (See: **Istoriani da azmani sharavandediani., 2008: 408; The History and Eulogy., 2014: 142**).

Besides the above-named noble families, there also were moved the Abkhaz peasants with their families. Despite this the population of the Ghalidzga-Enguri interfluvium remained mainly Georgian (Megrelian). As for the other parts of the present-day Abkhazia, especially the region between Tskhumi-Sokhumi and riv. Ghalidzga, the aborigine Georgian (mainly Megrelian) population had to leave and resettle in the central regions of Samegrelo-Odishi. The part of them were captured and sold into slavery, the others were forcibly moved to Bzips region.

There is no doubt that the most part of the Abkhazs, who live today in the Bzips-Gudauta region and have the Georgian (Megrelian) surnames, are the descendants of those Georgians (Megrelians) who were forcibly removed from their lands and were resettled in the Bzips Abkhazia. (At the same time, it does not mean that there was no Georgian population in that region previously.) The same can be said about the Abkhazs, who live in the region of Ochamchire-Tkvarcheli, although there are many among them, who have Georgian (Megrelian) surnames, but have “forgotten” their Georgian roots few decades ago, either during the nationalist-separatist regime of Nestor Lakoba (1920s and the first part of 1930s) or in the 1960s-1980s when the pro-Abkhaz nationalist-separatist situation was created once again.

Therefore, the statements of our Abkhaz colleagues (among them T. Achugba (**Achugba, 2006; Achugba, 2010**) has to be mentioned particularly) that the Abkhaz-Apsuas¹ were the only aborigine population at the territory of the present-day Abkhazia, are utter nonsense and cannot withstand any substantial scholarly criticism (See: **Bakhia-Okruashvili, 2010; Kvashilava, 2011: 9-11; Kvashilava, 2012; Toria, 2011**). The separatist historians and politicians are actively speculating about the ethno-demographic situation in Abkhazia following the departure of the *Muhajirs*. Their leader in this “battle” is Stanislav Lakoba, one of the standard-bearer of the separatist ideology. He has started his insinuations in a book which was published in 1990 (**Lakoba, 1990**) and then continued to expand them in his following publications. His libel on I. Gogebashvili’s 1877 article in the newspaper “*Who Should Populate Abkhazia*” should be especially mentioned (**Tiflisskij., 1877**). S. Lakoba considers this work to be the first policy statement from the Georgians and says that it started a “*hundred years’ war*” of Georgians against the Abkhazs (**Lakoba, 1993**).

The Georgian scholars, first of all, S. Lekishvili, who used the same statistical data, on the basis of the scholarly analysis of other documental sources, showed the absurdity of the ethno-demographic picture of Abkhazia of the end of 19th c. and of the first half of the 20th c., which was given by S. Lakoba (**Lekishvili, 1990: 9, 14**). In the latest years the previously unknown documents were

¹ The term Apsua is used in order to differentiate the predecessors of the Abkhazs in general, among whom were the Georgian (mainly Megrelian) tribes too, from the Abkhaz-Apsua population who descend directly from the Adigho-Abkhazs.

brought to the daylight by various scholars. They clearly show that there was Georgian (mainly Megrelian) population not only in the Southern Abkhazia, but also north to the Gumista River before the 1860s-1870s (in 1830s) (**Gasviani, 1998: 153-161; Khorava, 2004: 123-170**). Some other data also proves that the Georgians were the main population of Sokhumi before the 1866 departure of the Muhajirs. For example, the official edition of the Russian administration in the Caucasus, the newspaper "Kavkaz" was mentioning that on March 3, 1866 the specialized school for the girls was open in Sokhumi and five Abkhaz girls, among others, were accepted. The reporter was writing: "I heard that many Abkhaz parents want to send their daughters to this school but have troubles with their housing, since **there is no permanent local Abkhaz population in Sukhumi** (Emphasis added – **Z.P.**) and they do not want to house them with the Russians or **Megrelian merchants** (Emphasis added – **Z.P.**) because of their poorness or of their religious prejudices." This publication clearly shows that the permanent local population of Sokhumi, even before the 1866 uprising, were not the Abkhazs, but the Georgians (Megrelians). There is also an interesting document, according which in 1864 the population of Sokhumi was comprised from: "a. Locals: Megrelians 450, Greeks, 217, Armenians 78, Russians 25. b. Outsiders: foreigners 320, officers 42, officials 42, merchants 5. No Turk or **Abkhaz has settled in town**" (**Lekishvili, 1990: 14**; Emphasis added – **Z.P.**).

While analysing the ethno-demographic situation in Abkhazia during the last quarter of the 19th c. and the beginning of the 20th c., we cannot avoid mentioning one more insinuation of the Abkhazian separatist "historiography", this time regarding the ethnical belongingness of the so-called "Samurzakanoans". The Abkhaz scholars (first of all, S. Lakoba and T. Achugba) add them to the Abkhazs and are trying to increase the number of the Abkhazs in artificial way. Their reasoning is based on some (very unreliable) statistical data of the 1886 and 1897 censuses when the Samurzakanoans were intentionally counted as the Abkhazs. The Georgian scholars (A. Totadze, S. Lekishvili and others) have shown the incorrectness of their reasoning and gave the specific numbers how the exact number of the Abkhazs was changing from census to census. Thus, in 1886 the Abkhazs were 28323, while the Samurzakanoans were 30640. Nevertheless, the total number of the Abkhazs, according to the census, was 58963. It is easy to find out that the total number was received by adding the number of the Samurzakanoans to the number of the Abkhazs proper. Moreover, there exists other statistical data, which is avoided by S. Lakoba. According to 1883 census, the number of the Abkhazs is 27526 and the number of Samurzakanoans is 25424. In 1914 the Abkhazs were 42073. In 1917 their number decreased and became 38121, while in 1923 it was equal to 36816 (**Lekishvili, 1990: 9**).

Along with the decrease in the number of the Abkhazs, the Georgian population was increasing. If in 1886 (when the Samurzakanoans were added to the

Abkhaz) the Georgians were only 25873, in 1923 their number became 71181. The most interesting event happened in 1926 when the number of the Abkhazs, in three years, increased from 36816 to 55918. As it is correctly mentioned by S. Lekishvili, there were neither demographic factors (emigration, repressions, epidemic diseases, etc.) which would result in significant decrease the number of the Abkhaz population in 1897-1923 nor the demographic explosion in 1923-1926 that would increase the population by nearly 20000 (**Lekishvili, 1990: 9**). The only explanation to this can be the manipulation with the number of the Samurzakanoans. During the censuses of 1886, 1897, and 1926 they were counted as the Abkhazs, while in 1914, 1917, and 1923 they were counted as the Georgians. It should be mentioned that even Nestor Lakoba, the leader of the Abkhaz Bolsheviks, was officially talking in 1926 that the “number of the Abkhazs was around 57-60 thousand if stretching a point. Why stretching a point? Because several thousands are considering themselves as the Abkhazs, but their language was not the Abkhaz, but the Megrelian.” N. Lakoba even admitted that the Megrelians were Georgians and they had to be considered as Georgians (**Lakoba, 1987: 213**).

Despite the above-mentioned, we cannot deny that there really was migration of the Georgian (mainly Megrelian) population from the neighbouring regions to Abkhazia beginning from the 1860s-1870s. At first Russian Imperial government did not pay attention to this process, but soon they found that “*the Georgians, mainly Megrelians, were strongly opposing the development of the Russian civic-mindedness in Abkhazia*” (**Silagadze., 2001: 309**). The Russian administration in Caucasus prevented the migration of the peasants from Zugdidi and Senaki Uyezds to the inner parts of Abkhazia. It is known that in 1872 Emperor Alexander II approved the special “rules” that “*had to prevent the migration to the Abkhazian lands of the settlers from Western Georgia*” (**Lakoba, 1990: 40**) Those “rules” were an addition to the “regulations” of 1870, according which the government was giving the status of the “finally settled” to the persons who lived in Abkhazia before January 1, 1865. The others were considered only as a “temporary settlers”. The breaking of the rule was strictly prohibited. S. Lakoba refers to the fact which was mentioned in the Georgian media of those times (newspaper “*Sasoplo gazeti*”) that the Megrelian peasants who had settled in the Ochamchire “okrug” were expelled from there by the head of the Sokhumi department (**Lakoba, 1990: 40**).

Beginning from 1890s, the imperial administration was no longer hiding its discriminative policy towards Georgians. From this point of view, the special attention has to be given to the “*Aide-mémoire regarding the colonization of Sukhumi okrug*” which was written by colonel Bracker, the Head of the Administration of Sukhumi okrug in 1895. It says: “The settlement of the foreign elements in Sukhumi okrug, **which was allowed at the beginning... especially**

the migration of Megrelians, has to be stopped immediately. It is desirable to preserve more free lands to settle solely Russian people” (Lakoba, 1990: 40; Emphasis added – Z.P.).

Regarding the the ethno-demographic processes in Abkhazia, one of the key issues in the Abkhaz separatist ideology is the so-called “mass settlement of the Georgians” in Abkhazia in 1930s – beginning of 1950s. Basically, this term covers the process of the organized migration of people, who lost their homes to the earthquake in the Western Georgia. According to separatists, this was the intentional action from the Georgian Communist government, which had the purpose of Georgianization of Abkhazia. Based on the proper data, the Georgian historiography has shown that beginning from the Ancient times to the 20th c. the Georgians were always prevailing in numbers over the Abkhazs in Abkhazia. Therefore, the demagogical statements from certain Abkhaz historians and politicians that the Georgian majority in Abkhazia was formed only in 1830s-1840s thanks to the “organized mass settlement” of the Georgians, are false and represent the falsification of the historical reality. There is no doubt that the Abkhaz population in Abkhazia would be greater in numbers in 1930s-1940s if there were no migration of the “Muhajirs”, which was inspired and provoked by Russian Empire. It also cannot be denied that after the migration of the “Muhajirs” from Abkhazia, their place was taken by the representatives of other nations: Russian, Armenians, Greeks, and, of course, Georgians (especially, from Western Georgia). Nevertheless, our Abkhaz colleagues forget the fact that the number of the Russians in Abkhazia was increased 70 times (nearly the same rate is correct for the Armenian population of Abkhazia too) in 1886-1989. They count only Georgians, who have migrated not to other country, but to one of the ancient provinces of their own country – Georgia. Yes, we have to remind to everyone, do they like it or not, **historically Abkhazia always was a part of the unified Georgian ethnical, cultural, political, and state universe. It was the native land not only for the Abkhazs, but, first of all, even to a greater degree, for the Georgians too.** Therefore, the migration of Georgians from one part of their country to another cannot represent the political action against anyone. Of course, it is correct for organized settlement of the Georgians, which took place in 1937-1953 too.

We have also to point out that it was one country, one state, which was officialy called “Georgian Soviet Socialist Republic” and “Abkhazian Autonomous Soviet Socialist Republic” was its part. Therefore, the migration of the population from one region to another within one state cannot be a criminal action, as it is declared by some Abkhaz historians and politicians. Their statements simply have no logical sense. Moreover, there is no secret that there had been only one, Soviet citizenship during the Soviet times and everyone in the Soviet Union was the “**citizen of the Soviet Union**”, not the citizen of Georgian SSR (and of course,

no one could be a citizen of the Abkhazian ASSR). Hence, **any citizen of this country could chose the permanent place of residence throughout the whole country**. (Because of the existence of residence permit, there were some restrictions for acquiring registration in the big cities.) As for the “organized resettlements” (we do not mean in this case the forced expulsion of certain nations, who were declared “guilty”), they were common in the Soviet Union and Abkhazia was not an exception. Usually they were caused by economic reasons. One can remember the settlement of hundred of thousands of Russians in Kazakhstan, where the virgin lands had to be cultivated. The Russians in great numbers were moving to the national republics when the giant industrial objects were built. One need not go far to find examples. Several Russian settlements were founded in Zugdidi, Tsalendjikha and Gali regions when Enguri hidroelectrical plant and Enguri pulp and paper mill were built in Zugdidi region.

The tragical events of 1992-1993 which resulted in the ethnical cleansing of the aborigine Georgian population in Abkhazia, drastically changed the ethno-demographic picture of the region. According to the census, which was conducted by the separatist regime in 2011, there are 240 705 permanent residents in Abkhazia. Among them 122 175 /50.8%/ are Abkhazs, Georgians – 46 199 /19.3%/, Russians – 22 064 /9.2%/, others – 5 167 /1.21%/ (*The Population...*). This statistical data is dubious in many aspects, but the “demographic explosion” among the Abkhazs is out of any bounds. Even the Russian experts paid attention to this and were surprised by the record increase among the Abkhaz population. They use relevant data to prove the falsification. For example, known Russian journalist A. Epishev writes that “in the Soviet times from 1959 to 1989, **during 30 years, the Abkhaz population was increasing by approximately 1000 people a year. Meanwhile, in the hard post-war eight years, from 2003 to 2011, the increase was nearly 28,000, around 3,500 per year,**” and asks: “**Is it possible?**” (Epishev, 2012; Emphasis added – Z.P.) The 2011 census data contradicts with the observations of the Abkhaz specialists too. The known Abkhaz economist B. Baratelia says that in the post-war Abkhazia “the birth-rate has dropped by 47 children annually” (Kuchuberia, 2007). Even the Abkhaz experts, who heavily antagonized against Georgians, are paying attention to the “non-natural” increase of the Abkhaz population (Sharia, 2012), which can be explained only by adding the number of Georgians to the Abkhazs (of course, if the whole data is not falsified).

This is a brief picture of the ethno-demographic processes at the territory of the present-day Abkhazia from the Ancient times till our days.

ბიბლიოგრაფია:

- *ეთნიკური და რელიგიურ-კონფესიური.., 2013* – ეთნიკური და რელიგიურ-კონფესიური ურთიერთობები საქართველოში: ისტორია და თანამედროვეობა. რეგიონალურ-რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ეთნოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი. თბ., 2013;
- *პაპასპირი, 2016 – პაპასპირი ზურაბ.* საქართველო. ისტორიული წარსული და თანამედროვეობა. თბ., 2016;
- *ISTORIANI DA AZMANI.., 1959 – Istoriani da azmani sharavandediani (“Histories and Praises of Crowned Monarchs”), – Kartlis Tskhovreba (The Georgian Chronicle).* Georgian Text verified according to all basic manuscripts by **Simon Kaukhchishvili**. Vol. 2. Tb., 1959;
- *ISTORIANI DA AZMANI.., 2008 – Istoriani da azmani sharavandediani (“Histories and Praises of Crowned Monarchs”), – Kartlis Tskhovreba.* Editor in Chief **Roin Metreveli**. Tb., 2008 /in Georgian/;
- *THE HISTORY AND EULOGY.., 2014 – The History and Eulogy of Monarchs.* Translated and with commentary **Dmitri Gamq’relidze**, – *Kartlis Tskhovreba /A History of Georgia/*. Editor in Chief of the Georgian and Russian editions: Academician **Roin Metreveli**; Editor in Chief of the English edition: **Professor Stephen Jones**. *Artanuji Publishing*. Tb., 2014. Digital version see at: https://archive.org/stream/kartliscxovreba_201409/Kartlis%20Cxivreba%202012%20Eng_djvu.txt;
- *THE POPULATION... – The Population of Abkhazia /in Russian/* (<http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>);
- *TIFLISSKIJ.., 1877 – Tiflisskij Vestnik (Тифлисский вестник), №№ 209, 210, 243, 244, 245, 246, 248, 249),* September-November 1877 /in Russian/ (<http://abkhazia.narod.ru/gogeba.htm>);
- *VAKHUSHTI, 1973 – Prince Vakhushti.* Description of Georgian Kingdom, – *Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, Vol. 4. The Georgian text prepared according to all the main manuscripts by **Simon Kaukhchishvili**. Tb., 1973;
- *ACHUGBA, 2006 – Achugba Teimuraz.* On the Problems of National Self-Consciousness of the Population of South-Eastern Abkhazia. Sukhumi, 2006 /in Russian/ (http://apsnyteka.org/927-achugba_t_izbrannye_stati.html#6);
- *ACHUGBA, 2010 – Achugba Teimuraz.* Ethnic history of the Abkhazians in the 19th-20th centuries. *Ethnopolitical and Migratory Aspects*. Sukhumi, 2010 /in Russian/ (http://apsnyteka.org/file/Achugba_Etnicheskaya_istoriya_abkhazov_19-20_.pdf).
- *ANCHABADZE, 1959 – Anchabadze Zurab.* From the History of Medieval Abkhazia. Sukhumi, 1959 /in Russian/;
- *ANTELAVA, 1988 – Antelava Iliia.* Materials for Clarification and Interpretation of the text of “The History and Eulogy of Monarchs”, – In: **II. Antelava**. Georgian Historical sources of the 11th-15th centuries. Tb., 1988 /in Georgian/;
- *BAKHIA-OKRUASHVILI, 2010 – Bakhia-Okruashvili Salome.* The Identity of Samurzakanoans and Some Historical and Ethnological Problems Related to It, – In: *Nodar Shengelia – 75*. Tb., 2010 /in Georgian/;
- *BAKHTADZE, 2003 – Bakhtadze Mikheil.* Institute of *Eristavoba* in Georgia. Tb., 2003;
- *BERDZENISHVILI, 1966 – Berdzenishvili Niko.* Issues of Georgian History. Vol. 3. Tb., 1966 /in Georgian/;

- *EPISHEV, 2012 – Epishev Andrey*. Enough to feed Abkhazia! 2012 /in Russian/ (http://news-ru.blogspot.com/2012/02/blog-post_19.html);
- *GASVIANI, 1998 – Gasviani Geronti*. Abkhazia. Old and New Abkhazians. Tbilisi, 1998 /in Georgian/;
- *GOGOLADZE, 1995 – Gogoladze Dermisha*. On the Issues of the Ethnos Aboriginality and the Identity of the Ethnoses in the “Aphazs Saeristavo,” Present-Day Abkhazia. Tb., 1995 /in Georgian/;
- *INADZE, 1992 – Inadze Meri*. Issues of Ethnical and Political History of Ancient Abkhazia, – *Matsne*, History Series. #1, 1992 /in Georgian/;
- *INADZE, 1999 – Inadze Meri*. Problems of the Ethnopolitical History of Ancient Abkhazia, – *Investigations in the History of Abkhazia/Georgia*. Tb., 1999 /in Russian/;
- *KHORAVA, 1996 – Khorava Bezhan*. The Relationship between Odishi and Abkhazia in the 15th-18th Centuries. Tb., 1996 /in Georgian/;
- *KHORAVA, 2004 – Inadze Meri*. The 1867 Abkhaz Muhajirs. Tb., 2004 /in Georgian/;
- *KUCHUBERIA, 2007 – Kuchuberia Anzhela*. Every year in Abkhazia, 47 children are born less than in the previous year, – *The Caucasian knot (Kavkazskij uzel)*. 25.12.2007 /in Russian/ (<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/131606>);
- *KVASHVILAVA, 2012 – Kvashvilava Irma*. Mythology of Abkhazian Historiography about Samurzankano. Tb., 2012 /in Georgian/;
- *KVASHVILAVA, 2011 – Kvashvilava Kakha*. From the Historical Past of Samurzakano. *The Turn of XVII-XVIII Centuries – 1840*. Tb., 2011, /in Georgian/. (https://www.academia.edu/27954810/FROM_THE_HISTORICAL_PAST_OF_SAMURZAKANO.pdf).
- *LAKOBA, 1987 – Lakoba Nestor*. Articles and speeches. Sukhumi, 1987 /in Russian/;
- *LAKOBA, 1990 – Lakoba Stanislav*. Essays on the Political History of Abkhazia. Sukhumi, 1990 /in Russian/;
- *LAKOBA, 1993 – Inadze Meri*. Hundred Years’ War of Georgia against Abkhazia. Gagra. 1993 /in Russian/;
- *LEKISHVILI, 1990 – Lekishvili Solomon*. In Answer to Historian’s S. Lakoba, – “Public Education” (Newspaper “*Sakhalkho ganatleba*”), June 14, 1990 /in Georgian/;
- *MUSKHELISHVILI, 1999 – Muskhelishvili David*. The Historic Status of Abkhazia in Georgia’s Statehood, – *Investigations in the History of Abkhazia/Georgia*. Tb., 1999 /in Russian/;
- *PAPASKIRI, 2004 – Papaskiri Zurab*. Essays on the History of Contemporary Abkhazia. Part 1: *From Antiquity to 1917*. Tb., 2004 /in Georgian/;
- *SHARIA, 2012 – Sharia Vitali*. Political demography, – *The Echo of the Caucasus*. 03.01.2012 /in Russian/ (<http://www.ekhokavkaza.com/content/article/24441325.html>);
- *SILAGADZE., 2001 – Silagadze Apolon, Guruli Vakhtang*. Historical-Political Essays. Tb., 2001;
- *TORIA, 2011 – Toria Malkhaz*. Theoretical Justification of Ethnic Cleansing in Modern Abkhazian Historiography. 25/11/2011 (http://eng.expertclub.ge/portal/cnid_10378/alias_Expertclub/lang_en/tabid_2546/default.aspx);
- *TSKITISHVILI, 1966 – Tskitishvili Giorgi*. To the Understanding of One Passage from “The History and Eulogy of Monarchs”, – *Georgia in the Epoch of Rustaveli*. Tb., 1966 /in Georgian/.

ზურაბ პაპასქირი¹

თანამედროვე აფხაზეთის ეთნო-დემოგრაფიული იერსახე უძველესი დროიდან დღემდე.

ზოგადი მიმოხილვა

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია ეთნიკურად ყოველთვის წარმოადგენდა ურთულეს რეგიონს, თუმცა გადაჭრით შეიძლება იმის კონსტატირება, რომ დაწყებული ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებიდან, როდიდანაც ხერხდება ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ეთნო-ტომობრივი ვითარების შესახებ კონკრეტული წერილობითი ინფორმაციის მოძიება ძველ ბერძნულ საისტორიო წყაროებში, ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ქართველური ტომები თითქმის ყოველთვის შეადგენდნენ ეთნიკურ უმრავლესობას. ნაშრომში მოცემულია თანამედროვე აფხაზეთის ეთნო-დემოგრაფიული ვითარების ზოგადი სურათი უძველესი დროიდან XXI დამდეგის ჩათვლით და გაქარწყლებულია სეპარატისტული იდეოლოგიის მესვეურთა ფალსიფიკატორული მტკიცებები აფხაზეთში ქართველთა მხოლოდ XIX საუკუნიდან (მუჰაჯირობის შემდგომი ხანიდან) განსახლების შესახებ.

¹ *ზურაბ პაპასქირი* – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კახაბერ ფიფია¹

ბრძოლა ალექსანდრეს მემკვიდრეობისათვის
ქვ.ნ. 323-321წწ. კრატეროსი

ალექსანდრე მაკედონელის მოულოდნელი სიკვდილით დასრულდა მსოფლიო მონარქიის შექმნის ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური პროექტი. ევროპა-აზიის ვრცელ სივრცეებში გადაჭიმულ იმპერიას, რომლის შემადგენლობაშიც მაკედონია-საბერძნეთისა და ევროპული სამფლობელოების გარდა შედიოდა მცირე აზია, ირანი, სირია, ეგვიპტე, ცენტრალური აზიისა და ინდოეთის ნაწილი, გარდაუვალი დაღუპვა ელოდა. უკვე აღარ არსებობდა ის, ფაქტობრივად, ერთადერთი, თუმცა უმძლავრესი – უკვე თითქმის ღმერთის რანგში აყვანილი ალექსანდრეს ფაქტორი, რომლის გარშემოც იყვნენ გაერთიანებული მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხები, რომლებსაც მანამდე შესაძლოა ერთმანეთის არსებობაზეც კი წარმოდგენა არ ჰქონდათ. ალექსანდრეს იმპერიის მთელ ტერიტორიაზე გაურკვეველობამ დაისადგურა. უმემკვიდრეოდ დარჩენილ სამეფო კარზე არავინ იცოდა როგორ მოქცეულიყო, როგორ ემართათ სახელმწიფო, დაენაწილებინათ ის თუ შეენარჩუნებინათ მისი ერთიანობა. ალექსანდრეს სიკვდილით დაიწყო ახალი ეპოქა, ეპოქა მისი სტრატეგოსების ზეობისა. ისტორიის ასპარეზზე გამოდის მანამდე ალექსანდრეს ჩრდილქვეშ მყოფი ამბიციური სარდლების მთელი პლეადა, რომლებმაც სათავე დაუდეს ახალ, ბობოქარ პერიოდს მსოფლიო ისტორიაში – დიადოხოსებისა და ეპიგონების ხანას.

ალექსანდრესა და დიადოხოსების შესახებ ისტორიოგრაფიაში უზარმაზარი მეცნიერული მემკვიდრეობა არსებობს. გასაგები მიზეზების გამო, ეს ეპოქა ყოველთვის წარმოადგენდა მკვლევართა განსაკუთრებული ყურადღების ობიექტს და მის შესახებ მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზე იმდენია დანერილი, რომ უბრალოდ მკვლევართა გვარების ჩამოთვლაც კი შორს წაგვიყვანს. ამდენად, ერთი შეხედვით ძალზე ძნელია რამე ახალი ითქვას ამ პერიოდზე, თუნდაც იოჰან გუსტავ დროიზენის ფუნდამენტური ნაშრომის შემდეგ, სადაც სკურპულოზურადაა შესწავლილი დი-

¹ კახაბერ ფიფია – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ადოხოსების ისტორია (Дройзен, 1995: ტ. 1-3); მაგრამ, რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ მიმართულებით ყველაფერი შესწავლილია და დამატებით კვლევას არ საჭიროებს.

მიუხედავად ისტორიოგრაფიული ბაზის მრავალფეროვნებისა, ბუნებრივია, ყველა საკითხი თანაბრად ვერ იქნება შესწავლილი. მაგალითად, თუ დიადოხოსთა ნაწილის (პტოლემეაოსი, სელევკოსი, ევმენე, ანტიგონე) მოღვაწეობა მონოგრაფიულადაა შესწავლილი, სხვების შესახებ ასეთი კვლევა არ არსებობს, ბევრი მათგანის მოღვაწეობის აღწერა კი მხოლოდ ენციკლოპედიური ხასიათის სტატიებით შემოიფარგლება. ამდენად, ამ მიმართულებით კვლევა-ძიება ჯერ დასრულებული არაა, მით უფრო, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თუ არ ჩავთვლით საბერძნეთის ისტორიისა და ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ რამდენიმე განმაზოგადებელ ნაშრომსა თუ სახელმძღვანელოს, არათუ ცალკეული დიადოხოსების, არამედ მთლიანად ამ ეპოქის შესახებ ფაქტობრივად არაფერი დანერგია.

წინამდებარე ნაშრომით ვინწყებთ სამეცნიერო პუბლიკაციათა ახალ ციკლს – **„ბრძოლა ალექსანდრეს მემკვიდრეობისათვის. დიადოხოსთა ომები“**, სადაც ცალკეული დიადოხოსების (კრატეროსი, პერდიკა, ევმენე, ლისიმახე, ანტიგონე, ანტიპატროსი, კასანდრე, დემეტრიოსი, სელევკოსი, პტოლემეაოსი და სხვ.) პოლიტიკური პორტრეტებისა და მოღვაწეობის თანმიმდევრული გადმოცემით, შევეცდებით გავაშუქოთ მსოფლიო ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეპოქა – პოსტალექსანდრეული ხანა.

კრატეროსი (*Krateros/Craterus/Κρατερός*) იყო პირველი დიადოხოსი, რომელიც ემსხვერპლა ალექსანდრეს სარდლებს შორის დაპირისპირებას. ამიტომაც ქრონოლოგიური პრინციპით, სწორედ მისი მოღვაწეობის გაშუქებით დავიწყებთ დიადოხოსთა ეპოქის მეცნიერულ რეკონსტრუქციას.

კრატეროსი ალექსანდრეს ერთ-ერთი უახლოესი თანამებრძოლი და გამოჩენილი სარდალი იყო. მისი მეფესთან სიახლოვე ანტიკურ წყაროებში მკვეთრადაა ხაზგასმული. ანტიკური ავტორები კრატეროსს, ჰეფესტიონთან ერთად, მეფის ყველაზე ერთგულ და სანდო ადამიანად მიიჩნევენ. არიანეს (დაახლ. ახ.წ. 95-175წწ.) ცნობით, თუ ჰეფესტიონი ალექსანდრესთვის „საკუთარ თვალებზე ძვირფასი იყო“, კრატეროსს იგი **„ყველაზე ერთგულად თვლიდა და თვალის ჩინივით უფროთხილდებოდა“** (Arr., Anab., VII, 14,6; 12,3). პლუტარქეს (ახ.წ. 46-126წწ.) ცნობით კი, ალექსანდრე კრატეროსს დიდად აფასებდა და **„ხშირად ამბობდა, რომ ჰეფესტიონი ალექსანდრეს მეგობარია, ხოლო კრატეროსი კი მეფის მეგობარია“** (Plut., Alex., 47,5). კრატეროსსა და ჰეფესტიონს შორის, იმავე პლუტარქეს ცნობით, ფარული მტრობა არსებობდა და მათ შორის ხშირად ხდებოდა დაპირისპირება (Plut. Alex., 47). კრატეროსისა და ჰეფესტიონის

ეს ხშირი დაპირისპირება, როგორც ჩანს, ნათლად გამოხატავდა მეფის კარზე არსებულ სხვადასხვა დაჯგუფებებს შორის არსებულ წინააღმდეგობას. პლუტარქე პირდაპირ ამბობს, რომ ჰეფესტიონი ამართლებდა ალექსანდრეს დაახლოებას ბარბაროსებთან და თვითონაც ბაძავდა მას ამაში, მაშინ, როცა კრატეროსი მაკედონური ტრადიციების ერთგული რჩებოდა. ამიტომ მეფე ბარბაროსებთან ურთიერთობაში ჰეფესტიონს ეყრდნობოდა, ხოლო ბერძენ-მაკედონელებთან საქმეების მოგვარებას კრატეროსს ანდობდა (**Plut., Alex., 47,5**). თუმცა, მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი მკვლევარი გამორიცხავს ამ დაპირისპირების პოლიტიკურ საფუძველს და მის მიზეზად კრატეროსსა და ჰეფესტიონს შორის არსებულ პირად „კონკურენციას“, მეფის კარზე კრატეროსის „პირველკაცობის“ სურვილს მიიჩნევს (**Berve, 1926: 226**).

კრატეროსი მაკედონიაში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. მას იმდენად დიდი გავლენა და ავტორიტეტი ჰქონდა, რომ, პლუტარქეს ცნობით, ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგ მის შემცველელადაც კი მოიაზრებდნენ და ბევრს სურდა ის ქვეყნის მმართველი გამხდარიყო (**Plut., Eum., 6**). კრატეროსი მეფის უახლოესი გარემოცვის, ჰეტაირთა („მეფის მეგობრები“, ამხანაგები) რაზმის წევრი იყო (**Curt., VI, 8,17; IX, 6,6**). ჰეტაირთა რაზმი წარმოადგენდა მძიმედ შეიარაღებულ კავალერიას, მაკედონური არმიის ყველაზე ელიტარულ შენაერთსა და უმთავრეს დამრტყმელ ძალას (**Разин, 1999: 214; Tarn, 1948: 10, 153**). მასში ირიცხებოდნენ მხოლოდ არისტოკრატიული წარმომავლობის მაკედონელები. შესაბამისად, კრატეროსიც წარმომოშობით მაკედონელი დიდებული ყოფილა. წყაროები მის წარმომავლობას კიდევ უფრო აკონკრეტებენ: არიანეს მიხედვით, კრატეროსი იყო წარჩინებული მაკედონელის, ალექსანდრეს შვილი ორესტიდის ოლქიდან (თანამედროვე საბერძნეთისა და ალბანეთის საზღვარზე არსებული მთიანი რაიონი – **კ.ფ.**) (**Arr., Ind., 18,5; Arr., Anab., I, 25,9**); ანტიკური ავტორები იცნობენ კრატეროსის დედას – არისტოპატრასაც (**Strabo, XV, 35**); ხოლო ცნობილი ადმირალი ამფოტერი კრატეროსის ძმა ყოფილა (**Curt., IV, 8,15; Arr., Anab., I, 25,3-9**).

კრატეროსმა სამხედრო კარიერა, როგორც ჩანს, დაიწყო მისი მშობლიური ქალაქიდან რეკრუტირებული შენაერთის მეთაურობით. მის განკარგულებაში იყო მაკედონური მძიმედ შეიარაღებული ქვეითების, პედეტაირების (სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს „ქვეით ჰეტაირს“ – **კ.ფ.**) ტაქსისი (**Arr., Anab., I, 28,3; II, 23,2; IV, 23,1; VI, 6,1; Шахермайр, 1984: 65**). ტაქსისი წარმოადგენდა ფალანგის ძირითად ტაქტიკურ ერთეულს. მათი ფორმირება, როგორც ირკვევა, ხდებოდა ტერიტორიული ნიშნით (**Diod., XVII, 57; Arr., Anab., I, 2,6; II, 9,3; Шофман, 1960: 189; Ashley, 2004: 22-52**) და კრატეროსიც ორესტიდიდან განწვეული შენაერთის ტაქსიარხი ყოფილა (**Berve, 1926: 446; Дройзен, 1995 (1): 132-133**).

აღსანიშნავია, რომ ტაქსისი მაკედონური არმიის საკმაოდ მსხვილი შენაერთი იყო. საკმარისია ითქვას, რომ აზიაში გადასროლილ მაკედონურ არმიაში იყო სულ 6 ტაქსისი, თითოეულ მათგანში 1500 მეომრით (**Дройзен, 1995(1): 132; Коннолли, 2009: 59-61**). ამასთან, ალექსანდრეს არმიაში, რომელიც წყაროთა უმრავლესობის მონაცემებით 40 000 არ აღემატებოდა (**Arr., Anab., 1, 11,3; Just., XI, 6,2; Diod., 17, 17,3-4**. შდრ.: **Plut., Alex., 15**), საკუთრივ მაკედონელების რაოდენობა არც თუ ისე დიდი იყო. დიოდორეს ცნობით, ალექსანდრეს არმიაში მხოლოდ 12 000 ქვეითი და 1 500 ცხენოსანი იყო მაკედონელი, დანარჩენები კი – დაქირავებული მეომრები და მოკავშირეები იყვნენ (**Diod., XVII, 17,3-4**). აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ ერთი მაკედონური ტაქსისის, ანუ 1500-კაციანი ბრიგადის მეთაურობა საკმაოდ საპატიო საქმე იყო და მეფის დიდი ნდობის მაჩვენებელია. ანტიკური წყაროებიც კარგად იცნობენ ამ ტაქტიკური ერთეულის სტრატეგოსებს – პერდიკას, კინს, ამინტას, მელეაგრეს, ფილიპეს და კრატეროსს.

ტაქსიარხის რანგში იბრძოდა კრატეროსი ძვ.წ. 334წ. გრანიკოსის ბრძოლაში, სადაც ბერძენ-მაკედონელებმა სასტიკად დაამარცხეს მცირეაზიელი სატრაპების არმია. ალექსანდრემ ბრძოლის წინ მიძიმედ შეიარაღებული ქვეითები ორ ნაწილად გაყო და ფლანგებზე განალაგა. თვითონ უშუალოდ მარჯვენა ფლანგს ჩაუდგა სათავეში, მარცხენა ფლანგის მეთაურობა კი, სადაც მოკავშირეებთან ერთად განლაგებული იყვნენ ფილიპესა და მელეაგრეს შენაერთები, პარმენიონს დაავალა. ამავე ფლანგზე იდგნენ კრატეროსის ფლანგისტებიც (**Arr., Anab., I, 14,3**). კრატეროსის სტრატეგოსულ ნიჭზე მეტყველებს ის, რომ მომდევნო, ძვ.წ. 333 წელს ისოსის ბრძოლაში ის უფრო მაღალი რანგის მეთაურია. არიანეს ცნობით, ამ უმნიშვნელოვანეს ბრძოლაში კრატეროსი მეთაურობდა არა მხოლოდ თავის ტაქსისს, არამედ მთლიანად ფლანგასა და ქვეითების მარცხენა ფრთას (**Arr., Anab., II, 8,4**). შესაბამისად, მის დაქვემდებარებაში იყო მელეაგრეს, პტოლემეაიოსისა და ამინტას შენაერთები. ამდენად, ისოსის ბრძოლაში კრატეროსს დიდი პასუხისმგებლობა დაეკისრა. მასა და ალექსანდრეს შორის იდგა მხოლოდ პარმენიონი, რომელიც ხელმძღვანელობდა მთლიანად მაკედონური არმიის მარცხენა ფლანგს, სადაც ზემოთ დასახელებული ნაწილების გარდა იდგა ილირიული, თრაკიული და თესალიური კავალერია (**Arr., Anab., II, 8,4; Curt., III, 9,7**).

მომდევნო სამხედრო ოპერაციებშიც კრატეროსი მონაწილეობს ტაქსისების მეთაურის რანგში; ხშირად კი პარმენიონის არყოფნის შემთხვევაში ცვლის მას და მის ფუნქციებს ასრულებს. კრატეროსს განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი ტვიროსის ალყის დროს. გარკვეული დროით, ძვ.წ. 332წ. დასაწყისში, როდესაც ალექსანდრე სადამსჯელო ოპერაციებს ატარებდა ლიბანის მთიანეთში არაბული ტომების წინააღმდეგ, ის პერდიკასთან ერთად, ტვიროსის წინააღმდეგ მებრძოლი

მაკედონური ნაწილების მთავარსარდალია (**Arr., Anab., II, 18,6; Curt., IV, 3, 1,11; Polyæn., IV, 13**). ახ.წ. III. ავტორი პოლიენი სამხედრო საქმის შესახებ თავის ენციკლოპედიურ ნაშრომში „სტრატეგემები“, სადაც ის მიმოიხილავს ანტიკური ხანის მეფეებისა თუ სარდლების გმირულ საქციელსა და სამხედრო ემპაკობებს, საჭიროდ მიიჩნევს ცალკე აღნიშნოს კრატეროსის სტრატეგოსული ნიჭი. მისი ცნობით, ტვიროსის ალყის დროს, ფინიკიელები მოულოდნელად თავს დასხმიან მაკედონელებს, რომლებიც ქალაქის მატერიკთან დამაკავშირებელი მინაყრილისა და სააღყო ფორტიფიკაციების აღმართვით იყვნენ დაკავებული. თავდასხმა იმდენად მძლავრი და მოულოდნელი ყოფილა, რომ მაკედონელებს წინააღმდეგობა ვერ გაუწევიათ და გაქცეულან. კრატეროსს სწრაფად შეუფასებია შექმნილი მდგომარეობა და საერთო უკანდახევის ბრძანება გაუცია. იოლი გამარჯვებით ფრთაშესხმულმა ტვიროსელებმა უკანდახეულ მაკედონელებს დევნა დაუწყეს და როდესაც უკვე საკმაო მანძილზე დაშორდნენ ქალაქს, კრატეროსმა მოულოდნელად კონტრშეტევაზე გადასვლის ბრძანება გასცა. ვითარება რადიკალურად შეიცვალა. ახლა უკვე მდევრის როლში მაკედონელები აღმოჩნდნენ და დიდი ზიანიც მიაყენეს გაქცეულ ტვიროსელებს (**Polyæn., IV, 13**). მართალია, კრატეროსის მეთაურობის დროს არ მომხდარა ტვიროსის აღება და ეს მხოლოდ ალექსანდრეს დაბრუნების შემდეგ ხანგრძლივი და სისხლისმღვრელი ბრძოლებით მოხერხდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მას ქალაქზე გადამწყვეტი იერიშის დროსაც მნიშვნელოვანი მისია ჰქონდა დაკისრებული. კრატეროსი ამჯერად უკვე ნავარქოსის რანგში გვევლინება და ტვიროსის აღების ოპერაციაში, იგი, კრეტის მეფე პითაგორასთან ერთად, სარდლობს მაკედონური საზღვაო ფლოტის მთელ მარცხენა ფრთას (**Arr., Anab., II, 20,6; Curt., IV, 3,11**). ტვიროსის აღებას უდიდესი მნიშვნელობა ქონდა. მაკედონელებმა ამჯერად უკვე ზღვაზეც დაამყარეს თავისი ბატონობა.

მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც აღვნიშნეთ, კრატეროსი ხელმძღვანელობდა ტვიროსის ალყას, არ არსებობს არავითარი მინიშნება იმის შესახებ, რომ მან იერარქიულად გადაასწრო პარმენიონს. მოგვიანებით, გავგამელას ბრძოლაში ძვ.წ. 331წ. 1 ოქტომბერს ის კვლავ პარმენიონის დაქვემდებარებაშია. ეს უკანასკნელი, ისოსის ბრძოლის მსგავსად, მეთაურობდა მაკედონური არმიის მთელ მარცხენა ფლანგს. სწორედ ამ ფლანგზე, მოკავშირეებისა და თესალიურ კავალერიასთან ერთად განლაგებული იყო კრატეროსის პედეტაირებიც, ხოლო კრატეროსი ითვლებოდა არა მხოლოდ თავისი ტაქსისის, არამედ ამ ფრთაზე განლაგებული ყველა ქვეითი შენაერთის მეთაურად (**Arr. Anab., III, 11,10; Diod., XVII, 57,3**).

ძვ.წ. 331წ. მინურულს სპარსეთში მიმდინარე საომარი ოპერაციების აღწერისას ანტიკური ავტორები კვლავ იხსენიებენ კრატეროსს. მას განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი უქსიების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მთიელი უქსიები აკონტროლებდნენ პერსეპოლისისაკენ მიმავალ გასასვ-

ლელებს და უარს აცხადებდნენ დამორჩილებოდნენ ალექსანდრეს. მათ ნინაალმდეგ საჭირო გახდა მასშტაბური სამხედრო ღონისძიებების გატარება. მაკედონური ჯარი ორ ნაწილად იქნა გაყოფილი. ერთს უშუალოდ ალექსანდრე მეთაურობდა, მეორეს კი კრატეროსი. სწორედ ამ უკანასკნელის შენაერთებს აუღიათ ის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი მაღლობები, რომელიც აკონტროლებდა პერსეპოლისისაკენ მიმავალ გზას (**Arr., Anab., III, 17, 2-6; Diod., XVII, 67, 4-5; Curt., V, 3, 1-16**).

ამ დროიდან ალექსანდრე უკვე ხშირად ორად ყოფდა ძირითად არმიას და, როგორც წესი, მის დიდ ნაწილს ყოველთვის კრატეროსს ანდობდა (**Heckel, 1972: 123**). ანალოგიური ტაქტიკით დაუმარცხებიათ მაკედონელებს სპარსეთის სატრაპი არიობარზანიც. არიობარზანმა 40 000 მეომრით დაიკავა პერსიდის კარები (ხეობა, რომელზეც გადიოდა პერსეპოლისისაკენ მიმავალი გზა) და დამცავი კედლითაც ჩაკეტა. ალექსანდრემ არმიის ნაწილი ბანაკში დატოვა კრატეროსის მეთაურობით, თვითონ კი თითქმის გაუვალი გზით გვერდი აუარა სპარსელთა პოზიციებს და ზურგიდან დაარტყა მტერს. იმავდროულად შტურმი დაიწყო კრატეროსმაც. ორმხრივ დარტყმას სპარსელებმა ვერ გაუძლეს და სასტიკად დამარცხდნენ (**Arr., Anab., III, 17, 4-9; Diod., XVII, 68, 4-9; Curt., V, 4**).

პერსეპოლისის აღების შემდეგ კრატეროსის გავლენა კიდევ უფრო გაიზარდა. მკვლევართა ნაწილის აზრით, ის პარმენიონთან ერთად ხელმძღვანელობს აქემენიდთა საგანძურის პერსეპოლისიდან ეკვატანაში გადატანას (**Шофман, 1976: 310; Berve, 1926: 221**), მაგრამ, როგორც არიანეს ცნობიდან ირკვევა, ეს მისია პარმენიონს დაეკისრა (**Arr., Anab., III, 19, 7**), ხოლო კრატეროსი ეკვატანიდან, ალექსანდრესთან ერთად, დევნილი დარიოსის კვალდაკვალ კასპიის კარებისაკენ დაიძრა (**Heckel, 1972: 125**). ეკვატანაში ყოფნის პერიოდიდან თანდათანობით დაიწყო კრატეროსის უმთავრესი კონკურენტის, პარმენიონის დასუსტება, რომელიც ალექსანდრეს სტრატეგოსთა შორის უდავოდ ყველაზე გავლენიანი ფიგურა იყო. პარმენიონი და მისი შვილები, რომლებიც ასევე ელიტურ შენაერთებს მეთაურობდნენ, ალექსანდრეს მეგობრებადაც ითვლებოდნენ და მაკედონურ არმიაშიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ (**Curt., VII, 2, 33**). თუმცა, პარმენიონის ასეთი გავლენა და მისი მუდმივად ყველაზე მნიშვნელოვან და საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე ყოფნა, როგორც ჩანს, არა იმდენად ალექსანდრეს სურვილით უნდა აიხსნას, არამედ იმით, რომ მეფე ვერ ახერხებდა მის მოშორებას (**Шифман, 1988: 97-98**). მას შემდეგ კი, რაც ალექსანდრემ გადამწყვეტი გამარჯვებები მოიპოვა დარიოსზე, ძვ.წ. 330წ. შუახანებიდან დაიწყო პარმენიონის კრატეროსით ჩანაცვლება. ეს ნათლად გამოჩნდა მაშინ, როცა ეკვატანიდან ჩრდილოეთისაკენ დაძრული არმიის ძირითადი ნაწილის სარდლად, ანუ იმ თანამდებობაზე, რომელიც ადრე ყოველთვის პარმენიონს ეკავა, კრატეროსი დაინიშნა (**Arr., Anab., III, 21, 2**). დამარცხებული დარიოსის დევნის ოპერაციაშიც

კრატეროსი ალექსანდრესთან ერთად უმაღლესი მთავარსარდალია. ალექსანდრე მეთაურობს უშუალოდ მდედართა რაზმს, კრატეროსი კი ძირითად არმიას (**Arr., Anab., III, 21,2; 23,2; Curt., V, 6, 1; VI, 4,2**). ჰირკანიაში კრატეროსი დიდი წარმატებით ებრძვის ტაპურებს, ხოლო არიანაში მომხდარი მძლავრი ანტიმაკედონური გამოსვლებისას, ის მეთაურობს არმიის დიდ ნაწილს (**Arr., Anab., III, 23,2,6; 25,6,8; Curt., VI, 4,2**).

ჩრდილო-აღმოსავლეთში ჩატარებულმა კამპანიამ (**Шифман, 1988: 122-127**), ნათლად აჩვენა, რომ კრატეროსი ალექსანდრეს უპირველესი მხედართმთავარი გახდა (**Heckel, 1972: 127**). ძვ.წ. 330წ. შემოდგომაზე, „ფილოტას შეთქმულების“ გამჟღავნების შემდეგ, კრატეროსი საბოლოოდ გათავისუფლდა მძლავრი კონკურენტებისაგან. ალექსანდრეს ბრძანებით სიკვდილით დაისაჯნენ პარმენიონი და მისი შვილი, ჰეტაირთა რაზმის მეთაური ფილოტა, რომელსაც კრატეროსი ასევე პოლიტიკურ მეტოქედ მიიჩნევდა. კრატეროსმა იმთავითვე რადიკალური პოზიცია დაიკავა ეჭვიმიტანილ შეთქმულთა მიმართ. სწორედ კრატეროსთან, ჰეფესტიონთან, პერდიკასა და რამდენიმე უახლოეს მეგობართან მოთათბირების შემდეგ გადაწყვიტა ალექსანდრემ ფილოტას დაპატიმრება (**Plut., Alex., 48; Curt., VI, 8,17; 11, 10,14-19**). კრებაზე მთავარ ბრალმდებლად კრატეროსი გამოვიდა, რომელიც არწმუნებდა ალექსანდრეს, რომ აუცილებელი იყო ფილოტას მოშორება. კურციუსს რუფუსის ცნობით, ამ თათბირის შემდეგ ალექსანდრემ ყველა მეგობარი, მათ შორის ჰეფესტიონიც კი დაითხოვა და კრატეროსთან გააგრძელა საუბარი, თუმცა მისი შინაარსი რუფუსისათვის უცნობია (**Curt., VI, 11,11**). კრატეროსი იყო ერთ-ერთი მათგანი, ვინც აქტიურად მოითხოვდა ფილოტას წამებას მისგან აღიარების მიღების მიზნით. კურციუსის ცნობით, ის უშუალოდ მონაწილეობდა ფილოტას წამებაშიც კი (**Curt., VI, 11,17-19**), თუმცა არიანე არაფერს გვეუბნება ამის შესახებ (იხ.: **Шахермайр, 1984: 155-156**). ყოველ შემთხვევაში ფაქტია, რომ კრატეროსმა პარმენიონის ოჯახის განადგურებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

კრატეროსს მეფისადმი ერთგულება არაერთხელ დაუმტკიცებია ცენტრალური აზიისა და ინდოეთის ურთულესი ოპერაციების დროს. ძვ.წ. 329 წლიდან კრატეროსი აქტიურად იბრძვის ბაქტრია-სოგდიანაში. აქ ის, ისევე, როგორც ადრე ჰირკანიაში ლაშქრობებისას, ძირითად მაკედონურ არმიას სარდლობს, ხოლო ალექსანდრე უშუალოდ არმიის ავანგარდს, სპეციალური მისიებისთვის განკუთვნილ ჯარებს ხელმძღვანელობს (**Heckel, 1972: 134**). კრატეროსი ხელმძღვანელობს ქალაქ კიროპოლისის ალყას (**Arr., Anab., IV, 3,1-4; Strabo, 11,517**), ამარცხებს სპიტამენის უძლიერეს კავალერიას, ბაქტრიას წმენდს სკვითებისაგან, ძვ.წ. 327წ. სასტიკად ახშობს პარეტაკენეში აჯანყებასა და აქრობს წინააღმდეგობის უკანასკნელ კერებს შუა აზიაში (**Arr. Anab., IV, 2,2; 17, 1-2; Curt., VII, 6,16; 7,9,20- 22; VIII, 1,6**). საყურადღებოა, რომ კრატეროსი, რომელიც რანგით

პედეტიარების ტაქსიარხი იყო, შუა აზიის მოვლენების დროს კავალერიის მსხვილი შენაერთების მეთაურადაც გვევლინება. ანტიკური წყაროები სპიტამენისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ ბრძოლების აღწერისას ხშირად იხსენიებენ კრატეროსის ცხენოსანთა რაზმებს (**Arr., Anab., IV, 16,5-7; 17, 1-2; Curt., VIII, 1,6**).

ცნობილია, რომ ძვ.წ. 331წ. ბოლოდან ალექსანდრემ არმიაში რეფორმების გატარება დაიწყო. ამ დროისთვის უკვე ცხადი გახდა, რომ გადამწყვეტ ბრძოლებში სამგზის დამარცხებული აქემენიდები ახლო ხანებში ახალი გენერალური ბრძოლის გამართვას ვერ შეძლებდნენ. ამიტომ შემდგომი ბატალიებისათვის საჭირო იყო როგორც ტაქტიკური, ასევე ორგანიზაციული თვალსაზრისით უფრო მობილური არმია (**Нефедкин, 2007: 13-14; Hammond, 1998: 117-125**). ძვ.წ. 330წ., ფილოტას დასჯის შემდეგ, რეფორმები შეეხო კავალერიასაც. არიანეს ცნობით, ჰეტიართა კავალერია, რომელსაც ადრე ფილოტა მეთაურობდა, ალექსანდრემ ცალკეულ ნაწილებად გაყო (**Arr., Anab., III, 27, 4**). რეფორმის შედეგად, ცხენოსანი ჯარის ძირითადი ერთეული გახდა ჰიპარქია. როგორც ჩანს, კრატეროსი რეფორმის გატარებისთანავე გახდა ერთ-ერთი ჰიპარქიის მეთაური. ამდენად, შუა აზიაში კრატეროსის განკარგულებაში მყოფი კავალერია მის ჰიპარქიას წარმოადგენდა (**Клейменов, 2014: 18-19; Heckel, 1972: 53. შდრ.: Hammond, 1994: 76**). ყოველ შემთხვევაში, მოგვიანებით, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ჰიდასპესთან მომხდარ ბრძოლაში არიანე პირდაპირ იხსენიებს კრატეროსის „საკუთარ“ ჰიპარქიას.

აზიაში წარმატებული ლაშქრობების შემდეგ კრატეროსის შენაერთები შეუერთდა ინდოეთისკენ მიმავალ ძირითად არმიას. ალექსანდრეს რწმუნებით კრატეროსი კვლავ აწარმოებს მრავალმხრივ და ფართომასშტაბიან ღონისძიებებს – იპყრობს ახალ ტერიტორიებს, ხელმძღვანელობს ახალი ქალაქებისა და გამაგრებული პუნქტების მშენებლობას, ახშობს აჯანყებებს და მეთაურობს სამხედრო ფლოტასაც (**Arr., Anab., IV, 22-25; V, 20,2; VI, 15,7; 27,3; Arr., Ind., 18,5; Curt., VIII, 5,2; IX, 8,3; X, 1,9**).

ამ პერიოდისათვის, როგორც ირკვევა წყაროთა მონაცემებით (პლუტარქე, არიანე, კურციუსი) კრატეროსი მეფესთან ყველაზე დაახლოებული და სანდო სარდალია. თუმცა, ზოგიერთი მკვლევარი განსხვავებულად ფიქრობს. მაგ., ჯ. ლენდერინგი არ გამოორიცხავს, რომ ინდოეთში ყოფნისას ალექსანდრესა და კრატეროსს შორის ურთიერთობა უკვე გაფუჭებული იყო და ეს უკანასკნელი თანდათანობით კარგავდა მეფის კეთილგანწყობას. ამის დასამტკიცებლად მკვლევარს მოაქვს ის ფაქტი, რომ ძვ.წ. 326წ. პოროსის წინააღმდეგ ჰიდასპესთან გამართულ ცნობილ ბრძოლაში ალექსანდრეს ბრძანებით კრატეროსი არიერგარდში იქნა დატოვებული, მას ბრძოლაში უშუალო მონაწილეობა არ მიუღია და ბრძოლის მთელმა სიმძიმემ უშუალოდ ალექსანდრესა და კენოსზე

გადაიარა (იხ.: **Lendering, 2001**). თუმცა, ამ მოსაზრებას რეალური საფუძველი არ გააჩნია. მართალია, ამ ბრძოლაში ალექსანდრეს გვერდით იბრძოდა ყველა ცნობილი სარდალი: ლისიმაქე, პერდიკა, ჰეფესტიონი, პტოლემეაოსი, სელევკოსი, კენოსი, დემეტრიოსი და სხვ., ხოლო კრატეროსი მდინარის მეორე ნაპირზე იქნა დატოვებული, მაგრამ ეს ალექსანდრეს ტაქტიკური სვლა იყო. არიანე პირდაპირ წერს, რომ კრატეროსის ბანაკში დატოვება შემდეგი გარემოებით იყო ნაკარნახევი: მაკედონელებსა და პოროსის არმიას ერთმანეთისაგან ჰყოფდა მდინარე ჰიდასპე. ალექსანდრემ კარგად იცოდა, რომ იმ ადგილას, სადაც განლაგებული იყო პოროსის ბანაკი და სანაპირო ჩაკეტილი იყო მრავალრიცხოვანი ჯარითა და რაც მთავარია, საბრძოლო სპილოებით, მდინარის გადალახვა შეუძლებელი იქნებოდა. ამიტომ ალექსანდრემ არმიის ერთ ნაწილთან ერთად, მდინარე მტრისაგან ფარულად, მოშორებით გადალახა. ალექსანდრეს გეგმის თანახმად კრატეროსს, რომლის განკარგულებაშიც იყო ჰიპარქიები (კავალერიის ნაწილები), ალკეტასა და პოლიპერხონტის ქვეითები, მდინარე უნდა გადაელახა და ბრძოლაში უნდა ჩაბმულიყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პოროსი მთელი თავისი ძალებითა და ყველა სპილოთი გადავიდოდა შეტევაზე უკვე მეორე ნაპირზე მყოფი ალექსანდრეს წინააღმდეგ და თავის ბანაკში არ დატოვებდა რეზერვს; ან კიდევ მაშინ, თუ ბრძოლის ბედი უკვე გადანწყვეტილი იქნებოდა და კრატეროსის დასვენებულ მეომრებს უნდა დაესრულებინათ ინდოელთა განადგურება (**Arr., Anab., V, 11-12**). ეს ასეც მოხდა და ბრძოლის დასკვნით ფაზაში კრატეროსმა გადალახა ჰიდასპე, მისმა მეომრებმა ჩაანაცვლეს ალექსანდრეს დაღლილი მებრძოლები, ახალი ძალებით გააგრძელეს უკანდახეული ინდოელების დევნა და დიდი ზიანიც მიაყენეს მტერს (**Arr., Anab., V, 18**).

გარდა ამისა, ამ ბრძოლის შემდეგაც კრატეროსს ძალზე საპატიო მისია დაეკისრა. მას უნდა ეხელმძღვანელა ალექსანდრეს ბრძანებით მდ. ჰიდასპეს სანაპიროზე დაარსებული ქალაქების – ბუკეფალიასა და ნიკეას მშენებლობისათვის (**Arr., Anab., V, 19,4; 20,2**). მისდამი მეფის მაღალი ნდობის მაჩვენებელია ისიც, რომ ინდოეთიდან უკან დაბრუნებისას ალექსანდრემ არმიის ის ნაწილი, რომელიც არახოზიის გზით ბრუნდებოდა სპარსეთისაკენ, კრატეროსს ჩააბარა.

კრატეროსი სიცოცხლის ბოლომდე ალექსანდრეს ერთგული დარჩა. როგორც უკვე აღინიშნა, ის ჰეფესტიონის შემდეგ ალექსანდრესათვის ყველაზე სანდო ადამიანი იყო. ალექსანდრეს დამოკიდებულება კრატეროსისადმი ნათლად გამოჩნდა ძვ.წ. 324წ. სუზას ქორწილში, როცა მეფის სურვილით მაკედონურმა სამხედრო ელიტამ იქორწინა სპარსელ დიდებულთა ქალიშვილებზე. მაგრამ, სხვა სტრატეგოსებისაგან განსხვავებით ჰეფესტიონმა და კრატეროსმა, ისევე როგორც ალექსანდრემ, იქორწინეს უშუალოდ აქემენიდთა სამეფო სახლის წარმომადგენლებზე.

კრატეროსმა ცოლად შეირთო დარიოსის ძმის, ოქსიართის ქალიშვილი ამასტრისი (**Arr., Anab., VII, 4,5; Plut. Al., LXX, 3; Diod., XVII, 107,6**). ამდენად, იგი ალექსანდრეს ნებით გახდა აქემენიდთა სამეფო ოჯახის წევრი და ამავე დროს დაუნათესავდა ალექსანდრესაც.

ალექსანდრეს კრატეროსისადმი განსაკუთრებული ნდობის მაჩვენებელია იმავე წელს კრატეროსისათვის საპატიო და ამავე დროს ძალზე საპასუხისმგებლო მოვალეობების დაკისრება. ძვ.წ. 324წ. ოპისში მაკედონელ ჯარისკაცთა ამბოხის შემდეგ კრატეროსს დაევალა ვეტერანთა ნაწილის დაბრუნება მაკედონიაში (**Arr., Anab., VII, 8-12; Curt., X, 2,8-30; X, 10,15; Diod., XVII, 109,1-3; XVIII, 4, 1; Plut., Alex., 71; Just., XII, 11-12**). არიანეს ცნობით, ალექსანდრემ ვეტერანებს თავისი კეთილგანწყობის ნიშნად წინამძღოლად და მფარველად დაუნიშნა თავისი ყველაზე ერთგული და საყვარელი სარდალი კრატეროსი (**Arr., Anab., VII, 12,3**). იმავე დროს მაკედონიიდან გამოძახებულ იქნა ბალკანეთის მმართველად დატოვებული ანტიპატროსი, რომელიც ალექსანდრეს არყოფნაში ითვლებოდა მაკედონიის ტახტის რეგენტად (**Arr., Anab., VII, 12,4; Curt., X, 10,15; Just., XII, 12, 8-9**). ანტიპატროსი, რომლის ხელშიც თავმოყრილი იყო ჭარბი ძალაუფლება, მიზეზთა გამო (ოლიმპიადა-ანტიპატროსის გაუთავებელი დაპირისპირება; ანტიპატროსის სიმპათიები ფილოტა-პარმენიონისადმი; მისი სურვილი გამხდარიყო დამოუკიდებელი მოთამაშე და სხვ. – იხ.: **Дройзен, 1995(1): 492-493**) უკვე მიუღებელი გახდა ალექსანდრესთვის. მაკედონია-საბერძენეთის გამგებლობა გადაეცა კრატეროსს. არიანეს ცნობით ამ პერიოდისათვის კრატეროსი ავადმყოფობისაგან ძალზე დასუსტებული იყო. ამიტომ მას თანაშემწედ დაუნიშნეს პოლიპერხონტი, რომელსაც საჭიროების შემთხვევაში უნდა შეეცვალა სარდალი (**Arr., Anab., VII, 12,3-4**).

იმპერიის ევროპული ნაწილის გამგებლად დანიშვნა, რაც გულისხმობდა საკუთრივ „მაკედონიის, თრაკიისა და თესალიის მართვასა და ელინური თავისუფლების დაცვას“ (**Arr., Anab., XII, 12,4**), კრატეროსის, როგორც სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწის დიდი აღიარება იყო. ამ საპატიო, მაგრამ იმავდროულად ძალზე საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე დანიშნულ პირს მეფის უსაზღვრო ერთგულებასთან ერთად დიდი სამხედრო და პოლიტიკური გამოცდილებაც უნდა ქონოდა. ალექსანდრემ, როგორც ჩანს, გაითვალისწინა ისიც, რომ კრატეროსი მაკედონიაში საყოველთაო სიყვარულითა და დიდი პატივისცემით სარგებლობდა (**Plut., Eum., 6**). ასე რომ, ის ბალკანეთის მმართველის თანამდებობაზე საუკეთესო კანდიდატურა იყო. უღალატო და მეფის იდეების უსიტყვოდ გამზიარებელ კრატეროსს, ბერძენ-მაკედონელებისათვის ფრთხილად უნდა შთაეგონებინა ალექსანდრეს ახალი – „მსოფლიო მონარქიის“ იდეა (**Шахермайр, 1984: 248**).

ამდენად, როგორც ვნახეთ, წყაროთა ერთსულოვანი მოწმობით, ოპისის აჯანყების შემდეგ ალექსანდრემ ბრძოლისათვის გამოუსადეგარ

მეომართა ნაწილი კრატეროსის მეთაურობით სამშობლოში დააბრუნა. მაგრამ, ამის შემდეგ წყაროთა მონაცემებში თავს იჩენს ზოგიერთი წინააღმდეგობა. არიანეს, კურციუსისა და იუსტინეს ცნობის თანახმად, მეფის ბრძანებით, კრატეროსს უნდა შეეცვალა ანტიპატროსი, ამ უკანასკნელს კი, სამშობლოში დაბრუნებული ვეტერანების სანაცვლოდ ბაბილონში უნდა ჩაეყვანა მაკედონელ ახალწვეულთა რაზმები (**Arr., Anab., VII, 12,4; Curt., X, 10,15; Just., XII, 12,8-9**). ამასთან, კურციუსს რუფუსის მიხედვით, კრატეროსს საიდუმლოდ დავალებული ჰქონდა ანტიპატროსის მოკვლაც (**Curt., X, 10,15**). თუმცა, ეს ვერ შესრულდა. თუ კურციუსი მართალია, მაშინ გაუგებარია დიოდორე სიცილიელის ცნობა, რომ კრატეროსს დავალებული ქონდა კილიკიაში სამხედრო ფლოტის აგება, რომლითაც ალექსანდრეს უნდა გაელაშქრა კართაგენის წინააღმდეგ (**Diod., XVIII, 4,1-4, 12,1**). პლუტარქე კი, რომელიც მოგვითხრობს ვეტერანთა სამშობლოში დაბრუნების შესახებ, არაფერს ამბობს ანტიპატროსის ბაბილონში დაბარებაზე. პირიქით, მისი ცნობით, ალექსანდრემ ანტიპატროსს წერილობით უბრძანა, რომ მაკედონიაში დაბრუნებულ მეომრებს იგი დიდი პატივით მოპყრობოდა და „ყველა შეჯიბრებასა და თეატრალურ სანახაობაზე საპატიო ადგილებზე დაესვა“ (**Plut., Alex., 71,5**).

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში, ანტიკურ წყაროთა უმრავლესობაზე დაყრდნობით, მიღებულია, რომ კრატეროსს უნდა ჩაენაცვლებინა ანტიპატროსი. ჩვენც, როგორც უკვე ვნახეთ, ვიზიარებთ ამ თვალსაზრისს. თუმცა, ისიც ფაქტია, რომ ალექსანდრეს ეს განკარგულება ვერ შესრულდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ფაქტს ძირითადად იმით ხსნიან, რომ კრატეროსმა ვერ მოასწრო მაკედონიაში ჩასვლა. იგი ჯერ კიდევ გზაში იყო, როცა მოულოდნელად ალექსანდრე გარდაიცვალა. ამიტომ რეალურად მან ვერ შეძლო მაკედონიაში ძალაუფლების ხელში აღება (იხ., მაგ., **Ранович, 1950: 82**). თუმცა, ჩვენ ეს მოსაზრება მიუღებლად მიგვაჩნია. ცნობილია, რომ კრატეროსი ვეტერანებთან ერთად ოპისიდან გავიდა დაახლ. ძვ.წ. 324წ. აგვისტოში (**Шофман, 1976: 312**). იგი 9-10 თვის შემდეგაც კი, როცა მოულოდნელად ძვ.წ. 323 წ. 13 ივნისს ალექსანდრე გარდაიცვალა, ოპისიდან არც თუ ისე შორს, კილიკიაში იმყოფებოდა. ყოველ შემთხვევაში ფაქტია, რომ კრატეროსი ევროპისაკენ ძალზე ნელა მიდიოდა. ფაქტია ისიც, რომ კილიკიაში მყოფი კრატეროსი, რომელსაც მაკედონიაში ანტიპატროსი უნდა შეეცვალა, ფლოტის აგებითა დაკავებული (**Diod., XVIII, 4,1-4,12,1**). ზოგიერთი მკვლევარი ცდილობს ანტიკურ წყაროთა მონაცემების შეჯერებას და თვლის, რომ მაკედონიისაკენ მიმავალ კრატეროსს ასევე ევალებოდა ფლოტის აგება, რომელსაც მონაწილეობა უნდა მიეღო ალექსანდრეს მიერ დაგეგმილ მომავალ გრანდიოზულ ლაშქრობაში კართაგენის წინააღმდეგ (**Lendering, 2001**). მაგრამ, ძნელი წარმოსადგენია, რომ კრატეროსისათვის, რომელიც მაკედონიაში სრულიად კონკრეტული მიზნით მიდიოდა – მას უნდა

შეეცვალა ანტიპატროსი, რომელსაც ალექსანდრე უკვე აღარ ენდობოდა – დაევალებინათ დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის დასამორჩილებლად გამიზნული ფლოტის აგება, რაც დიდ ენერჯისა და დროს მოითხოვდა. ასევე მიუღებლად მიგვაჩნია ი. დროიზენის მოსაზრება, რომ ანტიპატროსის მაშინათვე კი არ უნდა მოეხსნა თავისი უფლებამოსილება და საჩქაროდ წასულიყო ბაბილონში, არამედ უნდა განეგრძო თავისი მოვალეობის შესრულება კრატეროსის მოსვლამდე, რაც ვეტერანთა ნელი მოძრაობის პირობებში შესაძლოა წლობით გაჭიანურებულიყო (**Дройзен, 1995(1): 492-493**). ასეთ შემთხვევაში გაუგებარია, რა აზრი ჰქონდა ანტიპატროსის, რომლისაც „მეფეს განსაკუთრებით ეშინოდა“ (**Plut., Alex., 74**), ბაბილონში დაბარებასა და მის პოსტზე კრატეროსის დანიშვნას, თუ ეს წლების მანძილზე მაინც ვერ განხორციელდებოდა; თუ კრატეროსის მაკედონიის სათავეში მოსვლა დროში განელილ პროცესად იყო გათვლილი, მაშინ რა საჭირო იყო მისი წინასწარი დეკლარირება და ანტიპატროსის გაღიზიანება, რომელსაც ისედაც ეშინოდა, რომ პარმენიონის ბედს გაიაზიარებდა (**Diod., XVII, 118,1-2; Just., XII, 14,5**); მეფის ეს ფიქციური გადანყვევტილება ხომ ახალი უთანხმოებების მიზეზი გახდებოდა?

საინტერესოა, რომ ალექსანდრეს ამ გადანყვევტილებას უკავშირებს ანტიკურ წყაროთა ნაწილი მის სიკვდილსაც. კრატეროსის დანიშვნა იმპერიის ევროპული ნაწილის მმართველად და ანტიპატროსის ბაბილონში დაბარება იმთავითვე აღქმულ იქნა, როგორც სადამსჯელო ღონისძიება ამ უკანასკნელის მიმართ (**Diod., XVII, 118,1; Just., XII, 14,1-2; XII, 14,5; Curt., X, 10,14**); ანტიკურ ავტორთა მოწმობით, ანტიპატროსი, რომელიც ისედაც შემოფოტებული იყო ფილოტა-პარმენიონისათვის გამოტანილი სასიკვდილო განაჩენით (**Diod., XVII, 118,1**), ეჭვობდა, რომ მას ბაბილონში სასტიკად გაუსწორდებოდნენ; ამიტომ ამჯობინა დაესწრო ალექსანდრესთვის და ეს უკანასკნელი მოანამვლინა (**Just., XII, 13,8-9; XII, 14,1-9; Diod., XVII, 118,1-2; Curt., X, 10,14-17**). თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში, არიანესა (**Arr., Anab., VII, 25,1; 27**) და პლუტარქეს (**Plut., Alex., 75-76**) ცნობებზე დაყრდნობით, ალექსანდრეს მოწამვლის ვერსია ძირითადად უარყოფილია (იხ.: **Шофман, 1976: 390-402**); მაგრამ, ერთი რამ ფაქტია – ეს ვერსია ცნობილია ყველა ანტიკური ავტორისათვის, მათ შორის არიანესა და პლუტარქესთვისაც, და მიუხედავად იმისა იზიარებენ ისინი მას თუ არა, ყველა მათგანი ამ ვერსიას ანტიპატროსსა და მის ოჯახს უკავშირებს.

ალექსანდრეს სიცოცხლის ბოლო წლებში მისი და ანტიპატროსის ურთიერთობის საკითხი ერთ-ერთი რთული და მრავალპლასტიანი პრობლემაა, რომელიც დაკავშირებულია ალექსანდრესადმი ანტაგონისტურად განწყობილი ძალების აქტივიზაციასთან. ამ საკითხს ჩვენ აქ დანვრილებით არ შევეხებით, მით უფრო, რომ ის არ წარმოადგენს ჩვენი კვლევის ობი-

ექტს. უბრალოდ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ კითხვებზე, რომელიც ზემოთ ნამოიჭრა, ჯერჯერობით დამაჯერებელი პასუხი არ არსებობს. თუმცა, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ერთი რამ ცხადია: კრატეროსის დროში განვლილი მგზავრობა მაკედონისაკენ და ანტიპატროსის მიერ პოსტის შენარჩუნება, ბაბილონის სამეფო კარსა და პელას შორის მიმდინარე რალაც კულუარული პოლიტიკური ინტრიგების ნაწილია, რომელიც ანტიკურ ხანაშივე იქცა ათასგვარი სპეკულაციის საგნად.

ალექსანდრეს სიკვდილმა, როგორც აღინიშნა, მაკედონურ ბანაკში დიდი დაბნეულობა გამოიწვია. იმთავითვე იჩინა თავი სხვადასხვა დაჯგუფებებს შორის წინააღმდეგობამ. ბაბილონში მოწვეულ იქნა თათბირი, რომელსაც ესწრებოდა ყველა სტრატეგოსი ანტიპატროსისა და კრატეროსის გარდა. შეხვედრაზე გამოიკვეთა ორი ძირითადი თვალსაზრისი. ალექსანდრეს უახლოესი მეგობარი, ჰეტაირთა ჰიპარქიის მეთაური პერდიკა, რომელსაც მეფემ სიკვდილის წინ სახელმწიფო ბეჭედი გადასცა როგორც თავის მემკვიდრეს (**Diod.**, XVII, 117,3; **XVIII**, 2,4; **Curt.**, X, 5,4; **Just.**, XII, 15,12), ნეარხოსი და მელეაგრე მხარს უჭერდნენ იმპერიის ერთიანობის შენარჩუნებას, თუმცა ამის მისაღწევად მათ სხვადასხვა შეხედულება ჰქონდათ: პერდიკას აზრით, უნდა მოეცადათ სანამ გაჩნდებოდა ტახტის კანონიერი მემკვიდრე როქსანასაგან; საზღვაო ფლოტის სარდლის, ნეარქოსის აზრით, ტახტზე უნდა ასულიყო ჰერაკლე – ალექსანდრესა და სატრაპ არტაბაზის ქალიშვილის, ბარსინას შვილი, რომელიც ამ დროისათვის დედასთან ერთად ცხოვრობდა პერგამოსში; ხოლო ქვეითი ჯარის მეთაური მელეაგრე, რომელიც ყველაზე მეტად გამოდიოდა მაკედონური ტრადიციების დამცველად, არგეადთა სამეფო სახლის წარმომადგენლის, ფილიპე II-ის უკანონო შვილის, გონებასუსტი არიდაიოსის გამეფებას ითხოვდა. ერთიანი სახელმწიფოს შენარჩუნების წინააღმდეგ გამოვიდა პტოლემეაოსი. მან წამოაყენა წინადადება, რომ საერთოდ არ იყო საჭირო მეფის არჩევა და მმართველობა უნდა გადასცემოდა სტრატეგოსთა საბჭოს, რომელსაც იმპერია ცალკეულ რეგიონებად უნდა დაენიშნებინა (**Curt.**, X, 6; **Just.**, XIII, 2; **Дройзен**, 1995(2): 7-9).

თავდაპირველად მიღებულ იქნა პერდიკას წინადადება. მომავალი მეფის რეგენტებად კი დაინიშნენ აზიაში – პერდიკა და ლეონატოსი, ხოლო ევროპაში – კრატეროსი და ანტიპატროსი (**Curt.**, X, 7,8-9; **Just.**, XIII, 2,13-14). ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ კრატეროსი საერთოდ არ იმყოფებოდა ბაბილონში, ის იმდენად ანგარიშგასაწევ ძალას წარმოადგენდა, რომ ერთ-ერთ უმაღლეს ხელისუფლად დასახელდა.

თუმცა, ბაბილონში მდგომარეობა სულ უფრო რთულდებოდა. პერდიკას წინადადებას მხარი დაუჭირეს ჰეტაირებმა და კავალერიამ, ე.ი. მაკედონური არმიის არისტოკრატიულმა ფრთამ, ქვეითებმა კი მეფედ არიდაიოსი გამოაცხადეს (**Diod.**, XVIII, 2; **Curt.**, X, 7-8; **Just.**, XIII, 3; **Arr., Post Alex.**, 3). ამდენად, მემკვიდრის საკითხის ნიადაგზე მაკედონური არ-

მია ორ ნაწილად – ფალანგისტებად და კავალერიად გაიხლიჩა. თუმცა, ამ ეტაპზე ევმენეს ჩარევის შედეგად კონფლიქტის თავიდან აცილება მოხერხდა (**Plut., Eum., 111**). კავალერია-ქვეითებს შორის შედგა შეთანხმება – კავალერია მეფედ ცნობდა ქვეითთა მიერ წამოყენებულ კანდიდატს – არიდაიოსს, ხოლო თავის მხრივ, ფალანგისტები პირობას დებდნენ, რომ თუ როქსანას ვაჟი ეყოლებოდა, მასაც აუცილებლად მეფედ აღიარებდნენ (**Just., XIII, 4,1-3; Curt., X, 7,8-9; Diod., XVIII, 2,4**). ამდენად, ამ კომპრომისული გადაწყვეტილებით, ქვეყნის ევროპულ და აზიურ ნაწილებს ცალ-ცალკე მეფეები და შესაბამისად, რეგენტები უნდა ჰყოლოდათ. ამ შეთანხმების შედეგად ლეონატოსი ჩამოშორდა რეგენტის თანამდებობას და მისი ადგილი მელეაგრემ დაიკავა; ამის შემდეგ კი თანამდებობები გაინაწილეს: ანტიპატროსი დაინიშნა ევროპაში განლაგებული ჯარების მთავარსარდლად, პერდიკა – ხილიარხად (ადრე ჰეფესტიონი იყო ამ თანამდებობაზე – **კ.ფ.**), მელეაგრე კი ჰიპარქოსად. რაც შეეხება კრატეროსს, მან მიიღო მაკედონიის პროსტასია (**προστασία τῆς βασιλείας**), სამეფოს მცველის (**Arr., Post alex., 4; Just., XIII, 4, 5; Curt., X, 7, 8-9; Diod., XVIII, 3,1-2**), ანუ, როგორც ჩანს, არიდაიოსის ხელისუფლების რეგენტისა და პროტექტორის თანამდებობა. გარდა ამისა, პომპეუს ტროგუსის (ძვ.წ. I – ახ.წ. I სს.) ცნობით, რომლის ნაშრომის ფრაგმენტებმა ჩვენამდე მოაღწია ახ.წ. II-III სს. ავტორის იუსტინეს მიერ შესრულებული ეპიტამიის (ამონანერი) სახით, კრატეროსმა ასევე მიიღო სამეფო ხაზინის განკარგვის უფლება (**Just., XIII, 4, 5**). ამდენად, მიღწეული შეთანხმებით შეიცვალა უმაღლესი სამხედრო ხელისუფლება და არსებითად რეორგანიზებულ იქნა ევროპული ნაწილის მმართველობა. რაც შეეხება აღმოსავლეთის სატრაპიებს, ისინი ძველი მმართველების ხელში დარჩა (**Дро-йзен, 1995(2): 12**).

ასე რომ, როგორც ვნახეთ, კრატეროსმა ამჯერადაც შეინარჩუნა სტატუს-კვო და იგი იმპერიის ერთ-ერთი უმაღლესი ხელისუფალია. თუმცა, სხვა საქმეა რამდენად რეალური იყო მის ხელში არსებული ძალაუფლება.

მკვლევართა ნაწილის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ კრატეროსი და ანტიპატროსი არ იმყოფებოდნენ ბაბილონში, მათი პოზიციები არ შერყეულა, სტრატეგოსთაგან ვერავინ გაბედა მათი ინტერესების შელახვა და მათი ამბიციები ბოლომდე იქნა დაკმაყოფილებული (იხ. მაგ., **Fontana, 1959: 165; Шофман, 1984: 69**). ანტიპატროსთან დაკავშირებით ზემოთ მოტანილი მოსაზრება ძირითადად სწორია. მან მართლაც შეინარჩუნა თავისი სტატუსი. პირველ ეტაპზე ბაბილონში მყოფთაგან, რომელთაც ისედაც მოზღვავებული ჰქონდათ უამრავი პრობლემა, ღიად ვერავინ გამოვიდოდა ანტიპატროსის წინააღმდეგ, რომელიც წლების განმავლობაში ერთპიროვნულად მართავდა მაკედონიას; იმპერიის ევროპულ ნაწილში ანტიპატროსს კონკურენტი არ ყავდა და ბუნებრივია,

მას ძალაუფლებას ვერავინ შეეცილებოდა. თუმცა, უნდა ითქვას ისიც, რომ მოგვიანებით ბაბილონში მიღებულ იქნა ანტიპატროსისათვის გარკვეულწილად მიუღებელი გადაწყვეტილებებიც და მისი გავლენაც რამდენადმე შეიზღუდა. მაგ., სატრაპიათა გადანაწილებისას პერდიკამ ანტიპატროსის გამგებლობაში მოქცეული ტერიტორიებიდან გამოყო თრაკია და იგი ცალკე სატრაპიის სახით გადასცა თავის ერთგულ მეგობარ ლისიმახეს (**Diod., XVIII, 4; Just., XIII, 4, 16; Arr., Post Alex., 7**), ხოლო დანარჩენი ნაწილის, ანუ მაკედონიის, ეპირის, ილირიისა და საბერძნეთის მმართველობა გადანაწილდა ანტიპატროსსა და კრატეროსს შორის, რომელმაც ეს უფლებამოსილება მიიღო როგორც პროსტატმა (**Дройзен, 1995(2): 24**). ამ გადაწყვეტილებით კი ანტიპატროსი, ბუნებრივია, კმაყოფილი ვერ იქნებოდა. თუმცა, როგორც ჩანს, მაკედონიის მმართველს ეს არ გაუმყლავნებია, რამდენადაც ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელი იყო მის წინააღმდეგ ამოქმედებინათ ალექსანდრეს ბრძანება მისი კრატეროსით შეცვლის შესახებ.

რაც შეეხება კრატეროსს, ვფიქრობთ, აქ რამდენადმე განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე. უნდა აღინიშნოს, რომ ბაბილონში მიღებული კომპრომისული შეთანხმების შესახებ წყაროთა მონაცემები საკმაოდ ბუნდოვანია. არიანეს მიხედვით, სამეფოს უმაღლესი ხელისუფლება კრატეროსის ხელში გადავიდა, ხოლო აზიაში სამხედრო ხელძღვანელობა პერდიკას დაეკისრა (**Arr., Post Alex., 4**). დიოდორეს ცნობით კი, უმაღლესი ხელისუფალი პერდიკა იყო, რომელიც ყველას მეთაურობდა (**Diod., XVIII, 2-3**). როგორც ჩანს, ახალშექმნილი სახელმწიფო სისტემის პრობლემა იმაში მდგომარეობდა, რომ აქ ერთმანეთისგან მკვეთრად არ იყო გამიჯნული ცალკეულ იერარქთა უფლება-მოვალეობანი. მაგ., გაურკვეველია სად გადიოდა ზღვარი პერდიკასა და კრატეროსის ფუნქციებს შორის. ამასთან, კრატეროსი საერთოდ არ იმყოფებოდა ბაბილონში და რეალურად პროსტატის ფუნქციასაც ხილიარხი პერდიკა ითავსებდა (**Шахермайр, 1984: 274**). ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ სატრაპიათა გადანაწილებას პერდიკა ახდენს, ახალ სატრაპებსაც ის აძლევს ბრძანებებს და საჭიროების შემთხვევაში, ძალაუფლებასაც ართმევს მათ (**Ранович, 1949: 81; Шахермайр, 1984: 274**). ფაქტობრივი ძალაუფლება რომ ხილიარხ პერდიკას ხელში იყო, ამას ნათლად მოწმობს შემდეგი ფაქტიც: სამშობლოში მიმავალ კრატეროსს ალექსანდრეს განკარგულებით დავალებული ჰქონდა გრანდიოზული პროექტების განხორციელება, რომლებიც უზარმაზარ თანხებს მოითხოვდა. თუმცა, უკვე რეგენტის რანგში მყოფი კრატეროსისათვის ასეთი რაოდენობის ფულის გადაცემა, პერდიკასათვის მიუღებელი იყო. ამიტომ მან მაკედონელ მეომართა კრებას გააუქმებინა ალექსანდრეს ეს ბრძანება (**Diod., XVIII, 3,1; Дройзен, 1995(2): 26-28**). ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სამართლიანად მიგვაჩნია ი. დროიზენის შეხედულება, რომ „მაკედონიის პრო-

სტასია“ რეალურად პატივის მეტი არაფერი იყო (Дройзен, 1995(2): 26-28).

ამდენად, ამ ეტაპზე, გარემოებათა გამო, კრატეროსი სხვა რეგენტებთან შედარებით „დაზარალდა“. მართალია, მან მიიღო მაკედონიის სამეფო იერარქიაში ერთ-ერთი უმაღლესი თანამდებობა, მაგრამ, ფაქტია, რომ მისი რეალური უფლებამოსილების არეალი ბევრად შეზღუდული იყო, ვიდრე თუნდაც ანტიპატროსისა, რომელიც ფლობდა ფაქტობრივ ძალაუფლებას ბალკანეთში, რომ არაფერი ვთქვათ ხილიარხ პერდიკაზე. კრატეროსს, ანტიპატროსისაგან განსხვავებით, უბრალოდ არ გაუმართლა. მას ალექსანდრეს სიკვდილმა, როგორც აღვნიშნეთ, გზაში, კილიკიაში მოუსწრო. ამდენად, მან ვერ შეძლო ბალკანეთში ანტიპატროსის შეცვლა და ძალაუფლების ხელში აღება, რომელიც მას კანონიერად ეკუთვნოდა. ამასთან ის ბაბილონიდან, მოვლენათა ეპიცენტრიდანაც შორს აღმოჩნდა. ასეთ ვითარებაში, ცხადია, მაკედონიის პროსტატობა რეალურად ძალაგამოცლილი იყო და მხოლოდ საპატიო ტიტულს-ღა წარმოადგენდა. ასე რომ, ალექსანდრეს უახლოესმა თანამებრძოლმა და მეგობარმა, ამასთან მაკედონურ არმიაში ყველაზე პოპულარულმა სარდალმა მიიღო ერთი შეხედვით მაქსიმუმი, თუმცა ფაქტობრივად მეორე პლანზე გადაინაცვლა.

თუმცა, მალე მოვლენები კალეიდოსკოპური სისწრაფით განვითარდა და დრამატული ხასიათი მიიღო. პერდიკა-მელეაგრეს დაპირისპირება მელეაგრეს სიკვდილით დასრულდა, რის შემდეგაც უმაღლესი ძალაუფლებით აღჭურვილმა პერდიკამ მოახდინა სატრაპიების პირველი გადაწინააღმდეგობა: პტოლემეაიოსმა მიიღო ეგვიპტე; ლაომედონმა- სირია; ფილოტამ – კილიკია; პითონმა-მიდია; პევკესტამ-სპარსეთი; ევმენემ – კაპადოკია, პაფლაგონია და პონტო-ტრაპეზუნტის რაიონები; ანტიგონემ, რომელიც ჯერ კიდევ ძვ.წ. 333 წლიდან მართავდა ფრიგიას, დამატებით მიიღო ლიკია და პამფილია; კარია გადაეცა ასანდროსს, ლეონატოსს – მცირე ფრიგია, ხოლო მენანდრეს – ლიდია; შუა აზიის სატრაპიები ისევ ძველი მმართველების ხელში დარჩა (Diod., XVIII, 3,1-4; Plut., Eum., 3,2; Just., XIII, 4,10-23; Curt., X, 10, 1-5; Arr., Post Alex., 6). რაც შეეხება ევროპას, აქ, როგორც უკვე აღინიშნა, ანტიპატროსი კრატეროსთან ერთად, რომელიც ჯერ კიდევ კილიკიაშია, ინაწილებს უმაღლეს ხელისუფლებას და მართავს მაკედონიას, საბერძნეთს, ეპირს, ილირიელებსა და ტრებალებს; ხერსონესი, თრაკია და მის მიმდებარე პონტოსპირა რაიონები კი ლისიმახეს განკარგულებაშია.

რამდენადაც კრატეროსი და ანტიპატროსი არ იმყოფებოდნენ ბაბილონში, ორივე მეფის მეურვეობა და ამდენად, მთელი ძალაუფლება პერდიკას ხელში აღმოჩნდა, რაც სხვა დიადოხოსთა უკმაყოფილებას იწვევდა. პერდიკას წინააღმდეგ იწყება კოალიციების შექმნა როგორც დასავლეთში, ასევე აზიაში. იწყება პერმანენტული კონფლიქტები თითქმის ყველა მიმართულებით. პერდიკას წინააღმდეგ გამოდიან ანტიგონე,

პტოლემეაიოსი, ხოლო დასავლეთში-ანტიპატროსი. ეს უკანასკნელი პერდიკას პოლიტიკას მაკედონიისათვის და მთლიანად იმპერიისათვის საფრთხედ მიიჩნევდა. მათი პოლიტიკური შეხედულებები რადიკალურად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან: პერდიკა ალექსანდრეს იდეების მიმდევარი იყო, ანტიპატროსი კი არ იზიარებდა მათ (**Fontana, 1959: 165**).

თავდაპირველად კრატეროსი არ აქტიურობს და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ მომლოდინე პოზიცია უჭირავს. თავისი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე მას თითქოს პერდიკა-ევმენეს ანუ იმპერიის ერთიანობის დამცველთა მხარე უნდა დაეჭირა. ამასთან, კრატეროსს ალექსანდრეს განკარგულებით, ანტიპატროსის საგამგებლოში კანონიერადაც ეკუთვნოდა მთელი ძალაუფლება და მას ერთი შეხედვით ამ მიმართულებით უნდა ჰქონოდა პრეტენზიები. აქ, ჩვენი აზრით, გაოცებას იწვევს ერთი ფაქტი. პელაში არსებული მდგომარეობა თითქოს ხელსაყრელი იყო იმისათვის, რომ კრატეროსს დაენყო ბრძოლა ბალკანეთში რეალური ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად. მან, ბუნებრივია, კარგად იცოდა პელას სამეფო კარზე სხვადასხვა პოლიტიკურ ჯგუფებს შორის არსებული ძალთა ბალანსი და ანტიპატროსის მიმართ არსებული აშკარა ანტაგონიზმი. ანტიპატროსის დაუძინებელი მტერი ოლიმპიადა, რომელიც ჯერ კიდევ ძვ.წ. 334 წლიდანვე დაულაღავად ებრძოდა ანტიპატროსს, მიაღწია იმას რომ ალექსანდრეს ანტიპატროსი ჩაანაცვლებინა კრატეროსით, ალექსანდრეს სიკვდილის შემდეგაც ათასგვარ ინტრიგებს ხლართავს, ქმნის მაკედონიის მმართველის წინააღმდეგ ახალ კავშირებს და მოლაპარაკებას ანარმოებს სტრატეგოსებთან ამ უკანასკნელის მოსაშორებლად (მაგ., პერდიკას სთავაზობს თავის ქალიშვილს, კლეოპატრას; თავის მხრივ, იგივე კლეოპატრა ცოლობას ჰპირდება ლეონატოსს – მიზანი იგივეა – ჩაანაცვლონ ანტიპატროსი; ანტიპატროსის წინააღმდეგია ასევე გავლენიანი კინანა-ევრიდიკას ჯგუფი – იხ.: **Diod., XIII, 8-15; Just., XIII, 5-6; Arr., Post Alex., 13-14; Дройзен, 1995(2): 45-75**). ასეთ ვითარებაში მათთვის ბუნებრივი მოკავშირე უნდა ყოფილიყო კრატეროსი. თუმცა, ნყაროები არაფერს გვეუბნებიან მათ შორის ღია ან თუნდაც საიდუმლო ურთიერთობაზე. პირიქით, კრატეროსი ანტიპატროსის მხარეს იჭერს და მას დიდ დახმარებასაც უწევს საბერძნეთში დაწყებული აჯანყების ჩაქრობაში.

ალექსანდრეს სიკვდილისთანავე მთელი ეგეოსის ზღვის აუზი აჯანყებების ტალღამ მოიცვა. მაკედონელთა ბატონობის წინააღმდეგ აქტიურად გამოვიდნენ ათენი, ეტოლია, ლოკრიდა, თესალია და სხვა ოლქები. ანტიპატროსი ენერგიულად შეუდგა აჯანყების ჩახშობას, მაგრამ ბერძნებმა ის ქალაქ ლამიაში ალყაში მოამწყვდიეს. ანტიპატროსმა დახმარებისთვის მიმართა ფრიგიის მმართველ ლეონატოსსა და კილიკიაში მყოფ კრატეროსს. ანტიპატროსის დასახმარებლად ლეონატოსის მოსვლის შემდეგ ბერძნები იძულებული გახდნენ ლამიის ალყა მოეხსნათ. მათ

მთელი ძალები ფრიგიის სატრაპის წინააღმდეგ მიმართეს და გამარჯვებაც მოიპოვეს (**Diod.**, XVIII, 12-15; **Just.**, XIII, 5,5-15).

ძვ.წ. 322წ. მაისში ან ივნისში, ე.ი. ალექსანდრეს სიკვდილიდან მთელი ერთი წლის შემდეგ მაკედონიის პროსტატმა თავისი კილიკიური ფლოტით ჰელესპონტში შეცურა და აზიიდან ევროპაში გადავიდა. კრატეროსს თან ახლდა 10 000 მაკედონელი ვეტერანი, 1000 სპარსელი მშვილდოსანი და 1500-მდე ცხენოსანი. მან შეუჩერებლად გაიარა მაკედონია, გადავიდა თესალიაში და შეუერთდა ანტიპატროსის არმიას. კრატეროსმა მთავარსარდლობა დაუთმო ანტიპატროსს, როგორც მაკედონიისა და საბერძნეთის სრულუფლებიან სტრატეგოსს (**Diod.**, XVIII, 16,4-5). კრატეროსის ეს ნაბიჯი ჩემი აზრით იმით უნდა აიხსნას, რომ მას კარგად ჰქონდა გათვლილი თავისი შესაძლებლობები და იცოდა, რომ თავისი მცირერიცხოვანი არმიით ვერ შეძლებდა მრისხანე მეტოქეებისათვის სათანადო წინააღმდეგობის განწევას. მაკედონელთა გაერთიანებულმა ლაშქარმა იმავე წლის აგვისტოში კრანიონთან ბრძოლაში დაამარცხა ბერძნები, სტრატეგოსთა კავშირი კი კრატეროსისა და ანტიპატროსის ქალიშვილის, ფილას ქორწინებით განმტკიცდა (**Diod.**, XVIII, 18,7).

გამარჯვებულმა მაკედონელებმა აჯანყების ინიციატორ ათენში გარნიზონი ჩააყენეს და ოლიგარქიული მმართველობა დაამყარეს (**Plut.**, **Phoc.**, 28; **Diod.**, XVIII, 18,3-5), ხოლო ძვ.წ. 322წ. მიწურულს კრატეროსისა და ანტიპატროსის მეთაურობით ეტოლიაში შეიჭრნენ. ეტოლიელებმა დატოვეს დასახლებული პუნქტები და მთებს შეაფარეს თავი. ისინი შიმშილით სიკვდილისათვის იყვნენ განწირული. თუმცა, ეტოლიელები დაღუპვისაგან მოულოდნელმა შემთხვევამ იხსნა (**Diod.**, XVIII, 24-25). მათთვის ყველაზე კრიტიკულ დროს მაკედონელთა ბანაკში გამოცხადდა აზიიდან გამოქცეული სატრაპი, ცნობილი სტრატეგოსი ანტიგონე, რომელმაც კრატეროსსა და ანტიპატროსს ამცნო პერდიკას ინტრიგებისა და სამომავლო გეგმების შესახებ: პერდიკა აპირებდა გაჰყროდა ანტიპატროსის ქალიშვილს, ნიკეას, ცოლად შეერთო ალექსანდრეს და, კლეოპატრა, რის შემდეგაც უკვე მაკედონიის სამეფო სახლის წარმომადგენლის რანგში ელაშქრა ევროპაში და ძალაუფლება წაერთმია ანტიპატროსისათვის. ბალკანეთის მმართველებმა გადაწყვიტეს სასწრაფოდ დაედოთ ზავი ეტოლიელებთან და გაელაშქრათ აზიაში. მათ ასევე გაიყვეს მომავალი გავლენის სფეროები: აზიის ჰეგემონი კრატეროსი უნდა ყოფილიყო, ხოლო ევროპის მმართველის პოსტი ანტიპატროსს დარჩებოდა (**Diod.**, XVIII, 25,3-5; **Just.**, XIII, 6,4-7). ასე რომ, პერდიკას წინააღმდეგ შეიკრა მძლავრი კოალიცია, რომელშიც შედიოდნენ ანტიპატროსი, კრატეროსი, ანტიგონე და პტოლემეაიოსი. ძვ.წ 322 წელსვე კოალიცია აქტიურ მოქმედებებზე გადავიდა. საბრძოლო ოპერაციები პარალელურად მიმდინარეობდა მცირე აზიასა და ეგვიპტეში.

ძვ.წ. 321წ. ადრე გაზაფხულზე პერდიკა მეფეების თანმხლებით ეგ-

ვიპტისაკენ დაიძრა პტოლემეაიოსის წინააღმდეგ. მან მცირე აზიაში დატოვა ევმენე, რომელიც დანიშნა მცირე აზია-არმენიაში დისლოცირებული ჯარების მთავარსარდლად და განსაკუთრებული უფლებამოსილებებიც მიანიჭა. ევმენეს ევალეობდა ჯარების კონცენტრირება ჰელესპონტთან, რათა არ დაეშვა ევროპიდან მოწინააღმდეგის გადმოსვლა. გარდა ამისა, ჰელესპონტი უნდა ჩაეკეტა ეგეოსის ზღვაში მყოფ ფლოტსაც (**Diod., XVIII, 29, 1-4; Just., XIII, 6, 8-17**). თუმცა, „ევროპელი დიადოხოსებიც“ ენერგიულად ამოქმედნენ. იმავე წლის გაზაფხულზევე მაკედონური არმია კრატეროსის სარდლობით უკვე ჰელესპონტს მიადგა. კრატეროსთან ერთად იმყოფებოდა ანტიპატროსიც, ანტიგონე კი, როგორც ჩანს, კოალიციის ფლოტს სარდლობდა. კოალიციის ლაშქრობამ აზიაში თავიდან ერთი შეხედვით თითქმის ტრიუმფალური ხასიათი მიიღო. კრატეროსს იმდენად დიდი გავლენა და ავტორიტეტი ქონდა მაკედონურ არმიაში, რომ ევმენეს დაქვემდებარებაში მყოფმა სტრატეგოსმა, თვით პერდიკას ძმამ, ალკეტამ უარი განაცხადა საბრძოლო ოპერაციებში მონაწილეობაზე იმ მოტივით, რომ მისი ჯარისკაცები არა თუ არ იბრძობებდნენ კრატეროსის წინააღმდეგ, არამედ უკვე მის მხარეს გადასვლასაც კი აპირებდნენ. ევმენეს განუდგა და კრატეროსის მხარეს გადავიდა არმენიის სატრაპი ნეოპტოლემეაიოსი (**Plut., Eum., 5; Diod., XVIII, 29, 4-5; Just., XIII, 8, 2-3**), არც ლიდისა და კილიკიის სატრაპები იყვნენ ბოლომდე სანდო. ასეთ ვითარებაში ევმენემ ჩათვალა, რომ ჰელესპონტის დაცვას აზრი არ ჰქონდა და თავის სატრაპიაში, კაპადოკიაში დაბრუნდა. კრატეროსი მცირე აზიაში გადავიდა ევმენეს წინააღმდეგ საბრძოლველად. ჰელესპონტის გასწვრივ განლაგებული ევმენეს შენაერთები კრატეროსის გამოჩენისთანავე მის მხარეზე გადავიდნენ. ანტიპატროს-კრატეროსის მხარეს გადავიდა პერდიკას მიერ ჰელესპონტის დასაცავად დატოვებული საზღვაო ფლოტის სარდალი კლიტოსიც. ასე რომ, ევროპელი სარდლები წინააღმდეგობის გარეშე გადავიდნენ მცირე აზიაში. აზიაში სტრატეგოსებმა თავისი ჯარები ორ ნაწილად გაყვეს. ერთ ნაწილს კრატეროსის სარდლობით ევმენე უნდა გაენადგურებინა, ხოლო მეორე, ანტიპატროსის მეთაურობით, კილიკიისკენ დაიძრა პერდიკას წინააღმდეგ (**Diod., XVIII, 29,6; Plut., Eum., 6**).

კრატეროსსა და ევმენეს შორის გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ძვ.წ. 321წ. აპრილში. ევმენეს, რომელიც ალექსანდრეს მდივანი იყო და არ ჰქონდა დიდი სამხედრო გამოცდილება, კრატეროსის ტოლფას ფიგურად არავინ მიიჩნევდა. თუმცა, მან კარგად გათვალა მომავალი ოპერაციის ტაქტიკური მხარე. კრატეროსის ძლიერი ქვეითების საპირწონედ მან გამოიყვანა მრავალრიცხოვანი და მძლავრი კავალერია. კრატეროსმა ვერ შეაფასა თავისი მოწინააღმდეგე. იგი დარწმუნებული იყო რომ ევმენეს მაკედონური შენაერთები მისი, ანუ ჯარისკაცების საყვარელი მხედართმთავრის დანახვაზე მიატოვებდნენ აზიელთა ბანაკს და დიდი ძა-

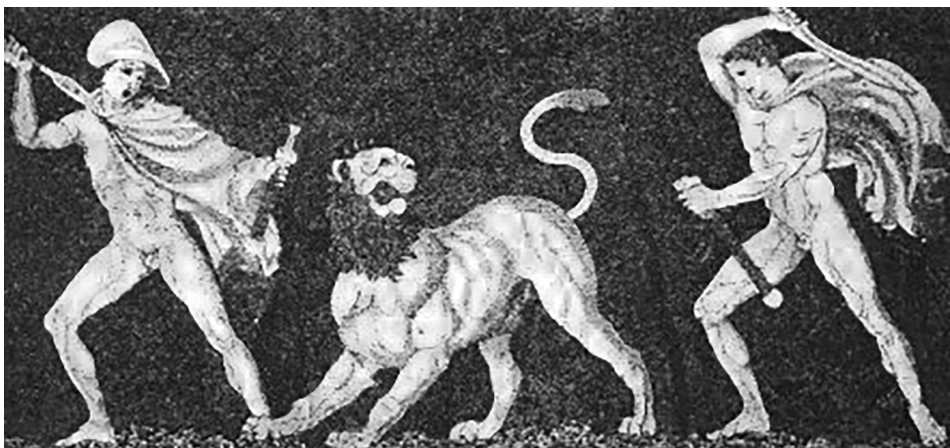
ლისხმევა არ დასჭირდებოდა დარჩენილების გასანადგურებლად. თუმცა ევმენე იმდენად ჭკვიანი გამოდგა, რომ ესეც კი გათვალა. მან არმიაში წინასწარ გაავრცელა ხმა, რომ უნდა ებრძოლათ არა კრატეროსის, არამედ ნეოპტოლემეაიოსის წინააღმდეგ. გარდა ამისა, უშუალოდ კრატეროსის წინააღმდეგ მან გამოიყვანა უცხოელთა კავალერია, რომელსაც უბრძანა სწრაფად დაერტყათ მონინააღმდეგისათვის, სანამ ქვეითები უშუალო კონტაქტში შევიდოდნენ ერთმანეთთან. ყველასდა გასაოცრად ევმენემ ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. კრატეროსი კი, რომელიც მონინავე რიგებში გმირულად იბრძოდა, მძიმედ დაუჭრია ვილაც თრაკიელ მეომარს. ბრძოლის ველზე დაცემული, აგონიაში მყოფი სარდალი იცნო ევმენეს სტრატეგოსმა გორგიასმა, რომელმაც მას მცველები მიუჩინა. ევმენეს ამ დროისათვის უკვე განადგურებული ყავდა მაკედონელთა მარცხენა ფრთა ნეოპტოლემეაიოსის მეთაურობით (**Plut. Eum., VII; Diod., XVIII, 30-31; Just., XIII, 8**). პლუტარქეს გადმოცემით, ევმენემ, როგორც კი გაიგო კრატეროსის უბედურების ამბავი, მაშინათვე მისკენ გაემართა. მან ცოცხალს მიუსწრო თავის ძველ მეგობარს და შერიგების ნიშნად ხელი გაუწოდა; იგი მწარედ დასტიროდა კრატეროსსაც და საკუთარ თავსაც, რადგან წვლილი მიუძღოდა მის სიკვდილში (**Plut., Eum., 7, 7-8**). სახელოვანმა სტრატეგოსმა ევმენეს ხელში დალია სული. ის გახდა დიადოხოსთა ომის პირველი მსხვერპლი.

ამრიგად, ანტიკურ წყაროთა ცალსახა მოწმობით კრატეროსი გახლდათ ალექსანდრეს ერთ-ერთი გამორჩეული და ნიჭიერი მხედარმთავარი, რომლის სახელთან არაერთი გამარჯვებაა დაკავშირებული. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის რამდენადაც კარგი შემსრულებელი და კარგი მეომარი იყო, იმდენად უინიციატივო პოლიტიკოსი აღმოჩნდა. მას, როგორც ჩანს, არ ქონდა არც პოლიტიკურ კულუარებში მოქმედების ნიჭი და არც იმის უნარი, რომ მოვლენათა განვითარებისათვის მისთვის სასურველი მიმართულება მიეცა; კრატეროსის მდგომარეობა და დიდი ავტორიტეტი იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ ის გამხდარიყო იმ დაუღალავ დიადოხოსთაგან ერთ-ერთი, რომლებმაც მონარქის გვირგვინი დაიდგეს და დამოუკიდებელი სახელმწიფოები შექმნეს; თუმცა მას პოლიტიკურ აღლოსთან ერთად, როგორც ჩანს, გარკვეულწილად წინდახედულებაც აკლდა, რის გარეშეც დიადოხოსების ბობოქარ ეპოქაში რთული იყო საკუთარი ამბიციების რეალიზება.

ბიბლიოგრაფია:

- *PLUT.* – **პლუტარქე**. რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები. ძველბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებები დაურთო აკ. *ურუშაძემ*. თბ., 1957;
- *ARR., POST ALEX.* – *Arrian's Events after Alexander (Photius' Excerpt)*, – ელექტრ. ვერსია: <http://www.livius.org/sources/content/arrian/arrians-events-after-alexander-photius-excerpt/>;
- *DIOD.* – **Diodorus Siculus**. Library of History. With an English Translation By *Russel M. Geer*. Vol. 9. Cambridge, 1962;
- *BERVE, 1926* – **Berve, Helmut**. Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage. Bd. II. München, 1926;
- *ASHLEY, 2004* – **Ashley, James R.** The Macedonian Empire. London, 2004;
- *FONTANA, 1959* – **Fontana M. J.** Le lotte per la successione di Alessandro Magno dal 323 al 315, – *Atti della Accademia di scienze, Lettere ed Arti di Palermo*. Ser. 4, vol 18, parts 2. Palermo, 1959;
- *HAMMOND, 1994* – **Hammond, Nicholas Geoffrey Lemprière**. Collected Studies. Vol. 3: *Alexander and His Successors in Macedonia*. Amsterdam, 1994;
- *HAMMOND, 1998* – **Hammond, Nicholas Geoffrey Lemprière**. The Genius of Alexander the Great. University of North Carolina Press, 1998;
- *HECKEL, 1972* – **Heckel, Waldemar**. The Marshals of Alexander's Empire. London-New York, 1992;
- *LENDERING, 2001* – **Lendering, Jona**. Craterus, – ელექტრ. ვერსია: <http://www.livius.org/articles/person/craterus/>;
- *TARN, 1948* – **Tarn, William Woodthorpe**. Alexander the Great. Vol. 2. Cambridge, 1948;
- *ARR., ANAB.* – **Арриан**. Поход Александра. Перевод с латинского *М. Е. Сергеенко*, предисловие *О. О. Крюгера*. М., 1993;
- *ARR., IND.* – **Арриан**. Индия. Перевод *С. П. Кондратьева*, – *Вестник древней истории*. №2, 1940;
- *POLYAEN* – **Полиэн**. Стратегемы. Под общей редакцией *А. К. Нефёдкина*. СПб., 2002;
- *CURT.* – **Квинт Курций Руф**. История Александра Македонского. Перевод *М. Е. Сергеенко*. М., 1993;
- *STRABO* – **Страбон**. География. Перевод, статья и комментарий *Г. А. Стратановского*. Л., 1964;
- *JUST.* – **Марк Юниан Юстин**. Эпитома сочинения Помпея Трога «Historiarum Philippicarum». Перевод *А. А. Деконского* и *М. И. Рижского*. М., 2005;
- *ДРОЙЗЕН, 1995(1)* – **Дройзен, Иоганн Густав Бернхард**. История эллинизма. Т. I: *История Александра Великого*. Ростов на Дону, 1995;
- *ДРОЙЗЕН, 1995(2)* – **Дройзен, Иоганн Густав Бернхард**. История эллинизма. Т. 2: *История диадохов*. Ростов на Дону, 1995;
- *Дройзен, 1995(3)* – **Дройзен, Иоганн Густав Бернхард**. История эллинизма. Т. 3: *История эпигонов*. Ростов на Дону, 1995;
- *ВЭРРИ, 2009* – **Вэрри, Джон**. Войны античности. *От греко-персидских войн до падения Рима*. М., 2009;
- *ДЕЛЬБРЮК, 2005* – **Дельбрюк, Ганс**. История военного искусства в рамках политической истории. М., 2005;

- **КЛЕЙМЕНОВ, 2014** – **Клейменов Александр Анатольевич**. Таксис Кена и его гиппархия: анализ одного парадокса кадровой политики Александра Македонского, – *Научные ведомости Белгородского государственного университета* (История. Политология. Экономика. Информатика). №8 (179) . Выпуск 30. Белгород, 2014;
- **КОННОЛЛИ, 2009** – **Коннолли, Питер**. Греция и Рим. *Эволюция военного искусства на протяжении 12 веков*. М., 2009;
- **НЕФЕДКИН, 2007** – **Нефёдкин Александр Константинович**. Конница эпохи эллинизма (военный и социальный аспект). *Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук*. Ставрополь, 2007;
- **РАЗИН, 1999** – **Разин Евгений Андреевич**. История военного искусства. Т. 1. СПб., 1999;
- **РАНОВИЧ, 1950** – **Ранович Абрам Борисович**. Эллинизм и его историческая роль. М.-Л., 1950;
- **ШАХЕРМАЙР, 1984** – **Шахермайр Фриц**. Александр Македонский. М., 1984;
- **ШИФМАН, 1988** – **Шифман Илья Шолеймович**. Александр Македонский. М., 1988;
- **ШОФМАН, 1960** – **Шофман Аркадий Семенович**. История античной Македонии. Ч. 1. Казань, 1960;
- **ШОФМАН, 1963** – **Шофман Аркадий Семенович**. История античной Македонии. Ч. 2. Казань, 1963;
- **ШОФМАН, 1976** – **Шофман Аркадий Семенович**. Восточная политика Александра Македонского. Казань, 1976;
- **ШОФМАН, 1984** – **Шофман Аркадий Семенович**. Распад империи Александра Македонского. Казань, 1984.

ალექსანდრე მაკედონელი და კრატეროსი ლომზე ნადირობენ (მოზაიკა, ქ. პელა)
https://en.wikipedia.org/wiki/Craterus#/media/File:Alexander_craterus.jpg/

THE STRUGGLE FOR THE HERITAGE OF ALEXANDER IN 323-321 BC.

KRATEROS.

Krateros (*Craterus*, *Κρατερός*) was a valuable ally of Alexander, the notable macedonian from the region of Orestida. He was one of the most influential members of the *hetairoi*. His career started as commander of one of the phalanx brigades. In this position Krateros was present during the battle near the river Granicus (June 334). Krateros commanded the phalang and all infantry on the left wing in Battle of Issus in 333 BC. Early in 332, during the protracted siege of Tyre, Krateros and Perdikkas were entrusted with the command of the besieging forces in Alexander's absence; When Alexander had prepared a formidable fleet, during the naval attack on Tyre, Krateros commanded the ships on the left wing. In the military sphere, there is no further mention of Krateros until 331 and the battle of Gaugamela. During this battle, he was, again, commander of a phalanx battalion, of the phalanx and all infantry on the left wing. In Hyrcania Krateros was sent on a mission against the Tapurians. At the Battle of the Hydaspes River in 326 BC he commanded the rearguard; his men crossed the river only during the final stages of the battle.

After the revolt of the army in Opis 324 BC Krateros was commissioned by Alexander to return the veterans to Macedonia and replace Antipater as strategists from Europe. Craterus was in Cilicia, where he was building the fleet, when Alexander unexpectedly died in Babylon. Almost immediately, the Greeks revolted (the Lamian war). In Babylonia, Alexander's generals were discussing the future, but Craterus was not there, and even though it was agreed that he would be one of the two regents of the new king. When Antipater requested his help in the Lamian war, he sailed with his Cilician navy to Greece and helped suppressing the revolt in 322 BC. In the last months of 321, when Antigonos rose in rebellion against Perdikkas and Eumenes, Krateros joined him, alongside Antipater and Ptolemy. Krateros was killed in battle against Eumenes in Asia Minor in 321 BC.

¹ *Kakhaber Pipia* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XVI, 2017

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

როინ ყავრელიშვილი¹

რამდენიმე თურქული დოკუმენტი ტრაპიზონის საზავო მოლაპარაკებების შესახებ²

1917 წლის თებერვლის დემოკრატიული რევოლუციამ დაამხო რუსეთის თვითმპყრობელური რეჟიმი. ამ დროს პირველი მსოფლიო ომი გრძელდებოდა, რომლის ერთი ფრონტი – რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირების სახით – კავკასიაშიც მიმდინარეობდა. პეტროგრადთან ზავის დადებით და ომის შეწყვეტით განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო სტამბოლი, რადგან იგი ერთდროულად ომს ანარმოებდა ანტანტის სახელმწიფოებთან და მარცხს მარცხზე განიცდიდა (სვანიძე, 1997: 172).

1917 წლის 17 (30) ნოემბერს კავკასიის ფრონტის ჯარების მთავარსარდალმა გენერალმა მიხეილ პრჟევალსკიმ წერილი მიიღო კავკასიის ფრონტის ოსმალეთის ჯარის სარდალ გენერალ ვეჰიბ ფაშასგან, რომელიც წინადადებას იძლეოდა, შეწყვეტილიყო საომარი მოქმედებები და დაეწყოს მოლაპარაკება დროებითი ზავის დადების მიზნით (დოკ. №8: 11-12). უკვე 21 ნოემბერს (4 დეკემბერს) ეს შემოთავაზება განიხილა და დადებითად გადაწყვიტა ამიერკავკასიის კომისარიატმა (დოკ. №14: 18-24).

1917 წლის 5 (18) დეკემბერს ერზინჯანში დაიდო დროებითი ზავი ამიერკავკასიის დელეგაციასა და ოსმალეთის წარმომადგენლებს შორის (დოკ. №№8, 10: 11, 13).

ერზინჯანის დროებითი ზავის ტექსტში ოსმალეთის დელეგაციის წინადადებით შეიტანეს შემდეგი ფორმულირება: „თუ რუსეთის რესპუბლიკასა და ცენტრალურ სახელმწიფოებს შორის დაიდება საერთო ზავი, მაშინ ყველა მისი პუნქტი სავალდებულო გახდება კავკასიის ფრონტისთვისაც“ (დოკ. №11: 14). ამ მუხლის შეტანა ხელშეკრულებაში ამიერკავკასიის დელეგაციის აშკარა შეცდომა იყო. დელეგატებისადმი შედგენილ ინსტრუქციაში არაფერი იყო ნათქვამი ამის შესახებ. ე.ი. დელეგაციამ არ დაიცვა მათთვის მიცემული დანასაქმი (სვანიძე, 1997: 176;

¹ როინ ყავრელიშვილი – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² სტატია მოხსენების სახით წაკითხულ იქნა IV საერთაშორისო კონფერენციაზე „ტაო-კლარჯეთი“ (თბილისი, 2016წ.).

დოკ. №13: 16-18).

შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალეთის დელეგაციამ თავისი დავალების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი წარმატებით შეასრულა და მოიპოვა დიპლომატიური უპირატესობა მომავალში კავკასიის ფრონტთან დაკავშირებულ საერთაშორისო მოლაპარაკებებზე (**ყავრელიშვილი, 2016: 172-180**).

1918წ. 3 მარტს ხელი მოეწერა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებას, რომლის მიხედვითაც რუსეთს უნდა გამოეყვანა თავისი ჯარები არტაანის, ყარსის და ბათუმის ოლქებიდან (**სვანიძე, 1996: 302**) და ამ მხარეთა ბედი თვითგამორკვევის სახით უნდა გადაწყვეტილიყო (**ნოზაძე, 1989: 18**).

ოსმალეთის მთავრობა ჩქარობდა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულების რეალიზაციას. 25 თებერვალს (10) მარტს ღამით ამიერკავკასიის მთავრობამ ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარების მთავარსარდალ გენერალ ევგენი ლებედინსკის სახელზე გენერალ ვეჰიბ ფაშასგან მიიღო დეკრეტი, სადაც იგი საუბრობდა ბრესტის ზავის პირობებზე, მოითხოვდა ყარსის, არტაანის და ბათუმის ოლქების სასწრაფოდ დაცლას და მიუთითებდა, რომ მათ განაახლეს საომარი ოპერაციები და დაიკავეს ტრაპიზონი (**სვანიძე, 1998: 21; დოკ. №№31, 49: 47-49, 86**).

ოსმალეთის მთავრობა არ დაელოდა იმიერკავკასიის მთავრობასთან საზავო მოლაპარაკების დაწყებას და განაახლა საომარი ოპერაციები, რაც ეწინააღმდეგებოდა ერზინჯანის ზავის პირობებს (**მ. სვანიძე, 1998: 21; დოკ. №№31, 49: 47-49, 86**).

ამიერკავკასიის კომისარიატს და ოსმალეთს შორის წინასწარი მოლაპარაკებების შედეგად მიღწეულ იქნა შეთანხმება, რომლის თანახმად მხარეებს ე. ტრაპიზონში უნდა მოეწვიათ კონფერენცია, სადაც უნდა შეემუშავებინათ მათ შორის სამშვიდობო საზავო ხელშეკრულების მუხლები (**მ. სვანიძე, 1997: 170-179; დოკ. №№35, 42: 52, 67**).

1918წ. 16 თებერვალს (1 მარტს) ჩატარდა ამიერკავკასიის სეიმის სხდომა (**დოკ. №45: 73-83**), რომელზედაც განიხილეს ტრაპიზონის კონფერენციასთან დაკავშირებულის საკითხები. კონფერენციაზე სეიმის დელეგაციას უნდა ეხელმძღვანელა სეიმის მიერ შემუშავებული „ძირითადი დებულებებით“. ეს დირექტივები ითვალისწინებდა 1914 წელს რუსეთ-ოსმალეთს შორის კავკასიაში არსებული საზღვრის აღდგენას და აგრეთვე, დელეგაციას უნდა ებრძოლა აღმოსავლეთ ანატოლიის თვითგამორკვევის უფლებისათვის, კერძოდ, ოსმალეთის სომხეთისათვის ავტონომიის მინიჭებისათვის (**სვანიძე, 1998: 19; დოკ. №46: 83-84**).

საზავო კონფერენციის დელეგაცია შედგა შემდეგი შემადგენლობით: ხელმძღვანელი – ა. ი. ჩხენკელი, წევრები – ჰ. ბ. აბაშიძე, მ. გ. გაჯინსკი, ი. ბ. ჰაიდაროვი, გ. ბ. გვაზავა, რ. ნ. კაჩაზუნნი, გ. მ. ლასხიშვილი, მ. ი. მებტიევი, ხ. ბ. ხას-მემედოვი, ა. ი. ხატისოვი, ა. ა. შეიხ-ულ-ისლამოვი. პარტიული კუთვნილებით – 2 სოციალ-დემოკრატი, 2 დაშნაკი, 2 მუ-

სავატელი, 1 წარმომადგენელი მუსლიმურ სოციალური ბლოკიდან, 1 – მუსლიმური სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან, 1 – რუსეთის მუსლიმთა პარტიიდან, 1 სოციალ-ფედერალისტი და 1 ნაციონალ-დემოკრატი (**დოკ. №46: 84**).

7 მარტს ამიერკავკასიის დელეგაცია თბილისიდან ბათუმში, ხოლო მეორე დღეს ბათუმიდან კრეისერ „კაროლ კარლოსით“ ტრაპიზონში გამგზავრა და იმავე დღეს ტრაპიზონში ჩავიდა (**სვანიძე, 1998: 22; დოკ. №53: 89; ნ. ზოსიძე, 1998: 28**).

ოსმალეთის დელეგაცია კრეისერ „ბერკ-ი სატვეტი“ (**E. Şahin, 2002: 286**) 1918წ. 12 მარტს (**Şahin, 2002: 289**) ტრაპიზონში ჩავიდა. დელეგაციაში შედიოდნენ: თავმჯდომარე – *ჰუსეინ რაუფ (ორბაი) ბეი*, პირველი რანგის კაპიტანი, საზღვაო დეპარტამენტის შტაბის უფროსი. წევრები: *მეჰმედ ნუსრეთ ბეი* – ოსმალეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს იურიდიული სამმართველოს საკონსულტაციო განყოფილების უფროსი; ექიმი ვიცე-პოლკოვნიკი *თევფიქ სალიმ (საღლამ) ბეი* – ოსმალეთის III არმიის სანიტარული განყოფილების უფროსი; მაიორი *ჰუსრევ (გერედე) ბეი* – III არმიის ოპერატიული განყოფილების უფროსი; *იუსუფ რიზა ბეი* – დელეგაციის მდივანი, პარტია „ერთობა და პროგრესის“ ცენტრალური აპარატის ყოფილი დეპუტატი ტრაპიზონიდან; *რიზა ეფენდი* – სარეზერვო ოფიცერი (დელეგატი) და მდივანი; *აბდულჰამიდ ბინ მაჰმუდ მეფენდი* – საზღვაო ძალების უფროსი კაპიტანი; *ლეიტენანტი აფგანლი აბდურაჰმან ეფენდი* და *ისმაილ ჰამი ეფენდი* – სარეზერვო ოფიცერის მოვალეობის შემსრულებლები. სულ 9 კაცი (**სვანიძე, 1998: 22; Kurat, 1970: 467-468; Şahin, 2002: 278-279**).

1918წ. 12 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი წარმოადგენს ტრაპიზონში ოსმალეთის სამშვიდობო დელეგაციის მეთაურის რაუფ ბეის დეპეშას ოსმალეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსადმი. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ვეჰიბ ფაშამ ენვერ ფაშასგან მიღებული ინსტრუქციის საფუძველზე, კავკასიის რუსული არმიის მეთაურს გენერალ ლეზინსკის ჯერ კიდევ მოლაპარაკებების დაწყებამდე დეპეშა გაუგზავნა (**დოკ. №49: 86**) და ბრესტის ზავის თანახმად ყარსის, არტანის და ბათუმის ოლქების ევაკუაცია მოითხოვა (**დოკ. №47: 85**). ამიერკავკასიის სეიმის მეთაურმა ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძემ დეპეშითვე უპასუხა ვეჰიბ ფაშას მოთხოვნას და, ამასთანავე, აცნობა, რომ ხომ არ ნიშნავდა თურქების ზემოაღნიშნული წინადადება უარს საზავო მოლაპარაკებების დაწყებაზე ამიერკავკასიის დელეგაციასთან. ის აქვე მიუთითებდა, რომ ამიერკავკასიის მთავრობა არ ცნობდა სახალხო კომისართა საბჭოების მთავრობას და ამიერკავკასიის მთავრობა წარმოადგენდა დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულს (**დოკ. №51: 87-88**). ტრაპიზონის კონფერენციის დაწყებამდე აღნიშნულ დეპეშაზე ნ. ჩხეიძემ პასუხი ვერ მიიღო, რის გამოც ამიერკავკასიის მთავრობის თავმჯდომარემ ევგენი გეგეჭორმა

იგივე შინაარსის დეპეშა გადაუგზავნა იმიერკავკასიის სამშვიდობო დელეგაციის მეთაურს ოსმალეთის დელეგაციის მეთაურისთვის ტრაპიზონში გადასაცემად. ჩხენკელმა აღნიშნული დეპეშა რაუფ ბეის გადასცა. მათი საუბრიდან დასტურდება, რომ რაუფ ბეი არ ფლობდა ინფორმაციას ვეჰიბ ფაშას მიერ ჩხეიდის დეპეშისადმი პასუხის გაცემის შესახებ და წერილობითი პასუხის გაცემას მოლაპარაკებების მსვლელობის დროს შეპირდა (**Док. №52: 88-89; Şahin, 2002: 292-293**). ოსმალეთის დელეგაციისთვის აღნიშნული 3 სანჯაყის თემა მეტად მნიშვნელოვანი იყო. რაუფ ბეი თავის დეპეშაში მიუთითებს, რომ იგი შეეცადა დაერწმუნებინა ამიერკავკასიის დელეგაცია მოლაპარაკებების აუცილებლობაში და საქმე წაეყვანა მათი მეგობრული დამოკიდებულების მოსაპოვებლად, რადგან ინსტრუქციის მიხედვით მიცემული დავალების შესრულება – დღის წესრიგში შეტანილიყო სამი სანჯაყის საკითხი, სხვაგვარად შეუძლებელი ჩანდა. დოკუმენტში ნათქვამია:

„დღეს ჩავედით ტრაპიზონში. ორი დღის წინ ჩამოსულმა კავკასიის დელეგაციამ, რომელიც ჯერ კიდევ არ გადმოსულა თავის გემიდან, თავისი წარმომადგენლები გამოგვიგზავნა. მათ გადმოგვცეს, რომ კავკასიის დელეგაციის ხელმძღვანელი ჩვენი დელეგაციის ხელმძღვანელთან ითხოვს ოფიციალურ შეხვედრას. მათი ეს მოთხოვნა მიღებულ იქნა და შეხვედრა ჩატარდა ხმელეთზე ამ შეხვედრისთვის საგანგებოდ მომზადებულ ადგილას. მათი დელეგაციის ხელმძღვანელმა იკითხა ჩვენი მაღალღმადმობრივი მთავრობის კავკასიის დამოუკიდებელ მთავრობასთან სამშვიდობო მოლაპარაკებების გამართვის სურვილის შესახებ. ამ კითხვიდანვე გამომდინარე, კავკასიის დელეგაციის ბათუმში ჩასვლის შემდეგ მიღებული დეპეშის პასუხი წარმოადგინეს და ნათარგმნი წერილობითი სახით გადმოგვცეს. ეს არის მისი უმაღლესობა მთავარსარდლის მოვალეობის შემსრულებლის მიერ ვეჰიბ ფაშას შუამავლობით კავკასიის მთავრობისადმი გაგზავნილი დეპეშის პასუხი. სანამ დავინწყებდით სამშვიდობო მოლაპარაკებებს, მოლაპარაკებებთან დაკავშირებულ ჩვენს ხელთ არსებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით მივანიშნე და ვკითხე, რომ აპირებდნენ თუ არა სამშვიდობო მოლაპარაკებების დაწყებას. აღმოჩნდა, რომ ისინი აპირებდნენ, რომ ან უნდა შეასრულონ მიცემული დავალება, ან კატეგორიული დამოკიდებულების დემონსტრირებით დაგვშორდნენ. მათ, ღამის საათებში გადმოგვიგზავნეს სიტყვიერი შეტყობინება, ამ შეტყობინებაში ჩანდა, რომ ისინი იჩენდნენ კატეგორიულ დამოკიდებულებას სამი სანჯაყის საკითხისადმი, რომელთა შესახებაც არის მუხლი ჩვენს მიერ რუსეთთან ხელმოწერილ ზავში და რომელიც, მისი უმაღლესობის ბრძანების მიხედვით, უნდა შეგვეტანა ამ მოლაპარაკებების პირობებში. აქედან გამომდინარე, მათი კატეგორიულობის განეიტრალების მიზნით, მათთვის გასაცემი პასუხი უნდა ყოფილიყო ყოველმხრივ გააზრებული. ჩვენ პასუხად ვუთხარით,

რომ მისი აღმატებულება ჩვენი მთავრობა მიესალმება კავკასიის რესპუბლიკის მთავრობის შექმნას და განვითარებას. აქვს სურვილი, რომ მასთან გულწრფელი მოლაპარაკებები ანარმოოს. შევეცადეთ დაგვერწმუნებინა ისინი და საქმე წაგვეყვანა მათი მეგობრული დამოკიდებულების მოსაპოვებლად“ (**Şahin, 2002: 292-293**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: *Askerî Tarih ve Stratejik Etüt* (შემდგომში: *ATASE*), A. 4-3671, K. 2921, D. 511, F. 1-103, 1-104, 1-105).

1918წ. 12 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი წარმოადგენს ვეჰიბ ფაშას პასუხს რაუფ ბეის მოთხოვნაზე. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რაუფ ბეი თავის მოთხოვნაში 3 სანჯაყის შესახებ ინფორმაციის დაზუსტებას მოითხოვდა. 12 მარტს რაუფ ბეიმ ზემოაღნიშნული მდგომარეობის შესახებ ინფორმაცია თევფიკ სალიმის და ჰუსრევ ბეის საშუალებით ვეჰიბ ფაშას აცნობა (**Şahin, 2002: 294**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: *ATASE*, A. 4-3671, K. 2914, D. 475, F. 4-9; *ATASE*, A. 4-3671, K. 2918, D. 28-496, F.1-1). ვეჰიბ ფაშა თავის პასუხში, რომელიც მან რაუფ ბეის ისევ სალიმ ბეის საშუალებით აცნობა, განმარტავს, რომ ბრესტის ზავის შესაბამისად მან მოითხოვა ამიერკავკასიის არმიის მთავარსარდლისგან სამი სანჯაყის დაცლის თარიღის დაზუსტება. დოკუმენტში ნათქვამია:

„ბრესტ-ლიტოვსკში ხელმოწერილი ზავის შესაბამისად, რუსეთის მთავრობამ ყარსის, არტაანის და ბათუმის სანჯაყების დაცლასთან დაკავშირებით აიღო ვალდებულება. აქედან გამომდინარე, რუსეთის კავკასიის არმიის მთავარსარდლობისგან ზემოაღნიშნული სანჯაყებიდან რუსული სამხედრო შენაერთების გაყვანის თარიღთან დაკავშირებით მოვითხოვე ინფორმაცია. აქვე მივუთითე, რომ ამას არ ჰქონდა რაიმე ულტიმატუმის სახე. სამხრეთ კავკასიის მთავრობასთან საზავო მოლაპარაკებების დაწყებისთვის, რუსეთთან ჯერ კიდევ ორმხრივად გადაწყვეტილი საკითხების მოწესრიგებისთვის და იმის გათვალისწინებით, რომ ორივე მხარის წარმომადგენლები იმყოფებიან ტრაპიზონში, მოსაპარაკებების დასაწყებად ვერ ვხედავ რაიმე წინააღმდეგობას“ (**Şahin, 2002: 294-295**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტები: *ATASE*, A. 4-3671, K. 2912, D. 464, F. 5-12; *ATASE*, A. 4-3671, K. 2921, D. 511, F.1-95).

1918წ. 13 მარტით წლით დათარიღებული დოკუმენტი ვეჰიბ ფაშას წერილია ტრაპიზონში ოსმალეთის დელეგაციის წევრის ჰუსრევ ფაშასადმი. იგი მიუთითებს, რომ დელეგაციის მეთაური რაუფ ბეი აღარ უნდა დაელოდოს ინსტრუქციებს სტამბოლიდან და დაუყოვნებლივ უნდა შეუდგეს მოლაპარაკებებს. ამასთანავე, არ უნდა ამოიღოს დელეგაციის დღის წესრიგიდან ბათუმის, ყარსის და არტაანის სანჯაყების დაცლის საკითხი:

„ჩემო კეთილო, მივიღე თევფიქ სალიმ ბეის დეპეშა. სასწრაფოდ გავეცი პასუხი. მას გავაცანი, ასევე, ის პასუხები, რომლებიც გადავუგზავნე

კავკასიის მთავრობის პარლამენტის თავმჯდომარეს და მთავრობის მეთაურს მიღებულ დეპეშაზე. აქედან გამომდინარე, ბრესტის ზავის შესაბამისად, ჩვენი შეკითხვა რუსული არმიის მიერ ბათუმის, არდაგანის და ყარსის ვილაეთები დაცლის ვადის შესახებ, არ იქნება ამოღებული საზავო მოლაპარაკებების პირობებიდან. არ არის აუცილებელი, რომ აღნიშნულ მუხლთან დაკავშირებით რაუფ ბეი დაელოდოს რაიმე ინსტრუქციას სტამბოლიდან. ვფიქრობ, საჭიროა, მოლაპარაკებების დაუყოვნებლივ დაწყება“ (**Şahin, 2002: 295**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: ATASE, A. 4-3671, K. 2920, D. 16-507, F.1).

1918წ. 10 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი წარმოადგენს ვეჰიბ ფაშას დეპეშას გეგეჭკორისა და ჩხენკელისადმი, სადაც გამოთქმულია მზადყოფნა სამშვიდობო მოლაპარაკებების დასაწყებად:

„სამშვიდობო მოლაპარაკებების სანარმოებლად შერჩეული ჩვენი წარმომადგენლები ტრაპიზონში უკვე ჩავიდნენ. მოლაპარაკებების დაუყოვნებლივ დაწყების მიზნით, მე ვთხოვე ჩვენს წარმომადგენლებს, რომ დაკავშირებოდნენ თქვენს წარმომადგენლებს და მოლაპარაკებებისთვის შერჩეულ ადგილზე შედგომოდნენ თავიანთ საქმიანობას. ვფიქრობ, რომ მომზადდება ორივე მხარისთვის მისაღები და სამართლიანი ზავი. გთხოვთ, მიიღოთ ჩემი პატივისცემა“ (**Şahin, 2002: 295-296**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: ATASE, A. 4-3671, K. 2921, D. 159-510, F.1-50).

1918წ. 14 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი არის ენვერ ფაშას დეპეშა ვეჰიბ ფაშასადმი. მასში განსაზღვრულია ოსმალეთის სამშვიდობო დელეგაციის კომპეტენციები. დელეგაციის მოვალეობაში შედის შეისწავლოს ამიერკავკასიის დელეგაციის სამშვიდობო წინადადებები და მიანოდოს სათანადო ინფორმაცია ოსმალეთის მთავრობას:

„ტრაპიზონში ჩასულმა ჩვენმა წარმომადგენლებმა უნდა შეისწავლონ სამხრეთ კავკასიის მთავრობის წარმომადგენლების დამოკიდებულება, პირობები და წინადადებები სამშვიდობო ზავის თაობაზე. შემდეგ, ეს ყველაფერი უნდა აცნობონ მის აღმატებულება ჩვენს მთავრობას და შეამზადონ საფუძველი სამშვიდობო ზავისთვის. ისინი არ არიან უფლებამოსილი დამოუკიდებლად დაიწყონ სამშვიდობო მოლაპარაკებები. მას შემდეგ რაც, მისი აღმატებულება ჩვენი მთავრობა შეისწავლის სამხრეთ კავკასიის მთავრობის საზავო პირობებს და ამ საკითხისადმი მათ დამოკიდებულებას, შეარჩევს და გააგზავნის მოლაპარაკებების პირობების და კომპეტენციისთვის შესაბამის სამშვიდობო დელეგაციას“ (**Şahin, 2002: 301**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: ATASE, A. 4-3671, K. 2921, D. 511-510, F.1-111).

1918წ. 6 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი წარმოადგენს ოსმალეთის მთავრობის იურიდიული სამმართველოს მიერ შემუშავებულ ინსტრუქციას. ის 2 მუხლისაგან შედგება; II მუხლი კი 12 პუნქტისგან.

I მუხლში მოთხრობილია 3 სანჯაყის რუსეთის იმპერიისადმი გადა-

ცემის მოკლე ისტორია, განმარტებულია ბრესტის ზავის IV მუხლი და ეს საკითხი მიჩნეულია მოლაპარაკებების პრინციპულ საკითხად. II მუხლში მითითებულია, რომ ოსმალეთის სამშვიდობო დელეგაცია კარგად უნდა გარკვეულიყო კოალიციური დელეგაციის არსში. ნათქვამია, რომ მოლაპარაკებების მსვლელობისას მაქსიმალურად უნდა გამოყენებულიყო ამიერკავკასიის დელეგაციაში შემავალი მუსლიმი წევრების ფაქტორი. მხოლოდ ამიერკავკასიაში არსებულ სიტუაციაში გარკვევის შემდეგ, შესაძლებელი გახდებოდა საზავო პირობებში შეტანილიყო ძირითადი და დამატებითი მუხლები.

„I. ბათუმის, ყარსის და არტაანის სანჯაყების ბედი განსაზღვრულია რუსეთთან ხელმოწერილი სამშვიდობო ზავის მიხედვით, შემდეგი სახით: 1877-1878წწ. ოსმალეთ-რუსეთის ომის შემდეგ, რუსეთის მიერ კონტრიბუციის სახით მოთხოვნილი პირობის ერთი ნაწილის დაკმაყოფილების შესაბამისად, ოსმალეთის მხრიდან იძულებით დათმობილი ტერიტორია უნდა დაიცავდეს რუსული სამხედრო ნაწილებისგან და პარტიზანული რაზმებისგან. უსაფრთხოების პირობების და საზოგადოებრივი წესრიგის დამყარებამდე, ეს ტერიტორიები უნდა დაიკავონ ოსმალეთის პოლიციურმა ძალებმა. ზემოხსენებული სანჯაყები აღარ შევლენ რუსეთის შემადგენლობაში, რომელმაც უარი თქვა ამ რეგიონის სამინაო საქმეებში ჩარევაზე. ამ მხარეების მომავალი უნდა გადაწყდეს ადგილობრივი მოსახლეობის და ოსმალეთის მთავრობის მიერ ერთობლივად. ამგვარად, რადგან სამი სანჯაყის ბედი გადანყვეტილ იქნა რუსეთთან ხელმოწერილი ზავის მიხედვით, კავკასიის რესპუბლიკასთან ხელმოსაწერი ზავით გასათვალისწინებელი ტერიტორია, აღნიშნული სამი სანჯაყის გამოკლებით, უნდა განისაზღვროს დანარჩენი ტერიტორიით და დღის წესრიგში უნდა ჩაისვას როგორც მთავარი საკითხი.

II. მეორე მხრივ, კავკასიის რესპუბლიკამ, უპირველესად უნდა წარმოაჩინოს თავისი არსი. მიღებული ინფორმაციიდან უნდა გაკეთდეს შემდეგი ანალიზი, რომ რადგან იქ იმყოფება კოალიციური დელეგაცია, გასარკვევია, რომელ საზღვრებში და რა ეროვნების მოსახლეობისგან შედგება კოალიციაში შემავალი თითოეული მთავრობა. ამის გარკვევის შემდეგ, იმ შემთხვევაში, თუ აღმოჩნდება რომ ზემოაღნიშნული მთავრობებიდან რომელიმეს მოსახლეობა უმეტესად მუსლიმია, საჭირო გახდება გაირკვეს, თუ რამდენად სწორად არის განსაზღვრული მათ მთავრობაში პროპორციული უმრავლესობა. იმისათვის, რომ მოლაპარაკებების დროს არ მიეცეს უპირატესობა არამუსლიმ წარმოადგენლებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მიუღებელი იქნება უმრავლესობის დაქვემდებარება უმცირესობის მიერ. მითუმეტეს, რომ ასეთი პრინციპით მოქმედ კოალიციური დელეგაციის სიცოცხლისუნარიანობა ხანმოკლეა და მასთან ხელმოწერილი სამშვიდობო ზავიც ხანმოკლე იქნება.

ზემოაღნიშნული ორი ძირითადი პრინციპის დადგენის შემდეგ, საჭირო გახდება სამშვიდობო ზავში ქვემოთ მოყვანილი მუხლების შეტანა. ამგვარად ხელმოსაწერ სამშვიდობო ზავში ძირითადი და დამატებითი მუხლების გაერთიანება მოხერხდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათ ცალ-ცალკე ხელმონერას აზრი აღარ ექნება.

1. ხელშეკრულების პირველ მუხლში უნდა იყოს აღნიშნული, რომ დასრულდა საომარი მოქმედებები და სამშვიდობო ზავის ხელმომწერი მხარეების თანაცხოვრება, დღიდან ხელმონერისა, იქნება მშვიდობიანი და მეგობრული.

2. კავკასიის რესპუბლიკა იღებს ვალდებულებას, რომ ზემოაღნიშნულ სამი სანჯაყიდან და სხვა დაკავებული ტერიტორიებიდან თავის სამხედრო შენაერთებს, წითელგვარდიელთა პოლკებს და პარტიზანთა რაზმებს გაიყვანს.

3. პოლიტიკური ურთიერთობების დაწყებასთან ერთად განახლდება ურთიერთობები საკონსულოების დონეზე.

4. დაიწყება ხელახალი ეკონომიკური ურთიერთობები და ხელი მოენერება შესაბამის ხელშეკრულებას ამ სფეროში. ამ ხელშეკრულების მუხლების მიხედვით დარეგულირდება საქონელგაცვლა მხარეებს შორის.

5. იქიდან გამომდინარე, რომ ოსმალეთის სახელმწიფოს და კავკასიის რესპუბლიკას შორის არ არსებობს არავითარი ხელშეკრულება, შეთანხმება, დოკუმენტი და სხვა, ორივე მხარე იღებს ვალდებულებას, რომ ორი წლის განმავლობაში ხელმოსაწერად მოამზადებს ფართო სავაჭრო ხელშეკრულებას და სავაჭრო ურთიერთობებისთვის აუცილებელ სხვა დოკუმენტაციას. ასევე, ზემოაღნიშნული დოკუმენტაციის ხელმონერამდე, მხარეები სავაჭრო და საკონსულო საკითხებში იმოქმედებენ საერთაშორისო ნორმების მიხედვით და „მომეტებული ხელშეწყობის პრინციპით“ პარიტეტულ საფუძველზე.

6. გაიცვლება ხეიბარი და სამხედრო სამსახურისთვის გამოუსადეგარი სამხედრო ტყვეები. დარჩენილი სხვა სამხედრო ტყვეები, სამხედრო და დისციპლინირებულ ღონისძიებებს დაქვემდებარებული ყველა პიროვნება გაიცვალოს მხარეების მიერ შექმნილ „საგანგებო კომისარიატების“ მიერ. სამხედრო ტყვეების ტრანსპორტირების ხარჯებზე პასუხისმგებელია მხარე, რომელმაც ტყვეები აიყვანა. სამოქალაქო პირები დაუყოვნებლივ უნდა იქნენ გათავისუფლებულნი. საცხოვრებელ ადგილამდე მათი ტრანსპორტირების ხარჯებზე პასუხისმგებელია მხარე, რომელმაც ტყვეები აიყვანა ან ამ საკითხის მოგვარებით დაინტერესებული ქვეყანა.

7. საკონსულოების შენობებზე, მათ ავეჯზე, მომსახურე პერსონალის ზარალსა და მის აღდგენაზე პასუხისმგებელია მოზარალე ქვეყანა.

8. მანამ, სანამ კავკასიის რესპუბლიკა გახდება საერთაშორისო საფოსტო და სატელეგრაფო კავშირის წევრი, საფოსტო და სატელეგრაფო

კავშირები უნდა განხორციელდეს საფოსტო და სატელეფონო ხელშეკრულებების შესაბამისად.

9. ხელშეკრულების ხელმომწერ მხარეების ტერიტორიებზე გამოქვეყნებული კანონები საომარი მოქმედებების შესახებ, უნდა იქნას გაუქმებული. ასევე, ერთ-ერთი მხარის ქვეშევრდომთა მიერ მეორე მხარის ტერიტორიიდან გამოსატანი ნებისმიერი ნივთი უნდა განხორციელდეს ომამდელი მდგომარეობის შესაბამისად (აღნიშნულთან დაკავშირებული პროცედურის ნესი უნდა დადგინდეს შემდეგში და ეცნობოს ოსმალეთის დელეგაციას). ომის მძიმე პირობებიდან გამომდინარე, მხარეთა ქვეშევრდომებს ეძლევათ უფლება ისარგებლონ ერთი რომელიმე მხარის მიერ თავისი ქვეშევრდომებისთვის დაწესებული გამარტივებული პროცედურებით. მხარეები იღებენ ვალდებულებას, ადრე რომელიმე მხარის მიერ მეორე მხარის ქვეშევრდომებისადმი დაკავშირებით გატარებული სხვა და სხვა ღონისძიებების შედეგად ჩამორთმეული, ლიკვიდირებული, სეკვესტრირებული, კონფისკაცია გაკეთებული ქონება და სხვა დაუბრუნონ მეპატრონეს და აუნაზღაურონ ასეთი ღონისძიებების შედეგად მიყენებული ზარალი.

10. ხელშეკრულების ხელმომწერმა მხარეებმა უნდა გამოაცხადონ ამნისტია მეორე მხარის ქვეშევრდომებთან დაკავშირებით.

11. კავკასიის რესპუბლიკაში მცხოვრებ მუსლიმებს ათი წლის განმავლობაში მიეცეთ უფლება მოახდინონ კუთვნილი ქონების გასხვისება და მიღებულ საზღაურთან ერთად გადასახლდნენ სხვაგან.

12. ხელშეკრულების რატიფიცირებული ტექსტები ძალაში უნდა შევიდეს მხარეებს შორის გაცვლის შემდეგ. აღნიშნული ტექსტები ორი თვის განმავლობაში ან შესაძლებლობის მიხედვით უფრო ადრე ვადაში, გაიცვალოს ქალაქ სტამბოლში (**Şahin, 2002: 303-305**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: BOA,HR. HMF. İŞO, No107/10).

1918 წლის 20 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი არის ენვერ ფაშას დაშიფრული დეპეშა ვეჰიბ ფაშასადმი. იგი მიუთითებს ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაზე და აღნიშნავს, რომ კავკასიაში, გარდა ყარსის, ბათუმის და არტაანისა, ოსმალეთის მფლობელობაში უნდა გადასულიყო ახალციხის და ერევნის მხარეები;

„კავკასიასთან მიმართებაში, ჩვენს საგარეო პოლიტიკასთან დაკავშირებით, ჩემი შეხედულება ასეთია: ახალციხის და ერევნის მხარეების ჩათვლით, ძველი ბათუმის, ყარსის და არტაანის ლივები უნდა დარჩეს ჩვენს საზღვრებში. ამგვარად, ჩვენ დავრჩებით მოსაზღვრედ კავკასიის აღმოსავლეთ რეგიონში მცხოვრებ მუსლიმ მოსახლეობასთან. რითაც მზად ვიქნებით ყოველთვის აღმოვუჩინოთ მათ ყველანაირი დახმარება. ასევე, მივცემარებით მუსლიმებს, რომ მომავალში გახდნენ დამოუკიდებლები და გათავისუფლდნენ რუსების და სომხების (დაშნაკების) ზეწოლისგან, შემოვიდნენ ჩვენი მფარველობის ქვეშ ან მო-

მავალში განვითარებული მოვლენების შედეგად შემოგვიერთდნენ ან დაგვექვემდებარონ. დღევანდელ სიტუაციაში გასათვალისწინებელია შემდეგი, რომ დაღესტნის, ბაქოს, განჯის, ასევე, ყუბანის და სოხუმის მუსლიმებიც კი უნდა იყვნენ თანხმობასა და კარგ დამოკიდებულებაში კავკასიის მაცხოვრებელთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვან ელემენტთან ქართველებთან. ასევე, კავკასიის სეიმში ყველა მხრიდან უნდა გაიგზავნოს დელეგატი და უნდა მოიპოვონ უმრავლესობა. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი შეიქმნას ძლიერი საფუძველი მომავალში ძლიერი ისლამური მთავრობის ჩამოყალიბებისთვის კავკასიის სხვადასხვა რეგიონებში, ან ისინი ცალ-ცალკე შეიქმნიან მთავრობებს და შემდეგ გაერთიანდებიან. მომავალში, რუსეთიდან ანუ ჩრდილოეთიდან მომავალი საფრთხეების აღსაკვეთად აუცილებელია მუსლიმების კავშირი ქართველებთან და ქართველთა კეთილგანწყობის მოპოვება. აუცილებელია ინიციატივის გამიჩენა და ხელშეწყობა, რომ უსათუოდ დაღესტნიდან, სოხუმიდან და სხვა რეგიონებიდან გამოიგზავნონ დელეგატები სამშვიდობო მოლაპარაკებებში მონაწილეობის მისაღებად (**Şahin, 2002: 306-307**; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტი: ATASE, A. 4-3671, K. 2914, D. 475, F.4-18, 4-19).

1918წ. 22 მარტით დათარიღებული დოკუმენტი არის ოსმალეთის III არმიის მეთაურის ვეჰიბ ფაშას დირექტივა ტრაპიზონში მყოფ ოსმალეთის სამშვიდობო დელეგაციის წევრის თევფიქ სალიმ ბეისადმი. ის მოითხოვს, რომ კარგად შეისწავლონ ამიერკავკასიის მთავრობის არსი, მათი მიზნები და ამოცანები, მუსლიმ დელეგატთა პოზიციები აღნიშნულ მთავრობაში. ასევე, აღნიშნულია, რომ კავკასიაში საკუთარი ინტერესების გატარება შეუძლებელი იქნებოდა ქართველების გარეშე. ამიტომ, მათთან უნდა გამოიძებნათ მოლაპარაკებების მისაღები ფორმა:

„სამხრეთ კავკასიის მთავრობის მიერ ტრაპიზონში მოვლენილ დელეგაციის წევრებთან საუბრისას ყურადღება უნდა მიექცეს ჩვენი შემდეგი მიზნების და ამოცანების შესრულებას: უნდა შევისწავლოთ ამ მთავრობის შექმნის მიზეზები, მათი მიზნები და ამოცანები, სურვილები, თუ სხვებთან შედარებით რა პროცენტული შემადგენლობით არიან ამ მთავრობაში მუსლიმები წარმოდგენილი, რა პოზიციები უკავიათ მათ ამ მთავრობაში და რა დონის გავლენა აქვთ, რა ფორმით აპირებენ ჩვენს მთავრობასთან შეთანხმებას. იმ შემთხვევაში, თუ მოლაპარაკებები გაგრძელდება, ჩვენი დელეგაცია ახლო კონტაქტში უნდა შევიდეს კავკასიის დელეგაციის მუსლიმ წევრებთან, უნდა

შეისწავლოს მათი მიზნები და დამოკიდებულებები, მიიღოს მათგან ინფორმაცია და მოახდინოს კავკასიელი მუსლიმების ორგანიზება. ამგვარად, შესაძლებელი გახდება მათი ყოველმხრივი უზრუნველყოფა და ჩრდილოეთ და სამხრეთ კავკასიაში ძლიერი და დამოუკიდებელი ისლამური ძალების დახმარება. ერთი სიტყვით, დღევანდელ ვითარებაში

კავკასიის რესპუბლიკაში შემავალი ისლამური ძალების მომავლის მათი სურვილისამებრ მოსაწყობად საჭირო საფუძველებისთვის აუცილებელი პირობებზე უნდა დავითანხმოთ ქართველები, რომ მუსლიმთა უფლებები აყვანილ იქნას ამ რესპუბლიკაში შემავალი სხვა არამუსლიმი წარმომადგენლების პროპორციული უფლებების დონეზე. ამგვარად, შესაძლებელი გახდება გაძლიერდეს კავკასიის მთავრობის მუსლიმთა მიზნები, უფრო მოსახერხებელი ფორმა მიეცეს ჩვენს მომავალ ურთიერთობებს მათთან და გახდეს წარმატებული. აქედან გამომდინარე, ზემოაღნიშნული მიზნების გათვალისწინებით უნდა წარიმართოს დელეგაციებს შორის მოლაპარაკებები და გატარდეს სათანადო ლონისძიებები კავკასიის მიმართულებით. აღნიშნულის შესახებ ინფორმირებულია მთავარსარდლის მოვალეობის შემსრულებლის აპარატი“ (Şahin, 2002: 307-308; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტები: ATASE, A. 4-3671, K. 2918, D. 28-496, F.1-77; ATASE, A. 4-3671, K. 2917, D. 475, F.4-17, 4-35).

1918წ. 12 აპრილით დათარიღებული დოკუმენტი ენვერ ფაშას მიერ ვეჭიბ ფაშასადმი გაგზავნილი განკარგულებაა. აქ კიდევ ერთხელაა განმარტებული კავკასიის საკითხებში მისთვის ადრე მიცემული ინსტრუქციები. ის თვლის, რომ ძლიერი კავკასიური სახელმწიფოს შესაქმნელად აუცილებელია ქართველების და მუსლიმი მოსახლეობის ერთობლივი მოქმედება. თუმცა, აქვე განმარტავს, რომ 1878წ. დაკარგული ტერიტორიები უნდა დაუბრუნდეს ოსმალეთს; ბათუმის საკითხში საქართველოს პირდება ეკონომიკურ შეღავათებს. ამ საკითხში შესაძლებლად თვლის სამოკავშირეო ხელშეკრულების გაფორმებასაც:

„როგორც თქვენს აღმატებულებას ადრეც გაცნობეთ, ჩვენი მიზანია სამხრეთ კავკასიაში მცხოვრები მუსლიმთა ნაწილის (რომლებიც თითქმის შედის 1878 წლამდე არსებული ჩვენი საზღვრების ფარგლებში) უშუალოდ შემოერთება. ხოლო, სხვა ტერიტორიული ერთეულების და იქმაცხოვრებელი ხალხს მიეცეს დამოუკიდებლობა და საშუალება, რომ შექმნან ძლიერი კავკასიური კონფედერაციული სახელმწიფო. ჩვენი სურვილი არის, რომ ქართველები და მუსლიმები ამ საკითხში იყვნენ ერთსულოვნები და ჩვენ მათ ამ მიმართულებით გავუწევთ დახმარებას. ქართველებმა უნდა იცოდნენ, რომ ბათუმის საკითხში მათ მიეცემათ სხვადასხვა უფლებები ეკონომიკის მიმართულებით. ამას გარდა, გავუწევთ თანადგომეს ზუსტად ისევე, როგორც მუსლიმებს და თუ ექნებათ ამის სურვილი, დავდებთ სამოკავშირეო ხელშეკრულებასაც. მათ შეუძლიათ გვენდონ ჩვენს სიტყვებში. სომხურ საკითხში ჩვენი სურვილია, ვიმოქმედოთ ქართველებთან ერთად. თუ მათ ექნებათ სურვილი იმისა, რომ თავიანთ საზღვრებში სომხებს მიანიჭონ ავტონომია, ამასაც დავთანხმდებით. ცხადია, რომ ჩვენს შორის საზღვრების საკითხები შემდგომ უნდა მოგვარდეს. ამ მიმართულებით მუშაობის დროს ვთვლი, რომ მათ უნდა მიეცეთ სათანადო გარანტიები (E. Şahin, 2002: 307-308; ავტორის მიერ მითითებული დოკუმენტები:

ATASE, A. 4-3671, K. 2921, D.511, F.1-209).

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ განხილული დოკუმენტები წარმოადგენენ საინტერესო წყაროს იმ პერიოდის საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

ბიბლიოგრაფია:

- *ზონიძე, 1998 – ზონიძე ნუგზარ.* ტრაპიზონის საზავო კონფერენცია. დოკუმენტების კრებული. ბათუმი, 1998;
- *ნოზაძე, 1989 – ნოზაძე ვიქტორ.* საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო. თბ., 1989;
- *სვანიძე, 1996 – სვანიძე მიხეილ.* ბრესტის ზავი და საქართველო, – *ქართული დიპლომატია.* წელიწდეული. ტ. 3. თბ., 1996;
- *სვანიძე, 1997 – სვანიძე მიხეილ.* ერზინჯანის დროებითი ზავი, – *ქართული დიპლომატია.* წელიწდეული. ტ. 4. თბ., 1997;
- *სვანიძე, 1998 – სვანიძე მიხეილ.* ტრაპიზონის კონფერენცია (1918 წლის 14 მარტი – 14 აპრილი), – *ქართული დიპლომატია.* წელიწდეული. ტ. 5. თბ., 1998;
- *ყავრელიშვილი, 2016 – ყავრელიშვილი როინ.* ოსმალეთის დელეგაციის დანასაქმი ერზინჯანის დროებითი ზავის მოლაპარაკებების დროს, – „გულანი“. №19. ახალციხე, 2016,
- *KURAT, 1970 – Kurat, Akdes Nimet.* Türkiye ve Rusya (1798-1919). Ankara, 1970;
- *ŞAHİN, 2002 – Şahin Enis.* Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918). Ankara, 2002;
- *ДОК. №8 – №8.* Выписка из журнала заседанія Закавказскаго Комиссаріата. 21 ноября (4 октября) 1917 года, – *Документы и матерьялы по внѣшней политикѣ Закавказья и Грузіи* (შემდგომ: *Документы и матерьялы...*). Тфл., 1919;
- *ДОК. №10 – №10.* Ответъ на турецкое предложеніе перемирія, – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №11 – №11.* Телеграмма Главнокомандующему Англійской Мессопотамской арміей, – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №13 – №13.* Инструкція председателю комиссіи по выработкѣ условій перемирія, – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №14 – №14.* Текстъ перемирія, – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №31 – №31.* Телеграмма Вехиба-Паши о переходѣ турецкихъ войскъ въ наступленіе. 30 января (12 февраля) 1334 г. (1918 г.), – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №35 – №35.* Журнала заседанія Закавказскаго Комиссаріата. 1 (14) февраля 1918 г., – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №45 – №45.* Докладъ комиссіи о мирѣ на Заседаніи Закавказскаго Сейма. 16 февраля (1 марта) 1918 года, – *Документы и матерьялы...*;
- *ДОК. №46 – №46.* «Основныя положенія» по вопросу о мирѣ, принятыя Закав-

კავკასიის *სეიმის*. Принято единогласно на заседании 16 февраля (1 марта) 1918 г., – **Документы и матерьялы...**;

- ДОК. №47 – №47. Сообщение о сдаче большевиками туркам округов Ардагана, Карса и Батуми, – **Документы и матерьялы...**;
- ДОК. №49 – №49. Радиотелеграмма Вехиба-Паши с требованием эвакуации Карса, Ардагана и Батума, – **Документы и матерьялы...**;
- ДОК. №51 – №51. Радиотелеграмма Н. С. Чхеидзе в ответ на требование Вехиба-Паши – **Документы и матерьялы...**;
- ДОК. №52 – №52. Телеграмма председателя Закавказского Правительства председателю Закавказской мирной делегации. 25 февраля (10 марта) 1918 г., – **Документы и матерьялы...**;
- ДОК. №53 – №53. Стенографический отчет заседания Закавказского Сейма. Тифлиси 26 февраля (11 марта) 1918 г., – **Документы и матерьялы....**

აკაკი ჩხენკელი

შუსეინ რაუშ (ორბაი) ბუი

ROIN KAVRELISHVILI¹

**SEVERAL TURKISH DOCUMENTS ABOUT
TREBIZOND PEACE NEGOTIATIONS**

This article briefly describes nine documents about the recent history of the South-West Caucasus published by Turkish historian Enis Şahin. The documents are the orders of the Ottoman's peacekeeping delegation in Trabzon; Rauf Bay, Enver Pasha, the Ottoman Foreign Ministry, Commander of the 3rd Ottoman army, Wehib Pasha, Hüsrev Pasha, a member of the Ottoman delegation in Trabzon, E. Gegetchkori, A. Chkhenkeli. They are official correspondence between the Ottoman Government Legal Department. They clearly show preliminary positions of delegations of Ottoman and Transcaucasian Commissary on the official negotiations issues. In the preliminary instructions given to the Ottoman delegation, the Ottoman delegation's attitude towards the three sanjaks – Kars, Ardahan and Batumi and the vision of both sides about the solution of this problem are clearly shown. According to the documents, the competences of the Ottoman peacekeeping delegation are defined. In several documents, the policy of the Ottoman government in the Caucasus and directly to Georgia is well illustrated. It is stated that in the Caucasus except Kars, Batumi and Ardahan, Ottoman ownership should be transferred to Akhaltsikhe and Yerevan. However, it is clear that it would be impossible for Ottoman to carry out its interests in the Caucasus without Georgians. Therefore, it was necessary to find an acceptable form of negotiation with Georgians.

¹ *Roin Kavrelishvili* – PhD in History, Professor, Samtskhe-Javakheti State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ვანტანგ შამუგია¹

„კოზაკის მემორანდუმი“ – ხელიდან გაშვებული შანსი
თუ რუსეთის მორიგი მანა

1990-იანი წლების შუა ხანებში მოლდოვასა და სეპარატისტულ ტირასპოლს შორის არაერთი ხელშეკრულება გაფორმდა. აღსანიშნავია, რომ ხშირ შემთხვევაში ეს შეთანხმებები დნესტრისპირეთის არალიარებული რესპუბლიკისა და მოლდოვის სამინისტროებს, მათ შორის შორის ძალოვანი სტრუქტურების წარმომადგენლებს შორისაც კი ფორმდებოდა. ეს კიბინიოვში პოლიტიკოსთა ერთი ნაწილის გალიზიანებას იწვევდა, რადგანაც მსგავსი შინაარსის დოკუმენტებს ისინი სეპარატისტული ხელისუფლების ერთგვარ აღიარებად აღიქვამდნენ. ოფიციალურ კიბინიოვსა და ტირასპოლს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებების უმეტესობა ურთიერთთანამშრომლობასა და შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად განადგურებული ინფრასტრუქტურის აღდგენას ეხებოდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი 1997 წლის 8 მაისს, მოსკოვში ხელმოწერილი მემორანდუმი იყო. მას ხელს რუსეთის, უკრაინისა და მოლდოვის პრეზიდენტები და დნესტრისპირელ სეპარატისტთა მეთაური, იგორ სმირონოვი აწერდნენ (Штански, 2004: 77). ხელშეკრულება დაპირისპირებული მხარეების შერიგების ერთგვარ პრელუდიად უნდა ქცეულიყო.

1993 წელს დნესტრისპირეთის კონფლიქტის მოგვარების პროცესში შუამავლის როლი, რუსეთთან ერთად, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამაც იკისრა. 1995 წელს ჩამოყალიბდა საშუამავლო ჯგუფი „ეუთო 5“. მასში რუსეთის ფედერაცია, უკრაინა, აშშ, ეუთო და ევროკავშირი შედიოდა. მოლაპარაკებების პროცესი კიბინიოვსა და ტირასპოლისა და „ეუთო 5“-ის წარმომადგენლებთან ერთად 5+2 ფორმატში მიმდინარეობდა (მალაშხია, 2010: 242).

მიუხედავად ზემოაღნიშნული აქტივობებისა, რეალური ნაბიჯები კონფლიქტის მოგვარების საქმეში არ გადადგმულა. თუმცა ერთი, მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება ამ კონფლიქტურ რეგიონს პოსტსაბჭოთა სივრცეში არსებული სხვა ცხელი წერტილებისაგან მნიშვნელოვანწილად

¹ ვანტანგ შამუგია – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გამოარჩევს. მათგან განსხვავებით, მდინარე დნესტრის ნაპირებზე, აქტიური საბრძოლო მოქმედებების დასრულების შემდეგ, აღარ ისვრიან. იქ არც პერიოდულად საომარი მოქმედებების ესკალაციასა და მის თანმდევ ეთნიკურ წმენდას აქვს ადგილი.

2003 წელს კი დნესტრისპირეთის კონფლიქტის ისტორიაში მნიშვნელოვანი ფაქტი მოხდა. საუბარია ე.წ. „კოზაკის მემორანდუმზე“, რომელიც ავტორის, რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის სპეციალური წარმომადგენლის, დიმიტრი კოზაკის აზრით, კონფლიქტის მოგვარების გარანტი უნდა გამხდარიყო (*Отказ..*, 2003).

მემორანდუმის შემუშავება 2003 წლის ზაფხულში დაიწყო მოლდავეთის ხელისუფლების თხოვნით. ამ დოკუმენტის შექმნის პრეისტორიად შეიძლება ჩაითვალოს 2001 წლის თებერვლიდან ხელისუფლებაში მოლდავეთის რესპუბლიკის კომუნისტური პარტიის ყოფნის პირველი წლები. რიგგარეშე საპარლამენტო არჩევნებზე რუსული ენის მეორე სახელმწიფო ენის შემოღების და მოლდავეთის რუსეთისა და ბელორუსის კავშირის ნაწილად (საბაჟო კავშირის წინამორბედი) გახდომის დაპირების შედეგად გამარჯვების შემდეგ, მოლდაველმა კომუნისტებმა გააქტიურეს თანამშრომლობა მოსკოვთან და დნესტრისპირეთის დარეგულირების პროცესი (*Цэрану*, 2010).

2001 წლის გაზაფხულ-ზაფხულში, მოლდავეთის ახალმა პრეზიდენტმა, კომუნისტური პარტიის თავმჯდომარემ ვლადიმირ ვორონინმა ოთხი შეხვედრა გამართა დნესტრისპირეთის ლიდერთან იგორ სმირნოვთან, რაც კონფლიქტის უსწრაფესი დარეგულირების იმედს ბადებდა. თუმცა აგვისტოს თვეში მოლაპარაკების პროცესი მოულოდნელად შეწყდა სხვადასხვა მიზეზების გამო: დაწყებული ვორონინსა და სმირნოვს შორის არსებული პირადი ანტიპათიით, დამთავრებული ეკონომიკურ სფეროში სერიოზული წინააღმდეგობებით. კომინიოვსა და ტირასპოლს შორის თანამშრომლობის პერიოდი მწვავე დაპირისპირების პერიოდმა შეცვალა. მეორეს მხრივ, საგრძნობლად გაუმჯობესდა ურთიერთობები კომინიოვსა და მოსკოვს შორის. 2001 წლის ნოემბერში ქვეყნებმა ხელი მოაწერეს რუსეთის ფედერაციასა და მოლდავეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებას (*Договор..*, 2001).

შედეგად, დნესტრისპირეთი ორმაგი წნეხის ქვეშ აღმოჩნდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ 2001 წლის დეკემბერში, როდესაც დნესტრისპირეთის რეგიონში საპრეზიდენტო არჩევნები მიმდინარეობდა, რუსულ პრესაში დნესტრისპირეთის ხელმძღვანელობის დისკრედიტაციაზე გამიზნული ფართო კამპანია დაიწყო. მათ ადანაშაულებდნენ ოლიგარქულ სტრუქტურებთან კავშირებში და განსხვავებულად მოაზროვნეთა დევნაში (*ვარდანანი*, 2016). კომინიოვის მიზანს დნესტრისპირეთის ხელმძღვანელობის შეცვლის აუცილებლობაში მოსკოვის დარწმუნება წარმოადგენდა. „სმირნოვთან ჩვენ გადაწყვეტილებამდე ვერ მივალთ“, – აცხადებდა

მაშინ ვორონინი (**Чубашенко, 2008**). მიუხედავად ამისა, სმირნოვმა ძალა-უფლება შეინარჩუნა, თუმცა დნესტრისპირეთისადმი რუსეთის ნდობა ნაწილობრივ შეირყა.

ამ ატმოსფერომ მოლაპარაკების პროცესზეც იქონია გავლენა, რომელშიც 2002-2003წწ. განმავლობაში მხარეთა შორის ურთიერთნდობა უკვე აღარ შეინიშნებოდა. მაშინ აშკარა გახდა, რომ მესამე მხარის ზემოქმედების გარეშე შედეგი მიღწეული ვერ იქნებოდა და, იმდენად, რამდენადაც ყველაზე გავლენიანი მოთამაშე რუსეთი იყო, მოლდავეთის ხელისუფლებამ მოსკოვს დახმარება სთხოვა ძირეული დოკუმენტის შემუშავებაში (**ვარდანანი, 2016**). მოსკოვი დათანხმდა და ამ სამუშაოს კურატორად კრემლის ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის მაშინდელი მოადგილე დ. კოზაკი დანიშნა.

დ. კოზაკის პირველი ვიზიტი კიშინიოვსა და ტირასპოლში 2003 წლის 8 ივლისს შედგა. როგორც შემდგომ გაირკვა, ოთხი თვის განმავლობაში კოზაკი „მაქოსებური დიპლომატიის“ რეჟიმში პერიოდულად ხან ვორონინს ხვდებოდა, ხან სმირნოვს და ყოველი შეხვედრის შემდგომ ჩნდებოდა მომავალი მემორანდუმის ცალკეული პუნქტები ან მთელი ახალი გვერდები. შედეგად, ახალ დოკუმენტში გათვალისწინებული იყო კონფლიქტის ორივე მხარის პოზიციები და სერიოზული კომპრომისების შედეგს წარმოადგენდა (**Рябков, 2013**).

დოკუმენტის შემუშავება მიმდინარეობდა დახურულ რეჟიმში, ხოლო დ. კოზაკის ვიზიტები რეგიონში წარმოდგენილი იყო როგორც მხოლოდ რუსეთის სურვილი, დახმარებოდა მხარეებს მიმდინარე საკითხების მოგვარებაში. მემორანდუმი ოფიციალურად წარდგენილ იქნა 2003 წლის 17 ნოემბერს მოლდოვაში რუსეთის მაშინდელი ელჩის იური ზუბკოვის (აქტიურად მონაწილეობდა დოკუმენტის შემუშავებაში) და მოლდავეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტის ვლადიმირ ვორონინის შეხვედრაზე. დარეგულირების გეგმის არსებობის შესახებ გზავნილი მოლდავეთის დასავლელი პარტნიორებისთვის სრული მოულოდნელობა იყო. ის სისწრაფე, რომლითაც ხელისუფლებას და საზოგადოებას წარედგინა მემორანდუმი, აშკარად მეტყველებდა რუსების სურვილზე, დაესწრო დასავლეთისთვის ან, როგორც მინიმუმ, არ მიეცა მისთვის საშუალება, ხელი შეეშალა რუსეთის ინიციატივისთვის.

მემორანდუმი 18 პუნქტისაგან შედგებოდა. მოლდოვა ფედერალურ რესპუბლიკად უნდა გარდაქმნილიყო და ახალი კონსტიტუცია მიეღო. მემორანდუმში სუბიექტების უფლება-მოვალეობებზე, სახელმწიფო ენის სტატუსზე და რუსეთის ფედერაციის როლზე იყო საუბარი. მასში აგრეთვე ნათქვამი იყო, რომ მოლდოვა 1990 წლის 1 იანვრის საზღვრებში აღსდგებოდა, თუმცა კი ამისათვის კიშინიოვს ძირეული ცვლილებები და რეფორმები უნდა განეხორციელებინა. ასე, მაგალითად, ის ნეიტრალურ და დემილიტარიზებულ სახელმწიფოდ უნდა ქცეულიყო. თავის მხ-

რივ, დნესტრისპირეთის არაღიარებული რესპუბლიკა, ისევე როგორც გაგაუზიის ავტონომიური ოლქი, განსაკუთრებულ სტატუსს იღებდა. სახელმწიფო ენად მოლდოვური და რუსული ცხადდებოდა (*Меморандум Козака, 2003*).

სანამ მოლდავეთის საზოგადოება დოკუმენტს ეცნობოდა, დნესტრისპირეთში ფორსირებულად ემზადებოდნენ მისი ხალხისათვის „თავზე მოსახვევად“, რომელიც გაოგნებული იყო მოლდოვასთან კომპრომისზე წასვლის მზაობით. 2003წ. 20 ნოემბერს ჩატარდა იგორ სმირნოვის პრესკონფერენცია, რომელზეც ის არწმუნებდა საზოგადოებას და მედიას, რომ „მემორანდუმი მძიმე, მაგრამ ხალხისათვის მეტად საჭირო კომპრომისი“ იყო. მან ისიც აღნიშნა, რომ რუსეთი აპირებდა 20 წლის ვადით დნესტრისპირეთში სამხედრო ბაზის განთავსებას. იგორ სმირნოვის მიერ ამ მიზნების გახმოვანება ადასტურებდა რუსეთის საკუთარ ძალებში დარწმუნებულობას. იმავე პერიოდში, მოლდოველმა ჟურნალისტებმა გააჟღერეს კულუარული ინფორმაცია, რომელიც, მათი მტკიცებით, დიმიტრი კოზაკისა და რუსეთის საელჩოს მრჩევლის ოლეგ ასტახოვის საუბრის შინაარსს ასახავდა. კოზაკი კითხულობდა, იყო თუ არა ყველაფერი მზად მემორანდუმის ხელმოსაწერად და ხომ არ ეცდებოდა დასავლეთი პროცესისთვის ხელის შეშლას. „ყველაფერი კონტროლქვეშაა, დასავლეთი საქმის კურსშია, პრობლემები არ იქნება“, – თითქოს ასე უპასუხა ასტახოვმა კოზაკს (*ვარდანანი, 2016*).

თუმცა, როგორც მოგვიანებით აღმოჩნდა, მოვლენები სულ სხვა მიმართულებით განვითარდა. 2003 წლის 24-დან 25 ნოემბრის ღამეს კიშინიოვში ვლადიმერ პუტინის ჩამოსვლისთვის ემზადებოდნენ და იმ ღამეს ვორონინზე დასავლეთის მხრიდან უმძლავრესი ზენოლა მიმდინარეობდა. ერთ-ერთი ვერსიის თანახმად, აშშ-ს ელჩმა ჰიზერ ჰოჯესმა ვორონინს მაგიდაზე დაუდო საქალაქო დოკუმენტებით და უთხრა: „აქ თქვენი ვაჟიშვილის ბიზნესის შესახებ ინფორმაციაა. თუკი არ გსურთ პრობლემები, უარი თქვით ხელმოწერაზე“. იგივე ვერსიით, ზენოლა მიმდინარეობდა ევროკავშირის საგარეო პოლიტიკის და ევროკავშირის უმაღლესი წარმომადგენლის ხავეიერ სოლანასა და იაპ დე ჰოოპ სხეფერის (ეუთოს მაშინდელი თავმჯდომარე) მხრიდან (*ვარდანანი, 2016*).

კიშინიოვი აცხადებდა, რომ პუნქტი რუსეთის სამხედრო ბაზის განთავსების შესახებ დოკუმენტში უკანასკნელ მომენტში გაჩნდა (*Отказ.., 2003*) და ის არ მოეწონა ვორონინს და ბუნებრივია, არც დასავლეთის ქვეყნებს. მემორანდუმის ავტორმა, დიმიტრი კოზაკმა გაზეთ „კომერსანტი“-სათვის მიცემულ ინტერვიუში უარყო „უცნობი“ პუნქტის შესახებ განცხადებები და წარადგინა მემორანდუმის ასლი, რომელშიც ყოველი გვერდი პარაფირებული იყო როგორც იგორ სმირნოვის, აგრეთვე ვლადიმერ ვორონინის მიერ (*Колесников, 2005*).

2011 წელს, მოლდავეთში ეუთოს მისიის ყოფილმა ხელმძღვანელმა

უილიამ ჰილმა ფაქტობრივად დაადასტურა, რომ კოზაკის მემორანდუმის ხელმოწერა დასავლეთის ზენოლის შედეგად ჩაიშალა. ამერიკელმა დიპლომატმა განაცხადა, რომ უკანასკნელ მომენტში მემორანდუმში ნამდვილად გაჩნდა 3 პუნქტი, რომელთაგან ერთ-ერთი ეხებოდა რუსეთის 20-წლიან სამხედრო წარმომადგენლობას, პროცესის რეალიზაციის გარანტიის სახით. „ეს დამატებები მიღებული იქნა დარეგულირების პროცესში წარმოდგენილ დასავლელ პარტნიორებთან შეუთანხმებლად. ...რუსეთს ეს საკითხები ყველა შუამავალთან და მოლდავეთისა და დნესტრისპირეთის წარმომადგენლებთან ერთად რომ განეხილა, გადაწყვეტილება, შესაძლოა, სხვაგვარი ყოფილიყო,“ – განაცხადა ჰილმა (Фурцева, 2011). მან ფაქტობრივად ბრალი დასდო კოზაკს და მთლიანად რუსეთის მომლაპარაკებლებს ტყუილში და დასძინა, რომ სამხედრო ბაზის შესახებ ის ავბედითი პუნქტი არ იყო შესული დოკუმენტის იმ ვარიანტში, რომელიც 2003 წლის 17 ნოემბერს ოფიციალურად გასაჯაროვდა (Фурцева, 2011).

სამხედრო ბაზის ყოფნის შესახებ პუნქტის სახით „რუსეთის პროვოკაციის“ შესახებ ვერსია უმთავრესად ითვლება მოლდავეთის პოლიტიკურ და საექსპერტო წრეებში. ამასთან ერთად, 2003 წელს მემორანდუმის ხელმოწერის პროცესის მთავარ ხელშემშლელ ფაქტორად ითვლება დნესტრისპირეთისთვის ვეტოს უფლების შესახებ პუნქტი, რომელიც მათ აძლევდათ შესაძლებლობას დაებლოკათ ნებისმიერი საგარეოპოლიტიკური ინიციატივა, რომელიც შეეწინააღმდეგებოდა ტირასპოლის ინტერესებს (და, რა თქმა უნდა, მოსკოვის ინტერესებს). ამის გამო, მრავალი კომინიოველი პოლიტოლოგი და ჟურნალისტი ამ დოკუმენტს უარყოფით შეფასებას აძლევს (ვარდანიანი, 2016). მიუხედავად იმისა, რომ ამ დოკუმენტს მხარეთა დაახლოებისთვის საკმაოდ კარგ საშუალებად თვლიან, ისინი დარწმუნებულები არიან, რომ რუსული სამხედრო ბაზის და ვეტოს უფლების შესახებ პუნქტების ჩათვლის ხელმოწერა მემორანდუმს რუსეთის ხელში არსებულ ძალიან ძლიერ ბერკეტად აქცევდა. ეს კი კრემლის გავლენას რეგიონზე გაზრდიდა და ამ უკანასკნელს ევროინტეგრაციის ყველანაირ შანსს მოუსპობდა.

ყველაფერთან ერთად, მემორანდუმის ხელმოწერაზე უარის თქმამ გამოიწვია მოლდავეთ-რუსეთის ურთიერთობების მკვეთრი გაცეცხა, რომელიც მას შემდეგ აღარც დაბრუნებულა 2001-2003 წლების დონეზე. მეორეს მხრივ, დნესტრისპირეთის კონფლიქტის დარეგულირებამ გააძლიერა მრავალი წლით და ამჟამად წარმოადგენს „მოლაპარაკებისთვის არსებული მოლაპარაკებების“ მდორედ მიმდინარე პროცესს, რომელსაც არანაირი რეალური შედეგი არ მოჰყვება (ვარდანიანი, 2016).

2008 წელს, მემორანდუმის ხელმოწერის ჩაშლიდან 5 წლის თავზე, არაღიარებული დნესტრისპირეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ გამოაქვეყნა სპეციალური განცხადება, რომელშიც გააკრიტიკა მოლდა-

ვეთის ხელისუფლება. „მემორანდუმის პუნქტების რეალიზაციას მნიშვნელოვნად უნდა შეეზღუდა დნესტრისპირეთის პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და ჩაეშენებინა მოქმედი სახელმწიფოებრიობა ახალ ფედერალურ პოლიტიკურ სისტემაში“, – აცხადებდა ტირასპოლი და ბრალს დებდა კიშინიოვს იმაში, რომ მათ უარი თქვეს დოკუმენტზე, რომელიც ფაქტობრივად დაასრულებდა დნესტრისპირეთის დე ფაქტო დამოუკიდებლობას (Шувалов, 2008). „მემორანდუმის პრინციპების მხარდაჭერით, დნესტრისპირეთის ხელმძღვანელობა წავიდა მძიმე კომპრომისზე რესპუბლიკის და დნესტრისპირეთის მოსახლეობის ინტერესებიდან გამომდინარე“, – ითქვა დნესტრისპირეთის დე ფაქტო საგარეო საქმეთა სამინისტროში 2008 წელს. დოკუმენტის ხელმოწერის ჩაშლამ „საბოლოოდ დაუსვა წერტილი მოლდავეთის მხარისადმი, როგორც მოლაპარაკებებისთვის მზად მყოფი პარტნიორისადმი ნდობას“ (Шувалов, 2008).

„კოზაკის მემორანდუმის“ არშემდგარ ხელმოწერას მოლდოვეური პოლიტიკური საზოგადოებაც არაერთგვაროვნად აფასებს. ე.წ. „პრორუსული“ ძალებისათვის ეს იყო რეალური შანსი, რომელსაც დნესტრისპირეთის კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარება შეეძლო, თუმცა, მათი აზრით, ეს აშშ-სა და ევროკავშირის ინტერესებში არ შედის, რაც გახდა კიდევ მათი მხრიდან ექს-პრეზიდენტ ვლადიმერ ვორონინზე ზეწოლის მიზეზი (ვარდანიანი, 2016). „პროდასავლურად“ განწყობილი მოლდოველი პოლიტიკოსები კი ვორონინის ამ გადაწყვეტილებას იმ იშვიათ გამოწვევად მოიხსენებენ, როდესაც იმდროინდელი პრეზიდენტი სწორად მოიქცა. მათი აზრით, თუ მოლდოვა ფედერალურ ყაიდაზე მოეწყობოდა, რაც „კოზაკის მემორანდუმით“ იყო კიდევ გათვალისწინებული, ქვეყნის ევროპულ სტრუქტურებში ინტეგრირების პროცესს წერტილი დაესმებოდა. ამის მიზეზი კი განსაკუთრებული უფლებების მქონე დნესტრისპირეთისა და სხვა, მეტწილად პრორუსულად განწყობილი მოსახლეობით დასახლებული რეგიონები იქნებოდნენ (ვარდანიანი, 2016).

შედეგად, შეიძლება ითქვას, რომ მოლდოვამ „კოზაკის მემორანდუმზე“ ხელის არმონერით უარი თქვა ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის რუსულ სცენარზე. ფაქტია, რომ პოლიტიკურ სამყაროში უანგარო სიკეთის ცნება არ არსებობს და ის საზღაური, რომელსაც „მშვიდობის მტრედის“ როლში შესული კრემლი ითხოვდა სანაცვლოდ, მოლდოველებისათვის ძალიან ძვირი იქნებოდა, რადგანაც არჩევანი ტერიტორიულ მთლიანობასა და სუვერენიტეტს შორის იდგა. ნებსით თუ უნებლიედ, ექს-პრეზიდენტმა ვლადიმერ ვორონინმა მემორანდუმის ხელმოწერის ჩაშლით, არჩევანი ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ გააკეთა.

ბიბლიოგრაფია:

- *პარლანინი, 2016* – ინტერვიუ პოლიტოლოგიის მაგისტრ *ერნესტ ვარდანიანთან*, 22.01.16;
- *მალაშხია, 2010* – *მალაშხია შოთა*. კონფლიქტების ანატომია. თბ., 2010;
- *ДОГОВОР., 2001* – *Договор о дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Молдова*. 19 ноября 2001 года, – <http://kremlin.ru/supplement/3400> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *КОЛЕСНИКОВ, 2005* – *Ъ-Колесников Андрей*. Дмитрий Козак: он просил прощения и называл себя обманщиком. 25.11.2005, – <https://www.kommersant.ru/doc/629697> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *МЕМОРАНДУМ КОЗАКА, 2003* – *Меморандум Козака*, – <https://regnum.ru/news/458547.html> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *ОТКАЗ., 2003* – *Отказ Молдовы подписать «Меморандум Козака»* - НТВ, – <https://www.youtube.com/watch?v=EZBRFUJVBio&t=8s&pbjreload=10> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *РЯБКОВ, 2013* – *Рябков Леонид*. Экс-президент Молдовы сравнил подписание «Меморандума Козака» с падением Берлинской стены..., – <http://www.kp.md/daily/26163.5/3050796/> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *ФУРЦЕВА, 2011* – *Фурцева Елена*. Американский дипломат: Запад не мог согласиться на военное присутствие России на Днестре, – გაზ.: «Новый день», 29 ноября, 2011, – <https://newdaynews.ru/kishinev/360592.html> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *ЦЭРАНУ, 2010* – *Цэрану Анато*л. Эволюция государственной политики и партийных платформ в Республике Молдова в вопросе урегулирования приднестровского конфликта (2001-2010), – http://www.ipp.md/old/public/files/Publication/2010/Taranu_pdf.pdf (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *ЧУБАШЕНКО, 2008* – *Чубашенко Дмитрий Александрович*. Отношения между Молдовой и Приднестровьем при Воронине, – «Приднестровье XXI». Интернет-издание тираспольской школы политических исследований. Вып. №16 (09.2008) /<http://www.pmr21.info/article.php?art=95> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017);
- *ШТАНСКИ, 2004* – *Штански Нина*. Переговорочный процесс между Приднестровской Молдавской Республикой и Республикой Молдова в документах. Бендеры, 2004;
- *ШУВАЛОВ, 2008* – *Шувалов Максим*. МИД ПМР: ноябрь-2003 окончательно разрушил доверие к руководству Молдавии, – გაზ.: «Новый день», 25 ноября, 2008, – <https://newdaynews.ru/pmr/208311.html> (ბმული უკანასკნელად ნანახია 11.12.2017).

VAKHTANG SHAMUGIA¹

**“KOZAK MEMORANDUM” – THE LOST CHANCE OR
ANOTHER RUSSIAN TRAP**

In 1992, after five months of combat actions, Moldova lost control over its Transnistrian region. The scenario of this conflict is quite similar to other conflicts that have occurred in the post-Soviet space, where the separatists were able to emerge victorious due to the Russian support. However, there was one circumstance, which made the Transnistrian conflict different from others: there were no ethnic cleansing or genocide in Transnistria. That provided more chances to the peaceful politics and negotiations. The Russian Federation took a role of the main peacekeeper. The Special Representative of Russia’s President, Dimi-try Kozak had developed a memorandum, based on which Moldova would be transformed into the neutral, federative state, including the Moldovan Transnis- trian Republic. The 18-point Agreement would grant several Privileges to Trans- nistria (For example, veto in foreign affairs matters). In the meantime, the Russian military base would remain in Moldova for the next 20 years. The agreement was planned to be signed on 25 November 2003 but on the night before the offi- cial ceremony Vladimir Voronin, then President of Moldova, refused to endorse such decision. What was the reason of this? Could the “Kozak Memorandum” become the guide for the peaceful settlement of conflicts in different regions of the world, or on the contrary, was it a malicious plan of Russia to return Mol- dova to its sphere of influence? These questions are still not answered in Mol- dova. The pro-Russian Moldovans are of opinion that Moldova had lost chance to reunify, while the pro-West Moldovans claim that this decision saved their sovereignty.

The Moldovan society and Western countries had reasonable suspicion that with the mentioned memorandum, Russia would attempt not to unify Mol- dova but would put the country under its firm dependence. As a result, due to pressure from both internal and external forces, Voronin refused to sign the mentioned memorandum and play the Russian game.

¹ *Vakhtang Shamugia* – Post-Graduate Student, Ivane Javakhishvili Tbilisi State Universi- ty.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ლევან ჭაბაშვილი¹

თიხის ჭურჭლის ერთი სახეობის წარმომავლობის
საკითხისათვის

საქართველოს ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურებისთვის დამახასიათებელია თიხის ჭურჭლის სახეობების დიდი მრავალფეროვნება. ამავე დროს გხვდება ისეთი სახეობებიც რომლებიც მრავალრიცხოვნებით არ გამოირჩევა. ამის საფუძველზე ჩნდება ინტერესი მათი წარმომავლობის შესახებ. ერთ ასეთ სახეობას ღრუფეხიანი თასი წარმოადგენს. თიხის ჭურჭლის ეს ფორმა აღმოსავლეთ საქართველოში ბრინჯაოს ხანაში სხვადასხვა პერიოდებში გხვდება. დადასტურებულია ის ადრე-შუა და გვიანბრინჯაოს ხანაში. საინტერესოა რამდენადაა დაკავშირებული ერთმანეთს სხვადასხვა პერიოდის ერთი და იგივე ფორმის ჭურჭელი. საქმე გვაქვს ტრადიციის გაგრძელებასთან თუ ერთი და იგივე ფენომენის სხვადასხვა პერიოდში ხელახლა გამოჩენასთან.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ჭურჭლის რამდენიმე დასახელება გხვდება: კ. ფიცხელაური მას „მაღალ ღრუქუსლიან ჯამს ან თასს“ (ფიცხელაური, 1973: 140) უწოდებს. ა. რამიშვილი მას „ვაზა“-ს უწოდებდა (რამიშვილი, 2004: 74). გხვდება სხვა დასახელებაც, მაგალითად: „ფეხიანი ჭურჭელი“ (აბდუშელიშვილი, 1980: 62). ცნობილია, რომ საქართველოს ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიაში ჯერჯერობით არ არის შემუშავებული თიხის ჭურჭლის სახეობების განსაზღვრის პრინციპები. საზღვარგარეთ იშვიათად, მაგრამ მაინც გხვდება ცალკეული ასეთი მცდელობები. ერთ-ერთი ასეთი პრინციპია პროპორციის ინდექსის (თიხის ჭურჭლის სიმაღლის შეფარდება პირის დიამეტრთან) მიხედვით სახეობების განსაზღვრა (Boroffka, 1994: 115-116). აქედან გამომდინარე ამ ჭურჭელს პირობითად შეიძლება ეწოდოს „ღრუქუსლიანი“ ან „ღრუფეხიანი თასი“.

ადრებრინჯაოს ხანა

ასეთი ფორმის ჭურჭელი გხვდება ჯერ კიდევ ადრებრინჯაოს

¹ ლევან ჭაბაშვილი – დოქტორანტი, ასისტენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ხანაში – მტკვარ-არაქსის კულტურაში. სოფელ ურბნისთან შესწავლილ ქვაცხელების ნამოსახლარის C_1 ფენაში აღმოჩენილია ერთი ქუსლიანი ჭურჭელი (**ჯავახიშვილი** ..., 1962: 31, 70, 72, ტაბ. XXVIII-4). ასეთი ჭურჭელი ცნობილია ასევე არაგვის ხეობიდანაც, ქვემო არანისის ნამოსახლარზე (**მირცხულავა** ..., 1992: ტაბ. CIII; **ლლონტი**, 2006: 53, ტაბ. VII /ტაბ. 1₁₋₂/). ალაზნის ველზე ილტოს მრავალფენიანის ნამოსახლარზე, მტკვარ-არაქსულ ფენაში გამართულ №1 და №2 ორმოსამარხებშიც არის დადასტურებული ღრუფეხიანი თასები (**დედაბრიშვილი**, 1969: 46-48, ტაბ. 6-2, 7-1) /ტაბ. 1_{3,4}/). ღრუფეხიანი თიხის ჭურჭელი უფრო ხშირად გხვდება მტკვარ-არაქსის კულტურის გავრცელების სამხრეთ რეგიონებში. ცნობილია ის ლევანტიდან კირბეთ-კერაქის კერამიკაში (**Amiran**, 1952: 92-93. ტაბ. 1-7; **Amiran**, 1965: 167, ტაბ. 1-6; **Amiran**, 1968: ტაბ. 2; **Nigro**, 2009: ტაბ. 2-6), ასევე ნამოსახლარებიდან ტელ ტაინატიდან (ამუქის ველი, თურქეთი) და გეოი თეფედან (ჩრდილო-დასავლეთ ირანი) (**Sagona**, 1984: ტაბ. 36-7, 108-3).

მტკვარ-არაქსის კულტურის შემდეგ ადრეყორღანული კულტურის არც მარტყოფის და არც ბედენის ეტაპის ძეგლებზე ასეთი ფორმის ჭურჭელი ჯერჯერობით დადასტურებული არ არის.

შუაბრინჯაოს ხანა

შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულით თარიღდება შიდა ქართლში, ნალვლის სამაროვნის №141 სამარხში აღმოჩენილი ჭურჭელი. ეს ჭურჭელი შავპრიალაა და მისი სიმაღლე დაახლოებით 13 სმ-ია (**რამიშვილი**, 2004: 74, ტაბ. XLVIII-745, ნახ. 50-745) /ტაბ. III₁/.

საქართველოში, შუაბრინჯაოს ხანაში განსხვავებული ფორმის ფეხიანი თიხის ჭურჭელიც არის ცნობილი. მესხეთში, ახჩიის №14 გორასამარხში აღმოჩენილი იქნა ნსმ. სიმაღლის მოვარდისფრო თიხის ფეხიანი ჭურჭელი, რომლის შიდაპირიც ნასვრეტებით არის დაფარული. აღნიშნული ჭურჭელს „სოკოსებრი ფორმის“ ჭურჭელი უწოდეს (**ჯაფარიძე**..., 1981: 74, სურ. 28-278) /ტაბ. III₃/). მსგავსი მცირე ზომის ჭურჭელი აღმოჩენილი იქნა შიდა ქართლში, ნატახტარი III სამაროვნის №21 კატაკომპურ სამარხშიც. ეს ჭურჭელიც მოყავისფრო მოვარდისფროა, მისი სიმაღლე 4,5 სმ-ია (**Садрაძე**, 1993: 46, ტაბ. XXXI-7) /ტაბ. III₄/). ახჩიის სამაროვნის №9 გორასამარხში კი ერთი ორყურიანი დაბალქუსლიანი ჭურჭელია (სიმაღლე 12,2სმ.) აღმოჩენილი (**ჯაფარიძე**..., 1981: 56, ტაბ. 19-182) /ტაბ. III₂/.

შუადან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი ხანა

შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი ხანის ძეგლებზე ღრუფეხიანი თასები შედარებით უფრო დიდი რაოდენობით არის წარმოდგენილი. კ. ფიცხელაურის მიხედვით, ასეთი ჭურჭელი გარდამავალი

ხანისთვის არის დამახასიათებელი, ნაწილობრივ სახეშეცვლილი ფართოდ არის ის გავრცელებული გვიანბრინჯაოს ხანის ადრეული საფეხურის ძეგლებშიც, გვიანბრინჯაოს ხანის შემდგომ საფეხურებზე იგი იშვიათია (**ფიცხელაური, 1973: 140; Пицхелаური, 1979: 72-73**). გარდამავალი ხანის ძეგლებზე და შემდგომ გვიანბრინჯაოს ხანაშიც ეს ჭურჭელი ორი განსხვავებული ზომის ეგზემპლარებით არის წარმოდგენილი. გხვდება როგორც „დიდი“ (სიმაღლე დაახ. 15სმ და მეტი) (**ფიცხელაური, 1973: ტაბ. LII, LIII-1, LV-1**) /ტაბ. IV₁₋₂/, ასევე „მცირე“ ზომის (სიმაღლე 10 სმ-მდე) ეგზემპლარები (**ფიცხელაური ..., 1982: 9. ტაბ. IV-5, 8**) /ტაბ. IV₃₋₄/.

გვიანბრინჯაოს ხანა

გვიანბრინჯაოს ხანის ადრეული საფეხურზე, ცენტრალურამიერ-კავკასიური არქეოლოგიურ კულტურაში ეს ჭურჭელი ფართოდ არის გავრცელებული და ის ამ კულტურის დამახასიათებელ არტეფაქტად მიიჩნევა (**ფიცხელაური, 2005: 64**). ამ პერიოდის ძეგლებზე ის გხვდება მაგალითად ფევრების სამაროვნის №38 სამარხში (**აბდუშელიშვილი, 1980: 62. ტაბ. XIIb-3**) /ტაბ. V₁/, ბაკურციხის (ადგილი გორიელები) სამარხში /ტაბ. V₂₋₃/, პირდაპირი მიწების სამაროვნის №2 სამარხში, წეროვნის სამაროვნის №75 სამარხში, სომხეთში, ყარაშამბის სამაროვნის №47 და №60 სამარხებში და სხვა (**ფიცხელაური, 2005: ტაბ. XL, XC, XCIII, XCIV, CLXVI, CLVIII**).

ლითონი-კერამიკა

თიხის ჭურჭლის ამ ფორმას უკავშირდება კიდევ ერთი საინტერესო პრობლემა. ეს არის ლითონის ჭურჭლის კერამიკული იმიტაციების საკითხი. ცნობილია, რომ ლითონის ჭურჭლის გაჩენასთან ერთად, რომელიც პრეისტორიულ ხანაში და შემდეგაც განსაკუთრებულად ძვირფას ნივთებს წარმოადგენდა, ჩნდება ასევე მათი მინაბადები რომლებიც სხვა უფრო ხელმისაწვდომი მასალისგან იყო დამზადებული. ასეთი ფაქტები ცნობილია ბრინჯაოს ხანაშიც (**ჭაბაშვილი, 2012: 5-11**) და მოგვიანებითაც ანტიკურ ეპოქაში (**Гагошидзе, 1979: 82; Vickers, 2004: 63-69**). შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ ხანაში გამოჩენილი ღრუფეხიანი ჭურჭელი კ. ფიცხელაურის მიხედვით თრიალეთის XV გორასამარხში აღმოჩენილი ლითონის ასეთივე ჭურჭლის /ტაბ. II₂/ მიბაძვით არის დამზადებული (**Пицхелаური, 1979: 72-73**). აღნიშნული შეხედულება მისაღებია, რადგან ბრინჯაოს ხანაში მსგავსი შემთხვევები ხშირად ფიქსირდება (**Кушнарева, 1959: 405-406; Кушнарева, 1965: 94-95; Махмудов., 1968: 25; Rigter, 2002: 308-309**). ამასთან ერთად იმავე თრიალეთის XV გორასამარხიდან მომდინარე კიდევ ერთ ლითონის ქვაბისებური ფორმის ჭურჭელსაც გააჩნია კერამიკული იმიტაცია გარდამავალი ხანის ძეგლებში (**Пицхелаური, 1979: 73**).

ზემოთ ხსენებული ლითონის ღრუფებიანი ჭურჭელი თრიალეთის XV გორსამარხიდან კიდევ იმით არის აღსანიშნავი რომ იგი ფორმით და ასევე სახელურის გაკეთების პრინციპით ჰგავს მიკენის V ჭასამარხში აღმოჩენილ ვერცხლის ასეთივე ჭურჭელს (**Collon, 1982: 100, ტაბ. 2 / ტაბ. III/**).

თარიღი

საინტერესოა ის, თუ როგორ თარიღდება ღრუფებიანი თასების ხელახალი გამოჩენა შუაბრინჯაოს ხანაში. თრიალეთის XV გორსამარხი, საიდანაც ლითონის ღრუფებიანი ჭურჭელი მომდინარეობს ე. გოგაძის მიერ თრიალეთის კულტურისათვის შემუშავებული სამ საფეხურიანი ქრონოლოგიური სქემაზე ყველაზე გვიანდელი, მესამე საფეხურის ძეგლია (**გოგაძე, 1972: 95**). თრიალეთის ეს გორსამარხი, კ. რუბინსონის მიერ შემუშავებული ქრონოლოგიის მიხედვითაც, შუაბრინჯაოს ხანის კომპლექსებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე გვიანდელია (**Rubinson, 1976: 148-179; Rubinson, 1977: 243-247**). ნალვლის სამაროვნის №141 ორმოსამარხი კი შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულით თარიღდება და იგი განიხილება როგორც თრიალეთის III ჯგუფის გორსამარხებზე უფრო გვიანდელი ძეგლი (**რამიშვილი, 2004: 178**). ახჩიის №14 გორსამარხის ზუსტი თარიღი უცნობია. მესხეთის გორსამარხები ზოგადად თრიალეთის კულტურის მოგვიანო პერიოდის ძეგლებს წარმოადგენს. ისინი ბევრ საერთოს პოულობენ შიდა ქართლის შუაბრინჯაოს ხანის გვიანი პერიოდის ისეთ ძეგლებთან როგორიცაა ნულის და ქვასათალის სამაროვნები. ივარაუდება, რომ თრიალეთის კულტურის მესხეთში შემოსვლა არაუადრეს ძვ.წ. XVIII. II ნახევარზე ადრე არ უნდა მომხდარიყო (**ჯაფარიძე, 1981: 169-170**). ნატახტარის III სამაროვნის №21 კატაკომპურ სამარხი კი შუაბრინჯაოს ხანის II საფეხურით, ძვ.წ. 1800-1600 წლებით თარიღდება (**Садрაძე, 1993: 66**).

ამრიგად, ჭურჭლის ამ ფორმის გამოჩენა შუაბრინჯაოს ხანაში ამ პერიოდის დასასრულს უნდა მომხდარიყო.

დასკვნა

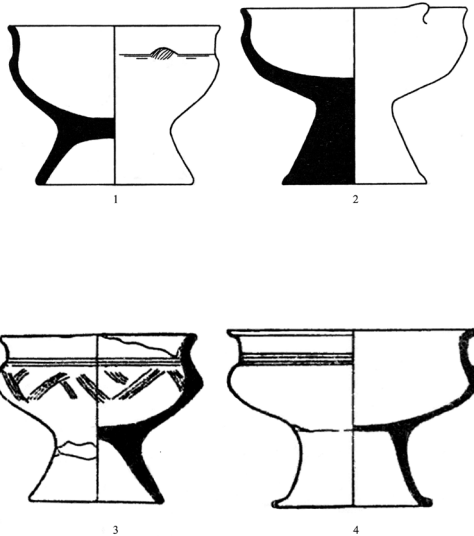
თიხის ჭურჭლის ეს სახეობა არა მხოლოდ სამხრეთ კავკასიის ბრინჯაოს ხანისთვის არის დამახასიათებელი. ის გხვდება ბევრ რეგიონში სხვადასხვა დროს, მაგალითად: დასავლეთ ანატოლიაში, ადრებრინჯაოს ხანაში დემირჯი ჰუიუქი სარიკეტის სამაროვნის №368 სამარხში (**Seeher, 2000: ტაბ. 43.G.368-b**); ცენტრალურ აზიაში გვიანბრინჯაოს ხანის დასაწყისში (**Kaniuth ..., 2006: 89, ტაბ. 15; Vinogradova, 2007: 54-57, ტაბ. 3, 4**) და სხვა. ამის გამო, რომ ეს ჭურჭელი ფართოდ გავრცელებულ ფენომენს წარმოადგენს, კვლევის დღევანდელ ეტაპზე შეუძლებელია იმ რეგიონის განსაზღვრა, რომლის გავლენითაც შეიძლება იყოს ის სამხრეთ

კავკასიაში გამოჩენილიყო.

ამრიგად, თიხის ჭურჭლის ეს ფორმა აღმოსავლეთ საქართველოში გხვდება ჯერ ადრებრინჯაოს ხანაში, მტკვარ-არაქსის კულტურაში. შემდგომ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ის წყვეტს არსებობას და ხელახლა ჩნდება შუაბრინჯაოს ხანაში. აგრძელებს არსებობას შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალ ხანაში და გვიანბრინჯაოს ხანის ადრეულ საფეხურზე. შუაბრინჯაოს – შუადან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი – და გვიანბრინჯაოს ხანის ჭურჭლების ერთმანეთთან კავშირი აშკარაა. ამ პერიოდებში მათი გავრცელება სავარაუდოდ თრიალეთის XV გორასამარხის ლითონის ჭურჭლის მინაბადების დამზადებას უკავშირდება.

ცალკე საკითხია, რამდენად არის შესაძლებელი ამ პერიოდის ჭურჭლების პროტოტიპებად მიჩნეული იქნეს ადრებრინჯაოს ხანაში, მტკვარ-არაქსის კულტურაში გავრცელებული ჭურჭელი. ასეთი მოსაზრება დასაშვებია, თუმცა ამავე დროს შეიძლება იმის დაშვებაც, რომ შუაბრინჯაოს ხანაში ამ ფორმის ჭურჭელი გარე გავლენების შედეგად იყოს გაჩენილი.

ილუსტრაციების აღწერილობა

ტაბ. I.

1. მტკვარ-არაქსის კულტურის თიხის ჭურჭელი ქვემო არანისიდან (ლლონტი, 2006: ტაბ. VII, მასშტაბი 1:2).
2. მტკვარ-არაქსის კულტურის თიხის ჭურჭელი ქვემო არანისიდან (ლლონტი, 2006: ტაბ. VII, მასშტაბი 1:2).
3. მტკვარ-არაქსის კულტურის თიხის ჭურჭელი ილტოს ნამოსახლარიდან (დედაბრიშვილი, 1969: ტაბ. 7₁, მასშტაბის გარეშე).
4. მტკვარ-არაქსის კულტურის თიხის ჭურჭელი ილტოს ნამოსახლარიდან (დედაბრიშვილი, 1969: ტაბ. 6₂, მასშტაბი 1:2).

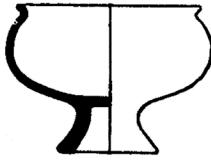

1

ტაბ. II.

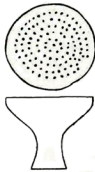
1. ვერცხლის ჭურჭელი მიკენის V ქასამარხიდან (Karo, 1930: ტაბ. CXXXV_{909a}, მასშტაბის გარეშე).
2. ბრინჯაოს ჭურჭელი თრიალეთის XV გორასამარხიდან (გოგაძე, 1972: ტაბ. 22₉, მასშტაბი 1:2).

1

2

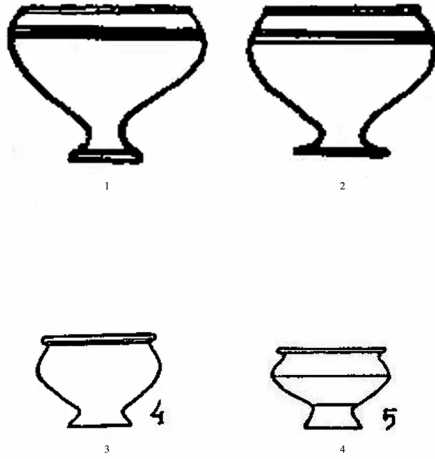
3

4

ტაბ. III.

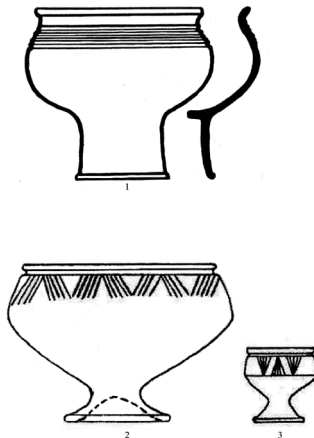
1. შუაბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი წალვლის სამაროვნის №141 სამარხიდან (რამიშვილი, 2004: ტაბ. 50₇₄₅, მასშტაბი 1:2).
2. შუაბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი ახჩიის სამაროვნის №9 გორასამარხიდან (ჯაფარიძე, 1981: ტაბ. 19₁₈₂, მასშტაბი 1:2).
3. შუაბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი ახჩიის სამაროვნის №14 გორასამარხიდან (ჯაფარიძე, 1981: ტაბ. 28₂₇₈, მასშტაბი 1:2).
4. შუაბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი ნატახტარი III სამაროვნის №21 გორასამარხიდან (Садрაძე, 1993: ტაბ. XXXI₇, მასშტაბი 1:2).

ტაბ. IV.

1. შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი თიხის ჭურჭელი ზემო ბოდბის №4 გორასამარხიდან (Пицхელაური, 1979: ტაბ. VI₂₅, მასშტაბი 1:2).
2. შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი თიხის ჭურჭელი ზემო ბოდბის №4 გორასამარხიდან (Пицхელაური, 1979: ტაბ. VI₂₆, მასშტაბი 1:2).
3. შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი თიხის ჭურჭელი ბრიმანყალის №1 გორასამარხის №1 სამარხიდან (Пицхელაური, 1979: ტაბ. X5, მასშტაბი 1:2).
4. შუადან გვიანბრინჯაოს ხანაზე გარდამავალი თიხის ჭურჭელი ბრიმანყალის №1 გორასამარხის №2 სამარხიდან (Пицхელაური, 1979: ტაბ. XIa4, მასშტაბი 1:2).

v

ტაბ. V.

1. გვიანბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი ფევრების №38 სამარხიდან (მ. აბდუშელიშვილი, 1980: ტაბ. XIIb3, მასშტაბი 1:2).
2. გვიანბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი, ბაკურციხიდან (ვ. ფიცხელაური, 1973: ტაბ. XL, მასშტაბი 1:2).

ბიბლიოგრაფია:

- აკდუშელიშვილი, 1980 – აბდუშელიშვილი მალხაზ. ფევერების სამაროვნის რამდენიმე ორმოსამარხის დათარიღების საკითხისათვის, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. №4. თბ., 1980;
- გომბაძე, 1972 – გოგაძე ელგუჯა. თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბ., 1972;
- მირცხულავა..., 1992 – მირცხულავა გურამ, ორჯონიკიძე ალექსანდრე, მინდიაშვილი გ., ჯაფარიძე ოთარ. ადრებრინჯაოს ხანა. – *საქართველოს არქეოლოგია*. 8 ტომად. მთავარი რედაქტორი ო. ლორთქიფანიძე. ტ. II: ენეოლით-ბრინჯაოს ხანა. ტომის რედაქტორი ო. ჯაფარიძე. თბ., 1992;
- რამიშვილი, 2004 – რამიშვილი ალექსანდრე. ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები წალვლში, – *ხაშურის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. №1. თბ., 2004;
- ფიცხელაური, 1973 – ფიცხელაური კონსტანტინე. აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები. ძვ.წ. XV-VIII სს. თბ., 1973;
- ფიცხელაური, 2005 – ფიცხელაური კონსტანტინე. ცენტრალურამიერკავკასიური არქეოლოგიური კულტურა ძვ.წ. XIV-XIII სს. *კულტურის არსი, დამახასიათებელი ნიშნები, გავრცელების ფარგლები*. თბ., 2005;
- ფიცხელაური ..., 1982 – ფიცხელაური კონსტანტინე, მენაბდე ც. გადრეკილის არქეოლოგიური ძეგლები, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. №5. თბ., 1982;
- ლლონტი, 2006 – ლლონტი მ. რელიეფურორნამენტიანი ჭურჭელი არაგვის ხეობიდან, – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №17-18. თბ., 2006;
- ჭაბაშვილი, 2012 – ჭაბაშვილი ლევან. თრიალეთის კულტურის ლითონის ჭურჭლის ანალოგების შესახებ კერამიკულ პროდუქციაში, – *ამირანი*. კავკასიოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო კვლევითი საზოგადოებრივი ინსტიტუტის მოამბე. №24. თბ., 2012;
- ჭაპუაშვილი..., 1962 – ჯავახიშვილი ალექსანდრე, ლლონტი ლ. ურბნისი I. ქვაცხელების (ტვლეუბია-ქოხის) ნამოსახლარზე 1954-1961წწ. ჩატარებული გათხრები. თბ., 1962;
- ჭაფარიძე..., 1981 – ჯაფარიძე ოთარ, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. ნერეთელი. მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები (1970-1977წწ.). თბ., 1981;
- AMIRAN, 1952 – Amiran R. B. K. Connections between Anatolia and Palestine in the Early Bronze Age, – *Israel Exploration Journal*. Vol. 2, №2, 1952;
- AMIRAN, 1965 – Amiran R. Yanik Tepe, Shengavit, and the Khirbet Kerak Ware, – *Anatolian Studies*. Vol. 15, 1965;
- AMIRAN, 1968 – Amiran R. Chronological Problems of the Early Bronze Age. *Early Bronze I-II: The city of Arad. Early Bronze III: The Khirbet Kerak Ware*, – *American Journal of Archaeology*. Vol. 72. №4, Oct., 1968;
- BOROFFKA, 1994 – Boroffka N. G. O. Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa, – *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie*. Band 19. Bonn, 1994;
- COLLON, 1982 – Collon Dominique. Some Bucket Handles, – *Iraq*. Dedicated to Professor Seton Lloyd in Honor of His Eightieth Birthday. Published by the British School of Archaeology in Iraq. Vol. 44. 1982;
- KANIUTH ..., 2006 – Kaniuth K., Teufer M., Vinogradova N. M. Neue bronzezeitliche

- Funde aus Südwest-Tadžikistan, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*. Band 38. Berlin, 2006;
- KARO, 1930 – **Karo G.** Die schachtgräber von Mykenai. Band 2: *Tafeln*. München, 1930;
 - NIGRO, 2009 – **Nigro L.** Khirbet Kerak Ware at Jericho and the EB III Change in Palestine, – *A timeless Vale*. Archaeological and related essays on the Jordan Valley in honour of Gerrit van der Kooij on the occasion of his sixty-fifth birthday. Editors L. Petit, E. Kaptijn, – *Archaeological Studies Leiden University*. Vol. 19. Leiden, 2009;
 - RIGTER, 2002 – **Rigter W.** Metallimitationen in spätbronzezeitlicher troianischer Keramik. – *Mauer Schau*. Band I. Festschrift für M. Korfmann, R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer, D. Thumm (Hrsg.). Remshalden-Grunbach, 2002;
 - RUBINSON, 1976 – **Rubinson Kares S.** The Trialeti Culture. *Ph.D. Dissertation*. Department of Art History and Archaeology. Columbia University. Ann Arbor, MI., 1976;
 - RUBINSON, 1977 – **Rubinson Kares S.** The chronology of the Middle Bronze Age Kur-gans at Trialeti, – *Bibliotheca Mesopotamica*. №7. Los Angeles, 1977;
 - SAGONA, 1984 – **Sagona Antonio Guisepppe**. The Caucasian region in the early Bronze Age, – *British Archaeological Reports*. International Series. №214. Oxford, 1984;
 - SEEHER, 2000 – **Seeher J.** Die bronzezeitliche Nekropole von Demircihüyük-Sariket. Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa 1990-1991, – *Istanbuler Forschungen* №44. Tübingen, 2000;
 - VICKERS, 2004 – **Vickers M.** Was ist Material wert? Eine kleine Geschichte über den Stellenwert griechischer Keramik, – *Antike Welt*. №2. Mainz, 2004;
 - VINOGRADOVA, 2007 – **Vinogradova N. M.** Relative und absolute Chronologie agrarischer Fundorte der Spätbronzezeit in Südwest-Tadžikistan, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*. Band 39. Berlin, 2007;
 - ГАГОШИДЗЕ, 1979 – **Гагошидзе Юлон Михайлович**. Самадло (результаты раскопок). Тб., 1979;
 - ДЕДАБРИШВИЛИ, 1969 – **Дедабришвили Ш. Ш.** Памятники эпохи ранней и средней бронзы, – *Труды Кахетской Археологической экспедиции*. №1. Тб., 1969;
 - КУШНАРЕВА, 1959 – **Кушнарева Каринэ Христофоровна**. Поселение эпохи бронзы на холме Узерлик-тепе около Агдама, – *Материалы и исследования по Археологии СССР*. №67. М.-Л., 1959;
 - КУШНАРЕВА, 1965 – **Кушнарева Каринэ Христофоровна**. Новые данные о поселении Узерлик-тепе около Агдама, – *Материалы и исследования по Археологии СССР*. №125. М.-Л., 1965;
 - МАХМУДОВ .., 1968 – **Махмудов Ф. А. , Мунчаев Рауф Магомедович, Нариманов И. Г.** О древнейшей металлургии Кавказа, – *Советская Археология*. №4. М., 1968;
 - ПИЦХЕЛАУРИ, 1979 – **Пицхелаури Константин**. Восточная Грузия в конце бронзового века, – *Труды Кахетской Археологической экспедиции*. №3. Тб., 1979;
 - САДРАДЗЕ, 1993 – **Садрадзе В. Г.** Археологические памятники «Мцхета Великой» эпохи средней бронзы. *Вопрос хронологии и периодизации памятников Шида-Картли*. Тб., 1993.

LEVAN TCHABASHVILI¹

REGARDING THE ORIGIN OF ONE TYPE OF POTTERY

The article addresses one form of pottery disseminated in the Bronze Age of Georgia – hollow leg vase. This form of pottery is found in the Early Bronze Age – in the Kura-Araxes Culture. It was discovered, for example, in Kvemo Aranisi settlement in Aragvi Valley, in Ilto settlement in Kakheti. This form of pottery is not found after the Kura-Araxes Culture. It is not discovered on monuments of the Early Kurgan Culture. It appears again in the Middle Bronze Age. Metal vessel of such form is known in the Trialeti 15th grave mound. It should be mentioned that this vessel is analogous to the silver vessel discovered in the Mycenae V shaft grave, according to the British scientist D. Collon. Pottery of the same form is found in the grave №141 of Tsagvli cemetery. This form of pottery is disseminated in the intermediate period from the Middle to Late Bronze Age. Samples of two different sizes are found in this period – “small” (up to 10 cm high) and “average” (about 15 cm and higher). This form of pottery is found at the initial stage of the Late Bronze Age in a slightly changed form. After that it ceases to exist.

As it seems, the prototype of this form of pottery disseminated from the end of the Middle Bronze Age is the metal vessels of Trialeti XV grave mound. It is known that together with appearance of metal vessels which represented particularly valuable items in the pre-historic era and afterwards, their imitations appeared which were made of other, more affordable material. Such facts are known in the Bronze Age and later, in the antique period as well. This form of pottery is widespread beyond borders of Caucasus too. It is found in various regions, at various times. Due to the above, it is difficult to specify the region under whose influence it might have been disseminated in the Kura-Araxes Culture.

The question whether the hollow leg vases of the Kura-Araxes Culture represent prototypes of the Middle Bronze Age vessels of such form remains open.

¹ *Levan Tchabashvili* – Post-Graduate Student, Assistant, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

რამაზ ჭანტურია¹

ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკა აფხაზეთში
XIX საუკუნის 60-იან წლებში

XIX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება საქართველოში უკიდურესად დაიძაბა. ესაა ბატონყმობის გაუქმების წინა პერიოდი, როდესაც ფეოდალურ-ბატონყმური სისტემის კრიზისმა თავის პიკს მიაღწია. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ საქართველოს ყველა კუთხეში რევოლუციური აფეთქებების რეალური პირობები შეიქმნა. საქართველოში მიმდინარე პროცესებს რამდენადმე ფეხს უბამდა აფხაზეთის გლეხობაც (**ჭანტურია, 2006: 55**). ამ დროს ხშირი იყო დაუმორჩილებლობა მოსახლეობის მხრიდან რუსული მმართველობის წინააღმდეგ. XIX ს. 60-იანი წლებიდან, რუსული ადმინისტრაციის წინააღმდეგ აქტიურად გამოდიოდა ფსხუს მოსახლეობა.

1860 წელს გამოცხადდა ლაშქრობა მათ წინააღმდეგ. ოპერაციას ხელმძღვანელობდა გენერალ ყორღანოვი. ამას აჯანყებულთა მხრიდან 60 კაცის სიკვდილი მოჰყვა. იმავე წლის 18 აგვისტოს ისინი მეფის ერთგულებაზე დააფიცეს, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ემუქრებოდნენ საცხოვრებელი სახლების გადანვითა და ნათესების განადგურებით (**Олонецкий, 1960: 188**). 60-იან წლებში ეს მოვლენები გახშირდა ბზიფის აფხაზეთში, სადაც გაქცეული მოსახლეობა დასახლდა სოფ. აჭანდარაში და დაიკავეს მიწები, რომელიც ეკუთვნოდა თავად გიორგი დიმიტრის ძე შერვაშიძეს (**Дзидзария, 1955: 189**).

ეს ის პერიოდია, როცა რეფორმა აღმოსავლეთ საქართველოში უკვე გამოცხადდა. საგლეხო რეფორმა თანაბრად აღაშფოთებდა, როგორც აღმოსავლეთ ისე დასავლეთ საქართველოს თავადაზნაურობას, რომელიც მაქსიმალურად ცდილობდა თავისი ეკონომიკური პრივილეგიების შენარჩუნებას (**ჭანტურია, 2006: 57**). მთავრობისეული სცენარი, საგლეხო რეფორმის გატარებისა არანაკლებ უკმაყოფილებას იწვევდა გლეხობის მხრიდანაც. ამ მხრივ არ აღმოჩნდა გამონაკლისი არც აფხაზეთი, სადაც 1866წ. იფეთქა სახალხო აჯანყებამ, რომელშიც გლე-

¹ რამაზ ჭანტურია – ისტორიის დოქტორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ხებთან ერთად მონაწილეობა მიიღეს რუსული კოლონიალური ხელისუფლების დამყარებით უკმაყოფილო თავადაზნაურობის მნიშვნელოვანმა ნაწილმა. უფრო მეტიც, დასაწყის ეტაპზე სწორედ თავადაზნაურობის წარმომადგენლობის დიდი ნაწილი წარმოადგენდა ამ გამოსვლის წარმმართველ ძალას და აძლევდნენ მას მკვეთრად გამონატულ ანტირუსულ ხასიათს. ცნობილია აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შარვაშიძის ვაჟის გიორგი შარვაშიძის მოწოდება: „თუ დავმარცხდებით, გადავსახლდებით თურქეთში“ (*სცსსა, წ. 1: საქ., 247, ფ. 10*). გ. ძიძარია ამას ხსნის იმ გარემოებით, რომ თავადაზნაურობა სარგებლობდა გლეხობის კლასობრივი შეზღუდულობით და მათი პატრიარქალური თვითშეგნებით (*Дзидзария, 1955: 4*).

როგორც ცნობილია, 1864წ. გააუქმეს აფხაზეთის სამთავრო და შემოღებულ იქნა „სამხედრო-სამოქალაქო მმართველობა“. აფხაზეთი გამოცხადდა სოხუმის სამხედრო განყოფილებად. სამთავროს გაუქმებით და რუსეთის უშუალო მმართველობის შემოღებით უკმაყოფილო იყო თავადაზნაურობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. ამაზე მიუთითებს მოგვიანებით 1886წ. აჯანყების ჩაქრობის შემდგომ, ნებელდელი თავადი კონშოკვა მარშანიას ჩვენება, რომელიც აღნიშნავს, რომ მთავრის დასაფლავებისა და თავად გიორგის მოქვიდან წასვლის შემდგომ, აზნაური ჰუსეინ ლაკერბაია, ჯერ გიორგის, შემდეგ ალექსანდრე შარვაშიძეს სთავაზობდა რუსების წინააღმდეგ შურისძიებას მთავრის მკვლელობის გამო. მათ ეს წინადადება სიხარულით მიიღეს. შეთქმულებს აგრეთვე შეუერთდა მრავალი თავადი და აზნაური. შურისძიება დაგეგმილი იყო ჩერეპოვისა და იზმაილოვის მკვლელობით და ხალხის აბუნტებით. დიდი ხნის განმავლობაში თათბირობდნენ სოხუმში მყოფი გიორგი და ალექსანდრე შარვაშიძეები იქვემყოფ შირინბეი მარშანიასთან (*სცსსა, წ. 1: საქ., 247, ფ. 6*). ეს ნათლად ადასტურებს იმას, რომ მაღალი ნოდების უკმაყოფილება რუსული მმართველობის შემოღებით იყო გამომწვეული.

მთავრის ოჯახის გასახლებით და უშუალოდ რუსული მმართველობის შემოღებით უკმაყოფილო აღმოჩნდა გლეხობა. მთავრის ოჯახის გასახლების შემდეგ მის მამულებზე მცხოვრები გლეხები მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნენ. „მას შემდეგ, რაც აფხაზეთის მთავრის ოჯახი გაასახლეს და მათი მამულები გადაეცა ხაზინას, ამ მამულებზე მცხოვრებ ყმა-გლეხებს გადასახადები გაუზარდეს (რუსულმა ხელისუფლებამ – *რ.ქ.*) და ისინი უკვე ყველაზე მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ მთელს აფხაზეთში“ (*სცსსა, წ. 1: საქ., 76, ფ. 256*).

რუსული ხელისუფლების პოლიტიკა ადგილობრივი თავადაზნაურობის უფლებების შელახვის და შესუსტებისაკენ იყო მიმართული. რა თქმა უნდა, მათ არ შეიძლებოდა არ ეგრძნოთ ვითარების შეცვლა. თანდათან მატულობდა მოუსვენრობა, ფიქრი მომავალზე და მომავალი საფრთხისაგან თავის დახსნის სურვილი. ბევრი მათგანისთვის თურქეთის

ტერიტორიაზე გაქცევა და თავშესაფრის პოვნა საუკეთესო გამოსავალი შეიქმნა. ერთადერთი, რაც მათ აკავებდათ ის იყო, რომ შეზღუდული ჰქონდათ ხელქვეითების წაყვანა (*Историческая...*, 1907: 268). გარკვეული როლი ითამაშა რელიგიურმა ფაქტორმაც. XVI-XVIII საუკუნეებში აფხაზეთში ისლამის გავრცელებას, შედეგად მოჰყვა მაჰმადიანურ თურქეთთან მეტი სიახლოვე. აფხაზთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, განსაკუთრებით (ბზიფის მხარე და აბჟუის ნაწილი) გამაჰმადიანდა. რუსეთის ხელისუფლება იმთავითვე ჯიქურ შეუდგა აფხაზობის „მორჯულებას“, რამაც უკუშედეგი გამოიღო და პირიქით რელიგიურ ანტაგონიზმში გადაიზარდა. მოსახლეობას არჩევანი არ რჩებოდა, დ. სვიატოსლავ-მირსკი მისიონერების მოღვაწეობის შედეგებს ასე ახასიათებდა: «По недостатку у нас нравственных элементов для такой деятельности все наши попытки в этом деле имеют какой-то характер, смею сказать, недостойный такой высокой и священной цели, и поэтому в место успеха возбуждают часто лишь справедливые нарекания и ненависть. В Абхазии по этому вопросу случилось и существует то же, что везде» (*Дзидзария*, 1955: 118). ერთი სიტყვით, მაჰმადიანობა იქცა საკმაოდ მძლავრ იარაღად პორტას მხრიდან, აფხაზეთში პროთურქული ორიენტაციის გასაღვივებლად. მოსახლეობა, ფაქტობრივად, ყოველგვარი ძალდატანების გარეშე, თანდათანობით განეწყო თურქეთში გადასასვლელად. საკმარისი იყო მხოლოდ, თავისუფლად მიგეცა ნება ამ მისწრაფებისთვის და ასევე საჭირო იყო ოსმალეთის თანხმობა გადასახლებულთა მისაღებად (*სცხსა*, წ. 1: საქ., 191, ფ. 29).

როგორც ზემოთ მოყვანილი ფაქტებიდან ჩანს, 1866წ. აჯანყების წინ ხელისუფლების ღონისძიებით უკმაყოფილოა არა მარტო მაღალი წოდების წარმომადგენლები, არამედ დაბალი წოდებაც. ამას ემატება ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი – რელიგიური ხასიათის განხეთქილება.

თუ როგორ აფასებდა აფხაზეთში შექმნილ ამ მდგომარეობას კავკასიის მეფისნაცვალს, დიდი მთავარი, მიხეილ ნიკოლოზის ძე ჩანს იმ წერილიდან, რომელიც მან მისწერა იმპერატორ ალექსანდრე II-ს: „რაც შეეხება იმას, რომ ბზიფის ოლქში აღელვებულია მოსახლეობა, მტკიცედ შეიძლება ითქვას, რომ ამის მიზეზი იმ პირთა შეცდომებშია საძიებელი, რომლებიც შემდგომ აჯანყებულების მიერ იქნენ დახოცილნი (*Историческая...*, 1907: 257), მაგრამ ეს აჯანყება არ შეიძლება დაბრალდეს მხოლოდ რუს ჩინოვნიკებს ჩერეპოვსა და კონიარს, რადგან მათ თავიანთი მოქმედება 1866წ. 15 ივლისს დაიწყეს, ხოლო აჯანყება 26 ივლისით თარიღდება. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ აჯანყებისთვის მზადება უფრო ადრე დაიწყო, რადგან ათი დღის განმავლობაში ისეთი ორგანიზებული აჯანყების მოწყობა, რომელიც 1866წ. ლიხნის აჯანყება იყო, ვერ მოესწრებოდა. ე. ი. ჩერეპოვისა და კონიარის მოქმედებებმა მხოლოდ ბიძგი მისცა ამ აჯანყებას, უბრალოდ ადგილობრივი მოსახლეობა უბრალო საბაბს ეძებდა აჯანყებისთვის და ეს მიზეზიც აღმოჩნდა (*Дзидзария*, 1955: 131).

1866 წლის აჯანყება საერთო სახალხო გამოსვლა იყო. ის, პირველ რიგში, ატარებდა ანტიკოლონიურ ხასიათს, თუმცა უდავოდ სოციალური პრობლემატიკაც კვებავდა. ამაზე ნათლად მეტყველებს იმ პერიოდში ხალხში გავრცელებული ხმები. რეფორმის ბატონყმური არსის თაობაზე, რომლის გასატარებლად აფხაზეთში მოსამზადებელი მუშაობა უკვე მიმდინარეობდა (**Дзидзария, 1955: 131**).

აჯანყების ინსპირირება მოდიოდა თავადაზნაურობის მხრიდანაც, რომლებიც შეეცადნენ გლეხობაში მოსალოდნელი მიწის რეფორმის, უვარგისობის შესახებ ინფორმაციის გავრცელებას და ამ ნიადაგზე არეულობის გამონევენას სოხუმის განყოფილების მაცხოვრებლებს შორის (**სცსსა, წ. 2: საქ., 2761, ფ. 13**).

აფხაზეთის მოსახლეობას ძვირად დაუჯდა თავიანთი გაბედული გამოსვლა, რომელიც იყო მიმართული რუსეთის იმპერიის კოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ. რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციამ აფხაზეთში დიდძალ ჯარს მოუყარა თავი და აჯანყება ულმობელი სისასტიკით ჩაახშო (ამის შესახებ დანვრილებით იხილეთ: **Дзидзария, 1955: 182-184**).

საყურადღებოა ის წერილი, რომელიც დიმიტრი ივანეს ძე სემიონოვმა გენერალ მაიორ სტაროსელსკის მისწერა 1866 წლის ამბების შემდგომ. ამ წერილიდან ჩანს, რომ დიმიტრი სემიონოვი სოხუმის განყოფილებაში სამიშროების აღმოსაფხვრელად სოხუმისა და ნებელდის მხარის აფხაზებისგან დაცლის აუცილებლობას მიიჩნევდა, რადგან, როგორც ის აღნიშნავდა, ნაკლებ შესაძლებელია აქ მცხოვრები აფხაზები რუსული მმართველობისთვის კეთილგანწყობილნი გახდნენ. რუსი მოხელე აგრეთვე საჭიროდ თვლიდა, აფხაზთა განიარაღებას და სამხედრო ნაწილების მიერ ფსხუს დაკავებას (**სცსსა, წ. 1: საქ., 191, ფ. 13-14**). გარდა ამისა, დ. სემიონოვს მიაჩნდა, რომ ერთადერთი გამოსავალი, აფხაზებისაგან თავის დასაცავად, მათი თურქეთში გადასახლება იყო. თუ ეს არ მოხერხდებოდა, – მიუთითებდა ის, „მაშინ რამეფრად უნდა შევამციროთ მათი მტრული განწყობილება ჩვენდამი (**სცსსა, წ. 1: საქ., 191, ფ. 14**).

დ. სემიონოვის ეს მოსაზრებები არ გაიზიარა გენერალ-მაიორმა დ. სტაროსელსკიმ. მისი აზრით არ იყო მიზანშეწონილი ამ მხარის გაუკაცრიელება და ასეთი სასტიკი ზომების გატარება აფხაზების მიმართ (**სცსსა, წ. 1: საქ., 191, ფ. 21**), თუმცა აქვე აცხადებდა, რომ პრინციპში ისიც ანალოგიურ აზრზე იდგა და პრობლემის რეალურად გადაჭრის გზად, ასევე თვლიდა აფხაზებისა და ნებელდელების გადასახლებას (**სცსსა, წ. 1: საქ., 191, ფ. 22**). როგორც მომდევნო წერილში ვკითხულობთ „1866 წლის ზაფხულში აფხაზეთში მომხდარმა ამბებმა ნათელყო, რომ აუცილებელია რადიკალური ზომების მიღება აფხაზების მიმართ, რათა მათი მტრული განწყობა რუსული მმართველობის წინააღმდეგ აღმოფხვრილ იქნას. მტრული განწყობილების შექმნის მთავარი მიზეზი იმალეა მოსახლეობის მუსულმანურ ნაწილში, ძირითადად მაღალ ფენებში, რომლებიც უკმა-

ყოფილო არიან ხელისუფლების, რომელმაც განუსაზღვრა მათ განუსაზღვრელი თავისუფლება, უკანონო მოქმედებებისა და შეზღუდა მათი ხელისუფლებისადმი დაუმორჩილებლობა, რასაც მხარს უჭერენ გარედან“ (**სცსსა, ნ.1:** საქ., 191, ფ. 27) (იგულისხმება თურქეთის ხელისუფლება – **რ.ჭ.**).

1866წ. აფხაზეთში მომხდარი აჯანყება უდავოდ იყო ანტირუსული გამოსვლა და ის გარკვეულ წილად ეხმიანებოდა იმ განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რომელსაც ეწოდნენ რუსეთის იმპერიაში შემავალი ხალხები კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ.

მას შემდეგ, რაც რუსეთმა გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო და დაიწყო აფხაზეთში მუჰაჯირობა, 1867წ. ცარიზმმა მიიღო დიდი ტერიტორია კოლონიზაციისათვის. აფხაზეთი კოლონიზაცია რუსეთის სახელმწიფოს ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ინტერესებში შედიოდა, ამიტომაც ცარიზმი ენერგიულად შეუდგა ამ გეგმის განხორციელებას. ამ პერიოდში რუსეთი არა მხოლოდ აფხაზეთის კოლონიზაციას, არამედ ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ხელში ჩაგდებასაც გეგმავდა (**Хоравა, 2013: 72**).

1866წ. 10 მარტის „დებულების“ მიხედვით, შავი ზღვის სანაპირო ზოლი განკუთვნილი იყო „სანაპირო სასოფლო დასახლებებისათვის“ კერძოდ – რუსებისათვის. მათთვის განკუთვნილი იყო მთელი რიგი შეღავათები. ამ მხარის საუკეთესო მიწები მიისაკუთრეს იმპერატორმა და მისმა ნათესავებმა, მეფისნაცვალმა კავკასიაში, ასევე მსხვილმა სამხედრო და სამოქალაქო ჩინოვნიკებმა (**Хоравა, 2013: 73**).

რუსეთის ასეთი პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოსვლები 1866 წლის აჯანყების სასტიკად ჩახშობის შემდეგაც არ შენელებულა. მაგრამ ამჯერად ეს გამოსვლები პოლიტიკურთან ერთად სოციალურ ხასიათსაც ატარებდა (**ჭანტურია, 2006: 82**). მოსახლეობამ პროტესტის სხვა ფორმასაც მიმართა, კერძოდ საჩივრები, გადასახადებზე უარის თქმა, გაქცევა, მემამულეთა მიწების მითვისება (ძირითადად ეს მემამულეები რუსები იყვნენ – **რ.ჭ.**), ინდივიდუალური ტერორი და სხვ.

ბუნებრივია, ამგვარ გამოსვლებს არ შეიძლებოდა რეალური გავლენა მოეხდინა ხელისუფლების პოლიტიკაზე. ამასობაში მთავრობა გეგმაზომიერად ახორციელებდა დასახული გეგმის რეალიზაციას. აფხაზეთის კოლონიზაცია ისეთივე პრინციპით უნდა განეხორციელებინათ, როგორც თავის დროზე შავი ზღვის ოლქში განახორციელეს (**Хоравა, 2013: 76**).

ამრიგად, როგორც ვხედავთ რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა აფხაზეთის მიმართ, ეს იყო რუსეთის ხელისუფლების ზრახვები ხელში ჩაეგდო შავიზღვისპირეთის ეს ნაწილი და ზოგადად სამხრეთ კავკასია, რასაც გეგმაზომიერად და მიზანდასახულად ახორციელებდა ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროება-გადასახლებით და მათ ადგილზე უცხო ტომის ჩასახლებით, რომლებიც იმპერიისათვის უფრო სანდოდ და დასაყრდენ ძალად მიაჩნდათ.

ბიბლიოგრაფია:

- სცსსა, წ. 1 – სცსსა, ფონდი 545, აღწ. I, წიგნი 1;
- სცსსა, წ. 2 – სცსსა, ფონდი 545, აღწ. I, წიგნი 2;
- *ჭანტურიამ, 2006 – ჭანტურია რამაზ*. სახალხო განმათავისუფლებელი მოძრაობა აფხაზეთში XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში. თბ., 2006;
- *ИСТОРИЧЕСКАЯ., 1907 – Историческая записка об управлении кавказом*. Т. 1. Составил редактор **Семен Эсадзе**. Тфл., 1907;
- *ДЗИДЗАРΙΑ, 1955 – Дзидзария Георгий Алексеевич*. Восстание 1866 года в Абхазии. Сухуми, 1955;
- *ОЛОНЕЦКИЙ, 1960 – Олонецкий Алексей Алексеевич*. Крестьянская реформа в Абхазии, – *Очерки истории Абхазской АССР*. Ч. 1. Сухуми, 1960;
- *ХОРАВА, 2013 – Хорава Бежан*. Мухаджирство Абхазов 1867 года. Тб., 2013.

RAMAZ TCHANTURIA¹

RUSSIFICATION POLICY OF TSARIZM IN ABKHAZIA IN 60TH-IES OF 19TH CENTURY

Abkhazia is characterized by difficult economic and social conditions in the 60th-ies of the 19th century. This is accompanied by the abolition of the principal and the harassment of the local nobility and the peasants, which led to the dissatisfaction of the population towards the Russian colonial policy. This dissatisfaction was characterized by small demonstrations in the early 60s of the 19th century, which resulted in great public revolt in 1866.

This revolt was directed against the Russian colonial policy, which became clear after its severely suppression. From the end of the 60th-ies of the 19th century, the massive outflow of indigenous peoples starts, which was assisted by Russian Empire, and the Russian authorities began to settle foreign tribes on their territories. Settlers were given all kinds of privileges in order to lodge the territories emptied by Abkhazians. This was the colonial policy of the Russian government, which was implemented according to plans in this part of the Black Sea coast.

¹ *Ramaz Tchanturia* – PhD in History, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

რევაზ ხვისტანი, ლერი ჯიბლაძე¹

პროტოკოლხური და დოლმენური კულტურების შეხვედრაში
თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე
(ზოგადი მიმოხილვა)

პროტოკოლხური კულტურის² ქრონოლოგია-პერიოდიზაციას, გავრცელების არეალებს, ძირითად მახასიათებელ ელემენტებსა და ამ კულტურასთან დაკავშირებულ სხვა პრობლემურ საკითხებს არაერთი გამოკვლევა მიეძღვნა, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. წინამდებარე სტატიაში გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ ამ კულტურასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ ასპექტზე, როგორცაა პროტოკოლხური და დოლმენური კულტურების შეხვედრები ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე და მათი ურთიერთმიმართების გარკვევა. მართალია, ამ საკითხს სამეცნიერო ლიტერატურაში გარკვეული ყურადღება აქვს დათმობილი, მაგრამ იგი სპეციალური კვლევის საგანი არ გამხდარა.

სადღეისო მონაცემების მიხედვით ისე ჩანს, რომ კოლხეთის დაბლობის ზღვისპირა სანაპირო ზოლი და მისი მიმდებარე ტერიტორია

¹ **რევაზ ხვისტანი** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ლერი ჯიბლაძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი; საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიის ცენტრი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი.

² ტერმინი *პროტოკოლხური კულტურა* პირველად მოიხსენია ლ. სოლოვიოვმა სამხრეთ-დოლმენური კულტურისაგან გასამიჯნავად (**Соловьев, 1958: 162**). იგი მდ. ენგურიდან ადღერის ზღვისპირა ზოლამდე გამოყოფდა სამხრეთ-დოლმენურ კულტურას, რომლის ყველაზე ცნობილ ძეგლებად თვლიდა ოჩამჩირის ნამოსახლარსა და ეშერის დოლმენების ქვედა ფენას. ლ. სოლოვიოვის აზრით, ამ კულტურას მდ. ენგურთან ემიჯნებოდა მონათესავე კულტურა, რომლის ყველაზე ცნობილ ძეგლებად მიაჩნდა დაბლაგომი, ანაკლიის დიხა-გუძუბა (I) და კოლხეთის დაბლობის სხვა ნამოსახლარები (**Соловьев, 1958: 151,162**). საერთოდ კი პროტოკოლხური და ძველი კოლხური კულტურა (პერიოდი ან ეპოქა) სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული იქნა პროფ. თ. მიქელაძის მიერ. *პრ. I ეტაპში* იგულისხმება ადრებრინჯაოს ხანა, ძვ.წ III. ათასწლეულის მეორე ნახევარი; *პრ. II ეტაპში* – შუაბრინჯაოს ხანა (დაახლოებით ძვ.წ. XX-XVII სს.); ძველკოლხურ I და II ეტაპებში – გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის პერიოდი (ძვ.წ. XV-VIII სს.) (**მიქელაძე, 1974: 49; ჯიბლაძე, 2007: 104-117**).

უნდა ყოფილიყო პროტოკოლხური კულტურის (I, II ეტაპი – ადრე და შუაბრინჯაოს ხანა) ფორმირების მთავარი კერა, სადაც მიკვლეულია ამ კულტურის ყველაზე უადრესი ძეგლები.¹

პროტოკოლხური კულტურის (I ეტაპი) ყველაზე ადრეული და-ნაშრევეები ჩანს სამხრეთ-დასავლეთი კოლხეთის დაბლობის ზღვისპირა სანაპირო ზოლში ისპანის ნამოსახლარის ქვედა ჰორიზონტის სახით.² სავარაუდოდ, აქ იწყება ამ კულტურის ჩასახვა და რადიაცია კოლხეთის დაბლობის მთისწინა და მთიან ზონაში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ კიდევ ადრე გამოითქმა მოსაზრება, ძვ.წ. III ათასწლეულის შუა ხანებიდან იწყება კოლხეთის დაბლობის სამოსახლოდ ათვისება (**ჯაფარიძე, 1976: 73**). დასაშვებად მიაჩნიათ ამ პროცესებში მონაწილეობა მიეღო კოლხეთის მთიანეთის უფრო ადრეული (ენეოლითის ხანა) ნამოსახლარებიდან (ათარა, ოქუმი და სხვ.) ჩამოსულ ტომებს (**ფხაკაძე 1993: 83**).

პროტოკოლხური კულტურა ცნობილია სამი კატეგორიის ძეგლების მიხედვით: ნამოსახლარები, განძები (ორი თუ სამი განძი, ასვე ლითონის ინვენტარის ცალკეული აღმოჩენები) და იშვიათად სამაროვნები (გაგადა). კოლხეთის დაბლობზე ეს კულტურა ძირითადად გამოვლენილია მრავალფენიან ხელოვნურად გამართულ ბორცვებზე, რომლებიც ზოგჯერ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ფენებთან ერთად ურთიერთმონაცვლეობენ (ფიჩორის ცენტრალური ბორცვი, ანაკლია II, ანაკლია I, ნოსირი III, ნაკარლალი, ცვანე და სხვ.). ზოგჯერ პროტოკოლხური პე-

¹ ფიქრობენ, რომ პროტოკოლხური კულტურის ნაცვლად უფრო სასურველია გამოვიყენოთ ტერმინი კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანის კულტურა, რადგან იგი უფრო ისტორიული და ზოგიერთ ასპექტში ეთნიკური ხასიათისაა (**ფხაკაძე 1993: 32-41; Пхакაძე, 2009-2010: 75**). გარდა ამისა თვლიან, რომ ეს ტერმინი უფრო იძლევა საშუალებას გამოიყოს არქეოლოგიური კულტურა, მისი შიდა პერიოდიზაცია და ლოკალური ვარიანტები. ხანდახან კოლხეთის დაბლობის ადრე და შუა ბრინჯაოს ხანის ხელოვნურად გამართული ბორცვთა კულტურების ნაცვლად იყენებს ტერმინს დასავლურ კოლხური კულტურა (**გოგაძე 1997: 33, 58**). თუმცა, ძირითადად კერძო კულტურის მასალის ტიპოლოგიური მონაცემების მიხედვით ზოგჯერ ამ ტერმინს მოხსენიებული კულტურის ლოკალური ვარიანტების აღმნიშვნელად ხმარობენ, რომელშიც ზოგადად გამოყოფენ 3 ლოკალურ ვარიანტს: ცენტრალური, დასავლეთი კოლხეთის კულტურის ლოკალური ვარიანტები; III ვარიანტს აკუთვნებენ დოლმენურ კულტურას (**Гогодзе 1990: 113-117; გოგაძე 1997: 33-34**).

² პრ. I ეტაპის ადრეული საფეხურის ძეგლებს ტრადიციული (შედარებითი) მეთოდით ვათარილებთ ძვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრით (ძვ.წ. XXV-XXIV სს.). სამწუხაროდ, ამ საფეხურის ძეგლებიდან მხოლოდ ისპანის ნამოსახლარის ქვედა ჰორიზონტიდან გვაქვს C-14 თარიღი. კერძოდ, ნიმუშები TБ-82, TБ-233-ძვ.წ. 3175±287წ.; ძვ.წ. 3225±283წ. (მ. ქლარქის საკალიბრაციო მრუდის გამოყენებით) (**ქავთარაძე, 1981: 75-76**). ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ რადიონახშირბადის ლაბორატორიაში დაიმონის მრუდის გათვალისწინებით ამ ჰორიზონტის ასაკი უდრის 5100±159 – ძვ.წ. 3150წ., 5130±92 – ძვ.წ. 3180წ. (**Апакидзе ..., 1987: 23**).

რიოდი სამოსახლო ბორცვებზე ცალკეა წარმოდგენილი (ფიჩორის №6 ბორცვი). ეს კულტურა გვხვდება მთისწინა ტერასაზე გამართულ ამ კატეგორიის ძეგლზე (შემოქმედი), ტორფქვეშა ნამოსახლარებზე (ონწყოშიაში, ისპანი, ყოლიპა), ბუნებრივად გამართულ ბორცვებზე (დაბლაგომი, ბაგრატის ტაძრის მიდამოებში-არქიელის გორა) და ზემო იმერეთის პლატოზე-მტკვარ-არაქსულ, ბედენურ და თრიალეთურ კულტურებთან ერთად (არგვეთის ზედა ჰორიზონტი, ჯიეთი IV-V ფენა, ითხვისი-ჩილათას ბორცვი, მოდინახე-შუაბრინჯაოს ხანის 7,14,21,23 სამარხები (**ფხაკაძე 1993: 73; ლანჩავა... 2004: 11-13; ლომთაძე, 2000: 5-17; ჯიბლაძე, 2007: 26; სადრაძე... 2007: 24-32**).

დღესდღეობით პროტოკოლხური კულტურის ნამოსახლარები, რომელთა კონცენტრაცია შეინიშნება მდ. ენგურის ქვემო წელის აუზში და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე, მცირე რაოდენობითაა გამოვლენილი. შესაძლოა, ამის მიზეზი ისიც იყოს, რომ ჰოლოცენის ხანაში მიმდინარე ტრანსგრესიისა და ფანაგორიული რეგრესიის შედეგად ეს ზღვისპირა ნამოსახლარების კულტურის ძეგლები განადგურდა და სხვა პერიოდის ძეგლებთან ერთად ტორფქვეშ მოექცა (**Хажугაიшвили, 1984: 146-151; Джанелидзе, 1980; სადრაძე... 2007: 24-32; პაპუაშვილი... 2013**).

ფიქრობენ, რომ ამ პროცესების შედეგად კოლხეთის დაბლობის ზღვისპირა ზოლში ნეოლითური ხანისა და უფრო ადრეული დონეები 25-30 მ. სიღრმეშია დაძირული. შესაძლოა ჰოლოცენის ხანაში მიმდინარე ამ მოვლენების შედეგად იყოს გამოწვეული ის არსებული ლაკუნა, რომელიც შეინიშნება კოლხეთის დაბლობის შავიზღვისპირა ზოლში მდ. ჩოლოქსა და ენგურს შორის მდებარე ტერიტორიაზე ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის ძეგლების არ არსებობით. როგორც ჩანს, იმ ზონაში, სადაც ზღვის მოქმედება აქტიური იყო, პროტოკოლხური კულტურის ძეგლები განადგურდა და ტორფქვეშ მოექცა. გადარჩა მხოლოდ ისინი, რომლებიც მაშინდელი ზღვის სანაპიროდან რამდენადმე დაცილებული იყო და ზღვის აქტიური მოქმედება შედარებით ვერ მისწვდა (ფიჩორი, ნაკარდალი, ანაკლია პირველი, ანაკლია მეორე, შემოქმედი და სხვ.). ასევე, სავარაუდოდ, ვგულისხმობთ იმ გაუთხრელ ძეგლებსაც, რომლებიც განფენილია მდ. ენგურის ქვემო წელის აუზის ორივე სანაპიროზე და მომავალში ჩატარებული გათხრების შედეგად დიდი ალბათობით მოსალოდნელია ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის ფენების გამოვლენა. იქნებ ერთ-ერთი მიზეზი ჰოლოცენის ხანაში მიმდინარე პროცესებია, რომლის შედეგად დღემდე კოლხეთის დაბლობზე აღნიშნული პერიოდების სამაროვნები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, მიკვლეული არ არის.

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე დოლმენური ნაგებობები გამოვლენილია დაახლოებით 31 პუნქტში (**პაპუაშვილი... 2006, 127-129**), რომელთა დიდი ნაწილი დაზვერვების შედეგად ზედაპირულადაა გამოვლენილი და გაუთხრელია.საერთოდ დოლმენური ნაგებობები გავ-

რცელებული იყო შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ 480 კმ. სიგრძეზე (გავრცელების სიფართო არის 30 კმ-დან 75 კმ-მდე) დაწყებული ტამანის ნახევარკუნძულიდან ქ. ოჩამჩირემდე. როგორც აღნიშნავენ (ძველი მონაცემებით),¹ დაახლოებით 194 პუნქტში 564 დოლმენური ნაგებობაა გამოვლენილი, რომლებიც განლაგებულია ზღვის დონიდან 250-400 მ სიმაღლეზე, ზოგიერთი კი – 700-800 მ-ზე. გვხვდება ზღვის დონიდან 1029 მ-ის სიმაღლეზე ამ ტიპის ნაგებობებიც (**Марковин, 1978: 55, 59, რუქა 20; Марковин, 1994: 228-231**).

ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთში დოლმენები ჯგუფ-ჯგუფად გვხვდება როგორც ზღვისპირა ისე შიდა მთიან მხარეში. ისინი იყოფიან 3 ჯგუფად: მომცრო, საშუალო და მოზრდილ დოლმენებად (**ჯაფარიძე, 1976: 87; ჯაფარიძე 2003: 132; ფხაკაძე 1992: 240**). თავის დროზე ამ ტიპის მეგალითურ ნაგებობაში 3 ფენა გამოყვეს (ბ. კუფტინი): ბრინჯაოს ადრეული საფეხური (ძვ.წ III ათასწლეულის დასასრული), შუა ბრინჯაოს ხანა და მესამე ფენა კი განისაზღვრა კოლხური მონეტით (**ჯაფარიძე, 1976: 217**). უფრო გვიან ამ კლასიფიკაციას დაუმატეს გვიან ბრინჯაოს ხანა (**ჯაფარიძე, 1976: 217**). ადრე ბრინჯაოს ხანის მასალები ძირითადად წარმოდგენილია მომცრო და საშუალო ზომის დოლმენებში. როგორც მომცრო, ასევე მოზრდილი ამ რიგის ნაგებობებს უპირატესად ტრაპეციის ფორმა აქვთ (**ჯაფარიძე, 2003: 132**). კავკასიის დოლმენების წარმომავლობაზე, გავრცელების გზებზე და ამ კულტურის შესწავლის საკითხებზე არაერთი მოსაზრებაა გამოთქმული ამიტომ სიტყვას არ ვაგვრძელებთ (დანვრილებით იხილეთ: **Марковин, 1978: Марковин, 1994: 226-253; ჯაფარიძე, 1976: 180-182; ჯაფარიძე, 2003: 132-134; ჯაფარიძე, 2006: 44-50**).

აფხაზ და რუს მკვლევართა ნაწილს (ლ. სოლოვიოვი, ვ. ბჟანია ი. ვორონოვი, მ. ინალ-იფა, ი. წვინარია) ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის ძეგლები შეჰყავთ სამხრეთ-დოლმენური (ოჩამჩირული) კულტურის წრეში (**Соловьев, 1958: 150-151; Соловьев, 1960: 69; Воронов, 1971: 17; Бжания, 1973: 65-71**).²

ჩვენი ვარაუდით ამ კულტურის წრეში რამდენადმე განსხვავებულ და მონათესავე ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე არსებულ

¹ ამის შემდეგ გამოვლენილი და შესწავლილი იქნა არაერთი დოლმენური ნაგებობა

² უაღრესად ტენდენციურობით გამოირჩეოდა XXს. 60-იან წლებში აფხაზეთში მცხოვრები რუსი არქეოლოგის ლ. სოლოვიოვის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომლის თანახმად ძვ.წ. III-II ათასწლეულების მიჯნაზე კოლხეთის დაბლობზე მოსახლეობის შეცვლა უკავშირდებოდა მცირე აზიიდან გადმოსახლებულ ქაშქებს. თითქოსდა მათ აქ მოიტანეს თავისებური თიხის ჭურჭელი და საკუთარი მეტალურგია და მის მატარებლად აფხაზურ-ადილეური ეთნოსი ჩათვალეს. ლ. სოლოვიოვისა და მისი კოლეგების ეს ტენდენციური მცდარი დებულებები არაერთხელ სამართლიანად იქნა გაკრიტიკებული (**ჯაფარიძე, 1976: 233; ფხაკაძე 1993: 96; ლ. ჯიბლაძე, 1997: 104**).

დოლმენებთან ერთად (კიურ-დერე-ეშერა, აზანთა, სული და ა.შ.), მცდარად არის გაერთიანებული ოჩამჩირის ნამოსახლარი. ეს ძეგლი სოჭი-ადლერის ტიპის ორი ქვის თოხითა და ე.წ. კიბისებურ-ორნამენტიანი კერამიკით, მართლაც უკავშირდება ე.წ. სამხრეთ-დოლმენურ კულტურას. მაგრამ ოჩამჩირის ნამოსახლარის იდენტური კერამიკული მასალა მოიცავს თითქმის მთელი კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიას და იგი ძირითადად პროტოკოლხური კულტურისათვისაა დამახასიათებელი.

ქ. სოხუმის სამხრეთით ისტორიული სამურზაყანოს ტერიტორია, რომელიც სრულიად განსხვავებული რელიეფით ხასიათდება. იგი უფრო გაშლილია და თანდათანობით კოლხეთის დაბლობზე გადადის (**ჯაფარიძე, 2006: 45**). აქ დოლმენური ტიპის სამარხები თითქმის არ გავრცელებულა. ეს მხარე ქართველური მოსახლეობის საცხოვრისი იყო. როგორც ჩანს, დოლმენური მშენებლობის ტრადიციამ კოლხ მოსახლეობაში ფეხი მაინცდამაინც ვერ მოიკიდა (**ჯაფარიძე, 2006: 45**). ვფიქრობთ, თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილი დოლმენები (აქ ძირითადად გვხვდება ქვის ფილებისაგან შეკრული ტრაპეციის ფორმის დოლმენები) უნდა იყოს საერთო დოლმენური კულტურის შემადგენელი ნაწილი ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იგი მთლიანად არის მოქცეული პროტოკოლხური კულტურის არეალში.

როგორც ჩანს, დოლმენები ეკუთვნოდა იმ ხალხს, რომლებსაც მუდმივი ბინადარი ადგილი არ გააჩნდა, ენეოდა მომთაბარე ცხოვრებას და დაკავებული იყო მესაქონლეობით. ასეთ ცხოვრებას ხელს უწყობდა მათი განლაგება იტყიან მასივებში, სადაც მესაქონლეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობები არსებობდა. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის ფაქტიც, რომ საერთოდ დოლმენური კულტურის ნაბინადარი ადგილები ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიის ფარგლებს გარეთ იშვიათადაა ცნობილი.¹

საინტერესოა, რომ ადრე ბრინჯაოს დასასრულისა და შუა ბრინჯაოს იმ ნამოსახლარებზე (ახრაკაპში, პალი, გუანდრა, შრომა, გუმისთა I, გუმისთა II, კამანი I, მაჭარა II-III ფენები, ივაშჩენკო და სხვ.), რომელსაც ჩვენ თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე დოლმენურ კულტურას ვაკუთვნებთ, ყველგან თხელი კულტურული ფენებია გამოვლენილი და არსად არ ჩანს ხანგრძლივი, ინტენსიური ცხოვრების კვალი. შესაძლოა ეს ფაქტი იმის მაჩვენებელი იყოს, რომ მოხსენიებული ძეგლები სეზონური, დროებითი სადგომები იყო. აქ მაცხოვრებელი ხალხი დამჯდარ მიწათმოქმედებას არ მისდევდა და მათი ძირითადი საქმიანობა იყო მეცხ-

¹ ცნობილია მხოლოდ ორად-ორი ნამოსახლარი დოლმენური კულტურის გავრცელების არეალში. ერთი მდებარეობს მდ. ყუბანის მარცხენა შენაკად მდ. ბელაიას სანაპიროსთან ახლოს დეგუან-დახოვსკი (ადილია), მეორე კი გელენჯიკის კონცხთან. დეგენ-დახოვსკში გამოვლინდა მეტალურგიულ წარმოებასთან დაკავშირებული ნივთები: თიხის ყალიბები, ყუადაქანებული ცულის ყალიბის მოდელები, 17 ციცხვი და ა. შ. (**Марковин, 1978: 32-235, 257-258, სურ. 128-16, 129-1, 4**).

ვარეობა-მესაქონლეობა.

მკვლევართა ნაწილი აფხაზეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ დოლმენებს აკუთვნებს კოლხეთის დაბლობისა და მისი ბორცვოვანი ზოლის ადრე ბრინჯაოს ხანის კულტურას (**ჯაფარიძე 1976: 190-191; ფხაკაძე 1992: 238-239; ფხაკაძე 1993: 83, 110**).¹ თითქოსდა ამ ერთგვაროვანი კულტურის წრეში მდ.გუმისთის ჩრდილოეთით გამოყოფენ ლოკალურ ვარიანტს თავისი დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნებით: დაკრძალვის წესი, დოლმენები, დასახლებები ტერასაზე, სოჭი-ადღერის ტიპის ქვის თოხები და სხვა ნიშნები, რომლებიც უფრო განიცდიდა ჩრდილოურ გავლენებს მაიკოპ-ნოვოსვაბოდნიას მხრიდან (**ბარამიძე 1999: 24**). დასაშვებად მიაჩნიათ ამ რეგიონის ძველი აფხაზური ეთნოსისადმი მიკუთვნება. უფრო ფართო სპექტრში წარმოუდგენიათ ეს საკითხი. კერძოდ, თვლიან, რომ დოლმენების გავრცელების მთელი არეალი ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიის ჩათვლით აფხაზურ-ადიღურ ტომების განსახლების ადგილი უნდა ყოფილიყო (**Марковин, 1978: 183-291**). ამიტომ სწორედ ამ ტომებს უკავშირებენ სამარხების მშენებლობას.

ზოგიერთი მკვლევარი დოლმენური კულტურის მატარებლად თვლის პროტოკოლხური კულტურის მოსახლეობის ნაწილს, რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში ტოვებს დაბლობ ზონას და ინაცვლებს მთაში. ამ ეთნოკულტურულ ძვრებს უკავშირებენ თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე დოლმენების გაქრობას (**ბარამიძე 1998: 132**). რამდენად სწორი უნდა იყოს არქეოლოგიურად ამ მომენტის დაკავშირება (მეორადი დაკრძალვის რიტუალი, სამკაული, დოლმენური არქიტექტურა) ბრილისა და თლიას სამაროვნებთან, ძნელი სათქმელია.

მიღებულია დოლმენების დათარიღება ძვ.წ 2000-1600წწ. (ლ. სოლოვიოვი), ძვ.წ III-II ათასწლეულის მიჯნით (ბ. კუფტინი), 2400-2200წწ. (ადრეული ჯგუფის) და 2200-1800წწ. (გვიანდელი ჯგუფის). ყველაზე ადრეულ უხვრელო დოლმენებს საზღვრავენ ძვ.წ. XXVII-XXVI საუკუნეებით, ყველაზე გვიანდელს კი – ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეებით (**ჯაფარიძე, 1976: 183-192; ჯაფარიძე, 2006: 47**).

ამდენად, ჩვენ საქმე უნდა გვქონდეს მეურნეობის ხასიათით სრულიად განსხვავებულ ორ კულტურასთან. პროტოკოლხური კულტურა ეს არის ძირითადად ბარის ძეგლების კულტურა, რომლის მატარებელი უძველესი ქართველური ეთნიკური ნაკადი – სვანურენოვანი მოსახლეობა – მისდევდა დამჯდარ მიწათმოქმედებას. ამის დამადასტურებელი ნამოსახლარებზე გამოვლენილი ხანგრძლივი ცხოვრების ამსახველი ინტენსიური კულტურული ფენები, მრავალრიცხოვანი სამიწათმოქმედო

¹ უფრო კონკრეტულად აფხაზეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ ემერის დოლმენების ადრეულ ფენებს, ანაკლია პირველთან (ქვედა ფენა) და ოჩამჩირესთან ერთად აერთიანებენ კოლხეთის დაბლობისა და მისი ბორცვოვანი ზოლის ადრეებრინჯაოს ხანის კულტურაში, რომელსაც საფუძვლად დაედო დასავლეთ საქართველოს ნეოლითი (**ჯაფარიძე 1976: 190-191; ფხაკაძე 1993: 83,110**).

იარაღები, მარცვლეული კულტურის მრავალგვარი ჯიშები და ა.შ. დოლმენები კი როგორც აღინიშნა მესაქონლე ხალხის კულტურაა, რომლებიც ეწეოდნენ მომთაბარე ცხოვრებას და ხშირად იცვლიდნენ ნაბინადარ ადგილებს. ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთში დოლმენები (ფსხუ, სანჩარი, დოუ, აზანთა, სული, ჩხალთა, ჯამპალი და ა.შ.) უპირატესად უკავშირდება ისეთ ადგილებს, სადაც ბილიკები და გადასასვლელები გადიოდა, რომლითაც სარგებლობდა მწყემსები ცხვრის ფარის გადარეკვის დროს (Марковин, 1978: 55).

უნდა ვიფიქროთ, რომ დოლმენური კულტურის მატარებელი ხალხი უნდა ყოფილიყო პირველი მიმგნები და ამთვისებული კოდორისა და ბზიფის სათავეებში მდებარე სამთამადნო წარმოების ძეგლების, რომლებიც განლაგებულია სუბალპურ-ალპურ ზონებში და ერთმანეთს უკავშირდებოდნენ უძველესი სამიმოსვლო გზებითა და ბილიკებით. სავარაუდოდ ისინი მისდევდნენ მესაქონლეობას(მომთაბარე ცხოვრებას), ხშირად ინაცვლებდნენ საცხოვრებელ ადგილებს მაღალმთიან საიალლო საძოვრებზე, მუდმივ მოძრაობაში იყვნენ და იცვლიდნენ საცხოვრებელ ტერიტორიებს. ამიტომაცჭირსმათინაბინადარიადგილებისმოძიება. მთიან აფხაზეთში სპილენძის მადნის ექსპლოატაციის დასაწყისი ძირითადად ქრონოლოგიურად თანხვედრაშია დოლმენების ქვედა ფენების ასაკთან.

ამრიგად, ვფიქრობთ, რომ კოლხეთის დაბლობის ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის კულტურების გავრცელების არეალებში შედის მთელი ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორია უფრო მძლავრად ქ. სოხუმამდე, შედარებით სუსტად კი მდ. ფსოუმდე. აქ მათ აქვთ შეხვედრები განსხვავებულ და მონათესავე სამხრეთ დოლმენურ და სოჭი-ადლერის ტიპის ქვის თოხების მატარებელ კულტურებთან, რომელებიც მთელ რიგ ძეგლებზე არაერთი ელემენტების მიხედვით ვლინდება (ჯიბლაძე, 1997: 118). თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე გავრცელებული მომდევნო გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხური კულტურა, ზოგიერთი ლოკალური თავისებურებების გათვალისწინებით, მძლავრადაა წარმოდგენილი, რაც სხვა მკვლევარებთან ერთად ჩვენს მიერ არაერთხელ აღინიშნა (ჯიბლაძე, 1997: 119; ჯიბლაძე, 2007: 120). საინტერესოა, რომ ზოგიერთი მკვლევარი კოლხური კულტურის აღმნიშვნელად იგივე მნიშვნელობით ხელოვნურად იყენებს ტერმინს ოჩამჩირული კულტურის გვიან საფეხურს (Воронов, 1971: 20), რომელიც არასწორად მიგვაჩნია. ვფიქრობთ, მდ. გუმისთასა და მდ. ფსოუს შორის მოქცეული ტერიტორია უნდა იყოს კოლხეთის დაბლობის ადრე და შუაბრინჯაოს ხანას კულტურებისა და დოლმენური კულტურის შეხვედრების ადგილი, საკონტაქტო ზონა. პროტოკოლხური და დოლმენური კულტურების თანხვედრის ძეგლებად მიგვაჩნია (გუმისთა I, ჯამპალ I, პალი, ახრა-კაპში, აჭანდარა, კამანი I და სხვ.) (ჯიბლაძე, 2007: 107).

აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში გამოვლენილი დოლმენე-

ბი, როგორც ჩანს, საერთო დოლმენური კულტურის შემადგენელი ნაწილი უნდა იყოს. ისინი ატარებენ რამდენიმე განსხვავებულ ლოკალურ ხასიათს, რომელიც გამოიხატება მთელი რიგი ნიშნების მიხედვით: ტრაპეციისებური ფორმის დოლმენები, საჩხერული ტიპის ლითონის ყუადაქანებული ცულები, კაჟის ისრისპირები და ა.შ. ეს გამოწვეული უნდა იყოს იმითაც, რომ ისინი მოქცეულნი არიან დასავლეთ საქართველოს ადრე და შუა ბრინჯაოს ხანის (პროტოკოლხური კულტურა) კულტურების არეალში, უფრო მძლავრად მდ. გუმისთამდე, უფრო სუსტად კი მის ჩრდილოეთით. ის დოლმენები რომლებიც გამოვლენილია მდ. გუმისთისა და ფსოუს ტერიტორიებს შორის უფრო განიცდის ჩრდილო კავკასიის დოლმენური კულტურის გავლენებს. ეს გამოიხატება დოლმენების ხელოვნური მინაყრილის ქვეშ მოქცევაში, ხუბის დოლმენის ყუახვრელიანი ლითონის ცულით, სოჭი-ადღერის ტიპის ქვის თოხების გავრცელებით, განსხვავებული თიხისა და კაჟის ნაწარმით და ა.შ.

	МЕЛКИЙ ИНВЕНТАРЬ	ФРАГМЕНТЫ ОРНАМЕНТИРОВАННОЙ КЕРАМИКИ	ТИПЫ РУЧЕК И ЭЛЕМЕНТЫ ФОРМЫ СОСУДОВ	СЛОИ
1				ВЕРХНИЙ
2				СРЕДНИЙ
3				НИЖНИЙ

ბიბლიოგრაფია:

- *ბარამიძე, 1998 – ბარამიძე მალხაზ.* აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთი ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ხელნაწერი. თბ., 1998;
- *ბარამიძე, 1999 – ბარამიძე მალხაზ.* ძვ.წ. III-II ათასწლეულების არქეოლოგიური კულტურები და მათი ეთნიკური ატრიბუცია, – საქართველო-ავხაზეთის მოამბე. №2-3. თბ., 1999;
- *ბაგმოშიძე., 2004 – გაგოშიძე იულონ, მახარაძე გ., ქორიძე ე., გოგიბერიძე ნ.* ითხვისის ნამოსახლარი, – არქეოლოგიის ჟურნალი. შალვა ამირანაშვილის სახელობის საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი. №3. თბ., 2004;
- *მომბაძე, 1997 – გოგაძე ელგუჯა.* კოლხური კულტურის გენეზისის ერთი ასპექტის შესახებ, – კრებ.: გურია. ტ. 2. თბ., 1997;
- *ლანჩავა., 2004 – ლანჩავა ომარ, ისაკაძე რ.* არქეოლოგიური გათხრები ბაგრატის ტაძრის ინტერიერში, – ქართველური მემკვიდრეობა. ტ. 8. ქუთაისი, 2004;
- *ლომთაძე, 2000 – ლომთაძე გ.* მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები, – არქეოლოგიის ჟურნალი. №1. თბ., 2000;
- *მიქელაძე, 1974 – მიქელაძე თეიმურაზ.* ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის ისტორიიდან. თბ., 1974;
- *პაპუაშვილი., 2006 – პაპუაშვილი ნანა, ჯიბლაძე ლერი, პაპუაშვილი რევაზ.* კოლხეთის ენეოლითის, ადრებრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის სამაროვნების გავრცელების რუკა, – ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში. №17-18, 2006;
- *პაპუაშვილი., 2013 – პაპუაშვილი რევაზ, პაპუაშვილი იოსებ.* შავი ზღვის პალეოორეჟიმი და მისი გავლენა კოლხეთის დაბლობის დასახლებებზე (ძვ.წ. III-I ათასწლეულებში). თბ., 2013;
- *საღრაძე., 2007 – საღრაძე ვაჟა, ჯიბლაძე ლერი, პაპუაშვილი რევაზ.* პროტოკოლხური ნამოსახლარების შესწავლის ისტორიისათვის, – კრებ.: გურია. ტ. 5. თბ., 2007;
- *ინანიშვილი., 2010 – ინანიშვილი გივი, მაისურაძე ბესარიონ, გობეჯიშვილი გერმანე.* საქართველოს უძველესი სამთამადნო და მეტალურგიული წარმოება (ძვ.წ III-I ათასწლეულები). თბ., 2010;
- *ფხაკაძე, 1978 – ფხაკაძე გურანდა.* მტკვარ-არაქსისა და ადრებრინჯაოს ხანის კულტურების ზოგიერთი შეხვედრა დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, – საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი. თბ., 1978;
- *ფხაკაძე, 1992 – ფხაკაძე გურანდა.* ენეოლით-ადრებრინჯაოს ხანა დასავლეთ საქართველოში, – საქართველოს არქეოლოგია. ტ. 2. თბ., 1992;
- *ფხაკაძე, 1993 – ფხაკაძე გურანდა.* დასავლეთ ამიერკავკასია ძველი წელთაღრიცხვის III ათასწლეულში. თბ., 1993;
- *ფხაკაძე, 1999 – ფხაკაძე გურანდა.* კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანის კულტურის კვლევის ზოგიერთი ასპექტი – ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში. №2. თბ., 1999;
- *ქავთარაძე, 1981 – ქავთარაძე გიორგი.* საქართველოს ენეოლით-ადრებრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურების ქრონოლოგია ახალი მონაცემების შუქზე. თბ., 1981;

- *ჰაფარიძე, 1976* – **ჯაფარიძე ოთარ**. ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის. თბ., 1976;
- *ჰაფარიძე, 2003* – **ჯაფარიძე ოთარ**. საქართველოს არქეოლოგია. თბ., 2003;
- *ჰაფარიძე, 2006* – **ჯაფარიძე ოთარ**. ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის დოლმენები, – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №17-18, 2006;
- *ჰიბლაძე, 1997* – **ჯიბლაძე ლერი**. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნა-მოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია პერიოდიზაცია (*ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის მასალების მიხედვით*). თბ., 1997;
- *ჰიბლაძე, 2007* – **ჯიბლაძე ლერი**. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები. თბ., 2007;
- *АПАКИДЗЕ., 1987* – **Апакидзе Андрия, Бурчуладзе А.** Радиоуглеродное датирование археологических и палеоботанических образцов Грузии. Тб., 1987;
- *БЖАНИЯ, 1973* – **Бжания Вадим Викторович**. Поселения Очамчирской культуры в горах Абхазии, – *Кавказ и Восточная Европа в древности*. Посвящается памяти Е. И. Крупнова. М., 1973;
- *ВОРОНОВ, 1971* – **Воронов Юрий Николаевич**. История Абхазии от древнейших времен до раннего средневековья. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук*. М., 1971
- *ГОГАДЗЕ, 1987* – **Гогодзе Элгуджа М.** Хронология памятников Колхидской культуры эпохи Средней бронзы и некоторые вопросы культурной отрибуции вариантов общеколхидской культуры эпохи ранних металлов, – *Кавказ в системе палеометаллических культур Евразии*. Материалы I симпозиума – «Кавказ и Юго-восточная Европа в эпоху раннего металла» (Телави-Сигнахи 1983). Редакторы: Доктор исторических наук *К. Н. Пицхелаури*, доктор исторических наук *Е. Н. Черных*. Тб., 1987;
- *ДЖАНЕЛИДЗЕ, 1980* – **Джанелидзе Н.** Палеография в Грузии в Голицене. Тб., 1980;
- *МАРКОВИН, 1978* – **Марковин Владимир Иванович**. Дольмены Западного Кавказа. М., 1978;
- *МАРКОВИН, 1994* – **Марковин Владимир Иванович**. Дольмены Западного Кавказа, – *Эпоха бронзы Кавказа и Средней Азии*. Ранняя и средняя бронза Кавказа. Ответственные редакторы тома доктора исторических наук *К. Х. Кушнарева*, *В. И. Марковин*. М., 1994 (ელ. ვერსია: http://apsnyteka.org/1198-epokha_bronzy_kavkaza_i_srednei_azii.html);
- *ПХАКАДЗЕ, 2009-2010* – **Пхакадзе Гуранда**. Колхидская раннебронзовая культура, – *Археология Кавказа*. №2-3. Посвящается светлой памяти академика Отара Лордкипанидзе. Тб., 2009-2010 (ელ. ვერსია: http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/142389/1/Arxeologia_Kavkaza_2009-2010_N2-3.pdf);
- *СОЛОВЬЕВ, 1958* – **Соловьев Лев Николаевич**. Новый памятник культурных связей Кавказского Причерноморья в эпоху неолита и бронзы. Стоянка воронцовской пещеры, – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории АН Грузинской ССР*. Т. 29. Сухуми, 1958;
- *СОЛОВЬЕВ, 1958* – **Соловьев Лев Николаевич**. Погребение дольменной культуры в Абхазии и прилегающей части Адлерского района, – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории АН Грузинской ССР*. Т. 31. Сухуми, 1960.
- *ХАХУТАИШВИЛИ, 1984* – **Хахутаишвили Давид**. Природа и человек в Приморском полосе Колхиды в э эпоху Голицена, – *Кавказо-Ближневосточный сборник*. Т. 8. Тб., 1984.

REVAZ KHVISTANI, LERI JIBLADZE¹

INTERACTION OF PROTO-COLCHIS AND DOLMENIAN CULTURE
ON THE MODERN ABKHAZIAN TERRITORY
(GENERAL REVIEW)

It is likely that the Coastline of Kolkheti lowland and its surrounding territory has been the main point of Proto-Colchis culture formation (I, II stage – Early and Middle Bronze Age) in these places has been found the earliest monuments of the mentioned culture. We consider that whole North-West Colchis territories are included in the areas of extension of Early and Middle Bronze Age of the Colchis lowland, strongly to Sokhumi and more weakly to river Psou. Here they meet to different, relative cultures of stone hoes of South – Dolmenian and Sochi-Adleri.

¹ *Revaz Khvistani* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University; *Leri Jibladze* – Doctor of Historical Sciences; Center of Archaeology of the Ot. Lordkipanidze National Museum of Georgia, Senior Researcher.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ლერი ჯიბლაძე¹

ბორის კუფტინი – კოლხეთის დაბლობის
ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის
გამორჩეული მკვლევარი

კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის საკითხების შესწავლას XX საუკუნის 30-იანი წლების შუა ხანებიდან საფუძვლად დაედო ნამოსახლარების მასალები. პირველი ძეგლები, სადაც წარმოებული იქნა არქეოლოგიური სამუშაოები. ეს იყო: ქვალონის ნაოხვამუ, ანაკლია I, ოჩამჩირე, დაბლაგომი და შემდეგ კი ყულევის ნამოსახლარი (ხოშტარია, 1946: 77-82; Күфтин, 1950: 1,121-274). ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არ არსებობდა ხელსაყრელი პირობებები სისტემატური არქეოლოგიური კვლევა-ძიებისა და მეცნიერების ამ დარგის განვითარებისთვის. ნამოსახლარების შესწავლაში იდგმებოდა პირველი ნაბიჯები; არ არსებობდა შესადარებელი მასალები და აბსოლუტური დათარიღების მეთოდები. ყოველივე ამის გამო ძალზე ძნელი იყო ცალკეული ქრონოლოგიური პერიოდებისა და ეტაპების გამოყოფა. თუმცა მკვლევართა გარკვეული ნაწილის მიერ დაზვერვებითა და მცირე მასშტაბის გათხრების ჩატარებით იყო გარკვეული ცდა კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების (ნაოხვამუ, ოჩამჩირე, ყულევი) პირველი ზოგადი ქრონოლოგიის გადმოცემისა (Крупнов, 1934: 108-110; Иващенко, 1936: 36; Иессен, 1937: 251-252; Гоголишвили, 1940: 109-110; ნიორაძე, 1941: 323-336; ხოშტარია, 1944: 77-82). მათ მიერ ძირითადად სწორედ იქნა განსაზღვრული სამოსახლო ბორცვების ქრონოლოგიური ჩარჩოები. თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა ძეგლების რამდენადმე დაძველებასა და ძნელად დამაჯერებელ გაზვიადებულ თარიღებს.

სწორედ ამ პერიოდში, როდესაც საჭირო იყო არქეოლოგიური მეცნიერების სწორი მიმართულებით განვითარება, კოლხეთში სამეცნიერო ასპარეზზე გამოჩნდა ბ. კუფტინი. მიუხედავად იმისა, რომ მას არ

¹ ლერი ჯიბლაძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი; საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთ. ლორთქიფანიძის სახელობის არქეოლოგიის ცენტრი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი.

შეუსწავლია ნაოხვამუ და ანაკლია ¹, გამთხრელების ინფორმაციაზე დაყრდნობით გადმოგვცა აღნიშნულ ძეგლთა სრული სტრატეგრაფიული დახასიათება, გამოყო ცალკეული ფენები, ქრონოლოგიური ეტაპები და პერიოდები. შეისწავლა მონაპოვარი მასალა. პირველმა მოგვცა კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კერამიკის დახასიათება და მეცნიერული განზოგადება. ყოველივე ეს აისახა მის მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომში (Куфтин, 1950). აღსანიშნავია, რომ ბ. კუფტინის მიერ ქრონოლოგია-პერიოდიზაციაზე გამოთქმული მეცნიერული დებულებები, დღესაც ძალაში რჩება და ბევრი არაფერი შეცვლილა.

ცნობილმა მეცნიერმა ხმელთაშუაზღვისპირეთის, მცირე, წინა აზიისა და სხვა რეგიონების მასალებთან ურთიერთშედარებისას მოიძია გარკვეული პარალელები, შექმნა დათარიღების ერთგვარი მყარი საყრდენები, რომელიც გამოიყენა კოლხეთის დაბლობის ნამოსახლარებზე ცალკეული ქრონოლოგიური ეტაპებისა და პერიოდების გამოყოფისას.

ბ. კუფტინმა ნაოხვამუს ნამოსახლარზე 3 კულტურული ფენა გამოყო, რომელთაგან ქვედა მიაკუთვნა შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულს, მომდევნო შუა ფენა კი გვიანბრინჯაოს ეტაპს (Куфтин, 1950: 152; 193-238, სურ. 48). ამ ძეგლის ზედა ფენის დათარიღებისას ერთმანეთის შესატყვისად ხშირად იყენებს ტერმინებს: აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ყველაზე ადრეული ბერძნული კოლონიზაციის თანადროული, კოლხურ-ყობანური პერიოდი, გვიანბრინჯაოს დასასრული და ადრერკინის ხანა (Куфтин, 1950: 114, 182, 188, 193, 237). მას შემდეგ კოლხეთის დაბლობზე გაითხარა ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის არაერთი ნამოსახლარი, სადაც, ბუნებრივია, სხვა პრობლემებთან ერთად განხილული იქნა ქრონოლოგიის საკითხებიც. საინტერესოა, დღევანდელი მონაცემებით როგორ გამოიყურება ბ. კუფტინის ნაოხვამუს ქრონოლოგიური ცხრილი, განიცადა თუ არა რაიმე სერიოზული ცვლილებები. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ძეგლის სწორი ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცევა დადასტურდა ჭალადიდის ზურგას, ნამჭედურის, ნოსირი III-ის, ფიორის ცენტრალური ბორცვისა და სხვა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების სტრატეგრაფიული ძირელებითა და ნივთიერი მასალით. ამ მხრივ განსაკუთრებით გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ

¹ ბ. კუფტინმა, ნ. ხოშტარისთან ერთად, მონაწილეობა მიიღო დაბლაგომის ნამოსახლარზე წარმოებულ მოკლევადიან და მცირე მასშტაბიან გათხრებში. იგი მეთვალყურეობას უწევდა ოჩამჩირის ნამოსახლარზე ჯერ მ. ივანენკოს, შემდეგ კი ლ. სოლოვიოვის ხელმძღვანელობით მიმდინარე არქეოლოგიურ სამუშაოებს. ბ. კუფტინმა გათხრების დაწყებამდე დაზვერები ჩაატარა ნავსადგურის მშენებლობის ზონაში და დაადგინა ამ ძეგლზე ანტიკური და ადრელითონების ხანის ფენები (Куфтин, 1950: XXV, 265-266). მან ასევე დაზვერა ოჩამჩირის ზღვისპირა ზოლში მდებარე დიუნური სადგომი. იგი ერთ-ერთი პირველი შეეხო (ლ. სოლოვიოვთან ერთად) დიუნური კერამიკის დახასიათებას, დათარიღებისა და ფუნქციონალური დანიშნულების საკითხებს (Куфтин, 1950: 274-297).

ყულევის მრავალფენიან ნამოსახლარზე, სადაც გამოყოფილი იქნა გვიანბრინჯაო-ადრეკინის ხანის სამი კულტურული ფენა (**პაპუაშვილი, 2014: 192-205**), რომლის ნივთიერი მასალა თითქმის მთლიანად იმეორებს ნაოხვამუს ქრონოლოგიური ცხრილის მონაცემებს. ნაოხვამუს დათარიღებაში მხოლოდ მცირედი კორექტივი იქნა შეტანილი. შედარებით ახალი მონაცემების გათვალისწინებით ნაოხვამუს ქვედა ფენა დათარიღდა ძვ. კოლხური I ეტაპის ადრეული საფეხურით (დაახლოებით ძვ.წ. XIV-XIII სს.). ნაოხვამუსა (ქვედა ფენა) და მის სინქრონულად მიჩნეულ ყულევის, ზურგას, ქვედა ფენებისა და ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის (III ფენა) მასალებს წინ უნდა უსწრებდეს თიხის ნაწარმის ერთი ჯგუფი (ანაკლია I – მესამე ფენა, ნამჭედურის VI ფენა, ფიჩორის IV კულტურული ფენა, ერგეტა IV ფენა), რომელიც შეიცავს შუა და გვიანბრინჯაოს ხანის საწყისი საფეხურისათვის დამახასიათებელ ნარევ კერამიკას.

კოლხეთის დაბლობის ზოგიერთ ნამოსახლარებზე სწორედ ამის საფუძველზე იქნა გამოყოფილი გარდამავალი ხანის თიხის ნაწარმი (ძვ.წ. XVI-XV სს.) (**მიკელაძე, 1990: 14; ჯიბლაძე, 1990: 19-23; ჯიბლაძე, 1997: 110-111; ბარამიძე, 1998: 117-129**). ამ მასალის შემცველი ფენა ნაოხვამუს ნამოსახლარზე არ აღმოჩენილა. ცხადია, რომ ყოფილიყო ბ. კუფტინს მისი არსებობა მხედველობის არედან არ გამოორჩებოდა.

ბ. კუფტინმა ერთ-ერთმა პირველმა გამოთქვა მოსაზრება მემკვიდრეობითი კავშირების არსებობაზე კოლხეთის შუაბრინჯაოსა და გვიანბრინჯაოს ხანის ყუამილიან და კოლხური ცულების სხვადასხვა სახეობებს შორის (**კუფტინ, 1941: 17**).

მკვლევარმა ანაკლია I-ის ნამოსახლარზე 4 კულტურული ფენა გამოყო (**კუფტინ, 1950: 246-257**). ქვედა ფენა მიაკუთვნა ადრელითონების ხანას (ადრებრინჯაოს პერიოდი – ძვ.წ III-II ათასწლეულების მიჯნა), მომდევნო ფენები განსაზღვრა შუაბრინჯაოს ხანით, ხოლო ზედა ფენა კი დაათარიღა არუგვიანეს გვიანბრინჯაოს ხანის დასაწყისით (**კუფტინ, 1950: 152**).

აღსანიშნავია, რომ მის მიერ შემუშავებული ანაკლია I-ის ქრონოლოგია დღესაც ძირითად სახელმძღვანელოს წარმოადგენს კოლხეთის დაბლობის ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის კულტურების გამოყოფისას. მთავარი ის არის, რომ მან ძირითადად სწორედ განსაზღვრა ანაკლია I-ის კულტურული ფენების ქვედა და ზედა ქრონოლოგიური ჩარჩოები, რაც მომდევნო პერიოდში არაერთხელ დადასტურა კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე შესწავლილი ძეგლების მონაცემებით (ისპანი, ფიჩორის ცენტრალური ნამოსახლარი, ერგეტა, ნაკარღალი, ფიჩორის №6 ბორცვი და სხვ.).

ბ. კუფტინი ანაკლია I-ის შუაბრინჯაოსა და ნაოხვამუს გვიანბრინჯაოს ხანის მასალას შორის განსხვავებას ხსნიდა არა მარტო მათ შორის არსებული ქრონოლოგიური სხვაობით, არამედ რაღაც ეთნიკური და სამეურნეო თავისებურებებით, რომელიც რიონის დაბლობის უძველეს მო-

სახლეობას განასხვავებდა მთისწინა და ზღვისპირა მობინადრეებისაგან (Куфтин, 1950: 256-257). თ. მიქელაძემ ბ. კუფტინის ეს მოსაზრება არ გაიზიარა, რადგან მისი აზრით ნაოხვამუსა და ანაკლია I-ის ტიპის კერამიკა გვხვდება როგორც მთისწინა, ასევე ზღვისპირა ზოლში (მიქელაძე, 1974: 51). იგი ასევე არ დათანხმდა ნაოხვამუს ბ. კუფტინისეულ დათარიღებას და მასალათა ერთგვაროვნობის გამო სამივე ფენა მიაკუთვნა გვიანბრინჯაოს ხანის ადრეულ საფეხურს (მიქელაძე, 1974: 51).

ბ. კუფტინს ეკუთვნის ოჩამჩირისა (ლ. სოლოვიოვთან ერთად)¹ და დაბლაგომის ნამოსახლარებზე ცალკეული კულტურული ფენების გამოყოფა (Куфтин, 1950: 82-147). მან ოჩამჩირის უძველესი ფენა ენეოლითის (ადრელითონების) ხანას მიაკუთვნა (ძვ. წ. III-II ათასწლეულების მიჯნა) და ქილოფის ანაბეჭდიანი ძირებით დაუკავშირა დაბლაგომისა და ანაკლია I-ის (მეორე ფენა) ნამოსახლარებს (Куфтин, 1940: 12; Куфтин, 1950: 137). ბ. კუფტინს კოლხეთის დაბლობის ამ უძველესი ფენების დათარიღებისას მოჰყავს პარალელური მასალა (მაგალითად თიხის ჭურჭლის ძირებზე გამოყვანილი ქილოფის ანაბეჭდები) პალესტინის ენეოლითადრებრინჯაოს ხანის კერამიკიდან. აღსანიშნავია, რომ მკვლევარმა დაბლაგომის ზედა ჰორიზონტზე მტკვარ-არაქსის ტიპის კერამიკასთან ერთად შეამჩნია ოჩამჩირისა და ანაკლია I-ის უძველესი ფენებისთვის დამახასიათებელი თიხის ნაწარმი. ამით ერთგარი წინაპირობა შექმნა გარკვეულ ეტაპზე კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანისა და მტკვარ-არაქსული კულტურების (ფინალური ეტაპი) ურთიერთსინქრონიზაციისათვის.

ბ. კუფტინმა გამოთქვა მოსაზრება ოჩამჩირის ნამოსახლარებზე აღმოჩენილი შავპრიალა კერამიკის წარმომავლობის შესახებ. თიხის ნაწარმის ამ ჯგუფს მიანიჭა დამათარიღებელი მნიშვნელობა და შორეული პარალელები მოუძებნა მცირე აზიის, ხმელთაშუაზღვისპირეთის, სირიისა და შვეიცარიის ხიმინჯებიანი ნაგებობების (ქვედა ფენა) ენეოლითური სტადიის ანალოგიური თიხის ნაწარმის სახით (Куфтин, 1940: 12; Куфтин, 1950: 267-268). იგი ამის პარალელურად თვლიდა, რომ ოჩამჩირის ნამოსახლარის შავპრიალა კერამიკა გარკვეულ პარალელებს პოულობდა ამიერკავკასიის ციკლოპური ნაგებობების (ბეშთაშენი) თიხის ჭურჭელთან (Куфтин, 1950: 12). მართალია ეს პრობლემური საკითხი არ არის გადაჭრილი, მაგრამ ერთი რამ ცხადი უნდა იყოს. აკად ბ.კუფტინმა ამ მიმართულებით ერთ-ერთმა პირველმა გაკვალა გზა და დღესაც კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე შავპრიალა კერამიკის წარმომავლობას

¹ ლ. სოლოვიოვს გარკვეული დამსახურება მიუძღვის ოჩამჩირის ნამოსახლარის შესწავლაში და ამ ძეგლის თარიღის სწორად განსაზღვრაში. თუმცა იგი ზოგიერთ საკითხს მეტად ცალმხრივად და ტენდენციურად აშუქებდა (Соловьев, 1958: 115-135). მისი დამსახურება განსაკუთრებით დიდია აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში გავრცელებული დიუნური სადგომების კვლევა-ძიებისა და დათარიღების საკითხებში (Соловьев, 1958: 265-286).

ყველაზე მეტად უკავშირებენ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებულ ბედენურ და თრიალეთურ კულტურებს (ტექნოლოგიური გავლენები, გაცვლა-გამოცვლა და სხვ) (ჯიბლაძე, 2007: 50-51).

ბ. კუფტინმა პირველმა მიაქცია ყურადღება კოლხეთის დაბლობისა და გარე სამყაროს ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ზოგიერთი მასალის სახეობას შორის არსებულ მსგავსებაზე. კერძოდ, ნაოხვამუს გარკვეული ჯგუფის კერამიკასა (რქისებური შვერილიანი ყურები, პარკეტული ორნამენტი, ლაყურისებური შემკობა, თიხის ჭურჭლის ზოგიერთი ფორმა და ა.შ) და ამ ძეგლიდან მომდინარე ბრინჯაოს მასრიან ისრისპირს მოუძებნა შორეული პარალელები გარე სამყაროდან (სარდინია, დუნაის აუზი), განსაკუთრებით კი ჩრდილოეთ იტალიაში, მდ. პოს დაბლობზე გავრცელებულ ტერაამარების კულტურის მასალებში (Куфтин, 1950: 178-179; 223-237, სურ. 63). ბ. კუფტინმა პირველმა შენიშნა კოლხეთის დაბლობისა (ნაოხვამუ, დიხა-ზურგა, გორუაფილი და სხვ.) და ტერაამარების სამოსახლო ბორცვებს შორის მსგავსება კონფიგურაციითა და ხის არქიტექტურით (Куфтин, 1950: 223-224). აღსანიშნავია, რომ მის მიერ გამოთქმული მოსაზრება კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის არტეფაქტების კონტაქტებზე ტერაამარებისა და სხვა რეგიონების მასალასთან სპეციალისტები დღესაც ხშირად იმონმებენ და აქტუალურად განიხილება (თ. მიქელაძე, ჯ. აფაქიძე). ბ. კუფტინმა გამოთქვა ვარაუდი, რომ კოლხეთის დაბლობის დიხა-გუძებები უნდა ეკუთვნოდეს ცალკეულ საოჯახო გვაროვნულ დასახლებებს. მისი ეს მოსაზრება ალბათ მისაღები უნდა იყოს (Куфтин, 1950: 172-173).

ბ. კუფტინის შემდეგ კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების ქრონოლოგიაზე არაერთმა მკვლევარმა გაამახვილა ყურადღება. აღსანიშნავია, რომ ეს საკითხები ძირითადად წყდებოდა ცალკეული რეგიონების, ძეგლებისა და ეპოქების მიხედვით. მათი შეფარდება-სინქრონიზაცია, კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ნამოსახლარების ეტაპობრივი განვითარება და ერთიანი სურათი საკმაოდ ბუნდოვნად იკვეთებოდა. ამ ნაკლოვანების აღმოფხვრა არაერთმა მკვლევარმა სცადა, რომელთაგან ჩვეინდა გამოვყოთ ის მეცნიერები, რომლებმაც, ჩვენის აზრით, განსაკუთრებული კვალი დატოვეს კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურების შესწავლაში. კონკრეტულად კი ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის საკითხების კვლევა-ძიების საქმეში.

თ. მიქელაძემ, პირველმა შეიმუშავა კოლხეთის დაბლობის კერამიკის ეტაპობრივი პერიოდიზაცია, რომლის განვითარებაში ოთხი საფეხური გამოყო (თ. მიქელაძე, 1974: 49-57). აქედან ბრინჯაო-ადრერკინის ხანას შეესაბამება უძველესი, (პროტოკოლხური) და ძველკოლხური (ძვ. კ I და ძვ. კ. II ეტაპები) პერიოდები. განსაზღვრა თითოეული ეტაპისთვის დამახასიათებელი ნივთიერი მასალა, მათი ქრონოლოგიური ჩარჩოები. ამდენად თ.მიქელაძემ დააღაგა და ერთიან სისტემაში მოაქცია ბრინ-

ჯაო-ადრერკინის ხანის მასალები, შეიმუშავა პროტოკოლური და ძვ. კოლხური კერამიკის განვითარების ქრონოლოგიური ცხრილი, მოგვცა მათი სინქრონიზაცია ლითონის ინვენტართან (ცალკეული აღმოჩენები, განძები, სამაროვნები) (Микеладзе, 1990: ტაბ. XXVII). სტრატეგიკული ძეგლების მიხედვით, შედარებითი და რადიონახშირბადის მეთოდების გამოყენებით შექმნა ერთგვარი მყარი საყრდენები კოლხეთის დაბლობის კერამიკული მასალების დათარიღებისათვის.

მკვლევარი შეეცადა დაედგინა პროტო და ძველი კოლხური კულტურების გავრცელების არეალი და სცადა მათი ეთნიკური ატრიბუცია (მიქელაძე, 1974: 72). შეეხო კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების (საელიოს კურზია, წყემი, კოდორი I, ისპანი, ანაკლია I და სხვა) სტრატეგრაფიისა და ქრონოლოგიის საკითხებს. განსაკუთრებით საყურადღებოა მის მიერ შემუშავებული ჭალადიდის ზურგასა და ნამჭედურის ნამოსახლარის ქრონოლოგიური ცხრილი, სადაც შესაბამისად გამოყო 3 და 6 (დ. ხახუტაიშვილთან ერთად) კულტურული ფენა (მიქელაძე, 1978: 21-32; Микеладзе .., 1985: 9, 17, 19-20).

როგორც ვხედავთ, განსაკუთრებულია თ.მიქელაძის დამსახურება კოლხეთის დაბლობის ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის საკითხების შესწავლაში.¹ თუმცა აქაც შესაძლოა გარკვეული სიახლეების შეტანა. ვფიქრობთ, მის მიერ გამოყოფილ პროტოკოლხურ II ეტაპში ნოსირის ძირა ფენების ნაცვლად უნდა მოთავსდეს ფიჩორის ცენტრალური ბორცვისა და ანაკლია II-ის შუაბრინჯაოს ხანის მასალები.

ელ. გოგაძე ნოსირის, ნაჭვის ზურგასა და კეკელურის ზურგას მასალების მიხედვით შეეხო კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების ქრონოლოგიისა და სტრატეგრაფიის საკითხებს (გოგაძე, 1982). მკვლევარმა ნოსირის ნამოსახლარზე გამოყოფილი 4 კულტურული ფენა მიაკუთვნა შუა და გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სხვადასხვა საფეხურს. აღსანიშნავია, რომ ელ. გოგაძის მიერ ნოსირის ნამოსახლარის მიხედვით შემუშავებული ქრონოლოგიური ცხრილი დღესაც სამაგიდო წიგნს წარმოადგენს სპეციალისტებისთვის.

ელ. გოგაძემ, სხვა მკვლევართან ერთად, კოლხეთის დაბლობზე ერთ-ერთმა პირველმა შეისწავლა ძვ.წ VIII-VII სს-ების ოჩხომურისა (ჩხოროწყუს რაიონი) და მუხურჩის (მატვილის რ-ნი), „ნანისქვილარის“ საწარმოო ნამოსახლარები. დაადგინა, რომ ამ ძეგლებზე ფუნქციონირებდა ფერადი ქვების (კვარცი, აქატი, სარდიონი, ქალცედონი და სხვ.) დამამზადებელი მძივების საწარმოო სახელოსნოები, მათი დამუშავებისთვის განკუთვნილი მრავალფეროვანი დიდძალი იარაღებით (გოგაძე.., 2010:

¹ თ. მიქელაძემ დიდი სამუშაოები ჩაატარა კოლხური მეორადი დაკრძალვის სამაროვნების შესწავლის საქმეში. გამოყო სამარხთა ტიპები, ძირითადი დამახასიათებელი მასალა და დამაჯერებლად გვიჩვენა, რომ კოლხური მეორადი დაკრძალვის სამაროვნები ქრონოლოგიურად განეკუთვნება ადრერკინის ხანას (ძვ.წ. VIII.) (მიქელაძე, 1985).

160-167; აფაქიძე, 2001: 14-31).¹ ამ ტიპის ძეგლები ასევე გამოვლინდა სოფ. ნოქალაქევის ნამოსახლარზე ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეების ფენაში და სოფ. ბანძაში ზედაპირულად აკრეფილი მასალების მიხედვით (ლომიტაშვილი, 1999: 47-48).²

აკად. დავით ხახუტაიშვილმა ერთ-ერთმა პირველმა გაამახვილა ყურადღება ყულევის ნამოსახლარის ქრონოლოგიაზე, სადაც სხვა პერიოდთან ერთად გამოყო გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურულ ფენები [მიქელაძე და სხვ. 1973: 48-57]³. მან ამით გარკვეული წინაპირობა შექმნა ყულევის ნამოსახლარზე შემდგომში წარმოებული არქეოლოგიური სამუშაოებისას ქრონოლოგიური საკითხების სწორად განსაზღვრაში. დ. ხახუტაიშვილი ა. ინაიშვილთან ერთად სათავეებში დგას კოლხეთის დაბლობის ტორფქვეშა ნამოსახლარების (ისპანი) კვლევა-ძიების საქმეში (ხახუტაიშვილი, 1979: 7-11; ინაიშვილი, 1977: 69-90). იგი ჰოლოცენის ხანაში მიმდინარე ახალშავზღვურ ტრანსგრესიასა და ფანაგორიულ რეგრესიას უკავშირებს, როგორც ისპანის, ასევე კოლხეთის დაბლობის ზღვისპირა სანაპირო ზოლში განლაგებულ ენეოლით-ადრებრინჯაოს ხანის ფენების ტორფქვეშ მოქცევას (Хахутаишвили, 1984: 146-151). ეს მოსაზრება კოლხეთის დაბლობზე მომდევნო პერიოდში დადასტურდა ერგეტის „ონწყომიასის“ ტორფქვეშა და ჭოლიპას ნამოსახლარების აღმოჩენებით.

აკად. დ. მუსხელიშვილმა შეისწავლა კოლხეთის დაბლობის შუაბრინჯაოს ხანის კულტურის საეტაპო მნიშვნელობის ნამოსახლარი ანაკლია II. მას თ.მიქელაძესთან ერთად, ეკუთვნის ამ ძეგლის პირველი სტრატეგრაფიული დახასიათება და ქრონოლოგიის საკითხები (მიქელაძე, 1990: 19-20, 22).

ქართულ არქეოლოგიურ მეცნიერებაში პრეისტორიის ხანაში არ არსებობს საკითხი, რომელსაც აკადემიკოსი ო.ჯაფარიძე არ შეხებოდეს. იგი არაერთ ნაშრომში, რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა, განიხილავს დასავლეთ საქართველოს ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურებთან დაკავშირებულ პრობლემურ საკითხებს. მათ შორის ზოგადად გადმოგვცემს კოლხეთის დაბლობზე ბრინჯაო-ადრერკინის ხანაში გავ-

¹ ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ნოსირ-მუხურჩის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 1982-1987წწ. სტაციონალური არქეოლოგიური გათხრებით (ხელმძღვ.: ელ. გოგაძე) შეისწავლა სოფ. მუხურჩისა და სოფ. ოჩხომურის „ნანისქვილარის“ ნამოსახლარები.

² ელ. გოგაძის დამსახურება ასევე დიდია კოლხეთის დაბლობის ადრერკინის ხანის მეორადი დაკრძალვის სამაროვნებისა (Гогодзе, 1984: 28-54) და ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურების სხვა არაერთი პრობლემური საკითხების შესწავლაში. მათ შორის კი განსაკუთრებით გამოვყოფდით სამხრეთ კავკასიის, მათ შორის კოლხეთის, ბრინჯაოს მეტალურგიული წარმოების საკითხებისადმი მიძღვნილ არაერთ გამოკვლევას, რომლის ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა.

³ დავით ხახუტაიშვილი იმ პერიოდში ირიცხებოდა კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შემადგელობაში და უშუალოდ ხელმძღვანელობდა ყულევის ნამოსახლარზე მიმდინარე არქეოლოგიურ სამუშაოებს.

რცელებულ ნამოსახლართა ტიპებს, იძლევა კერამიკული მასალის დახასიათებასა და ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის საკითხებს (**ჯაფარიძე, 2003: 129-130, 185-191, 201-202**).

აკად. ოთ. ლორთქიფანის დამსახურება კოლხური კულტურის შესწავლის საქმეში ფასდაუდებელია. მან თავის ნაშრომებში ზოგადად არაერთხელ განიხილა კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურებთან დაკავშირებული პრობლემური საკითხები (**Лордкипанидзе, 1989: 189-219**).¹ მათ შორის, სხვა კატეგორიის ძეგლებთან ერთად, შეეხო აღნიშნული რეგიონისა და პერიოდის ნამოსახლარების დათარიღებისა და პერიოდიზაციის საკითხებს (**Лордкипанидзе., 1981: 92-314**).

პროფ. გ. გრიგოლიას ხელმძღვანელობით მომუშავე არქეოლოგიურ ექსპედიციასთან არის დაკავშირებული კოლხეთის დაბლობის ტერიტორიაზე არაერთი ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამოსახლო ბორცვის აღმოჩენა (**გრიგოლია., 1973: 17-38**). მას უკავშირდება ნამარნუს ნამოსახლარზე პირველი ქრონოლოგიის შემუშავება და ჟირ-სუკის ნამოსახლარზე გვიანბრინჯაოს ხანის ფენების გამოყოფა (**გრიგოლია., 1973: 29-31; გრიგოლია, 1973: 50-58**).

კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქრონოლოგიის საკითხების შესწავლაში დიდი დამსახურება მიუძღვის პროფ. მ. ბარამიძეს, რომლის ხელმძღვანელობით აფხაზეთის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ტერიტორიაზე შეისწავლა არაერთი ნამოსახლარი. მათ შორის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ფიჩორის დინა-გუძუბათა სისტემა. მ. ბარამიძე არაერთ სტატიაში შეეხო ამ კომპლექსში შემავალი ცენტრალური ბორცვის სტრუქტურისა და ქრონოლოგიის საკითხებს (**Барамидзе, 1990: 234-241**). ამ ძეგლის მასალებზე დაყრდნობით შემუშავებულმა ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ქრონოლოგიური სკალამ, გარკვეული კორექტივები შეიტანა ამ საკითხებში. მ. ბარამიძის დამსახურება განსაკუთრებით დიდია კოლხეთის დაბლობის შუაბრინჯაოდან გვიანბრინჯაოზე გარდამავალი ხანის ფენის გამოყოფაში, რომელიც მისი სადოქტორო დისერტაციის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხი გახდა.

გ. ფხაკაძე გარკვეული სამუშაოები ჩაატარა კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარების ქრონოლოგიის საკითხების შესწავლაში. მკვლევარმა აბედათის ნამოსახლარზე გამოყო სამი კულტურული ფენა და მიაკუთვნა გვიანბრინჯაოს ხანის ადრეულ ეტაპს (**ფხაკაძე, 1978: 137-173**). განსაკუთრებით საყურადღებოა მისი სამეცნიერო მოღვაწეობა კოლხეთის დაბლობის ადრეობრინჯაოს ხანის კულტურის სფეროში. მან

¹ ოთ. ლორთქიფანიძემ ქ. ქუთაისსა და მის მიდამოებში დაზვერვითი ხასიათის სამუშაოების ჩატარებისას კლასიკური ხანის ფენებთან ერთად დათიშიძეების, გაბაშვილების, ფარნალის გორაზე, ნასაჯვარების ბორცვზე და ბანოჯას ნაციხვარაზე გამოავლინა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კულტურული ფენები (**ლორთქიფანიძე, 1965: 45-48; ჯიქია, 2006: 36-47**).

მოგვცა დასავლეთ ამიერკავკასიის ადრებრინჯაოს ხანის ძეგლების პერიოდიზაცია, სადაც გამოყო ადრეული, განვითარებული და ფინალური ეტაპები. სხვა კატეგორიის ძეგლებთან ერთად აქ ჩართო კოლხეთის დაბლობის ნამოსახლარები (ფხაკაძე, 1993: 83). სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა ტერმინი კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანის კულტურა (ფხაკაძე, 1999: 32-41).

კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების ქრონოლოგიის საკითხებს, ცალკეული ძეგლებისა და რეგიონების მიხედვით არაერთი არქეოლოგი შეეხო, რომელთა შორის გამოვყოფდით დ. ქორიძეს, ალ. რამიშვილს, ვ. ჯაფარიძეს, ა. კახიძეს, ლ. სახაროვას, ლ. ფანცხავას, ვ. ბჟანიას, ლ. ჯიქიას, ც. დავლიანიძეს, ჯ. აფაქიძეს, გ. კვიციანიას, თ. ჩიგოშვილს, ო. ლანჩავას, გ. თავამაიშვილს, ა. გაბელიას, რ. პაპუაშვილს, ი. ჩავლეიშვილსა და სხვა მკვლევარებს.

ამრიგად, ზემოთ მოხსენიებულ მკვლევარებს დიდი დამსახურება მიუძღვით ბ. კუფტინის შემდგომ პერიოდში, ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარების ქრონოლოგია-პერიოდიზაციის საკითხების შესწავლაში. ვფიქრობთ, თითოეულმა მათგანმა გარკვეული წვლილი შეიტანა ამ მეტად პრობლემური საკითხების წინ წაწევის საქმეში.

МЕЛКИЙ ИНВЕНТАРЬ	ФРАГМЕНТЫ ОРНАМЕНТИРОВАННОЙ КЕРАМИКИ	ТИПЫ РУЧЕК И ЭЛЕМЕНТЫ ФОРМЫ СОСУДОВ	СЛОИ
1	29-42	72-87	ВЕРХНИЙ
2	43-52	88-101	СРЕДНИЙ
3	53-71	102-117	НИЖНИЙ

ტაბ. 1.

ნაოხვამუს ნამოსახლარის ქრონოლოგიური ცხრილი ბ. კუფტინის მიხედვით

ბიბლიოგრაფია:

- *აფაქიძე, 2001* – აფაქიძე ჯონი. კოლხური კულტურის საწარმოო ნამოსახლარების დათარიღებისათვის, – *ძიებანი*. №7. თბ., 2001;
- *ბარამიძე, 1998* – ბარამიძე მალხაზ. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ.წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). დისერტაცია, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ხელნაწერი. თბ., 1998;
- *გობაძე, 1982* – გობაძე ელგუჯა. კოლხეთის ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანის ნამოსახლართა კულტურა. თბ., 1982;
- *გობაძე., 2010* – გობაძე ელგუჯა, დავლიანიძე ცირა, ფანცხავა ლეილა, ლომიტაშვილი დავით. ქვის საწარმოო ნამოსახლარები კოლხეთიდან, – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №19. თბ., 2010;
- *ბრიზოლიძე, 1973* – გრიგოლია გურამ. ბარბაროსების დიდი ქალაქის ლოკალიზაციისათვის, – *ძეგლის მეგობარი*. №33. თბ., 1973;
- *ბრიზოლიძე., 1973* – გრიგოლია გურამ, ფხაკაძე გურანდა, ბარამიძე მალხაზ, ლორთქიფანიძე გურამ. დასავლეთ საქართველოს საძიებო-არქეოლოგიური ექსპედიციის 1966 წლის მუშაობის შედეგები, – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. 5. თბ., 1973;
- *ბრიზოლიძე., 2010* – გრიგოლია გურამ, ოქროპირიძე ნ., ჯაფარიძე ბ., წირღვავა კ., ჩართოლანი შოთა. დასავლეთ საქართველოს საძიებო-არქეოლოგიური ექსპედიციის 1971 წელს ჩატარებული მუშაობის შედეგები, – *არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1971წ.* თბ., 1971;
- *ინანიშვილი, 1977* – ინანიშვილი ა. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1974 წლის მუშაობის შედეგები (ანგარიში), – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. 6. თბ., 1977;
- *ლომიტაშვილი, 1999* – ლომიტაშვილი დავით. წარმოება ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეების კოლხეთში (მცირე მეტალურგიული სახელოსნო ნოქალაქევიდან), – *რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციის მასალები*. ტ. 5. თბ., 1999;
- *ლორთქიფანიძე, 1965* – ლორთქიფანიძე ოთარ. ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1964წ. ჩატარებული მუშაობის ძირითადი შედეგები, – *XIV სამეცნიერო სესია მიძღვნილი 1964 წლის სავლეთ არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებისადმი*. თბ., 1965;
- *ლორთქიფანიძე, 2002* – ლორთქიფანიძე ოთარ. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათვეებთან. თბ., 2002;
- *მიქელაძე., 1973* – მიქელაძე თეიმურაზ, ბარამიძე მალხაზ, მუსხელიშვილი დავით, ხახუტაიშვილი დავით, ფხაკაძე გურანდა. კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სავლეთ კვლევა-ძიების შედეგები, – *სავლეთ არქეოლოგიური კვლევა-ძიება 1972 წელს*. თბ., 1973;
- *მიქელაძე, 1974* – მიქელაძე თეიმურაზ. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ისტორიიდან. თბ., 1974;
- *მიქელაძე, 1978* – მიქელაძე თეიმურაზ. არქეოლოგიური კვლევა-ძიება რიონის ქვემო წელზე. თბ., 1978;
- *მიქელაძე, 1985* – მიქელაძე თეიმურაზ. კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამაროვნები. თბ., 1985;
- *მუსხელიშვილი., 1973* – მუსხელიშვილი დავით, ფიბლაძე ლერი, პაპუაშვილი რევაზ, პაპუაშვილი ნანა. ანაკლია II. თბ., 2010;
- *ნიორაძე, 1941* – ნიორაძე გიორგი. არქეოლოგიური გათხრები კოლხიდაში, – *აკადემიკოს ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულ-*

- ტურის ინსტიტუტის მოამბე. ტ. 10. თბ., 1941;
- *პაპუაშვილი, 2014 – პაპუაშვილი რევაზ*. ყულევი, – *ძიებანი*. №22. თბ., 2014;
 - *ფხაკაძე გურანდა*. მასალები აბედათის დინა-გუძუბადან, – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. 6. თბ., 1978;
 - *ფხაკაძე გურანდა*. დასავლეთ ამიერკავკასია ძველი წელთაღრიცხვის III ათასწლეულში. თბ., 1993;
 - *ფხაკაძე გურანდა*. კოლხეთის დაბლობის ადრებრინჯაოს ხანის კულტურის კვლევის ზოგიერთი ასპექტი – *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში*. №2. თბ., 1999;
 - *ხახუტაიშვილი დავით*. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს არქეოლოგიური ექსპედიციის 1979წ. მუშაობის შედეგები, – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. 8. თბ., 1979;
 - *ხოშტარია, 1944 – ხოშტარია ნინო*. დინა-გუძუბა კოლხეთის დაბლობის ძველი მოსახლეობა, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. 5, №2. თბ., 1944;
 - *ხოშტარია, 1946 – ხოშტარია ნინო*. სოფელ ყულევის არქეოლოგიური გამოკვლევა, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. 7, №1-2. თბ., 1946;
 - *ჯაფარიძე ოთარ*. საქართველოს ისტორიის სათავეებთან. თბ., 2003;
 - *ჯიბლაძე ლერი*. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია პერიოდიზაცია (*ფიჩორის ცენტრალური ბორცვის მასალების მიხედვით*). თბ., 1997;
 - *ჯიბლაძე ლერი*. კოლხეთის დაბლობის ძვ.წ. III-II ათასწლეულების ნამოსახლარები. თბ., 2007;
 - *ჯიქია ლონდა*. კოლხური და უცხოური კულტურის ძეგლები „ქუთაისის ქვეყნიდან“. თბ., 2006;
 - *БАРАМИДЗЕ, 1990 – Барамидзе Малхаз В*. Пичорское поселение, – *Материалы V Всесоюзного симпозиума по древней истории Причерноморья «Вани 1987»*. Тб., 1990;
 - *ГОГАДЗЕ, 1984 – Гогодзе Элгуджа М*. К вопросу о хронологии и периодизации памятников Колхидской культуры (по материалам Носири-Мухурчи), – *ВГМГ*. Т. XXXVII-В. Тб., 1984;
 - *ГОГОЛИШВИЛИ, 1940 – Гоголишвили В. М*. Проблема изучения древних памятников Колхидской низменности, – *Бюллетень комиссии по изучения четвертичного периода*. № 6-7. М.- Л., 1940;
 - *ДЖИБЛАДЗЕ, 1990 – Джибладзе Лери*. Стратиграфия, хронология и периодизация поселения Колхидской низменности в эпоху бронзы (по материалам центрального холма Пичорского поселения). *Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук*. Тб., 1990;
 - *ИВАЩЕНКО, 1936 – Иващенко Михаил Михайлович*. Археологические открытия в Абхазии, – *НУТ*. № 5, 1936;
 - *ИЕССЕН, 1937 – Александр Александрович*. Сухумская экспедиция ГАИМКА, – *Советская археология*. Т. 3. М.- Л., 1937;
 - *КРУПНОВ, 1934 – Крупнов Евгений Игнатьевич*. Археологическая экспедиция Государственного исторического музея в Закавказье, – *СЭ*. № 3, Л., 1934;
 - *КУФТИН, 1940 – Куфтин Борис Алексеевич*. К вопросу о ранних стадиях брон-

- зовой культуры на территории Грузии, – *Краткие сообщения Института археологии*. Вып. 8. М.-Л., 1940;
- КУФТИН, 1941 – **Куфтин Борис Алексеевич**. Археологические раскопки в Триалети. Тб., 1941;
 - КУФТИН, 1950 – **Куфтин Борис Алексеевич**. Материалы к археологии Колхиды. Т. 2. Тб., 1950;
 - ЛОРДКИПАНИДЗЕ., 1981 – **Лордкипанидзе Отар Д., Микеладзе Теймураз К.** О демографической ситуации в Восточном Причерноморье (Колхида) в период великой греческой колонизации, – ჯგუფ.: *О демографической ситуации в Причерноморье в период великой греческой колонизации*. Материалы II Всесоюзного симпозиума по древней истории Причерноморья. Цхалтубо-1979. Тб., 1981;
 - ЛОРДКИПАНИДЗЕ, 1989 – **Лордкипанидзе Отар Д.** Наследие древней Грузии. Тб., 1989;
 - МИКЕЛАДЗЕ., 1985 – **Микеладзе Теймураз, Хакутаишвили Давид**. Древнее Колхидское поселение Намчедури. Тб., 1985;
 - МИКЕЛАДЗЕ, 1990 – **Микеладзе Теймураз**. К археологии Колхиды (эпоха средней и поздней бронзы-раннего железа). Тб., 1990;
 - СОЛОВЬЕВ, 1939 – **Соловьев Лев Николаевич**. Энеолитические селище у Очамчирского порта в Абхазии, – *Материалы по истории Абхазии*. Сборник первый, вып. IV. Сухуми, 1939;
 - СОЛОВЬЕВ, 1950 – **Соловьев Лев Николаевич**. Селища с Текстильной керамикой юга побережье Западной Грузии, – *Советская археология*. Т. 14. М.-Л., 1950;
 - СОЛОВЬЕВ, 1958 – **Соловьев Лев Николаевич**. Новый памятник культурных связей Кавказского Причерноморья в эпоху неолита и бронзы. Стоянка воронцовской пещеры, – *Труды Абхазского института языка, литературы и истории АН Грузинской ССР*. Т. 29. Сухуми, 1958;
 - ХАХУТАИШВИЛИ, 1984 – **Хакутаишвили Давид**. Природа и человек в Приморском полосе Колхиды в э эпоху Голицена, – *Кавказо-Ближневосточный сборник*. Т. 8. Тб., 1984.

LERI JIBLADZE¹

**BORIS KUFTIN – THE DISTINGUISHED RESEARCHER OF
CHRONOLOGY-PERIODIZATION OF BRONZE-EARLY IRON AGE OF
COLCHIS LOWLAND**

Many researchers have been contributed in the study of issues of chronology-periodization of Bronze-Early Iron Age of Colchis lowland, which since 30-ies of 20th century was based on the materials of former settlement. Among them the huge merit of Academician B. Buphtini shall be outlined. He was the first who based on the materials of Anaklia I and Naokhvamus has developed chronology-periodization of monuments of Bronze Early Iron Age of Colchis Lowland, which still remains in force. In the further period regarding the researches of the issues of Colchis Lowland in accordance with the materials of former settlement had been carried out great works by Professor T. Mikeladze, El. Gogadze, D. Khakhutaishvili, D. Muskhelishvili, M. Baramidze and many other researchers.

¹ **Leri Jibladze** – Doctor of Historical Sciences; Center of Archaeology of the Ot. Lordkipanidze National Museum of Georgia, Senior Researcher.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროექტი.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XVI, 2017

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

**ჯემალ გამახარია, ლია ახალაძე, ბორის კვარაცხელია,
ბექან ხორავა, დაზმირ ჯოჯუა, კახა კვაშილავა¹**

ზურაბ პაპასქირის „ჭეშმარიტების მიტყულება“.
გამოხმაურება ნიგნჯი
„საქართველო. ისტორიული ნარსული და თანამედროვეობა“
/გამომცემლობა „მერიდიანი“. თბილისი, 2016/

რეცენზია

არიან მეცნიერები, რომელთაც განგებამ განსაკუთრებული მისია დააკისრა. ისინი მთელ ენერგიას და ინტელექტს დებენ ისეთ სამეცნიერო კვლევებში, რომელსაც არავინ იცის დააფასებენ თუ არა, სამაგიეროდ, იციან რომ „ჭეშმარიტების ძიებას“ მიუძღვნეს თავი. ასეთ ადამიანებს ბედისწერა თითქოს წინასწარ უმზადებს გასავლელ გზას – რთულს, ეკლიანს. ისინი სხვებისგან განსხვავებულ პასუხისმგებლობებსა და მოვალეობებს გრძნობენ ქვეყნისა და ხალხის წინაშე, შესაბამისად განსხვავებულად უყვართ და გრძნობენ. შედარებით იოლია იყო უბრალოდ კარგი მეცნიერი და მოქალაქე, მაგრამ უფრო რთულია იყო შენი ქვეყნის პირუთვნელი მემკვიდრე, მისი ავკარგის გამზიარებელი და ჭირისუფალი. დღეს, როდესაც ისტორია პოლიტიკური გემოვნებების, იმპერიული ზრახვებისა და გაუგონარი გაყალბებების მსხვერპლია, როდესაც ისტორია გასცდა მეცნიერების ჩარჩოებს და ის გამოყენებულია სიძულვილისა და ომის პროპაგანდის საშუალებად, რთულია მკითხველმა გაარკვიო სად არის რეალური, ჭეშმარიტი ისტორია და სად სიყალბე.

სწორედ ასეთ ვითარებაში იღებენ საკუთარ თავზე ცალკეული პი-

¹ **ჯემალ გამახარია** – ისტორიის დოქტორი, აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე; **ლია ახალაძე** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ბორის კვარაცხელია** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ბექან ხორავა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **კახა კვაშილავა** – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

როვნებები პასუხისმგებლობას და ეროვნული ფასეულობების დასაცავად „ისტორიოგრაფიულ ომში“ ერთვებიან. მათი შრომები ფასდაუდებელი განძია არამხოლოდ წმინდა მეცნიერული კუთხით, არამედ წარმოადგენენ ქვეყნის წარსულის, აზმყოსა და მომავლის ერთიანობის, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იდენტობის გადარჩენისა და თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის იდეოლოგიური ბრძოლის მძლავრ იარაღს. ამ ჭეშმარიტად საშვილიშვილო მისიის მატარებელ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნება თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქირი**, რომლის ნაშრომები არის ძიება „ჭეშმარიტების მეტყუელებისა“ ანტიმეცნიერთა ნამუშაკვევის წინააღმდეგ. მისი ბოლო ნაშრომი „საქართველო. ისტორიული წარსული და თანამედროვეობა“ ამის თვალსაჩინო მაგალითია.

წიგნი წარმოადგენს ბოლო წლებში (2008-2016წწ.) ავტორის მიერ სხვადასხვა სამეცნიერო გამოცემებში (მხოლოდ ქართულ ენაზე) გამოქვეყნებული ნაშრომების კრებულს. მასში გაერთიანებულია 33 დასახელების პუბლიკაცია, რომლებშიც სიღრმისეულადაა გაანალიზებული ქართული პოლიტიკური სამყაროს სახელმწიფოებრივი და საგარეო-პოლიტიკური ისტორიის საკვანძო პრობლემები შუა საუკუნეებში და თანამედროვე ეტაპზე; აფხაზეთისა და აფხაზთა ეთნოკულტურული ისტორიის პრობლემური საკითხები; ისტორიოგრაფიული კვლევები. გარდა ამისა, წიგნში შესულია გამოჩენილ მეცნიერთა და მამულიშვილთა პორტრეტები.

წიგნი შედგება რამდენიმე რუბრიკისაგან:

- **ქართული სახელმწიფო;**
- **ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო არენაზე;**
- **აფხაზეთი – ტკივილი ჩვენი (ისტორია, პოლიტიკა, კულტურა, იდეოლოგია);**
- **ისტორიოგრაფიული ეტიუდები;**
- **შტრიხები პორტრეტებისათვის.**

რუბრიკა: „**ქართული სახელმწიფო**“, რომელშიც წარმოდგენილია 4 სტატია, იხსნება უაღრესად საჭირო (არამხოლოდ მეცნიერული თვალსაზრისით) გამოკვლევით: „**აფხაზთა“ სამეფოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი იერსახის საკითხისათვის**“. მასში მოცემულია აღნიშნული პოლიტიკური ერთეულის შესახებ არსებული ყალბი თვალსაზრისის – თითქოს ეს გაერთიანება წარმოადგენდეს **არა ქართულ, არამედ საკუთრივ აფხაზურ ნაციონალურ** სახელმწიფოს – კრიტიკა და დამაჯერებლად არის ნაჩვენები „აფხაზთა“ სამეფოს **ქართული** ეთნო-კულტურული და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი შინაარსი. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ზ. პაპასქირის ეს ნაშრომი, განსაკუთრებით მასში მოცემული ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის სკრუპულოზური ანალიზით (რაც ამ სისრულით მანამდე არ გაკეთებულა), არის მნიშვნელოვანი წინგადადგმული

ნაბიჯი აღნიშნული პრობლემის მეცნიერული შესწავლის საქმეში. ეს ნაშრომი გამოქვეყნებულია რუსულ ენაზეც და მან უკვე შეასრულა გარკვეული როლი ისტორიოგრაფიული კონტროპოპაგანდის კუთხითაც.

ამ თემატიკის ერთგვარი გაგრძელებაა მომდევნო ნაშრომი: **„გურანდუხტ დედოფლის როლის შეფასებისათვის გამაერთიანებელ მოძრაობაში“**, რომელშიც წარმოდგენილია ცალკეული ქართული სამეფო-სამთავროების ერთიან სახელმწიფოში გაერთიანების საწყისი ეტაპის სრულიად ახლებური ხედვა. კერძოდ, ავტორის მტკიცებით, 975 წელს ქართლის მმართველად დანიშნული ბაგრატ უფლისწული 978 წლამდე („აფხაზთა“ სამეფო ტახტზე ასვლამდე) სულაც არ ყოფილა უცვლელად ამ სტატუსში, როგორც ეს საყოველთაოდაა მიღებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში და ის შიდა ქართლის აზნაურთა მოთხოვნით ამ თანამდებობაზე შეცვალა დედამ – „აფხაზთა“ მეფის გიორგი II-ის ასულმა გურანდუხტმა. ასევე, გადასინჯულია ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული თვალსაზრისი იმის შესახებ, თითქოს გურანდუხტ დედოფალი, როგორც „აფხაზთა“ სამეფო სახლის „ღვიძლი შვილი“, იყო ქუთაისის ტახტის ირგვლივ დანარჩენი საქართველოს ტერიტორიების გაერთიანების იდეური სულისჩამდგმელი და მთავარი შემოქმედი. „მატიანე ქართლისაჲსა“ და ზოგიერთი სხვა წყაროს მონაცემების ინტერპრეტაციის საფუძველზე ნაჩვენებია, რომ Xს. 70-იანი წლების მიწურულსა და 80-იანი წლების დამდეგს გურანდუხტ დედოფალი, როგორც შიდა ქართლის ოფიციალური მმართველი, წარმოადგენდა ბაგრატ III-ის ცენტრალიზატორული პოლიტიკის მოწინააღმდეგე ქართლის აზნაურთა სეპარატისტული ამბოხის მედროშეს, თუ არა კრეატურას მაინც.

როგორც მეცნიერულად, ისე იდეოლოგიურ-პოლიტიკურადაც ძალზე აქტუალურია ზ. პაპასქირის დაკვირვებები საქართველოს სახელმწიფოებრივი ფორმირების საკითხებთან დაკავშირებით XXს. 20-იან წლებში, რომელიც წარმოდგენილია სტატიებში: **„საბჭოთა რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა საქართველოს მიმართ 1921-1922 წლებში. ანუ იმის შესახებ, როგორ მოუღეს ბოლო ლენინმა და სტალინმა დამოუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოს“** და **„კიდევ ერთხელ აფხაზური სეპარატისტული იდეოლოგიის ყალბი პოსტულატის შესახებ. 1921-1931 წლებში აფხაზეთის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტატუსის საკითხისათვის“**. პირველ ნაშრომში, სათანადო დოკუმენტურ წყაროებზე დაყრდნობით, მკაფიოდ არის ნაჩვენები იმ დიდი ეროვნული ღალატის ანატომია, რომლის ანალოგი ძნელად თუ მოიძებნება 3 ათასწლოვანი ქართული სახელმწიფოებრიობის ისტორიაში და რომლის მთავარი შემოქმედი თავის „დიდ მასწავლებელთან“, „მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადთან“ ვლადიმირ ლენინთან ერთად სწორედ რენეგატი ქართველი იოსებ ჯულაშვილი იყო. ნაჩვენებია კრემლის ბოლშევიკური რეჟიმის იმპერიული პოლიტიკის არსი საქართველოს მიმართ, რომლის მიზანი იყო დამოუკიდებელი ქარ-

თული სახელმწიფოს საბოლოო გაქრობა და მისი რუსეთის კომუნისტური იმპერიის ფარგლებში მოქცევა, რაც მიღწეულ იქნა კიდეც 1922 წლის მიწურულს (სტატიის მოკლე ვერსია დაბეჭდილია აგრეთვე რუსულ ენაზეც).

მეორე სტატიაში, კონკრეტულ დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით, გაანალიზებულია 1921-1931 წლებში აფხაზეთის სახელმწიფო-ებრივი-სამართლებრივი სტატუსი და ერთნიშნად დადასტურებულია, რომ ე.წ. „სუვერენული“ აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, რომელიც 1921-1931 წლებში ფორმალურად იწოდებოდა „ხელშეკრულებით რესპუბლიკად“ (*«договорная республика»*), სინამდვილეში მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში ოფიციალურად შედიოდა საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში და „დე ფაქტო“ (რამდენადმე „დე იურედაც“) უკვე მაშინ წარმოადგენდა მის ავტონომიურ ერთეულს. ამ ნაშრომსაც, გარდა წმინდა მეცნიერულისა, აქვს პოლიტიკურ-იდეოლოგიური დატვირთვა, რადგან აღნიშნული თემითაც მიდის სპეკულირება არამხოლოდ აფხაზი სამეცნიერო და პოლიტიკური ისტებლიშმენტის მხრიდან (ეს მათთვის დღემდე რჩება სეპარატისტული იდეოლოგიის უმთავრეს იდეოლოგიურ საყრდენად), არამედ ამ მცდარი თეზისის ტირაჟირებას ახდენენ რუსი მეცნიერები და პოლიტიკოსები და ზოგიერთი ევროპელი მეცნიერიც კი (მაგ., ცნობილი გერმანელი სამართალმცოდნე, პროფ. ანგელიკა ნუსბერგერი). მისასაღმებელია, რომ ზ. პაპასქირის ეს სტატია გამოქვეყნებულია ინგლისურ და რუსულ ენებზეც და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სწორი და დასაბუთებული ხედვის პოპულარიზაციის საქმეში.

მეორე რუბრიკაში: **„ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო არენაზე“** – განთავსებულია სტატიები საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ისტორიისა ქართული დიპლომატიის აქტუალურ საკითხებზე შუა საუკუნეებში და თანამედროვე ეტაპზე. აღსანიშნავია, რომ პროფ. ზ. პაპასქირი აგერ უკვე 40 წელზე მეტია ნაყოფიერად იკვლევს შუა საუკუნეების საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის პრობლემებს (მისი ორივე საკვალიფიკაციო ნაშრომი სწორედ ამ თემატიკას ეხება) და დამსახურებულად ითვლება ამ მიმართულების ლიდერად ქართულ ისტორიოგრაფიაში. წარმოდგენილ წიგნში გამოქვეყნებული მასალებიდან, პირველ რიგში, უნდა გამოვყოთ სტატიები ქართულ-ბიზანტიური ურთიერთობების პრობლემატიკიდან:

- ე.წ. **„ბიზანტიური თანამეგობრობის“ არსისა და ამ თანამეგობრობაში ქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროს ადგილის გარკვევის საკითხისათვის“;**
- **„ბიზანტიის იმპერია და ქართული პოლიტიკური სამყარო IX ს. I მეოთხედში ტაო-კლარჯეთის სამთავროს წარმოქმნა“;**
- **„ქართული პოლიტიკური სამყარო „ბიზანტიურ თანამეგობრობა“**

ში“. X ს. I ნახევარი“;

- „ქართული „ისტორიული სეგმენტის“ დამახინჯებისა და იგნორირების შესახებ ბიზანტინოლოგიურ ენციკლოპედიურ გამოცემაში“;
- „საქართველო-ბიზანტია, საქართველო-რუსეთი. ერთი ისტორიული პარალელის გააზრებისათვის“.

ამ ნაშრომებში პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამახვილდა ყურადღება ე.წ. „ბიზანტიური თანამეგობრობის“ არსზე და ამ თანამეგობრობაში საქართველოს როლისა და ადგილის უფრო მკაფიოდ წარმოჩენის აუცილებლობაზე. ამ კუთხით გაანალიზებულია ქართულ-ბიზანტიური ურთიერთობების ცალკეული საკითხები VIII-X ს. I ნახევარში. მეცნიერის სავსებით დასაბუთებული დასკვნით, ქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყარო ამ პერიოდში საკმაოდ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბიზანტიის იმპერიასთან და სულ ცოტა კონსტანტინოპოლის მხრიდან მაინც განიხილებოდა ერთგვარი ბიზანტიური „ოიკუმენეს“, ანუ ბიზანტიური „თანამეგობრობის“ ნაწილად.

ამ თემატიკისადმი მიძღვნილი ნაშრომებიდან ძალზე საყურადღებო და აქტუალურია ზ. პაპასქირის შენიშვნები ქართული „ისტორიული სეგმენტის“ დამახინჯებისა და იგნორირების ფაქტებზე, რომლებიც გვხვდება ცნობილ ბიზანტინოლოგიურ ენციკლოპედიურ გამოცემაში: „ბიზანტიის ოქსფორდის ლექსიკონი“ (*The Oxford Dictionary of Byzantium* (3-Volume Set). Edited By **Alexander P. Kazhdan**. Prepared at Dumbarton Oaks. Washington. Vol. I. New York-Oxford, Oxford University Press. 1991). ზ. პაპასქირმა, პირველმა ქართველ მკვლევართაგან, საგანგებოდ შეისწავლა აღნიშნულ ავტორიტეტულ გამოცემაში განთავსებული „ქართული სიუჟეტები“ და გამოააშკარავა „ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ შემქმნელთა ზერელე დამოკიდებულება ბიზანტიის ისტორიასთან დაკავშირებული ქართული ნარატივისადმი, აგრეთვე ზოგადად საქართველოს ისტორიის ზედაპირული ცოდნა.

უაღრესად მახვილგონივრულია ზ. პაპასქირის მიერ წარმოდგენილი XII ს. საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობებისა და XX-XXI საუკუნეების მიჯნის საქართველო-რუსეთის ურთიერთობების შედარებითი ანალიზი, რომლის საფუძველზე მკვლევარი აკეთებს, ჩვენი აზრით, სავსებით დასაბუთებულ დასკვნას რუსეთის მიერ ახლო მომავალში (საკუთარი გეოპოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე) საქართველოსთან კონფრონტაციული კურსის გადასინჯვისა და მასთან კეთილმეზობლური, კონსტრუქციული ურთიერთობის შესაძლო დამყარების თაობაზე, ისევე როგორც ეს გააკეთა ბიზანტიის იმპერიამ XII ს. 50-80-იან წლებში.

საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობებს ნამყვანი ადგილი უკავია აგრეთვე ზ. პაპასქირის ნაშრომში: „**კიდევ ერთხელ საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ VIII საუკუნეში**“, რომელშიც

განხილულია ქართული პოლიტიკური სამყაროს საერთაშორისო მდგომარეობა აღნიშნულ პერიოდში და ნაჩვენებია მისი როლი და ადგილი ბიზანტია-არაბთა სახალიფოს დაპირისპირებაში. უნდა ღინიშნოს, რომ VIII საუკუნის მოვლენები საგარეო-პოლიტიკურ ქრილში ასე სიღრმისეულად და სრულად გაანალიზებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში მანამდე არ ყოფილა.

შუა საუკუნეების საქართველოს საგარეო პოლიტიკური იერსახის წარმოჩენის კუთხით ძალზე მნიშვნელოვანია პოლემიკური ხასიათის სტატია: **„XII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოს როლისა და ადგილის იგნორირების ერთი მცდელობის შესახებ“**, რომელშიც მოცემულია ცნობილი აზერბაიჯანელი ისტორიკოსის, სელჩუკოლოგის რაუფ ჰუსეინ-ზადეს მონოგრაფიის: **„კავკასია და სელჩუკები“** («Кавказ и сельджуки» Баку, 2010) ამომწურავი და დასაბუთებული კრიტიკა. აღნიშნულ მონოგრაფიაში სრულიად იგნორირებულია საქართველოს სახელმწიფოს, როგორც წამყვანი ანტისელჩუკური ძალის როლი XII-XIII საუკუნის დამდეგის კავკასია-ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ პროცესებში და ეჭვს ქვეშა დაყენებული მისი ჰეგემონობა იმჟამინდელ კავკასიაში. ზ. პაპასქირმა სათანადო პირველწყაროებისა და ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის, მათ შორის, პირველ რიგში, თვით გამოჩენილი აზერბაიჯანელი მეცნიერის, აკადემიკოს **ზია ბუნიატოვის** კაპიტალურ გამოკვლევაზე დაყრდნობით, მთლიანად გააქარწყლა რ. ჰუსეინ-ზადეს მცდარი დებულებები და მკაფიოდ აჩვენა საქართველოს სახელმწიფოს წამყვანი როლი XII-XIII საუკუნის დამდეგის საერთაშორისო ურთიერთობებში. აღსანიშნავია, რომ ეს სტატია გამოქვეყნებულია რუსულ ენაზეც, რაც ისტორიული სიმართლის გატანის კუთხით მეტად აქტუალურია.

სელჩუკურ სამყაროსთან საქართველოს ურთიერთობების საკითხი გამოუქებულია აგრეთვე სტატიაში: **„მანასკერტის ბრძოლა და საქართველო-სელჩუკების ურთიერთობების ზოგიერთი ასპექტი XI ს. 60-იანი წლებსა და 70-იანი წლების დამდეგს“**. მასში მეცნიერმა განავითარა და ახალი არგუმენტებით შეავსო მის მიერვე ჯერ კიდევ 1991 წელს წამოყენებული ჰიპოთეზა, რომლის მიხედვითაც სელჩუკთა უძლეველი სულთნის ალფ-არსლანის ერთგვარი დიპლომატიური რევერანსი ბაგრატ IV-ის მიმართ – ამ უკანასკნელის მიერ დატყვევებული განძის ამირა ფადლონის (სულთნის მთავარი დასაყრდენის აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში) განთავისუფლების სანაცვლოდ საქართველოს მეფისათვის გაგის ციხე-ქალაქის გადაცემა – ახსნილია ბიზანტია-სელჩუკების დიდი დაპირისპირების (1071წ. მანასკერტის ბრძოლის) წინ საქართველოს სახელმწიფოს ნეიტრალიტეტის უზრუნველყოფის სურვილით. ზ. პაპასქირი სავსებით სწორად ასკვნის, რომ ამ ფაქტმა და აგრეთვე წარმატებულმა სამხედრო კამპანიამ განძის საამიროს წინააღმდეგ, რომელშიც ბაგრატ IV-მ ჩართო ოვსეთის სამეფო, მკაფიოდ აჩვენა საქართველოს ლიდერის გაზრდილი ამბიციები.

ამ აქციებმა ცხადყო, რომ მიუხედავად სელჩუკთა დამანგრეველი შემოსევებისა, საქართველოს სახელმწიფო XIX. 70-იანი წლების დამდეგისათვის კვლავაც რჩებოდა წამყვან პოლიტიკურ ძალად, რომელიც აცხადებდა პრეტენზიას ჰეგემონობაზე საერთო კავკასიური მასშტაბით.

შუა საუკუნეების საქართველოს როლი და ადგილი საერთაშორისო არენაზე წარმოჩენილია აგრეთვე სტატიაში **„საქართველო და ძველი რუსეთი. IX-XI საუკუნეების I მესამედი“** (თანაავტორი: **როინ მეტრეველი**), რომელშიც მოცემულია კიევის რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებული შესაძლო კონტაქტების ზოგადი ანალიზი.

ქართული ისტორიოგრაფიის უდავოდ მნიშვნელოვანი შენაძენია პროფ. ზურაბ პაპასქირის აფხაზეთთან დაკავშირებული კვლევები, რომლის შედეგების ერთი ნაწილი წარმოდგენილია რუბრიკაში – **„აფხაზეთი – ტკივილი ჩვენი (ისტორია, პოლიტიკა, კულტურა, იდეოლოგია)“** – განთავსებულ მასალებში:

- **„ცრუ ისტორია: რეცენზია ოლეგ ბლაჟბას და სტანისლავ ლაკობას „აფხაზეთის ისტორიის“ სახელმძღვანელოზე“;**
- **განასხვავებდა თუ არა ივანე ჯავახიშვილი ეთნიკურად ე.წ. „ძველ“ და „ახალ“ აფხაზებს;**
- **„თანამედროვე აფხაზეთის ეთნოდემოგრაფიული იერსახე უძველესი დროიდან დღემდე. ზოგადი მიმოხილვა“;**
- **„აფხაზთა ქრისტიანული მენტალობის საკითხისათვის“;**
- **შარვაშიძეთა სამთავრო სახლის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მენტალიტეტის საკითხისათვის“;**
- **აფხაზეთის კონფლიქტი 20 წლის გადასახედიდან. ზოგადი ხედვა“.**

როგორც ცნობილია, 1992-1993 წლებში აფხაზეთში დატრიალებული ტრაგედიის შემდეგ დროებით შეწყდა კავშირი ქართველ და აფხაზ მეცნიერებს შორის. ამასობაში, სეპარატისტული იდეოლოგიის მესვეურებმა, სოხუმის ამჟამინდელი რეჟიმის აქტიური მხარდაჭერით, აფხაზურ მოსახლეობაში გააჩაღეს ყოველგვარ ზღვარს გადასული ანტიქართული პროპაგანდისტული კამპანია ისტორიოგრაფიის სფეროში, რისი ნათელი დადასტურებაც 2006 წელს სოხუმში გამოცემული **„აფხაზეთის ისტორიის“** ე.წ. „სასკოლო სახელმძღვანელო“ (ავტორები: **ოლეგ ბლაჟბა** და **სტანისლავ ლაკობა**). მასში აბსოლუტურად მრუდე სარკემია ნაჩვენები აფხაზეთის ისტორიული წარსული. ერთ-ერთი პირველი, ვინც გამოეხმაურა აღნიშნულ გამოცემას იყო პროფ. ზ. პაპასქირი, რომელმაც ქართულ და რუსულ ენებზე გამოაქვეყნა ვრცელი რეცენზია. ამ პუბლიკაციებში მოცემულია აფხაზი ისტორიკოსების მიერ შედგენილი „სახელმძღვანელო“ ამომწურავი, მეცნიერულად დასაბუთებული კრიტიკა. საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ პროფ. ზურაბ პაპასქირი, ფაქტობრივად, **ერთადერთია** აკადემიური წრეებიდან, **ვინც ლიად ეპაექრება სეპარატისტული ისტო-**

რიოგრაფიის წარმომადგენლებს და ამხელს მათ მითოლოგიებს, როგორც სამეცნიერო ველზე და სხვადასხვა საინფორმაციო საშუალებებით, ასევე **სოციალურ ქსელში**. რომელიც დღეს ინფორმაციის მიღების წამყვან წყაროდ იქცა. ამის მკაფიო დადასტურებაა მის მიერ ფეისბუქზე განთავსებული პოლემიკური მასალები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიისა და პოლიტიკის საკითხებზე, რომლებიც გამოქვეყნებულია მეცნიერის წიგნში: „ჩემი აფხაზეთი. ფიქრები და მოგონებები“ (იხ.: **Зураб Папаскири**. Моя Абхазия. Воспоминания и размышления. Издат.: «Меридиани». Тбилиси, 2012, გვ. 499-585 /http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29851/1/Moia_Abkhazia.pdf/).

ძალზე აქტუალურია პუბლიკაცია შარვაშიძეთა სამთავრო სახლის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ იერსახე, რომელიც თავის დროზე **გამოქვეყნდა ოთხ ენაზე** (ქართულად, რუსულად, ინგლისურად და გერმანულად). ესაა განმაზოგადებელი ხასიათის ნარკვევი, რომელშიც, სათანადო პირველწყაროების მონაცემებზე დაყრდნობით, ნაჩვენებია აფხაზეთის მთავარ შარვაშიძეთა სახლის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ და კულტურულ-პოლიტიკური იერ-სახე. სავსებით მართებულადაა აღნიშნული, რომ შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლები მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე და მოგვიანებითაც (აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებამდე და შემდგომაც) ერთმნიშვნელოვნად ანსახიერებდნენ საერთო-ქართულ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ და კულტურულ-პოლიტიკურ სამყაროს და თავს მოიაზრებდნენ ქართული პოლიტიკური ელიტის განუყოფელ ნაწილად.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია სტატიები თანამედროვე აფხაზეთის ეთნო-დემოგრაფიულ და რელიგიურ-სარწმუნოებრივ იერსახეზეც. მათში დამაჯერებლადაა ნაჩვენები, რომ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, დანყებული ძვ.წ. I ათასწლეულის შუა ხანებიდან, როდიდანაც ხერხდება ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის ეთნო-ტომობრივი ვითარების შესახებ კონკრეტული წერილობითი ინფორმაციის მოძიება ძველ ბერძნულ საისტორიო წყაროებში, ქართველური ტომები თითქმის ყოველთვის შეადგენდნენ ეთნიკურ უმრავლესობას (წინააღმდეგ სეპარატისტული იდეოლოგიის მესვეურთა ფალსიფიკატორული მტკიცებებისა აფხაზეთში ქართველთა მხოლოდ XIX საუკუნიდან – მუჰაჯირობის შემდგომი ხანიდან – განსახლების შესახებ).

ცალკე უნდა გამოვყოთ სტატია: „**აფხაზეთის კონფლიქტი 20 წლის გადასახედიდან. ზოგადი ხედვა**“, რომელშიც გაანალიზებულია ბოლო 20 წლის განმავლობაში განვითარებული მოვლენები და მოცემულია პოსტკონფლიქტური პერიოდის ზოგადი შეფასება. მკვლევარი სწორად ასკვნის, რომ ე.წ. კრემლის მერ შემუშავებულმა „აფხაზურმა პროექტმა“ ვერ გაამართლა, რისი დადასტურებაა თუნდაც ის პრობლემები, რომლებიც დრო და დრო თავს იჩენენ ოფიციალურ მოსკოვსა და მის მიერ-

ვე „სუვერენულ სახელმწიფოდ“ აღიარებულ აფხაზეთს შორის (კონფლიქტები აფხაზეთა მხრიდან რუსი ეროვნების მოქალაქეების კუთვნილი სახლებისა და ბინების „ექსპროპრიაციის“ ფაქტების გამო; ზოგადად უძრავი ქონების დაკანონების საკითხი; სასაზღვრო დავა სოფ. აიბგას კუთვნილების ირგვლივ; ისტორიოგრაფიული კოლიზიები; დაპირისპირება საეკლესიო სფეროში; აფხაზური საზოგადოების პროტესტი მოსკოვის მხრიდან აფხაზეთისათვის გამოყოფილი ფინანსური სახსრების გაკონტროლების მცდელობის გამო და ა.შ.).

სტატიაში: **„განასხვავებდა თუ არა ივანე ჯავახიშვილი ეთნიკურად ე.წ. „ძველ“ და „ახალ“ აფხაზებს“** გაანალიზებულია დიდი მეცნიერის დაკვირვებები აბაზგ-აფსილებზე. მასში გაკრიტიკებულია ცალკეულ მკვლევართა მცდელობები ივ. ჯავახიშვილი წარმოაჩინონ ამ ბოლო დროს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფეხმოკიდებული მიდგომის – გამიჯნონ ეთნიკურად გვიან ანტიკური ხანისა და ადრე შუა საუკუნეების „აბაზგ“-„აფშილ“-„აფხაზები“ თანამედროვე ეთნონიმის „აფსუა“-„აფხაზის“ მატარებელი ხალხისაგან – ერთ-ერთ ავტორად. ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომებიდან სტატიაში მოყვანილი მრავალფეროვანი მასალა ერთნიშნად ადასტურებს, რომ ამგვარი მტკიცება სრულიად უსაფუძვლოა, და რომ სახელოვანი მეცნიერისთვის არავითარი „ძველი“ და „ახალი“ აფხაზების პრობლემა არ არსებულა და მას ოდნავადაც არ ეეჭვებოდა „აბაზგ“-„აფშილთა“ და თანამედროვე აფსუა-აფხაზეთა იდენტიურობა.

პროფ. ზ. პაპასქირის ეს და სხვა აფხაზეთმცოდნეობითი პუბლიკაციები, გარდა წმინდა მეცნიერულისა, უაღრესად აქტუალურია პრაქტიკული თვალსაზრისითაც. ისინი გამიზნულია ქართულ და აფხაზურ საზოგადოებებს შორის დღეისთვის არსებული გაუცხოების დაძლევისა და რუსული იმპერიული ძალების მიერ მოშლილი ქართულ-აფხაზური ისტორიულ-კულტურული ერთობის აღდგენისაკენ. ეს კი არის მყარი იდეოლოგიური საყრდენი დროებით ჩამოშორებული აფხაზეთის საერთო-ქართულ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ სივრცეში რეინტეგრირებისათვის, რომელშიც აფხაზ ხალხს მიეცემა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და კულტურულ-ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციის ყველა შესაძლებლობა. მეცნიერის სწორედ ამ მისწრაფებას ხვდებიან ჩვენი ოპონენტები, როგორც აფხაზეთში, ისე რუსეთში. ამის ნათელი მაგალითია თუნდაც რუსეთის იმპერიულად განწყობილი პოლიტიკური ისტებლიშმენტის ოდიოზური წარმომადგენლის **კონსტანტინე ზატულინის** გაღიზიანებული „გამოხმაურება“ ზ. პაპასქირის ერთ-ერთ ნაშრომზე (იხ.: **Константин Затюлин. Яд или противоядие – что выбрать умам в Абхазии / <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=11734/>**). აქვე სიამოვნებით გვინდა აღვნიშნოთ, რომ **გამოსაცემად გამზადებულია და ფართო მკითხველი მალე მიიღებს ზ. პაპასქირის წიგნს ინგლისურ ენაზე: “On the National, Political, Ethnical, and Cultural Identity of Contemporary Abkhazia. From Ancient**

Times till the Present Day”, რომელშიც გაერთიანებულია ავტორის მიერ სხვადასხვა დროს ადგილობრივ და უცხოურ გამოცემებში გამოქვეყნებული ინგლისურენოვანი სტატიები. მათში ერთნიშნად არის ნაჩვენები, რომ დღევანდელი აფხაზეთი როგორც ეთნოკულტურულად, ისე პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივად ყოველთვის იყო საერთო ქართული სივრცის ნაწილი.

რუბრიკაში: *„ისტორიოგრაფიული ეტიუდები“* – წარმოდგენილ სტატიებში გაანალიზებულია ცალკეული ქართველი ისტორიკოსების სამეცნიერო მემკვიდრეობა. პირველ რიგში ესაა წერილი: *„დიდგორის ეპოპეის პირუთვნელი მატრიანე – შოთა მესხიას „ძლევაჲ საკვირველი,“* რომელიც წინასიტყვაობის სახით დაერთო გამოჩენილი ისტორიკოსის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, პროფ. **შოთა მესხიას** ამ შესანიშნავი ნაშრომის უახლეს, საიუბილეო გამოცემას. არანაკლებ საინტერესოა აკადემიკოს **როინ მეტრეველის** შემოქმედებისადმი მიძღვნილი ნარკვევი: *„ერთიანი საქართველოს ისტორიის მკვლევარი“*, რომელშიც წარმოჩენილია მეცნიერის წვლილი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ისტორიის კვლევის სფეროში. აღნიშნულია, რომ აკად. რ. მეტრეველის დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფისადმი მიძღვნილი ფუნდამენტური მონოგრაფიები და ერთიანი საქართველოს ისტორიის ამსახველი სხვა პუბლიკაციები უდავოდ საეტაპო მნიშვნელობისაა და მათი გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია ძლიერების ზენიტში მყოფი გაერთიანებული ქართული სახელმწიფოს სამინაო და საგარეო პოლიტიკური პროცესების გააზრება და შემდგომი მეცნიერული დამუშავება.

დაბოლოს, რუბრიკა: *„შტრიხები პორტრეტებისათვის“*, რომელშიც უდავოდ გამორჩეულია სტატია: *„ცხოვრება და ღვანლი ექვთიმე თაყაიშვილისა“*. მასში წარმოჩენილია ზოგად-ეროვნული მასშტაბის დიდი მოღვაწის ექვთიმე თაყაიშვილის მონამეობრივი ცხოვრება. საგანგებოდაა აღნიშნული, რომ **ექვთიმე თაყაიშვილი** – დიდი ილიას ბუდიდან აფრენილი და მისი შარავანდედით ნათელმოსილი მამულიშვილი, რომელმაც მართლაც ილიასეული პათოსითა და შეუპოვრობით განაგრძო საქართველოს ინტელექტუალური, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და სულიერი გაჯანსაღება-აღორძინების საქმე, **ივანე ჯავახიშვილთან** და სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთან, უწმიდეს და უნეტარეს **ამბროსი აღმსარებელთან** ერთად წარმოადგენს XX საუკუნის საქართველოს სიმბოლურ სახეს. აქვე წარმოდგენილია სტატიები თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლებზე: როინ მეტრეველზე (*„კაცი იშვიათი თანადგომის უნარით“*), გივი წულაიაზე (*„ზოგიერთი შტრიხი გივი წულაიას მეცნიერული და მოქალაქეობრივი იერსახისათვის“*). ამ და სხვა მემუარული ხასიათის ნარკვევებში ანგარდაცვლილ კოლეგებზე: ირაკლი ახალაიაზე (*„იშვიათი შემართებისა და ბოპოქარი სულის ადამიანი*

– პროფესორი ირაკლი ახალაია“), თეიმურაზ მიბჩუანზე („ცნობილი მეცნიერი, ღირსეული მოქალაქე – თეიმურაზ მიბჩუანი“), ვალერიან ჭანიაზე („სიკეთით აღსავსე კაცი – ვალერიან ჭანია“) მოცემულია მათი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ავტორისეული ხედვა; მოყვანილია ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად ცნობილი არაერთი ფაქტი, რომლებშიც ჩანს სამეცნიერო ინტელიგენციის ამ თვალსაჩინო წარმომადგენელთა მაღალი მეცნიერული და საზოგადოებრივი ავტორიტეტი, ადამიანური კეთილშობილება და გულისხმიერება.

მემუარული ხასიათისაა აგრეთვე პუბლიკაცია საქართველოს ეროვნულ გმირზე ყიული შარტავაზე: „სოხუმი – 1993. შეხვედრები ყიული შარტავასთან“, რომელშიც ყურადღება გამახვილებულია უცნობ დეტალებზე დიდი მამულიშვილის, საქართველოს ერთიანობისათვის ზვარაკად შეწირული რაინდის მოღვაწეობის სოხუმური პერიოდიდან და მის ფონზე წარმოჩენილია საქართველოს ეროვნული გმირის განცდები, მაღალი პიროვნული თვისებები, უბრალოება. ერთგვარ მოსაგონარს წარმოადგენს ცნობილი აფხაზი მეცნიერის, სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს ლორიკ მარშანიას ხსოვნისადმი მიძღვნილი ძალზე თბილი წერილი: „სწორუპოვარი რაინდი მარუშიანთა ჯილაგისა – ლორიკ მარშანია“.

ასეთია ზოგადად პროფ. ზურაბ პაპასქირის ახალი წიგნის შინაარსი. როგორც ვხედავთ, მასში განთავსებული სტატიები შუქს ფენენ საქართველოს ისტორიისა და თანამედროვეობის არაერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემას, ხოლო ავტორის მიერ წარმოდგენილი ცალკეული დაკვირვებები და მიღებული დასკვნები ახალი სიტყვაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. გამოქვეყნებული მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი, როგორც შინაარსით, ისე მოცულობით, ბევრად სცილდება სტატიის ფორმატს და, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელ მონოგრაფიულ გამოკვლევას წარმოადგენს. უფრო მეტიც, მთლიანობაში, ზ. პაპასქირის წიგნი საქართველოს ისტორიულ წარსულსა და თანამედროვეობაზე თემატურად და სტრუქტურულად შეკრულ მონოგრაფიადაც შეიძლება ჩავთვალოთ.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ბეჟან ხორავა¹

მნიშვნელოვანი გამოკვლევა საქართველოს
ისტორიულ გეოგრაფიაში

რეცენზია

„ისტორიული გეოგრაფიის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა ქვეყნის ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარეების შესწავლაა. ამ მხრივ ქართულ ისტორიულ გეოგრაფიაში მნიშვნელოვანი სამუშაოა განეული. ახლახან, ამ მიმართულებით, კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი შენაძენი გაკეთდა. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტმა გამოსცა ღვანღმოსილი მეცნიერის, გეოგრაფიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ კობა ხარაძის უაღრესად საინტერესო ნაშრომი „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. აჭარა“ (თბ., 2017).

კობა ხარაძე ქართული გეოგრაფიული სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. იგი ფართო დიაპაზონის მეცნიერია, მისი კვლევის სფერო მოიცავს საქართველოს ფიზიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური გეოგრაფიის საკითხებს, საქართველოში გეოგრაფიული ცოდნის ისტორიას, ამასთანავე შესანიშნავი კარტოგრაფია.

კობა ხარაძე დიდი ხანია წარმატებით იკვლევს საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის საკითხებს. ნღების წინ გამოიცა მისი უაღრესად მნიშვნელოვანი გამოკვლევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ციკლიდან – „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. ქვემო ქართლი“ (1991), „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. შიდა ქართლი“ (1992), „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. ზემო ქართლი“ (2000), „კახეთის ისტორიული გეოგრაფია. XVIII ს.“ (2010). იმავე ხანებში გამოვიდა კობა ხარაძის „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია“, დამხმარე სახელმძღვანელო (2003). წინამდებარე წიგნი წარმოადგენს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარის – აჭარის გამოკვლევას.

¹ ბეჟან ხორავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ისტორიული გეოგრაფია გეოგრაფიისა და ისტორიის მიჯნაზე წარმოშობილი დისციპლინაა. ამ თვალსაზრისით, მხარის ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლა გულისხმობს ისტორიული და გეოგრაფიული კომპონენტის კვლევას, რამდენადაც ისტორიული გეოგრაფია საზოგადოების ისტორიული წარსულის გეოგრაფიის, ისტორიული წარსულის გეოგრაფიული მხარის შესწავლას გულისხმობს.

კობა ხარაძე აჭარის ისტორიულ გეოგრაფიას დიდი ხანია იკვლევს. მან არაერთი სტატია უძღვნა აჭარის ბუნების ძეგლებს, ისტორიულ გზებსა და მიმოსვლის საშუალებებს, ისტორიულ დემოგრაფიას, მოსახლეობისა და დასახლებული პუნქტების რეტროსპექტიულ კარტოგრაფირებას, ტოპონიმების შესწავლას. სახელმძღვანელოში „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია“ საქართველოს სხვა ისტორიულ-გეოგრაფიულ მხარეებთან ერთად მნიშვნელოვანი ადგილი აჭარასაც ეთმობა.

მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს ფუნდამენტური განმაზოგადებელი ნაშრომი „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა“ (ტ. 1-4, ბათუმი, 2007-2012), სადაც მხარის ისტორიულ-გეოგრაფიული ნარკვევიც შედის, შეიძლება ითქვას, რომ აჭარა ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით ნაკლებად არის შესწავლილი. აჭარის ისტორიის, გეოგრაფიის, ისტორიული გეოგრაფიის საკითხებს იკვლევდნენ ხარიტონ ახვლედიანი, იური სიხარულიძე, შალვა ვარშანიძე, ვახტანგ შამილაძე, სერგო გოგიტიძე, ნადიმ ნიჭარაძე, ნადია ჯიბუტი, შაქრო ფალავანდიშვილი და სხვები, უკანასკნელ ხანს ამ მიმართულებით ნაყოფიერად მუშაობენ ეთნოლოგი როინ მალაყმაძე, ისტორიკოსი სიმონ გოგიტიძე და სხვები, მაგრამ ყოვლისმომცველი, განმაზოგადებელი ნაშრომი ამ მხარის ისტორიულ-გეოგრაფიაზე არ გვქონდა.

აჭარის ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლის თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია ქართული საისტორიო წყაროები, როგორცაა ბასილი ზარზმელის „სერაპიონ ზარზმელის ცხოვრება“, გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, ტბელ აბუსერისძის „ცხოვრება ქვითხუროისა ბასილისა“, ვახუშტი ბაგრატიონის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“. აღსანიშნავია ასევე XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველი და უცხოელი მოგზაურებისა და მკვლევრების გიორგი ყაზბეგის, ზაქარია ჭიჭინაძის, დიმიტრი ბაქრაძის, თედო სახოკიას, ჟიულ მურიეს, პრასკოვია უვაროვას, ნიკოლოზ შავროვის, ჯიფორდ პალგრევის და სხვათა ჩანაწერები, ნარკვევები. ამ და სხვა საისტორიო წყაროებთან ერთად, კობა ხარაძე ფართოდ იყენებს მის მიერ ადრეულ წლებში წარმოებული საველე დაკვირვებების მასალებს, რაც ნაშრომს ფრიად ფასეულს ხდის.

ნაშრომში განხილულია ისეთი საკითხები, როგორცაა: აჭარის ფიზიკურ-გეოგრაფიული და ისტორიული საზღვრები, ბუნებრივი პირობების თავისებურებები და რესურსები, ბუნების ძეგლები და მათი დაცვა, მხა-

რის განვითარების თავისებურებანი, ისტორიული გზები და მიმოსვლის საშუალებები, ისტორიული დემოგრაფია, მოსახლეობისა და დასახლებული პუნქტების რეტროსპექტული კარტოგრაფირება. ნაშრომს ახლავს მოსახლეობისა და დასახლებული პუნქტების რეტროსპექტული და ტოპონიმთა გავრცელების რუკები, შედგენილი ავტორის მიერ. მკვლევარი სათანადო ყურადღებას უთმობს გეოგრაფიული სახელწოდებების კვლევას – მათ ეტიმოლოგიასა და ლოკალიზაციას. ამდენად, ნაშრომში წარმოდგენილია ისტორიული გეოგრაფიის შესწავლის ყველა სფერო.

როდესაც აჭარის ისტორიულ განვითარებას ეხება, კობა ხარაძე არკვევს ამ მხარის ისტორიულ საზღვრებს. როგორც ირკვევა, წყაროების მიხედვით, აჭარის სახელწოდება პირველად „სომხურ გეოგრაფიაში“ (VIII ს.) გვხვდება. მომდევნო ხანაში იგი მოხსენიებულია სტეფანე მტბევარის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში „მარტილობა მიქაელ გობრონისი“ (XI ს.); მას იხსენიებენ ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენეტი (XI ს.) და ლეონტი მროველი (XII ს.). აჭარის საზღვრები საუკუნეების განმავლობაში ხშირად იცვლებოდა. საისტორიო ტრადიციით, რომელიც „ქართლის ცხოვრებაშია“ დაცული, აჭარა ზემო ქართლის ქვეყანაა. ლეონტი მროველის ცნობით, ფარნავაზმა ოძრხის ერისთავს „მისცა ტასის კართგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავიდან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა“. გვიანანტიკური და ფეოდალური ხანის ტრადიციებით აჭარას სამხრეთით შავშეთ-იმერხევის თემები ესაზღვრებოდა, ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით საზღვარი აჭარა-გურიის მთების მიჯნაზე გადიოდა.

საქართველოს ერთიანი ფეოდალური მონარქიაში აჭარა კლარჯეთთან ერთად აბუსერისძეთა საერისთავოში შედიოდა, ხოლო XIII საუკუნის შუა წლებიდან სამცხე-საათაბაგოს ერთ-ერთი საერისთავო იყო. XV საუკუნის შუა წლებში ყვარყვარე II ჯაყელმა (1451-1498) გიორგი VIII-სთან (1446-1466) ბრძოლაში დახმარების გამო, აჭარა გურიელს გადასცა. XVI საუკუნის დასაწყისში მზეჭაბუკ ათაბაგმა (1500-1515) აჭარა გურიელს წაართვა, თუმცა იმერეთის მეფემ ბაგრატ III-მ (1510-1565) იგი 1535 წელს მას დაუბრუნა.

გვიანფეოდალურ ხანაში აჭარის ტერიტორია შეზღუდულია. ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, „მზღვრის (მას) აღმოსავლეთით მთა აჭარასა და ზარზმას შორისი; და გარდავალს მას ზედა გზა სამცხეს; სამხრით მთა აჭარასა და ლიგანის-ხევს შორისი; დასავლეთით მდინარე ქოროხი; ჩრდილოთ მთა გურიასა და აჭარას შორისი“. ამ პერიოდში აჭარა ორ ნაწილად იყოფოდა: ზემო აჭარა და ქვემო აჭარა, მის ცენტრალურ ნაწილს კი შუახევი წარმოადგენდა. თავის მხრივ თითოეული მათგანი მრავალ ადმინისტრაციულ ერთეულად – ხევად იყო დანაწევრებული. ქვეყნის ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების განვითარება დაკავშირებული იყო სხვადასხვა პერიოდში დანიშნულ ცენტრებთან: დიდაჭარა, ხიხანი, ხულა, შუახევი, ქედა.

XVI საუკუნის 70-იან წლებში აჭარა თურქებმა დაიპყრეს. სამასი წლის შემდეგ, 1878 წელს ეს მხარე საქართველოს დაუბრუნდა. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, საქართველოს რევკომის 1921 წლის 16 ივლისის დეკრეტით, აჭარა ამჟამინდელ საზღვრებში ავტონომიურ რესპუბლიკად გამოცხადდა.

ზოგიერთი მკვლევარი ისტორიულ აჭარას თანამედროვე ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის ფარგლებში განიხილავს, სხვები კი აჭარის დასავლეთ საზღვრად მდინარეების ქოროხ-აჭარისწყლის შესაყარს მიიჩნევენ და, ამდენად, აჭარას მხოლოდ აჭარისწყლისა და მისი შენაკადების ხეობებით საზღვრავენ. ნიშანდობლივია, რომ ვახუშტი ბაგრატიონის თანახმად, აჭარა აჭარისწყლის აუზშია დაფიქსირებული, ამასთანავე სწავლული ბატონიშვილი ამ მხარეს სამცხე-საათაბაგოს შემადგენლობაში აღწერს. მკვლევართა ნაწილი თვლის, რომ უნაყოფო კამათი ანტიკური და ფეოდალური ხანის აჭარის საზღვრების შესახებ. სხვადასხვა ეპოქაში ეს რეგიონი ან მისი გარკვეული ნაწილი სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულში შედიოდა. ასეთ ვითარებაში, როგორც აკად. ვახტანგ შამილაძე აღნიშნავდა, ძნელია ვიმსჯელოთ აჭარის მკვეთრად დადგენილ და უცვლელ საზღვრებზე (შამილაძე, 1993: 504-505). კობა ხარაძე მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს ასევე აჭარის ადმინისტრაციულ ერთეულებს, მათ ცვლილებებს; იკვლევს მოსახლეობის ისტორიულ ვითარებას.

ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა აჭარის ისტორიულ გზებსა და მიმოსვლის საშუალებებს. აჭარის გზების განვითარებაზე მეტყველებს ძველი ქვის თაღოვანი ხიდები. როგორც ირკვევა, უკანასკნელ პერიოდში წარმოებული კვლევა-ძიების შედეგად აჭარაში 25-მდე ძველი ქვის თაღოვანი ხიდი გამოვლინდა. ფრიად მნიშვნელოვანია, რომ ნაშრომში დაფიქსირებულია ქვის ძველი ხიდები, რომლებიც დღეს უკვე აღარ არსებობენ, მაგრამ მათ შესახებ ცნობები ისტორიულმა წყაროებმა შემოგვინახა.

ავტორი მნიშვნელოვან ადგილს უთმობს აჭარის ისტორიული დემოგრაფიის კვლევას. მხარის მოსახლეობის აღწერის მასალები XVI საუკუნიდან შემოგვრჩა. „ზემო აჭარის ლივის დავთარი“ ოსმალთა მიერ აჭარის აღწერის პირველ დოკუმენტს წარმოადგენს. ოსმალთა უღელქვემ მოქცეული აჭარის უმცირეს ადმინისტრაციულ ერთეულს ნაჰიე (თემი) წარმოადგენდა. უფრო მსხვილი ერთეული იყო კაზა. აჭარა ორ სანჯაყად იყო გაყოფილი და ახალციხის (ჩილდირის) ვილაიეთში შედიოდა. აღწერა მოიცავს ზემო და ქვემო აჭარას, რომლებიც წვრილ ერთეულებად, ნაჰიებად არის დაყოფილი. დავთარი მრავალმხრივ არის საინტერესო. მასში ხეობის ყველა სოფელია დასახელებული და საინტერესო ინფორმაციას იძლევა მხარის დემოგრაფიის შესახებ. შემორჩენილია ასევე XIX-XX საუკუნეების სტატისტიკური მონაცემები: ოსმალეთის, შემდეგ

მეფის რუსეთის და საბჭოთა პერიოდში ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მასალები. სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე კობა ხარაძემ მოახდინა მოსახლეობისა და დასახლებული პუნქტების რეტროსპექტული კარტოგრაფირება, ე.ი. არაკარტოგრაფიული წყაროების გამოყენებით შეადგინა ისტორიული რუკები. მიღებული კარტოგრაფიული გამოსახულებები საშუალებას იძლევა გაიზომოს XIX საუკუნის აჭარის ადმინისტრაციული ერთეულების ფართობი. როგორც აღმოჩნდა, ოსმალთა ბატონობის პერიოდში აჭარის ფართობი 3888 კვ.² შეადგენდა, რაც 988 კვ.²-ით მეტია აჭარის დღევანდელ ფართობთან (2900 კმ.²) შედარებით, ხოლო დასახლებულ პუნქტთა რაოდენობა 79 იყო. მანვე შეადგინა XIX-XX საუკუნეებში აჭარისა და მასში შემავალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების მოსახლეობის სტატისტიკური მონაცემების ცხრილი.

აჭარისა და მისი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების დემოგრაფიულ მონაცემთა სტატისტიკურ-კარტოგრაფიული ანალიზის საფუძველზე მკვლევარმა განსაზღვრა: მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვე 10 კვ.²-ზე, მოსახლეობის სიმჭიდროვე ფართობის ყოველ კვადრატულ კილომეტრზე. შედგენილი ცხრილისა და კარტოგრაფიების მიხედვით ნათელი წარმოდგენა იქმნება XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის აჭარის დასახლებულ პუნქტთა და მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვეზე. მოსახლეობის აღწერისა და სხვა მონაცემების საფუძველზე შედგა მოსახლეობისა და დასახლებულ პუნქტთა სიმჭიდროვის რუკები, რაც მოსახლეობის ცვალებადობის დინამიკას გვიჩვენებს.

კობა ხარაძე დეტალურად ჩერდება აჭარის ტოპონიმებზე. თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ფუძემდებლები ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, ნიკო ბერძენიშვილი ქვეყნის, მხარის წარსულის შესწავლის საქმეში გეოგრაფიული სახელწოდებების შესწავლას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ (**ჯავახიშვილი, 1965: 28-68; ჯანაშია, 1988: 250; ბერძენიშვილი, 1964: 359**).

ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა სახელწოდება „აჭარის“ ეტიმოლოგიას. მიჩნეულია, რომ სახელწოდება „აჭარის“ ეტიმოლოგია საბოლოოდ გარკვეული არ არის. ზოგი მკვლევარი მას სატომო სახელთან – „ეგერ“, „ჭან“ (ნიკოლოზ ადონცი, ნიკო მარი, პავლე ინგოროყვა) ან ბიძერებთან (სიმონ გოგიტიძე) აკავშირებს; სხვები – გეოგრაფიულ სახელთან აჭი (სიმონ ჯანაშია). მკვლევართა ნაწილი სახელწოდებას წყალთან აკავშირებს (მოსე ჯანაშიელი) ან თვლის, რომ ტერმინი აჭარა თავდაპირველად მდ. აჭარისწყლის სახელწოდება უნდა ყოფილიყო, შემდეგ კი ოლქზე გავრცელდა და მდინარის ხეობაში მდებარე მიწა-წყლის აღმნიშვნელ ტერმინად იქცა (იური სიხარულიძე).

კობა ხარაძე აანალიზებს სახელწოდება „აჭარის“ ეტიმოლოგიას, მოჰყავს სხვა მკვლევართა მოსაზრებები და საკუთარ მოსაზრებასაც გვთავაზობს. მისი აზრით, სახელწოდება „აჭარა“ ბუნებრივი პირობების

ტერმინის მიხედვით შერქმეული სახელწოდებაა და დაკავშირებულია ქვაბულთან („ჭა“). სახელწოდება თავდაპირველად გავრცელებული იყო მდ. აჭარისწყლის აუზზე, რომელიც ქვაბულს წარმოადგენს (ხარაძე, 2017: 126-127). ეს არის ერთ-ერთი საინტერესო მოსაზრება, რომელსაც უთუოდ აქვს არსებობის უფლება, დანარჩენს კი მომავალი კვლევა-ძიება გვიჩვენებს.

უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ კობა ხარაძის მიერ მთლიანად აღინერა აჭარის ტოპონიმია, მოხდა გეოგრაფიული სახელწოდებების ლოკალიზება და რეტროსპექტული კარტოგრაფირება; ტოპონიმები შესწავლილ და დახასიათებულ იქნა ისტორიულ-გეოგრაფიული ასპექტებით; მოხდა ტოპონიმების კლასიფიკაცია, გამოიყო უძველესი, სტრუქტურაშეცვლილი, აღდგენილი, გადაადგილებული, თანამედროვე გახმოვანების, ნასოფლართა და სხვა ფონდები. ამასთანავე, შედგა ტოპონიმთა განლაგებისა და თემატური რუკები. წყაროების ანალიზმა და ადრეულ წლებში ჩატარებული საველე სამუშაოების შედეგად მოძიებული მასალების შეჯერებამ მკვლევარს საშუალება მისცა დაედგინა რიგი გეოგრაფიული სახელწოდებების ეტიმოლოგია, მოეხდინა მათი ლოკალიზება.

გეოგრაფიული სახელწოდებების ეტიმოლოგია, მათი ლოკალიზება უაღრესად აქტუალური საკითხია. ამის ნათელი დასტურია ისიც, რომ უკანასკნელ ხანს ზოგიერთმა მკვლევარმა დამკვიდრებული თვალსაზრისი ამა თუ იმ პუნქტის ლოკალიზების შესახებ ეჭვქვეშ დააყენა. მაგალითად, არქეოლოგმა გურამ გრიგოლიამ გამოთქვა მოსაზრება, რომ ციხე-ქალაქი პეტრა მდებარეობდა არა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ბობოყვათ-ციხისძირის მიდამოებში, არამედ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ხოფასა და არხავეს შორის ტერიტორიაზე. როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, პეტრას ახლაც უწოდებენ ამ ტერიტორიაზე მაღალ, ციცაბო კლდოვანი რელიეფის სანაპირო ზოლს, რომლის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, სოფ. პირონითთან, მაღალ ბორცვზე, შემორჩენილია დიდი ციხის ნანგრევები, რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა ჯიხას (ციხე) უწოდებს. იგი სრულად აკონტროლებდა როგორც საზღვაო, ისე სახმელეთო მაგისტრალებს (გრიგოლია, 2009: 34-35). თუმცა 2017 წლის ზაფხულში ციხისძირში ჩატარებულმა გათხრებმა დაადასტურა, რომ ესაა ნამდვილად პეტრა.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ნაშრომში სრულყოფილად არის შესწავლილი სოფლების მდებარეობა, სახელწოდების ეტიმოლოგია, მატერიალური კულტურის ძეგლები – ციხეები, ეკლესიები, ბუნების ძეგლები; საისტორიო წყაროების ცნობები მათ შესახებ, სოფლების უბნები, მიკროტოპონიმები. აჭარის სოფლების მაგალითზე კარგად ჩანს, რომ ქართულ სოფლებში, ჩვეულებრივ, გვარებად და უბნებად ცხოვრობდნენ. ზემო აჭარაში ჯერ კიდევ კარგად არის ეს შემორჩენილი. მაგალითად, ღორჯომის თემის 15 სოფლიდან 11 სოფელი გვარების მიხედვით ატარებს სახელს: ადაძეები, გორგაძეები, ვანაძეები, ვაშაყმაძეები,

ლაბაიძეები, მეკვიძეები, მეხელაშვილები, მინთაძეები, სტეფანაშვილები, ტუნაძეები, წინწკალაშვილები.

საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა საქართველოს შესწავლა მდინარეთა ხეობების მიხედვით. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მდინარეთა ხეობების ისტორიულ-ეთნოლოგიური შესწავლის კარგი ტრადიცია არსებობს, რასაც სერგი მაკალათიამ ჩაუყარა საფუძველი. მან ბევრი გააკეთა ქართლის მდინარეთა ხეობების მხარეთმცოდნეობითი შესწავლის თვალსაზრისით. აჭარის მდინარეთა ხეობების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი სამუშაო განუყლი აჭარის მკვიდრი ეთნოლოგების ნოდარ კახიძის (**კახიძე, 1974**), მარიამ შალიკავას (**შალიკავა, 2009**), როინ მალაყმაძის (**მალაყმაძე, 2008**) მიერ. კობა ხარაძემ დიდი სამუშაო ჩაატარა აჭარისწყლის აუზისა და ჭოროხის ქვემო წელის ისტორიულ-გეოგრაფიული შესწავლის თვალსაზრისით. ნაშრომში აღწერილია და შესწავლილია აჭარისწყლის, ღორჯომისწყლის, სხალთის, ჩირუხისწყლის (მარეთის), ჭვანისწყლის, აკავრეთის, მაჭახლის, კინტრიშის ხეობები, აგრეთვე ნიგალი (ჭოროხის ხეობა) და აჭარის ზღვისპირეთი. მკვლევარმა დანვრილებით შეისწავლა ამ მიკრორეგიონის დასახლებული პუნქტები და მატერიალური კულტურის ძეგლები, დასახლებული პუნქტების ისტორია, ეტიმოლოგია.

აჭარის მრავალფეროვანი ბუნებრივი პირობების გამო მთელ მხარეში გავრცელებულია ბუნების საინტერესო ძეგლები. კ. ხარაძე დანვრილებით ჩერდება ნაკრძალებზე, ბუნების ზოგიერთ ძეგლზე და აღწერს მათ: ჩანჩხალოს სამყინვარო, მთისუბნის საყინულე, სანალიას ლოდები, ქვაკაცა, კალოთას ქვის სვეტი, ჩირუხისწყლის ეროზიული მონმეები, ციხისძირის გახვრეტილი კლდე, ჩაქვისწყლის ჭორომები, ქვაკიბის ეროზიული საფეხურები, გოდერძის უღელტეხილის ნამარხი ტყე, პრეისტორიული დათვის ნაფეხურები, აჭარის ნითელმინები, მწვანე ტბა, ჭაობური მდინარე ისპანის ჭაობში, მახუნცეთის ჩანჩქერი, სანალიას ჩანჩქერი და უნიკალური სილამაზის სხვა ჩანჩქერები (**ხარაძე, 2017: 33-57**). ბუნების ძეგლების აღწერას საინტერესო ფოტოილუსტრაცია ახლავს. მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს ბუნების ძეგლების პოპულარიზაციასა და კეთილმოწყობაზე, მათი რეკრეაციული მიზნით გამოყენებაზე (ჩანჩქერები, ტბები, კლდის სვეტები, მინერალური წყლები, ჭაობები, გადაადგობილი ლოდები და სხვ.), მათი დაცვის აუცილებლობაზე. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ავტორის მიერ შედგენილია აჭარის არაორგანული ბუნების ძეგლების რუკა (მასშტაბი 1:200000).

აკად. ნიკო ბერძენიშვილი ხაზს უსვამდა, რომ ისტორიული გეოგრაფიის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა ისტორიული რუკების შედგენაა, ყველა მოვლენა დროსა და სივრცეში უნდა იქნეს კარტოგრაფირებული. ამ ამოცანასაც წარმატებით გაართვა თავი კობა ხარაძემ. მის მიერ შედგენილია აჭარის ზოგადგეოგრაფიული, სხვადასხვა პერიოდის ადმინის-

ტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის, ბუნების ღირსშესანიშნაობების, ძველი გზების, გიორგი ყაზბეგის მოგზაურობის მარშრუტის და სხვა რუკები.

ამდენად, კობა ხარაძეს ყურადღების მიღმა არ რჩება ისტორიული-გეოგრაფიის შესწავლის არც ერთი სფერო. ის უხვად იყენებს ქართულ და უცხოურ საისტორიო წყაროებს, რომელთა მონაცემები შეჯერებულია ავტორის მიერ ადგილზე წარმოებულ დაკვირვებებთან. მიუხედავად იმისა, რომ ნაშრომი სამეცნიერო ჟანრს განეკუთვნება, არ არის დაწერილი რთული სამეცნიერო ენით და ადვილად იკითხება. წიგნი მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზეა გამოცემული, კარგად არის ილუსტრირებული, ერთვის რუკები, აგრეთვე პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები, რაც ფრიად მნიშვნელოვანია ამ სახის ნაშრომისთვის. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ კობა ხარაძის ნაშრომი „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. აჭარა“ ქართული ისტორიული გეოგრაფიის კარგი შენაძენია.

ბიბლიოგრაფია:

- *პერძენიშვილი, 1964* – ბერძენიშვილი ნიკო. ისტორიული გეოგრაფიისათვის, – წგნ.: **ნ. ბერძენიშვილი**. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წ. 1. თბ., 1964;
- *ბრიგმოლია, 2009* – გრიგოლია გურამ. ციხე-ქალაქ პეტრას ლოკალიზაციის იდენტიფიკაციისათვის, – კრებ.: **ბიზანტინოლოგია საქართველოში**. 3. თბ., 2009;
- *კახიძე, 1974* – კახიძე ნოდარ. მაჭახლის ხეობა. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი. ბათუმი, 1974;
- *მულაყმაძე, 2008* – მალაყმაძე როინ. ლიგანის ხეობა. ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევა. თბილისი, 2008;
- *ხარაძე, 2017* – ხარაძე კობა. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია. აჭარა. თბ., 2017;
- *შალიკაშა, 2009* – შალიკაშა მარიამ. ჭვანის ხეობა. ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევა. ბათუმი, 2009;
- *შამილაძე, 1993* – შამილაძე ვახტანგ. „აჭარის“ ადმინისტრაციულ-გეოგრაფიული ლოკალიზაციისა და ეტიმოლოგიის საკითხისათვის, – წგნ.: **საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია**. თბ., 1993;
- *ჯავახიშვილი, 1965* – ჯავახიშვილი ივანე. საქართველოს საისტორიო გეოგრაფია VII-XIII ს. ქ. შ., – წგნ.: **ივ. ჯავახიშვილი**. ქართველი ერის ისტორია. წ. 2. თბ., 1965;
- *ჯანაშია, 1988* – ჯანაშია სიმონ. შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია, – წგნ.: **ს. ჯანაშია**. შრომები. ტ. 6. თბ., 1988.

BEZHAN KHORAVA¹

**AN IMPORTANT RESEARCH IN HISTORICAL
GEOGRAPHY OF GEORGIA**

REVIEW

This article presents a critical review on defending of famous Georgian Geographer Koba Kharadze's new monograph "*The Historical Geography of Georgia. Adjara*" (Tbilisi, 2017).

¹ **Bezhan Khorava** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათი.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XVI, 2017

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

გონა ჯაფარიძე¹

სოსო მარბიშვილი. მითები და რეალობა დავით

აღმაშენებლის მეფობის შესახებ.

ობი სელჯუქთა სამყაროს წინააღმდეგ.

თბილისი, გამომცემლობა „სიესტა“, 2006. 363 გვ.

რეცენზია

დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობა ყოველთვის იპყრობდა და იპყრობს ქართველ მკვლევართა ყურადღებას. ამის მაგალითია, თუნდაც, არქეოლოგიის ცენტრის მეცნიერ-თანამშრომლის, უდროოდ გარდაცვლილი მკვლევრის სოსო მარბიშვილის სარეცენზიო ნაშრომი, რომელიც დიდი მეფის ეპოქას ეხება.

ამ ნაშრომს, ავტორის სიცოცხლეშივე, გამოეხმაურნენ ქართველი მკვლევრები: დადებითად (მუსხელიშვილი, 2007: 6) და კრიტიკულადაც (სამუშია, 2007; ხელახლა დაიბეჭდა ორჯერ: სამუშია, 2008: 157-166; სამუშია, 2017: 327-340; მოგვიანებით მკვეთრად კრიტიკული და უარყოფითი – სანდოძე, 2013: 107-110; უკანასკნელ ხანებში ასევე კრიტიკული შეფასება ამ ნაშრომისა იხ.: პაპასქირი, 2015: 14-15, 28-30, 34). მისი განხილვა მოენყო საქართველოს ტელევიზიის ერთ-ერთ არხზე. მეც ვაპირებდი მაშინ რეცენზიის გამოქვეყნებას, მაგრამ დამაყოვნა საზღვარგარეთ დიპლომატიურ სამუშაოზე მივლინებამ, ხოლო შემდეგ, სრულიად მოულოდნელად, გარდაიცვალა წიგნის ავტორი. ასეთ ვითარებაში იოლი არ იყო მსჯელობა წიგნის ავ-კარგიანობაზე. კრიტიკულ შენიშვნებზე მთავარი მოპასუხე ამ ქვეყნად აღარ არის. მაგრამ ნაშრომში დასმული და ახლებურად განხილული პრინციპული საკითხების სიმრავლე მიბიძგებს დავუბრუნდე მის განხილვას.

ს. მარბიშვილი წინასიტყვაობაში წერდა, რომ დავით აღმაშენებლის ეპოქის შესახებ კონცეპტუალურ შეხედულებებში აშკარად შეიმჩნევა წი-

¹ გონა ჯაფარიძე – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, საქართველოს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი.

ნალმდეგობები, რომლებიც ამ პერიოდის უფრო ღრმად შესწავლისა და ისტორიული სინამდვილის უკეთ გააზრების მიზნით, ახსნას მოითხოვს. კერძოდ:

„– სამეცნიერო ლიტერატურაში არ არის ახსნილი (ყოველ შემთხვევაში დამაჯერებლად), თუ რატომ დატოვა უყურადღებოდ სელჯუკთა იმპერიამ საქართველოს სამეფოს მხრიდან ხარკის შეწყვეტა?

– როგორ მოხდა, რომ როდესაც დავით აღმაშენებელი საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლებულ თუ სამომთაბაროდ შემოსულ თურქმენებს ებრძოდა და ანადგურებდა, სელჯუკთა იმპერია და მთლიანად სელჯუკთა სამყარო ამ პროცესში არ ერეოდა და ნეიტრალურ მაცურებლად რჩებოდა?

– რატომ ითვლებოდნენ სამეცნიერო ლიტერატურაში სელჯუკები მომთაბარეებად, როდესაც ცხოვრების ეს ფორმა მათ დიდი ხნის დატოვებული ჰქონდათ და იმ დროისათვის სავსებით განვითარებულ (თუმცა აგრესიულ) სახელმწიფოებს ედგნენ სათავეში?

– რატომ იყო მიჩნეული დავით აღმაშენებელი ჯვაროსანთა მოკავშირედ და იერუსალიმის აღების მონაწილედ, როდესაც ამის შესახებ ჯვაროსნული ლაშქრობების მრავალრიცხოვანი ქრონიკები არაფერს იუწყებიან?

– როგორ მოახერხა დავით აღმაშენებელმა 220 ათასი ყივჩაღის საქართველოში გადმოყვანა და დასახლება, როდესაც ამ რაოდენობის მომთაბარეები თავის მშობლიურ სტეპებშიც ვერ ახერხებდნენ კონსოლიდირებას?

– როგორ შეძლო საქართველოს მეფემ მათგან მუდმივი არმიის შექმნა, როდესაც მუდმივი არმიები იმ ეპოქაში არ არსებობდნენ?

– როგორ აღმოჩნდნენ ჯვაროსანი რაინდები დიდგორის ველზე, როდესაც იქ მოხვედრა მათ ფიზიკურად არ შეეძლოთ?

– როგორ შემოვიდა საქართველოში ილ-ლაზის 300 ათასიანი არმია, როდესაც ხალხის ასეთ მასას არათუ ერთად ბრძოლა, არამედ გადაადგილებაც კი არ შეეძლო?“ (**მარგიშვილი, 2006: 8-9**).

ს. მარგიშვილი აღნიშნავდა, რომ მისი ნაშრომი იყო დასახლებულ კითხვებზე პასუხის გაცემის მცდელობა და ამის გაკეთებას გულმოდგინედ შეეცადა. მკვლევარი დარწმუნებული იყო, რომ მის მიერ გამოთქმული ბევრი მოსაზრება და მიღებული დასკვნა საკამათო იქნებოდა და საამისოდ მზადყოფნას გამოთქვამდა (**მარგიშვილი, 2006: 9**).

საკამათო საკითხები და მიუღებელი თვალსაზრისებიც მართლაც რომ ბევრია და შევეცდები ვუჩვენო, თუ რა არის დადებითი და რა – მიუღებელი ს. მარგიშვილის ნაშრომში, რომელიც გამიზნულია არა იმდენად ფართო მკითხველისთვის, რამდენადაც სპეციალისტებისთვის. მე მიზნად არ ვისახავ შევეხო ყველა საკითხს, მით უმეტეს, რომ არაერთი მათგანი საკმაოდ დაშორებულია საკვლევ თემისგან. არც ნმინდა სა-

მხედრო საკითხებს შეეხები, მაგრამ რჩება საკმაოდ მნიშვნელოვანი პრობლემები პოლიტიკური ისტორიიდან.

სარეცენზიო ნაშრომის 10 თავში თანამიმდევრულად არის განხილული გეო-პოლიტიკური ვითარება ამიერკავკასიასა და წინა აზიაში XI საუკუნის II ნახევარში (მარგიშვილი, 2006: 10-21); ცვლილებები გეო-პოლიტიკურ ვითარებაში ამიერკავკასიისა და წინა აზიის რეგიონებში XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე (მარგიშვილი, 2006: 22-36); ჯვაროსანთა შეტევა სელჯუკებზე; ბიზანტიელთა კონტრშეტევა სელჯუკებზე; საქართველოს სამეფო; აქტიური პოლიტიკის დასაწყისი (ხარკის შეწყვეტა, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის დასაწყისი, ბრძოლა თურქმენ მომთაბარეთა წინააღმდეგ) (მარგიშვილი, 2006: 37-49); საქართველოს სამეფო სელჯუკთა იმპერიის წინააღმდეგ: სამშვილდე – ომის დასაწყისი სელჯუკთა იმპერიასთან; თრიალეთის ბრძოლა; 1115-1120 წლების კამპანია (მარგიშვილი, 2006: 50-61); მუსლიმური კოალიცია დიდგორის ბრძოლის წინ (ჯიჰადი საქართველოს წინააღმდეგ; კოალიცია და მისი მხედართმთვრები; კოალიციის სამხედრო ძალების რაოდენობა; სელჯუკური არმიის ორგანიზაცია და საბრძოლო ტაქტიკა (მარგიშვილი, 2006: 62-92); საქართველოს სამეფოს არმია დიდგორის ბრძოლის წინ (მარგიშვილი, 2006: 93-121); დიდგორის ბრძოლა ისტორიოგრაფიასა და წერილობით წყაროებში (მარგიშვილი, 2006: 122-169); დიდგორი – ომის კულმინაცია (მარგიშვილი, 2006: 137-169); ომის დასასრული სელჯუკებთან: თბილისის აღება; ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის დასასრული; ლაშქრობა შირვანში და ზავი სელჯუკებთან; 1124 წლის კამპანია; ანისი – ახალი სტრატეგიული მიმართულება (მარგიშვილი, 2006: 170-181); ქართული სამხედრო ხელოვნება დავით აღმაშენებლის ხანაში (სამხედრო რეფორმა; შეიარაღება, მეომრები, არმია და ბრძოლის წარმოების მეთოდები; დავით აღმაშენებელი, თავისი ეპოქის დიდი მხედართმთავარი) (მარგიშვილი, 2006: 182-202). გარდა ამ ძირითადი საკითხებისა, მკვლევარმა ჩაატარა საკმაოდ ხშირი ექსკურსები საქართველოს ისტორიაში, როგორც დავით IV-ის წინა, ისე შემდეგდროინდელ ეპოქებში. აქვე აღვნიშნავთ, რომ მოვლენების შეფასებებისას, მისი ტონი ხშირად კატეგორიულია.

სარეცენზიო ნიგნის უკვე შესავალ თავებსა და პარაგრაფებში გვხვდება ისეთი თვალსაზრისები, რომლებიც ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ და საყოველთაოდ აღიარებულ ჭეშმარიტებებთან წინააღმდეგობაშია. არაკვალიფიციურად არის დაწერილი გეოპოლიტიკური ვითარება ამიერკავკასიასა და სელჩუკთა ექსპანსიის წინა პერიოდში. უხეში შეცდომებია დამკვიდრებული მომცრო პარაგრაფში „სელჯუკთა ექსპანსიის წინა პერიოდი“ (მარგიშვილი, 2006: 10-11). სრულიად მოულოდნელად, ვიგებთ, რომ „სელჯუკთა გამოჩენამდე აღნიშნული რეგიონების პოლიტიკურ დომინანტებს ბიზანტიის იმპერია და არაბ აბასიდთა და ფატიმიდთა

სახალიფოები წარმოადგენდნენ.... XI საუკუნის შუახანებისთვის არაბთა ხალიფატი უკვე დაშლილ იმპერიას წარმოადგენდა, რომლის ნაწილებზეც წარმოქმნილი იყო რამდენიმე დამოუკიდებელი მუსლიმური სახელმწიფო, რომელთაგანაც ორი, აბასიდებისა და ფატიმიდების სახალიფოები, მართალია კვლავ უძლიერეს ქვეყნებად რჩებოდნენ, მაგრამ სრულ ჰეგემონობასა და „მსოფლიო ბატონობაზე“ პრეტენზიას ვეღარც აცხადებდნენ“ (**მარგიშვილი, 2006: 10**).

სინამდვილეში აბასიანთა სახალიფო ფაქტობრივად დაიშალა უკვე X საუკუნის შუა ხანებში და 945 წელს, როცა ბუვეიანებმა დაიკავეს ბაღდადი, მათ ჩამოართვეს აბასიან ხალიფას საერო ფუნქციები და შეუნარჩუნეს მხოლოდ სასულიერო ხელისუფლება. ამიერიდან, ხალიფებს იხსენიებდნენ ხუტბასა და მონეტებზე, მაგრამ მათ აღარ ჰქონდათ რეალური პოლიტიკური ძალაუფლება და, ცხადია, სელჩუკთა გამორჩენისას სახალიფო აღარ წარმოადგენდა უძლიერეს ქვეყანას. სელჩუკებმა ბოლო მოუღეს ბუვეიანებს და ხალიფას უწინდებურად სასულიერო მეთაურის ფუნქცია დაუტოვეს. რაც შეეხება მსოფლიო ბატონობაზე პრეტენზიას, ეს სელჩუკთა გამორჩენისას ჯერ კიდევ ჰქონდა ფატიმიანთა სახალიფოს და ახლო აღმოსავლეთის დასავლეთ ნაწილში სწორედ ფატიმიანები და ბიზანტიელები უწევდნენ ერთმანეთს მეტოქეობას.

ს. მარგიშვილის თანახმად, ბიზანტიასა და არაბულ სამყაროს შორის გავლენის სფეროების ახალი გადანაწილების შემდეგ, XI საუკუნის შუა ხანებისთვის, არაბული საშიშროება საქართველოსთვის საფრთხეს აღარ წარმოადგენდა (**მარგიშვილი, 2006: 10**). ცხადია, ასე იყო, მაგრამ არაბთაგან ეს საფრთხე უკვე დიდი ხნით ადრე შეწყდა. არც ის შესაბამება სინამდვილეს, რომ სელჩუკთა შემოსევების წინ „ასევე კლებულობდა საფრთხის ხარისხი ბიზანტიის იმპერიის მხრიდანაც, რომლის შეტევებისგან თავის დაცვა საქართველომ, გიორგი I-ს (1014-1027) მეფობისას, საკმაო წარმატებით მოახერხა“ (**მარგიშვილი, 2006: 10**). სინამდვილეში, გიორგი I დამარცხებული გამოვიდა ბასილ II-სთან მძაფრ კონფრონტაციაში და იძულებული გახდა თავისი ვაჟი ბაგრატე მძევლად გაეგზავნა კონსტანტინოპოლში, რაც არ შეიძლება წარმატებად ჩაითვალოს. თავისი მეფობის დასაწყისში ბიზანტიელთაგან დიდი პრობლემები ჰქონდა ბაგრატე IV-საც, ხოლო შემდეგ ამ პრობლემებს მას უქმნიდა ლიპარიტ ბაღვაში, რომლის უკანაც ბიზანტია იდგა.

შემდეგ პარაგრაფში „სელჯუკთა ექსპანსია“ (**მარგიშვილი, 2006: 11-15**) მკითხველი იგებს, რომ „სხვადასხვა თურქულ-თურქმენული ტომების მარბიელი შემოსევები ბიზანტიის ტერიტორიებზე, მცირე აზიაში, სელჯუკთა გამორჩენამდეც, საკმაოდ დიდი ხნის დაწყებული იყო. ბიზანტიის ხელისუფლებას მათ წინააღმდეგ, ჯერ კიდევ იმპერატორ ბასილ II-ის დროიდან, მძლავრი თავდაცვითი სისტემა ჰქონდა შექმნილი, რის მეშვეობითაც იმპერია თურქულ-თურქმენული ტომების შემოსევებს

მეტ-ნაკლები წარმატებით უმკლავდებოდა“ (მარგიშვილი, 2006: 13). ეს პასაჟი მოტანილია სამეცნიერო ლიტერატურის დამონშების გარეშე და არცაა გასაკვირი. ბასილ II-ის დროს ბიზანტიაზე თურქულ-თურქმენული ტომების შემოსევები არ მომხდარა. სხვა ამბავია, რომ იმპერიას სერიოზულ პრობლემას უქმნიდნენ პაჭანიკები, ან უზები, რომლებიც თურქული მოდგმის კი იყვნენ, მაგრამ არა თურქმენები და თანაც ეს არ ხდებოდა მცირე აზიაში.

პარაგრაფში „საქართველოს სამეფო სელჯუკთა ექსპანსიის პერიოდში“ (მარგიშვილი, 2006: 16-21) ს. მარგიშვილს გაუჩნდა კითხვა, თუ რატომ თქვეს უარი ჯერ კიდევ მალიქ-შაჰის დროს „თავისი ძლიერების ზენიტში სელჯუკებმა საქართველოს სამეფოს (და მასთან ერთად, კახეთის სამთავროსა და დერბენდ-შირვანის) დაპყრობაზე და ყოველწლიური ხარკის მიღებით დაკმაყოფილდნენ. ...ერთადერთი ლოგიკური მოტივაცია უნდა მდგომარეობდეს იმაში, რომ ამ დროისთვის ახალი ტერიტორიების შეყვანა იმპერიის შემადგენლობაში აღარ წარმოადგენდა სელჯუკთა სტრატეგიულ მიზანს“ (მარგიშვილი, 2006: 17). აქ, ს. მარგიშვილმა შემოიტანა სელჩუკთა დაპყრობითი პოლიტიკის ერთი დამახასიათებელი ნიშანი, რასაც პირობითად „სელჯუკური მარაო“ უწოდა. სელჩუკთა მიერ ტერიტორიების დაპყრობა და ათვისება ხდებოდა მარაოსებურად, „საკმაოდ მკაცრი თანამიმდევრობით და როგორი წარმატებულიც არ უნდა ყოფილიყო მათი მარბიელი ლაშქრობა შორეულ დისტანციებზე, თუ დარბეული ერთეული არ მდებარეობდა უკვე დაპყრობილისა და ათვისებულის გვერდით, ისინი მის შენარჩუნებას არ ცდილობდნენ“ (მარგიშვილი, 2006: 17).

სელჩუკებისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო ლიტერატურაში ტერმინი „სელჯუკური მარაო“ და მისი შეფასება¹ უკანასკნელ ხანებამდე არ შემხვედრია და ჩანს, ის მარგიშვილის შექმნილია. სიახლეს, თუ ის დასაბუთებულია, მივესალმები. სხვა საქმეა, რამდენად მართებულია ეს ტერმინი. მკვლევარმა მოიტანა „სელჯუკური მარაოს“ მაგალითები და აღნიშნა, რომ „1067 წელს ალფ-არსლანმა ქართლიც უპრობლემოდ დაიკავა და თბილისიც იოლად აიღო, მაგრამ ისინი სელჯუკთა უშუალო მმართველობაში არ შეუყვანია, რადგან „სელჯუკური მარაო“ (ე.ი. მათ მიერ ათვისებული ტერიტორიები) ჯერ კიდევ საკმაოდ შორს იმყოფებოდა საქართველოს საზღვრებისგან. „სელჯუკური მარაო“ მას მიადგა მაშინ, როდესაც სელჯუკთა დაპყრობითი პოტენციალი უკვე დაქვეითების გზაზე იდგა, ხოლო სელჯუკთა იმპერიის წინაშე ახალი ამოცანები იყო ჩამოყალიბებული იმპერიის საზღვრების მთლიანობისა და ცენტრალური ხელისუფლების ჰეგემონიის შენარჩუნების სახით უკვე დაპყრობილ ტერიტორიებზე“ (მარგიშვილი, 2006: 18). იმ ვითარებაში,

¹ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ე.წ. „სელჯუკური მარაოს“ კრიტიკული შეფასება იხ.: ფალავა 2015: 20, შენ. 52.

როცა დაიწყო დაპირისპირება რუმის სულტანთან და დასავლეთით დაბრკოლდა ექსპანსია, „სელჯუკებისთვის ისე აქტუალური აღარ იყო ახალი მიწების შეერთება და სწორედ ეს იყო მიზეზი იმ ვითარებისა, რომ გიორგი II-ის მხრიდან ხარკის გადახდის ვალდებულებას შემდგომ წლებში აღარ მოჰყვა მთელი სამეფოს ოკუპაცია“ (მარგიშვილი, 2006: 19).

საქმე ასე არ არის. დასავლეთით სელჩუკთა ექსპანსია ასე მარტივად არ შეჩერებულა. თურქ-სელჩუკებმა სწორედ XI ს. 89-90-იან წლებში დაიპყრეს საბოლოოდ ჩრდილოეთი მესოპოტამია, სადაც არაბი უკაილიანები და ქურთი მარვანიანები ბატონობდნენ. მათ ხელთ იგდეს აგრეთვე ვანის ტბის საამიროები. ამ დროისთვის ე. წ. „სელჯუკური მარაო“, თუ ამ ტერმინს მაინც გამოვიყენებთ, საქართველოს მიმართულებით უკვე გაშლილი იყო. სელჩუკებმა გააუქმეს განჯის შედადიანთა საამირო. სულტანმა განჯა უბოძა სავ-თეგინს, რომელიც 1085-1086წწ. გარდაიცვალა. არრანი და, საერთოდ, აღმოსავლეთი ამიერკავკასია, მტკვრის და არეზის აუზები იკტებად დაურთგდა თურქ ამირებს. არრანი და აზერბაიჯანი წარმოადგენდნენ კარგ ბაზებს საქართველოს წინააღმდეგ ლაშქრობებისთვის. ამდენად, ამ დროისთვის სელჩუკთა სამხედრო პოტენციალი სრულიადაც არ იყო ამონურული. მაგრამ, განსხვავებით მუსლიმური ახლო აღმოსავლეთისაგან, სადაც იდეოლოგიური დაპირისპირება დამპყრობლებთან არ მომხდარა და ერთი მუსლიმი (არაბი თუ ქურთი) გამგებელი მეორემ (თურქმა) შეცვალა, განსხვავებით სომხეთისგან, რომელიც დატოვა დამარცხებულმა ბიზანტიურმა არმიამ და ადმინისტრაციამ, ხოლო დემორალიზებულ და მცირერიცხოვან სომხეთის ფეოდალთა კლასს ფაქტობრივად არ გაუწევია არავითარი წინააღმდეგობა სელჩუკებისთვის, ქართულმა ფეოდალურმა საზოგადოებამ, ქართულმა სახელმწიფოებრიობამ იხმარა ყველა ღონე – შეიარაღებული თუ მშვიდობიანი, რათა თავიდან აეცილებინა სელჩუკებისგან ქვეყნის სრული ოკუპაცია. ეს გზა იყო თუნდაც გიორგი II-ის თანხმობა სათურქო ხარკის გადახდაზე (და არა ე.წ. „სელჯუკური მარაო“), რითაც საქართველოს სულის მოთქმის საშუალება მიეცა.

ომის და მშვიდობის ისლამური კონცეფციით, როცა მოწინააღმდეგე მხარე თანხმდებოდა ომის გარეშე ხარკის გადახდაზე, მუსლიმები მოვალენი იყვნენ ეს წინადადება მიეღოთ. გიორგი II სწორედ ხარკის (ამ შემთხვევაში ჯიზიას) გადახდის პირობით დამორჩილდა მალიქ-შაჰს და ამით, მისი სამფლობელო გადაიქცა მუსლიმ თურქ-სელჩუკებისთვის ზავის, საზავო ხელშეკრულების (დარ ას-სულჰ) მხარედ. საფიქრებელია, რომ, თანდათან, ხარკის დამძიმებასთან, და, შესაბამისად, ქართველების წინააღმდეგობასთან ერთად, სელჩუკები თავად დაარღვევდნენ ზავს და საქართველოს ანექსიის საკითხი უეჭველად დადგებოდა დღის წესრიგში. მაგრამ მოვლენები სხვაგვარად განვითარდა. მალიქ-შაჰის გარდაცვალებისთანავე (1092წ.) დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში დაიწყო ში-

ნაბრძოლები, რამაც მისი დაასუსტება განაპირობა.

II თავში ს. მარგიშვილმა განიხილა ცვლილებები გეოპოლიტიკურ ვითარებაში XI-XII სს. მიჯნაზე: ჯვაროსანთა გამოჩენა, ბიზანტიელთა და ფატიმიანთა კონტრშეტევები სელჩუკებზე, ისმაილიტთა გამოსვლები, სელჩუკთა იმპერიის რღვევის პროცესი. ის **მართებულად** წერდა, რომ შიდა დაპირისპირება სელჩუკთა სამყაროს შიგნით არანაკლებ მწვავე იყო, ვიდრე მთლიანად სელჯუკებისა – ჯვაროსნებთან, ან ისმაილიტებთან.

ჯვაროსანთა პირველი ლაშქრობის წინ დიდ სელჩუკთა სახელმწიფო არ წარმოადგენდა მონოლითს. ჯვაროსანთა გამოჩენამ განაპირობა ახლო აღმოსავლეთში ძალთა ბალანსის გადანაწილება. ს. მარგიშვილი ასევე **მართებულად** აღნიშნავდა, რომ ამ დროს საქართველოს სამეფოსთვის ძირითადი საფრთხე მომდინარეობდა მისი საზღვრების სამხრეთით განფენილი სელჯუკური საემიროებიდან, რომლებიც სელჯუკთა (ან უკვე ერაყ-ირანის) იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდნენ და როგორც ტერიტორიების სიდიდით, ასევე სამხედრო პოტენციალითაც გამოირჩეოდნენ (**მარგიშვილი, 2006: 32**). ყველაზე საშიშად ის მიიჩნეოდა განძის (განჯის) საემიროს, შემდეგ ხლათის საემიროს, აქტივობით გამორჩეულ ბითლისისა და არზანის აჰდაბიან ემირს თულან არსლან კუზიანს (**მარგიშვილი, 2006: 32-33**). საქართველოსთვის ერთგვარ ბარიერს ქმნიდა ტრაპიზონის „ფემა“ (sic) სელჯუკთა ძლიერი ერთეულების, რუმის სასულთნოსა და დანიშმენდიანების საემიროსთან, რომლებისთვისაც საქართველო დავით აღმაშენებლის ეპოქაში აშკარად არ წარმოადგენდა სტრატეგიული ინტერესის სფეროს. ნაკლებ საშიშროებას ქმნიდა საქართველოსთვის ანისის, ყარსისა და ერზრუმის საემიროები (**მარგიშვილი, 2006: 32**). ხელსაყრელმა გეო-პოლიტიკურმა ვითარებამ შესაძლებლობა მისცა საქართველოს სამეფოს დაეწყო აქტიური ქმედებები სელჯუკთა წინააღმდეგ (**მარგიშვილი, 2006: 37**).

ისევ და ისევ დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი საგარეო-პოლიტიკური ფაქტორი იყო მთავარი და ხელშემწყობი სათურქო ხარკის შეწყვეტისას. ან რატომ არ მოჰყვა ხარკის შეწყვეტას სელჯუკთა მხრიდან დამსჯელი ღონისძიება.

ს. მარგიშვილმა გაიზიარა ის თვალსაზრისი, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ სელჯუკებისთვის ხარკის შეწყვეტა მოჰყვა ჯვაროსნების მიერ ანტიოქიისა (1097წ.) და იერუსალიმის აღებას (1099წ. 15 ივლისი). ის მიიჩნეოდა, **რომ**, ჯერ ერთი, ანტიოქიასთან „ბერკიარუკის განკარგულებით ჯვაროსანთა წინააღმდეგ გამოვიდა მოსულის ემირი კერბოგა, რომლის სარდლობის ქვეშაც უზარმაზარმა არმიამ მოიყარა თავი... კერბოგას ლაშქრობით ბერკიარუკი აშკარად ორმაგი მიზნის მიღწევას ცდილობდა, ჯვაროსნების განდევნასა და სელჯუკთა იმპერიისაგან სირია-პალესტინის ნახევრად გამდგარი ემირების იმპერიის შემადგენლობაში დაბრუნებას“. მაგრამ „ბერკიარუკის გეგმა ვერ განხორციელდა, 1098 წლის ივ-

ლისში ანტიოქიასთან კერბოგას არმია... ჯვაროსნებმა გაანადგურეს. ამ დამარცხებას სელჯუკთა იმპერიაში შოკის მსგავსი ეფექტი ჰქონდა, რადგან მსგავსი მასშტაბის სამხედრო კატასტროფა სელჯუკთა იმპერიას ჯერ არ ჰქონდა განცდილი“. ჯვაროსანთა წინააღმდეგ გამოსული მოსულის ემირის კერბოგას უზარმაზარი არმიის დამარცხებამ **ძალიან დაასუსტა** სელჯუკთა იმპერიის ცენტრალური ხელისუფლება და ურთულესი პრობლემები შეუქმნა ბერკიარუკს. ხოლო მეორე – სულტანს აუჯანყდა მისი ძმა მუჰამედ ტაპარი. ხუთი გენერალური ბრძოლა სულტან ბარქიარუკსა და მუჰამედ ტაპარს (რომლის ხელშიც, მარგიშვილის მართებული შენიშვნით, „მოცემული მომენტისათვის კონცენტრირებული იყო საქართველოს სამხრეთით განფენილი სელჯუკთა სამფლობელოების პოტენციალი“ (**მარგიშვილი, 2006: 38**) და „ტახტისათვის ატეხილი ამ გრანდიოზული ომის მასშტაბები იმის მაჩვენებელია, რომ სელჯუკთა ის სამხედრო პოტენციალი, რომელსაც უნდა აღედგინა მათი ჰეგემონობა საქართველოზე, მთლიანად ამ კონფლიქტში იყო ჩართული“ (**მარგიშვილი, 2006: 39**). დასკვნა ასეთია: „ამგვარად, შექმნილი ვითარების გათვალისწინებით, დავით აღმაშენებლის ნაბიჯის (ხარკის შეწყვეტის) შეფასება და იმის ახსნა, თუ რატომ დატოვეს უპასუხოდ ეს აქტი სელჯუკებმა, საკმაოდ ადვილი უნდა იყოს. სულტან ბერკიარუკს, რომელსაც სამართლებრივი ლოგიკით უნდა მოეთხოვა ხარკის გადახდის აღდგენა დავით აღმაშენებლისგან, საქართველოსთვის აღარ ეცალა და, ალბათ, არც სამხედრო ძალების გაგზავნა შეეძლო მის წინააღმდეგ, ბერქიარუკის სამხედრო პოტენციალი მთლიანად დაკავებული იყო ჯერ ჯვაროსნებთან, ხოლო შემდეგ მუჰამედ ტაპართან ბრძოლაში“ (**მარგიშვილი, 2006: 39**).

დავით აღმაშენებლის მიერ სათურქო ხარკის შეწყვეტა და სელჩუკთა უმოქმედება მის ამ ნაბიჯზე დანვრილებით არის შესწავლილი ჩემს მონოგრაფიაში „*საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო*“ (**ჯაფარიძე, 1995**). აქ განხილულია ის საგარეო პოლიტიკური ფაქტორები, რომლებმაც ხელი შეუწყვეს მეფეს შეწყვიტა სათურქო ხარკი. ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკამათოდ ქცეულ ორი შესაძლებელი ფაქტორიდან: ჯვაროსანთა გამოჩენა და იერუსალიმის აღება და შინაბრძოლები დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში, უპირატესობა მიენიჭა ამ უკანასკნელს. მოკლედ, მაგრამ ამომწურავად იქნა დახასიათებული ის რეგიონი, სადაც გამოჩნდნენ ჯვაროსნები 1097 წელს. ნაჩვენებია, რომ მცირე აზიას, ჩრდილოეთ მესოპოტამიას (ედესა), ჩრდილოეთ სირიას (ანტიოქია) და პალესტინას, სადაც ჯვაროსნებს წარმატებები ხვდათ წილად, სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით, **1097-1099 წლებში** არ ჰქონდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა საქართველოსთვის. ერთადერთ სახელმწიფოს, რომელის დასუსტებაც, უდავოდ, ხელსაყრელი იყო მისთვის, წარმოადგენდა რუმის – მცირე აზიის სელჩუკთა სასულტნო. მაგრამ 1097-1099 წლებში მცირე აზიის სელჩუკები ჯერ კიდევ შორს იყვნენ

საქართველოს საზღვრებიდან და არ უქმნიდნენ პირდაპირ სამხედრო საფრთხეს დავით IV-ის სამეფოს.

საკამათო არ არის ის, რომ 1097-1099 წლებში, როცა ჯვაროსნებმა დიდ წარმატებებს მიაღწიეს ახლო აღმოსავლეთის დასავლეთ ნაწილში, საქართველო პოლიტიკურად დაკავშირებული იყო **დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოს ცენტრალურ ნაწილთან – დასავლეთ ირანთან და ერაყთან**, რომელთაც ჯვაროსნული ლაშქრობა არ შეხებია. სელჩუკი სულტნები საქართველოზე თავიანთ კონტროლს ახორციელებდნენ ჯვაროსანთა ლაშქრობების მიღმა დარჩენილ აზერბაიჯანსა და არრანში კონცენტრირებული თურქმენების მეშვეობით.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, რომელიც იხსენიებს ფრანკების გამოსვლას, ე.ი. ჯვაროსანთა პირველ ლაშქრობას, ამავე დროს **არ ეხება** უმნიშვნელოვანეს ძვრებს, რომლებიც მოხდა დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში მალიქ-შაჰის სიკვდილის შემდეგ. ეს იყო დიდი აშლილობა, რამაც უკიდურესად დაასუსტა იმპერია და გამოიწვია მისი დაშლა. ნაწილი ქართველი ისტორიკოსებისა ზოგადად აღნიშნავენ ამ ფაქტორის გადამწყვეტ მნიშვნელობას დავით IV-ის მიერ სათურქო ხარკის შეწყვეტის საქმეში. დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში მიმდინარე შიდაბრძოლები სასულტნო ტახტისათვის დანვრილებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად ჩემს მონოგრაფიაში იქნა განხილული. 1099-1104 წლებში მალიქ-შაჰის ვაჟები ბარქიარუკი და მუჰამადი ერთმანეთთან სამკვდრო-სასიცოცხლო ომში ჩაებნენ. „ამ ხანგრძლივმა შინაომმა გამოფიტა და დააუძლურა ირან-ერაყის და არრან-აზერბაიჯანის სელჩუკთა სამხედრო ძალები. ამიერიდან, 1104 წლამდე, სასულტნო ტახტისთვის მებრძოლ მალიქ-შაჰის ვაჟებს საქართველოსთვის აღარ **ეცალათ** (ვწერ იმას, რასაც ჩვენი ნაშრომის ციტირების გარეშე იმეორებდა მარგიშვილიც). სწორედ ეს მომენტი გადამწყვეტი იყო იმისთვის, რომ გაძლიერებულ დავით IV-ს, რომელმაც მანამდე წარმატებით გადაჭრა საშინაო პრობლემები, ხარკი შეეწყვიტა თურქ-სელჩუკებისთვის და აშკარად დაპირისპირებოდა მათ“ (**ჯაფარიძე, 1995: 24**).

1099წ. შემოდგომას, როცა დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოს ცენტრალურ ნაწილში აშლილობა დაიწყო, მე განვიხილავ დავით IV-ის მიერ სათურქო ხარკის შეწყვეტის ქვედა ქრონოლოგიურ ზღვარად.

აქცენტირება ქერბოლას ლაშქრობის შედეგად ბარქიარუკის დასუსტებაზე და დამარცხებით გამოწვეულ შოკზე, რაზედაც საუბრობს ს. მარგიშვილი (**მარგიშვილი, 2006: 38**), გადაჭარბებულია. მოსულის – ამ ნახევრადავტონომიური ათაბაგის განკარგულებაში იყო ჩრდილოეთ მესოპოტამიისა და სირიის სამხედრო რესურსები. მას შეეძლო გამოეყენებინა მოხალისეებიც ისლამური სამყაროს სხვა ნაწილებიდანაც. მაგრამ ის, თუ რა სამხედრო ძალები გაუგზავნა ბარქიარუკმა ქერბოლას, უცნობია. ორიენტალისტები (**Bosworth, 1968: 103; Cahen, 1969: 166; Lewis,**

1974; 187), რომლებიც წერდნენ სელჩუკებისა და ჯვაროსნების ურთიერთობების სანყისი ეტაპის შესახებ, **ერთსულოვანნი არიან იმის თაობაზე**, რომ დიდი სელჩუკებისთვის ჯვაროსანთა პრობლემა იმ დროს ჯერ კიდევ არ არსებობდა და ჯვაროსანთა პირველ ლაშქრობას არ მოუხდენია დიდი შთაბეჭდილება ისლამის სამყაროზე. ცნობილი ინგლისელი ორიენტალისტი ჰამილტონ გიბი წერდა: „არცერთი აღმოსავლური წყარო არ ადასტურებს, რომ ქერბოლას ჰყავდა უფრო მეტი ძალები, ვიდრე ეს იყო საკუთარი და თავისი მცირე ვასალების – დამასკოს და ჰიმის ჯარები.... საჭიროა გავიხსენოთ, რომ ქერბოლამ, მიუხედავად იმისა, რომ ოფიციალურად იყო აღიარებული მოსულის გამგებლად, ეს ქალაქი ხელთ იგდო ავანტურისტთა ძალით მხოლოდ 2 წლით ადრე და რომ ჯვაროსანთა მოსვლამდე სელჩუკთა არმიები ჩაბმული იყვნენ სამხედრო მოქმედებებში და შემდეგ თითქმის დაუყოვნებლივ ხანგრძლივ სამოქალაქო ომებში ბარქიარუკსა და მუჰამედს შორის. საეჭვოა, რომ ქერბოლას ძალებში იყო სელჩუკთა ერთი ესკადრონიც კი და მისი საკუთარი ჯარის რაოდენობა შეიძლება შეფასდეს... 3 ათასი მხედართ“ (Gibb, 1935: 742).

ს. მარგიშვილი წერს: „ჯაფარიძის მიხედვით, ჯვაროსნულ ფაქტორს მხოლოდ მორალური მხარდაჭერის მნიშვნელობა ჰქონია საქართველოსთვის; როგორ შეიძლება „მორალურ მხარდაჭერას“ მიეკუთვნოს ის გარემოება, რომ ჯვაროსანთა გამოჩენით, დავით აღმაშენებლის მეფობის ხანაში (განსაკუთრებით მეფობის პირველ პერიოდში, ხარკის შეწყვეტის მომენტში) ამიერკავკასიის პოლიტიკური ასპარეზიდან სავსებით გამოთიშული აღმოჩნდნენ ისეთი აგრესიული და ამბიციური ერთეულები, როგორებიც იყვნენ რუმის სასულთნო და დანიშმენდილების საემირო, რითაც საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ მიმართულება სრულიად უსაფრთხო მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რის შედეგადაც საქართველოს მეფეს ნაკლებად უხდებოდა აქეთ ყურადღების კონცენტრირება და სამხედრო ძალების დაკავება. „მორალურ მხარდაჭერაზე“ მეტი იყო 1099 წელს ჯვაროსანთა მიერ სელჯუკთა იმპერიის უზარმაზარი არმიის განადგურება ანტიოქიასთან მოსულის ათაბეგ კერბოგას მეთაურობით, რამაც სელჯუკები სრულ შოკში ჩააგდო. როგორ უნდა მივაკუთვნოთ „მორალური დახმარების“ ფაქტორს ის გარემოება, რომ ისეთი ძლიერი სელჯუკური ერთეულების, როგორიც იყო მარდინის, ხლათის, ბითლისის, მოსულის და სხვა უფრო წვრილი საემიროების და რაც უფრო მნიშვნელოვანია, ამიერკავკასიის სამხრეთ რეგიონებში გაფანტული მომთაბარე თურქმენების სამხედრო პოტენციალი თითქმის მთლიანად ჯვაროსანთა სახელმწიფოებზე აღმოჩნდა მიჯაჭვული, რის გამოც დავით აღმაშენებლის მეფობის პერიოდში, საქართველოს წინააღმდეგ მობილიზება და კონსოლიდირება, მათ მხოლოდ ერთხელ მოახერხეს. ადვილი წარმოსადგენია საით შეიძლებოდა მიმართულიყო ეს

გიგანტური ძალა და რამდენი „დიდგორის“ გამართვა დასჭირდებოდა საქართველოს, ჯვაროსნების სახით ამ ძალისთვის მუდმივი მიზიდულობის ვექტორი რომ არ შექმნილიყო. რასაკვირველია, სელჯუკთა იმპერიაში მიმდინარე შიდა წინააღმდეგობრივი პროცესები ასევე მნიშვნელოვანი ხელშემწყობი ფაქტორი იყო საქართველოსთვის, მაგრამ იმის „ანონვა“ თუ რომელი იყო უფრო მნიშვნელოვანი, შეუძლებელია და არც არის საჭირო. საქართველოს იმდროინდელი წარმატებები მრავალი სხვადასხვა პროცესის (პირველ რიგში, სწორი მმართველობის შედეგად საქართველოს გაძლიერების, ჯვაროსნების გამოჩენისა და სელჯუკთა იმპერიის რღვევის) კომპლექსურად მიმდინარეობის შედეგი იყო“ (**მარგიშვილი, 2006: 218**).

ასეთი ვრცელი ამონარიდი შემთხვევით არ მოვიტანე.

წინასწარ აღვნიშნავ, რომ ასეთ „ანონვას“ (რაც, სხვათა შორის, ისტორიკოსის მოვალეობაა) ს. მარგიშვილი დროდადრო თავს არიდებდა, როცა ეს აწყობდა, მაგრამ მის გარეშე, ფაქტობრივად, იოლად ფონს ვერ გადიოდა. მას დაავინწყდა, რაც დაწერა: რომ „რუმის სასულთნოსა და დანიშმენდიანების საემიროებისთვის საქართველო დავით აღმაშენებლის ეპოქაში აშკარად არ წარმოადგენდა სტრატეგიული ინტერესის სფეროს. ხოლო ანისის, ყარსისა და ერზრუმის საამიროები ნაკლებ საშიშროებას ქმნიდა საქართველოსთვის“ (**მარგიშვილი, 2006: 32**).

ჯვაროსანთა ლაშქრობების ეპოქალური მნიშვნელობის შეხსენება ჩემთვის ზედმეტია. მე არ მიხსენებია სიტყვა „მორალური მხარდაჭერა“, აღვნიშნე, რომ **1097-1099 წლებში** (და არა **მომღვენო პერიოდში**) ჯვაროსანთა მიერ ანტიოქიისა და იერუსალიმის აღებას მხოლოდ **მორალური მნიშვნელობა** შეიძლება ჰქონოდა საქართველოსთვის, ვინაიდან ანტიოქიასა და იერუსალიმში ჯვაროსანთა პოლიტიკური ერთეულების ჩამოყალიბების შემდეგ საქართველო მარტოდმარტო აღარ რჩებოდა ისლამურ გარემოცვაში. მის ბრძოლას ისლამურ ექსპანსიონიზმთან, რასაც თურქ-სელჩუკები ახორციელებდნენ, ახალი სტიმული ენიჭებოდა.

უფრო მეტიც, აღვნიშნე ისიც, რის გაუთვალისწინებლობაც, ფაქტობრივად აკრძალული ილეთის გამოყენებით, მისაყვედურა ს. მარგიშვილმა. „XIII. დასაწყისიდან ჯვაროსნებმა თავიანთ ფრონტებზე მიიზიდეს ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში კონცენტრირებული თურქმენები, ხოლო 1110-1115 წლებში კი დიდ სელჩუკთა რეგულარული სამხედრო შენაერთებიც და ამით ობიექტურად შეუწყვეს ხელი ქართველი ხალხის ბრძოლას თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ“ (**ჯაფარიძე, 1995: 22**). ეს იმდენად თვალში საცემია, რომ გამიჩნდა კითხვა: ხომ არ არსებობდა რაიმე კავშირი ედესის გრაფ ბალდუინ II-სა და დავით IV-ს შორის ამ დროს? სამწუხაროდ, საამისო პასუხს წერილობითი წყაროები არ გვაძლევენ. მაგრამ ასეთი კავშირი რომც გამოვრიცხოთ, „ჯვაროსანთა ბრძოლები თურქ-სელჩუკთა წინააღმდეგ ამ დროს ამსუბუქებდა საქართველოს

მდგომარეობას და პირიქით“ (**ჯაფარიძე, 1995: 30**).

ხომ შეიძლებაოდა საქართველოს მიერ სათურქო ხარკის შეწყვეტას სელჩუკთა სხვა პოლიტიკური ერთეულების რეაქცია გამოენჯია? ეს არ მოხდა და სოსო მარგიშვილი წერდა: „ხარკის შეწყვეტის წარმატებით განხორციელებას უდავოდ შეუწყო ხელი იმ გარემოებამაც, რომ საქართველოსთვის სელჯუკური სამყაროს დანარჩენ ნაწილებსაც არ ეცალათ. მცირე აზიის რუმის სასულთნო და დანიშმენდიდების საემირო, ჯვაროსნებსა და ბიზანტიის იმპერიას ეომებოდნენ“ (**მარგიშვილი, 2006: 40**). შეიძლება გაჩნდეს კითხვა, **ეცალათ** კი მანამდე ამ პოლიტიკურ ერთეულებს საქართველოსთვის? იქნებ საქართველოს ისინი თავიანთ ვასალად, ან მომავალ ვასალად განიხილავდნენ? **ცხადია, არა**.

შეტაკებები დანიშმენდიანებსა და ქართველებს შორის, როგორც ეს უჩვენა გ. ალასანიამ, უეჭველად იყო, მაგრამ არაარსებითი (**ალასანია, 2007: 197-124**). რუმის სელჩუკთა სასულთნო კი იმ დროს საქართველოს ტერიტორიულად არ ესაზღვრებოდა. ჩემი კრიტიკის დროს მარგიშვილს ერთხელ კიდეც დაავიწყდა, ადრე რას წერდა: „რუმის სასულთნოსა და დანიშმენდიანების საემიროებისთვის საქართველო დავით აღმაშენებლის ეპოქაში აშკარად არ წარმოადგენდა სტრატეგიული ინტერესის სფეროს“ (**მარგიშვილი, 2006: 32**), რომ „ამ სელჯუკურ ერთეულებს, პირველ რიგში, საქართველოსთან ახლოს მდებარე რუმის სასულთნოს და დანიშმენდიდების საემიროს, რამდენადაც ისინი უკვე გამოყოფილნი იყვნენ სელჯუკთა იმპერიიდან, არ გააჩნდათ არავითარი სამართლებრივი მოტივაცია საქართველოსთან ურთიერთობებში ჩარევისა“ (**მარგიშვილი, 2006: 40**). მაშასადამე, თუ მათ არ ჰქონდათ რაიმე მოტივაცია, აქ სადაო აღარაფერია და საჭირო ყოფილა რაღაცეების „**ანონვა**“?¹

დავით IV-ის მიერ სათურქო ხარკის შეწყვეტაზე სელჩუკთა პასიურობა მარგიშვილს მაინც აოცებდა, საკმარისი არ არის ის, რომ ომებით გამოფიტულ სასულთნო ტახტის პრეტენდენტებს საქართველოსთვის

¹ „**ანონვის**“ მიღმა დარჩა თბილისის აღება დავით აღმაშენებლის მიერ. მარგიშვილი წერს, რომ „თბილისის აღების დროის შესახებ ერთიანი აზრი არ არსებობს. ზოგი მონაცემით დავით აღმაშენებელს თბილისი დიდგორის ბრძოლის დამთავრებისთანავე აუღია, ზოგიერთი კი, 1122 წლის დასაწყისში (**მესხია, 1972: 112-113**). ვფიქრობთ, ამის დადგენას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონდეს, რადგან ერთი რამ ფაქტია: თბილისის აღება დიდგორის ბრძოლის შემდგომ სამხედრო ოპერაციას წარმოადგენდა, რაც ამ ორ მოვლენას შორის პირდაპირ კავშირზე უნდა მიუთითებდეს“ (**მარგიშვილი, 2006: 323**). თბილისის აღების მნიშვნელობა განუზომელია და როცა მეფემ დაიბრუნა ქალაქი „ოთხას წელ ქონებული სპარსთა“, იმსახურებს იმას, რომ თარიღიც მივუთითოთ. მიუთუმეტეს, თუ სამხედრო ისტორიას ვწერთ, რადგანაც თარიღის მიხედვით ვიგებთ, ქალაქი იერიშით აიღეს თუ ალყის შედეგად. ქართული წყაროთი, ეს მოხდა დიდგორის ბრძოლიდან მეორესა წელსა, ალ-ფარიკის ცნობით – ჰიჯრით 515 წლის ბოლოს, ხოლო ჩემი გაანგარიშებით, 1122წ. 10-18 თებერვალს (**ჯაფარიძე, 1995: 50-52**), რის შესახებაც მარგიშვილი დუმს.

მართლაც არ ეცალათ. ის ეძებდა სხვა მიზეზებსაც და როგორც თავად ფიქრობდა, ნახა ისინი. **მკვლევარი, რომელიც დაუპირისპირდა მითებს დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის შესახებ, ამ შემთხვევაში თავად მოგვევლინა ახალი მითოლოგიის შემქმნელად.**

„სელჯუკთა მხრიდან სრულმა უმოქმედებამ აშკარად დაარწმუნა საქართველოს მეფე შემდგომი ქმედებების შესაძლებლობებში, რის შემდეგაც ქვეყნის ხელისუფლების წინაშე დადგა ორი გლობალური ამოცანა“: ქვეყნის გაერთიანების პროცესის დასრულება და თურქმენ მომთაბარეთა თარეშის აღკვეთა. „ორივე ამოცანის რეალიზაცია ადრე თუ გვიან სელჯუკთა სამყაროსთან ომს ნიშნავდა. დავით აღმაშენებლის წინაშე იდგა ურთულესი სტრატეგიული პრობლემა: მას რაც შეიძლება დიდხანს უნდა შეენარჩუნებინა მშვიდობა სელჯუკთა იმპერიასთან და მათთან ომის დაწყებამდე უნდა მოეხდინა ქართული ტერიტორიების ნაწილობრივი გაერთიანება მაინც“ (**მარგიშვილი, 2006: 40-41**).

დავითი მშვიდობის შესანარჩუნებლად საჭიროებდა მოკავშირეს და ასეთი მოკავშირე, მარგიშვილის თანახმად, გახდა, არც მეტი და არც ნაკლები, ბარქიარუკი. ამაში თურმე თავად სულტანი იყო დაინტერესებული: „ჯვაროსნებთან ბრძოლაში დასუსტებული სელჯუკთა დიდი სულთანი (ვიმეორებ, ასეთი რამ არ მომხდარა – **გ.ჯ.**) რამდენჯერმე იდგა დამარცხების პირზე და ასეთ ვითარებაში, მუჰამედ ტაპარის მხარეს დამატებითი სამხედრო მოკავშირის გამოჩენა, როგორც საქართველოს სამეფო შეიძლებოდა ყოფილიყო, ომის ბედს ალბათ ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ გადაწყვეტდა. შესაძლოა, სწორედ ეს გარემოება იყო ის მოტივაცია, რის გამოც დავით აღმაშენებლის ნეიტრალიტეტის სანაცვლოდ, სელჯუკთა ირან-ერაყის სასულთნო საქართველოს მხრიდან ხარკის შეწყვეტას დათანხმდა და მისი სრული დამოუკიდებლობა ამით იურიდიულადაც აღიარა“ (**მარგიშვილი, 2006: 39**).

არის კი ამის დამადასტურებელი წერილობითი წყარო?

ასეთი წყარო არ არსებობს, ამას ს. მარგიშვილიც აღნიშნავდა, მაგრამ თვლიდა, რომ „ხარკის შეწყვეტაზე სელჯუკთა სასულთნოს სრული უმოქმედობა, შესაძლოა, სწორედ ამის მაჩვენებელი იყოს“ (**მარგიშვილი, 2006: 39**). მან მხედველობაში გაუშვა ის გარემოება, რომ მუჰამედ ტაპარი, რომელსაც თავად ჰქონდა ტახტზე პრეტენზია, სრულიადაც არ იქნებოდა მონადინებული, რომ დავითს მისთვის ხარკი შეეწყვიტა.

ჭეშმარიტება არის ის, რომ ბარქიარუკისა და მუჰამადისთვის უფრო მნიშვნელოვანი და ძვირფასი იყო სასულტნო ტახტი და ისინი იმ დროს არ ფიქრობდნენ საქართველოს მომავალ გაძლიერებაზე. მათ საქართველოსთვის არა მარტო არ **ეცალათ**, არამედ უბრალოდ, დიდი სურვილის მიუხედავადაც, არ ჰქონოდათ უნარი, რომ მოეხდინათ რეაქცია მეფის ნაბიჯზე.

სოსო მარგიშვილის თვალსაზრისით, კახეთის შემოერთებას სელ-

ჯუკთა ირან-ერაყის იმპერია გასაკვირი სიმშვიდით შეხვდა, რაც სწორედ დავით აღმაშენებლის და სელჯუკთა დიდი სულთნის, ბარქიარუკს შორის არსებული სავარაუდო შეთანხმებით შეიძლება აიხსნას.

მაგრამ რით ავხსნათ ერწუხის ომი, რომელიც თარიღდება 1104 წლით. ის ხომ მოჰყვა კახეთის შემოერთებას? ეს ბრძოლა მარგიშვილის აზრით არ უნდა იქნას განხილული, როგორც სელჩუკთა იმპერიის ქმედება საქართველოს წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში დავით აღმაშენებელს კახეთისა და განძის საემიროს გაერთიანებული ძალები დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. განძის საამირო მოცემულ მომენტში თურმე თავად იყო დაპირისპირებული იმპერიის ცენტრალურ ხელისუფლებასთან. განძის საამირო ამ შემთხვევაში მოქმედებდა როგორც ლოკალური ერთეული ლოკალური ინტერესების შესაბამისად (მარგიშვილი, 2006: 43). ერწუხის ომში ის „მონაწილეობდა არა როგორც სელჯუკთა იმპერიის ნაწილი და იმპერიული პოლიტიკის რეალიზატორი, არამედ როგორც საქართველოს სამეფოს უშუალო მეზობელი სახელმწიფო ერთეული, რომელიც კარგად ხედავდა იმ საფრთხეს, რასაც მას უქმნიდა საქართველოს სამეფოს გაძლიერება“ (მარგიშვილი, 2006: 44).

ეს კიდევ ახალი მითია დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობიდან, მითი, რომელიც ჩვენ თვალწინ შეიქმნა და რომელსაც ჰყავს კონკრეტული ავტორი – სოსო მარგიშვილი.

სინამდვილეში (ჯაფარიძე, 1995: 27) განჯა და არრანი წარმოადგენდნენ ტახტის პრეტენდენტ მუჰამედ ბ. მალიქ შაჰის დასაყრდენს ტახტისათვის ბარქიარუკის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ვარაუდობენ, რომ სწორედ ამ დროს განჯაში დაიდგა სასულტნო ტახტი, რომლის შესახებაც მოგვიანებით წერდა ან-ნასავი (ან-ნასავი, 1973: 286). განჯა ფაქტობრივად იყო სელჩუკ უფლისწულთა, ამ შემთხვევაში ტახტის პრეტენდენტ მუჰამედის დომენი. მუჰამედმა განჯა 1092 წელს მიიღო სამართავად (ჯაფარიძე, 1995: 16). იყო მკვლევართა ცდა, რომ 1104 წლისთვის განჯა შარვან-შაჰების სამფლობელოსთვის მიეკუთვნებინათ, რისი უსაფუძვლობაც ნაჩვენებია ჩემს მონოგრაფიაში. 1004 წ. იანვარში ბარქიარუკმა და მუჰამედმა გაიყვეს დიდ სელჩუკთა სახელმწიფო და ორივემ მიიღო სულტნის ტიტული. მუჰამედს მიეკუთვნა ჩრდილო-დასვლეთი ირანი, სირია, ალ-ჯაზირა (დიარ-ბაქრი ქ. მავსილითურთ) და ჰამდალაჰ ყაზვინის ცნობით, **არრანთან და სომხეთთან ერთად – საქართველოც** (ჯაფარიძე, 1995: 17).

ამის შესახებაც საუბარია ჩემი მონოგრაფიის I თავში, მაგრამ, როგორც ჩანს. მარგიშვილმა არ ჩათვალა ის ყურადღების ღირსად. ჰამდალაჰ ყაზვინის ცნობიდან აშკარაა, რომ 1104 წელს, იმ წელს, როცა მოხდა ერწუხის ბრძოლა, სულტანი მუჰამადი იყო არა **ლოკალური ინტერესების მქონე ლოკალური გამგებელი, არამედ იმპერიის ინტერესების გამომხატველი**. სწორედ დიდ სელჩუკთა იმპერიის ინტერესების გამომ-

ხატველმა და სულტნის რანგში აღვლენილმა მუჰამედმა და არა ბარქიარუკმა მოახდინა რეაქცია კახეთის შეერთებაზე. ამიტომაც არის აღნიშნული ქართულ წყაროში, რომ ერწუხთან **სულტნის** ურიცხვი სპა მობოდა (და აქ დაილუპა მისი ათაბაგიც) (*ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, 1955: 328*).

ს. მარგიშვილი სხვა არგუმენტებითაც შეეცადა თავისი თვალსაზრისის დასაბუთებას: „ის გარემოებაც, რომ აღმოსავლური წყაროები (პირველ რიგში, ალ-ჰუსაინის, იბნ ალ-ასირისა და სხვა ავტორთა ე.წ. „მსოფლიო ისტორიები“), რომლებიც საკმაოდ დეტალურად აღწერენ სელჯუკთა იმპერიაში მომხდარ მნიშვნელოვან მოვლენებს და, განსაკუთრებით, ომებს, ერთი სიტყვითაც კი არ იხსენიებენ ერწუხის ბრძოლას, განსხვავებით დიდგორის ბრძოლისა და შირვანში დავით აღმაშენებლის ლაშქრობისაგან, რაც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ ერწუხის ბრძოლა არ განიხილებოდა როგორც სელჯუკურ სივრცეში მომხდარი მოვლენა და სელჯუკთა ირან-ერაყის იმპერიას მის მიმართ არანაირი ინტერესები არ გააჩნდა“ (*მარგიშვილი, 2006: 43*).

არაბი თუ სპარსელი ავტორები წერდნენ თავიანთ და არა – საქართველოს ისტორიას. ამდენად, აღმოსავლურ წყაროებში შეუძლებელია ასახულიყო საქართველოსთან დაკავშირებული ყველა ბრძოლა. მაგალითად, ისინი დუმან საქართველოში მურვან ყრუს ლაშქრობაზე, ანდა აბუ ლ-კასიმ იბნ აბი-ს-საჯის შემოსევებზე. არაბი ავტორებიდან ბასიანის ბრძოლაზე (1202წ.) საუბრობს მხოლოდ იბნ ალ-ასირი და ისიც გაკვრით. ის რომ აღმოსავლურ წყაროებს ერწუხის ბრძოლა გამორჩათ, სრულიადაც არ იძლევა საფუძველს შორსმომავალი დასკვნისათვის.

მარგიშვილის მიერ შეთხზული მორიგი მითია დავით IV-ის და სელჩუკი სულტნის შეთანხმება თურქმენტა თაობაზე.

ის გარემოება, რომ სელჩუკებს რეაქცია არ ჰქონდათ თურქმენტთან მეფის ბრძოლებზე, ს. მარგიშვილს მათ შორის კავშირს აფიქრებინებს. მკვლევრის აზრით, თურქმენტები სელჩუკებისთვის **კანონგარეშე (?)** იყვნენ. დავითი ებრძვის თურქმენტებს, მათ კი არ ეხმარებიან. „თურქმენ მომთაბარებთან საბრძოლველად დავით აღმაშენებელს საკმაო თავისუფლება გააჩნდა, რადგან მათ წინააღმდეგ განხორციელებული სამხედრო ოპერაციები საკუთრივ სამეფოს შიდა ტერიტორიაზე, ვერ გამოიწვევდა ომს სელჯუკებთან, რომლებსაც არავითარი სამართლებრივი მოტივაცია (და ალბათ არც სურვილი) არ ექნებოდათ, ფაქტიურად, კანონგარეშე მყოფ თურქმენტა დასაცავად, რომელთა გამოც მასშტაბურ ომს საქართველოს სამეფოსთან ისინი არ დაიწყებდნენ“ (*მარგიშვილი, 2006: 45*).

ს. მარგიშვილის დასკვნით: „სელჯუკთა იმპერია დავით აღმაშენებლის ბრძოლას თურქმენტთან არ განიხილავდა როგორც ბრძოლას მათ წინააღმდეგ, რადგანაც საქართველოს მეფე (სელჯუკებისაგან აღიარებული) თავისი ქვეყნის საზღვრებიდან აძევებს მომთაბარეებს, რაც

საქართველოს სუვერენულ უფლებას წარმოადგენდა და როგორც ჩანს, სელჯუკთა ხელისუფლება ამ უფლების რეალიზაციას სავსებით კანონიერ ქმედებად მიიჩნევდა დავით აღმაშენებლის მხრიდან“ (**მარგიშვილი, 2006: 46**).

ამრიგად, ს. მარგიშვილმა ჯერ გამოიგონა შეთანხმება დავითსა და ბარქიარუკს შორის, და მერე ამ შეთანხმების საფუძველზე დავით აღმაშენებელს მიაღებინა უფლება დაუსჯელად ებრძოლა თურქმენებთან. მაგრამ შეუთანხმდა დავითი მუჰამედ ტაპარს, რომელიც ოფიციალურად სულტანი გახდა 1104 წელს? ამაზე პასუხს მკვლევარი არ იძლევა.

ის, რომ დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოს მესვეურები ცდილობდნენ მომთაბარე თურქმენების განსახლებას სახელმწიფოს ცენტრალური ნაწილის გარეთ, დიდი ხანია ცნობილი ფაქტია მკვლევართათვის. ბიზანტიის საზღვრებზე განსახლებულმა თურქმენმა ლაზიებმა დიდი როლი ითამაშეს იმპერიის დასუსტებაში. მძლავრ ფაქტორს საქართველოს ხელისუფლების დასუსტებაში ასევე საქართველოს ტერიტორიაზე განსახლებული თურქმენები წარმოადგენდნენ. გამოდის, რომ სელჩუკი სულტნები, რომლებმაც თავიდან მართლაც მოიშორეს ურჩი ელემენტი, ახლა მათ კანონგარეშე განიხილავდნენ და ცდილობდნენ მათ საერთოდ მოსპობა-განადგურებას, იმ ტოტის მოჭრას, რომელიც მეზობელ ქვეყანაში მათ საყრდენი უნდა გამხდარიყო.¹

საქართველოს სამეფოს რომელ სუვერენულ უფლებაზეა საუბარი სელჩუკთა თვალში? რომელ სუვერენულ უფლებას აღიარებდნენ სელჩუკი სულტნები, რომლებიც საქართველოს იმპერიის შემადგენელ ნაწილად განიხილავდნენ? ჩვენ ვწერთ ისტორიას და არა პოპულარულ-ფანტასტიურ ნარკვევს. როცა გვაქვს რამდენიმე ცნობა და ჯაჭვის შესაკვრელად გვაკლია მხოლოდ ერთ რგოლი, შეიძლება ამ რგოლის შესახებ ვარაუდის გამოთქმა. მაგრამ შეუძლებელია მცდარ წანამძღვრებზე თეორიის შექმნა და ერთი უცნობით მეორე უცნობის ამოხსნა.

დავით აღმაშენებელი და ჯვაროსნები

მარგიშვილის თვალსაზრისით, პოლიტიკური მოკავშირეობის გარეშე სამხედრო თანამშრომლობაც შეუძლებელია. ვინაიდან მან ვერ დაინახა რაიმე პოლიტიკური სიახლოვე ჯვაროსანთა სახელმწიფოებთან, მიიჩნია, რომ „ქართული არმიის შემადგენლობაში ჯვაროსანი რაინდების გამოჩენის ალბათობა ძალიან მცირე (პრაქტიკულად, ნულის ტოლია) უნდა ყოფილიყო“ (**მარგიშვილი, 2006: 108**).

იოანე ბაგრატიონის ცნობას ბალდუინის იდუმლად საქართველოში

¹ სხვათა შორის, ს. მარგიშვილს ეკუთვნის „აღმოჩენა“ იმის თაობაზე, რომ, თურმე, არსებობდა განსხვავება მომთაბარე თურქმენებსა და სელჩუკებს შორის, რის არცოდნაშიც მან ქართული ისტორიოგრაფიაც დაადანაშაულა (**მარგიშვილი, 2006: 208-209**). მაგრამ ეს დიდი ხნით ადრე იყო ცნობილი ქართველ მკვლევართათვის, ის., მაგალითად, **შენგელია, 1968: 130-31, 160-63, 352**.

მოსვლის შესახებ, რაც არაერთხელ არის დასახელებული ქართველ მკვლევართა მიერ, მარგიშვილი უარყოფს, რაც სავსებით მისაღებია, თუმცა კი ამ ცნობის წარმომავლობა დღემდე გასარკვევია.

სხვა მასალის საფუძველზე, მარგიშვილი უჩვენებს, რომ უშუალოდ დიდგორის ბრძოლის წინ იერუსალიმის სამეფოსა და საქართველოს შორის ფაქტობრივად არ იყო სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი (მაგ., **მარგიშვილი, 2006: 113** და შმდ.). ილ-ლაზიმ დიდი დათმობებით მოახდინა იერუსალიმის სამეფოს ნეიტრალიზაცია და ბალდუინ II, ამ მხრივ, პრაგმატიკოსი აღმოჩნდა. ჩანს, მას არ შეეძლო გამოეგზავნა ჯვაროსანთა რაზმი დავითის დასახმარებლად, რომელსაც დასჭირდებოდა მტრული ვრცელი ტერიტორიის გადმოჭრა. ვინ იყვნენ ის ფრანკები, რომლებიც, გოტიეს ცნობით, მაინც მონაწილეობდნენ ბრძოლაში? მარგიშვილი მიიჩნევს, რომ ისინი იყვნენ ფრანკი მოქირავნეები. მაგრამ თუ ჯვაროსნებისთვის ძნელი იყო გადაელახათ დიდი მანძილი და შემოსულიყვნენ საქართველოში თუნდაც საზღვაო გზით, როგორღა მოახერხეს ეს მოქირავნე ფრანკებმა? ამ კითხვაზე პასუხი არ ჩანს.

ახლა რაც შეეხება ქართველებისა და ჯვაროსნების სხვა შესაძლებელ კავშირებს. ის, რომ ქართველები (იბერიელები) მონაწილეობდნენ პირველ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში, დასტურდება ფულხერიუსის ცნობით, რაც არა აქვს განხილული მარგიშვილს. უცნობია, ვინ იყვნენ კონკრეტულად ეს იბერიელები, მეფის მიერ წარგზავნილნი, თუ მოქირავნეები. მაგრამ 1110 და 1115 წლების დავითის სამხედრო აქტივობა მოწმობს იმას, რომ ის საქმის კურსში იყო, თუ რა ხდებოდა ჯვაროსანთა ფრონტებზე. წყაროების უქონლობის გამო დღეს შეუძლებელია ვიმსჯელოთ იმის თაობაზე, თუ რა გზით მოიპოვა ამის შესახებ ინფორმაცია მეფემ, მსტოვრების საშუალებით, თუ თვით ჯვაროსნებისგან.

დავით აღმაშენებლისა და ჯვაროსნების ურთიერთობა ჩანს კიდევ ერთი ფაქტით, რომლის შესახებაც არაფერი იცოდა ს. მარგიშვილმა.

1929წ. ნაშრომში „სხივი დასავალისა“, ზ. ავალიშვილმა სქოლიოში მოკლედ შენიშნა, რომ ევროპულ წყაროებში ზოგჯერ დავითის შესახებ „მცდარი ცნობებიც გვხვდება, მაგალითად, 1136წ. ნორმანდიაში მყოფ მწერალს თავის ქრონიკაში შემდეგი, ჯვაროსან რაინდთაგან გაგონილი შეუტანია: 1123-1124 წლებში დავით ქართველთა მეფეს და თოროს კილიკიის მთავრის ძმას ერთ სულთანთან ტყვედ დაჭერილი რაინდები მათ სახლში ანტიოქიაში წამოეყვანათ“ (**ავალიშვილი, 1929: 107**). თავის წყაროდ ზ. ავალიშვილმა ორდერიკ ვიტალის (ორდერიკუს ვიტალისი) „საეკლესიო ისტორია“ დაასახელა, მაგრამ შემდგომი კვლევა აღარ გააგრძელა. მის შემდეგ, რამდენადაც ვიცით, ამ საკითხით სერიოზულად სხვა მკვლევრები არ დაინტერესებულან. საბოლოოდ კი გასარკვევი დარჩა, თუ რატომ იყო, ან იყო თუ არა აღნიშნული ცნობა მცდარი და კონკრეტულად, ვინ იყო ის სულთანი, რომლის მიერ დატყვევებული

ჯვაროსნების გამოხსნაში დავითმა მონაწილეობა მიიღო.

მე თვალი გავადევნე ამ ინფორმაციას. ირკვევა, რომ ეს სულტანი ილ-ლაზის ძმისშვილი – ბალაკია, რომელმაც 1123წ. დაატყვევა მეფე ბაღდუინ II და ის ხარპუტის ციხეში გამოკეტა ადრე დატყვევებულ სხვა ჯვაროსან რაინდებთან ერთად. ბაღდუინმა შესძლო ხარპუტის ციხე-დელში სომხებისა და სირიელების დახმარებით განეიარაღებინა დაცვა და ხელთ იგდო ციხე. ჟოსელინი და რამდენიმე რაინდი მან ჯვაროსნებთან გაგზავნა დასახმარებლად. ბალაკი ხარპურტს შემოეწყო, არაერთგზის შესთავაზა ბაღდუინს დანებება და ბოლოს შტურმით აიღო ქალაქი. დატყვევებული ბაღდუინი მან ახლა ჰარრანის ციხეში გამოკეტა, ხოლო არაერთი მისი მხლებელი სიკვდილით დასაჯა. ეს ამბავი, რომელსაც ორდერიკ ვიტალისი მოგვითხრობს, შესულია ჯვაროსანთა ომების ისტორიაში და სხვა ავტორებსაც (მათ შორის – მათე ედესელს) აქვს მოთხრობილი.

ორდერიკ ვიტალისი გადმოგვცემს, რომ ბალაკმა არაერთგზის მოთხოვა ბაღდუინს გაეთავისუფლებინა ხარპუტში დაკავებული მისი ცოლები, რომელთაგან ერთი დამასკოს ათაბეგის ასული იყო. საბოლოოდ ბაღდუინი დათანხმდა, გაათავისუფლა ისინი და თან ხუთი რაინდი გააყოლა, რომლებიც ახლა ბალაკმა დააკავა. ქრონისტი აღწერს მათ თავგადასავალს ტყვეობაში. ისინი ბაღდადის ხალიფასთანაც გაგზავნეს და ისევ ბალაკთან დააბრუნეს. საბოლოოდ, ართუკიანმა რაინდები გაათავისუფლა და, ორდერიკ ვიტალისის თანახმად, ისინი ანტიოქიაში დაბრუნდნენ **ქართველთა მეფის – დავითის** და სომეხი მეფის თოროსის ხელშეწყობით. ცნობაში ასახული ამბების ქარგა ძირითად დეტალებში რეალურია, ასევე რეალურია პერსონაჟები (ბალაკი, ბაღდუინი, ჟოსელინი). ჩართულია ქართველთა მეფე დავითი. ჩანს, რომ დავითსა და ჯვაროსნებს შორის მაინც არსებობდა რალაც ისეთი ახლო კავშირები, რაც მას უბიძგებდა ჩარეულიყო დატყვევებულ ჯვაროსან რაინდთა გამოხსნაში (**ჯაფარიძე, 2013: 219-225**).

ჯვაროსნებთან საქართველოს კავშირის უარყოფის დროს, ს. მარგიშვილმა, თავისი ამ თუ იმ მოსაზრების განსამტკიცებლად, გააკეთა ვრცელი ექსკურსები დავით IV-ის შემდეგდროინდელი საქართველოს ისტორიაში. საკმაოდ რთული პრობლემების გადანყვეტას ის შეეცადა ფორსირებულად. ეს კი ერთ, გარკვეულ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცეულ, მონოგრაფიაში, ჩემი აზრით, შეუძლებელია.

მაგალითად, მარგიშვილი გამოიციხავს ჯვაროსნებთან სამხედრო-პოლიტიკურ მოკავშირეობას თამარის დროსაც. ამის საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს. მაგრამ როდესაც ის, თავისი თეზის დასასაბუთებლად, იმონებებს სალაღინისადმი თამარის ფიცის წიგნს, რომელიც თარიღდება 1185 წლით და მიიჩნევს, რომ ჯვაროსნებთან ქართველი მეფის შესაძლო მოკავშირეობის საკითხს ეს დოკუმენტი **სავსებით უნდა ხსნიდეს საკვლევი**

თემების რიგებიდან, სწორედ ნაჩქარევი დასკვნის შედეგია. მკვლევარი წერს: „ამ მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტის შინაარსი, სადაც თამარ მეფე ფიცის სახით პირობას აძლევს სალადინს, რომ იგი (ე.ი. საქართველოს სამეფო) თავს არ დაესხმის სალადინის სამფლობელოებს და მისი მტრების მტერი იქნება, არ ტოვებს ეჭვს იმის შესახებ, თუ რა პოლიტიკურ კურსს ატარებდა საქართველო ჯვაროსნული სახელმწიფოების მიმართ და როგორი იყო მისი „მოკავშირეობის“ ხასიათი დასავლეთ ევროპელ კათოლიკეებთან“ (**მარგიშვილი, 2006: 108**).

ს. მარგიშვილი ამ შემთხვევაში არ დაინტერესებულა თუ როგორ და სად უნდა დასხმოდა თამარი სალადინს მაშინ, როცა ორ ქვეყანას შორის საერთო საზღვარი არ არსებობდა. ის უბრალოდ იმეორებს ამ დოკუმენტის აღმომჩენის პროფ. მ. თოდუას თვალსაზრისს და ამავე დროს, იმონებს ჩემს ზემოხსენებულ მონოგრაფიასაც. მაგრამ, ჩანს, კარგად არ ნაუკითხავს ის. მე და თამაზ ნატროშვილმა ვუჩვენეთ, რომ ამ „ფიცის ნიგნის“ შედგენის თარიღი ემთხვევა ვანის ტბის სანაპიროებზე შაჰ-არმენტა სახელმწიფოში წარმოქმნილ კრიზისულ სიტუაციას 1185წ. (**ნატროშვილი., 1982: 129-134; ჯაფარიძე, 1995: 129-134**) და მას არა აქვს საერთო ჯვაროსნებთან.

ანტიჯვაროსნულ აქციად მიაჩნია ს. მარგიშვილს თამარის მიერ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება (**მარგიშვილი, 2006: 108-109**). დავით აღმაშენებლის ეპოქისადმი მიძღვნილ ნაშრომში ტრაპიზონის თემა სრულიად ზედმეტია. მაგრამ ავტორმა, რომელიც გვპირდებოდა ახალ, კარდინალურად განსხვავებულ თვალსაზრისებს საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხზე, იჩქარა გაეცნო მკითხველისთვის საკუთარი თვალსაზრისი. მარგიშვილი წერდა, რომ „ბასიანის ბრძოლით, თამარ მეფემ, რომელსაც ამ დროისათვის ამკარად უკვე დაგეგმილი ჰქონდა ბიზანტიაზე ლაშქრობა, ნეიტრალიზება გაუკეთა სელჯუკთა რუმის სასულთნოს, რომელიც ამ რეგიონის ერთ-ერთ მთავარ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა და ადვილად შეეძლო თამარის ბიზანტიაში ლაშქრობისათვის ხელის შეშლა“ (**მარგიშვილი, 2006: 327**).

მკვლევარს, რომელიც ფლობდა მონაცემებს იმდროინდელი სამხედრო რესურსების შესახებ, ასეთ შორსმიმავალი დაკვნისგან თავი უნდა შეეკავებინა. გარდა ამისა, უნდა გავიხსენოთ, რომ ომი რუმის სელჩუკებთან თამარს არ დაუწყია, ის დაიწყო რუქნ ად-დინმა და ეს მოხდა 1202 წლის ზაფხულში. სულტანს რომ ომი ადრე დაეწყო, მაშინ თამარი იძულებილი იქნებოდა გამოწვევა მიეღო. მიუხედავად ბრწყინვალე გამარჯვებისა, საქართველოს სამეფოს ამ დროს არ გაუფრცვლებია თავისი გავლენა არზრუმის მიმართულებით (რაც მოგვიანებით მოხდა), ხოლო რუქნ ად-დინმა შესძლო არზრუმში არალოიალური სალთუკიანის ნაცვლად თავისი ძმა დაესვა ტახტზე.

რაც შეეხება ტერიტორიებს, სადაც ჩამოყალიბდა ტრაპიზონის იმ-

პერია, იმ დროისათვის ისინი წარმოადგენდა უპირატესად ბიზანტიის სამფლობელოებს და მათზე რუმის სულტანს ხელი არ მიუწვდებოდა (**ჯაფარიძე, 1995: 158**).

მარგიშვილის თანახმად, „პრობლემები არ უნდა შეექმნათ სელჯუკებსაც, რომელთა სამფლობელოებიც ბიზანტიური ტერიტორიების სამხრეთით იყო გაშლილი. მართალია, კომნენოსთა წარმატებით სელჯუკები კარგავდნენ შავ ზღვაზე გასასვლელს სამსუნ-სინოპის რაიონში, მაგრამ თამარს სელჯუკთა საშიშროება უკვე ნეიტრალიზებული ჰქონდა ორი წლით ადრე, ბასიანის ბრძოლაში მათი არმიის სასტიკი დამარცხებით, რის გამოც ისინი განვითარებულ მოვლენებში ჯერ-ჯერობით ვერ ჩაერეოდნენ“ (**მარგიშვილი, 2006: 276**).

სინამდვილეში საქმე სხვაგვარად იყო. ერთადერთი პუნქტი, რომელიც წარმოადგენდა სელჩუკთა გასასვლელსა და დასაყრდენს შავ ზღვაზე და რომელსაც მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა რუქნ ად-დინის გეგმებში, იყო სამსუნი. ამრიგად, რუმის სულტანი შავი ზღვის სანაპირო ზოლის მნიშვნელოვან ნაწილში ვერ დააბრკოლებდა ქართველთა ლაშქრის მოქმედებას. რაც შეეხება მის პასიურობას სამსუნის დაკარგვის დროს, ის შეიძლება აიხსნას სასულტნოს შიდაპოლიტიკური ვითარებით. 1204 წლის პირველ ნახევარში რუქნ ად-დინი დაკავებული იყო თავის ძმასთან მუჰი ად-დინ მას'უდ შაჰთან ბრძოლით და მისი რეზიდენციის – ანკარას ალყით. სულტანმა მხოლოდ 1 ივლისს იგდო ხელთ ეს ქალაქი და სასტიკად გაუსწორა ანგარიში ძმას და მის ოჯახს. ორ ფრონტზე ბრძოლა, ჩანს, აღემატებოდა რუქნ ად-დინის ძალებს. 6 ივლისს ის გარდაიცვალა. მისი მცირეწლოვანი ვაჟის მმართველობა 1204 წ. ბოლომდე გაგრძელდა. ამ პირობებში სელჩუკები იძულებული გახდნენ შერიგებოდნენ სამსუნის დაკარგვას.

დიდგორის ბრძოლა

ს. მარგიშვილმა სამეცნიერო ბრუნვაში შემოიტანა კანცლერ გოტიეს ცნობის ახალი ინგლისური თარგმანი. სხვა მხრივ, მას არა აქვს მოხმობილი რაიმე ახალი წყარო. ის არ იცნობს საფუძვლიანად აღმოსავლურ წყაროებს, მაგრამ კატეგორიულად მსჯელობს მათ ავკარგიანობაზე. ავიღოთ თუნდაც სიბტ იბნ ალ-ჯაუზის (და არა – არასწორად დასახელებული ალ-ჯაუზის ანდა იბნ ალ-ჯაუზის, რომელიც იყო შაჰა სიბტ იბნ ალ-ჯაუზისა) ინფორმაცია, რომელიც მას მიაჩნია ორიგინალურად და ძალზე ღირებულად.¹ სინამდვილეში სიბტ იბნ ალ-

¹ „ძალიან მოკლე, მაგრამ ჩვენი აზრით, ძალზე ღირებულა ალ-ჯაუზის ცნობები დიდგორის ბრძოლის შესახებ. სულ რამდენიმე ფრაზაში ალ-ჯაუზი ახერხებს დაასახელოს ბრძოლის მიზეზი (თბილისის შევიწროება დავითის მხრიდან), კოალიციის ორგანიზატორები, ბრძოლის ადგილი (თბილისიდან ნახევარი დღის სავალზე), ბრძოლის ამჟამად ჩასაფრებითი ხასიათი (დავით მეფე მთებიდან დაესხა მტერს) და შედეგი, ილ-ლაზის არმიის სასტიკი დამარცხება. აქვეა და-

ჯაუზი კომპილატორია. ძირითადად მისდევს იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარიკის, ფაქტობრივად ახალს არაფერს იძლევა და, ამასთან, ტოვებს ბრძოლასთან დაკავშირებულ არაერთ დეტალს, თუნდაც დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის ალების თარიღს – ჰიჯრით 515 წლის მინურულს, რასაც წერს ალ-ფარიკი (იხ. **ჯაფარიძე, 1995: 47**, შენ. 24). ამაში მკითხველი ადვილად დარწმუნდება, თუ ერთმანეთს შეადარებს იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარიკის და სიბტ იბნ ალ-ჯაუზის ცნობებს (ო. ცქიტვიშვილის და ე. სიხარულიძის თარგმანებში).

ს. მარგიშვილი აღნიშნავს, რომ ილ-ლაზის, რომლის ინტერესებიც სირიაში იყო კონცენტრირებული, „საქართველოს მიმართ არ გააჩნდა და არც შეიძლებოდა ჰქონოდა რაიმე კონკრეტული მიზანი ტერიტორიის შექმნისა ან ნადავლის მოპოვებისა. ერთადერთი მოტივაცია, რის გამოც მას საქართველოში შეიძლებოდა ელაშქრა, უნდა ყოფილიყო მხოლოდ და მხოლოდ რელიგიური“ (**მარგიშვილი, 2006: 62**). საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკურმა წარმატებები შემამოფოთებელი და მიუღებელი იყო სელჯუკთა ცენტრალური თუ რეგიონალური ხელისუფლებისათვის. დავითის წინააღმდეგ სელჯუკთა ხელისუფლებამ გამოაცხადა საღვთო ომი – ჯიჰადი და უხმო „ჯიჰადის გმირსა და რელიგიის დამცველ ილ-ლაზის და მოუწოდა სელჯუკთა ტერიტორიებზე მცხოვრებ ყველა ჭეშმარიტ მუსლიმს საქართველოს წინააღმდეგ საღვთო ომისაკენ“ (**მარგიშვილი, 2006: 64**)¹.

სხვათა შორის, ჯიჰადის არსი, კონკრეტული, მათ შორის ქართული, მასალის მიხედვით, ასევე გვაქვს გარჩეული ჩვენს ზემოხსენებულ მონოგრაფიაში, რომელსაც ს. მარგიშვილმა ამ შემთხვევაშიც გვერდი აუარა. საერთოდ, ქრისტიანული სამყაროს, კერძოდ კი საქართველოს წინააღმდეგ შეტევითი, აგრესიული ომები მიმდინარეობდა ისლამის დრო-

ცული ძალიან საყურადღებო მითითებები იმის შესახებ თუ საით მოძრაობდა მუსლიმების არმია (თბილისის კარისკენ) და რომ მისი მოკავშირეები ბრძოლის ველზე მოსულნი არ იყვნენ“ (**ს. მარგიშვილი, 2006: 135**). იხ., აგრეთვე, გვ. 147, სადაც მეორდება მისი ცნობის ალტაცებული შეფასება: „ძნელი სათქმელია, „რა უნდოდა“ ალ-ჯაუზის, როდესაც იგი წერდა თავის ცნობას დიდგორის ბრძოლის შესახებ, მაგრამ ეს ცნობა, რომ ძალიან რეალურის შთაბეჭდილებას ტოვებს და ამავე დროს სხვა წყაროებზე უკეთ (შეიძლება ითქვას, დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეებზე კი) რომ წარმოაჩენს დავით აღმაშენებლის სტრატეგიულ ნიჭსა და მხედართმთავრობის უნარს, ეს განვითარებულ მოვლენათა ანალიზით სავსებით ცხადია“.

¹ ს. მარგიშვილი წერს, რომ როჯერის დამარცხების შემდეგ ილ-ლაზიმ მიიღო „რელიგიის (ალაჰის) დამცველის“ საპატიო ტიტული“ (**მარგიშვილი, 2006: 62, 83**), რაც უხეში შეცდომაა. სახელში *ნაჯმ ად-დინ ილ-ლაზი*, ნაწილი *ნაჯმ ად-დინ* არის ტიტული (*ლაკაბი*) და ნიშნავს *სარწმუნოების ვარსკვლავს*, ხოლო მეორე – *ილ-ლაზი* ('ალამი, საკუთარი სახელი) შედგება ორი სიტყვისაგან: *თურქ. ილ* (ხალხი) და *არაბ. ლაზი* (მებრძოლი) და ნიშნავს *ხალხთმბრძოლს* (**წერეთელი, 1951: 173**).

შით. რელიგიური მომენტი ჩანს ილ-ლაზიმდეც. ჯიჰადის, საღვთო ომის იდეოლოგია ასაბუთებდა და ამართლებდა თურქ-სელჩუკთა ექსპანსიას და აგრესიას, მაგრამ მხოლოდ ჯიჰადის იდეით ატაცებული ილ-ლაზი არ და ვერ წამოვიდოდა შორეულ საქართველოზე სალაშქროდ.

ს. მარგიშვილი ახასიათებს კოალიციის მონაწილეებს, ილ-ლაზის, ტულრილ იბნ მუჰამედს, ტულან-არსლანს და დუბაის იბნ სადაკას. მკვლევარი გამოიკვლია ტულრილის მონაწილეობას კოალიციაში მისი ასაკის გამო და იმის საფუძველზე, რომ დიდგორის ბრძოლამდე განჯის ლაშქარი გაანადგურა დავით აღმაშენებელმა.

დავითის ლაშქრობები ტულრილის სამფლობელოებზე დიდგორის ბრძოლამდე ცნობილია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ამის შესახებ ვნერდი მეც და დამატებითი არგუმენტიც მოვიტანე დავითის ღონისძიებების რეალურობის სასარგებლოდ. მაგრამ, ბარდავამდე თურქმენების დარბევა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს განჯის არმიის განადგურებას. ჩემ ნაშრომში განხილულია მათე ურჰაეცის ცნობაც: დიდგორის ომამდე საქართველოზე განძაკის ქვეყნის ერთ-ერთი ამირას ხაზის თავდასხმა. ეს თავდასხმა სასტიკი მარცხით დასრულდა.

ამირა ხაზის, რომლის ვინაობაც დაუდგენელია, მარგიშვილი მიიჩნევს რამდენიმე ტომის გაერთიანების ლიდერად, ვინაიდან მომთაბარეები მაშინ ერთიანდებოდნენ, როდესაც ლაშქრობისთვის ემზადებოდნენ (**მარგიშვილი, 2006: 140**) და ეს ლაშქრობა იქნებოდა დიდგორის ბრძოლა. მაგრამ მათე ურჰაელი სრულიად აშკარად მიუთითებს, რომ ხაზი, რომელიც მანამდე „კეთილგანწყობით მორჩილებაში იმყოფებოდა საქართველოს მეფე დავითთან“, დაესხა თავს ქართველებს.

მე მივუთითე, რომ ეს ამირა უცნობია აღმოსავლური წყაროებისთვის. ხაზი არ არის არც ტულრილი და არც მისი ათაბაგი ქენტოლდი, რომ ის ალბათ იყო არრან-საქართველოს სასაზღვრო ზოლში რომელიმე ამირა, რომ სახელი ხაზი, იგივე არაბ. ლაზი, რაც მეზობლს ნიშნავს, ჩვეულებრივ გამოიყენებოდა ეპითეტად თურქი და საერთოდ მუსლიმი ამირებისთვის, რომლებიც საღვთო ომს აწარმოებდნენ „ურწმუნოთა“ წინააღმდეგ. მარგიშვილი, რომელიც ხშირად გვერდს უვლის ჩემ ნაშრომს, ფაქტობრივად მის ვინაობაზე ახალს ვერაფერს ამბობს, სამაგიეროდ უშვებს ტერმინოლოგიურ შეცდომებს, წერს *ჰაზის, ჰაზავათს* (**მარგიშვილი, 2006: 232-33**), ნაცვლად *ლაზის* და *ლაზავათისა*. კიდევ გვექნება საშუალება მსგავსი შეცდომების დაფიქსირებისა.

იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარიკი ერთადერთი წერდა, რომ კოალიციის მონაწილეებს ვერ შეუერთდა ტულრილი. ჯერ კიდევ ვ. მინორსკი ფიქრობდა, რომ ამის მიზეზი იყო სულტან მაჰმუდთან მისი დაპირისპირება და ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში სადაო გახდა. მარგიშვილის თანახმად, დავითმა დიდგორამდე ორი თვით ადრე გაანადგურა განძის არმია. ეს, ტულრილის მცირეწლოვანებასთან ერთად გახდა იმის მიზეზი, რომ

ტულრილმა ვერ მიიღო კოალიციაში მონაწილეობა.¹ მაგრამ რა ვუყოთ სხვა წყაროთა ერთსულოვან მონაცემებს? საქართველოში ტულრილის მარცხს აღნიშნავენ XIII ს. ისტორიკოსები: ალ-‘აზიმი (**Cahen, 1938: 388**) (გარდ. 1161წ.) – ჰალაბიდან და მათე ურჰაელი (**დავლიანიძე, 1966: 246**) – ედესიდან, რომლებიც ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად იღებდნენ თავიანთ ინფორმაციას. დამასკოელი იბნ ალ-კალანისი (გარდ. 1161წ.) ვინც ერთ-ერთი პირველი შეეხო ილ-ლაზის კამპანიას, მართალია, კონკრეტულად არ ასახელებს დამარცხებულთ, მაგრამ მიუთითებს კოალიციაში ტულრილის მონაწილეობაზე (**History of Damascus., 1908: 326**). მოგვიანებით იმავეს აღნიშნავს იბნ ალ-‘ადიმი (**იბნ ალ-‘ადიმ, 1954: 200; გ. კუტალია, 1974: 503**). იბნ ალ-ასირი კი, რომლის ორიგინალური ინფორმაციის წყარო დიდგორის ბრძოლის შესახებ, დღემდე უცნობია, ბრძოლის ველიდან გაქცეულთა შორის ასახელებს ტულრილსაც (**Ibn al-Athir, 1966: 567**). ეს ცნობები ალ-ფარიკისთან შედარებით უფრო სანდო და მისაღები ჩანს.² მიუხედავად იმისა, რომ ალ-ფარიკი კარგი და სანდო ავტორია, არაა უშეცდომო და არ შეიძლება ყველა მის ინფორმაციას ბრმად ვენდოთ.

რაც შეეხება ტულან არსლანს, ისევ ალ-ფარიკის თანახმად, ის ვერ შეუერთდა ილ-ლაზის. სხვა რაიმე წყარო, განსხვავებით ტულრილისგან, არ გვაქვს და ამდენად, ალ-ფარიკის ცნობის ქეშმარიტების დადასტურების საშუალებაც არ გავაჩნია. მარგიშვილმა, მიუხედავად ამისა, მისი მონაწილეობა ბრძოლაში უეჭველად მიიჩნია.

ილ-ლაზის მოკავშირე იყო მისი სიძე დუბაის იბნ სადაკა. როცა ისტორიულ პიროვნებებს ვახასიათებთ, სიზუსტის დაცვაა საჭირო. დუბაისის ტიტულია *ნურ ად-დაულა/დავლა* (შუქი დინასტიისა, ან სახელმწიფოსი) და არა *ად-დაული*. მარგიშვილი წერს, რომ ის ატარებდა არაბეთის მეფის ტიტულსაც და შემდეგ ეჭვი შეაქვს ამ ტიტულის რეალურ ძალაში, რომ „ეს ასე არ იყო. არაბეთის სამეფო და შესაბამისად, არაბეთის მეფის ტიტული, არ არსებობდა“ (**მარგიშვილი,**

¹ მარგიშვილის აზრით (**მარგიშვილი, 2006: 141**), დიდგორამდე დავითმა განახორციელა ღრმა პრევენციული რეიდი განძის საემიროს ტერიტორიაზე და განადგურა ფორმირების პროცესში მყოფი განძის არმია, რის გამოც განძა გამოაკლდა მოკავშირეებს.

² ალ-ფარიკის ცნობას სარწმუნოდ მიიჩნევდა ვ. მინორსკი. იბნ ალ-ასირზე დაყრდნობით ის თვლიდა, რომ ტულრილი ვერ შეუერთდა ილ-ლაზის და მისი გეგმები ჩაიშალა იმიტომ, რომ სულტანმა მის წინააღმდეგ გაგზავნა ჯარები (**Minorsky, 1953: 30**), მაგრამ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, იბნ ალ-ასირის თანახმად, კონფლიქტი ტულრილსა და მაჰმუდს შორის მოხდა დიდგორის ომამდე – არა უგვიანეს 1121წ. მარტისა და მაშინაც საქმე ომამდე არ მისულა. ცხადია, ეს ამბავი ვერ შეუშლიდა ხელს არრანის გამგებელს მონაწილეობა მიეღო კოალიციურ ლაშქრობაში. ასევე მიიჩნევდა შ. მესხიაც (**მესხია, 1972: 99-100**). მიუხედავად იმისა, რომ მაჰმუდს კოალიციის ინიციატორად თვლიდა, რ. კიკნაძემ გაიზიარა ვ. მინორსკის თვალსაზრისი (**კიკნაძე, 1960: 122-23**).

2006: 69). ცხადია, არ არსებობდა. უბრალოდ, დუბაისი, მამის მსგავსად, ატარებდა არა არაბეთის მეფის (როგორც ამას მარგიშვილი შეცდომით გვთავაზობს), არამედ არაბთა მეფის (*მალიქ ალ-‘არაბ*) ტიტულს. სხვათა შორის, დუბაისის სურვილზე, საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ, ილ-ლაზისგან მიეღო ჰალაბი, პირველად მე აღვნიშნე, ილ-ლაზისადმი მიძღვნილ სტატიაში (**ჯაფარიძე, 1990: 212**).

ს. მარგიშვილი აღნიშნავდა, რომ დიდგორის ბრძოლაში ვერ მიიღებდა მონაწილეობას 200-300 ათასი მუსლიმი. საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს. სხვა რომ არა, ეს საკითხი მარგიშვილამდე 16 წლით ადრე განვიხილე სტატიაში „*ნაჯმ ად-დინ ილ-ლაზი*“ და აღმოსავლური წყაროების საფუძველზე ვუჩვენე კოალიციის მონაწილეთა (ილ-ლაზი, დუბაის იბნ სადაკა და ტურლილი) შესაძლებელი სამხედრო რესურსები. აღვნიშნე, რომ ეს მონაცემები გასათვალისწინებელია მკვლევართა მიერ, რომლებიც დიდგორის ბრძოლის შესახებ წერენ. გარდა ამისა, იბნ ალ-ასირი ილ-ლაზის ლაშქარს 30 ათასამდე მეომრით საზღვრავს (**ჯაფარიძე, 1990: 224, შენ. 96**). არსებობდა სკეპტიციზმი ამ რიცხვისადმი და პირველად ვუჩვენე მისი უსაფუძვლობა.¹ ეს რაოდენობა ფიგურირებს ამ ავტორის თხზულების დღემდე არსებულ გამოცემულ ყველა და მის ერთ-ერთ უძველეს ხელნაწერშიც. ამ დაზუსტებისა და შემდეგ მუსლიმთა კოალიციის სამხედრო რესურსებისთვის მასალის მოძიებისათვის რამდენიმე წელი დამჭირდა. საბოლოოდ, ერთ სქოლიოში ჩაეცია ის, რის ჩვენებასაც ხელახლა და უფრო ვრცლად შეეცადა მარგიშვილი. სწორედ ეს ნაშრომი, მიუხედავად იმისა, რომ ის სოლიდურ კრებულში დაიბეჭდა და იცოდა კიდევ, ს. მარგიშვილმა შეგნებულად არ დაასახელა,² ვინაიდან

¹ იბნ ალ-ასირის თხზულების *ალ-ქამილ ფი თ-თა’რიხ* კრიტიკული ტექსტის გამოცემამდე, მ. დეფრემერიმ თავის ვრცელ ნაშრომში (**Defrémery, 1849: 457-522**) შეიტანა ამ ისტორიკოსის ცნობები საქართველოს შესახებ, მის ხელთ არსებული ხელნაწერის საფუძველზე. დიდგორის ბრძოლის აღწერის დროს (**Defrémery, 1849: 483**) ხელნაწერში ილ-ლაზის ლაშქრის რაოდენობა არასრულად იყო დასახელებული: „ის აღწევდა ... ათასს.“ ნაკლები ციფრი – „30“ დეფრემერიმ აღადგინა აბუ ლ-ფარაჯ იბნ ალ-‘იბრის ცნობით, რომელიც დაიმონმა სენ-მარტენისა და დ’ოსსონის მიხედვით (**Saint-Martin, 1828: 265; d’Ohsson, 1828: 166**). ასეა იბნ ალ-‘იბრის თხზულების „თა’რიხ ალ-მუხთასარ ად-დუვალ“ თანამედროვე გამოცემაშიც (**იბნ ალ-‘იბრი: 202**). ივ. ჯავახიშვილს ეჭვი შეჰქონდა დეფრემერისეულ აღდგენაში („თავდაპირველს იბნ ალ-ასირის დედანში იქნებ 300 000, ან 400 000 აქვს“ – **ჯავახიშვილი, 1983: 202, შენ. 4; იხ., აგრეთვე, მესხია, 1972: 103**). მაგრამ „30“ კარგად იკითხება იბნ ალ-ასირის თხზულების ერთ-ერთ უძველეს, 1287წ. ნუსხაში (*სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი, №373, პაგინაციის გარეშე, 514 წლის ამბები, ქვეთავი: „ისლამის ქვეყნების წინააღმდეგ ქართველთა გამოსვლის მოხსენიება“*) და ასეა იბნ ალ-ასირის თხზულების ყველა გამოცემაში. ამდენად სკეპტიციზმი არაბი ისტორიკოსის ცნობისადმი უსაფუძვლოა.

² ეს ჩანს ს. მარგიშვილის გარდაცვალების შემდეგ გამოცემულ მის წიგნში,

„სიახლე“, რასაც გვთავაზობს თავის წიგნში, სხვასთან უნდა გაეყო და სხვისი პრიორიტეტი ელიარებინა.

მარგიშვილის მთელ წიგნს გასდევს იმის მტკიცება, რომ დავით აღმაშენებლის ეპოქაში დიდი სამხედრო შენაერთები არ მონაწილეობდნენ ბრძოლებში. ეს ზოგჯერ მომაბეზრებელიც ხდება. როგორც არ უნდა შევიტანოთ ეჭვი სამხედრო ძალების გაზვიადებულ რაოდენობაში, პრაქტიკულად შეუძლებელია ზუსტი რიცხვების დასახელება. ყველა ის რიცხვი, რასაც მარგიშვილი გვთავაზობს, ემპირიულია, ბუნებაში არ არსებობს და მხოლოდ მისი თვალსაზრისია. ამას სოსო მარგიშვილი თავადაც აღიარებს.

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობით, კოალიციური ლაშქარი სულტანმა შეჰყარა. ვინ იყო სულტანი? ჩვეულებრივ აღნიშნავდნენ, რომ ის მაჰმუდ ბ. მუჰამადია. პირველად სარგის კაკაბაძემ გამოთქვა მოსაზრება და შემდეგ მე დავასაბუთე, რომ ის შეიძლებოდა ყოფილიყო სანჯარი (**ჯაფარიძე, 1995: 48-49**). ამ დასკვნამდე მიდის მარგიშვილიც (**მარგიშვილი, 2006: 235**), მაგრამ წინამორბედთა დაუსახელებლად, რაც მეცნიერული ეთიკის დარღვევაა. სამწუხაროდ ასეთი შემთხვევები მის ნაშრომში სხვაგანაც გვხვდება.

მარგიშვილი დამონმების გარეშე იმეორებს ჩემს მიერ 1110 წლის სტრატეგიული ვითარების განხილვა-შეფასებას, სადაც ვწერდი ორ ფრონტზე (ჯვაროსნებთან და საქართველოსთან) სელჩუკთა ბრძოლის შესახებ (**ჯაფარიძე, 1995: 26-27, 30**; შდრ.: **მარგიშვილი, 2006: 53, 55**).

ის ასევე იმეორებს ჩემეულ მიგნებას, როდესაც ჯუჯეინისა და აღ-ჰუსაინის ცნობების საფუძველზე საერთო დავინახე იმ ბრალდებებს შორის, რომელსაც მუსლიმები უყენებდნენ ქართველებსა და ბიზანტიელებს (**ჯაფარიძე, 1995: 222-223**; შდრ.: **მარგიშვილი, 2006: 272**). კვლავ დამონმების გარეშე!

ხანდახან საქმე იქამდეც მიდის, რომ მარგიშვილი თითქმის უცვლელად იმეორებს ჩემ წინადადებებს. მე ვწერ: „დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში მშვიდობა დამყარდა, მაგრამ ის დიდხანს არ გაგრძელებულა. იმავე წელს სახელმწიფოს დასავლეთ საზღვრებთან გამოჩნდნენ ჯვაროსნები“ (**ჯაფარიძე, 1995: გვ. 16**). მარგიშვილი იმეორებს: „სტაბილურობა მისთვის დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1098 წელს ბერკიარუკის იმპერიის ფარგლებში გამოჩნდნენ ჯვაროსნები“ (**მარგიშვილი, 2006: 37**).

სხვა მკვლევრების დამონმების გარეშე მარგიშვილი ეხება საქართველოში ჩამოსახლებულ ყივჩაღთა რაოდენობას და მათი განსახლების ადგილებს. ს. პლეტნევამ პირველად ივარაუდა, რომ საქართველოში გადმოსულ ყივჩაღთა რაოდენობა იყო 25-30 ათასი (**Плетнева, 1990: 96**). 25 ათასს, ამ ავტორის დაუსახელებლად, წერს მარგიშვილიც (**მარგი-**

სადაც ჩემი ზემოთაღნიშნული სტატიაა დამონმებული: **ს. მარგიშვილი, 2008: 244, შენ. 61.**

შვილი, 2006: 98).

ვ. შუშარინი და მ. მურღულია აღნიშნავენ, რომ დავით აღმაშენებელმა ყივჩაღებს თურქმენებისგან განმედილი საძოვრები დაუთმო (*Мургулия.., 1998: 150*). იმავეს, ამ ავტორების დაუსახელებლად, აღნიშნავს მარგიშვილიც: დავითს ყივჩაღები თურქმენების საძოვრებზე უნდა დაესახლებინა და „მათ (ან მათმა გარკვეულმა ნაწილმა) ნამდვილად მიიღო თურქმენ მომთაბარეთაგან განმედილი საძოვრები“ (*მარგიშვილი, 2006: 48-49, 102-103*).

ნ. ბერძენიშვილმა დაადგინა მანგლისიდან ვერის ხეობაში შემავალი გზა, რისთვისაც მოიხმო *დასტურლამალის* მონაცემები ფანჯების გზის კეთილმოწყობაზე (*ბერძენიშვილი, 1966: 54*). იგივე გაიმეორა მარგიშვილმა, სათანადო დამონმების გარეშე (*მარგიშვილი, 2006: 319-20*).

ასევე არ „გაუმართლა“ მაია სტეფნაძეს, რომლის სტატიაში „ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების მიზეზებისთვის“ გამოთქმული მოსაზრებები რამდენჯერმე აქვს გამოყენებული მარგიშვილს დამონმების გარეშე (*სტეფნაძე, 2000: 165, 168, 170; შდრ. მარგიშვილი, 2006: 108, 110, 274, 277*).¹ სამაგიეროდ, ის ქმნის კიდევ ერთ ახალ მითს, რომ „არსებობს მტკიცე არგუმენტაცია იმისა, რომ თავისი მეფობის დასასრულს, თამარ მეფემ ომიც კი დაიწყო ჯვაროსნების წინააღმდეგ“ (*მარგიშვილი, 2006: 108*).

ს. მარგიშვილის თანახმად: „როგორც ჩანს, დიდგორში მუსლიმური არმიის განადგურების შემდეგ აღმოსავლეთის ქვეყნებში ამ კატასტროფული მარცხის შემდეგ დამკვიდრდა ის ძირითადი ვერსია, რომლის მიხედვითაც მუსლიმური არმია შეტყუებულ და დამარცხებულ იქნა ჩასაფრებით ბრძოლაში“ (*მარგიშვილი, 2006: 135-36*). მე კარგად ვიცნობ აღმოსავლურ წყაროებს, მაგრამ ასეთი „ვერსია“, „ჩასაფრებითი ბრძოლა“ დიდგორში არ შემხვედრია. ის მარგიშვილის თვალსაზრისია, რომლის წინააღმდეგაც მეტყველებს ყველა წყარო.

როგორც ითქვა, მარგიშვილის თანახმად ილ-ლაზის მხოლოდ რელიგიური მოტივი ამოძრავებდა („ერთადერთი მოტივაცია, რის გამოც ილ-ლაზი საქართველოში უნდა წასულიყო, რჩება მხოლოდ „რელიგიის დამცველის ტიტული“, რომელსაც ილ-ლაზი, როგორც ჩანს, ძალიან უფრთხილდებოდა“ (*მარგიშვილი, 2006: 234*). წყაროების მიხედვით კი ჩანს, რომ ილ-ლაზის მოღვაწეობაში რელიგიური მოტივს დიდი მნიშვნელობა არ ენიჭებოდა.

მარგიშვილი მე მაკრიტიკებს და უსაფუძვლოდ მიიჩნევს თურქმენულ

¹ მაგალითად, მ. სტეფნაძე წერს: „IV ჯვაროსნული ლაშქრობის ორგანიზატორებმა საქართველოს მთავრობას დაასწრეს კონსტანტინოპოლის დაპყრობა“, რის გამოც თამარიც და ალექსი კომნენოსიც კონსტანტინოპოლის ნაცვლად ტრაპიზონის სამეფო ტახტს დასჯერდა (*სტეფნაძე, 2000: 168*). იმავეს იმეორებს მარგიშვილი, რომ ჯვაროსანთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ ხელი შეუშალა თამარის გეგმის განხორციელებას (*მარგიშვილი, 2006: 274*) და შემდეგ: „თამარი აშკარად დაკმაყოფილდა ტრაპიზონის იმპერიის ფორმირებით“ (*მარგიშვილი, 2006: 110*).

ფაქტორს, რაც მისი ლაშქრობის ერთ-ერთი განმაპირობებელი მოტივი შეიძლება გამხდარიყო. ავტორი წერს: ის „რომ ილ-ლაზიმ საქართველოში ილაშქრა თურქმენების (ე.ი. მომთაბარეების) დასახმარებლად, რომელთაც ეომებოდა დავით აღმაშენებელი, არ უნდა იყოს რეალური... დავით აღმაშენებელი მომთაბარეებს უკვე 20 წლის განმავლობაში (სელჯუკებისთვის ხარკის შეწყვეტის შემდეგ) ეომებოდა და ამ დროის მანძილზე სელჯუკთა ხელისუფლები მათ არ დახმარებინან. საეჭვოა, რომ ილ-ლაზის ისეთი ძლიერი სურვილი გასჩენოდა მათი დახმარებისა მომთაბარეებთან დავითის ბრძოლის 21-ე წლისთავზე, რომ შეეწყვიტა ჯვაროსნებთან წარმატებით მიმდინარე ომი და წასულიყო საქართველოში მათ გადასარჩენად“ (**მარგიშვილი, 2006: 234**).

ილ-ლაზი იყო არა სელჩუკიანი, არამედ მომთაბარე თურქმენთა, კერძოდ დოგერის ტომის ბელადი. ზემოხსენებულ მონოგრაფიაში მე ვწერდი, რომ ილ-ლაზის საქართველოზე ლაშქრობას განაპირობებდა არა უბრალოდ თურქმენების დახმარება ანდა გადარჩენა, არამედ „თურქმენული ფაქტორიც“, მათი საჩივრების დაკმაყოფილება. ქართველთა სანიმუშოდ დასჯა კარგ შანსს აძლევდა ართუკიანს განემტკიცებინა თავისი გავლენა მომთაბარეებზე, რაც ერთგვარად შეირყა 1120 წ. ანტიოქიაზე მისი ლაშქრობისას (**ჯაფარიძე, 1995: 45**).

ალ-ფარაბის თანახმად, თბილისის მუსლიმმა მოსახლეობამ სწორედ ილ-ლაზის სთხოვა ჩაებარებინა ქალაქი (**სიხარულიძე, 1985: 87**). მე ვწერდი, რომ საქართველოზე ძლევამოსილი ლაშქრობა და თბილისის დაუფლება საშუალებას მისცემდა ართუკიანს შეექმნა ვრცელი სახელმწიფო თბილისიდან ჰალაბამდე და თურქმენებზე დაყრდნობით ჩარეულიყო იმ ბრძოლაში, რომელიც სელჩუკებსა და დავით IV-ს შორის ამიერკავკასიაში გასაბატონებლად მიმდინარეობდა (**ჯაფარიძე, 1995: 46**). მარგიშვილს ეს შეუძლებლად მიაჩნია, ვინაიდან ილ-ლაზის საამისო რესურსი არ გააჩნდაო. მაგრამ განა ასე ფიქრობდა ართუკიანი? გამარჯვებებით ალღალებულს შეიძლებოდა საამისო ილუზიები ჰქონდა. ფაქტია, მან რეალურად ვერ შეაფასა მოწინააღმდეგე.

ს. მარგიშვილის მონოგრაფიაში ზოგჯერ ზედმეტი ყურადღებაა გამახვილებული წვრილმანებზე. მაგალითად, დაიჭრა თუ არა თავში ილ-ლაზი და რითი მოკვდა ის. მე ვერ ვხედავ რაიმე მიზეზს, რომ უარვყოთ მისი თავში დაჭრის ამბავი, რასაც იუნყება კანცლერი გოტიე. სხვა საქმეა, რამდენად სერიოზული იყო ეს ჭრილობა – მძიმე თუ მსუბუქი. ცხადია, მძიმედ დაჭრის შემთხვევაში ილ-ლაზი ვერ გააგრძელებდა დაუყოვნებლივ თავის აქტივობას. ამდენად, ჭრილობა მსუბუქი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ღირდა კი ამის შესახებ ვრცელი პასაჟი? ეს არ არის მეცნიერული დისკუსიის საგანი და მას სამეცნიერო პოპულარულ ლიტერატურაში შეიძლება მივუჩინოთ ადგილი.

გაუგებარია სკეპტიციზმი იმის თაობაზე, მოუწოდა თუ არა სი-

ტყვიტ დავითმ მემორებს (მარგიშვილი, 2006: 126-27). მე ვერ ვხედავ საამისო საფუძველს. ბრძოლის წინ მემორების სიტყვიტ გამხნევება იყო ჩვეულებრივი პრაქტიკა. მთელ ფრონტს მისი სიტყვიტ ვერ განვდებოდა, მაგრამ მიმართვა თავისუფლად შეეძლოტ მოესმინათ წინამდგომტ.

მარგიშვილი წერს, რომ აბსოლუტურად ყველა გამოცემაში, რომელიც დიდგორის ბრძოლას ეხება, მითითებულია, რომ საქართველოს მეფემ საკუთარი არმიის უკანდახევის თავიდან აცილების მიზნით, ჩახერგა ნიჩბისის ხეობიდან გამავალი გზები, რაც დიდგორის ბრძოლის მოგების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პირობად ითვლება (მარგიშვილი, 2006: 126.). ეს უკვე წერილმანი არ არის. ავტორმა ერთხელ კიდევ დაადასტურა, რომ ხშირად შეგნებულად ან შეუგნებულად უგულებელყოფს წინამორბედტა შრომებს. ჩემი მონოგრაფია არ მიეკუთვნება ამ „აბსოლუტურად ყველა გამოცემას“.

ძირითად ტექსტს მოსდევს შენიშვნები და ლიტერატურა (მარგიშვილი, 2006: 204-337), რომელიც რატომღაც არ აისახა ნაშრომის სარჩევში (გვ. 4-5), ისევე როგორც არ აისახა მასში შემოკლებების სია (გვ. 338), ბიბლიოგრაფია (გვ. 339-350) და საძიებლები (გვ. 351-362).

მარგიშვილს დამოწმებული და გამოყენებული აქვს უახლესი ლიტერატურა. მათ შორისა კანცლერ გოტიეს ანტიოქიის ომების ახალი ინგლისური თარგმანი, ასევე სრული და ნაწილობრივი ინგლისური და რუსული თარგმანები მათე ურჰაელის, ზაჰირ ად-დინ ნიშაპურის, იბნ ალ-ასირის და ჯუვეინის თხზულებებისა, უახლესი დასავლური და რუსული ლიტერატურა, კერძოდ, დასავლეთის მკვლევართა შრომების რუსული თარგმანები (მაგალიტად, ჟან რიშარის *Латино-Иерусалимское королевство*). მე პატივს ვცემ ყველა იმ მკვლევარს, რომელიც ფეხდაფეხ მისდევს უახლეს სამეცნიერო პუბლიკაციებს. ამავე დროს უგულვებელყოფილია რიგი შრომებისა, რომელტა გამოყენება იყო საჭიროც და აუცილებელიც. გაუგებარია, რატომ არ გამოიყენა მან იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარიკის ინფორმაციის ინგლისური (Minorsky, 1949) და ქართული (ე. სიხარულიძე) თარგმანები დიდგორის ბრძოლის შესახებ, ანდა ჯუვეინის ცნობების ქართული თარგმანი (რ. კიკნაძე) და მრავალი სხვ.

აღმოსავლური ტექსტების რუსული თარგმანები მოტანილია საკმაოდ დიდი კუპიურებით რუსულად და, როცა ის სისტემატურ ხასიატს იღებს, დამღლელია. ცხადია, უკეთესი იქნებოდა ალ-ფარიკი თუ ჯუვეინი მოგვეტანა ქართულ თარგმანებში, რაც დიდი ხანია არსებობს (რ. კიკნაძე, ე. სიხარულიძე).

ბევრი ხარვეზია აღმოსავლური ტერმინების გადმოცემისას. უმეტესობა არასწორადაა მოტანილი. ეს იმის გამო, რომ სოსო მარგიშვილი სუსტად იცნობს ქართულ ორიენტალისტურ ლიტერატურას. უბრალოდ, უნდა ჩაეხედა „ნარკვევებში მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა)“ (ვ. ნ. გაბაშვილის რედაქციით, 1957), სხვა ქართულ

ორიენტალისტურ პუბლიკაციებში და მაშინ დაწერდა არა მანციკერტს, ხალიფატს, ფემას, საემიროს, ემირს, გულიამს, არამედ – მანასკერტს, სახალიფოს, თემას, საამიროს, ამირას, ლულამს. დაწერდა „ნიზამ ალ-მულქს“ და არა „ნიზამ ალ-მულქს“, „მალიქ შაჰს“ და არა „მალიქ შახს“, „იკტას“ და არა „იქტას“, „სიასეთ ნამეს“ და არა „სიასეტ ნამეს“, „სელჩუკებს“ და არა „სელჯუკებს“. ჩემი მონოგრაფიის ყურადღებით გაცნობის შემთხვევაში (თუმცა საკმაოდ ხშირად იმონმებს მითითების გარეშე) აღარ დაუშვებდა მრავალრიცხოვან უზუსტობას, როცა „გ“-ს, „თ“-ს, „ქ“-ს, „ხ“-ს ნაცვლად წერს „ღ“-ს, „ტ“-ს, „კ“-ს, „ჰ“-ს და პირიქით. არაბი ავტორების სახელები ხშირად გადმოცემულია არასწორად. იბნ ალ-აზრაკ ალ-ფარიკი, ან ალ-ფარიკი მისთვის იბნ ალ-ფარიკია, სიბტ იბნ ალ-ჯაუზი – ალ-ჯაუზი, იბნ ალ-კალანისი – ალ-კალანისი, იბნ ალ-ასირი – ალ-ასირი, იბნ ალ-ვარდი – ალ-ვარდი. ჩემთვის პრობლემა არ არის მივხვდე, *who is who*, მაგრამ რა ვუყოთ სხვა მკითხველს, განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობას, რომელიც ახლა გამოდის სამეცნიერო ასპარეზზე?

საძიებლები სავსეა ხარვეზებით. პირთა საძიებლები დაწყობილია საკუთარი სახელების მიხედვით მაგრამ პირთა საძიებლის ასეთი დალაგება აბსოლუტურად მიუღებელია. მით უმეტეს, როცა ის იწყება იმ სახელებით, სადაც ფიგურირებს არაბული განსაზღვრული არტიკლი „ალ“. და თუ მაინცა და მაინც საკუთარ სახელებზე ავიღებთ გეზს, მაშინ ალ-ჰუსაინი არის არა საკუთარი სახელი, არამედ ნისბა, მისი საკუთარი სახელია ‘ალი. ისტორიულ პირთა საძიებელში ილლაზის ძმისშვილი ბალაკი სელჯუკი ამირაა და ამავე დროს ართუკიდი, ე.ი. თურქმენი. რა თქმა უნდა, ის თურქმენი იყო, მაგრამ არა სელჩუკთა საგვარეულოდან და სარეცენზიო წიგნის ავტორს, რომელმაც **დამოძღვრა** ქართველი მკვლევარები იმის თაობაზე, თუ რა განსხვავებაა სელჩუკებსა და თურქმენებს შორის, ეს კარგად უნდა ცოდნოდა. დუბაის იბნ სადაკა – საძიებლებში ჰილის (უნდა ჰილას) შეიხად გვევლინება, ტექსტში კი ხან არაბთა და ხან, არაბეთის მეფეა, მაშინ როცა მისი ტიტული იყო არაბთა მეფე (*მალიქ ალ-არაბ*). მონღოლი სარდალი ჯეგე – იქცა ჯეგედ! ხარვეზებია სხვაგანაც. გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელში გვაქვს მაზანდარი და არა მაზანდერანი, მაიაფარაკანი და არა მაიაფარიკინი, ხისნი კაიფა და არა ჰისნი ქაიფა. სხვათა შორის ჰისნი ქაიფა, ისევე როგორც მარდინი, ჩრდილოეთ მესოპოტამიაშია და არა ჩრდილოეთ სირიაში, როგორც ამას წერს მარგიშვილი (ს. მარგიშვილი, 2006: 66).

ლიტერატურის რუსულ დასახელებებში მთავრული ასოები არცთუ იშვიათად უადგილოდ არის გამოყენებული (**მარგიშვილი, 2006: 88, 89, 91, 92, 93, 98, 102, 104** და მრავალი სხვ.), ხოლო ზოგჯერ, როცა მთავრული აუცილებელია, იხმარება პატარა ასოები (**მარგიშვილი, 2006: 99, 100** და სხვ.). აზერბაიჯანელი ისტორიკოსის ზია ბუნიატოვის გვარი რუსულად იწერება როგორც БУНИЯТОВ და არა БУНЯТОВ.

სხვა მრავალრიცხოვან კორექტურულ შეცდომებზე სიტყვას აღარ ვაგვრძელებ. **ასეთი ტექნიკური ხარვეზებით არცერთი მეტ-ნაკლებად პრესტიჟული გამომცემლობა დასავლეთში მსგავს ნაშრომს არ გამოსცემდა.**

დასკვნის სახით შემოიძლია ვთქვა, რომ ს. მარგიშვილის ბევრი მცდელობის მიუხედავად საბოლოოდ ხელში შეგვრჩა ნაშრომი, რომელსაც არაფრით გამყარებული სენსაციური აღმოჩენების პრეტენზია აქვს, სინამდვილეში კი მხოლოდ გაუთვითცნობიერებული მკითხველის შეცდომაში შეყვანა შეუძლია. ავტორის ძირითადი დებულებები ვერ უძლებს ობიექტურ სამეცნიერო კრიტიკას და ახალ მითებად გვევლინება. ეს არც არის მოულოდნელი, ავტორი არქეოლოგი და ანტიკური ხანის სპეციალისტი იყო და არ იყო გარკვეული არც შუა საუკუნეების ისტორიასა და არც აღმოსავლეთმცოდნეობაში. მანამდე მას არ ჰქონია გამოქვეყნებული ერთი სტატიაც კი აღნიშნული თემის გარშემო და სარეცენზიო წიგნი მისი პირველი ცდა იყო. ავტორის გამოუცდელობა ადვილადაა თვალშისაცემი და ამით არის განპირობებული ის მრავალრიცხოვანი შეცდომები, რომლებიც ზემოთაა აღნიშნული.

დასასრულ, და ეს არ ეხება მხოლოდ ს. მარგიშვილს, როდესაც მკვლევარი აქვეყნებს თავის ნაშრომს, ის სამეცნიერო საზოგადოების კუთვნილება ხდება. ავტორმა უნდა იცოდეს, რომ მისი ნაშრომის ღირსებები სათანადოდ (დადებითად თუ უარყოფითად) იქნება შეფასებული. მახსოვს, ჩემი დიდი მასწავლებლები გიორგი წერეთელი და ვალერიან გაბაშვილი, 1960-იან წლებში, ახალგაზრდებთან საუბარში, ხშირად აღნიშნავდნენ, რომ დასავლეთში ორიენტალისტური სამეცნიერო ლიტერატურის მაღალი დონე განაპირობა სწორედ რეცენზირების მაღალმა დონემ. სპეციალიზებულ სამეცნიერო ჟურნალებს არ გამოეპარებათ მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი არცერთი ნაშრომი. ისინი სარეცენზიოდ ეგზავნებათ შესაბამისი დარგების სპეციალისტებს, რის შესახებაც ჩვენში შეიძლება მხოლოდ ვიოცნებოთ. რეცენზიებში, მიუხედავად ავტორის ტიტულებისა, ყოველგვარი გადამეტებული ქების გარეშე, ობიექტურად აღინიშნება ნაშრომის პოზიტიური მხარე და მისი ხარვეზებიც. წინამდებარე რეცენზიაში მე შევეცადე განმეხორციელებინა და დამეცვა ეს პრინციპები. მიმაჩნია, რომ ობიექტური რეცენზირების გარეშე არ უნდა რჩებოდეს არცერთი ნაშრომი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ეს ხელს შეუწყობს სამეცნიერო პუბლიკაციების დონის ამაღლებას, ხოლო არაკეთილსინდისიერ ავტორებს დააბრკოლებს წყალ-წყალა ნაშრომების გამოქვეყნებისგან.

მითაზი და რაანოზა დავით აღაუანოზის მეფოზის უასანოზ

ომი სელჯუკთა სამეფაროს წინააღმდეგ

სიესტა
თბილისი
2006

ბიბლიოგრაფია:

- *იზნ ალ-‘ადიმ*, 1954 – *იზნ ალ-‘ადიმ*. ზუბდათ ალ-ჰალაბ. II, დიმაჰკ, 1954 (არაბ. ენაზე).
- *იზნ ალ-‘იზრი*, – *იზნ ალ-‘იზრი*. თა’რის ალ-მუხთასარ ად-დუვალ. დარ ალ-მასირა, ბაჲრუთ (არაბ. ენაზე);
- *ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი*, 1955 – *დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი*. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით *ს. ყაუხჩიშვილის* მიერ. ტ. I. თბ., 1955;
- *ავალიშვილი*, 1929 – *ავალიშვილი ზურაბ*. ჯვაროსანთა დროიდან. პარიზი, 1929;

- *ალასანია, 2007* – **ალასანია გიული**. ქართველებისა და დანიშმენდიანების ურთიერთობის წარსულიდან, – კრებ.: *ანამკი*. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი. თბ., 2007;
- *ბერძენიშვილი, 1966* – **ბერძენიშვილი ნიკო**. გზები რუსთაველის ეპოქის საქართველოში. თბ., 1966;
- *დავლიანიძე, 1966* – **დავლიანიძე ლ.** მათე ურჭაელის ცნობები დავით აღმაშენებლის შესახებ, – კრებ.: *საქართველო რუსთაველის ხანაში*. თბ., 1966;
- *კიკნაძე, 1960* – **კიკნაძე რევაზ**. XI-XII საუკუნეთა თბილისის ისტორიიდან, – *ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის შრომები*. ტ. V, ნაკვ. I, 1960;
- *კუტალია, 1974* – **კუტალია გურამ**. ქემალ ად-დინის ცნობა დიდგორის ბრძოლის შესახებ, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. 74, №2, 1974;
- *მარგიშვილი, 2006* – **მარგიშვილი სოსო**. მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ. *ომი სელჯუკთა სამყაროს წინააღმდეგ*. თბ., 2006;
- *მარგიშვილი, 2008* – **მარგიშვილი სოსო**. შუა საუკუნეების სამხედრო ხელოვნება და საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ისტორია IX-XV საუკუნეებში. ნაწ. I. თბ., 2008;
- *მესხია, 1972* – **მესხია შოთა**. ძლევა საკვირველი. *დიდგორის ბრძოლა და თბილისის შემოერთება*. თბ., 1972;
- *მუსხელიშვილი, 2007* – **მუსხელიშვილი დავით**. საინტერესო მონოგრაფია დიდგორის ბრძოლის შესახებ, – გაზ. „*რეზონანსი*“, 28 თებერვალი, 2007;
- *ნატროშვილი, 1982* – **ნატროშვილი თამაზ, ჯაფარიძე გოჩა**. თამარის „ფიცის წიგნის“ შესახებ, – გაზ.: „*ლიტერატურული საქართველო*“, 22 იანვარი, 1982;
- *პაპასძირი, 2015* – **პაპასძირი ზურაბ**. დიდგორის ეპოპეის პირუთენელი მატინე შოთა მესხიას „ძლევა საკვირველი“ – წგნ.: **შ. მესხია**. ძლევა საკვირველი. თბ., 2016;
- *სამუშია, 2007* – **სამუშია ჯაბა**. ქართველთა დიდი მეფე და მუსლიმთა კოალიციის სარდალი დიდგორთან ხელახლა ხვდებიან ერთმანეთს, რამდენიმე მოსაზრება სოსო მარგიშვილის ნაშრომზე „მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ“, – გაზ. „*საქართველოს რესპუბლიკა*“, 16 თებერვალი, 2007;
- *სამუშია, 2008* – **სამუშია ჯაბა**. ქართველთა დიდი მეფე და მუსლიმთა კოალიციის სარდალი დიდგორთან ხელახლა ხვდებიან ერთმანეთს, რამდენიმე მოსაზრება სოსო მარგიშვილის ნაშრომზე „მითები და რეალობა დავით აღმაშენებლის მეფობის შესახებ“, – „*მესხეთი*“, X, 2008;
- *სამუშია, 2017* – **სამუშია ჯაბა**. საქართველოს სამხედრო ისტორია. თბ., 2017;
- *სანდოძე, 2013* – **სანდოძე დავით**. „როდესაც თქმა სჯობს...“, – „*ამერ-იმერი*“, №2, 2013;
- *სინარულიძე, 1985* – **სინარულიძე ეთერ**. აღ-ფარეკი საქართველოში, – *სემიტოლოგიური ძიებანი*. II, თბ., 1985;
- *სტიფნაძე, 2000* – **სტიფნაძე მიხეილ**. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების მიზეზებისათვის, – წგნ.: *ქართული დიპლომატია*. წელიწდეული. ტ. 7. თბ., 2000;
- *ფაღვაძე, 2015* – **ფაღვაძე ირაკლი**. მანსურ II ჯაფარიანთა სამონეტო ემისია

- მალიქ-შაჰის სახელით – თბილისი და ქვემო ქართლი ბაგრატიონთა და დიდ სელჩუკთა შორის, – *საისტორიო კრებული*. ტ. 5, თბ., 2015;
- *შენგელია, 1968* – **შენგელია ნოდარ**. სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში. თბ., 1968;
 - *წერეთელი, 1951* – **გ. წერეთელი**. არაბულ-ქართული ლექსიკონი. თბ. 1951;
 - *ივ. ჯავახიშვილი, 1983*, – **ჯავახიშვილი ივანე**. ქართველი ერის ისტორია. ტ. 2, – წგნ.: **ივ. ჯავახიშვილი**. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. 2, თბ., 1983;
 - *ჭაჭარძე, 1990* – **ჯაფარიძე გონა**. ნაჯმ ად-დინ ილ-ლაზი, – კრებ.: *დავით აღმაშენებელი*. თბ., 1990;
 - *ჭაჭარძე, 1995* – **ჯაფარიძე გონა**. საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო. თბ., 1995;
 - *ჭაჭარძე, 2013* – **ჯაფარიძე გონა**. ორდერიკ ვიტალისის ერთი ცნობის შესახებ, – *აღმოსავლეთმცოდნეობა*. თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კრებული. 2, თბ., 2013;
 - *IBN AL-ATHIR, 1966* – **Ibn al-Athir**. Al-Kamil fi't-tarikh. Vol. X. Beyrouth, 1966;
 - *HISTORY OF DAMASCUS., 1908* – History of Damascus 363-555 A.H. by **Ibn al-Qalānisi** from the Bodleian M.S. Hunt. 125, being a Continuation of the History of Hilāl as-Sābi. Edited by **H. F. Amedroz**. Leiden, 1908;
 - *BOSWORTH, 1968* – **Bosworth C. E.** The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217), – *Cambridge History of Iran*. Vol. 5. Cambridge, 1968;
 - *CAHEN, 1938* – **Cahen Claude**. La Chronique abrégée d'al-'Azimi, – *Journal asiatique*. T. 230. Juillet-Septembre, 1938;
 - *CAHEN, 1974* – **Cahen Claude**. A Turkish Invasion: *The Selchukids. A History of Crusades*. Edited by K. M. Setton. Vol. 1. Wisconsin, 1969;
 - *DEFRÉMERY, 1849* – **Defrémery Charles-Francois**. Fragments de géographes et d'historiens Arabes et Persans inédits relatifs aux anciens peuples du Caucase et de la Russie méridionale, – *Journal asiatique*. T. 13. Juin, 1849;
 - *GIBB, 1935* – **Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen**. Notes on the Arabic Materials for the History of the Early Crusades, – *Bulletin of the School of Oriental Studies*. University of London, Vol. 7, No. 4, 1935;
 - *LEWIS, 1974* – **Lewis Bernard**. Politics and War. *The Legacy of Islam*. 2nd Edition. Oxford, 1974;
 - *MINORSKY, 1949* – **Minorsky Vladimir**. Caucasia in the History of Mayyafariqin, – *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. T. XIII, pt. 1. University of London, 1949;
 - *MINORSKY, 1953* – **Minorsky Vladimir**. Studies in Caucasian History. London, 1953;
 - *D'OHSSON, 1828* – **D'Ohsson, Constantin Mouradgea**. Voyage d'Abou-el-Cassim. Paris, 1828;
 - *SAINT-MARTIN, 1828* – **Saint-Martin Antoine-Jean**. Memoires sur l'Armenie. T. 2, Paris, 1828;
 - *АН-НАСАВИ, 1973* – **Шихаб ад-дин Мухаммад ан-Насави**. Жизнеописание султана Джалал ад-Дина Манкбурны. Перевод **З. М. Буниятова**. Баку, 1973;
 - *МУРГУЛИЯ., 1998* – **Мургулия Мелита Поликарповна, Шушарин Владимир Павлович**. Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII-XIII веках. М., 1998;
 - *ПЛЕТНЕВА, 1990* – **Плетнева Светлана Александровна**. Половцы. М., 1990.

GOTCHA DJAPARIDZE¹

**SOSO MARGISHVILI. MITHS AND REALITIES ABOUT
REIGN OF DAVID THE BUILDER.**

THE WAR AGAINST SELJUKS WORLD.

TBILISI, PUBLISHING HOUSE "SIESTA", 2006. 363 PAGES

REVIEW

This article presents a critical review made by the Author on monograph by Soso Margishvili.

¹ *Gotcha Djaparidze* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Georgia.

პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

გვანცა აბდალაძე¹

2030 – საერთაშორისო ნებსრიგის
ცვალებადობის ტენდენციები

მსოფლიოს ყველაზე გავლენიანი საერთაშორისო ორგანიზაციები და ანალიტიკური ცენტრები საკუთარი საქმიანობის ერთ-ერთ პრიორიტეტად განიხილავენ არა მხოლოდ განვლილი მუშაობის შეფასებას ან მიმდინარე პროცესების ანალიზს, არამედ ისეთი პოლიტიკური დოკუმენტების და ანგარიშების მომზადებას, სადაც მომავალი 10-20 წლის სამოქმედო გეგმებს, მომავალი გლობალური ტენდენციების და გამოწვევების ანალიზს, განვითარების სავარაუდო სცენარების განხილვას გვთავაზობენ. ამგვარი დოკუმენტები მსჯელობის საგანი ხდება როგორც მედიაში, ასევე სამეცნიერო-აკადემიურ წრეებსა და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მიმღებ ორგანოებში. სამწუხაროდ, საქართველოში არც ისე პრიორიტეტულია ამგვარი დოკუმენტების სამეცნიერო წრეებსა და პოლიტიკის დამგეგმავ სამსახურებში ფართო განხილვა-გაანალიზება. ჩვენი სტატიით გვსურს გავააქტიუროთ საკითხი და გარკვეული ნაბიჯები გადავდგათ ამ მიმართულებით. სტატიაში მიმოვიხილავთ გაეროსა და აშშ-ს დაზვერვის ეროვნული საბჭოს ე. წ. „2030 დოკუმენტებს“. თუმცა მსგავს დოკუმენტებს სხვა ორგანიზაციებიც გვთავაზობენ.

2015 წლის 25-27 სექტემბერს ნიუ-იორკში, გაეროს შტაბ-ბინაში, მდგრადი განვითარების ისტორიულ სამიტზე, გაეროს წევრმა ქვეყნებმა მიიღეს დოკუმენტი „მდგრადი განვითარების დღის ნებსრიგი 2030“, რომელიც ძალაში შევიდა 2016 წლის 1 იანვრიდან. მასში მონაწილეობაზე თანხმობა განაცხადა გაეროს წევრი 193 ქვეყნის მეთაურმა (**Sustainable development goals...**). დოკუმენტი ერთგვარი გაგრძელება და გაღრმავებაა ათასწლეულის განვითარების მიზნების (MDGs), რომელიც მიღებულ იქნა გაეროს ათასწლეულის სამიტზე 2000 წელს. იგი შედგებოდა 8 მიზნისგან, რომელიც მიღწეულ უნდა ყოფილიყო 2015 წლისთვის (**Millenium development goals...**). 2030 დოკუმენტი (SDGs) უპრეცედენტოა

¹ გვანცა აბდალაძე – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გაეროს არსებობის ისტორიაში, რადგან ის ჩართულობისკენ მოუწოდებს ყველა ქვეყანას მიუხედავად სიდიდისა და ეკონომიკური განვითარებისა.

გლობალური მიზნები, როგორც შემოკლებით უწოდებენ ამ დოკუმენტს, შედგება 17 მიზნისგან და მოიცავს გლობალური გამონვევების მთელ სპექტრს: სიღარიბის, შიმშილის, უთანასწორობის დაძლევა; ეკოლოგიური პრობლემები; ჯანდაცვის გაუმჯობესება; ენერგოუსაფრთხოება; გენდერული თანასწორობა; ხარისხიანი განათლება; ინფრასტრუქტურისა და ეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესება; მდგრადი განვითარება; ინსტიტუციების განვითარება; მშვიდობა და სამართლიანობა; თანამშრომლობის გაღრმავება ქვეყნებს შორის გლობალური მიზნების მისაღწევად...

ამ მიზნების განხორციელებაში ჩასართავად მსოფლიოს ქვეყნებს დახმარებას უწევს გაეროს განვითარების პროგრამა (UNDP), რომელიც ხელმძღვანელობს გლობალური მიზნების ეროვნული ანგარიშების მომზადების პროცესს და დახმარებას გაუწევს მსოფლიოს ქვეყნებს სამი მართულებით: გლობალური მიზნების მიღწევის ხელშეწყობა; გაეროს გამოცდილების გაზიარება და ექსპერტული კონსულტაციები გლობალური მიზნების მიღწევის პროცესში; გლობალური მიზნების ასახვა ეროვნულ გეგმებსა და პოლიტიკაში. (მდგრადი განვითარების...). გაეროს გლობალური მიზნების პოლიტიკის შემუშავების შემდეგ საექსპერტო წრეებში არ წყდება მსჯელობა ამ ყოვლისმომცველ და გრძელვადიან პოლიტიკაზე. შექმნილია გლობალური მიზნების დამოუკიდებელი ვებ-გვერდი (<http://www.globalgoals.org>), სადაც მოცემულია ინფორმაცია არა მხოლოდ აღნიშნულ პროექტსა და მის ფარგლებში მიმდინარე მოვლენებზე, არამედ ვებ-გვერდი ნებისმიერ ვიზიტორს სთავაზობს ცალკე განყოფილებას „რა შემიძლია გავაკეთო მე“, სადაც ქვეგანყოფილებებად გვხვდება რა შეიძლება გაკეთდეს სოციალური მედიით, როგორ შეიძლება ჩაერთოს არასამთავრობო სექტორი, ბიზნეს სექტორი... ვებ-გვერდზე განთავსებულია გაიდლაინები, პრომოები, დამხმარე ლინკები...

ამგვარი მასშტაბური კამპანია მართლაც უპრეცედენტოა კაცობრიობის ისტორიაში და გლობალიზაციის ახალ ეტაპზე გადასვლას გვაუწყებს. საძიებო სისტემა Google „გლობალური მიზნების“ მხოლოდ ინგლისურ ენაზე ჩანერის შემთხვევაში 33 მილიონზე მეტ ვებ-გვერდს გვთავაზობს. იუთუბი გვთავაზობს 3 მილიონამდე ვიდეოს, სადაც გლობალური მიზნების განმარტებას და პოპულარიზაციას გვთავაზობენ ცნობილი ადამიანები, ექსპერტები, მოხალისეები, ახალგაზრდები, ბავშვები... და ანიმაციური გმირებიც კი. მაგალითად, ბავშვებისა და დიდებისთვის თანაბრად ცნობილი და საყვარელი კომედიური ჟანრის ინგლისური ანიმაციური სერიალის „მისტერ ბინი“ მუდმივი გმირი ბინი საყვარელ დათუნია ტედისთან ერთად ჩვეული დაბნეულობით ცდილობს გააკრას გლობალური მიზნების პლაკატი. შემდეგ ის იღებს სატელეფონო შეტყობინებას: მისტერ ბინ, ჩამოტვირთე გლობალური მიზნების სა-

ტელეფონო აპლიკაცია, ჩაერთე პროექტში, ჰეშთეგით „უკეთესი მომავალი“ (**Mr. Bean and...**).

გლობალური მიზნების ქოლგის ქვეშ იმართება სხვადასხვა ტიპის ღონისძიებები, მათ შორის მსოფლიო ჩემპიონატებიც ამა თუ იმ სპორტულ სახეობებში. შექმნილია სპეციალური კლიპები და სიმღერები. მიზნების პოპულარიზაციაში გარდაცვლილი ლიდერებიც კი მონაწილეობენ. მაგალითად, 17 მიზნიდან პირველი გახლავთ „არა სიღარიბეს“. სათაურით „მიზანი 1 – არა სიღარიბეს“ იუთუბი სხვა კლიპებთან ერთად გვთავაზობს ნელსონ მანდელას ისტორიულ გამოსვლას ლონდონში, ტრაფალგარის მოედანზე 2005 წელს, რომლის სლოგანი იყო „გახადე სიღარიბე ისტორია“ (**Nelson Mandela...**).

გლობალური გამონვევების კამპანიები მასობრივ გავრცელებას აღწევს ორიგინალური ინტერნეტ გამონვევებითა და მრავალრიცხოვანი ჰეშთეგებით...

გაერო-ს ისტორიული სამიტი კიდევ უფრო ისტორიული გახადა პაპი ფრანცისკეს თანადგომამ. ის ვრცელი გამოსვლით მიესალმა გაეროს სამიტს და ხაზი გაუსვა მდგრადი განვითარების 2030 პროგრამას. ისაუბრა პროგრამის ისეთ მიზნებზე, როგორცაა სიღატაკისა და უთანასწორობის აღმოფხვრა, ეკოლოგიური პრობლემები (ამ თემებს პაპი თავადაც ხშირად განიხილავს თავის საჯარო გამოსვლებში). გაეროს იმდროინდელმა გენერალურმა მდივანმა ბან კი მუნმა აღნიშნა, რომ გაეროს არსებობის 70 წლიან ისტორიაში, ეს პირველი შემთხვევაა, როდესაც გაერო-ს გენერალური ასამბლეის გახსნის ცერემონიალში მონაწილეობა მიიღო რომის პაპმა (**Pope Francis decries...**). გაერო-ს გენერალური ასამბლეის შემდეგი სამიტები აქცენტს აკეთებს გლობალური მიზნების სხვადასხვა ასპექტებზე და აკონკრეტებს მიღწევის საშუალებებს.

გლობალური მიზნების დიდი მხარდაჭერისა და რეკლამის მიუხედავად, არანაკლებ მასშტაბურია ანტიგლობალისტების კამპანია მის წინააღმდეგ. ანტიგლობალისტების კრიტიკა 2030 დღის წესრიგის გამოჩენისთანავე დაიწყო. მრავალრიცხოვან ლიტერატურაში მაგალითისთვის გამოვარჩიეთ ამერიკელი ბლოგერების, მაიკლ სნაიდერისა და მაიკ ადამსის სტატიები, რომლებიც 2015 წლის სექტემბრის პირველ დღეებშივე გამოჩნდა, ანუ დაასწრო გაეროს ისტორიულ სამიტს.

მაიკლ სნაიდერი 15-მდე ბლოგის შემქმნელი და ავტორია. მისი ანტიგლობალისტური ბლოგები გლობალიზაციას აკრიტიკებს ეკონომიკური და რელიგიური არგუმენტებით (**Blogs run by...**). სნაიდერმა თავის ერთ-ერთ ბლოგზე „ამერიკული ოცნების დასასრული“ 2015 წლის 2 სექტემბერს გამოაქვეყნა სტატია „2030 დღის წესრიგი: გაერო ახალი მსოფლიო წესრიგის პროექტს ქმნის პაპის თანადგომით“. სნაიდერი ჩამოთვლის 17-ივე გლობალურ მიზანს, რაც ოფიციალურად 25 სექტემბრის გაერო-ს სამიტზე გაჟღერდა. მისი აზრით, გლობალური ელიტისთვის

საშიშროებას წარმოადგენს ხალხთა თავისუფლება და სურს გლობალური კონტროლის ახალ დონეზე აყვანა. სტატიის დასასრულს ავტორი მოუწოდებს მხარდამჭერებს მოქმედებისკენ, რათა გლობალური ელიტის ხელში არ აღმოჩნდეს უპრეცედენტო ძალაუფლება (**The 2030 Agenda: This month...**). 2015 წლის 4 სექტემბერს სნაიდერის სტატიის ერთგვარ გაგრძელებას გვთავაზობს კიდევ ერთი ცნობილი ბლოგერი მაიკლ ალენი, რომელიც ბლოგს „რეალური ამბები“ (**Natural News**) მაიკ ადამსის სახელით უძღვება. ადამსი ეწინააღმდეგება ვაქცინაციას, ქიმიური მედიკამენტებისა და საყოფაცხოვრებო ქიმიის გამოყენებას, ცხოველებზე სამედიცინო ცდების ჩატარებას, გენმოდულირებული საკვების წარმოებას, ფარმაცევტული კომპანიების ბიზნესს... ავითარებს შეთქმულების თეორიებს გარემოს დაბინძურებისა და ადამიანთა ჯანმრთელობის დაზიანების წინასწარგანზრახულობის შესახებ... ადამსი თავს ჯანმრთელობის რეინჯერს უწოდებს და მკითხველებს მოუწოდებს დასავლური მედიცინა ალტერნატიული მედიცინით ჩაანაცვლონ. თავის იდეებს რეპავს და კლიპებს იღებს. მის ბლოგს 7 მილიონამდე ვიზიტორი ყავს ყოველთვე (**Health ranger profile...**).

2015 წლის 4 სექტემბერს ადამსი თავის ბლოგზე აქვეყნებს სტატიას: „გაერო-ს 2030 პროგრამა გაშიფრულია: გლობალური მონობის პროექტი საყოველთაო მმართველობის ჩექმის ქვეშ“. ადამსი გვთავაზობს 17 მიზნის მისეულ „თარგმანს“. მაგალითისათვის, დავასახელებთ რამდენიმეს: „მიზანი 2“ შიმშილის აღმოფხვრის შესახებ, მისი აზრით გულისხმობს გენმოდულირებული პროდუქტის წარმოების ნახალისებას; „მიზანი 5“ გენდერული თანასწორობის შესახებ გულისხმობს ქრისტიანობის კრიმინალიზებას, ჰეტეროსექსუალიზმის მარგინალიზებას, მასკულინობის დემონიზაციას; „მიზანი 9“, რომელიც დეკლარირებს ინფრასტრუქტურული პროექტების ხელშეწყობას, ინდუსტრიალიზაციასა და ინოვაციებს, ნიშნავს ერების გახლართვას მსოფლიო ბანკის კრედიტებში და კორუმპირებული ამერიკული კორპორაციების კიდევ უფრო მეტ ჩართულობას მსოფლიო ინფრასტრუქტურულ პროექტებში... (**UN 2030 agenda decoded...**).

ანტიგლობალისტური კრიტიკა 2015 წლის შემდეგ კიდევ უფრო გამრავლდა. გაერო-ს გენერალური მდივნის ახალმა მოადგილემ ეკონომიკისა და სოციალური პოლიტიკის საკითხებში ლიუ ჟენმინმა მრავალგზის გაუსვა ხაზი თავის გამოსვლებსა და ინტერვიუებში, რაოდენ მნიშვნელოვანია გლობალური მიზნების მიღწევა, მასში ყველა სახელმწიფოს მონაწილეობა და ანტიგლობალისტების კამპანია მოიხსენია როგორც დაბრკოლება ამ გზაზე (**Interview: Anti-globalization...**). ლიუ ჟენმინის აზრით, გლობალიზაცია შეუქცევადი პროცესია. ის გამოწვევების წინაშე თანაბრად აყენებს როგორც განვითარებულ და ინდუსტრიულ, ასევე – ეკონომიკური განვითარების გზაზე მყოფ სუსტ და პატარა სახელმწიფო-

ებს. ამიტომაც, აუცილებელია მათი თანამშრომლობა გლობალიზაციის პროცესში. მან ასევე ხაზი გაუსვა ჩინეთის მზარდ როლს გლობალური პრობლემების დაძლევაში (*Xinhua Interview...*).

აშშ-ს დაზვერვის ეროვნული საბჭო (**NIC – National Intelligence Council**) შეიქმნა 1979 წელს. მისი მიზანია ფართო საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი საექსპერტო დოკუმენტების მომზადება. საბჭოსთან თანამშრომლობენ ექსპერტები სამთავრობო, აკადემიური, არასამთავრობო და ბიზნეს წრეებიდან. 1997 წლიდან საბჭომ დაიწყო ახალი ტიპის დოკუმენტების – „*გლობალური ტენდენციები*“ – გამოქვეყნება. დოკუმენტი ქვეყნდება ყოველ 4 წელიწადში ერთხელ აშშ საპრეზიდენტო არჩევნების შემდგომ ვიდრე პრეზიდენტის ინაუგურაციამდე და ერთგვარი საკონსულტაციო რჩევებია ახლად არჩეული პრეზიდენტებისთვის. დოკუმენტი წარმოადგენს მომავალი 15-20 წლის გლობალური ტენდენციების სტრატეგიულ მიმოხილვას ფართო სპექტრში.

საბჭოს აქვს დამოუკიდებელი ვებ-გვერდი სხვადასხვა ქვეყანაში მყოფი მკვლევართა, რეპორტების არქივით, სასარგებლო ბმულებითა და დანართებით. სპეციალური სექცია ბავშვებისთვისაცაა გამოყოფილი. ნებისმიერ ინტერნეტ-მომხმარებელს მსოფლიოს ყველა რეგიონიდან შეუძლია კომენტარების გაკეთება და ინტერაქცია სხვადასხვა ფორმით (https://www.dni.gov/index.php/global_trends_home).

აშშ-ს დაზვერვის ეროვნულმა საბჭომ პირველი გლობალური ანგარიში „*გლობალური ტენდენციები 2015: დიალოგი მომავლის შესახებ არასამთავრობო ექსპერტებთან*“ გამოაქვეყნა 2000 წლის დეკემბერში. 100-გვერდიანი დოკუმენტი დაყოფილია ქვეთავებად: მოსახლეობა; ბუნებრივი რესურსები და გარემო; მეცნიერება და ტექნოლოგიები; გლობალური ეკონომიკა; ეროვნული და საერთაშორისო მმართველობები; მომავლის კონფლიქტები; ძირითადი რეგიონები. დანართში განხილულია გლობალური მომავლის ოთხი სავარაუდო სცენარი. დღეს საბჭო თავის პირველ დოკუმენტს არასრულფასოვანს უწოდებს, თუმცა ანგარიში უდავოდ ბევრ ისეთ ასპექტზე ამახვილებს აქცენტს, რაც ნაკლებად აქტუალური მოჩანდა XXს. ბოლოს და განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა XXIს. დადგომისთანავე. მაგალითად, დოკუმენტში ჩახედვისთანავე თვალშისაცემია განსაკუთრებული აქცენტი ტერორიზმის მზარდ საფრთხეებზე (*Global Trends 2015...*).

აშშ-ს დაზვერვის ეროვნული საბჭოს 125-გვერდიანი რეპორტი „*გლობალური მომავლის რუკა*“ (**Mapping the Global Future**) გამოქვეყნდა 2004წ. დეკემბერში. ის შედგება შემდეგი ქვეთავებისგან: გლობალიზაციის წინააღმდეგობები; აღმავალი ძალები და გეოპოლიტიკური ლანდშაფტის ცვლილება; მმართველობის გამოწვევები; უსაფრთხოების ყოველმომცველი საფრთხეები; საჯარო მმართველობის შედეგები (**Mapping the Global Future...**).

120-გვერდიანი დოკუმენტი – „გლობალური ტენდენციები 2025: ტრანსფორმირებული მსოფლიო“ გამოქვეყნდა 2008წ. ნოემბერში. ის შედგება 7 თავისგან: ეკონომიკის გლობალიზაცია; დემოგრაფიული დისონანსი; ახალი მოთამაშეები; ენერგო-უსაფრთხოება; მზარდი კონფლიქტები; საერთაშორისო სისტემის გამონვევები; ძალთა გადანაწილება მულტიპოლარულ მსოფლიოში. ასევე მოცემულია გლობალური ტენდენციების 4 სცენარი (**Global Trends 2025...**).

166-გვერდიანი დოკუმენტი „გლობალური ტენდენციები 2030: ალტერნატიული სამყაროები“ გამოქვეყნდა 2012წ. დეკემბერში. მას წამძღვარებული აქვს ჯონ მეინარდ ქეისნის ციტატა: „აზრი, რომ მომავალი იქნება განსხვავებული ანმეოსგან, ისეთი აუტანელია ჩვენი სტანდარტული აზროვნებისა და ქცევისთვის, რომ უმრავლესობა ჩვენთაგანი უარს ვამბობთ მასზე“. დოკუმენტი იწყება სიტყვებით: 2030 მსოფლიო რადიკალურად განსხვავებული იქნება დღევანდელობისგან.

დოკუმენტში მეგატრენდებად გამოყოფილია: ინდივიდუალური შესაძლებლობების ზრდა; ძალის დიფუზია; დემოგრაფიული ცვლილებები; საკვების, წყლისა და ენერგო რესურსები. გლობალური წესრიგის თამაშის წესების ცვალებადობაში განსაკუთრებული ადგილი აქვს მიჩენილი კრიზისისადმი მიდრეკილ გლობალურ ეკონომიკას; მმართველობას, რომელიც ფეხს ვერ უწყობს დაჩქარებულ გლობალურ ცვლილებებს; გაზრდილი კონფლიქტების ალბათობას; რეგიონალურ არასტაბილურობას; ახალი ტექნოლოგიების ზეგავლენას; გაეროს მზარდ როლს... ალტერნატიული სამყაროების გაჩენაში დიდ როლს შეასრულებს სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტების მზარდი რისკი; მზარდი უთანასწორობა – ბოთლიდან გამოშვებული ჯინი. ანგარიშის პროგნოზით, თანამშრომლობის დაბალი ხარისხის პირობებში აშშ კარგავს მსოფლიო პოლიციელის როლს; იზრდება არასახელმწიფოებრივი აქტორების როლი საერთაშორისო პოლიტიკაში (**Global trends 2030...**).

ტრადიციისამებრ, 2016 წლის დეკემბერში უნდა გამოქვეყნებულიყო 2035 დოკუმენტი. თუმცა 2017 წლის იანვარში გამოქვეყნდა 235-გვერდიანი ანგარიში: „გლობალური ტენდენციები, პროგრესის პარადოქსი“ (**Global Trends. Paradox...**). დოკუმენტი განმარტავს, რომ ალწერილი ტენდენციები 2035 წლამდე პერიოდს მოიაზრებს, თუმცა განსაკუთრებული აქცენტები კეთდება უახლოეს ათწლეულზე კიდევ ერთხელ, რადგანაც უახლოეს მომავალში მსოფლიო დიდი ტურბულენტობის წინაშე წარსდგება. სწრაფი ტექნოლოგიური პროგრესი შექმნის სრულიად ახალი ტიპის პრობლემებსა და გამონვევებს. ანგარიში ორიენტირდება შემდეგ საკითხებზე: მომავლის რუქა; გლობალური წესრიგის ცვლილების ტენდენციები; ახლო მომავალი: მზარდი კონფლიქტი; შორეული მომავლის სცენარები.

ანგარიშის მომზადების პროცესში ანალიტიკოსებს კონსულტაციე-

ბი ჰქონდათ 35 ქვეყნის მთავრობებსა და ინტერეს ჯგუფებთან: ანალიტიკური ცენტრები, სტუდენტები, მენარმეები, ქალთა ორგანიზაციები...

ანგარიში გამოირჩევა თემების სიმრავლითა და გეოგრაფიული არეალის სიდიდით. მისი პრეზენტაცია ჩატარდა 2017წ. 9 იანვარს ვაშინგტონში. 4 თემატურ პანელად დაყოფილ განხილვაში მონაწილეობდნენ ანგარიშის ავტორები, მინვეული ექსპერტები. განხილვას ესწრებოდნენ და კითხვებს სვამდნენ მედიების წარმომადგენლები. პრეზენტაციის ვიდეო ჩანაწერის ნახვა შესაძლებელია ვებ-გვერდზე (**Paradox of Progress...**).

ანგარიშში ძირითადი აქცენტი კეთდება ძალაუფლების თვისობრივ ცვლილებებზე (ფენომენზე, რასაც ამერიკელმა პოლიტოლოგმა ჯოზეფ ნაიმ ძალის ტრანზიცია და დიფუზია უწოდა). ძალა და ძალაუფლება, რომელიც შედგებოდა დათვლადი კომპონენტებისგან (სამხედრო, ეკონომიკური, დემოგრაფიული მაჩვენებლები) უფრო მეტად გახდება დამოკიდებული არამატერიალურ განზომილებებზე (იდეები, ურთიერთობები...).

ანგარიშის მოცულობიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ერთ სტატიაში მისი სრული მიმოხილვა. გვინდა თეზისების სახით ჩამოვაცალიბოთ რამდენიმე საკითხის ჩვენეული შეჯამება:

1. მომდევნო 5 წლის მანძილზე გაიზრდება დაძაბულობა როგორც ქვეყნებს შიგნით, ასევე ქვეყნებს შორის. ინტერესთა შეუთავსებლობა ცივი ომის დროინდელ მასშტაბებს მიაღწევს. სხვაობა საზოგადოებების ღირებულებებს შორის გაიზრდება. გაჩნდება თანამშრომლობის და კონფრონტაციის ახალი გეოპოლიტიკური სივრცეები და ე.წ. „გეოპოლიტიკური რუხი ზონები“. სავაჭრო თუ სამხედრო თანამშრომლობა ნაკლებად დამოკიდებული გახდება გეოგრაფიულ სიახლოვეზე;

2. დემოგრაფიული პრობლემები ახალ განზომილებას მიაღწევს. მოსახლეობა იზრდება. მუშახელის რაოდენობა კი მცირდება ტექნოლოგიების ხარჯზე. დასავლეთის ტექნოლოგიურად განვითარებულ ქვეყნებს მუშახელით ვეღარ შეავსებს არადასავლური საზოგადოებები, მათ ამისი უნარ-ჩვევები არ ექნებათ. დასავლეთის ქვეყნებში გაგრძელდება დემოგრაფიული დაბერება და მოსახლეობის რაოდენობის კლება, განვითარებად ქვეყნებში კი პირიქით, მოხდება დემოგრაფიული აფეთქება. 25-35 წლის პერსპექტივაში თითქმის ყველა აფრიკული ქვეყანა გაორმაგდება მოსახლეობის რაოდენობით. აუცილებელი გახდება აფრიკის კონტინენტის პრობლემების აქტუალიზაცია;

3. გლობალიზაციის პროცესი უპრეცედენტო გაღრმავებას განიცადის. ტექნოლოგიური რევოლუცია და ხელოვნური ინტელექტის ფართო გამოყენება ახალ მასშტაბებს იძენს. ამ პროცესში მოგებულები და წაგებულები ახალი კონფიგურაციით გადანაწილდებიან დიდ საჭადრაკო დონეზე. წაგებულთა მხარეს შესაძლოა აღმოჩნდნენ თავად დასავლური საზოგადოებები. მართალია, სწორედ ისინი ფლობენ ტექნოლოგიებს,

მაგრამ ტექნოლოგიური რევოლუცია ხელს შეუწყობს საშუალო ფენის ეკონომიკურ სტაგნაციას, საშუალო ფენა კი დასავლური საზოგადოებების პოლიტიკურ-ეკონომიკური საფუძველია. საგარეო ფაქტორებიც არ იქნება მომგებიანი დასავლეთისთვის. ახალი გეოპოლიტიკური ამბიციები რუსეთის, ჩინეთისა და სხვა სახელმწიფოების მხრიდან დაასუსტებს აშშ გავლენებს. აშშ-მა უნდა ისწავლოს თავისი ინტერესების არეალის შეზღუდვა;

4. წაგებულთა ბანაკში მოიაზრება პოსტსაბჭოთა ქვეყნები. მათ ვერ მოახერხეს სრული ტრანსფორმაცია და ცივი ომის დროინდელი ჩამორჩენილობის დაძლევა. ეს უთანასწორობა კი მნიშვნელოვნად გაიზრდება შემდგომ წლებში. პოსტ-კომუნისტური ქვეყნებიდან ყველაზე დიდი, რუსეთი ეკონომიკური და დემოგრაფიული პრობლემების გაღრმავებას ნაციონალიზმის ზრდითა და საგარეო ექსპანსიის გააქტიურებით უპასუხებს. მოგებულთა მხარეს აღმოჩნდება მზარდი ეკონომიკის ქვეყნები, განსაკუთრებით ჩინეთი. თუმცა რუსეთი და ჩინეთი მოძველებული ძალთა ბალანსის თამაშის წესებს მისდევენ და ეს თამაში აღარავის აინტერესებს.

5. პროგრესი vs. ეკოლოგია. თუ XXს. მთავარი თემები იყო სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი და ადამინის უფლებები, XXI საუკუნეში მთავარ პრობლემად კლიმატის ცვლილება და რესურსების სიმწირე მოიაზრება.

6. უსაფრთხოების სფეროში ახალ მასშტაბებს მიიღებს ამჟამად არსებული საფრთხეები: ტექნოლოგიური წინსვლა ხელს შეუწყობს ტერორიზმისა და მასობრივი განადგურების იარაღის გავრცელებას, ნარკოგადაზიდვებს. გამარტივდება საომარი მოქმედებების წარმოება გეოგრაფიულად დაშორებულ ტერიტორიებზე. ზღვარი ომსა და მშვიდობას შორის გახდება სრულიად ბუნდოვანი. ასევე ცვალებადი იქნება კონფრონტაციისა და თანამშრომლობის ცენტრები. კიდევ უფრო აქტუალური გახდება უსაფრთხოების არასამხედრო ასპექტები, განსაკუთრებით კიბერუსაფრთხოება.

7. გაიზრდება იმ სახელმწიფოთა რიცხვი, რომელთაც გეოპოლიტიკურ ზეგავლენებზე აქვთ პრეტენზია. სახელმწიფოების პარალელურად ინდივიდები და მცირე ინტერეს-ჯგუფები შეძლებენ იმოქმედონ სახელმწიფოების მსგავსად. ტრადიციული პოლიტიკური თემები დაკარგავს აქტუალობას და გაჩნდება ახალი თემები, რომელიც გაგვაოცებს თავისი კომპლექსურობითა და საკითხთა სიმრავლით. თანამშრომლობის ტრადიციული ფორმები შეიცვლება და გართულდება.

8. ეკონომიკური განვითარების გარდაუვალი საფუძველი იქნება განათლება, ტექნოლოგიური ინოვაციები და სოციალური ჯგუფების ნაკლები მარგინალიზაცია, მათ შორის გენდერული პრობლემების დაძლევა. ტექნოლოგიურ ინოვაციებზე დაფუძნებული ახლი პროდუქტების გაჩენა გაართულებს ღირებულების, პატენტებისა და საბაჟო გადასახადების ტრადიციულად არსებულ თვლადობას, ხარისხის კონტროლს...

კაპიტალიზმის პირამიდაში სათავეში მყოფი მდიდრების 1% მოგებულთა მხარეს აღმოჩნდება, მაგრამ მათ უნდა გაითვალისწინონ პირამიდის სხვა დონეებზე არსებული პრობლემები საკუთარივე კეთილდღეობისთვის.

9. იცვლება რეალიზმზე დაფუძნებული 1945 წესრიგი, სადაც საერთაშორისო პოლიტიკის მთავარ აქტორებს სახელმწიფოები წარმოადგენდა. მსოფლიო გახდება პოსტ-მოდერნული მეტა-ნარატივებისა და მეგა-აქტორების გარეშე, რაც თვისობრივად შეცვლის ომის, მშვიდობის, მმართველობის, კონფლიქტის, ეკონომიკური თუ სამხედრო ძლიერების ჩვეულ აღქმას. ინფორმაციის სიმრავლე და ურთიერთგამომრიცხავი ხასიათი შექმნის მრავალ რეალობას.

10. ინდივიდი, როგორც საერთაშორისო პოლიტიკის აქტორი, სრულიად უპრეცედენტოა კაცობრიობის ისტორიაში. კოორდინაცია და თანამშრომლობა ინდივიდებს, ინტერეს ჯგუფებსა და სახელმწიფოებს შორის ახალი ტენდენცია გახდება. ზესახელმწიფოების მეტოქეობა შემცირდება და ასპარეზზე გამოჩნდება როგორც რეგიონალური სახელმწიფოები, ასევე არასახელმწიფოებრივი ძალები.

11. ახალი სახის გამოწვევები გაზრდის კრიზისების ალბათობას, რაც ხელს შეუწყობს პოპულიზმის ზრდას, მათ შორის დასავლურ საზოგადოებებში. გაიზრდება პროპაგანდა და დეზინფორმაცია. საჯარო მმართველობა და ეროვნული ხელისუფლებები მზად უნდა იყვნენ ამ ახალი გამოწვევების დასაძლევად. მთავრობის უნარი მიიღოს სწრაფი გადაწყვეტილებები მყისიერი საფრთხეების წინააღმდეგ და აკონტროლოს კანონის უზენაესობა გადამწყვეტი გახდება ქვეყნის უსაფრთხო არსებობისთვის. ფული ვეღარ იქნება მმართველობის მთავარი ინსტრუმენტი. საზოგადოებები, რომლებიც მიჩვეულია კანონის უზენაესობას, პოლიტიკური პროცესების გამჭვირვალობას და პოლიტიკურ თუ სოციალურ პლურალიზმს, უფრო ადვილად გაუძლებს მზარდ ტურბულენტობას.

12. ლიბერალური დემოკრატიის გამოწვევას თავად ლიბერალური დემოკრატიის საფუძვლები შექმნის. ისეთი საფრთხეები, როგორიცაა მიგრაცია, პოპულიზმი, სამოქალაქო დაპირისპირება ნაკლებად დააზიანებს აშშ-ს, მაგრამ ევროკავშირის ქვეყნებზე პირდაპირი ზეგავლენა გარდაუვალია. ევროკავშირის დიდი სახელმწიფოები თავს მოგებულთა მხარეს განიხილავენ, მაგრამ ამავე დროს აშშ-სგან განსხვავებით მათ მოუწევთ ახლო აღმოსავლეთიდან მომდინარე არასტაბილურობასთან გამკლავება.

13. ევროპის საპარლამენტო პოლიტიკურ სისტემებს გაუჭირდება პოლიტიკური მოქნილობა. პოლიტიკური ლიდერობის დეფიციტი მნიშვნელოვნად გაართულებს ახალ გამოწვევებთან ბრძოლის შესაძლებლობას. დიდი ინვესტირება უნდა მოხდეს დიპლომატიის სფეროში. საგარეო პოლიტიკაში XXს. 90-იან წლებში მიღებული გადაწყვეტილებები აღარ იქნება პანაცეა. პოლიტიკის აქტორებმა უნდა აღიარონ ცვლილებები

რომელიც მოხდა და მოხდება მომავალში. დასავლეთმა შექმნა ტექნოლოგიები და მასვე მოუწევს ტექნოლოგიური რევოლუციის მძიმე შედეგების დაძლევა.

14. ძირითადი გამოწვევა: კიბერუსაფრთხოება, ახალი გეოპოლიტიკური თამაშები, ექსტრემიზმის ზრდა (არა მხოლოდ ტერორიზმის, არამედ სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტების სახით).

15. გამოსავალი უნდა მოიძებნოს დიპლომატიისა და თანამშრომლობის განვითარებაში, სტრატეგიული კომუნიკაციის გაღრმავებაში, ახალი ალიანსებისა და კოალიციების შექმნაში სხვადასხვა თემის გარშემო. მეტად აქტუალური გახდება პოლიტიკური მოქნილობა, დიალოგი ყველასთან და ყველაფერზე.

სტატიაში განხილულ ორ ანგარიშს თუ შევადარებთ, ისინი თვისობრივად სხვადასხვა ხასიათისაა, თუმცა შესაძლებელია საერთო თემების გამოყოფა: გლობალიზაციის პროცესის გაღრმავება, ეფექტური საჯარო მმართველობის აუცილებლობა დიდ ეკონომიკურ და გეოპოლიტიკურ პროექტებში ჩართულობისთვის, დიპლომატიისა და თანამშრომლობის მნიშვნელობის ზრდა, სწრაფი პროგრესის აუცილებლობა, ახალი პასუხისმგებლობები ეროვნული მთავრობების წინაშე. გარდა ამისა, აშშ დაზვერვის ეროვნული საბჭო განსაკუთრებულ აქცენტებს აკეთებს უსაფრთხოების ახალი გამოწვევებზე – უსაფრთხოების არასამხედრო ასპექტები, ახალი გეოპოლიტიკური ცენტრების შექმნა, აშშ როლის შემცირება საერთაშორისო პოლიტიკური წესრიგის ტრანსფორმაციაში (პოსტ-ამერიკული მსოფლიო?), ტერორიზმისა და ქვეყანათაშორისი კონფლიქტების ზრდა, ომსა და მშვიდობას შორის ზღვარის გაბუნდოვანება... შიდაპოლიტიკურ ასპარეზზე პოლიტიკური კრიზისები და პოპულიზმის ზრდა... ტრადიციული ეკონომიკური პროცესების არავალიდურობა (კრიპტოვალუტა, კომპიუტერული ტექნოლოგიები, ნანოტექნოლოგიები...) შეგვიძლია განვაზოგადოთ, რომ ორივე ანგარიში აღწერს საერთაშორისო წესრიგის ცვლილების აუცილებლობას და გვაფრთხილებს ტრანსფორმაციის სირთულეების შესახებ.

არც ანტიგლობალიზმი და არც გლობალიზაციისგან განდგომის მცდელობა არ შეიძლება ჩაითვალოს ადეკვატურ პასუხად მოსალოდნელ ტურბულენტურ ეპოქაში. გლობალიზაცია ყველას კარზე აკაკუნებს. ეს დიდი პროცესი მონაწილეებს მოგებულებად და წაგებულებად ანაწილებს, თუმცა განდგეილობის შესაძლებლობას არავის მისცემს.

საქართველომ, ისევე როგორც სხვა ყველა ქვეყანამ, უნდა გაანალიზოს „პროგრესის პარადოქსი“. აკადემიურ ლიტერატურაში უნდა გაღრმავდეს კვლევა და მსჯელობა ახალი თემების გარშემო. ჩვენი რეკომენდაციით, აუცილებელია ახალი პოლიტიკური კურსის შემუშავება, სადაც მაღალი იქნება პოლიტიკურ ძალებს შორის თანამშრომლობის ხარისხი და კონსენსუსი ეროვნულ პრიორიტეტებზე. განათლება, ტექნოლოგიური

წინსვლა, ახალი ეკონომიკური ინიციატივები და მდგრადი განვითარება გარდაუვალ პრიორიტეტად უნდა იქცეს. სამართლებრივი სახელმწიფოსა და მოქნილი საჯარო მმართველობის გარეშე შეუძლებელი გახდება შიდა თუ გარე პოპულიზმის დაძლევა, უსაფრთხოების ტრადიციულ თუ ახალ გამოწვევებთან ბრძოლა. დიას, მომავალი განსხვავებული იქნება ანმეოსგან და უნდა ვიაზროვნოთ არასტანდარტულად. ტრანსფორმაცია ქმნის კრიზისს, კრიზისი კი ცვლილებების შესაძლებლობას.

ბიბლიოგრაფია:

- *მდგრადი განვითარების... – მდგრადი განვითარების მიზნები 2030.* http://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/post_2015/sdg_overview.html;
- *BLOGS RUN BY... – Blogs run by Michael Snyder.* https://www.facebook.com/notes/jesse_roberge/blogs_run_by_michael_snyder_end_of_the_american_dream_the_economic_collapse_blog/4495815604091/;
- *GLOBAL TRENDS 2015... – Global Trends 2015: A dialogue about the future with nongovernment experts,* – https://www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_2015%20Report.pdf;
- *GLOBAL TRENDS 2025... – Global Trends 2025: A transformed world,* – https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Reports%20and%20Pubs/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf;
- *GLOBAL TRENDS 2030... – Global trends 2030: Alternative Worlds,* – https://global-trends2030.files.wordpress.com/2012/11/global_trends_2030_november2012.pdf;
- *GLOBAL TRENDS. PARADOX... – Global Trends. Paradox of Progress,* – https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT_Full_Report.pdf;
- *HEALTH RANGER PROFILE... – Health ranger profile and history,* – http://www.healthranger.com/Health_Ranger_Biography.html;
- *INTERVIEW: ANTI-GLOBALIZATION... – Interview: Anti-globalization will hinder global development goals: senior UN official,* – http://news.xinhuanet.com/english/2017_08/06/c_136502349.htm;
- *MAPPING THE... – Mapping the Global Future,* – https://www.dni.gov/files/documents/Global%20Trends_Mapping%20the%20Global%20Future%202020%20Project.pdf;
- *MILLENIUM DEVELOPMENT GOALS... – Millenium development goals,* – <http://www.un.org/millenniumgoals/>;
- *MR. BEAN AND... – Mr. Bean and the global goals,* – https://www.youtube.com/watch?v=s8cWM_TFzWM;
- *NELSON MANDELA... – Nelson Mandela speech in Trafalgar Square,* – <https://www.youtube.com/watch?v=1NennMCLG7A>;
- *PARADOX OF PROGRESS... – Paradox of Progress. Presentation,* – <https://www.dni>.

- gov/index.php/digital_extras/newseum_launch_presentation;*
- **POPE FRANCIS DECRIES...** – **Pope Francis, decries global “culture of waste”, urges action sustainable development**, – http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2015/09/at_un_pope_francis_decries_global_culture_of_waste_urges_action_to_ensure_integral_development_for_all/;
 - **SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS...** – **Sustainable development goals**, – http://www.un.org/sustainabledevelopment/development_agenda/;
 - **THE 2030 AGENDA: THIS MONTH...** – **The 2030 Agenda**: This month the UN launches a blueprint for a new world order with the help of the pope, – http://endoftheamericandream.com/archives/the_2030_agenda_this_month_the_un_launches_a_blueprint_for_a_new_world_order_with_the_help_of_the_pope/;
 - **UN 2030 AGENDA DECODED...** – **The United Nations 2030 agenda decoded**: It’s a blueprint for the global enslavement of humanity under the boot of corporate master, – https://www.naturalnews.com/051058_2030_Agenda_United_Nations_global_enslavement.html;
 - **XINHUA INTERVIEW...** – **Xinhua Interview**: Liu Zhenmin, UN under_secretary_general for economic and social affairs, – <https://www.youtube.com/watch?v=xiaTjROwubA>.

GVANTSA ABDALADZE¹

2030 – CHANGING GLOBAL ORDER

The article reviews UN Global Goals (SDGs) and “Global Trends, Paradox of progress” by National Intelligence Council. Though these two documents have different purposes and character, it is possible to compare them and find similarities. They both underline the deepening process of globalization and the necessity of effective public policy to be involved in economic and geopolitical projects as well as the rising influence of diplomacy and cooperation and the necessity for rapid progress... Besides, National Intelligence Council emphasizes new challenges that political elites will face – new security threats (hybrid wars, grey zone wars); the creation of new geopolitical centers; decreasing USA role in the process of transformation of International order (post_American world?); spreading terrorism and raising the possibility of interstate conflicts; changing nature of power and vagueness between wartime and peace; raising populism and political crises in the state political systems... New technologies (crypto currency, computer technologies, nanotechnologies...) are changing traditional

¹ **Gvantsa Abdaladze** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

economic systems and will change further in the future... To sum up, both documents describe how new actors are pushing back 1945 International order and warn us about difficulties of transformational period.

Neither anti globalism nor isolationism is not adequate answer to the turbulent period of transformation. Globalization will knock at every door. Globalization is dividing states into winners and losers, but is not allowing not being involved in the process.

Georgia, as all the other countries has to analyze "Paradox of Progress". Academic society has to pay more attention to the new topics. In the political process of the country it's advisable to elaborate new political course grounded on the consensus about national priorities. Education, new technologies and sustainable development must be the main priorities. Lack of law supremacy and public policy effectiveness will harden to overcome new challenges.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გურამ აბესაძე¹

**პოლიტიკის თეორია და მისი ფუნქციური პრიორიტეტები
პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესში**

ტერმინი „თეორია“ წარმოდგება ბერძნული სიტყვისაგან „θεωρία“, რომელიც ნიშნავს „განხილვას“, „კვლევას“. პოლიტიკის თეორიის ქვეშ მოიაზრება შეხედულებების, იდეების, კონცეფციების, პარადიგმებისა და მოდელების ერთობლიობა, რომელიც ასახავს პოლიტიკური რეალობის კანონზომიერებებს, პროცესებსა და ძირითად ტენდენციებს. პოლიტიკის თეორიის საფუძველზე მიმდინარეობს პოლიტიკური კურსის, პოლიტიკური ორიენტაციებისა და პრიორიტეტების, პოლიტიკური ცვლილებების მოდელებისა და პარადიგმების შემუშავება და კონკრეტულ სიტუაციებში რეალიზაცია. პოლიტიკის თეორია პოლიტიკური სივრცის რეალურ ემპირიულ სიტუაციებს შეიმეცნებს და გარკვეულ იდეებს, პარადიგმებსა და მოდელებს წარმოგვიდგენს, რომელიც პოლიტიკური პროგრამის ან კონცეფციის სახეს იღებს. პოლიტიკის თეორიას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება გარდამავალი დემოკრატიის ქვეყნებში, რადგანაც სახელმწიფოებრივი განვითარებისა და პოლიტიკური ტრანზიციის ძირითად მოდელებსა და პარადიგმებს წარმოგვიდგენს.

პოლიტიკის თეორია ერის პოლიტიკურ-ინტელექტუალურ და კულტურულ-ღირებულებით ფენომენებს ემყარება და დროსა და სივრცეში თავის განმსაზღვრულ როლსა და ფუნქციებს ასრულებს. პოლიტიკის თეორია ის ფენომენია, რომელიც პოლიტიკური დროის მოთხოვნებს ასახავს და პროგნოზირებს მოვლენათა მსვლელობას. პოლიტიკის თეორიის შინაარსი ისტორიული თანაცხოვრების დროითი პროცესებით განისაზღვრება და გარკვეულ პოლიტიკურ სივრცეში რეალიზდება. „თეორია არის გარკვეული მტკიცებების ერთობლიობა, რომელიც ცოდნის სისტემატიზაციას და გარკვეული ფენომენის ახსნას ახდენს. ხვანაირად რომ ვთქვათ თეორია გვეხმარება არსებული ცოდნის ორგანიზებაში, სისტემატიზირებასა და კორდინირებაში. არცერთი თეორია არ დგას ბო-

¹ გურამ აბესაძე – პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ლომდე „ფაქტებზე“, რადგან ის ყოველთვის შეიცავს დაუმტკიცებელ და შეუსწავლელ დეფინიციებსა და მტკიცებებს. შესაბამისად, რაც უფრო ბევრი ფენომენის ახსნა შეუძლია თეორიას, მით უფრო ღირებულია ის“ (პოლიტიკის..., 2013: 47,51).

თანამედროვე ქართული პოლიტიკა, უპირველესად, სივრცისა და დროის რეალურ გააზრებას მოითხოვს, რომელიც პოლიტიკის თეორიაში იდეოლოგიური კონცეფციების სახით იქნება წარმოდგენილი. პრაგმატულობა და ემპირიული პროცესების ლატენტურობის გააზრება პოლიტიკის თეორიის ჭეშმარიტების სინთეზირებული ნიშანია. თანამედროვე ქართული პოლიტიკის თეორია ილია ჭავჭავაძის მიერ მოცემულ პარადიგმულ სქემას უნდა ემყარებოდეს: „... როგორ გადავრჩით? ნამებულნი და სისხლ-მთხვევლნი მამულისათვის რამღა გვაცოცხლა, რამ გვასულიერა? მან, რომ ვიცოდით - იმ დროს რა უნდოდა, რა იყო მისი ციხესიმაგრე, მისი ფარ-ხმალი. ვაჟკაცობა უნდოდა, ვაჟკაცი ვიყავით. ხმალი უნდოდა, ხმლის ჭედვა ვიცოდით. აი, რამ შეგვაძლებინა, რამ გვიხსნა, რამ შეგვინახა!.. იმ დროთა ჩარხზე გაჩარხულნი ვიყავით, იმ დროთა ქარცეცხლში გამოფოლადებულნი, იმ დროთა სამჭედლოში ნაჭედნი... დროთა შესაფერი ღონე ვიცოდით, დროთა შესაფერი ხერხი, დროთა შესაფერი ცოდნა გვქონდა, დროთა შესაფერი მხნეობა და გამრჯელობა“ (ჭავჭავაძე, 1987: 175-176). ილია აქ ხაზს უსვამს პოლიტიკაში დროის ფაქტორის მნიშვნელობას, რომელიც პოლიტიკის თეორიის შემუშავების უპირველეს პირობას წარმოადგენს. ე.ი. პოლიტიკის თეორია ეს არის გარკვეულ პოლიტიკურ დროსა და სივრცეში მოცემული პოლიტიკური შეხედულებების, იდეებისა და კონცეფციების ერთობლიობა, რომელშიც წარმოდგენილია პოლიტიკური განვითარების კონცეპტუალური მოდელები და პარადიგმები. ამერიკელი პოლიტოლოგი ნილ რიმერი აღნიშნავს, რომ პოლიტიკის თეორია შემოქმედებითი დარგია და პოლიტიკის დიდ პრობლემებს – ეთიკურის, ემპირიულის და გონივრულის – კრიტიკულ შესწავლას წარმოადგენს (რიმერი, 1993: 18-19).

პოლიტიკის თეორიაში ფართო დისკურსი გაჩაღდა პოლიტიკური ტრანზიციის ცალკეული საკითხების ირგვლივ. საჭირო იყო პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში პოლიტიკური ცვლილებების პრიორიტეტული საკითხები თეორიული კუთხით დამუშავებულიყო, რომელიც დაემყარებოდა და ახლებურად გაიზრებდა ემპირიულ პოლიტიკურ პროცესებს. დღის წესრიგში დადგა ახალი მსოფლიო წესრიგის მთელი რიგი პრობლემებისა და მოვლენების თეორიული კვლევისა და პარადიგმული ანალიზის აუცილებლობა. ვფიქრობთ, პოლიტიკის თეორიის აქტუალობა ორმა მნიშვნელოვანმა მოვლენამ განაპირობა:

1. თანამედროვე გლობალური პოლიტიკა ძალიან სწრაფ ცვლილებებს განიცდის; დარღვეულია ახალი მსოფლიო წესრიგის კონფიგურაცია, გლობალურ სივრცეში დაიწყო ახალი გეოპოლიტიკური გადანაწილება,

„ცივი ომის“ შემდგომი თანამშრომლობითი სივრცე გარკვეულ ცვლილებებს განიცდის. ამას თან დაერთო პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში პოლიტიკური ტრანზიციის სიძნელებები და კონფლიქტური სიტუაციების წარმოშობა. ასეთი მოვლენები და მისი პოლიტიკური შედეგები ახალ თეორიულ და ღრმა კონცეპტუალურ გააზრებებს საჭიროებენ. თვით პოლიტიკის კვლევა დადგა ახალი თეორიული გამოწვევების წინაშე, რომელმაც პოლიტიკური ცვლილებების შეფასებითი ელემენტები წინა პლანზე წამოსწია; დღის წესრიგში დადგა სახელმწიფოთაშორისო თანამშრომლობის ახალი მოდელებისა და ცალკეულ ქვეყნებში პოლიტიკური ტრანზიციის პარადიგმების გააზრების აუცილებლობა.

2. თანამედროვე საქართველოს სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრება გარკვეულ გამოწვევებსა და რისკებთან არის დაკავსირებული, რომელიც ღრმა პრაგმატულ-თეორიულ პოლიტიკურ კვლევას საჭიროებს. სამწუხაროდ, ქართული პოლიტიკის ზოგიერთი ირაციონალური მოვლენა არასაკმარისი თეორიული და კონცეპტუალური დისკურსით იყო გამოწვეული. თანამედროვე ქართული პოლიტიკური პროცესი ძალზე აქტუალურს ხდის პოლიტიკური ტრანზიციის თეორიული პრობლემების დამუშავებასა და ტრანზიტოლოგიური საკითხების რაციონალურ გააზრებას.

პოლიტიკის თეორიის სტატუსი პოლიტიკის სამყაროს შესწავლაში განმსაზღვრელია და მის გარეშე სერიოზული პოლიტიკური ცვლილებების განხორციელება შეუძლებელია; იგი პოლიტიკური სივრცის ღირებულებით-შეფასებით პარადიგმებსა და მოდელებს წარმოგვიდგენს, რომელიც ემპირიულ სიტუაციებში გამოვლინდება. სამწუხაროდ, ქართულ სინამდვილეში, პოლიტიკის თეორიულ-პარადიგმულ გააზრებებს ნაკლები ყურადღება ექცევა და აქცენტი, მხოლოდ რაოდენობრივ-ფაქტობრივ მოვლენებზეა გადატანილი. სიტუაციური ანალიზი თეორიული და რაოდენობრივი კვლევის სინთეზია, რომლის გარეშეც პრობლემების გადაწყვეტა და მოვლენების პროგნოზირება შეუძლებელია.

ტრანზიტულ პოლიტიკურ სივრცეში აუცილებელია პოლიტიკის თეორიის პრობლემების კვლევა და გარკვეული გააზრებების მოდელირება, რომლებიც გამოყენებითი ასპექტებით იქნება გაჯერებული. პოლიტიკის თეორიის არსებითი სპეციფიკურობა შეიძლება იმაშიც იყოს, რომ მისი მიზანია გამოყენებითი თეორიის შექმნა, რომელიც გადმოიცემა იდეებში, პროგრამებში, პარადიგმებში, მოდელებსა და სცენარებში. თეორიული დისკურსი ერთ-ერთი ძირითადი მეთოდია გამოყენებითი პოლიტიკის თეორიის შემუშავებაში, რომელიც გვაძლევს კონცეპტუალურ მოდელებსა და პარადიგმებს, წარმოშობს მოვლენების განვითარების ჰიპოთეზურ ვარიანტებს. პოლიტიკის თეორიის მეცნიერულობა მის გამოყენებით და პრაგმატულ ღირებულებაში მდგომარეობს.

თანამედროვე ქართულ პოლიტიკის მეცნიერებაში პოლიტიკის თეორიის საკვლევო პრობლემები ყოველთვის სწორად არ არის გაგებული. და-

ლიან ბევრი ავტორი პოლიტიკის თეორიას პოლიტიკის ფილოსოფიასთან ან პოლიტიკური მოძღვრებების ისტორიასთან აიგივებს, რაც არ შეძლება მივიჩნიოთ მართებულად. თუ, ჩვენ პოლიტიკის თეორიას პოლიტიკის მოძღვრებების ან იდეების ისტორიაზე დავიყვანთ, მაშინ მას ეკარგება თანამედროვე, გამოყენებითი ხასიათი და პოლიტიკურ ტრანზიციამში, გარკვეული აზრით, გამოუსადეგარი ხდება. პოლიტიკის თეორიას არ უნდა დაუკარგოთ თავისი დროითი და სივრცითი ხასიათი და მნიშვნელობა. პოლიტოლოგი **დ. მილერი** ამბობს, რომ **პოლიტიკის შესწავლა, რომელშიც თითოეული ახალი თეორია აუმჯობესებს წინამორბედ თეორიებს. მეტიც, კლასიკურმა თეორიებმა თავიანთი სტატუსი მოიპოვეს სწორედ ანალიზის მეშვეობით და ისინი ხშირად ნაყოფიერი არიან თანამედროვე პოლიტიკის შესახებ ფიქრის დროს. მაგრამ ისტორიული მიდგომა პოლიტიკური თეორიის მიმართ არ გამოდგება... პოლიტიკური თეორია კონკრეტულ დაკვირვებათა და ემპირიულ განზოგადებათა სინთეზირებას ახდენს (პოლიტიკა..., 2006: 53, 55).**

საქართველოში გამოქვეყნებული ბევრი სამეცნიერო ნაშრომი ან სასწავლო პროგრამა ამ სავალალო შეცდომას ვერ ასცდა. ჩვენ გვჭირდება გამოყენებითი პოლიტიკის თეორია, რომელიც თავის თავში პოლიტიკის ფილოსოფიასა და პოლიტიკური იდეების ისტორიას გარკვეული დოზით მოიცავს. ისინი შეძლება, პოლიტიკის თეორიის სუბდისციპლინებად მივიჩნიოთ, რადგანაც მათი იდეების ღირებულებითი გააზრებების შედეგად სრულყოფილ თეორიას ვერ მივიღებთ. ამ გაგებით, თანამედროვე პოლიტიკის თეორია არის პოლიტიკური იდეების, კონცეფციების, მოდელებისა და პარადიგმების ერთობლიობა, რომელიც ემყარება პოლიტიკური პროცესების კონცეპტუალურ ანალიზსა და დისკურსს; მისი ღირებულებითი და პრაგმატულ-გამოყენებითი ასპექტები დროითი და სივრცითი პარამეტრებით განისაზღვრება და პოლიტიკური სისტემის მდგრადობასა და დემოკრატიის სტაბილურ ფუნქციონირებას ემყარება.

საქართველოში პოლიტიკის თეორია ტრანზიტოლოგიური პარადიგმებით უნდა იყოს გაჯერებული, რადგანაც პოლიტიკური სივრცე მწვავე გასმონვევებისა და რისკების წინაშე დგას. პოლიტიკური სივრცის დემოკრატიული და კულტურულ-ინტელექტუალური ტრანზიცია პოლიტიკის თეორიის აქტუალურ თემად იქცა. ქართული პოლიტიკური სისტემა თავის თვითმყოფად სტრუქტურას ქმნის, რომელიც პოლიტიკის თეორიის მიერ შემუშავებულ პარადიგმულ სქემებსა და მოდელებს უნდა ემყარებოდეს. ამიტომ, აუცილებელია პოლიტიკური სისტემის, პოლიტიკური რეჟიმის, პოლიტიკური ინსტიტუტების, პოლიტიკური აქტორების, პოლიტიკური იდეოლოგიის, პოლიტიკური პროცესის სტრუქტურის, ადამიანთა ქცევის მოტივაციებისა და პოლიტიკური მონაწილეობის ფორმების თეორიული და გამოყენებითი ასპექტების დამუშავება, რომელიც პოლიტიკის ფილოსოფიის, ქართული და მსოფლიო პოლიტიკური აზრის მიღწევებს და-

ემყარება. პოლიტიკის თეორია პოლიტიკური აზრის მემკვიდრეობითი და თანამედროვე ელემენტების სინთეზირებას ახდენს და მოდელირებულ ახალ თეორიას სთავაზობს პოლიტიკის აქტორებს. ვფიქრობთ, ასეთი გაგებით უნდა ისწავლებოდეს და მკვიდრდებოდეს პოლიტიკის თეორია ქართულ სინამდვილეში და არა განყენებული, მოძველებული თეორიებითა და იდეებით, რომლის დაკავშირება რეალურ სიტუაციებთან ნაკლებად მიმდინარეობს.

ამრიგად, პოლიტიკის თეორია ეს არის მუდამ განახლებადი, პოლიტიკური დისკურსის საფუძველზე მიღებული კონცეპტუალური ინტერპრეტაციებისა და კონცეფციების ერთობლიობა, რომელიც დროსა და სივრცეში ასახავს პოლიტიკის სამყაროს მუდამ ცვალებად პროცესებს. პოლიტიკის თეორია ეს არის ტრანზიციის პროცესის კონცეპტუალური იდეებისა და ღირებულებების სისტემა, რომელიც სახელმძღვანელო კონცეფციებსა და პარადიგმებს წარმოადგენს პოლიტიკურ აქტორთა მოღვაწეობაში, ახდენს მათი საქმიანობის რაციონალიზირებას, ხელს უწყობს პრაგმატული გადაწყვეტილებების მიღებას.

პოლიტიკის თეორია დროსა და სივრცეში მოცემული იდეების, კონცეპტუალური მიდგომების, ინტერპრეტაციების, ჰიპოთეზების, პარადიგმებისა და ა.შ. ერთობლიობაა, რომელიც პრაგმატულ და გარდამქმნელ როლს ასრულებს საზოგადოებაში. პოლიტიკის თეორია კონკრეტულ-ისტორიული პროცესის მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს და ერთგვარი ორიენტირის როლს უნდა ასრულებდეს. პოლიტიკური სივრცე პოლიტიკის თეორიას კონკრეტულ სიტუაციებში ერთგვარ გამოცდას უტარებს; თუ ის პოლიტიკურ სივრცეში გამოუსადეგარია, მაშინ იგი დროითი მოთხოვნის არასრულყოფილების გამო კრახს განიცდის. ისტორიამ იცის ისეთი თეორიები, რომლებმაც დროისა და სივრცის მოთხოვნებს ვერ გაუძლო და კრახით დაასრულეს თავისი არსებობა. პოლიტიკის თეორია ყოველთვის სიცოცხლისუნარიანი და განახლებადი პროცესია, რომელიც შემოქმედებით ინტელექტუალურ ფენომენებს ემყარება.

პოლიტიკის თეორიის პრაგმატულობა მის რაციონალურობაში ვლინდება, რომელიც პოლიტიკურ ინტელექტს უნდა ემყარებოდეს. სამწუხაროდ, პოლიტიკაში ყოველთვის არ არის ინტელექტუალური ფენომენის ადგილი და როლი გააზრებული და შეფასებული; ზოგჯერ, პოლიტიკური სიტუაცია ისეთ ღირებულებით სტილშია აგებული, რომ ადგილი აღარ რჩება პოლიტიკურ ინტელექტსა და რაციონალურ ძალებს. პოლიტიკური ინტელექტის დაკარგვა იწვევს ირაციონალური და ვიწრო პარტიულ-კლანური პროცესების გაძლიერებას, რომელიც მუდმივი კრიზისებისა და კონფლიქტების სინდრომს ამკვიდრებს. პოლიტიკა არ არსებობს რაციონალურისა და ირაციონალურის თანაფარდობის გარეშე; რაციონალური პოლიტიკის თეორია ინტელექტუალური ელიტის შემოქმედებით პოტენციალს ემყარება და ირაციონალური პროცესების

დაძლევის გარანტიებს იძლევა.

ისტორიაში, ზოგჯერ, ყოფილა ისეთი ექსტრემისტული და ავანტიურისტული ძალები, რომლებიც სათანადოდ ვერ აფასებდნენ რაციონალურ პოლიტიკურ თეორიას, ვერ ახერხებდნენ ახალ სიტუაციებში ორიენტირებას. ავანტიურიზმი დამლუპველია პოლიტიკაში, რომელმაც შეიძლება ერი-სახელმწიფოს არსებობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენოს. ამიტომ, ინტელექტუალური ფენომენის გაძლიერება პოლიტიკურ პროცესში პრაგმატული პოლიტიკის თეორიის შემუშავების უპირველესი პირობაა.

განსაკუთრებით, ტრანზიციის პროცესში მყოფი ახალი დემოკრატიის ქვეყნები განიცდიან პოლიტიკური ინტელექტის ნაკლებობას, რაც ინვესტს პოლიტიკის თეორიის უგულვებელყოფას ან ახალი თეორიული კონცეფციების არ არსებობას. პოლიტიკის თეორიის ახალი მოდელებისა და კონცეფციების არ არსებობა ინვესტს პოლიტიკური პროცესის თვითდინებაზე მიშვებას, რაც ირაციონალურობის წყაროდ იქცევა. ასეთ სიტუაციებში, ავანტიურისტი პოლიტიკური ლიდერები თავის სასარგებლოდ იყენებენ თვითდინებაზე მიშვებულ პოლიტიკურ პროცესებს, რაც ინვესტს ავტორიტარული ელემენტების გაძლიერებას. სოციუმის თვითშემოქმედება და პოლიტიკური თვითდამკვიდრება დაკნინებული, აგრესიული და პესიმისტური ხდება; საზოგადოებაში იზრდება პათოლოგიური ინსტიქტების გამოვლინება და ექსტრემისტულ-რადიკალური ორგანიზაციებისა და ჯგუფების ჩგაძლიერება. ამიტომ, პოლიტიკის თეორია შემოქმედებით ინტელექტუალურ ფენომენებს უნდა ემყარებოდეს, რომ მან შეასრულოს რაციონალურ-პრაგმატული როლი ცვალებად საზოგადოებაში.

პოლიტიკის თეორია სწავლობს საზოგადოებაში პოლიტიკის სტრუქტურასა და ფუნქციებს, პოლიტიკური სისტემებისა და რეჟიმების თეორიას, პოლიტიკური ხელისუფლებისა და სახელმწიფოს თეორიას, პოლიტიკური ელიტისა და ლიდერობის თეორიებს, ტრანზიტოლოგიურ თეორიებს, პოლიტიკური ცნობიერებისა და იდეოლოგიის საკითხებს, პოლიტიკური აქტორების ტიპებს, საერთაშორისო პოლიტიკის თეორიას და სხვ. მისი მიზანია გაიაზროს პოლიტიკური პროცესის ღირებულებითი ასპექტები და ემპირიული სიტუაციის შესაბამისად მოცემულ დროსა და სივრცეში გამოკვეთოს გამოყენებითი ასპექტები, პარადიგმები და მოდელები.

პოლიტიკის თეორია გამოიყენებს პოლიტიკის მეცნიერების ცალკეული დარგებისა და სუბდისციპლინების თემატურ გააზრებებს, რომლითაც პრობლემის ღირებულებითი შეფასება და დანიშნულება იქნება განხილული. პოლიტოლოგი **ნილ რიმერი** აღნიშნავდა, რომ „**პოლიტიკურ თეორიაში პრობლემათა კვლევა სხვადასხვა გზით ხორციელდება. ფილოსოფიურად, შეიძლება დავადგინოთ პრობლემის მნიშვნელობის საკითხი და გავაანალიზოთ მისი ჩამოყალიბების ხერხი. ისტორიულად, ჩვენ**

შეიძლება დავინტერესდეთ მისი წარმოშობითა და განვითარებით. შეიძლება შევისწავლოთ სოციალური და ეკონომიკური ფაქტორები, რომლებიც პრობლემას ქმნიან ან ზემოქმედებენ მის გადანყვეტაზე. ისინი ხშირად ერთმანეთს ავსებენ“ (რიმერი, 1993: 29).

პოლიტიკის თეორია მნიშვნელოვან ფუნქციებს ასრულებს თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკური ტრანზიციის პროცესში:

1. პოლიტიკური ორიენტაციის ფუნქციას, რომელიც გულისხმობს ისეთი კონცეპტუალური მოდელებისა და პარადიგმების შექმნას, რომელშიც პოლიტიკური განვითარების პრიორიტეტული პრობლემები იქნება გააზრებული;

2. პოლიტიკური შემეცნების ფუნქციას, რომელიც გამოავლენს პოლიტიკური ინსტიტუტებისა და პოლიტიკური აქტორების ფუნქციონირების ძირითად კანონზომიერებებსა და კონკრეტულ სიტუაციებში პოლიტიკური პროცესების მოტივაციებს;

3. გამოყენებით ფუნქციას, რომელიც მიზნად ისახავს პოლიტიკური პრაგმატიზმის გამოყენებისა და კონკრეტულ სიტუაციებში პოლიტიკური გადანყვეტილებების მიღების რაციონალური მოდელებისა და პარადიგმების შემუშავებას;

4. პროგნოზირების ფუნქციას, რომელიც გამოვლინდება პოლიტიკური პროცესის იმ ძირითადი ტენდენციების ამოცნობაში, რომელიც პოლიტიკურ ტრანზიციას თან ახლავს;

5. პოლიტიკის ლატენტური პროცესების ამოცნობის ფუნქციას, რომელიც გულისხმობს ფარულად მიმდინარე მოვლენების გაზრებასა და სათანადო ემპირიული თეორიის შექმნას;

6. პოლიტიკურ-ინტელექტუალური ფენომენის ფუნქციას, რომლითაც მიმდინარეობს პოლიტიკური სივრცისა და მისი აქტორების პოლიტიკურ-კულტურული დონის ამაღლება. პოლიტიკური პროცესების ინტელექტუალიზაცია თანამედროვე ტრანზიციის აუცილებელი ელემენტი და პოლიტიკის თეორიის მთავარი დანიშნულებაა; ამ ფენომენის გარეშე დემოკრატიის სტაბილურობა და სამოქალაქო რაციონალურობის მიღწევა შეუძლებელი იქნება.

თანამედროვე საქართველოში პოლიტიკის თეორიის მნიშვნელობა განსაკუთრებით გაიზარდა, რადგანაც პოლიტიკურ ცვლილებებს ახალი კონცეპტუალური მოდელები და პარადიგმები ესაჭიროება. მისი მნიშვნელობა შეიძლება ორი მიმართულებით განისაზღვროს: 1. თანამედროვე პოლიტიკური პროცესი მოდერნიზაციის გარკვეულ პირობებში იმყოფება, რომელიც დისკურსის საფუძველზე საჭიროებს ახალი ინტერპრეტაციებისა და პარადიგმების გამომუშავებას, დემოკრატიის სტაბილურობისა და პოლიტიკური კულტურის რაციონალიზაციის პრობლემის ახლებურ გააზრებას; 2. თანამედროვე მსოფლიო წესრიგი ქართულ სახელმწიფოს თვითდამკვიდრების პროცესში ურთულესი გამოწვევებისა და რისკების

წინაშე აყენებს; ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკის თეორიის ამოცანაა ახლებურად გაიაზროს გლობალური პროცესები, გამოკვეთოს მის აქტორებთან ქართული სახელმწიფოს თანამშრომლობის პრინციპები და პრიორიტეტები. ქართული სახელმწიფო თანამედროვე გლობალურ პოლიტიკურ სივრცეში მეტად ფრთხილ და რაციონალურ გააზრებებზე აგებულ პრაგმატულ პოლიტიკას საჭიროებს.

ბიბლიოგრაფია:

- *პოლიტიკა... 2006* – პოლიტიკა და პოლიტიკური მეცნიერება. ნაწ. 1. პროფ. მ. მაცაბერიძის რედაქციით. თბ., 2006;
- *პოლიტიკის... 2013* – პოლიტიკის მეცნიერების კვლევის მეთოდები. **ჯონსონი ჯანეტ ბუტოლფ, რეინოლდსი ჰ. ტ., მაიკოფ ჯეისონ დ.** თბ., 2013;
- *რიმერი, 1993* – რიმერი, ნილ. პოლიტიკური მეცნიერება. *ამოცანები, სფეროები, პრობლემები.* თბ., 1993;
- *ჭავჭავაძე, 1987* – **ჭავჭავაძე ილია.** რა გითხრათ? რით გაგახაროთ? – წგნ.: **ილ. ჭავჭავაძე.** რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად. ტ. 4. თბ., 1987.

GURAM ABESADZE¹

POLICY THEORY AND ITS FUNCTIONAL PRIORITIES IN THE PROCESS OF POLITICAL TRANSITION

Policy theory is a necessary component of the political process. It is set out like political ideas, concepts, paradigms and programs. The role of policy theory in the modern world is particularly rising. This determines two main reasons: 1. The new political reality of the world and geopolitical transformation; 2. State self-determination processes in new democracies. Policy theory should meet the requirements of political space and time; It's theoretical and empirical modeling of the political situation, gives priority of action. Policy theory rationalizes the political process. Creation of applied political theory is especially relevant in a transitional political space. The democratic and cultural-intellectual transition of political space in contemporary Georgia has become an important problem of policy theory. It's functions are not properly understood. Modern policy theory determines the priorities of political transition and it is realized in space and time.

¹ **Guram Abesadze** – Doctor of Political Sciences, Professor, Sokhumi State University.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ურომაჰი.

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია, XVI, 2017

ჰოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

ოზარ არდაშელია¹

რეგიონალური თანამშრომლობის პლატფორმა საქართველოსთვის: სუამ-ი

საერთაშორისო არენაზე თანამედროვე ქართული სახელმწიფოსთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია რეგიონის სტაბილურობა და მშვიდობიანი თანაარსებობა მეზობელ სახელმწიფოებთან. სხვა მექანიზმებთან ერთად ამისთვის მნიშვნელოვან ბერკეტს წარმოადგენს რეგიონალურ ორგანიზაციებთან ეფექტური თანამშრომლობა. შავი ზღვისა და კასპიის ქვეყნების ქვეყნების გაერთიანებულ, რეგიონალური თანამშრომლობის ფორმატს წარმოადგენს სუამ-ი, რომელშიც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიდან საქართველო და აზერბაიჯანია გაერთიანებული.

საქართველომ, აზერბაიჯანმა, მოლდოვამ და უკრაინამ 1996წ. მაისში ავსტრიის დედაქალაქ ვენაში ჩატარებულ კონფერენციაზე – „ევროპაში ჩვეულებრივი შეიარაღებული ძალების შემცირების თაობაზე“, მონაწილეობის დროს გამოთქვეს მზაობა ევროპის ახალი უსაფრთხოების სისტემის შექმნის პროცესში აქტიური თანამშრომლობის ფორმატში რეგიონალური ორგანიზაციის შექმნის შესახებ, სუამ-ი იყო პირველი რეგიონალური ორგანიზაცია რომელიც შეიქმნა პოსტსაბჭოთა სივრცეში რუსეთის გარეშე (*GUAM Organizational...; საქართველოს წარმომადგენლობა...*).

სუამ-ის ორგანიზაცია, ფაქტობრივად შეიქმნა 1997წ. ოქტომბერში სტრასბურგში საქართველოს, აზერბაიჯანის, უკრაინისა და მოლდოვას მიერ, მაგრამ 1999-2005 წლებში ამ გაერთიანებას დროებით შეუერთდა უზბეკეთი, ამიტომ დროებით ეს გაერთიანება მოიხსენიებოდა, როგორც სუუამი. 2005 წლიდან ისევ სუამ-ი ეწოდა. სუამ-ის ყოველწლიური შეხვედრები ტარდება იალტაში და მას სუამ-ის ქვეყნების საგარეო სამინისტროთა საბჭო მართავს, რომელიც ორგანიზაციის აღმასრულებელ ორგანოდ ითვლება. სუამ-ის სამუშაო ორგანოა ეროვნულ კოორდინატორთა კომიტეტი, რომელიც ყოველი წევრი სახელმწიფოს თითო

¹ *ოზარ არდაშელია* – ისტორიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

წარმომადგენლისგან შედგება. სუამ-ის საინფორმაციო ოფისი კიევში მდებარეობს. რაც შეეხება სუამ-ის სამუშაო თემატიკას, სულ რვა სამუშაო ჯგუფია: ენერგო-საინჟინრო; სატრანსპორტო; სავაჭრო-ეკონომიკური; საინფორმაციო საშუალებები და ტელეკომუნიკაციები; კულტურა; მეცნიერება და განათლება; ტურიზმი; ანტიტერორიზმი, ორგანიზებული კრიმინალისა და ნარკობიზნესის წინააღმდეგ ბრძოლა.

მართალია თავიდან სუამ-ის ჯგუფი ფორმალურად შეიქმნა, როგორც პოლიტიკური, ეკონომიკური და სტრატეგიული ალიანსი, რომლის მიზანია ჯგუფის წევრი ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტის განმტკიცების შესაძლებლობის გაზრდა, მაგრამ ამ დეკლარირებული მიზნების გარდა, მნიშვნელოვანია ამ ქვეყნების მიერ რუსეთის გვერდის ავლით ალტერნატიული ენერგომარშრუტების მოძებნა, ახლო კავშირების დამყარება ნატოსთან და ევროკავშირთან. სუამ-ის ფარგლებში თანამშრომლობის პერიოდში, სუამ-ი ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფნის განვითარებით, რეგიონული ეკონომიკური თანამშრომლობის გაფართოებას ესწრაფვის. გარდა ამისა, იგი არსებული უსაფრთხოების პრობლემების, კონფლიქტების გადაწყვეტის ხელშეწყობისა და სხვა საფრთხეების აღმოფხვრაზე დიალოგის შესანიშნავი პლატფორმაა (**Аббасбейли.., 1999**: გვ. 257).

სუამ-ის წევრი ქვეყნები მუშაობენ რეგიონული კონფლიქტების მშვიდობიან გადაწყვეტაზე სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობისა და ყველა სახელმწიფოს საზღვრების ურღვევობის პრინციპიდან გამომდინარე; იბრძოლონ აგრესიული ნაციონალიზმის, სეპარატიზმისა და საერთაშორისო ტერორიზმის წინააღმდეგ. ასევე გააგრძელონ ურთიერთქმედება სამშვიდობო ძალებსა და სხვა მისიებში, კერძოდ, გაერო-ში, ეუთო-ში, ნატო-ში (პარტნიორობა მშვიდობისათვის პროგრამა), ევროპის საბჭოსა და სხვა ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში. სუამ-ის წევრების ინტეგრაციისთვის რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორი არსებობს. მათ შორის კასპიის აუზისა და ევროპის დამაკავშირებელი ნავთობის სატრანსპორტო დერეფნის დაფუძნება, პოლიტიკური და ეკონომიკური თანამშრომლობის გაფართოებისა და რეგიონში ინსტიტუციონალიზებული უსაფრთხოების შექმნის სურვილი, სუამ-ის სამშვიდობო ძალების შექმნის სურვილი და მათი საერთო წინააღმდეგობა რუსეთის ჰეგემონობის წინააღმდეგ (**Флоря, 2014**).

მიუხედავად იმისა, რომ სუამ-ი ამ ეტაპზე ვერ ჩამოყალიბდა, როგორც ინსტიტუციური ფორმის მქონე ეფექტური ორგანიზაცია, მისი ფორმატის ქვეშ გამართული შეხვედრები საშუალებას იძლევა ახალი ვარაუდები გამოვთქვათ: ორგანიზაციის გაფართოების შემთხვევაში, სუამ-ი მნიშვნელოვანი გარანტორი გახდება შავი ზღვის აუზის და კასპიის რეგიონის სტაბილურობისა. რა თქმა უნდა, თუ ის მხარდაჭერილი იქნება აშშ-ს, ევროკავშირის და სხვა მნიშვნელოვანი პარტნიორების

მიერ, რომლებსაც უშუალო ინტერესები გააჩნიათ ამ სუბრეგიონის მიმართ.

სუამ-ი რეგიონალური ორგანიზაციაა და საქართველოს და აზერბაიჯანისთვის ის უნდა გადაიქცეს რეალურ და სრულფასოვან ორგანოდ, რომელიც მოიცავს ისეთ მნიშვნელოვან ასპექტებს როგორცაა: 1. რეგიონის უსაფრთხოების ამაღლების შესაძლებლობა. 2. ინტეგრაციული პროცესების გაძლიერება 3. საერთო პოლიტიკის შემუშავება ნატოს და ევროკავშირის მიმართ. 4. ენერგეტიკული და სატრანსპორტო დერეფნის შექმნა შავი ზღვის აუზის ქვეყნებს შორის. 5. სუამ-ის ფარგლებში თავისუფალი სავაჭრო ზონის შექმნა და განხორციელება 6. ევროპის ეკონომიკურ სივრცეში სუამ-ის ქვეყნების ინტეგრაციისათვის კონკრეტული ნაბიჯების გადადგმა და ა.შ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სუამ-ს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისთვის. თუ საქართველოსთვის სუამ-ი რეგიონალური თანამშრომლობის მნიშვნელოვანი პლატფორმაა, აზერბაიჯანისთვის ის არის დასავლეთთან დიალოგის ახალი შესაძლებლობა, რომელიც გამომდინარეობს მისი საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობების კონცეფციიდან, იყოს არაბლოკური სახელმწიფო. გარდა ამისა, ენერგეტიკული (ნავთობი, გაზი) ბაზის რეგულირების შესაძლებლობები აძლიერებს მის როლს და ადგილს რეგიონში.

2007 წელს, სუამ-ის 10 წლის იუბილეზე, ვილნიუსის განცხადებაში გამოიკვეთა საქართველოს, აზერბაიჯანის, უკრაინისა და მოლდოვას მისწრაფებები სუამ-ის, როგორც რეგიონული ორგანიზაციის მიზნებთან დაკავშირებით: „ჩვენ ვადასტურებთ ჩვენს მზადყოფნას, შევიტანოთ აქტიური წვლილი საერთაშორისო უსაფრთხოებაში, სტაბილურობასა და მშვიდობაში ყველაზე უფრო ეფექტური და ხელსაყრელი გზით. როგორც ევროპისა და აზიის შემაერთებელი ბუნებრივი სატრანსპორტო გზა, სუამ-ი კვლავ ითამაშებს სულ უფრო მნიშვნელოვან როლს ეკონომიკურ განვითარებასა და რეგიონალურ ინტეგრაციაში და ამგვარად გააერთიანებს კონტინენტებს. აერთიანებს რა სხვადასხვა კულტურული, ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლებს, სუამ-ი ხელს უწყობს ცივილიზაციებს შორის დიალოგის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პროცესის განვითარებას, ცოდნისა და ურთიერთგაგების მეშვეობით ნერგავს ურთიერთპატივისცემას“ (*ვილნიუსის სამიტი...*). როგორც ვხედავთ, ვილნიუსის განცხადებით სუამ-ის ქვეყნებმა გააფართოვეს სამოქმედო სფეროები და გარდა ეკონომიკური თანამშრომლობისა წინ წამოიწიეს კულტურული თანამშრომლობა და გამოთქვეს მზადყოფნა აქტიურად ითანამშრომლონ „ნებისმიერ ევროპულ და აზიურ სახელმწიფოსთან და ორგანიზაციასთან, რომელიც იზიარებს სუამ-ის პრინციპებსა და ღირებულებებს“.

სუამ-ის ქვეყნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია სამხედრო

კომპონენტის არსებობა, რომელმაც სამომავლოდ სამხედრო თვალსაზრისით, პირველ რიგში, რუსეთის ჰეგემონობის ქვეშ მყოფი რეგიონული უსაფრთხოების ორგანიზაცია, დსთ-ს ღირებული ალტერნატივა უნდა შექმნას. სუამ-ის ფარგლებში სამხედრო თანამშრომლობა საბოლოო მიზნად ნატოსთან ინსტიტუციონალური კავშირების დამყარებას ისახავს, მაქსიმუმ კი, ალიანსში გაერთიანების მიღწევისაკენ გადადგმულ ნაბიჯად აღიქმება. აშშ-ში საქართველოს ელჩმა განაცხადა, რომ „ნატო სუამ-ის დედობილია“. ამ საერთო მიზნის გარდა, ქვეყნებს აქვთ განსხვავებული ინტერესებიც. აზერბაიჯანსა და საქართველოს სურთ სუამ-მა შექმნას სამხედრო ჯგუფი, რომელიც აზერბაიჯანიდან გამავალ მილსადენს დაიცავს. აზერბაიჯანს ასევე სურს სამშვიდობო ძალების შექმნა, რომელიც სუამ-ის წევრი ქვეყნების სეპარატისტულ რეგიონებში განთავსდება. უზბეკეთს, თავის მხრივ, სურდა სამხედრო დახმარება და ისლამისტური მოძრაობის წინააღმდეგ საბრძოლველად (*Генсек ГУАМ...*). სუამ-ს, მიუხედავად იმისა, რომ იგი საერთო ინტერესების საფუძველზე შეიქმნა, მთელი რიგი პრობლემები და შეზღუდვები გააჩნია. მაშინ, როდესაც სუამ-ის წევრები იზიარებენ საერთო მოსაზრებას დასავლეთზე, როგორც მათ მიერ დამოუკიდებელი სახელმწიფოების მშენებლობაში ყველაზე საიმედო მოკავშირისა, ამ ქვეყნების პროდასავლური პოლიტიკა ერთმანეთისგან განსხვავდება.

სუამ-ის ერთობლივი სამხედრო ღონისძიებები შეზღუდულია წევრი ქვეყნების ეროვნული უსაფრთხოების ინტერესების განსხვავებული ხედვების გამო. სუამ-ი დღესაც რჩება სახელმწიფო გაერთიანებად გარკვეულ სფეროებში საერთო ინტერესებით, მაგრამ ჯერ კიდევ სრულიად განსხვავებული უსაფრთხოების ინტერესებით. მაგალითად, მილსადენის დაცვა პრიორიტეტული მნიშვნელობისაა საქართველოსა და აზერბაიჯანისათვის, მაშინ როდესაც უკრაინა, მოლდავა არ მონაწილეობენ მილსადენის მარშრუტებში.

სუამ-ის არსებობა რუსეთისთვის გარკვეულ წილად გამოწვევა, რომელიც მას აღიქვამს როგორც დსთ-ს, ასევე ევრაზიური კავშირის კონკურენტს. რუსეთის ინტერესში შედის მისი მაქსიმალური დასუსტება და არაქმედით უნარიან გაერთიანებად წარმოდგენა. მიუხედავად ამისა, სუამ-ი აგრძელებს თავის არსებობას და რადგანაც 2017 წელს საქართველო იყო სუამ-ის თავმჯდომარე ქვეყანა 2017 წელს თბილისში სუამ-ის ფარგლებში რამდენიმე ღონისძიება ჩატარდა: 1) სუამ-ის დაარსებიდან 20 წლისთავი, თბილისში ჩატარებული ფორუმით აღინიშნა, სადაც წარმოდგენილი იყო ახალი ინიციატივები წევრ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების აქტივიზაციისთვის; 2) სუამ-ში საქართველოს თავმჯდომარეობის ფარგლებში, 2017 წლის 13-14 თებერვალს, ქართული მხარის მოწვევით, თბილისში გაიმართა სუამ-ის გენერალური მდივნის ალთაი ევენდიევის სამუშაო ვიზიტი თბილისში. ვიზიტის

ფარგლებში საგარეო საქმეთა სამინისტროში სუამ-ის გენერალური მდივანი შეხვდა საგარეო საქმეთა მინისტრს მიხეილ ჯანელიძეს, ხოლო 13 თებერვალს გაიმართა კონსულტაციები სუამ-ის ეროვნულ კოორდინატორთან საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილესთან, ვახტანგ მახარობლიშვილთან. შეხვედრებზე მხარეებმა განიხილეს ორგანიზაციის დღის წესრიგით გათვალისწინებული ძირითადი საკითხები; 3) 14 თებერვალს, სუამ-ის გენერალური მდივანი ასევე შეხვდა სუამ-ის საპარლამენტო ასამბლეაში საქართველოს საპარლამენტო დელეგაციის წევრებს. შეხვედრისას ქართულმა მხარემ დაადასტურა მზადყოფნა ხელი შეუწყოს აქტიური თანამშრომლობის შემდგომ განვითარებას როგორც სუამ-ის საპარლამენტო ასამბლეის ფარგლებში, ასევე სხვა საერთაშორისო საპარლამენტო ორგანიზაციებთან (*სუამ-ის გენერალურ მდივნთან...*); 4) საქართველოს მხრიდან წამოიწია 2017 წელს სუამ-ში საქართველოს თავმჯდომარეობის პროგრამის – „ერთად ძლიერი სუამ-ისთვის“ პრიორიტეტები და სუამ-ის 20 წლის იუბილესთან დაკავშირებით დაგეგმილი ღონისძიებები. ქართულმა მხარემ დაადასტურა სრული მზადყოფნა, გააგრძელოს აქტიური ძალისხმევა სუამ-ის პოტენციალის მაქსიმალურად გამოყენებისა და საერთაშორისო არენაზე ორგანიზაციის იმიჯის შემდგომი განმტკიცების მიზნით. ამასთან, ხელი შეუწყოს სუამ-ის ფარგლებში პოლიტიკური კონსოლიდაციის გაძლიერებას, დარგობრივი თანამშრომლობის შემდგომ გაღრმავებას და სუამ+ ფორმატებში პარტნიორ ქვეყნებთან (აშშ; იაპონია; ვიშეგრადის ჯგუფის ქვეყნები: ჩეხეთი, პოლონეთი, სლოვაკეთი და უნგრეთი) თანამშრომლობის ინტენსიფიკაციას; 5) 2017 წლის 27 მარტს საქართველოს პრემიერ-მინისტრი გიორგი კვირიკაშვილი კიევში მიმდინარე სუამ-ის წევრ სახელმწიფოთა მთავრობების მეთაურთა სხდომაზე სიტყვით გამოვიდა. საქართველო, როგორც თავმჯდომარე ქვეყანა, მიიჩნევს, რომ დარგობრივი თანამშრომლობის წარმატებული განვითარება პოლიტიკური ურთიერთქმედების განმტკიცებასა და წევრი ქვეყნების ერთობლივი და ინდივიდუალური ეკონომიკური ინტერესების მიღწევას შეუწყობს ხელს. აღინიშნა, რომ საქართველოს თავმჯდომარეობით სუამ-ის პროგრამა შემთხვევით არ იყო წარმოდგენილი დევიზით – „ერთად ძლიერი სუამ-ისთვის“, რადგან ორგანიზაციას, როგორც არასდროს, სჭირდება მისი წევრების პოლიტიკური კონსოლიდაციის გამყარება, რათა ყველა დასახულ მიზანს მიაღწიოს.

2017წ. 10 ოქტომბერს საქართველოს, მოლდოვის, უკრაინისა და აზერბაიჯანის საგარეო საქმეთა მინისტრებმა თბილისში მიიღეს ერთობლივი კომუნიკე სპეციალური სხდომის შედეგების მიხედვით, რომელიც თბილისში საერთაშორისო ორგანიზაცია სუამ-ის შექმნის 20 წლისთავთან დაკავშირებით გაიმართა. დოკუმენტს ზემოთ ხსენებულმა მინისტრებმა – მიხეილ ჯანელიძემ ელმარ მამედიაროვმა, ანდრეი გალბურმა და პავლო კლიმკინმა.

„დღეს ჩვენ არა მარტო შევაფსეთ განვლილი **20** წელი, არამედ შევიშუშავეთ ახალი ხედვა, მომავალი **20** წლისთვის ჩვენი ახალი ხედვა განვიხილეთ. ეს ხედვა უნდა გაგხადოთ ნაწილად ჩვენი საერთო სტრატეგისა, რომელიც ორგანიზაციას ახალ სიმაღლეზე აიყვანს და ჩვენს თანამშრომლობას გააღრმავებს“, – განაცხადა მ. ჯანელიძემ ერთობლივ პრეს კონფერენციაზე. ანდრეი გალბურის განცხადებით, მომავალ წელს სუამ-ის თავმჯდომარე ქვეყანა მოლდოვა გახდება (*სუამ-ის ქვეყნების საგარეო...*).

საქართველომ სუამ-ის სამიტს პირველად 2010 წელს უმასპინძლა. 2017 წლის 8 დეკემბერს საქართველომ სუამ-ის სამიტს მეორედ უმასპინძლა, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მიხეილ ჯანელიძის სიტყვებით: „წლევანდელი წელი ნამდვილად გამოირჩევა განსაკუთრებული აქტივობით, სუამ-ის ფარგლებში სხვადასხვა ღონისძიება გაიმართა, მათ შორის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო პრემიერ-მინისტრების შეხვედრა კიევში. მთავრობის ხელმძღვანელებმა მისცეს ახალი ბიძგი და იმპულსი სუამ-ის ფარგლებში სავაჭრო-ეკონომიკური მიმართულებების კიდევ უფრო გააქტიურებას“. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ხაზი გაუსვა სატრანსპორტო დერეფნის მნიშვნელობას და აღნიშნა, რომ ორგანიზაციისთვის და ორგანიზაციის წევრი ქვეყნებისთვის ეს უმთავრესი პრიორიტეტია. მიხეილ ჯანელიძის განცხადებით, განხორციელდება შესაბამისი ქმედებები, რათა სატრანსპორტო კორიდორი გახდეს ეფექტური და ცნობადი გლობალური მასშტაბით.

საქართველოს სახელმწიფოს პოზიცია აისახა მ. ჯანელიძის განცხადებაში: „სატრანსპორტო დერეფანს შეუძლია მხოლოდ სიკეთის, სტაბილურობის და განვითარების მოტანა მთლიანად რეგიონისთვის. ამ თანამშრომლობისთვის ჩვენ, რა თქმა უნდა, ვინვეთ როგორც აღმოსავლეთით ასევე დასავლეთით ყველა დაინტერესებულ მხარეს“ (*სუამ-ის დაფუძნების...*).

მიუხედავად ზემოთ ჩამოთვლილი აქტივობებისა, მონაწილე სახელმწიფოებისთვის სუამ-ი ვერ იქცა იმ ეფექტურ რეგიონალურ ორგანიზაციად, რომელიც მათთვის ეკონომიკური და სტრატეგიული უსაფრთხოების უზრუნველყოფას ნაწილობრივ მაინც შეძლებს. დღემდე ცნობილი ყველა დეკლარაცია, კომუნიკე და განცხადება, რომელიც სუამ-ის ფარგლებში იქნა მიღებული ერთმნიშვნელოვნად და ხაზგასმით მიუთითებს კონფლიქტების დარეგულირების, ეკონომიკური განვითარებისა და სტაბილურობის შენარჩუნებისაკენ. სუამ-ის ერთობლივი დეკლარაციებიდან ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა: 1. დემოკრატიისა და ეკონომიკური განვითარების ორგანიზაცია სუამ-ის სახელმწიფო მეთაურების ერთობლივი დეკლარაცია კონფლიქტების მოგვარების შესახებ; 2. კიევის დეკლარაცია დემოკრატიისა და ეკონომიკური განვითარების ორგანიზაცია – სუამ-ის შექმნის შესახებ; 3. სუამ-ის 2007 წლის 18-19 ივნის-

სის ბაქოს სამიტის დეკლარაცია /2007 წლის 19 ივნისი/ (*ერთობლივი დეკლარაციები...*).

ერთობლივად გაფორმებული კომუნიკაციები: სუამ-ჩეხეთის რესპუბლიკის შეხვედრის კომუნიკე (ნიუ-ორკი, 25.09.2009); სუამ-ის სამიტის კომუნიკე (კიევი, 23.05.2006); სუამ-ის ბაქოს სამიტის კომუნიკე (ბაქო, 18-19.06.2007) (*ერთობლივი კომუნიკაციები...*).

ერთობლივ განცხადებებს შორის სუამ-ის პოლიტიკური მიზნების განმსაზღვრელია კიევის განცხადება. 2006 წლის 22-23 მაისს, კიევში, უკრაინა, სუამ-ის წევრი სახელმწიფოები და ამერიკის შეერთებული შტატები შეიკრიბნენ სუამ-ის საგარეო საქმეთა მინისტრების საბჭოს XI სხდომასა და სუამ-ის სამიტზე დიალოგისა და თანამშრომლობის გაგრძელების მიზნით. აშშ-ს დელეგაციას ხელმძღვანელობდა ევროპისა და ევრაზიის საკითხებში სახელმწიფო მდივნის თანაშემწის მოადგილე დევიდ ჯ. კრამერი. მიღებული იქნა „სუამ-ი – ამერიკის შეერთებული შტატების ერთობლივი განცხადება“ (*ერთობლივი განცხადებები...*). აშშ-მ მხარი დაუჭირა „დემოკრატიისა და ეკონომიკური განვითარების ორგანიზაცია – სუამ-ის“ შექმნის იდეას, რომლის სამდივნო განთავსდება კიევში, და ორგანიზაციას შესაბამისი დახმარების განევა აღუთქვა. სუამ-ის წევრმა სახელმწიფოებმა დაადასტურეს თავიანთი მზადყოფნა ითანამშრომლონ სუამ-ის რეგიონში დემოკრატიის გაძლიერების, უსაფრთხოების განმტკიცების და პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამეცნიერო და კულტურული თანამშრომლობის გაღრმავების სფეროში. აშშ-მ მიულოცა უკრაინას სუამ-ის თავმჯდომარე-ქვეყნად გახდომა და დაადასტურა თავისი მხარდაჭერა სუამ-ის პროექტების განხორციელებასა და ორგანიზაციის მიერ რეგიონული თანამშრომლობისა და განვითარების მიზნის მიღწევაში (*ერთობლივი განცხადებები...*).

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები საქართველო და აზერბაიჯანი სუამ-ის ორგანიზაციაში ყველაზე დინამიური და თანმიმდევრული ქვეყნებია. მიუხედავად ამისა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ის ვერ ჩამოყალიბდა ამ ორგანიზაციის მონაწილე ქვეყნების ეკონომიკური სტაბილურობისა და სტრატეგიული უსაფრთხოებისთვის ეფექტურ საშუალებად. ამის მაგალითია 2008 წლის აგვისტოს ომი, 2009 წლის ეკონომიკური კრიზისი და 2014 წელს აღმოსავლეთ უკრაინაში დაწყებული რუსეთ-უკრაინის ომი. მიუხედავად იმისა, რომ სუამ-ის ზოგიერთმა სახელმწიფომ ღიად გამოხატა საკუთარი დამოკიდებულება ამ მოვლენებისადმი და ერთმანეთისადმი მხარდაჭერაც გულწრფელი იყო, ეს უფრო მონაწილე სახელმწიფოების ინდივიდუალური ნება იყო, ვიდრე სუამ-ის ერთობლივი პოლიტიკა.

მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, სუამ-ის, როგორც რეგიონალური ორგანიზაციის შესაძლებლობები და რესურსები სრულყოფილად არ არის გამოყენებული და მას დიდი პერსპექტივები გააჩნია ჩვენი ქვეყნის და რეგიონის (სამხრეთ კავკასიის) განვითარებისთვის. სუამ-ის ქვეყნების

რესურსების ეფექტური გამოყენება შესაძლებლობას იძლევა ახლო მომავალში ის გახდეს მნიშვნელოვანი ფაქტორი მონაწილე ქვეყნების დაახლოებისა არამარტო ერთიანი ეკონომიკური და პოლიტიკური, არამედ სტრატეგიული სივრცის შესაქმნელადაც.

ბიბლიოგრაფია:

- *АББАСБЕЙЛИ.., 1999 – Аббасбейли Агалар Нариман оглы, Гасанов Али Магомедали оглу.* Азербайджан в системе международных и региональных организаций. Баку, 1999;
- *ФЛОРЯ, 2014 – Флоря Ксения.* ГУАМ, или Союз обиженных на Россию (Опубликовано 13.11.2014), – <https://inosmi.ru/sngbaltia/20141114/224263659.html>;
- *ვილნიუსის სამიტი...* – სუამ-ის ვილნიუსის სამიტის განცხადება, – http://geomissionguam.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=2150&lang=1;
- *საქართველოს წარმომადგენლობა...* – სუამში საქართველოს მუდმივი წარმომადგენლობა, – http://geomissionguam.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=63-8&lang=1;
- *ერთობლივი განცხადებები...* – სუამ-ი – ერთობლივი განცხადებები, – http://geomissionguam.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=2150&lang=1;
- *სუამ-ის გენერალურ მდივნთან საქართველოს თავმჯდომარეობის პროგრამის – „ერთად ძლიერი სუამ-ისთვის“ პრიორიტეტები განიხილეს,* – <http://www.mfa.gov.ge/News/suam-is-generaluri-mdivantan-saqartvelos-tavmjdomar.aspx>;
- *სუამ-ის დაფუძნების...* – სუამის დაფუძნების 20 წლისთავი თბილისში, – <http://netgazeti.ge/news/224769/>;
- *ერთობლივი დეკლარაციები...* – სუამ-ის ერთობლივი დეკლარაციები, – http://geomissionguam.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=2149&lang=1;
- *ერთობლივი კომუნიკაციები...* – სუამ-ი – ერთობლივი კომუნიკაციები, – http://geomissionguam.mfa.gov.ge/default.aspx?sec_id=2149&lang=1;
- *სუამ-ის ქვეყნების საგარეო საქმეთა მინისტრებმა ერთობლივი კომუნიკე მიიღეს,* – <http://saqinform.ge/news/35145/suamis+qveynebis+sagareo+saqmeTa+ministrebma+erToblivi+komunike+miiRes.html>;
- *GUAM ORGANIZATIONAL... – GUAM Organizational Structure* – <https://guam-organization.org/en/guam-organizational-structure>;
- *ГЕНСЕК ГУАМ... – Генсек ГУАМ: Вооруженные конфликты в Грузии, Украине, Азербайджане и Молдове навязаны извне,* – <http://www.blackseanews.net/read/128462>.

REGIONAL COOPERATION PLATFORM FOR GEORGIA: *GUAM*

The stability and peaceful coexistence of the region with neighboring states is vital for the modern Georgian state on the international level; Along with other mechanisms, this is an important tool for effective cooperation with regional organizations. GUAM is the unified and regional cooperation format of the Black Sea and Caspian countries, with Georgia and Azerbaijan from the South Caucasus.

On 1996 May, the conference, “Europe, the conventional forces reduction” held in Vienna. Georgia, Moldova and Ukraine expressed their will and readiness to become a member of the process to achieve new Security political order in Europe and to have an active role to create format of regional collaboration in the post-soviet countries. GUAM was the first regional organization that was created post-Soviet space.

In the article a conclusion is drawn that day GUAM as a regional organization, capabilities and resources comprehensively is not used and it is great perspectives of our country and for the region of South Caucasus for the development of GUAM. GUAM countries, the resources effective use of opportunities for the foreseeable future it will become an important factor participating countries, the convergence of not only United economic and political, but also strategic space for the security and peace.

¹ *Omar Ardashelia* – PhD in History, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ნოდარ დარსანია¹

პოლიტიკისა და ისტორიის ურთიერთმიმართებისათვის

თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრება მეტად პოლიტიზირებულია. ამიტომ პოლიტიკური მოვლენებისა და პოლიტიკური აზრის შესწავლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. მოცემული სიტუაციისა და მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების სიღრმისეული ანალიზი საშუალებას გვაძლევს საზოგადოების შემდგომი განვითარების განმსაზღვრელი კონცეფციის დასაბუთებისა, რომლის არსს მისი უდიდესი აღმშენებლობითი შესაძლებლობების ყველაზე სრულყოფილი რეალიზაცია წარმოადგენს. ამავე დროს ეს არის თანამედროვე საზოგადოებრივი ურთიერთობების დემოკრატიული და ჰუმანური ბუნების გამოვლენა.

საერთოდ, საზოგადოებრივი მეცნიერება, კერძოდ კი, საზოგადოებრივი დისციპლინები ვერ იარსებებს რეალური სასიცოცხლო პროცესებისა და საზოგადოებრივი და პოლიტიკური საქმიანობისაგან მოწყვეტილად. მოვლენები, ფაქტები და საზოგადოებრივი პრობლემები გამუდმებით თან გვდევს და, რაც მთავარია, ყოველთვის საჭიროებს ჩვენი შეხედულებების, თეორიებისა და პარადიგმების განახლებას ისტორიულ ქრილში.

პოლიტიკური საქმიანობის ხასიათის შესახებ კამათი არანაკლებ მწვავეა ხოლმე, ვიდრე პოლიტოლოგიის როგორც აკადემიურ სამეცნიერო დისციპლინაზე გაუთავებელი დავა. პოლიტიკის ინტელექტუალური კვლევის ამ ერთ-ერთ უძველეს სფეროს თავდაპირველად ფილოსოფიის ისტორიისა და სამართლის დარგად მიიჩნევენ. ამის უმთავრეს მიზანს იმ პრინციპითა გამოვლენა წარმოადგენდა, რასაც საზოგადოება უნდა დაფუძნებოდა (ჭეიჭუდი, 2008: 27).

დღეს ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარეობს პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განვითარების საკმაოდ პოზიტიური პროცესი. ერთი მხრივ, ეს გამოიხატება იმაში, რომ უდიდესი პატივისცემით ვეპყრობით გამოჩენილ მოღვაწეთა იდეურ-თეორიულ და შემოქმედებით მემკვიდრეობას. მაგალითად, ისეთი ღვანლმოსილი მოაზროვნეებისა როგორე-

¹ **ნოდარ დარსანია** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბიც იყვნენ: ალექსანდრე ამილახვარი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, სოლომონ დოდაშვილი, დიმიტრი ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, არჩილ ჯორჯაძე, ივანე ჯავახიშვილი და სხვები, რომელთაც უდიდესი წვლილი შეიტანეს საქართველოში ქართული პოლიტიკური აზროვნების ჩამოყალიბებასა და ისტორიული წარსულის გაცოცხლებაში.

რასაკვირველია, არ შეიძლება მოვწყდეთ და თვითიზოლირებული ვიყოთ მსოფლიოს პოლიტიკური აზროვნებისგან, საჭიროა მისი საფუძვლიანად ათვისება, შესწავლა, გაცნობიერება. დასავლეთის პოლიტოლოგებიდან სათანადოდ უნდა გაავანლიზოთ ტალკოტ ჰარსონის, დევიდ ისტონის, გაბრიელ ალმონდის, უელს მიტჩელის, კარლ დოიჩის, ნილ რიმერი დივანის, ჰანც მორგენტაუს, ჟამ მარი დენკინისა და სხვათა ნაშრომები, ასევე რუსი პოლიტოლოგების: ვ. პუგაჩოვის, ა. სოლოვიოვის, ა. დემიდოვის, ა. ფედოსევის, კ. გაჯიევისა და მათ მიმდევართა ნაწერები.

ამავე დროს უკიდურესად არასწორი იქნებოდა, უბრალოდ უკრიტიკოდ გადმოტანა საქართველოში იმ გამოცდილებისა, რომლებიც დაგროვდა საზღვარგარეთ ჩვენი ქვეყნის სპეციფიკურობისა და თავისებურებების გავალისწინების გარეშე, ამას კი თან ახლავს გაუბრალოებისა და მიმბაძველობის განსაკუთრებული საფრთხე.

ჩვენ უნდა გავხედეთ პრაგმატული პოლიტიკის თვითმყოფადი, დამოუკიდებელი და კარგი ანალიტიკოსები. ამას შევძლებთ სწორედ მაშინ, როცა ძირფესვიანად შევისწავლით მსოფლიო ისტორიას, იმ დიპლომატიურ მიდგომებს სახელმწიფო მოღვაწეთა მხრიდან, რომელთაც არაერთი კატასტროფა აუცილებიათ კაცობრიობისათვის. ამის მაგალითები კი მრავალია და საქართველოც არ არის გამონაკლისი. უნდა აღვნიშნოთ, რომ პოლიტიკოსისათვის ანალიტიკური აზროვნების გარდა (რომელიც მას მხოლოდ წიგნიერებით შეიძლება ჩამოუყალიბდეს ინტელექტის ამალღების სახით) აუცილებელია მისი ქვეყნის ისტორიის ზედმიწევნით ცოდნა მსოფლიო ისტორიის ქრილში. ამის მიღწევა კი შეიძლება მაშინ, როცა გავისეიგრძეგანებთ ამა თუ იმ მოვლენისა და საზოგადოებრივი მოძრაობის მსვლელობის, განვითარების ძირითადი მიმართულების სისტემატიზირებას და განჭვრეტას, ასევე ვისწავლით რაიმე განსაკუთრებული პრობლემის გადაწყვეტის მექანიზმების წინასწარ მოსინჯვას და პრაქტიკაში განხორციელებას, ან მის შეთავაზებას ცხოვრებაში დასაწერად. ამით გამოიხატება როგორც პოლიტიკური მეცნიერების წარმომადგენელთა, ისე ისტორიკოსთა საქმიანობის ფასდაუდებელი ღირებულება. ასევე მწვავედ დგას პოლიტიკური ანალიზის ობიექტურობის, პოლიტიკური პრაქტიკისა და საზოგადოების მომავალი განვითარების მოდელების შექმნისა და პროგნოზირების პრობლემა, ახლო წარსულის ისტორიების მაგალითზე სწავლა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველი ჩვენგანი პოლიტიკური პროცესების

შეფასებისას ექცევა ხოლმე რალაც სუბიექტური მიდგომის, შეფასების-თვის უპირატესობის მინიჭებისა და ემოციების გავლენის ქვეშ, რაც ყოველად მიუღებელია, პრაგმატიკოსი პოლიტიკური პროცესებისა და მოვლენების შეფასებისას არა მხოლოდ უნდა ინარჩუნებდეს გარკვეულწილად მიუკერძოებლობას და სისადავეს, არამედ უნდა ემყარებოდეს მეცნიერების მონაცემებს, რომელიც გამოხატულია პოლიტიკური აზროვნების ცნებებსა და კატეგორიებში, ეს არის ის, რაც განასხვავებს პროფესიონალურ პოლიტიკას პოლიტიკანობისაგან (**Загладин, 1990: 3**).

ზოგადად ცნება პოლიტოლოგის როგორც მეცნიერებისა, პოლიტიკისა და პოლიტიკური განვითარების დინამიკისა და, საერთოდ, ამ პროცესების კანონზომიერებათა შესახებ, ცხადია, არ ბადებს არავითარ კითხვებსა და ეჭვებს, ე. ი. ერთი მხრივ, პოლიტოლოგიის საგნის გარკვევა ერთობ ძალიან მარტივია, მეორე მხრივ, პრობლემები წარმოიშობა საკმარისზე მეტად. საქმე ის არის, რომ პოლიტიკა და პოლიტიკური პროცესი ჩვენში განიხილებოდა მომიჯნავე დისციპლინების მხრიდან სხვადასხვა პროფესიონალური პოზიციისა და თვალსაზრისიდან. აქედან გამოდიან, ბუნებრივია, თუ უბრალოდ შევაჯამებთ ყველა იმ განსხვავებულ თვალთახედვასა და შეხედულებას, თვისობრივად ახალ ერთიან მთლიან დისციპლინას ვერ მივიღებთ (**Загладин, 1990: 3**).

ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ პოლიტიკური აზროვნება ისტორიასთან მჭიდრო კავშირში განიხილება. საზოგადოებათმცოდნეობის ისტორია გვიჩვენებს, რომ პოლიტიკური მიზნით ისტორიული ცოდნის მანიპულირებას არაერთგზის გამოუწვევია ტრაგიკული შედეგები, უფრო მეტი, საზოგადოებრივ კატაკლიზმებსა და ტრაგედიებს სხვადასხვა ქვეყანაში ყოველთვის თან ახლდა საკუთარ წარსულზე შეხედულებების რევიზია. სამწუხაროდ, ჩვენს დროშიც ისევ იძულებული ვართ თვალყური ვადევნოთ არაპროფესიონალურ, გულგრილ დამოკიდებულებას ჩვენი თანამოქალაქეებისა წარსულის უდავო ფაქტებისადმი. ამგვარ ტენდენციებს აუცილებლად წინააღმდეგობა უნდა გაენიოს. ისტორიული მეცნიერების სიღრმისეული ცოდნა აუცილებელი ნაწილია პოლიტიკური კულტურის, დემოკრატიისა და საზოგადოების ჯანსაღი განვითარების. სწორედ აქ იშლება ვრცელი ველი ისტორიკოსებისათვის, რომელზეც პოლიტიკურ მეცნიერებას არ შეუძლია და არც უნდა ჰქონდეს პრეტენზია. თუმცა პრეტენზიაზე უარის თქმა უნდა იყოს ორმხრივი, თანაზიარი.

რასაკვირველია, პოლიტოლოგების მიდგომას წარსულისადმი თავისი სპეციფიკა გააჩნია. ასე, მაგალითად, იმ მანევრირებაში, რომელსაც თამაშობენ პოლიტიკოსები, თვალსაჩინო ადგილი უკავია შექმნილ სცენარებს – ალტერნატივების ძიებას ამა თუ იმ რეალური ისტორიული მოვლენისა. ეს მეთოდი ფართოდ გამოიყენება პოლიტიკური მეცნიერების სწავლებაში. ამ დისციპლინაში უცხოური სახელმძღვანელოები ხშირად გვთავაზობენ პოლიტიკური ბრძოლაში მოვლენების განვითარე-

ბის შესაძლებელი ვარიანტების განხილვას. მაგალითად, რუსეთში 1917 წლის თებერვლის შემდეგ ან 1929 წლის შემოდგომის დიდი გარდატეხის ფაქტორები შეიძლება შესაძლებლობა ყოფილიყო 1933 წელს გერმანიაში ფაშისტების მოსვლის თავიდან აცილებისა, ასევე, 1945 წელს აშშ-ის მიერ ატომური ბომბის გამოყენების ალტერნატივისა და ასე შემდეგ.

აღსანიშნავია, რომ ამასთანავე აუცილებლობას წარმოადგენს ისტორიის ღრმა ცოდნა. რამდენადაც სხვაგვარად შეუძლებელია პოლიტიკური მექანიზმის მეცნიერული ანალიზი, რომელიც აყალიბებს, ქმნის და წარმოშობს ისტორიულ მოვლენას. ასეთი ხერხი შესაძლებლობას იძლევა გამოვავლინოთ განპირობებულობა, წინამძღვრები კონკრეტული მოვლენებისა პოლიტიკური ალტერნატივების კონსტუირებისას (**Романовская, 1991: 13-14**).

კიდევ ერთი პირდაპირ შეხების წერტილს პოლიტიკასა და ისტორიულ მეცნიერებას შორის, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს ისტორიკოსების კუთვნილი ფუნქცია, უზრუნველყოფა პოლიტიკოსებისა შემომნებული ისტორიული მონაცემებით, ისტორიის მეცნიერული ცოდნით, პოლიტიკური ბრძოლის ისტორიისა და ისტორიული პროცესების შესწავლითა და ა.შ. პოლიტოლოგიისთვის ნიშანდობლივია ცოდნა იმისა, თუ როგორ წარმოიშვნენ პოლიტიკაში „მემარცხენეები“ და „მემარჯვენეები“, როგორ იქმნებოდა პარლამენტები, თანამედროვე პოლიტიკური პარტიები და ა.შ. ცოდნის უტყუარობა, ჭეშმარიტება – მეცნიერების საყოველთაო ნიშანია. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკა გამოწვევის არ არის და ისტორიულ მონაცემთა მნიშვნელობა რომ მისთვის შეუნაცვლებადია, ცხადია (**Загладин, 1990: 236**).

პოლიტიკურ მეცნიერებაში ფართოდ გამოიყენება ისტორიული მეთოდი. თითოეულ პოლიტიკურ ინსტიტუტს, მოვლენას აქვს თავისი ისტორია, ამიტომ არ შეიძლება შემოვიფარგლოთ მხოლოდ მისი თანამედროვე მდგომარობის შესწავლით. პოლიტიკის შესწავლისას ისტორიზმის პრინციპის, ისტორიული მეთოდის გამოყენება გულისხმობს რეალური პოლიტიკური პროცესის დიალექტიკის ჩვენებას. პოლიტიკური სისტემები, ინსტიტუტები განიხილება კონკრეტულ ისტორიულ ურთიერთკავშირში მათი გენეზისისა და განვითარების ტენდენციის თვალსაზრისით (**მაცაბერიძე, 2009: 20**).

საზოგადოებრივი მოვლენებისა და პროცესების ანალიზისას აუცილებელია გამოვავლინოთ გარკვეული კანონზომიერებანი, ტენდენციები იმ სახით, რომ მსჯელობა პოლიტიკაზე ატარებდეს მეცნიერულ ხასიათს. აღსანიშნავია, რომ ერთი მხრივ, პოლიტიკის შესწავლისას საჭიროა დიალექტიკის ზოგად კანონებზე დაყრნობა, მეორე მხრივ, პოლიტიკა სფეციფიკური სფეროა და აქ, უდავოდ, მას გააჩნია კანონზომიერებათა შეცნობის ელემენტები, რაც აშკარა გავლენას ახდენს მის შედეგზე.

პოლიტოლოგია წარმოადგენს მეცნიერებას, რომელიც სწავლობს

პოლიტიკური ცხოვრებისა და სამყაროს ფუნქციონირების ზოგად კანონზომიერებებს საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპზე, იძლევა მიღებული ცოდნის ანალიზს როგორც მთლიანისა და მისი კატეგორიების განმარტებასა და კვლევის მეთოდოლოგიას (**Загладин, 1990: 237**).

ისტორიული გამოცდილება მოწმობს, რომ პოლიტიკის განხორციელებას წარმატება მაშინ ახლდა, თუ იგი შეესაბამებოდა საზოგადოების განვითარების ტენდენციებს. აქ, პირიქით, პოლიტიკოსები მაშინ განიცდიდნენ მარცხს, როცა მათი მოღვაწეობა ეწინააღმდეგებოდა ობიექტური პროცესების განვითარებას (**Ахведиани., 1996: 267**).

პოლიტიკა და მასთან დაკავშირებული ცნებები ასევე განეკუთვნება რთულ მოვლენათა კლასიფიკაციას, რომლებიც ვლინდებიან სხვადასხვა ფომაში და ექვემდებარებიან განვითარებასა და სირთულეების ზრდის კანონებს, რადგან ნებისმიერი მეცნიერება, მათ შორის პოლიტოლოგიაც, ეფუძნება მისთვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ ფორმებს, ცნებებსა და თეორიებს.

რამდენიმე ცნობილი ფრთიანი გამონათქვამიდან ერთ-ერთს მოვიტანთ, რომელიც საინტერესოდ განმარტავს ისტორიისა და პოლიტიკის კავშირს: „*ისტორია არის წარსულის პოლიტიკა, ხოლო პოლიტიკა არის დღევანდელი ისტორია*“. ასეთი განმარტებანი გარკვეულწილად ჭეშმარიტად უნდა მივიჩნიოთ, თუ მთლიანობაში ავიღებთ ამ ორი მომიჯნავე დარგის ურთიერთშეპირობებულობას. მართალია, შეიძლება ეს ორი თვითმყოფადი დისციპლინა მთლად ზუსტად ვერ ავსებდეს ერთმანეთს, რამდენადაც ისტორია არ შემოიფარგლება მარტოდმარტო პოლიტიკით. აქედან გამომდინარე, მხოლოდ ნაწილი ისტორიული პროცესებისა და გარკვეული კვლევები განეკუთვნება პოლიტიკის სფეროს. ამ ნაწილის გარკვევა კი ნათლად შეიძლება მხოლოდ ცოდნით, საკუთრივ, პოლიტიკური მეცნიერების იმ საკითხთა შესწავლით, როგორიცაა: პოლიტიკური მოვლენები და პროცესები, იდეოლოგია, პოლიტიკური ინსტიტუტები და ა.შ. ისტორიკოსებისთვის კი აუცილებელია თუნდაც იმ საერთო სქემის ფლობა, პოლიტიკური მეცნიერების სტრუქტურა რომ ჰქვია, რათა ისტორიული მეცნიერებიდან გამოცალკევდეს ეს სფერო და მიეწოდოს პოლიტიკურ მეცნიერებას სწორედ ის მასალა, რომლებიც სჭირდებათ პოლიტიკოსებს (**Романовская, 1991: 11**). შეხების ერთ-ერთი ნერტილი ამ ორ დისციპლინას შორის დაკავშირებულია ასევე იმასთან, რომ პოლიტიკურ აზროვნებას გააჩნია თავისი ისტორია, რომელსაც საკმაოდ ხშირად ასწავლიან როგორც პოლიტიკური მეცნიერების დამოუკიდებელ დარგს. პოლიტიკური აზროვნების ისტორია კი მეტად მდიდარი და აქტუალურია (**Романовская, 1991: 11**).

დიდი სახელმწიფოების, ე.წ. იმპერიების ისტორიის ცოდნის გარეშე წარმოუდგენელია მათ მიერ გატარებულ პოლიტიკაზე მსჯელობა. ეს კი აუცილებელია სახელმწიფოთა ურთიერთობაში ეფექტური დიპლომატი-

ური „ხელოვნების“ მნიშვნელობის შესწავლისათვის, რაც ხშირ შემთხვევაში ამა თუ იმ იმპერიის წინსვლაში გადამწყვეტ როლს თამაშობდა. საყოველთაოდ ცნობილია, ე.წ. დიდ ომებში გამარჯვებას სახელმწიფოს მმართველის როლი განსაზღვრავდა და მის მიერ გატარებული პოლიტიკა წყვეტდა. ამის ცოდნა კი მსოფლიო ისტორიის შესწავლის გარეშე ნარმოუდგენელია. მაშასადამე, ისტორიისა და პოლიტიკის ურთიერთშეპირობებულობა ნათელია.

ბიბლიოგრაფია

- *დენკენი, 2002 – დენკენი ჟან-მარი.* პოლიტიკური მეცნიერება. რედაქტორი: მ. მაცაბერიძე. მთარგმნელები: მ. ბალავაძე, ნ. ცქიტიშვილი. თბ., 2002;
- *მაცაბერიძე, 2009 – მაცაბერიძე მალხაზ.* პოლიტოლოგია – მეცნიერება პოლიტიკის შესახებ. თბ., 2009;
- *ჰეივუდი, 2008 – ჰეივუდი ენდრიუ.* პოლიტიკა. თარგმნა: გ. ჭუმბურიძე, ზ. ჭელიძე. მესამე გამოცემა. თბ., 2008;
- *АХВЛЕДИАНИ., 1996 – Ахвледiani А. А., Ковалев А. М.* Собственность. Власть. Политика. М., 1996;
- *ЗАГЛАДИН, 1990 – Загладин Вадим Валентинович.* Политология в системе общественных наук. М., 1990;
- *РОМАНОВСКАЯ, 1991– Романовская Н. В.* Политология и исторические науки, – კრებ.: *Политология и современный политический процесс.* М., 1991.

NODAR DARSANIA¹

RELATIONSHIP BETWEEN HISTORY AND POLITICS

Political reality involves the greatest possibilities of scientific analysis. In this regard, the work has significantly complicated by the circumstances, that we still do not have the research methods of the well-developed political processes. There are not enough scientific personnel who will be able to work in the field of political analysis at the appropriate methodological level. Solution of this problem is the task of all scientific and training centers and institutions of social science who conduct research on political and social processes. It is important to increase the number of research in the political sphere of life, develop new research programs, revise the structure of education and scientific centers, create new research centers with scientific and educational institutions. It would be more visible and timely to establish the Institute of Political Science. The work in this field in close future, and it is quite possible today, it will bring us significant results to the direction which is necessary for the development of the country and society, for the well-being of our country.

¹ *Nodar Darsania* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

**კოლტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

შორენა კორტავა¹

ფაინური და მასკულინური კულტურები

მოცემულ სტატიაში კულტურათა ჩვენეული ანალიზი ეფუძნება გირტ ჰოპსტედესეულ კლასიფიკაციას.² კულტურათა დახასიათებისას, ვიყენებთ ისეთ მახასიათებლებს, როგორცაა ინდივიდუალიზმი და კოლექტივიზმი. გაზომვის ინდიკატორი არის მრავალკომპონენტიანი და თანმიმდევრულად წარმოდგენილი სტატიის ჩარჩოებში. კულტურათა კვლევისას შეისწავლება ისეთი სფეროები, როგორცაა ოჯახი და პირადი ცხოვრება (შესაბამისად ადრეული სოციალიზაცია), სამუშაო და ორგანიზაციები.

კულტურათშორისი განსხვავების საფუძველი ხშირად საზოგადოების ფუნდამენტალური საკითხია. საკითხი ამგვარად დაისმის, რომელია პრიორიტეტი, ინდივიდის როლი თუ ჯგუფის როლი? ჩვენს სამყაროში ადამიანების უმრავლესობა ისეთ საზოგადოებაში ცხოვრობს, სადაც პრიორიტეტია ჯგუფი, ანუ ლაპარაკია კოლექტივიზმზე. აქცენტი დაისმის „ჩვენ“ და არა „მე“-ზე. ადრეული სოციალიზაციის ფაზაში სწავლობენ, რომ ჩვენ ჯგუფი პიროვნების იდენტობისა და ცხოვრების სირთულეებისაგან თავდაცვის უმთავრესი წყაროა. კოლექტივისტურ საზოგადოებებში ადამიანი მთელი ბიოგრაფიის მანძილზე თავისი შიდა ჯგუფის ერთგული რჩება და ამ ერთგულების დარღვევა უხამსი საქციელია.

ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებში ინდივიდის ინტერესი ჯგუფის ინტერესზე მაღლა დგას. თუ კოლექტივიზმის პირობებში, XXI საუკუნეშიც გაფართოებული ოჯახები წარჩუნდება, ინდივიდუალისტურში

¹ შორენა კორტავა – სოციოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გირტ ჰოპსტედე (Geert (Gerard Hendrik) Hofstede) ჰოლანდიელი მეცნიერია. დაიბადა 1928 წელს. გრონინგენის უნივერსიტეტში შეისწავლა სოციალური ფსიქოლოგია, ხოლო ორგანიზაციული ანთროპოლოგია კი მაასტრისის უნივერსიტეტში; დააფუძნა ინტერკულტურული კოოპერაციის კვლევითი ინსტიტუტი. მისი ძირითადი ნაშრომია “Cultures and Organizations: Software of the Mind” (New York, McGraw-Hill, 1991). ოფიციალური ვებ-გვერდი: www.geerthofstede.nl/.

მხოლოდ ნუკლეანურისთვის¹ არის ადგილი. ნათესავეები განცალკევებით ცხოვრობენ და მათ იშვიათად ნახულობენ. განათლების მიზანიც დამოუკიდებელი მოღვაწეობისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების აღზრდაში მდგომარეობს. ინდივიდუალისტურ საზოგადოებაში თვლიან, რომ პრაქტიკულად და ფსიქოლოგიურად საზოგადოების ჯანმრთელი წევრი უნდა იყოს სხვისგან ავტონომიური.

როგორი მოთხოვნები აქვთ ინდივიდუალისტებს სამუშაოზე? მათთვის მნიშვნელოვანია პირადი დრო. სასურველია სამუშაო, რომელიც საკმარის თავისუფალ დროს ტოვებს პირადი ან ოჯახური ცხოვრებისათვის. თავისუფლება მნიშვნელოვანია, რათა თქვენი მიდგომა საქმეს მიუსადაგოთ. ასევე გამოწვევა, რომლისგანაც პიროვნული მიღწევის შეგრძნება გაუფლებათ.

კოლექტივისტები სამსახურში კარგ პირობებთან ხშირად ტრენინგებს აიგივებენ, სათანადო ფიზიკურ პირობებს და იმედოვნებენ, რომ თავიანთ უნარებს ბოლომდე გამოავლენენ.

ძნელი მისახვედრი არაა, რატომ არის პირადი დრო, თავისუფლება და პირადი გამოწვევა ინდივიდუალისტისათვის მნიშვნელოვანი. ეს ხაზს გაუსვამს პერსონალის ორგანიზაციისაგან დამოუკიდებლობის ხარისხს. საპირისპირო პოლუსის სამუშაო მიზნები – ტრენინგი, ფიზიკური პირობები და სამუშაოზე უნარების გამოვლენა – მიუთითებს რას აკეთებს ორგანიზაცია თანამშრომლისთვის. ეს მიანიშნებს თანამშრომლების ორგანიზაციით განსაზღვრულობაზე.

ინდივიდუალისტურ კულტურებში ახალგაზრდებში ფასობს სხვების მიმართ ტოლერანტობა, სხვაბთან ჰარმონია, არაკონკურენტულობა,² ახლო, პირადი მეგობრები, არსებული მდგომარებით, პოზიციით კმაყოფილება, სხვებთან სოლიდარობა, კონსერვატიულობა.

კოლექტივისტურ კულტურებში ახალგაზრდებისათვის უმთავრესია მშობლების პატივისცემა, მორჩილება, ფინანსური დახმარება და წინაპრების თაყვანისცემა, ქალების უმანკობა, პატრიოტიზმი. კოლექტივისტურ საზოგადოებებში დამეგობრების საჭიროება არ არსებობს. ოჯახი ან ჯგუფი ადამიანისთვის მეგობრებს ავტომატურად განსაზღვრავს.

ნიშანდობლივია, რომ ძალაუფლებრივ დისტანციასა და კოლექტივიზმს შორის არსებობს კორელაცია. კულტურებში, სადაც ხალხი შიდა ჯგუფებზეა მიჯაჭვული, როგორც წესი, ძალაუფლების მქონე ადამიანებზეც არიან დამოკიდებული. დიდი ოჯახების უმრავლესობას პატრიარქალური სტრუქტურა აქვს. მორალურ ავტორიტეტს ოჯახის თავი წარმოადგენს. კულტურებში კი, სადაც შიდა ჯგუფისგან დისტანცირებული

¹ ნუკლეანური ოჯახი სოციოლოგიაში განიმარტება, როგორც მხოლოდ მშობლებისა და ერთი შვილის, ან რამდენიმე შვილისგან შემდგარი.

² არაკონკურენტულობას, რომელსაც პლატონი თავის ნაშრომებში „იზოთიმიად“ მოიხსენებდა ფრენსის ფუკუიამამ, რომელმაც თავის ნაშრომში სპეციალური თავი – „თიმოსის აღზევება და დაცემა“ – მიუძღვნა (ფუკუიამა, 1999: 192-202).

არიან, ძალაუფლების მქონე პერსონებითაც ნაკლებად განისაზღვრებიან. საქმე იმაში კი არ არის ადამიანებს სხვების რა მართებთ, არამედ რა მართებთ საკუთარი თავის, რაშიც მდგომარეობს ინდივიდუალიზმის სტრატეგიციზირების არსი.

კოლექტივისტურ საზოგადოებებში სხვებთან პირდაპირი კონფრონტაცია ესმით, როგორც საჩოთირო და უხამსი საქციელი. სიტყვა „არა“ იშვიათად გამოიყენება. მოთხოვნის უარყოფის შერბილებული ფორმებია „შეიძლება სწორი იყოთ“ ან „ამაზე ვიფიქრებთ“. იმავე განწყობით ნათქვამი „დიახ“ ყოველთვის დათანხმებას არ ნიშნავს. უბრალოდ ამგვარად ცდილობენ კომუნიკაციის ხაზის შენარჩუნებას.

ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებში ოჯახში ბავშვს ასწავლიან (მიუხედავად გარკვეულ შემთხვევებში მისი სენსიტიურობისა) მუდამ სიმართლის თქმას. გ. ჰოპსტედე აღწერს ინდონეზიაში მრევლის მიერ ცნობილი ბიბლიური თქმულების თავისებურ, არასწორ ინტერპრეტაციას (ჰოპსტედე, 2011: 85). თქმულების თანახმად, კაცს ყავდა ორი ვაჟი. ერთხელ მამამ ვაჟებს ვენახში მუშაობა სთხოვა. პირველისგან უარი მიიღო, მეორისაგან თანხმობა. სინამდვილეში კი ვენახში სწორედ პირველმა ვაჟმა იმუშავა. ბიბლიის თანახმად, მამის ნება პირველმა ვაჟმა შეასრულა. ინდონეზიელებმა კი, საქციელი მეორე ვაჟს მოუწონეს, რომელიც მამას სიტყვიერად არ შეენინაალმდეგა და ფორმალური ჰარმონია შეინარჩუნა. იმუშავა თუ არა მან ვენახში, მათთვის ფაქტიურად მნიშვნელოვანი არც იყო.

კოლექტივისტურ ოჯახში ბავშვები სწავლობენ მუდამ მისდიონ სხვების აზრს. არ რჩება სივრცე საკუთარი შეხედულებისთვის. მას ჯგუფი განსაზღვრავს. თუკი ახალი საკითხი წამოიჭრა და მასზე არ შეჯერებულან, ოჯახური თათბირის საჭიროებას ხედავენ. თუ ბავშვი მუდმივად ჯგუფის სანინაალმდეგო მოსაზრებებს გამოთქვამს, მას ზნეს უწუნებენ. ინდივიდუალისტური ოჯახი კი მოელის და ხელს უწყობს ბავშვში საკუთარი შეხედულებების ფორმირებას.

ნიდერლანდებსა და რიგ სხვა ჩრდილოევროპულ ქვეყანაში სახელმწიფო თავის თავზე იღებს სტუდენტების ხარჯების სოლიდურ ნაწილს. 1980-იანი წლების შემდგომ, სისტემა ისე შეიცვალა, რომ განათლებისთვის განკუთვნილ ფულს უშუალოდ სტუდენტებს ურიცხავენ და არა მათ მშობლებს, რითაც სტუდენტების დამოუკიდებლობის ხარისხი იზრდება. 18 წლიდან გოგონები და ბიჭები დამოუკიდებლ ეკონომიკურ აქტორებად ითვლებიან. სახელმწიფო სუფსიდირების გარეშეც, ისინი ნაკლებად არიან მიჯაჭვული მშობლებზე და საერთოდ არ არიან დამოკიდებული გარე ნათესავებზე.

კოლექტივისტურ საზოგადოებაში ოჯახური მოვალეობები მხოლოდ ფინანსური კი არაა, რიტუალურ ხასიათსაც ატარებს. ოჯახური თავყრილობები, როგორიცაა ნათლობა, ქორწილი და განსაკუთრებით

დაკრძალვა, უაღრესად მნიშვნელოვნად ითვლება და აუცილებელია მათზე დასწრება.

კოლექტივისტური ყაიდის ქვეყნებში მიღებულია სტუმრობა წინასწარი გაფრთხილების გარეშე. მიუხედავად იმისა, რომ დღესდღეობით მსოფლიოს ყველა კუთხეში ტელეფონზე ხელი მიყრუებულ სოფლებშიც მიუწვდებათ, ასეთი ზარის აუცილებლობას ვერ ხედავენ. მაგალითად, ინდონეზიაში, აღმოსავლეთ აივას ტომში გაფრთხილების გარეშე სტუმრობა სწორედ რომ ნორმაა.

კოლექტივისტური ტიპის ოჯახში,¹ ჰარმონიასთან ერთად, სირცხვილის კონცეფციაც მნიშვნელოვანია. ინდივიდუალისტურ საზოგადოებას ხშირად დანაშაულის კულტურად აკვალიფიცირებენ. აქ საზოგადოების წესების დამრღვევს დანაშაულის გრძნობა ანუხებს, რისი საფუძველიც ინდივიდუალურად განვითარებული სინდისია, რომელიც შინაგანი პილოტის ფუნქციას ასრულებს. მისგან საპირისპიროდ, კოლექტივისტური საზოგადოება სირცხვილის კულტურაა. თუ მოცემული ჯგუფის წევრმა საზოგადოების წესები დაარღვია, მას დანაშაულის გამოაშკარავების შემთხვევაში შერცხვება. სირცხვილის ბუნება სოციალურია. დანაშაულის გამოაშკარავება სირცხვილის უფრო დიდი წყაროა, ვიდრე თავად დანაშაულის ფაქტი. დანაშაულის გრძნობა ასეთი არ არის. მას განიცდიან იმისდა მიუხედავად, ყავს თუ არა ჩადენილ უსაქციელობას მოწმენი.

ძირითადი განსხვავებები კოლექტივისტურ და ინდივიდუალისტურ საზოგადოებებს შორის ცხრილის სახით შემდეგნაირად გამოიყურება:

ზოგადი ნორმა და ოჯახი

<i>კოლექტივისტები</i>	<i>ინდივიდუალისტები</i>
ადამიანები დაბადებიდან ხვდებიან დიდ ოჯახებში ან სხვა დახურულ ჯგუფებში, რომლებიც მათ ერთგულების სანაცვლოდ იცავენ.	ყველა იზრდება იმ პრინციპით, რომ უნდა მოუაროს მხოლოდ საკუთარ თავს და უშუალოდ საკუთარ პატარა ოჯახს.
ბავშვები სწავლობენ, როგორ იფიქრონ ყველაფერზე „ჩვენ“-ის კონტექსტში.	ბავშვები სწავლობენ როგორ იფიქრონ ყველაფერზე „მე“-ს კონტექსტში.
ჰარმონია ყოველთვის უნდა იყოს შენარჩუნებული და უნდა ხდებოდეს პირდაპირი კონფლიქტებისაგან თავის არიდება.	საკუთარი აზრების გულწრფელად გამოთქმა პიროვნების პატიოსნების ნიშანია.

¹ კოლექტივისტური ტიპის ოჯახის კარგად გაგების საშუალებას გვაძლევს ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური საზოგადოებების კრიტიკრიუმების ცოდნა. პროფესორ ლალი სურმანიძის მონოგრაფია (**სურმანიძე, 2001**) მოცემული საკითხებით დაინტერესებულთათვის შესანიშნავი დამხმარე საშუალებაა.

მეგობრობა წინასწარ განსაზღვრულია.	მეგობრობა ნებაყოფლობითა და ხელშეწყობა სჭირდება.
რესურსები ნათესავებს უნდა გაუზიარო.	რესურსები ინდივიდუალური საკუთრებაა. ბავშვებისთვისაც კი.
ძირითადია მაღალი კონტექსტის მქონე კომუნიკაცია.	ძირითადია დაბალი კონტექსტის მქონე კომუნიკაცია.
საზოგადოების წესების დარღვევა ინვესს სირცხვილს და საკუთარი და ჯგუფის სახის დაკარგვას.	საზოგადოების წესების დარღვევა ინვესს დანაშაულის გრძობას და საკუთარი თავისადმი პატივისცემის დაკარგვას.
საცოლე უნდა იყოს ახალგაზრდა, გამრჯე და უმნიკვლო, საქმრო უნდა იყოს უფროსი.	პარტნოიორის მიმართ კრიტერიუმები არ არის წინასწარ განსაზღვრული.

როდესაც ვცდილობთ ფემინურობა გავმიჯნოთ მასკულინობისაგან, ბიოლოგიურ განსხვავებებზე არ ვაკეთებთ აქცენტს. მოსალოდნელია, ქალი მასკულინურად მოიქცეს, ხოლო მამაკაცი კი – ფემინურად. საზოგადოებას მასკულინური ენოდება, როდესაც ემოციური გენდერული როლები შემდეგნაირად არის დაყოფილი: კაცი ასტერიული, ძლიერი და მატერიალურ წარმატებაზე ორიენტირებული; ქალი მორიდებული, ნაზი და ცხოვრების ხარისხით დაინტერესებული. საზოგადოებას ფემინური ენოდება, როდესაც კაცი, ისევე როგორც ქალი, არის მორიდებული, ნაზი და ცხოვრების ხარისხით დაინტერესებული.

გ. ჰოპსტედეს მიერ ჩატარებული კვლევების შედეგად ფემინური კულტურის მატარებელი ქვეყნებია შვედეთი, ნორვეგია, ნიდერლანდები, დანია და, ნაწილობრივ, ფინეთიც (**ჰოპსტედე., 2011: 114-115**).

გენდერული როლების განსხვავება მხოლოდ მცირედაა ბიოლოგიურად განსაზღვრული. გენდერული როლების პატერნის სტაბილურობა თითქმის მთლიანად სოციალიზაციის ხარჯზე მიმდინარეობს. მაგალითად, ჰოლანდიურ ფემინურ კულტურაში ბავშვების სოციალიზაციისას სქესთა შორის განსხვავება შედარებით ნაკლებია.

როგორ გამოიყურება განსხვავებები ფემინურ და მასკულინურ საზოგადოებებში? ფემინურ კულტურებში მნიშვნელოვანია ურთიერთობები და ცხოვრების ხარისხი. კაციც და ქალიც მოკრძალებული უნდა იყვნენ. როგორც ქალი, ისევე კაცი, შეიძლება იყოს ნაზი და ფოკუსს აკეთებდეს ურთიერთობებზე. ოჯახში მშობლებს თანაბრად აქვთ შეხება ფაქტებთან და გრძნობებთან. ტირილი დაშვებული როგორც გოგოსთვის, ასევე ბიჭისთვის. თუმცა ჩხუბი ორივესათვის დაუშვებელია. ბიჭები და გოგონები არ თამაშობენ განსხვავებულად. შეყვარებული წყვილისგან განსხვავებული სტანდარტების მიდევნებას არავინ ითხოვს. ნორმაა, რომ ქმარმა შეყვარებულის სტატუსი უწინდებურად შეინარჩუნოს. მასკულინურ კულტურებში ყველაფერი სხვაგვარადაა. მნიშვნელოვანია

გამონვევა, შემოსავალი, აღიარება და წინსვლა. მამაკაცები, როგორც წესი უნდა იყვნენ მიმწოდნი, ამბიციური და ძლიერი. ქალები კი ნაზი და იზრუნონ ურთიერთობებზე. ოჯახში მამას შეხება აქვს ფაქტებთან, დედას გრძნობებთან. გოგონები ტირიან, ბიჭები არა. ბიჭები თამაშობენ, რათა აჯობონ ვინმეს, გოგონები კი ძირითადად იმისთვის, რომ ერთად იყვნენ. საცოლე უნდა იყოს უმნიშვნელო და გამრჯე, საქმრო კი არა. იდეალური ქმარი წარმოუდგენიათ ჯანსაღი, შეძლებული და გამგები. მისგან განსხვავებით შეყვარებული კი – სახალისო.

მასკულიზური კულტურის ქვეყნებში, ტრადიციული საზოგადოებების დარად, გაუთხოვარი ქალი არის იშვიათობა და ის ძალზე ხშირად დისკრიმინირებულია. ფემინური კულტურის ქვეყნებში ქალის სიმარტოვეში უცნაურს ვერაფერს ხედავენ. თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებებში მცხოვრებ ქალებს, ცოლის და დისახლისის გარდა, სოციალური როლის არჩევის უფრო დიდი ასორტიმენტი აქვთ.¹

არასწორი იქნება, თუკი ფემინურობას ფემინიზმს დავუკავშირებთ. ფემინიზმი ხომ იდეოლოგიაა, რომლის მიზანი საზოგადოებაში ქალის როლის შეცვლაა. ზოგიერთ ქვეყანაში შესაძლოა ფემინიზმის მასკულიზურ გამოვლინებასაც კი წავანყდეთ.

ამა თუ იმ ქვეყნის პოზიცია, მასკულიზობა/ფემინურობის განზომილებიდან გამომდინარე, სექსუალური ქცევის ნორმებზეც ახდენს ზეგავლენას. მასკულიზურ ქვეყნებში კაცებისა და ქალებისათვის განსხვავებული სტანდარტები მოქმედებს. კაცი მუდამ სუბიექტია, ხოლო ქალი – ობიექტი. შეიძლება ვილაპარაკოთ პატარძლის უმნიშვნელობის ორმაგი სტანდარტის მორალზე, რადგან მამაკაცებს, როგორც წესი, უმნიშვნელობა აღარ მოეთხოვებათ. ეს ფილმებსა და ფოტოებში გამოსახული სიშიშვლის ნორმებზეც აისახება. შიშველი მამაკაცის ჩვენების ტაბუ ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე – შიშველი ქალისა. ფემინურ კულტურებში ორივე სქესისთვის მსგავსი სტანდარტი მოქმედებს, თანაბრად მკაცრი, ან სულაც თავისუფალი. ასევე არ არსებობს პირდაპირი კავშირი სიშიშვლესა და სექსუალობას შორის. მასკულიზურ კულტურაში სექსს ტაბუ მეტად ადევს, ვიდრე ეს ფემინურშია, რაც შიშზე მიმართულ კამპანიაშიც აისახება (მასკულიზურ ქვეყნებში მსგავსი კამპანიის წარმოებისას მკაცრად აკონტროლებენ რისი თქმა შეიძლება და რისი არა). პარადოქსია, მაგრამ, ტაბუს გამო, აქ სექსი უფრო მაცდურად გამოიყურება და ტელევიზიით უფრო მეტი იმპლიციტური სექსუალური სიმბოლიკა ტრანსლირდება. ორმაგი სტანდარტები სექსუალურ ქცევას შემდეგნაირად უსვამს ხაზს – კაცებისათვის ეს „ქულების დაწერა“, ქალებისათვის კი – ექსპლუატაციის გრძნობა. რაც შეეხება ერთსტანდარტიან ფემინურ სა-

¹ თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებაში ოჯახის და პირადი ცხოვრების სტრუქტურის ცვლილებები განხილული გვაქვს ჩვენს მონოგრაფიაში (**კორტავა, 2016**). მოცემულ საკითხებთან დაკავშირებით ამოსავალი იყო ბრიტანელი სოციოლოგის ენტონი გიდენსის მოსაზრებები (**გიდენსი, 2011: 160-172**).

ზოგადეობას, აქ ყურადღება მხოლოდ ორი ადამიანის ურთიერთობაზე გამახვილებული.

განათლებას რაც შეეხება, ფემინურ კულტურებში ნორმად „საშუალო სტუდენტია“ მიჩნეული. მასკულინური კულტურები კი წინ „საუკეთესო სტუდენტს“ წამოწევენ. მაგალითად, ჰოლანდიაში, როგორც ამას ამბობს გ. ჰოპსტედე, მოსალოდნელია ასეთი სტუდენტი მასხრადაც აიგდონ (**ჰოპსტედე., 2011: 129**). ეს განსხვავება საკლასო ოთახის ქცევაშიც ჩანს. მასკულინურ კულტურაში სტუდენტები ცდილობენ საკუთარი თავი წარმოაჩინონ და ერთმანეთს ღიად ეჯიბრებიან. ფემინურ კულტურებში ასტერიულ ქცევასა და წარმატების მიღწევის თავგანწირულ მცდელობებს კიცხავენ. მათი წარმოდგენებით წარმატებულობა ამკარად არ უნდა გამოჩნდეს. მასკულინურ კულტურაში, სკოლაში წარუმატებლობა კატასტროფის ტოლფასია. იაპონიისა და გერმანიის მსგავს ძლიერ მასკულინურ ქვეყნებში ხშირად წერენ სტუდენტზე, რომელმაც გამოცდაზე ჩაჭრის შემდგომ თავი მოიკლა.

ძირითადი განსხვავება ფემინურ და მასკულინურ საზოგადოებებს შორის, როცა საქმე ეხება განათლებასა და მომხმარებლის ქცევას, ასეთია:

ფემინურ კულტურაში, როგორც უკვე ავლინებთ, საშუალო მოსწრების სტუდენტი ნორმაა. სუსტ სტუდენტს ნახალისების მიზნით აქებენ. წარმატებულის უფრო მეტ შურთ. სკოლაში ჩაჭრა მცირე მნიშვნელობის ინციდენტია. ბავშვები აგრესიულად არ სოციალიზირდებიან. სტუდენტები თავიანთ მოსწრებას გადაჭარბებულად არ აფასებენ, რის შესაბამისადაც მციდრება ეგო. დასაფასებელია მასწავლებლის მეგობრულობა. სამსახურის არჩევა ეფუძნება ინდივიდის შინაგან ინტერესებს. ქალები და კაცები ერთსა და იმავე საგნებს სწავლობენ, თანაბრად ზრუნავენ მცირეწლოვან ბავშვებზე. ხშირად წყვილს საერთო ავტომობილი ყავს. უფრო მეტ საყოფაცხოვრებო პროდუქტს შეიძენენ და კითხულობენ ასევე უფრო მეტ მხატვრულ ლიტერატურას. საუბარი როგორც წესი რაპორტულია.

მასკულინურ კულტურებში განსხვავებული რეალობაა. ნორმაა საუკეთესო სტუდენტი. წარმატებულ სტუდენტს აქებენ. კლასში კონკურენციაა. სტუდენტები (მოსწავლეები) ცდილობენ მიაღწიონ წარმატებას. სკოლაში საგნის ჩაგდება კატასტროფაა. ბავშვების აგრესია მისაღებია. სტუდენტებს თავიანთ მიღწევებზე გადაჭარბებული წარმოდგენა აქვთ, რის შესაბამისადაც აღენიშნებათ ეგოს ზრდა. დასაფასებელია მასწავლებლის ჭკუა.¹ სამსახურის შერჩევა კარიერულ შესაძლებლობებზე დამოკიდებული. ქალები და კაცები განსხვავებულ საგნებს სწავლობენ. მცირეწლოვან ბავშვებზე მხოლოდ დედები ზრუნავენ. ქალები შეიძენენ საკვებ პროდუქტებს, მამაკაცები – ტექნიკას; წყვილს, როგორც

¹ სასკოლო და საუნივერსიტეტო განათლების ზოგადი კრიტერიუმები, მოსწავლეთა და სტუდენტთა რეალობაში გავრცელებული პატერნები, ინტელექტის განპირობებულობა სოციალური წარმომავლობით და აღზრდის თავისებურებები უფრო ღრმად ენ. გიდენსმა განიხილა (**გიდენსი, 2011: 461-498**).

ნესი, ორი მანქანა ესაჭიროება; იყიდება ძირითადად სტატუსის შესატყვისი პროდუქცია; კითხულობენ დოკუმენტურ ლიტერატურას; საუბარი არის რეპორტული.

კონფლიქტის გადაჭრის გზებზე პირდაპირ გავლენას ახდენს მასკულინობა-ფემინურობის განზომილება. შეერთებულ შტატებსა და სხვა მასკულინურ ქვეყნებში, როგორცაა ირლანდია და ბრიტანეთი, არსებობს მოსაზრება, რომ კონფლიქტი აშკარა დაპირისპირებით უნდა გადაწყდეს და გაიმარჯვოს საუკეთესომ. ამიტომაც, როგორც ნესი, მენეჯმენტი პროფკავშირებთან ურთიერთობას ერიდება და თავად პროფკავშირების ქცევა ამგვარ დამოკიდებულებას ამართლებს.¹

ნიდერლანდების, შვედეთისა და დანიის მსგავს ფემინურ ქვეყნებში კონფლიქტის გადაჭრა მოლაპარაკებით ურჩევნიათ. საფრანგეთში ხშირია ხოლმე ვერბალური შეურაცხყოფა დამსაქმებელსა და პროფკავშირებს შორის. მაგრამ კონფლიქტს მუდამ აბალანსებს „ფრანგული ზომიერების“ გრძნობა. ამიტომაც მხარეები თანამშრომლობენ და თანხმდებიან. მასკულინურ ქვეყნებში ორგანიზაციები ყურადღებას ამახვილებენ მოღვაწეობის შედეგებზე და აჯილდოვებენ თანამშრომლებს პრინციპით „კბილი კბილის წილ“. ფემინურ ქვეყნაში ორგანიზაცია პერსონალს აჯილდოვებს თანაბრობის პრინციპით ითვლისწინებს რა თითოეულის საჭიროებას.

იდეა, რომ ყველაფერი პატარა ლამაზია, ფემინური ღირებულებაა. გ. ჰოპსტედეს მიერ ჩატარებული კვლევის ფარგლებში გამოიკვეთა, რომ მსხვილ ორგანიზაციებში მუშაობის მზარდი სურვილი მასკულონობითაა განპირობებული (**ჰოპსტედე, 2011: 134**). მასკულინურ კულტურაში საზოგადოების ეთოსი ასეთია: „იცხოვრე, რომ იმუშაო!“; ფემინურ კულტურაში კი: „იმუშავე, რომ იცხოვრო!“.

1977 წელს ევროკავშირში ჩატარებული გამოკვლევა (**ჰოპსტედე, 2011: 135**) შემდეგ კითხვას მოიცავდა: „თუ ეკონომიკური სიტუაცია ისე გამუფობესდება, რომ ცხოვრების სტანდარტმა აინია, რომელს მიიჩნევდით უკეთესად შემდეგი ორი ვარიანტიდან – ხელფასის გაზრდას (დღეში იმდენივე სამუშაოსათით) თუ სამუშაო საათების შემცირებას (იმავე ხელფასით)“. არჩევანი იყო განსხვავებული: ხელფასის გაზრდის სურვილს ირლანდიელთა 62%, საათების შემცირებას ნიდერლანდელების 64% მიემხრო. ნიდერლანდელების არჩევანი განაპირობა არა იმდენად ეროვნულმა სიმდიდრემ, რამდენადაც ფემინურმა ღირებულებებმა. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ, ოლონდ პირუკუ ირლანდიელებზე.

გ. ჰოპსტედეს კვლევებიდან გამომდინარე ტრადიციულ საზოგა-

¹ პროფკავშირები ამერიკაში ძლიერი ძალაა. ნ. სმელზერის შენიშვნით, პროფკავშირები ხშირად აფინანსებენ პოლიტიკურ მოქმედებათა კომიტეტებს და კონგრესის ზენოლით აკანონებენ არცთუ სამართლიან წესებს. მაგალითად, ასეთი იყო გემთმშენებლობაში ფიქსირებული ფასების შესახებ კანონის მიღება (**Смелзер, 1994: 521**).

დოებებში (აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში, კავკასიაში) ფემინური კულტურა, შესაბამისად ფემინური ღირებულებები ფეხს ვერ იკიდებს ეკონომიკური ჩამორჩენილობის გამო (**ჰოპსტედე., 2011: 140**). ფემინურობასა და მასკულინობას შორის არსებული განსხვავებები დიდ როლს თამაშობენ აზიის ისეთ მწავავე პრობლემაშიც, როგორცაა გოგონების დაბადების პრევენცია. 2000 წელს აზიაში 100 მილიონით ნაკლები ქალი დაიბადა, ვიდრე ნორმალური შობადობის პირობებში იყო მოსალოდნელი. დემოგრაფიულმა დისბალანსმა ამ რეგიონში შესაძლოა, მომავალში მასკულინური ღირებულებების ბუმი გამოიწვიოს, რაც არცთუ სახარბიელოა (**ჰოპსტედე., 2011: 150**).

ეკონომიკური სისტემის „რენესანსი“, საშუალო კლასის გაფართოება, დემოგრაფიული ბალანსის დაცვა (ქალთა შობადობის პრევენციის აღკვეთით) – ეს ის ამოცანებია, რომლებიც წარმატებით უნდა გადაიჭრას ფემინურობის ინდექსის გასაზრდელად. „სიუხვის, საყოველთაო კეთილდღეობის საზოგადოებაში“ (ფრაზის ავტორია ცნობილი ეკონომისტი ჯონ კენეტ გელბრეიტი (*John Kenneth Galbraith, 1908-2006*)) ხომ თავისთავად მრავლდება ინდივიდუალისტური ღირებულებები და ფეხს იკიდებს ფემინური კულტურა, რაც პირდაპირ აისახება დემოკრატიის ხარისხზე. და ბოლოს, ჰოლანდიელი მკვლევარის, გირტ ჰოპსტედეს მიერ წარმოდგენილი ფაქტები, რომლებიც მოცემული სტატიის მსჯელობის საგანი გახდა კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ მარქსისტული ბაზისისა და ზედნაშენის მიმართება საფუძველს არაა მოკლებული.

ბიბლიოგრაფია:

- *ბიდენსი, 2011 – გიდენსი ენტონი.* სოციოლოგია. *სახელმძღვანელო.* ინგლისურიდან თარგმნეს თ. გოგორიშვილმა, ნ. დონაძემ, ც. ხინთიბიძემ. თბ., 2011;
- *კორტაპა, 2016 – კორტაპა შორენა.* პოსტმოდერნიზმი და თანამედროვეობა. თბ., 2016;
- *სურმანიძე, 2001 – სურმანიძე ლალი.* ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური საზოგადოებები. თბ., 2001;
- *ფუჟუიამა, 1999 – ფუჟუიამა ფრენსის.* ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი. ინგლისურიდან თარგმნა ზ. ჭილაძემ. თბ., 1999;
- *ჰოპსტედე., 2011 – ჰოპსტედე გირტ, ჰოპსტედე გერტ იან.* კულტურები და ორგანიზაციები. გონების პროგრამული უზრუნველყოფა. თბ., 2011;
- *СМЕЛЗЕР, 1994 – Смельзер Нейл.* Социология. *Перевод с английского.* Научный редактор на русском языке профессор В. А. Ядов. М., 1994 (ელ. ვერსია: http://sdo.institutemvd.by/file.php/73/Soc_faily/smelzer_sociologiya_1994.pdf).

SHORENA KORTAVA¹

FEMININE AND MASCULINE CULTURES

Masculine and feminine cultures are analyzed in the article. In addition, individualism and collectivism are elaborated. They are directly linked with the reasons of the society being open and closed. The measuring indicators include family, work, education and human relations. The priority of individualistic communities and the link of feminine gender with high-cultural traditions are revealed in every aspect. Democracy depends not only on political systems, but it is closely connected with culture and economy. Therefore, unfortunately the rise of feminine culture is not expected in poor countries. Based on social researches the comparative analysis of cultures considers Scandinavian countries to be the most advanced. According to their standard of living, the basis and dichotomy of superstructure by Marx is considered being actual. The article is based on the culturology work and comparative analysis by Dutch scientist Geert (Gerard Hendrik) Hofstede.

¹ *Shorena Kortava* – PhD in Sociology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ლია სვანიძე¹

ფსიქოლოგიის სწავლებისა და კვლევის ხედვა

ფსიქოლოგია, რომელიც შეისწავლის ფსიქიკურ მოვლენათა კანონზომიერებებს, ფსიქიკის, როგორც ცხოველმოქმედების განსაკუთრებული ფორმის განვითარებასა და ფუნქციონირებას, შეისწავლის ადამიანის შინაგან სულიერ სამყაროს, მისი ფსიქიკის განუმეორებელ აგებულებას, გვიჩვენებს ადამიანის ფსიქიკის უნიკალურ შესაძლებლობებს გარე სინამდვილის შემეცნებასა და გარდაქმნაში, მის ყველა სულიერ ფენომენს, როგორც ცნობიერს, ისე არაცნობიერს, საზოგადოების სულ უფრო და უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს. ფსიქოლოგია მონოდებულია მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს ჰუმანისტური მიმართულების უზრუნველყოფაში, მაღალი ღირებულებების ფორმირებაში.

ფსიქოლოგიის საფუძვლიანი ცოდნა აუცილებელია თითოეული ადამიანისათვის, მის ყოველდღიურ ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, ჩემი აზრით, ის, რომ ფსიქოლოგიური ცოდნის კომპლექსი წარმოდგენილი იყოს უმაღლესი განათლების მქონე თითოეული პიროვნების ცოდნის სისტემაში, ეს ეხება როგორც ზოგად ფსიქოლოგიას (ფსიქოლოგიის შესავალი), ისე გამოყენებითი ფსიქოლოგიის დარგებს – ეკონომიკურ ფსიქოლოგიას, იურიდიულ ფსიქოლოგიას, საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და მართვის ფსიქოლოგიას, სამედიცინო ფსიქოლოგიას, საქმიანი ურთიერთობების კულტურას, განვითარების ფსიქოლოგიას და სხვა ფსიქოლოგიურ დარგებს.

ფსიქოლოგია მხოლოდ გამზადებულ რეცეპტებს არ წარმოადგენს ცხოვრების ყოველი შემთხვევისათვის. იგი ემსახურება ადამიანს სიღრმისეულად გაერკვეს სამყაროს მრავალფეროვნებაში, შეძლოს მაღალეფექტურად განახორციელოს პროფესიული საქმიანობა, წარმატებულად იურთიერთოს სხვა ადამიანებთან, კარგი დამოკიდებულება დაამყაროს ოჯახში, უკონფლიქტო ჯანსაღი ურთიერთობა დაამყაროს სტუდენტებთან, რაც კარგად სწავლის საწინდარია.

¹ **ლია სვანიძე** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

დიპლომატიკაში და პოლიტიკაში ხომ ფსიქოლოგიის ღრმად ცოდნის გარეშე შეუძლებელია წარმატებული საქმიანობა.

ნებისმიერ საზოგადოებრივ-სოციალურ ინსტიტუტებში, ორგანიზაციებში მენეჯმენტის საფუძველს წარმოადგენს ფსიქოლოგია. პროფესიონალი მენეჯერი არა სპონტანურად, არამედ ფსიქოლოგიის ძირფესვიანად ცოდნის საფუძველზე წყვეტს ყველაზე რთულ პრობლემებს და სანაქებოდ აწესრიგებს პიროვნებათა შორის ურთიერთობებს (**სვანიძე, 2012: 128-139**).

თუ ადამიანმა კარგად იცის აზროვნების, წარმოსახვის, მეხსიერების, ტემპერამენტის, გრძნობა-ემოციებისა და სხვა ფსიქიკური მოვლენების კანონზომიერებები, იგი მოსწრებულად გაივლის ცხოვრების ურთულეს ლაბირინთებში. ასეთი ადამიანები ადვილად ფლობენ საკუთარ თავს და პოზიტიურად აღიქვამენ სინამდვილეს, მათ შეუძლიათ ასწავლონ გარშემომყოფთ ურთულესი სიტუაციიდან უმტკივნეულოდ გამოსვლის გზები და სიტუაციის გაკონტროლება, პიროვნებათა შორის ურთიერთობის ცოდნით წესრიგი დაამყარონ ნებისმიერ აუდიტორიაში.

საუნივერსიტეტო ფსიქოლოგიური განათლების კონცეფცია სთავაზობს იმათ, ვისაც ეს ხელეწიფება, ფსიქოლოგიის მიმართულების გაძლიერებას, მისი მნიშვნელობის წინ წამოწევის, ამით მხოლოდ მოიგებს ნებისმიერი უნივერსიტეტი. როგორც ჟან პიაჟემ ბრძანა, „ფსიქოლოგია არის მეცნიერებათა გალაქტიკის ლერძი“. მართლაც, ნებისმიერი მეცნიერება შექმნილია ადამიანის ფსიქიკის წყალობით, რომელსაც შეისწავლის ფსიქოლოგია. ევროპის, ამერიკისა და აზიის ცნობილ უნივერსიტეტებში ფსიქოლოგიას პრივილეგირებული ადგილი უკავია.

ჩვენ სამაგალითოდ მოვიყვანთ 300-წლოვანი ისტორიის მქონე სანქტ-პეტერბურგის სახელმწიფო უნივერსიტეტს. მისი დაარსებიდანვე უდიდესი ყურადღება ექცეოდა ფსიქოლოგიას. ამჟამად ფსიქოლოგიის ფაკულტეტს აქვს 10 კათედრა, რაც უზრუნველყოფს ფსიქოლოგების მომზადებას 11 სპეციალიზაციით. სტუდენტთა სწავლა ხორციელდება სამ განყოფილებადაც – დღის, საღამოს და დაუსწრებელზე. დღის განყოფილებაზე ლებულობენ 100 სტუდენტს, საღამოს და დაუსწრებელ განყოფილებაზე 75-75 სტუდენტს. სწავლა მიმდინარეობს პროგრამით – „დიპლომირებული სპეციალისტი“ 5 წლის ვადით, ბაკალავრიატი 4 წლის ვადით და „მაგისტრი“ 2 წლის ვადით. საღამოს და დაუსწრებელ ფაკულტეტზე იგივე პროგრამით მიმდინარე სწავლება, მაგრამ 1 წლით მეტი დროით. ყოველწლიურად ხდება არა ფსიქოლოგიური განათლების მქონე 150 ადამიანის მიღება. მათთვის სწავლის ვადა შემცირებულია სამ წლამდე „დიპლომირებული სპეციალისტის“ პროგრამით.

ფაკულტეტის წამყვან კათედრად ითვლება „ზოგადი ფსიქოლოგიის“ კათედრა. ერთ-ერთი ძალზე სერიოზული კათედრა გახლავთ – „სოციალური ადაპტაციისა და პიროვნების ფსიქოლოგიური კორექციის

კათედრა“, სადაც კათედრის საძირკველს წარმოადგენს „იურიდიული ფსიქოლოგია“ (ძალიან ვწუხვართ, რომ 2012 წელს სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ხელმძღვანელობამ დისციპლინა „იურიდიული ფსიქოლოგია“ გადაულოცა იურისტებს, როგორც იურიდიული საგანი, რაც საქმის უცოდინრობის მაჩვენებელია!).

ფსიქოლოგიის კვლევისა და სწავლების კონცეფცია, მისი ჩვენეული ხედვა უფლებას მაძლევს ხაზგასმით აღვნიშნო შემდეგი: „ეკონომიკური ფსიქოლოგია“ და „იურიდიული ფსიქოლოგია“ აუცილებლად უნდა იყოს სპეციაგნები და არა არჩევითი დისციპლინები, თავისი არსიდან გამომდინარე.

„იურიდიული ფსიქოლოგია“ არის მეცნიერება კანონსაწინააღმდეგო ქცევაში, პროცესუალურ ქმედებაში და სასჯელის რეალიზაციის პროცესში გამოვლენილი და განვითარებული ფსიქიკური კანონზომიერებების შესახებ. იგი მოიცავს ფსიქიკურ მოვლენათა განსაკუთრებულ სამყაროს. ესაა მართლმსაჯულების პროცესში ჩართული პიროვნების ფსიქიკის თავისებურებანი და კანონზომიერებები. როგორც ვრწმუნდებით, იურიდიული ფსიქოლოგიის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია მართლმსაჯულების სფეროს გამართული საქმიანობა. ეს ჭეშმარიტება სრულიად გასაგები და მისაღები უნდა იყოს იურიდიულ სფეროში მოღვაწე ყველა პიროვნებისათვის.

იგივე შეიძლება ითქვას „ეკონომიკურ ფსიქოლოგიაზე“, მის კავშირზე ეკონომიკის სფეროსთან. ეკონომიკური პროცესების ფუნქციონირების პრაქტიკაში ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური და სოციალური კომპონენტები განუყოფელ ერთიანობაში იმყოფებიან და რომელიმე მათგანის გამოთიშვას დისონანსი შეაქვს სისტემაში. თითოეული მათგანის შესწავლა-შეცნობა, ამასთან ერთად, გულისხმობს მათი შინაგანი ურთიერთკავშირის გარკვევასა და შესატყვისი ერთიანი ინტეგრალური წარმოდგენის შექმნას, რის გარეშეც შეუძლებელია მთელი სისრულით გაირკვეს შრომითი საქმიანობის როგორც წმინდა ეკონომიკური, ისე წმინდა სოციალურ-ფსიქოლოგიური მხარეები.

„ეკონომიკური ფსიქოლოგია“ არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის ეკონომიკური პროცესების, ეკონომიკური მოვლენების და ეკონომიკური ურთიერთობების ფსიქიკური ასახვის კანონზომიერებებს. ბუნებრივია, „ეკონომიკური ფსიქოლოგიის“ გარეშე წარმატებული ვერ იქნება საზოგადოებრივი განვითარების ნებისმიერი ეკონომიკური სფერო (სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის სანაქებოდ უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული პრობლემა დადებითად არის გადაწყვეტილი).

მეცნიერების იმ დარგთა შორის, რომლებმაც თავისი სახელი უკვდავყვეს, ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი ფსიქოლოგიას უკავია, რომელმაც სრულად მოიცვა სამყაროსთან ადამიანის დამოკიდებულების

მრავალფეროვნება. ამ მეცნიერების მომავალი ბევრად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად ნაყოფიერი იქნება მისი კავშირი იურისტებთან, ეკონომისტებთან, მედიცინასთან, სოციოლოგიასთან და სხვა დარგებთან.

როდესაც ვეხებით ფსიქოლოგიის სწავლების და კვლევის კონცეფციას, საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის მდგომარეობა, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს ახლის ძიებას, არსებულის გაანალიზებას და გადამოწმებას. ფსიქოლოგს არ უნდა გამოეპაროს ის სიახლეები, რაც მოიპოვა ფსიქოლოგიურმა მეცნიერებამ, დაეყრდნოს სანდო, პროფესიონალ მკვლევართა კვლევის შედეგებს და საჭიროებისამებრ გამოიყენოს ისინი, ამავდროულად დაეუფლოს კვლევის ახალ ტექნოლოგიებს.

მეცნიერული კვლევა-ძიება თან უნდა ახლდეს ფსიქოლოგიის საქმიანობას (როგორც პრაქტიკულ, ისე თეორიულ საკითხებთან დაკავშირებით). კვლევის უამრავ მეთოდებს შორის, რომლებსაც მკვლევარები გვთავაზობენ, სასურველია შეირჩეს ისეთი ადვილად გამოსაყენებელი ტექნოლოგიები, რომლებიც ინფორმაციის მოპოვების და მისი ხარისხის, სანდოობის მიხედვით, მისი გამოყენების სიმარტივის მიხედვით, არაფრით ჩამოუვარდებიან კვლევის ურთულესი ტექნოლოგიებით მიღებულ ინფორმაციას, ანუ ჭკვიანმა მეცნიერმა, პედაგოგმა, რომელმაც ჰიპოთეზის სახით მაინც იცის, რას და რისთვის იკვლევს, შეიძლება გამოიყენოს აღნიშნული პრობლემის გადანწყვეტის ნებისმიერი მეთოდი.

როგორც ცნობილია, გენიალურმა ქართველმა ფსიქოლოგმა დიმიტრი უზნაძემ თავისი საკაცობრიო მნიშვნელობის განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორია კვლევის ხელმისაწვდომი, მოხდენილი და ეფექტური მეთოდით დაამტკიცა.

ჩვენს დროში ფსიქოლოგია წარმოდგენილია მეცნიერული ცოდნის მსოფლიო სისტემაში, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერება, რომელსაც აქვს განშტოებული კავშირები და საქმიანობის მოსაზღვრე სფეროები სოციალურ, ეკონომიკურ, სამედიცინო, ტექნიკურ და სხვა მეცნიერებებთან. ფსიქოლოგიის პრაქტიკული ამოცანები მიმართულია ადამიანის ყოფიერების ჰუმანიზაციისაკენ.

საქართველოში (და არა მხოლოდ საქართველოში) ქართველი ფსიქოლოგის მიერ ფსიქოლოგიის სწავლებისა და კვლევის ხედვა წარმოუდგენელია გენიალური ქართველი ფსიქოლოგის დიმიტრი უზნაძის განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის პირველ პლანზე წამოწევის გარეშე. მსოფლიო ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიის საგანძურში ოქროს ასოებით ჩაიწერა ქართული ფსიქოლოგიური სკოლა დიმიტრი უზნაძის განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორიის წყალობით.

განწყობის თეორიის სწავლება საქართველოს უმაღლეს სასწავლებელში უამრავი და მეტად საინტერესო პრობლემების ირგვლივ გაჩენილ

კითხვებზე გასცემს პასუხს. ამიტომ აღნიშნული თეორიით დაინტერესება და მასზე სრულყოფილი წარმოდგენის შექმნა, დიმიტრი უზნაძის განწყობის თეორიას, კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს და აამაღლებს ქართველი სტუდენტების – ბაკალავრების, მაგისტრანტების, დოქტორანტების განათლების ხარისხს.

ორიოდე სიტყვით უნდა აღინიშნოს ის უმნიშვნელოვანესი კატეგორიები, რომელიც არსებითად არის ჩართული განწყობის თეორიაში.

პიროვნების (სუბიექტის) კატეგორიასთან ერთად განწყობის თეორიაში დამუშავებულია ფსიქოლოგიის ისეთი ძირითადი კატეგორიებიც, როგორცაა ქცევა, ცნობიერება, არაცნობიერი. განწყობის თეორიაში სრულყოფილი, უნივერსალური ზოგადფსიქოლოგიური კონცეფცია ამ კატეგორიებს ერთიანი პრინციპიდან გამომდინარე განიხილავს. როგორ არის მასში წარმოდგენილი თუნდაც არაცნობიერის კატეგორია? არაცნობიერის სფერო განწყობის სფეროა – ესაა ამომავალი დებულება.

განწყობა ორგანიზმის ჩარჩოში მოქცეული სინამდვილეა, იგი სუბიექტის მდგომარეობაა და ცნობიერების ყოველგვარი შინაარსი მისი გამოვლენაა.

ქცევაში ჩართული სხეულებრივი და მოტორული პროცესები ცნობიერების შემეცნებით, ემოციურ და ვოლიტურ პროცესებთან ერთიანობით აღმოცენდება იმ არაცნობიერი საწყისიდან, რასაც განწყობა ეწოდება. თვით განწყობა კი თავისებური ფსიქიკური ფენომენია.

როდესაც სუბიექტზე სინამდვილე მოქმედებს, განწყობა, როგორც მთლიანი, პასუხობს მას, იგი წინ უსწრებს ფსიქო- და ფიზიოლოგიურს და მათზე არ დაიყვანება. განწყობა მოთხოვნილების ფონზე გარემოს, სიტუაციის ზემოქმედებას ასახავს.

დ. უზნაძის თქმით, განწყობა სუბიექტში გადმოსული ობიექტური ვითარებაა. მასში წინასწარ არის მომზადებული ისეთი ქცევა, რომელიც სუბიექტისათვის საჭიროცაა და შესაძლებელიც.

განწყობის ფსიქოლოგიაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქიკური აქტივობის პროგნოზირებას. განწყობიდან ქცევის წინასწარმეტყველების შესაძლებლობა ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია.

უნდა აღინიშნოს, რომ განწყობის ფსიქოლოგია არის დეტერმინისტული ფსიქოლოგია. განწყობის თეორიის მიხედვით, ქცევის არცერთი რგოლი არ უნდა იყოს ამოვარდნილი მიზეზობრივი ჯაჭვიდან.

უნდა აღინიშნოს, რომ დ. უზნაძის სკოლაში ყოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ფსიქოლოგიის სხვადასხვა მიმდინარეობების შესწავლას და კრიტიკულ ანალიზს.

განწყობის ზოგადფსიქოლოგიურმა თეორიამ ჩამოყალიბების და სრულყოფის ხანგრძლივი და რთული გზა გაიარა. თვით დ. უზნაძეს მუდამ შეჰქონდა ცვლილებები და დაზუსტებები თავის სისტემაში, სხვადასხვა დროს იგი არაერთი ახალი დებულებით და მონაცემით შეივსო.

ეს ტენდენცია შემდგომშიც შენარჩუნდა. განწყობის ფსიქოლოგიის მრავალი ასპექტი ღრმად იქნა დამუშავებული და განვითარებული მის მიერ დაფუძნებული სკოლის სხვადასხვა თაობების მკვლევართა მიერ. ბევრი ცნობილი ფსიქოლოგი მოღვაწეობდა და მოღვაწეობს ფსიქოლოგიური მეცნიერების უმნიშვნელოვანეს პრობლემებზე.

ფსიქოლოგთა საუკეთესო პლეადა დაუღალავად ეწევა ფსიქოლოგიური მეცნიერების სწავლებისა და კვლევის საპატიო, ურთულეს საქმიანობას.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მყარად მოიკიდა ფეხი ფსიქოლოგიური მეცნიერების სწავლებამ და კვლევითმა საქმიანობამ. მრავალმა აბიტურიენტმა შემოაღო უნივერსიტეტის კარი სწავლის გასაგრძელებლად ფსიქოლოგიის მიმართულებით.

სიამაყით შეიძლება აღინიშნოს, რომ ფსიქოლოგიის მიმართულების სტუდენტები ერთ-ერთ წარჩინებულ სტუდენტთა ნაკადს წარმოადგენენ. ისინი დიდი ინტერესით და წარმატებით ეუფლებიან ფსიქოლოგიური მეცნიერების სხვადასხვა დარგებს. გაიხსნა ფსიქოლოგთა კლუბი, რომლის წევრებიც ბევრ სასარგებლო საქმეს აკეთებენ.

თვით ფსიქოლოგიის მიმართულება გამოირჩევა თავისი წარმატებით და გამართული საქმიანობით.

არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ერთი გულდასაწყვეტი გარემოება: ფსიქოლოგიის მიმართულებისათვის (ფაკულტეტის ყველა მიმართულებისგან განსხვავებით) არცერთი სრული პროფესორის შტატი არ გაიმეტეს (სრულიად გაუგებარი მიზეზის გამო!).

ფსიქოლოგიის ცოდნა შესაძლებლობას აძლევს ადამიანს მაქსიმალურად გამოავლინოს თავისი უნარები და სწორი გზით წარმართოს თავისი ცხოვრება. ადამიანს ცხოვრება იმასვე უბრუნებს, – ბრძანა ციცერონმა, – რასაც თვითონ ადამიანი სთავაზობს საკუთარ ცხოვრებას, რასაც მისი სასწაულებრივმოქმედი ფსიქიკა (ჯანსაღი ფსიქიკა) უმტკივნეულოდ ახერხებს, ოღონდ გვახსოვდეს სოკრატეს დევიზი „შეიცან თავი შენი“. ამ დევიზის ხორცშესხმა ხდება ცნობიერების მეშვეობით, რაც ფსიქიკის განვითარების უმაღლეს ფორმას წარმოადგენს და რომელიც მხოლოდ ადამიანისათვის არის დამახასიათებელი. როდესაც რაიმეს ცნობიერად ვაკეთებთ, მაშინ მასზე დაკვირვება, თუ რა მდგომარეობაშია ჩვენი ცნობიერება, ნიშნავს თვითცნობიერებას ანუ თვითკონტროლს, თვითკრიტიკას, რაც გვეხმარება საკუთარი თავის შეცნობაში. ჩვენი ქცევის თუ აზროვნების განსჯა-განხილვას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ჩვენი შემდგომი მოქმედების უკეთესად წარმართვისათვის. „ვინ ვარ მე?“ – ეს არის თვითცნობიერების მთავარი საკითხი, იგი ჩვენ გვეხმარება შევიცნოთ საკუთარი თავი, ამაში კი გვეხმარება ფსიქოლოგიის ცოდნა, რომელიც სწავლობს ფსიქიკურ მოვლენათა კანონზომიერებებს და რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გაცილებით ფართოა, ვიდრე ცნობიერე-

ბა. ცხოვრების პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ თვითცნობიერება რჩეულთა ხვედრია. ვისაც თვითცნობიერება საკუთარი ცხოვრების წესად უქცევია, ბრძენს უწოდებენ, ანუ ჭკვიან ადამიანად მოიხსენიებენ, რომელსაც გონებით შეუძლია სირთულეში გარკვევა და მათი გადალახვის რეალური გზების პოვნა.

ბიბლიოგრაფია:

- *სვანიძე, 2012* – სვანიძე ლია. მენეჯმენტის ფსიქოლოგიის ძირითადი პრინციპები, – ჟურნ.: „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“. №18, 2012.

LIA SVANIDZE¹

APPROACH TO STUDY AND RESEARCH OF PSYCHOLOGY

Psychology, which studies regularities of psychic phenomena, psyche as the development and functioning of special form of life activity, studies the inward mental world of the human, inimitable mental structure, shows us unique possibilities of psyche in perception and transformation of external reality, all its spiritual phenomena, both conscious and unconscious, attracting more and more attention of society.

Proceeding from above mentioned, the author of article substantiates that fundamental knowledge of psychology is necessary for every human in his/her everyday life and activity. Author convincingly establishes the spheres of development of the society (number of which is too big), functioning of which is impossible without deep knowledge of psychology. We will mention only some of them: diplomacy, politics, management in all its dimensions, jurisprudence, economics, medicine, education and enlightenment, interrelations in all their diversity and many other areas. Author shows how successfully the psychology is studied in foreign countries and how endless are the possibilities given by knowledge of psychology. After comprehensive and thorough examination of this important issue the author offers us her own view according to which, the whole complex of psychological knowledge should be presented in the knowledge system of every Human with higher education.

¹ *Lia Svanidze* – PhD in Psychology, Associate Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

დაზმირ ჯოჯუა¹

**რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმი საქართველოში
(აფხაზეთსა და შიდა ქართლში).
მისი სტრუქტურები და მეთანხმები**

წინამდებარე სტატიის თემის მნიშვნელობა და აქტუალობა უმეტეს ნილად არის განპირობებული იმით, თუ რამდენად არის მნიშვნელოვანი და აქტუალური ოკუპაციის პრობლემა და დეოკუპაციის სტრატეგია როგორც თანამედროვე პერიოდის ქართულ პოლიტიკაში, ისევე, ზოგადად, ჩვენი საზოგადოების სოციალურ ცნობიერებაში.

პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, თანაც უაღრესად სამწუხარო, რომ რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომისა და მისი მთავარი შედეგის – საქართველოს ისტორიული რეგიონების ოკუპაციის – ანალიზური ჩარჩო მოქცეულია აზრთა ბუნებრივი სხვადასხვაობის ფარგლებში და ერთგვარი ინტერკონცეპტუალური აღქმის სიბრტყეზეა გადატანილი. აქ ერთმანეთის პირისპირ დგას ორი სააზროვნო სისტემა, აზროვნების ორი კონცეფცია: პირველი ამტკიცებს (და სრულიად სამართლიანად), რომ ომი დაიწყო რუსეთმა და მისი მთავარი შედეგიც – ოკუპაციაც – წინასწარ დაგეგმილი რუსული პოლიტიკისა და გეოსტრატეგიის პროდუქტია; მეორე კი ავითარებს მოსაზრებას, რომ ომი დაიწყო საქართველოს იმდროინდელმა ხელისუფლებამ და ომისშემდგომი ოკუპაციაც ამ ხელისუფლების გაუაზრებელი, არაპრაგმატული და პროვოკაციებზე ორიენტირებული კურსის შედეგია. ეს უკანასკნელი მოსაზრება, როგორც იტყვიან, არახალია, ძველია, ტყუპისცალივით წააგავს დროსა და სივრცეში ჩაკეტილ და პერიოდულად წამოწეულ პრორუსულ დისკურსებს. გავიხსენოთ: ნ. ჟორდანიას მთავრობის დადანაშაულება 1921 წლის თებერვალ-მარტის რუსეთ-საქართველოს ომის დაწყებაში და გ. ჩიჩერინის ცნობილი ფრაზა: „საქართველო საშინლად გათავხედდა“; კ. გ. მანერჰეიმის დადანაშაულება სსრკ-ფინეთის ომის დაწყებაში და ვ. მოლოტოვის სიტყვები, რომ „ჰელსინკთან კომპრომისი ვერ მოიძებნა

¹ **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ფინელების ხისტი პოზიციის გამო“; ჰაფიზულა ამინის „ექსტრემისტული და ვოლუნტარისტული პოლიტიკის“ დადანაშაულება ავღანეთის ომის დანწყებაში; კიევის „პოსტმაიდანური და ბანდერული რეჟიმის“ დადანაშაულება აღმოსავლეთ უკრაინის ამბებში და ა.შ. აზრის ამგვარი მიმართულება სრულიად ლოგიკურია გამარჯვებული მხარის ინტერესებით – არსებობს ცნობილი რომაული სენტენცია „ვაება დამარცხებულთ!“.

ეს სენტენცია, ალბათ, ჩვენ ამგვარად უნდა გავიგოთ: დამარცხებულთ არასოდეს აძლევენ ნებას დაივიწყონ, რომ მათ დამარცხება იგემეს ომში. მაგრამ სრულიად ალოგიკურია და გარკვეულ განცვიფრებასაც იწვევს ანალოგიური აზრის ტირაჟირება დამარცხებული ქვეყნის მოქალაქეების მხრიდან. ჩვენის აზრით, ეს ისეთი შემთხვევაა, როდესაც აზრის მიმართულება გონების სრული დაბნელებისა და ინტელექტუალური ობსკურანტიზმის ხაზებს უჩვენებს. როგორც იტყვიან, აზრის გამოთქმა ყოველთვის აზროვნებას არ ნიშნავს. ჰოდა, ზემოთხსენებული აზრის გამომთქმელები და მათი მიმდევრები ხშირად აპელირებენ სწორედ აზრთა სხვადასხვაობის აუცილებლობით, საჭირობოროტო პრობლემებზე (მათ შორის საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებაზე და დიპლომატიური დოქტრინის ხასიათზე) დისკუსიური ფორმატის თუ პლურალისტური „მოზაიკის“ მქონე დისკურსის უცილობელი მიზანდასახულობით. თუ არ ვცდებით, დისკურსოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის ჯონ როლსის მიერ შემოღებული ტერმინებია „პლურალიზმის ფაქტი“ და „ნონასწორობის ფორმულა“; ის ამტკიცებდა, რომ თუ არსებობს „ფაქტი“, აუცილებლად უნდა იყოს „კონტრაფაქტიც“; სწორედ მათი ერთდროული არსებობა უზრუნველყოფს დემოკრატიულ დიალოგს და ლიბერალურ დისკურსს. „ნონასწორობის ფორმულის“ მექანიკური გადმოტანა ჩვენთვის საინტერესო საკითხის ანალიტიკურ სიბრტყეზე ნიშნავს ძალიან მარტივი და ერთობ ტრივიალური „მოსაზრების“ კონსტატაციას – თუ არსებობს პროდასავლური ორიენტაცია (და ამ ორიენტაციის პლატფორმიდან დანახული აგვისტოს ომი და ომისშემდგომი ოკუპაცია), რატომ არ შეიძლება არსებობდეს, და უნდა არსებობდეს კიდევ, პრორუსეთული ორიენტაცია (და ამ ორიენტაციის პლატფორმიდან გააზრებული აგვისტოს ომი და „ოკუპაცია“). ეს „მოსაზრება“ წმინდა წყლის აბსურდია საქართველოს ფაქტობრივი მდგომარეობის კონტექსტში, და აი, რატომ: მენტალური პლურალიზმი და აზრთა სხვადასხვაობა მართლაც დისკურსოლოგიის ანბანური კომპონენტებია, მაგრამ დაუშვებელია მათზე ორიენტაცია, როდესაც დისკურსის შინაარსს ქმნიან მდგრადი და შეუქცევადი ქვეშარიტეტები ანუ ისეთი „ფაქტები“, რომლებიც თავისთავად არ საჭიროებენ „კონტრაფაქტებით“ განონასწორებას (ხომ არ შეიძლება, მაგალითად, გამოთქმა „ცა ცისფერია“ გავანონასწოროთ კონტრაფაქტიური გამოთქმით „ცა ყვითელია“ მხოლოდ და მხოლოდ იმისთვის, რომ ცის თვისებების შესახებ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობის დისკურსი შეიქმნას).

საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობით რუსეთი არის აგრესორი და ოკუპანტი სახელმწიფო. ამიტომ პრორუსეთული ორიენტაცია საგარეო-პოლიტიკური დისკურსის კომპონენტი და პროდასავლური ორიენტაციის კონტრაფაქტი კი არ არის, არამედ კოლაბორაციონიზმი და სამშობლოს ღალატი. საქართველოს მოქალაქეს შეიძლება ჰქონდეს ნებისმიერი საგარეო ორიენტაცია, თავისი შინაგანი მოთხოვნებიდან, გეოპოლიტიკური აზროვნებიდან და ფასეულობებიდან გამომდინარე, მაგრამ თანამედროვე კონკრეტულ-ისტორიულ ვითარებაში პრორუსეთული ორიენტაცია არის კოლაბორაციონიზმი და სახელმწიფოს ღალატი. ეს ისეთი მდგომარეობაა, როდესაც თვით რუსული ოკუპაციის ფაქტი თავისთავად აპრიორულად აქცევს პრორუსეთულ ორიენტაციას კოლაბორანტულ პოზიციად და ასე იქნება ეს ოკუპაციის განგრძობადობის მთელ პერიოდში. ღმერთმა გვაშოროს რუსული ოკუპაციის გრძელვადიანი გაგრძელება და მისი გადაქცევა, ასე ვთქვათ, ეპოქალურ მოვლენად. მაგრამ რუსული ოკუპაციის განვლილი რვა წელი ცხადყოფს: პრორუსეთული ორიენტაცია ვერ თავსდება რაციონალური, ლოგიკური, თუნდაც დისკურსიული აზროვნების სფეროში და უფრო ნააგავს საბედისწერო ცრურწმენის თუ საბჭოთა „ჰომო სოვეტიკუსური“ ინერციის გამოვლინებას. უფრო მეტიც – დღეს ეს არის ობსკურანტიზმი და ინტელექტუალური მონობა. მასობრივ ცნობიერებაში ამ სახადის დაძლევის ეფექტური საშუალებაა პატრიოტული გონითი აქტივობა, რუსეთის აგრესიის მემორიალიზაცია (მაგალითად, კარგია, რომ შეიქმნა ოკუპაციის მუზეუმი), კოლექტიურ მემორიებაში პატრიოტების ნამოქმედარის რეკონსტრუქცია და, პარალელურად კოლაბორანტი (გარსევან ჭავჭავაძე, ორჯონიკიძე, შევარდნაძე...) და კონდოტიერი (სააკაძე, სტალინი...) ქართველების კულტის დამხობა. ეს რაც შეეხება საზოგადოებრივ აზრს და მასობრივ ცნობიერებას. ხოლო რაც შეეხება საზოგადოებრივ აზროვნებას და პროფესიულ ცნობიერებას (ამ შემთხვევაში ისტორიულ და პოლიტიკურ აზროვნებას), მათ ხელი უნდა შეუწყონ პატრიოტიზმის და ეროვნული მრწამსის განვითარებას, ისეთი სააზროვნო სივრცის შექმნას, რომელშიც პატრიოტული გონება მუდმივ რეჟიმში „ანარმოებს“ სიმართლეს, ეროვნულ თვითშემეცნებას და ცნობიერულ სტიმულს აძლევს რუსული აგრესიის შედეგების დაძლევის საქმეს.

ვფიქრობთ, ჩვენს პროფესიულ ცნობიერებაში შეუძლებელია (უფრო მეტიც – გამორიცხულია) ზემოთხსენებული ორი თვალსაზრისის შეთავსება, თანხვედრა, მითუმეტეს მორიგება. მათ შორის მკვეთრი ზღვარი უნდა გაევიდეს და ამგვარი გამიჯვნის ქმედით საფუძველს შექმნის რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიის ნაწილზე ჩამოყალიბებული საოკუპაციო რეჟიმების კომპლექსური შესწავლა. რუსიზმის, როგორც ერთგვარი საბედისწერო ცრურწმენის, დაძლევა მხოლოდ რუსიანობის რეალური შედეგების კვლევითაა შესაძლებელი. XXI ს. რუსიანობის „კლა-

სიკურ“ ნიმუშს კი წარმოადგენს ჩვენი ოკუპირებული ტერიტორიები, იქ შექმნილი საოკუპაციო-მარიონეტული სისტემით და მიმდინარე საოკუპაციო პოლიტიკით.

საკითხი აქტუალურია კიდევ ერთი გარემოების გამოც: სამწუხაროდ, 2012წ. ოქტომბრის შემდეგ სიტყვა „ოკუპაცია“, როგორც ცნება და პოლიტიკურ-დიპლომატიური კატეგორია, გახდა ელასტიური და რამდენადმე ბუნდოვანიც. ის ძალიან იშვიათად ფიქსირდება საერთაშორისო დოკუმენტებში, ხოლო საკუთრივ საქართველოში ახსენდებათ მხოლოდ აგვისტოში – 2008 წლის ომის მორიგი წლისთავისადმი მიძღვნილ ოფიციალურ განცხადებებში. ეს ცნება ჩანაცვლა „პრაგმატიზმმა“ და „საფრთხეების შემცირების“ დოქტრინამ. მიიჩნევენ, რომ რაც უფრო ნაკლებად ვიხმართ (ან სულაც არ ვიხმართ) ამ ცნებას, მით უფრო ნაკლებად გავალიზიანებთ აგრესორს, რაც ასახვას ჰპოვებს მის პოლიტიკაში. ჩვენ არ მივეკუთვნებით იმათ რიცხვს, ვის გონებას და საკვლევადიებო კალამს მართავს გარკვეული მოღვაწის (თუნდაც არაფორმალური სტატუსის მქონის) და მისი ჯგუფის იდეები და მარჯვენა, ამიტომ პირდაპირ ვამბობთ: ასეთი მიდგომა არის სრული სისულელე, თუ, რასაკვირველია, ის გენერირებული არ არის აგრესორის მიერ წარმოებული „რბილი ძალის“ სტრატეგიაში მონაწილეობის ვუალირებული ამოცანით. თუ რა შედეგი მოაქვს ყბადაღებულ „პრაგმატიზმს“ და როგორ არის „შემცირებული“ საფრთხეები, ამას ნათლად აჩვენებს ამ რამდენიმე ხნის წინათ საოკუპაციო ხაზის ხურჩის მონაკვეთზე დატრიალებული შემზარავი ტრაგედია. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში არსებული საოკუპაციო რეჟიმების კვლევა სწორედ იმიტომაც არის აქტუალური, რომ ნაკვლევმა გარკვეული მოკრძალებული წვლილი შეიტანოს კრემლის პოლიტიკის გაცნობიერებაში და სწორი, გონივრული გეზი მისცეს საქართველოს კურსს აგვისტოს ომის შედეგების დაძლევის რთულ გზაზე, ნაცვლად კრემლის პოზიციების შეცვლის უნიადაგო ოცნებისა და ამ ოცნებაში ჩაძირული პოლიტიკოსების და საზოგადოების ნაწილის გულუბრყვილო ობსტრუქციონიზმისა.

ჩვენი კვლევის ობიექტს შეადგენს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში დამყარებული რუსული საოკუპაციო რეჟიმის ანალიზი, იქ არსებული რუსული საოკუპაციო წესრიგისა და მისი მმართველობითი სქემების მიუკერძოებელი სურათის ჩვენება.

ამ მიზანდასახულობიდან გამომდინარეობს კვლევის საგანი – რუსული საოკუპაციო რეჟიმის პოლიტიკის და ამ პოლიტიკის სამხედრო-სტრატეგიული, საკუთრივ- პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ასპექტების შესწავლა.

ჩვენ შევეხებით როგორც რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის სტრატეგიის არსებით საკითხებს (ანუ – რაში მდგომარეობს რუსეთის ინტერესები ამ სფეროში), ისევე საოკუპაციო პოლიტიკის, როგორც პროცესის

საკვანძო პრობლემებს (ანუ – როგორია კრემლის საოკუპაციო პოლიტიკა პრაქტიკაში, რა ინსტიტუტები და აქტორები ახორციელებენ მას).

პირველი საკითხის კვლევისას, გარკვეული მეთოდოლოგიური „გასაღების“ ფუნქციით, ჩვენ გვჭირდება ერთგვარი აბსტრაქტული თეორეტიზაცია – ანუ ერთგვარი თეორიულ-განმარტებითი ნიაღვრეები ოკუპაციის ანალიტიკური ჩარჩოს შემოტანით და მასთან დაკავშირებული სპეციალური ცნებების დაკონკრეტებით. დღეისათვის მეცნიერებაში მიღებული ოკუპაციის კონცეპტუალური ჩარჩო ასეთია:

„ოკუპაცია“ (დაკავება, დაპყრობა, დაუფლება) არის სამხედრო ძალის გამოყენებით სხვა სახელმწიფოს ტერიტორიის ან მისი ნაწილის დაკავება (*სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა*, 2004: 351). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ოკუპაცია არის დანაშაულებრივი ქმედება, რომელიც გულისხმობს სხვა სახელმწიფოს კუთვნილი ტერიტორიის დაპყრობას სამხედრო ძალის გამოყენებით (თანაც ამ ტერიტორიის შეერთების, ანუ ანექსიის გარეშე, რაც თავის მხრივ, მეორე დანაშაულებრივ ქმედებას წარმოადგენს).

მაგრამ საერთაშორისო სამართალში „ოკუპაციის“ კონცეპტუალური ჩარჩო ერთფეროვანი არ არის და კიდევ ორ გაგებას ვხვდებით: 1) ოკუპაცია, როგორც „ტერრა ნულლიუს“ – ანუ არავისი მიწის დაკავება-ათვისება, ისეთი ტერიტორიის დაკავებაა, რომელიც არც ერთი სხვა სახელმწიფოს სამფლობელო არ არის. ასეთი გაგებით, ოკუპაცია სახელმწიფო ტერიტორიის შექმნის ერთ-ერთი ფორმაა (მაგ., აზიისა და აფრიკის ტერიტორიები XVI-XIXსს. კოლონიზაციის პერიოდში); 2) ომის შემდეგ დამარცხებული სახელმწიფოს ტერიტორიის ან მისი ნაწილის დროებითი დაკავება, ამ სახელმწიფოს მიერ საზავო ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულებამდე. ოკუპაციის ეს სახეობა რეგულირდება „სახმელეთო ომის კანონთა და ჩვეულებათა შესახებ“ ჰააგის 1907წ. კონვენციით, „ომის დროს სამოქალაქო მოსახლეობის დაცვის შესახებ“ ჟენევის 1949წ. მე-4 კონვენციით, ამ კონვენციასთან დაკავშირებით 1977წ. 1-ლი დამატებითი ოქმით, ასევე სხვა აქტებით (*ალექსიძე*, 2005: 283). ასეთები იყო, მაგალითად: გერმანიის ტერიტორიის ნაწილის (რაინლანდის) ოკუპაცია ანტანტის მიერ 1919-1932წწ; გერმანიის მთელი ტერიტორიის ოკუპაცია და მისი დაყოფა ოთხ საოკუპაციო ზონად 1945-1949წწ; იაპონიის ამერიკული ოკუპაცია 1945-1952წწ; ავსტრიის საბჭოთა ოკუპაცია 1945-1954წწ; ავღანეთისა და ერაყის ოკუპაცია საერთაშორისო კოალიციის ძალების მიერ, შესაბამისად 2001-2014 და 2003-2011წწ. და სხვ.

სამხედრო ოკუპაციის პერიოდში ოკუპირებულ ტერიტორიაზე დამყარებული ხელისუფლება არის სუვერენიტეტს მოკლებული დროებითი ფაქტობრივი ხელისუფლება, რომელმაც პატივი უნდა სცეს იქ მცხოვრებ ადამიანთა უფლებებს, კულტურულ ფასეულობებს, ადგილობრივ კა-

ნონებს, დაიცვას ელემენტარული წესრიგი და ა.შ. ამასთან, ეს ხელისუფლება ფაქტობრივი საოკუპაციო რეჟიმის ფორმას და ხასიათს იძენს. საოკუპაციო რეჟიმი – ეს არის საოკუპაციო ხელისუფლების ორგანოების მიერ იმ უფლებამოსილებების განხორციელების საშუალებებისა და მეთოდების ერთობლიობა, რომელსაც ისინი ასრულებენ სახელმწიფო-ოკუპანტის ინტერესების შესაბამისად. არსებითად საოკუპაციო რეჟიმი წარმოადგენს იმ პროცედურებისა და ღონისძიებების კომპლექსს, რომელთა მიზანია ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ადმინისტრაციული სტრუქტურების შექმნა და მათი საქმიანობის დამორჩილება სახელმწიფო-ოკუპანტის უმაღლესი ხელისუფლებისადმი.

იმთავითვე ცხადია, რომ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის რუსული ოკუპაცია არც „ტერრა ნულლიუს“-ის დაკავების ცნებაში ჯდება და არც ომისშემდგომი იძულებითი ოკუპაციის განზომილებაში. ეს არის პირწმინდად დანაშაულებრივი აქტი, რომელსაც წინ უძღოდა საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებული ფართომასშტაბიანი აგრესია და პირდაპირი სამხედრო ინტერვენცია 2008 წლის 7-12 აგვისტოს.

რა თქმა უნდა, ის, რომ ომი დაიწყო 7 აგვისტოს, იყო შემთხვევითობა, მაგრამ ის, რომ ომის დამწყები იყო რუსეთი, ეს იცოდა ყველამ; ეს იყო, ასე ვთქვათ, ფაქტი თავისთავად. საქართველოს იმდროინდელი ხელისუფლება და დასავლეთის გარკვეული წრეები დიდხანს აფრთხილებდნენ ამის შესახებ მსოფლიოს, ამხელდნენ ვ. პუტინის ავანტიურიზმს, პოსტსაბჭოთა სივრცეში რუსეთის ბატონობის აღდგენისა და ტერიტორიული ექსპანსიის მიზნებს, განსაკუთრებით კი 2007წ. 10 თებერვლის მიუნხენის ცნობილი გამოსვლის შემდეგ დაგეგმილ აგრესიულ საგარეო-პოლიტიკურ გეგმებს. მაგრამ დასავლეთის ზომიერმა ელიტურმა ჯგუფებმა და ძირითადად გერმანიის ისტებლიშმენტის ნეოლიბერალურმა და პრორუსულმა ფრაქციებმა, როგორც იტყვიან, ყურიც არ შეიბერტყეს.

რუსეთისათვის საქართველოს წინააღმდეგ ომის წარმოების თეორიული ბაზა გახლდათ ევრაზიანიზმი და მრავალპოლუსიანი მსოფლიოს კონცეფცია. ეს კონცეფცია, საერთაშორისო სისტემაში ძალთა ცენტრების ბლოკურ-დიფუზიური ზრდისა და მსოფლიო სტრუქტურის უნიპოლარიზმიდან მულტიპოლარიზმში გადასვლის პარალელურად, ავითარებს რუსეთის ეგიდით ევრაზიული ინტეგრაციისა და ამ სახით გლობალური რუსული პოლუსის შექმნის იდეას. პუტინის ხროვა ამ „დიადი“ საქმის გადანწყევტას, როგორც ჩანს, გეგმავდა ორი ამოცანის ეტაპობრივი შესრულებით (თანაც იმ ქვეშარიტების გათვალისწინებით, რომ ნებაყოფლობით არც ერთ ქვეყანას, თვით სლავურ უკრაინასაც, არ სურდა რუსულ პოლუსში განევრიანება და კრემლის ძალთა ცენტრის ორბიტაზე მოქცევა): პირველი ამოცანა იყო 1991წ. 8 დეკემბრის ბელოვეჟის ხელშეკრულების შედეგების ანულირება და ყველაფერ იმის „გამოსწორება“, რასაც პუტინმა „საუკუნის გეოპოლიტიკური კატასტროფა“ უწოდა; მეორე

ამოცანა იყო იმ სახელმწიფოთა ტერიტორიების დაპყრობა, რომლებიც უარს ამბობდნენ ამ „გამოსწორების“ ცალკეულ სტრუქტურებში (ОДКБ, „ევრაზიული ეკონომიკური კავშირი“, „ევრაზიული საბაჟო კავშირი“ და სხვ.) მონაწილეობაზე და უარის გამო წარმოქმნილი უსაფრთხოების ვაკუუმის შევსებას ცდილობდნენ დასავლურ სტრუქტურებში გაერთიანებით. საქართველოს ისტორიული ტერიტორიები ოკუპირებულ იქნა სწორედ აგრესიის ამ ორეტაპიანი გეგმის შესაბამისად. მაგრამ XXI ს–ში პირდაპირ ინტერვენციას და აშკარა აგრესიას ესაჭიროება ერთგვარი ვუალირება. აგრესიის გადაფარვისთვის რუსულმა პროპაგანდამ დაიწყო მტკიცება – თითქოს სამხედრო ოპერაციის მიზანი იყო აფხაზეთსა და ცხინვალში „რუსეთის მოქალაქეების“ დაცვა და თბილისის აგრესიული რეჟიმის მხრიდან მათზე ძალადობის პრევენცია. „სააკაშვილის რეჟიმი-საგან აფხაზების და ოსების დაცვის“ ლოზუნგი ხომ ტყუპისცალივით ჰგავს თუნდაც ყველაზე ახალ ლოზუნგს – „კიევის ბანდერული რეჟიმი-საგან აღმოსავლეთ უკრაინის მოსახლეობის დაცვას“. სინამდვილეში ეს ყველაფერი აგრესიის გადაფარვაა, რეალობაზე პროიმპერიული კლიშეების ექსტრაპოლაცია და პროეცირებაა და სხვა არაფერი. შამწუნხაროდ, „ექსტრაპოლირებულთა“ და „პროეცირებულთა“ არცთუ მცირე „არმია“ საქართველოშიც გვყავს, თანაც არა ოდენ ობივაციულურ ფენებში. წინამდებარე სტატია, სხვათაშორის, მათზეცაა ორიენტირებული და მათი გონებრივი მიმართულების შეცვლაში მოკრძალებული წვლილის პრეტენზიაც გააჩნია.

2008 წლის 7-12 აგვისტოს ომის დროს მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებების ფარგლებში და პირველ ომისშემდგომ დღეებში რუსეთის შეიარაღებულმა ძალებმა ოპერატიულად დაიკავეს საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი – აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტური ზონები, ასევე კონფლიქტურ რეგიონებთან მიმდებარე სამეგრელოსა და შიდა ქართლის დიდი ნაწილი. ოკუპაციის ფაქტობრივი პროცესის პარალელურად, რუსეთმა 2008წ. 26 აგვისტოს, საერთაშორისო სამართლის ფუძემდებლური ნორმების უხეში დარღვევით, აღიარა ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის „დამოუკიდებლობა“. ამის საპასუხოდ, საქართველომ აღნიშნული ტერიტორიები ცნო რუსეთის სამხედრო ძალების მიერ უკანონოდ დაკავებულ ტერიტორიებად (პარლამენტის 2008წ. 8 აგვისტოს რეზოლუცია), განყვიტა დიპლომატიური ურთიერთობა აგრესორთან (3 სექტემბერს) და მიიღო დსთ-ს დატოვების გადაწყვეტილება. 2008წ. 23 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ორგანული „კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ“.

სრულიად ცხადია, რომ რუსეთი უკვე 2006 წლის ბოლოდან ემზადებოდა საქართველოზე ღია და ეფექტური სამხედრო დარტყმისთვის. ისიც ცხადია, და ეს არაერთხელ დააფიქსირეს მედვედევმა და პუტინმა 2009-

2014 წ. ოფიციალურ გამოსვლებში, რომ ამ დარტყმის მთავარი მოტივი იყო საქართველოს ნატო-ში განწევრიანების შეკავება-არდაშვება. თუმცა ისიც ცხადია, რომ სამხრეთ კავკასიაში სტაბილურობის აღდგენისა და საქართველოს ტერიტორიული გამთლიანების „მწვანე შუქი“ ვერც მაშინ აინთება, თუ რუსეთი დასავლეთისაგან ნატო-ს არგაფართოების მყარ გარანტიებს მიიღებს. ყველაფერს თავი რომ დავანებოთ, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში რუსული ინტერვენცია (1992-1993) ზუსტად ათი წლით უსწრებს წინ საქართველოს ოფიციალურ განაცხადს ნატო-ში განწევრიანებაზე (2002წ. ნოემბერი).

მეცნიერებაში მიღებული ტიპოლოგიის ფარგლებში, საქართველო-ში (აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში) არსებული რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმი უნდა განიმარტოს, როგორც იმ გარკვეული ინსტიტუტების, პრინციპების, ნორმების, წესების და გადაწყვეტილებათა მიღების პროცედურების ერთობლიობა, რომლებიც უზრუნველყოფენ ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ რეგიონებში პროცესების მართვას რუსეთის ინტერესების შესაბამისად. რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმი წარმოადგენს საოკუპაციო ხელისუფლების რუსული (საოკუპაციო სამხედრო ბაზების სარდლობა, რუსეთის ე.წ. საელჩოები სოხუმსა და ცხინვალში, საოკუპაციო პროცესის რეგულირების სტრუქტურები კრემლში) და ადგილობრივ-მარიონეტული (ე.წ. პრეზიდენტები, ე.წ. სახალხო კრებები, ე.წ. მთავრობები, ე.წ. რაიონული ადმინისტრაციები) ორგანოების მიერ ისეთი პოლიტიკის განხორციელების პროცესს, რომელიც განაპირობებს რუსული საოკუპაციო წესრიგისა და მმართველობით-ადმინისტრაციული სქემების ფუნქციონირებას, რომელთა ძირითადი არსია საქართველოს ტერიტორიის ნაწილების დამორჩილება რუსეთის, როგორც სახელმწიფო-ოკუპანტის, უმაღლესი ხელისუფლებისადმი. რეჟიმს აქვს იმპერიული დიქტატის, პროტექტორატის, პოლიტიკური ვასალიტეტის, ადგილობრივი ეთნოკრატების ნახალისების, პირდაპირი სამხედრო იძულების, მარიონეტულ დაჯგუფებებთან ინტერესეთა კონფლიქტის და სამხედრო კოლონიზაციის ნიშნები, თანაც ერთად აღებული. ამიტომ ოკუპირებულ რეგიონებში თითქმის ნულოვან ნიშნულს უახლოვდება ლიბერალური ინსტიტუტების, პარტიული სისტემისა და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის დონე, ასევე ადამიანის უფლებათა (განსაკუთრებით გალისა და ახალგორის რაიონების ქართული მოსახლეობის ელემენტარული უფლებების) კონსტიტუციური გარანტიები.

საოკუპაციო სისტემის ფაქტობრივად ერთადერთი დასაყრდენი არის სამხედრო ძალა და სპეცსამსახურები, ხოლო საოკუპაციო პოლიტიკის მთავარი მიზანი – აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ანექსია რუსეთის სამხედრო, ეკონომიკურ, სამოქალაქო და სოციალურ სისტემებში მათი ინტეგრაციით.

განვლილი რვა წლის განმავლობაში აფხაზეთსა და ცხინვალის რე-

გიონში რუსეთის მიერ საოკუპაციო რეჟიმის მშენებლობა ისტორიული თვალსაზრისით უპრეცედენტო სამხედრო-პოლიტიკური პროცესია: საქართველოში შემოსულ არც ერთ წინანდელ ოკუპანტს არ ჰქონია ისეთი დახვეწილი და დეტალებზე გათვლილი საოკუპაციო ტექნოლოგიები, სხვისი ტერიტორიის დაპყრობისა და ასე ვთქვათ, ათვისების ისეთი „ტექნიკა“, როგორც გააჩნია თანამედროვე რუსეთს და კრემლის იმპერიალისტურ ხროვას.

რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის მშენებლობა, ზოგადად, საოკუპაციო პროცესი არ იყო სწორხაზობრივი და სტატიკური. განვლილი რვა წლის განმავლობაში მას ჰქონდა რამდენადმე ევოლუციური ხასიათი და ექვემდებარებოდა ცვალებად კონიუნქტურას. უშუალოდ ომისშემდგომ ეტაპზე ოკუპირებული გახდა არა მხოლოდ კონფლიქტური რეგიონები, არამედ მათი მიმდებარე ტერიტორიები. სამეგრელოსა და შიდა ქართლის ოკუპაციას რუსეთი ახორციელებდა ე.წ. უსაფრთხოების დერეფნების და ე.წ. სტაბილურობის სარტყლის ცინიკური შირმის ქვეშ.

მზარდი საერთაშორისო ზენოლისა და საქართველოს მიერ ძალის გამოუყენებლობის ნოტის ხელმოწერის შემდეგ, კრემლი იძულებული გახდა მოეხდინა „ბუფერული ზონების“ დეოკუპაცია: 2008წ. 9 სექტემბერს რუსეთის შეიარაღებულმა ძალებმა დატოვეს მდ. ენგურის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ზუგდიდის რაიონის სოფლები – განმუხური და ხურჩა, ხოლო 13-15 სექტემბერს – ფოთი-სენაკის ხაზზე დამონტაჟებული ბლოკ-საგუშაგოებისა და საინჟინრო-სასანგრე სიმაგრეების სისტემა.

ოქტომბერში განხორციელდა საოკუპაციო „ბუფერული ზონების“ დემონტაჟი აღმოსავლეთ-ოპერატიულ მიმართულებაზე: 3-4 ოქტომბერს მტრის ძალებმა დატოვეს კარაღეთი და ნატახტევი, 7-9 ოქტომბერს სტაციონალური ბლოკ-საგუშაგოების ქსელი: კარაღეთ-ცხინვალის მიმართულებით – ძვერა, ქინნისი, ტყვიავი, ტირძნისი, მარანა, ბრონლეთი, მეღვრეკისი, ერგნეთი; ვარიანი-ცხინვალის მიმართულებით – ვარიანი, შინდისი, ფხვენისი, ქვემო და ზემო ხვითი, ქვემო და ზემო ნიქოზი; მეჯუდისხეობის მიმართულებით – პატარა და დიდი მეჯვრისხევი, ახალუბანი, დიცი და მერეთი; ქარელი-ყორნისის მიმართულებით – საქაშეთი, ატოცი და გნოლევი (ჯოჯუა, 2010: 262, 266). „ბუფერული“ დეოკუპაციის შედეგად განთავისუფლებული პუნქტები საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სპეცკონტინგენტის (სპეციალური ოპერატიული დეპარტამენტის) ნაწილებმა დაიკავეს.

მაგრამ დეოკუპაციის პროცესი ამ ეტაპზე შეჩერდა. საქართველოს შიდა ტერიტორიებიდან ჯარების გაყვანის შემდეგ რუსეთმა ანალოგიური აქცია საკუთრივ კონფლიქტურ რეგიონებში არ განახორციელა, რითაც უხეშად დაარღვია (და დღემდე არღვევს) 2008 წლის 12 აგვისტოს შეთანხმების ზოგად ფორმატსაც და, განსაკუთრებით კი დაზავების შეთანხმების („კონფლიქტის მონესრიგების ექვსი პრინციპის“) V მუხლს,

რომელიც ითვალისწინებს რუსეთის შეიარაღებული ძალების გასვლას საომარი მოქმედებების დაწყებამდე არსებულ ხაზზე. რუსეთმა არათუ დატოვა თავისი ჯარები V მუხლით განსაზღვრულ ორ ძირითად სექტორში – აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, არამედ კიდევ უფრო გაზარდა მათი რაოდენობა.

აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში საოკუპაციო ძალების დატოვებით და მათი სამხედრო კომპონენტის გაფართოებით რუსეთის აგრესიულ სტრატეგიაში გამოიკვეთა ორი მთავარი მიმართულება: ერთი მხრივ, მოხდა ერთგვარი სტრატეგიული „რეკონსტრუქცია“ რუსეთის სამხედრო ყოფნისა და 2008 წლამდე თუნდაც ფორმალურ-იურიდიულად სამშვიდობო ფუნქციის მქონე სამხედრო მისია გარდაიქმნა საოკუპაციო შეიარაღებულ ძალად შესაბამისი სამხედრო ინფრასტრუქტურით, მეორე მხრივ, სოხუმისა და ცხინვალის სეპარატისტულმა დაჯგუფებებმა მიიღეს უსაფრთხოების მძლავრი გარანტიები, რითაც საქართველოს ტერიტორიული დაშლის ფაქტორი დროში განგრძობადობის რისკის ქვეშ დადგა.

ამდენად, რუსული ოკუპაცია, ერთი მხრივ, უზრუნველყოფს რუსეთის სამხედრო ყოფნას საქართველოს ტერიტორიაზე, საკუთრივ საქართველოს მოსახლეობისა და ხელისუფლების თანხმობის გარეშე (რის გამოც ის წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის უხეშ დარღვევას) და, მეორე მხრივ, ქმნის სეპარატიზმის უსაფრთხოების გარანტიას, მათს თავდაცვის სისტემას და სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტული რეჟიმების „მოღვაწეობით“ საქართველოს სახელმწიფოებრივ-ტერიტორიული მთლიანობის რღვევის საფუძვლებს (ბუნებრივია, ამ მთლიანობის აღდგენისა და მშვიდობის მშენებლობის ნებისმიერი მოდელის ბლოკირებით, ან წინასწარგამიზნული ტორპედირებით).

რუსული ოკუპაციისა და ქართული მიწა-წყლის ფაქტობრივი სამხედრო ანექსიის „იურიდიული“ ბაზა გახდა 2008 წლის 17 სექტემბერს მოსკოვში დადებული ხელშეკრულებები რუსეთსა და ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკას შორის და რუსეთსა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკას შორის „მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთდახმარების შესახებ“ (*Договор о дружбе... (ა)*). მათ ხელი მოაწერეს პრეზიდენტმა დ. მედვედევმა და სეპარატისტული რეჟიმების ლიდერებმა (ს. ბალაფშმა და ე. კოკოითიმ). „ხელშეკრულებებით“, რომელთა ტექსტები ტყუპისცალივით ჰგავს ერთმანეთს, რუსეთმა აღიარა აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის „სუვერენიტეტი“ და „ტერიტორიული მთლიანობა“, განსაზღვრა მათთან მრავალმხრივი თანამშრომლობის წარმოების მზადყოფნა და იკისრა სეპარატისტული რეჟიმების უსაფრთხოების დაცვის ვალდებულება, „საზღვრების ერთობლივი დაცვისა“ და საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიებზე პერმანენტული სამხედრო დისლოკაციის სახით. ოკუპირებულ ტერიტორიებზე არსებული პოლიტიკური წარმონაქმნების

უსაფრთხოების, „სუვერენიტეტისა“ და „ტერიტორიული მთლიანობის“ დაცვის საბაზით რუსეთმა იქ განაღვა სამხედრო ბაზები (№7 – აფხაზეთში და №3 – ცხინვალის რეგიონში, რომლებიც ოპერატიული ხაზით დაექვემდებარა თავდაცვის სამინისტროს სამხრეთის სამხედრო ოლქს), ხოლო „საზღვრების ერთობლივი დაცვის“ შირმის ქვეშ – უსაფრთხოების ფედერალური სამსახურის სასაზღვრო დაცვის სამმართველოს შეიარაღებული კონტინგენტი.

17 სექტემბრის ხელშეკრულებებმა უარყოფითი ტერიტორიული მდგომარეობა შექმნეს საქართველოსათვის. საბოლოოდ ცხადი გახდა, რომ კრემლი არ აპირებდა დეოკუპაციის შესახებ „სარკოზის დოკუმენტის“ V მუხლის შესრულებას. „ბუფერული ზონების“ დემონტაჟის შემდეგ საკუთრივ კონფლიქტურ რეგიონებში რუსეთის ჯარების დატოვებამ ფაქტობრივად ჩამოაყალიბა საქართველო-რუსეთის სადემარკაციო ხაზი: ის არსებითად იმეორებს საბჭოთა პერიოდის ავტონომიური წარმონაქმნების ადმინისტრაციული საზღვრების პერიმეტრს, წარმოადგენს რუსული „სასაზღვრო“ ნერტილების ქსელისაგან შემდგარ საოკუპაციო ხაზს და საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორიას ჰყოფს ორ – ოკუპირებულ და არაოკუპირებულ – ნაწილად.

დასავლეთ საქართველოში საოკუპაციო ხაზი გადის ძირითადად მდ. ენგურის მარჯვენა ნაპირზე (გამონაკლისია შავი ზღვის შესართავთან არსებული განმუხური და ხურჩა და მდინარის ზემო წელზე მდებარე სოფლები – ჭალე, ფახულანი და მუჟავა). შიდა ქართლში კი მას ამგვარი ტოპოგრაფიული ნომენკლატურა აქვს (აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით): ციხისუბანი – ოძისი, ქვემო ჭალის ჩრდილოეთით 7კმ – კოდისწყაროდან ჩრდილოეთით დაახლ. 1,5კმ – ზედღუღეთიდან აღმოსავლეთით დაახლ. 4კმ – დიდი მეჯვრისხევი – ახალუბნიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით დაახლ. 2,8კმ – ტყვიავიდან ჩრდილო-დასავლეთით 3კმ – მერეთიდან ჩრდილოეთით 0,5 კმ – დიციდან ჩრდილოეთით და ჩრდილო-დასავლეთით 1-0,3კმ – ტირძისიდან ჩრდილო-დასავლეთით 5კმ – ქვემო ნიქოზი – ერგნეთიდან ჩრდილოეთით 0,5-0,3კმ – დვანიდან ჩრდილოეთით 1,2კმ – დირბიდან ჩრდილო-დასავლეთით 2კმ – ავნევიდან ჩრდილოეთით 1,4კმ – ბრეძიდან ჩრდილოეთით 2 კმ – ჭალოვანის აღმოსავლეთით 9,5-10 კმ – პერევის აღმოსავლეთი კიდე – მდ. ჯეჯორაზე კვანისადან დასავლეთით 2კმ – მამისონის საუღელტეხილო ზონის ნაწილი.

აუცილებელი შეიქნა ოკუპირებული ტერიტორიების დროებითი სტატუსის დადგენა, დანარჩენი საქართველოს არაოკუპირებულ ნაწილთან შედარებით განსხვავებული სამართლებრივი მდგომარეობის რეგლამენტაცია. გარდა ამისა, ბუნებრივია, საჭირო იყო საოკუპაციო ხაზის იქით რუსეთის ფაქტობრივი სამხედრო ანექსიის შეკავების სამართლებრივი ბერკეტების ამოქმედება. 2008 წლის 23 ოქტომბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების

შესახებ“ (*საქართველოს კანონი...*, 2008: 1-3). კანონმა დაადგინა იურიდიული წინააღმდეგობის მთელი ტალღა რუსული საოკუპაციო პოლიტიკის ფორმალურ-სამართლებრივი დეტერმინაციის სფეროში. აფხაზეთი, შესაბამისი საზღვაო აკვატორიით და საჰაერო სივრცით, და ცხინვალის რეგიონი, შესაბამისი საჰაერო სივრცით გამოცხადდა რუსეთის სამხედრო აგრესიის შედეგად ოკუპირებულ ტერიტორიებად. განისაზღვრა ოკუპირებული ტერიტორიების სტატუსი და სპეციალური სამართლებრივი რეჟიმი: საგანგებო მდგომარეობა; თავისუფალი გადაადგილების შეზღუდვა (მხოლოდ საქართველოს დანარჩენი შიდა ტერიტორიებიდან შესვლის კატეგორიული მოთხოვნით); ყოველგვარი ეკონომიკური და ბიზნეს-საქმიანობის აკრძალვა საქართველოს მთავრობასთან შეთანხმების გარეშე და სხვ. უკანონოდ გამოცხადდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მოქმედი ყველა სეპარატისტული სტრუქტურა და თანამდებობის პირი, ხოლო მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებანი – ბათილად და იურიდიული ძალის არმქონედ.

კანონით რუსეთის ფედერაციას დაეკისრა პასუხისმგებლობა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე ჰუმანიტარული მდგომარეობის ხასიათზე, ადამიანის უფლებათა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვაზე.

2009წ. 30 აპრილს პრეზიდენტმა მედვედევემა სეპარატისტთა ლიდერთან ხელი მოაწერა ე.წ. ხელშეკრულებებს „საზღვრების ერთობლივი დაცვის შესახებ“ (*Договор о дружбе (б)*). საერთაშორისო ნორმებისა და ჰელსინკის აქტის ფუძემდებლური პრინციპებისა და მუხლების უხეში დარღვევით, აფხაზეთისა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ადმინისტრაციული საზღვრები საქართველოს დანარჩენ რაიონებთან გამოცხადდა „საქართველო-აფხაზეთისა“ და „საქართველო-სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო საზღვრებად“. ხელშეკრულებებით დადგინდა ამ „საზღვრების“ დელიმიტაციისა და დემარკაციის პროცედურების ჩატარება. მათი დაცვის მიზნით რუსეთმა იკისრა მთელს პერიმეტრზე უშიშროების ფედერალური სამსახურის სპეცკონტინგენტის განლაგება და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობა.

ეს იყო საერთაშორისო მართლსაწინააღმდეგო ქმედების შერწყმა სრულიად უსაზღვრო ცინიზმთან და გონებრივ ბარბაროსობასთან; ისტორიული ქართული ტერიტორიები, ქართული ცივილიზაციის ორგანული სივრცეები მედვედევის, ბალაფშისა და კოკოითის სისხლში ამოსვრილი ხელებისა და ე.წ. „საპრეზიდენტო ავტოკალმების“ ერთი მოსმით გამოცხადდა საკუთარი საზღვრების მქონე სახელმწიფოებად.

2009წ. 30 აპრილის უკანონო ხელშეკრულებებით რუსეთმა დროებით მიაღწია თავის მტაცებლურ მიზანს: თუ 2008წ. 17 სექტემბრის ხელშეკრულებებით, „ქართული აგრესიისგან“ აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის „დაცვის“ მოტივით, კონფლიქტურ რეგიონებში განალაგა საოკუპაციო სამხედრო ბაზები, ამჯერად, აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ

ოსეთის „სახელმწიფოების“ საზღვრების დაცვის ცრუ ფანტომის ქვეშ, დაიწყო საოკუპაციო კონტინგენტის გაფართოება უშიშროების სპეცნა-ნილების დისლოკაციით.

2009წ. მაისის დასაწყისში კრემლმა დაიწყო უკანონო დემარკაცია. აღსანიშნავია, რომ ე.წ. საზღვრების დელიმიტაციისას ოკუპანტები ხელმძღვანელობენ საბჭოთა კავშირის დროინდელი ადმინისტრაციული გამიჯვნის პრაქტიკით. არადა, 1990 წლის 11 დეკემბრის კანონით „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქმების შესახებ“ და საქართველოს პრეზიდენტის 1991 წლის 16 აპრილის ბრძანებულებით „ცხინვალის, ზნაურისა და ჯავის რაიონების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მონყობის შესახებ“, გაუქმებულია საქართველოს სსრ ცაკ-ისა და სახკომსაბჭოს ერთობლივი დეკრეტი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნის შესახებ“ და საქართველოს სსრ 1980წ. კანონი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შესახებ“, თანდართული რუკებითა და ტოპოგრაფიული სქემებით.

უკანონო დემარკაციის ფარგლებში, ოკუპანტებმა დაიწყეს ადმინისტრაციული საზღვრების მთელ პერიმეტრზე მავთულხლართების და საკონტროლო-გამშვები პუნქტების, ე.წ. საბაჟო ტერმინალების მოწყობა (აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ადმინისტრაციული საზღვრის ზოგიერთ მონაკვეთზე კი რკინა-ბეტონის კედელიც ააშენეს), ვიდეო-სასიგნალო და სენსორული აპარატების დამონტაჟება, უშიშროების ფედერალური სამსახურის სასაზღვრო დაცვის სპეცდანაყოფების განლაგება. ივნისის დამლევისათვის ძირითადად დასრულდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე სასაზღვრო-საჯარისო კონტინგენტის დისლოკაცია, რომლის უშუალო ხელმძღვანელობას ახორციელებდა რუსეთის სამხრეთი საზღვრის დაცვის შტაბი გენერალ-პოლკოვნიკ ლისინსკის მეთაურობით (*«Апсныпресс».., 2010*).

საოკუპაციო ხაზზე ოკუპანტებმა შექმნეს საკმაოდ მძლავრი და ქსელური ინფრასტრუქტურა, რომელიც მოიცავს 20-22 სამხედრო-სასაზღვრო „ქალაქს“ და სტაციონარულ გასამხედროებულ წერტილებს.

„სასაზღვრო საკითხის“ ასეთი „მოგვარება“ იყო რუსული აგრესიის მორიგი ეტაპი – ოკუპირებული ტერიტორიების სტრატეგიული შემორკალვით, ოკუპაციის სამხედრო კომპონენტების გაფართოებით და ტერიტორიების ფაქტობრივი სამხედრო ანექსიით.

2010 წლის 16-17 თებერვალს მოსკოვში იმყოფებოდა სოხუმის სეპარატისტული დაჯგუფების დელეგაცია. 17 თებერვალს პრეზიდენტმა დ. მედვედევმა და მარიონეტული რეჟიმის ლიდერმა ს. ბალაფშმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებებს უკანონო მიგრაციასთან ბრძოლის, საჰაერო მიმოსვლის, საბანკო საქმიანობის, სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობის, სატრანსპორტო კავშირუბრთიერთობების და სხვ. შესახებ (*ჯოჯუა, 2010: 303*).

ყველა მათგანი, ცხადია, არალეგიტიმურია და იურიდიული ძალის არმქონე. მაგრამ ფაქტობრივი მოქმედების კუთხით მოასწავებენ „დამოუკიდებელი“ აფხაზეთის სტრატეგიული ინფრასტრუქტურის გადასვლას რუსეთის სახელმწიფოსა და რუსული კორპორაციული კაპიტალის მფლობელობაში, ამდენად, უჩვენებენ რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის მიმართულებებს სხვადასხვა სფეროში.

ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება და საოკუპაციო პოლიტიკის საკუთრივი სფერო, ცხადია, არის სამხედრო კოლონიზაცია. მას არეგულირებს ე.წ. შეთანხმება აფხაზეთის ტერიტორიაზე გაერთიანებული სამხედრო ბაზის შექმნის შესახებ (Соглашение... (ა)). დოკუმენტის მოქმედების ვადა განსაზღვრულია 49 წლით, 15-წლიანი ავტომატური პროლონგაციის შესაძლებლობით.

შეთანხმება, რომელიც წარმოადგენს 2008წ. 17 სექტემბრის ხელშეკრულების „ურთიერთდახმარების“ სექტორის დაკონკრეტებას და სამხედრო კავშირის იმპლემენტაციას, განსაზღვრავს გაერთიანებული სამხედრო ბაზის ფუნქციონირებისა და გამოყენების წესებს. ბაზის მთავარი მიზანია „აფხაზეთის სუვერენიტეტისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, ერთობლივი ბრძოლა საერთაშორისო ტერორისტული ფორმირებების წინააღმდეგ“. მაგრამ ეს შიშველი პაციფისტური ტექსტუალიზმი მხოლოდ ფორმალური ფონია, რომლის უკან იმალება რუსეთის რეალური მიზანი – საქართველოში გრძელვადიანი სამხედრო ოკუპაციის უზრუნველყოფა.

შეთანხმებამ სპეციალურად გაითვალისწინა რუსი სამხედრო მოსამსახურეებისათვის აფხაზეთში მიწის ნაკვეთების, სხვა უძრავ-მოდრავი ქონების გამოყოფა. მეორე მხრივ, შეთანხმებაში განისაზღვრა სამხედრო ბაზების პირადი შემადგენლობისა და მათი ოჯახის ნევრთა სტატუსი, დანესდა მათი სამოქალაქო პრივილეგიები, მათ შორის მოქალაქეობის გამარტივებული წესით მიღების უფლება. ანალოგიური ვითარებაა რუს მესაზღვრეებთან დაკავშირებითაც. სრულიად ლოგიკურია, რომ რუსულ ოკუპაციას თან ახლავს სამხედრო კოლონიზაციის მძლავრი ტენდენცია.

საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიებზე რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის გაღრმავების მორიგი ეტაპი დადგა 2014-2015წწ. მიჯნაზე. 2014წ. 24 ნოემბერს სოჭში ხელმოწერილ იქნა ხელშეკრულება რუსეთსა და ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკას შორის „მოკავშირეობისა და სტრატეგიული პარტნიორობის შესახებ“ (Договор о дружбе... (ბ)). ეს დოკუმენტი, მისგან გამომდინარე შეთანხმებებითა და ოქმებით, ქმნის საოკუპაციო პროცესის ახალ ტენდენციას – სოხუმის მარიონეტულ რეჟიმზე პირდაპირი პროტექტორატის დამყარებას და აფხაზეთის ფორმალური ანექსიისათვის წინამძღვრების შემზადებას. ხელშეკრულება ითვალისწინებს კოლექტიური თავდაცვის სისტემისა და საერთო სოციალურ-ეკონომიკური სივრცის შექმნას, კოორდინირებულ საგარეო პოლიტიკას,

ორმხრივი უშიშროების პრინციპის შემოღებას და ა.შ.

2015წ. 18 მარტს გაფორმდა მოსკოვის „ხელშეკრულება მოკავშირეობისა და ინტეგრაციის შესახებ“ (*Договор о дружбе... (გ)*). კრემლსა და ცხინვალის სეპარატისტულ დაჯგუფებას შორის. ამ შემთხვევაში, ცხინვალის რეგიონთან მიმართებაში ადგილი აქვს რუსეთის ანექსიონისტური კურსის გაფართოების ტენდენციას. ამაზე, სხვათაშორის, ხელშეკრულების გარეგნული მხარეც მიუთითებს – აფხაზ სეპარატისტებთან ხელმოწერილი ხელშეკრულების ტექსტში დაფიქსირებული „სტრატეგიული პარტნიორობა“ აქ ჩანაცვლებულია „ინტეგრაციით“. ხელშეკრულების ძალით, ცხინვალის მარიონეტული რეჟიმის შეიარაღებული ძალები, შინაგან საქმეთა და უსაფრთხოების სტრუქტურები, საბაჟო სამსახური მთლიანად გადადის რუსეთის ფედერაციის შესაბამისი სტრუქტურების პირდაპირი კონტროლისა და გამგებლობის ქვეშ. ამასთან, როკის გვირაბის სამხრეთ პორტალზე არსებული საზღვარი აბსოლუტურად პირობითია განსხვავებით მდ. ფსოუზე გამავალი საზღვრისგან, რომელიც ფორმალურად ჯერ კიდევ ინარჩუნებს ე.წ. სახელმწიფოთაშორისო საზღვრის ატრიბუტებს (სასაზღვრო-გამშვებ პუნქტს, სადემარკაციო ბანერებს და სხვ.).

ამდენად, სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტულ დაჯგუფებებთან 2014-2015წწ. დადებული ხელშეკრულებებით (მათგან გამომდინარე შეთანხმებათა და პროტოკოლების სერიასთან ერთად) რუსეთი ღიად დაადაგა, ერთი მხრივ, ღრმა, ყოვლისმომცველი ოკუპაციის სტრატეგიას და, მეორე მხრივ, დამპყრობლური პოლიტიკის ანექსიონისტურ პლატფორმაზე გადასვლის კურსს. საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ოკუპაციის სტრუქტურული ბირთვი, ასე ვთქვათ, ოკუპაციის ფიგურაცია: რუსეთის სამხედრო ბაზები, უშიშროების ფედერალური სამსახურის სპეცკონტინგენტი და სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტული რეჟიმების (ისევე როგორც საერთოდ აფხაზური და ოსური ელიტების სხვადასხვა დაჯგუფებათა) მოქმედების საკონტროლო აპარატი კრემლში (იმპერიული კონტროლის მექანიზმები).

რა თქმა უნდა, პოლიტიკური პროცესი და საზოგადოებრივი ყოფიერება მრავალფეროვანია და მრავალნახნაგოვანი. საოკუპაციო რეჟიმი მოიცავს სხვა სტრუქტურებსაც – სოციალურს, ეკონომიკურს, ჰუმანიტარულს, საზოგადოებრივს, კულტურულ-საგანმანათლებლოს და ა.შ. მაგრამ მთელს ამ მოზაიკაში ყველაზე არსებითი და განმსაზღვრელი სწორედ ზემოთმოყვანილი ინსტიტუციური სამკუთხედიია. სხვა სტრუქტურებისა და ორგანოებისაგან განსხვავებით, რომლებიც ოკუპაციის გარეგნულ მხარეს, მის ზედაპირულ შრეს მოიცავენ, სამკუთხედში შემავალ ინსტიტუტთა ქსელი განსაზღვრავს საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე საოკუპაციო პროცესის განვითარებას და ქმნის რუსული საოკუპაციო წესრიგის არსებობის საფუძვლებს.

ყველაფერ ამით კი რუსეთი უხეშად არღვევს როგორც საერთაშორის-

სო სამართლის ფუძემდებლურ ნორმებს და საერთაშორისო სისტემის არსებობის ცივილიზებულ პრინციპებს, ისევე მსოფლიო თანამეგობრობის ფუნქციონირების საყოველთაოდ აღიარებულ წესებსა და პროცედურებს.

ცხადია და უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ აგვისტოს ომის შემდგომმა სიტუაციამ, კრემლის ყბადაღებული რიტორიკით – „ახალმა რეალობამ“ მნიშვნელოვანწილად მხოლოდ ახალი იმპულსები მისცა რუსული ოკუპაციისა და კოლონიალიზმის იმ ისტორიულ ფორმატს, რომელსაც საქართველო უკვე ორ საუკუნეზე მეტია იცნობს და იცნობს არანაკლებ, თუ მეტად არა, ვიდრე რუსული დიქტატის სხვა მსხვერპლი ერები. მთავარი ანტითეზა, რომლითაც XIX-XXI სს. განმავლობაში ქართული თვითცნობიერების სტრუქტურა გამოიხატება, ეს არის საქართველოს დამოუკიდებლობა და რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა. 2008-2016 წწ. ამ ანტითეზის გამოხატვის ყველაზე მეტყველი „ფერების“ პერიოდია. თანამედროვე რუსული ოკუპაცია ცარისტული და საბჭოთა ოკუპაციების გამოძახილია, ჩვენი „რუსიანული“ ბედისწერის მორიგი ეტაპია. მაგრამ თანამედროვე რუსული ოკუპაცია თვისობრივად განსხვავებული სამხედრო-პოლიტიკური ფორმაციაა, რადგანაც დღევანდელი რუსეთი გაცილებით ძლიერია და ოკუპაციის „ტექნოლოგიებიც“ რადიკალურად მოდერნიზებული და დახვეწილი აქვს. შესაბამისად, ოკუპაციის განგრძობადობის ყოველ დროით მონაკვეთში მისგან მომდინარე საფრთხეც უფრო სერიოზული და მასშტაბურია.

საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიებზე რუსული საოკუპაციო წესრიგის ზოგადი საფუძვლების დახასიათების შემდეგ, ცხადია, უნდა გადავიდეთ საოკუპაციო პროცესის არსებითი ტენდენციებისა და რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების ანალიზზე.

საოკუპაციო რეჟიმების ფუნქციონირების ზოგადი წესი და ტიპოლოგიური იმპერატივია: თუ ტერიტორია ოკუპირებულია, მაშინ იქ უმალესი მიმართველობა სამხედრო-პოლიტიკური მიმართველობის, არსებითად კი სამხედრო მიმართველობის ხასიათს იძენს. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში სუვერენიტეტის რეალური, უზენაესი სუბიექტები არიან კრემლი და ადგილობრივი საოკუპაციო ჯარების სარდლობა, ხოლო აფხაზური და ოსური ელიტები (და მათი სტრუქტურები) ფლობენ შიდა პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ ხელისუფლებას, ასე ვთქვათ, სუბხელისუფლებას. თუმცა სტრუქტურული თვალსაზრისით ეს მდგომარეობა ორხელისუფლებიანობა არ არის, რადგანაც სეპარატისტული რეჟიმების ლოკალურ ადმინისტრაციებს აკონტროლებენ რუსი გენერლები და ФСБ-ს ოფიცრები, ხოლო სოხუმისა და ცხინვალის „ცენტრალურ“ ადმინისტრაციებს – კრემლისა და რუსეთის მთავრობის შესაბამისი ინსტანციები.

მიმართველობითი სქემების ჭრილში რუსულ ოკუპაციას ახასი-

ათებს რამდენიმე თავისებურება, რაც განასხვავებს მას ისტორიულად არსებული ტრადიციული ოკუპაციებისგან და, შესაბამისად, რუსეთს აძლევს ვუალირებისა და თავისი ნამდვილი მიზნების პროპაგანდისტული გადაფარვის შესაძლებლობას. საერთოდ, საოკუპაციო რეჟიმების მმართველობითი სტრუქტურა (რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავს სამ ძირითად კომპონენტს – მმართველობის სისტემას, ოკუპირებულ ტერიტორიაზე პოლიტიკური პროცესების კონტროლის მექანიზმებს და სამოქალაქო ადმინისტრაციას) გვხვდება ორი სახეობის – უშუალო მმართველობა სპეციალური საოკუპაციო ორგანოების მეშვეობით (რომელიც ხორციელდება ოკუპანტ სახელმწიფოსთან ოკუპირებული ტერიტორიის შეერთება-ანექსირებით) და მმართველობა ადგილობრივი მარიონეტული ორგანოების მეშვეობით. აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში არსებული რუსული საოკუპაციო სისტემა ძირითადად მეორე სახეობისაა, თუმცა ზოგიერთ სფეროში შეიცავს პირველი სახეობის გარკვეულ ნიშნებს, კერძოდ: 1) ცხინვალის რეგიონში ძლიერია ანექსირების ტენდენცია. ეს ტენდენცია ხშირ შემთხვევაში ამოდის თვით ლოკალური ოსური ელიტის პოზიციებიდან, რადგანაც ოსური სეპარატიზმი უფრო მეტად ორიენტირებულია რუსეთთან შეერთების კურსზე, ვიდრე აფხაზური; 2) ორივე ოკუპირებულ რეგიონში არის რუსეთს მიმსგავსებული ადმინისტრაციული დაყოფა და სახელისუფლებო ორგანოების სტრუქტურა, მოქმედებს რუსული სამართალი („ეროვნული“ სამართლებრივი სისტემების შირმის ქვეშ) და სამართალწარმოება, რუსული ენა, რუსეთის მოქალაქეობა, სოციალური დოტაციის სისტემა და სხვ.

თუმცა სპეციალური საოკუპაციო ორგანოები არ არის; რუსული საოკუპაციო სისტემის სტრუქტურული თავისებურება და სამხედრო ოკუპაციის რეჟიმის ფორმალურ-იურიდიული არარსებობა, რუსეთს აძლევს ვუალირების პროპაგანდისტულ სივრცეს, ხოლო სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტულ რეჟიმებს – იმის მტკიცების საშუალებას, თითქოს ისინი „დამოუკიდებელი“ ქვეყნები არიან და რუსეთთან „მეგობრულ კავშირში“ ეწევიან „ეროვნული სახელმწიფოების“ მშენებლობას.

საოკუპაციო ორგანოების სტრუქტურისა და მარიონეტული რეჟიმების ხასიათის გარდა, რუსეთის საოკუპაციო სისტემას აქვს კიდევ ორი თავისებურება: 1) რუსული ოკუპაცია იგეგმებოდა საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო მოქმედებების მომზადების (ყოველ შემთხვევაში 2006წ. ბოლოდან) პარალელურად, ე.ი. კრემლი იმთავითვე ითვალისწინებდა საქართველოს წინააღმდეგ არა მარტო ინტერვენციას, არა მხოლოდ ომს, არამედ გრძელვადიან ომისშემდგომ ოკუპაციას. ამიტომ ეს ოკუპაცია წარმოადგენს წინასწარ დაგეგმილი სამხედრო, პოლიტიკური, ეკონომიკური და საინფორმაციო ღონისძიებების ერთიან კომპლექსს. ამგვარი დაგეგმარების ყველაზე ნათელი მაგალითია რუსეთის მიერ გადადგმული დესტრუქციული ნაბიჯების ეტაპობრივი თანმიმდევრობა და,

ასე ვთქვათ, ერთიანი ხაზი – „სარკოზის დოკუმენტის“ V მუხლი – სეპარატისტული რეგიონების „დამოუკიდებლობის“ აღიარება – ხელშეკრულებები „ურთიერთდახმარების“ შესახებ“ – ხელშეკრულებები სამხედრო ბაზების შესახებ – შეთანხმებები „საზღვრების“ ერთობლივი დაცვის შესახებ – „ბორდერიზაციის“ პრაქტიკული პროცესი; 2) რუსულ ოკუპაციას ლოკალურ დონეზე გააჩნია სოციოეთნიკური საფუძველი – კოლაბორაციონიზმი: აფხაზი და ოსი ეთნოსები აღმოჩნდნენ ინტერვენციისა და ოკუპაციის მხარეზე, უღალატეს თავიანთ ისტორიულ სახელმწიფოს და მონაწილეობა მიიღეს ქართველი თანამოქალაქეების გენოციდსა და ეთნიკურ წმენდაში. ამიტომაც და იმ გარემოების გათვალისწინებითაც, რომ რუსეთის ინტერვენციის მომენტში ისინი იყვნენ საქართველოს მოქალაქეები, მათი ქმედება არის, სეპარატიზმთან ერთად, სამშობლოს ღალატი და კოლაბორაციონიზმი (ოკუპანტთან თანამშრომლობის ფორმით). ეს თავისებურება ფაქტობრივად გამორიცხავს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე წინააღმდეგობის მოძრაობის ჩამოყალიბებას, დეოკუპაციის ძალისმიერი (პარტიზანული მოძრაობა, დივერსიული აქტები და სხვ.) და არაძალადობრივი (პასიური წინააღმდეგობა, დაუმორჩილებლობა და სხვ.) აქციების განხორციელებას.

ოკუპირებული ტერიტორიების მართვა და ადმინისტრაციული დაყოფა, სამოქალაქო საოკუპაციო ადმინისტრაციის სტრუქტურა, მისი ორგანოებისა და ცალკეული თანამდებობის პირების უფლება-მოვალეობანი განსაზღვრულია ე.წ. აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის კონსტიტუციებით, კანონებით, ხელშეკრულებებით, შეთანხმებებით და სხვა აქტებით. მაგრამ მთელს ამ „ლეგიტიმურ“ სისტემას სრულიად აბსტრაქტული და ფორმალური ხასიათი აქვს.

საოკუპაციო ხაზს იქით მცხოვრები მოსახლეობა მონაწილეობს პერიოდულ არჩევნებში თუ ცალკეულ პლებისციტარულ აქტივობებში, ირჩევს ე.წ. პარლამენტებს, ე.წ. პარლამენტები აყალიბებენ ე.წ. მთავრობებს და ა.შ. მაგრამ რეალურად მთელს პროცესს და მის ყოველ ლოკალურ ტენდენციას მართავს რუსეთი – ყველაფერი ეს ხდება კრემლისა და „ადგილობრივი“ საოკუპაციო ჯარების შტაბის კონტროლის ქვეშ. სწორედ კრემლი და საოკუპაციო ჯარების სარდლობა იძლევიან მთავარ დირექტივებს, რომლებსაც ახორციელებენ სოხუმისა და ცხინვალის ჩინოვნიკთა მარიონეტული კასტები.

საოკუპაციო რეჟიმის პირობებში ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკის მთავრობათა ხელისუფლება მხოლოდ ფორმალურად ვრცელდება. რეალურად ძალაუფლებას ახორციელებს რუსეთი – კრემლის შესაბამისი ინსტანციების, საოკუპაციო ჯარების სამხედრო ადმინისტრაციის, სპეციალური საკონტროლო და სადირექტივო ორგანოების, აფხაზურ და ოსურ ელიტებთან მიმავრებული საკონტროლო ჯგუფების, ასევე კონტროლისა და გავლენის მართვის

ერთგვარი „ასოციაციების“ ქსელის მეშვეობით. ყველა ზემოთმოყვანილი ე.წ. ხელშეკრულება თუ შეთანხმება სხვა არაფერია, თუ არა ასეთი მდგომარეობისათვის ფორმალური ჩარჩოს შემქმნელი აქტი – როგორც ერთგვარი საოკუპაციო სტატუსი და რუსეთისათვის ძალაუფლების გადაცემის დოკუმენტი.

ფაქტობრივი მმართველობითი პრეროგატივების კუთხით, რეალური ძალაუფლების მქონე საოკუპაციო ხელისუფლება შედგება სამი „ინსტიტუციისაგან“: 1) საოკუპაციო ჯარების სამხედრო ადმინისტრაცია (ერთგვარი „რწმუნებული გენერალი“ და მისი შტაბი); 2) რუსეთის ე.წ. ელჩები, სინამდვილეში კი კრემლის პოლიტიკური რწმუნებულები სოხუმსა და ცხინვალში და პასუხისმგებელნი აქ რუსეთის ინტერესების გატარებაზე (სხვათაშორის, მარიონეტული რეჟიმების რაიონული ადმინისტრაციების ხელმძღვანელებთან არიან ელჩს დაქვემდებარებული ადმინისტრაციული მრჩევლები); 3) ФСБ-ს სასაზღვრო ძალების სარდალი, რომელიც რეალურად კონტროლს უწევს შიდა პოლიციურ ძალებსაც. რუსეთსა და მარიონეტულ რეჟიმებს შორის დადებული ბოლო ხელშეკრულებების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ომის შემთხვევაში მთელი ძალაუფლება უნდა გადავიდეს რუსეთის არმიის სარდლობისა და რუსული სამხედრო კომენდატორების ხელში.

მმართველობითი იურისდიქციის ტერიტორიული ორგანიზაციის კუთხით, ოკუპირებული ტერიტორიები იყოფა ორ, ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამიჯნული შიდა საზღვრებით გამოყოფილ ზონად: რუსეთის სამხედრო ბაზების დისლოკაციის ზონად და მარიონეტული რეჟიმების სახელისუფლებო ორგანოების ზონად. ასე რომ, რეალურად არსებობს კრემლს დაქვემდებარებული სამოქალაქო მმართველობის ზონა და გენშტაბს დაქვემდებარებული სამხედრო მმართველობის ზონა. მარიონეტული რეჟიმების ე.წ. პრეზიდენტები, პარლამენტები, მთავრობები, სხვა ადმინისტრაციული რგოლები წარმოადგენენ რუსული საოკუპაციო სისტემის რეგიონალურ შტაბებს. არსებითად ეს გახლავთ მკაცრი ვერტიკალური დაქვემდებარების სისტემა, რომელშიც თითქმის ყველაფერი იმართება ერთი იმპერიული ცენტრიდან, ხოლო სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტული დაჯგუფებები წარმოადგენენ რუსეთის არაფორმალურ ადმინისტრაციულ ნომენკლატურებს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მარიონეტული რეჟიმები ფლობენ გარკვეულ გარეგნულ სახელმწიფოებრივ ატრიბუტებს, ფორმალურად გამოსცემენ კანონებს, დადგენილებებსა და განკარგულებებს, მაგრამ რეალურ ძალაუფლებას ფლობს რუსული საოკუპაციო სისტემა – კრემლის საკონტროლო ჯგუფებით, შესაბამისი დარგების სამინისტროებით, არმიის გენერალიტეტით და სპეცსამსახურების ოფიცერთა კორპუსით. ამასთან, რუსული საოკუპაციო სისტემის არსებით ელემენტს წარმოადგენს მარიონეტული რეჟიმების კურიერების სპეციალური სტრუქტურების

ქსელი. დღეის მდგომარეობით ამ ქსელის მთავარი რგოლია რუსეთის პრეზიდენტის თანაშემწის ვლ. სურკოვის აპარატი, რომელიც კურირებს ოკუპირებული ტერიტორიების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის საინვესტიციო პროგრამების გამოყოფას და კონტროლს უწევს თანხების ადგილზე გადანაწილებას (მაგ., 2016 წლისათვის აფხაზეთისათვის გამოყოფილი იყო 4.7 მლრდ. რუბლი, ხოლო ცხინვალის რეგიონისათვის – 1.5 მლრდ. რუბლი).

საოკუპაციო საკონტროლო ქსელის მნიშვნელოვანი ორგანოა ასევე „რუსეთის პრეზიდენტთან არსებული ეკონომიკური განვითარებისა და რეფორმირების საბჭო“. აქ იბარებენ მარიონეტული რეჟიმების ლიდერებს და ელიტის სხვა წარმომადგენლებს, ეწყობა პერიოდული ე.წ. „სტრატეგიული სესიები“ (წელიწადში სამუშაოდ 5-6 პროექტი იხილება), რომლებზეც მუშავდება განვითარების ძირითადი ასპექტები და ხდება დირექტივების მიცემა რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის სტრატეგიულ მიმართულებებზე.

აღნიშნული „საბჭოს“ ფარგლებში სოხუმისა და ცხინვალის მარიონეტულ დაჯგუფებებზე მიმაგრებულია კონსალტინგური კომპანია “SPG” („სტრატეჯიკ პარტნიორს გროუპ“). სახელწოდების მიუხედავად, ის მთლიანად დაკომპლექტებულია კრემლის ექსპერტებითა და პიარტექნოლოგებით. კომპანია აწარმოებს სეპარატისტების სტრატეგიულ კონსალტინგს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის საკითხებზე, რასაკვირველია, რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის პლატფორმაზე.

უნდა აღინიშნოს, რომ აფხაზეთური კოლაბორაციონიზმის ერთგვარი სპეციფიკის გამო, რუსული საოკუპაციო სისტემა აფხაზეთში განიცდის გარკვეულ არასახარბიელო სიტუაციებს (ოსური კოლაბორაციონიზმის თავისებურება კი, პირიქით, ის გახლავთ, რომ ცხინვალის დაჯგუფება აპრიორი ორიენტირებულია რუსეთთან „ძმურ და საუკუნო შეერთებაზე“ და არავითარ „მარიონეტულ ინიციატივებს“ არ იჩენს), თანაც პერიოდულად. მართალია, პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად უდევს რუსეთის საოკუპაციო მმართველობას და პროცედურები, რომელთა მეშვეობითაც იმართება ოკუპირებული ტერიტორიები, დიდწილად ერთმანეთის მსგავსია ორივე შემთხვევაში. მაგრამ აფხაზეთურ ელიტაში ძალაუფლების და ინტერესთა შინაგანი მიმართება, აფსუური საზოგადოებრივი სტრუქტურის განსაზღვრულ მახასიათებლებთან კომბინაციაში, ქმნის გარკვეულ საპროტესტო მოძრაობებს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ – ერთგვარ კონკურენტულ ველს ოკუპანტთან მანევრირებისათვის. ასეთი ვითარებები პერიოდულად ყალიბდება რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკისა და მარიონეტული რეჟიმის შიდა პოლიტიკის გადაკვეთის ისეთ „სიბრტყეებზე“, როგორცაა ე.წ. საზღვრის დელიმიტაცია-დემარკაციის საკითხი (სოფ. აიბგა მდ. ფსოუს შუა წელზე), მარუხის უღელტეხილის გავლით მაგისტრალის მშენებლობის საკითხი, უძრავი ქონების საკუთრების საკითხი,

მოსკოვიდან გამოყოფილი თანხების მიზნობრივი ხარჯვა და სხვ. ამ რიგში ყველაზე ბოლო იყო პოლიტიკური კრიზისი 2016წ. მაის-ივლისში, როდესაც რ. ხაჯიმბას დაჯგუფებამ შეძლო ვითარების განმუხტვა ე.წ. პრეზიდენტის ვადამდელი არჩევნების საკითხის რეფერენდუმზე ჩაგდებათ. მოსალოდნელია მორიგი კრიზისებიც, და, შესაძლოა, რადიკალური სცენარებიც. რა თქმა უნდა, საქართველოს ინტერესებში არ შედის მოვლენათა ამგვარი განვითარება. აფხაზეთში დღესდღეობით არ არის პროქართული ძალა, რის გამოც საქართველოს არ გააჩნია ტაქტიკური რესურსები ვითარებისათვის მიმართულების შესაცვლელად. თუმცა, მეორე მხრივ და წმინდა ობიექტურ კონტექსტში, ასეთი კრიზისები ჩვენთვის მაინც ხელსაყრელია, რადგანაც ისინი: ჯერ ერთი, ინვევენ მარიონეტული რეჟიმის შიდა რყევებსა და დესტაბილიზაციებს, ასევე აჩენენ ბზარებს მარიონეტებსა და ოკუპანტებს შორის ე.წ. სამოკავშირეო ურთიერთობებში; მეორე, კიდევ უფრო განამტკიცებენ ე.წ. აფხაზეთის რესპუბლიკის შეუქმდგარობისა და პოლიტიკური ბანკროტობის შესახებ მოსაზრებების სრულ საფუძვლიანობას.

ამდენად, საქართველოში გვაქვს ორი „რუსული მანჯოუ-გო“, როგორც პოლიტიკური კოლონიები და კრემლის ყბადაღებული „ახალი რეალობის“ გამოხატულებანი.

ომების ისტორია ნათლად ადასტურებს, რომ უცხოელი დამპყრობლების პირველი ღონისძიება დაპყრობილ მიწაზე, როგორც წესი, იყო საზღვრების ძალადობრივი შეცვლა. რუსი ოკუპანტების მოქმედება არ არის და არც შეიძლება იყოს გამონაკლისი: რუსული ოკუპაცია დაიწყო საქართველოს საზღვრების ძალისმიერი შეცვლით, გარკვეულ მონაკვეთებსა და სექტორებში სახელმწიფო საზღვრის უკანონო ლიკვიდაციით, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ხელოვნური დანაწევრებით და მცოცავი ოკუპაციით ანუ ე.წ. ბორდერიზაციით.

ამ შემთხვევაში აფხაზეთი და ოსური ე.წ. სახელმწიფოების საზღვრების დელიმიტაცია-დემარკაციის ყალბი ამოცანა გამოყენებულია საქართველოს ტერიტორიის ტრადიციული სტრუქტურისა და ადმინისტრაციულ-სივრცითი სისტემის დასარღვევად.

ბორდერიზაციის პროცესში აბსოლუტურად იგნორირებულია საზღვრის დადგენის კონვენციური პრინციპები და პროცედურები; არ არის (და, ბუნებრივია, არც არასოდეს იქნება) სადელიმიტაციო შეთანხმება, რომლის ხელმოწერა და რატიფიკაცია წარმოადგენს საზღვრების გავლება-დემარკაციის ერთადერთ სამართლებრივ საფუძველს. უხეშად ირღვევა არათუ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომი სასაზღვრო და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული კანონმდებლობა, არამედ თვით საბჭოთა კავშირის დროინდელი იურიდიული და ტოპოგრაფიული აქტები (მაგ., საქართველოს სსრ ცაკი-სა და სახკომსაბჭოს 1922წ. 20 აპრილის დეკრეტი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის

შექმნის შესახებ, საქართველოს სსრ 1980წ. კანონი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შესახებ, ამ აქტებს თანდართული რუკები და სხვა ტოპოგრაფიული მასალა).

საოკუპაციო ხაზის გასწვრივ „მცოცავი ოკუპაცია“ და მავთულხლართების, მარკერების, სასაზღვრო ბანერების, წვეტიანი ღობეების და სხვა სადემარკაციო ნიშნულების დამონტაჟების პროცესი დაიწყო 2009წ. მაისში. განსაკუთრებით ინტენსიური ხასიათი ბორდერიზაციამ შეიძინა 2013წ. იანვრიდან. 2016წ. ზაფხულის მონაცემებით, ბორდერიზებული ხაზის საერთო სიგრძე ცხინვალის რეგიონში არის 51კმ, აფხაზეთში – 12კმ (ეს იმიტომ, რომ აქ მდ. ენგური წარმოადგენს ბუნებრივ გამყოფს).

ბორდერიზაციას თან სდევს უკიდურესად არაადამიანური, არაზნეობრივი და არაქრისტიანული ტენდენციები. წმინდა ტოპოგრაფიულად საოკუპაციო ხაზი იყოფა ორ ნაწილად – საკუთრივ ხაზად და მიმდებარე საოკუპაციო ზოლად. ბორდერიზაციის პოტენციურ ტერიტორიას, ცხადა, წარმოადგენს საოკუპაციო ზოლის ის ნაწილი, რომელსაც საქართველო აკონტროლებს. საოკუპაციო ზოლის ობიექტურად ჩამოყალიბებული სივრცითი გეოგრაფია კი ისეთია, რომ საოკუპაციო ხაზს იქით არის ქართული სოფლების მიწის რესურსები, ბაღები, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების უძრავი ქონება, სახნავ-სათესები, სათიბები, ასევე სასაფლაოები და რელიგიური აღმსარებლობის ადგილები. ამიტომ „მცოცავი ოკუპაციით“ ხშირ შემთხვევაში დარღვეულია ქართული მოსახლეობის საკუთრების, თავისუფალი გადაადგილების, მინათსარგებლობის, რელიგიური კულტის აღსრულების, მიცვალებულთა უკვდავყოფის და სხვა ელემენტარული ჰუმანიტარული უფლებები.

რაც შეეხება „მცოცავი ოკუპაციისა“ და საქართველოს შიდა ადმინისტრაციული საზღვრების ძალადობრივი შეცვლის წმინდა ტერმინოლოგიურ მხარეს. უნდა ითქვას, რომ რუსული საოკუპაციო პოლიტიკის „სასაზღვრო მიმართულება“, სამწუხაროდ, არ წარმოადგენს ადეკვატური ცნებითი აღნიშვნისა და, ასე ვთქვათ, სემანტიკური კონსენსუსის გამოხატულებას. 2012წ. ოქტომბრის შემდეგ რატომღაც დამკვიდრდა ცნება „გამყოფი ხაზი“, რაც რბილად რომ ვთქვათ, სისულელეა, ხოლო მძიმედ რომ ვთქვათ, კოლაბორანტული მსოფლშეგრძნების გამოხატულება. ტერმინი „გამყოფი ხაზი“, ერთი შეხედვით და ზედაპირულად, თავის თავში შეიცავს გაყოფადობის მარტივ შინაარსს, მაგრამ ღრმად თუ ჩავუკვირდებით, ის ერთბაშად მოიცავს საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ინტერესების წინააღმდეგ მიმართულ სემანტიკურ ნაღმსაც, რუსული საინფორმაციო ომის დახვეწილ ენასაც და ქართული საზოგადოების მოჭარბებული დაცინვისა და ირონიის ელემენტებსაც.

ტერმინი „გამყოფი ხაზი“ მარტივია, მაგრამ მარტივად განზოგადებული შინაარსის მქონე. გამყოფი ხაზი შეიძლება იყოს ოკეანეებს შორის, კონტინენტებს შორის, სახელმწიფოებს შორის, სახელმწიფოთა შიგნით

რაონებსა და ქალაქებს შორის, რაიონებისა და ქალაქების შიგნით სოფლებსა და უბნებს შორის. ტერმინი „გამყოფი ხაზი“ გაყოფადობას კი გულისხმობს, მაგრამ თავისთავად ამ გაყოფადობის მიზეზებსა და ხასიათს არ აფიქსირებს. ამიტომაც ის მიუღებლად გვეჩვენება.

ყველაზე მისაღები და რელევანტური, ცხადია, გახლავთ ტერმინები „საოკუპაციო ხაზი“ და მიმდებარე „საოკუპაციო ზოლი“. ამ შემთხვევაში სიტყვა „საოკუპაციო“ გეოსტრატეგიულ ცნებაში გადადის და საკუთრივ გაყოფადობასთან (ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიის ოკუპირებულ და არაოკუპირებულ ნაწილებად გაყოფასთან) ერთად ამ გაყოფადობის მიზეზებსაც და პრაქტიკულ შინაარსსაც – ოკუპაციას – აფიქსირებს.

შეიძლება შესაბამის ტერმინად ვიხმაროთ ასევე „სადემარკაციო“. სადემარკაციო ხაზს, როგორც პოლემოლოგიურ (ძვლებერძნულად: *πολέμιος* – ომი, *λόγος* – სწავლება – მეცნიერება ომის შესახებ) ტერმინს, ორი განმარტება აქვს: ა) დაზავების დროს მეომარ სახელმწიფოთა ჯარების გამმიჯნავი ხაზი, საზავო ხელშეკრულებით საზღვრების დადგენამდე; ბ) ხაზი, რომელიც დამარცხებული სახელმწიფოს ტერიტორიას საოკუპაციო ზონებად ჰყოფს. როგორც ვხედავთ, აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის პერიმეტრზე გავლებული საოკუპაციო ხაზები ორივე ამ განსაზღვრებას ერთბაშად აკმაყოფილებს.

რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმართულებაა საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების ქართული მოსახლეობის გენოციდი და იძულებითი დეპორტაცია, როგორც უმძიმესი საერთაშორისო დანაშაული. აღსანიშნავია, რომ კონფლიქტური რეგიონების მოსახლეობის (უპირატესად ეთნიკური ქართველების) გენოციდი და ეთნიკური წმენდა აღიარებულია ბევრი საერთაშორისო აქტით, დანყებული ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან.

გენოციდისა და ეთნოწმენდის წინასწარი დაგეგმარების თვალსაზრისით ჩვენ რაიმე კონკრეტული დოკუმენტური მასალა არ გავაჩნია. ეს ბუნებრივიცაა, რამეთუ რაიმე საოკუპაციო პოლიტიკის ამ სეგმენტის დაგეგმვა-შემუშავებასთან, მის განხორციელებასთან დაკავშირებულ ბრძანებულებებს და სხვა აქტებს რუსეთი დღის სინათლეზე არასოდეს გამოიტანს. ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ მხოლოდ იმ მიმდინარე ფაქტებისა და ძალისმიერი ეთნოდემოგრაფიული ტენდენციების შესახებ, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე.

რა თქმა უნდა, გენოციდისა და ეთნიკური წმენდის უშუალო არქიტექტორები არიან სოხუმისა და ცხინვალის სეპარატისტული დაჯგუფებები, რომლებმაც ორივე რეგიონში შექმნეს ქართული მოსახლეობის განადგურებისა და მასობრივი განდევნის, „განქართველების“ მთელი ინდუსტრია. მაგრამ „განქართველების“ ბარბაროსული პრინციპი შესაშური პედანტობით განხორციელდა სწორედ რუსეთის სამხედრო სისტემის მეშვეობით, ტერორისა და ძალადობის საოკუპაციო პოლიტიკაზე

დაყრდნობით.

რუსეთის საოკუპაციო სტრუქტურებმა და სეპარატისტი მარიონეტების ტერორისტულმა რეჟიმებმა უხეშად დაარღვიეს საერთაშორისო სამართლის მთავარი და უძველესი პრინციპი – ჰუმანიტარული სამართლის ელემენტარული ნორმები. აქ, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს ომისა და ოკუპაციის პირობებში ადამიანის ეგზისტენციალურ უფლებათა დაცვის სამართლებრივი სისტემის მასობრივი დარღვევა. 2008 წლის აგვისტოს ომის ერთ-ერთი თავისებურება არის დალუპულთა საერთო მოცემულობაში მშვიდობიანი მოსახლეობის მსხვერპლის მაღალი ხვედრითი წილი – 422 592-დან, ანუ 71%. შედარებისათვის: პირველ მსოფლიო ომში ეს მაჩვენებელი იყო 5-6%, ხოლო მეორე მსოფლიო ომში – 39-41%. შეიძლება მავანნი შემოგვედაონ და გვითხრან, რომ ადამიანური დანაკარგების ასეთი სტრუქტურის მიზეზია თანამედროვე შეიარაღების ტექნიკური სიძლიერე, ავიაცია, სარაკეტო კომპლექსები და სხვ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს „ტერმინოლოგიური არგუმენტი“ ცალსახად არამართლზომიერია: მსხვერპლის ძირითადი ნაწილი მოდის საომარ მოქმედებათა დამთავრების შემდგომ პერიოდზე (როცა დაზავების შეთანხმება უკვე დადებული იყო), ხოლო ომის პერიოდის მსხვერპლი გამოიწვია რუსეთის არმიის ქმედებებმა ღრმა ზურგის ზონებში, სამხედრო მოქმედებების თეატრიდან დაშორებით განხორციელებულმა საჰაერო და სარაკეტო იერიშებმა.

თუ საოკუპაციო პოლიტიკის შიდა შრეებს კარგად დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ რუსეთი სპეციალურად ქმნის იმგვარ საოკუპაციო გარემოს, რომელიც განაპირობებს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან ქართული დემოგრაფიული ელემენტის გამოდევნა- ნეიტრალიზაციას. ეს ნათლად ჩანს საოკუპაციო პოლიტიკაში მოქალაქეობა – პასპორტიზაციასთან დაკავშირებით.

2016წ. 1 აპრილს ამოქმედდა ე.წ. „კანონი აფხაზეთის მოქალაქეობის სამართლებრივი სტატუსის შესახებ“ და ე.წ. „კანონი აფხაზეთში შესვლასთან და აფხაზეთიდან გამოსვლასთან დაკავშირებული წესების შესახებ“ (ზანთარაია, 2017). ანალოგიურია ე.წ. „კანონი სამხრეთ ოსეთში მცხოვრებ უცხოელთა სამართლებრივი სტატუსის შესახებ“ ქართული პასპორტების მქონე მოქალაქეები ცხადდებიან „უცხოეთის მოქალაქეებად“, რაც მათ შეუზღუდავს საკუთრების უფლებას, სამუშაოს შოვნის უფლებას, გადაადგილების უფლებას და სხვ. დადგენილია ე.წ. ვიზების გაცემა იმ ქვეყნების მოქალაქეებისათვის, რომლებიც არ აღიარებენ ე.წ. „აფხაზეთის რესპუბლიკას“ და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკას“.

ამგვარი „კანონმდებლობიდან“ გამომდინარეობს პასპორტიზაციის ახალი ტალღა, რომელიც დაიწყო 2016წ. ივლისიდან. ახალი ტალღის მიზანია მოსახლეობის კატეგორიებად დაყოფა – „აფხაზეთის მოქალაქეები“ და „უცხო ქვეყნის მოქალაქეები“, გამომდინარე დისკრიმინაციული

შედეგებით. ისინი, ვინც რჩებიან საქართველოს მოქალაქეებად, მიიღებენ არა მოქალაქის პასპორტს, არამედ „ბინადრობის უფლებას“ (რუსეთის „გოსზნაკის“ მიერ უკვე დაბეჭდილია 25 000 ე.წ. პასპორტი და 50 000 ე.წ. ბინადრობის უფლება). ამასთან, მოქმედებს ე.წ. პარლამენტის 2014 წლის დეკრეტი, რომლის ძალითაც 25 000 ქართველს გაუუქმდა „აფხაზური პასპორტი“. ისინი განწირულნი არიან „უცხოელი მოქალაქის“ სტატუსისათვის და „ბინადრობის უფლების“ იძულებით აღებისათვის.

როგორც ჩანს, „ახალი კანონმდებლობის“ რეალური მიზანდასახულობაა – ქართული მოსახლეობის დისკრიმინაციისა და ეთნოკულტურული დემარკაციის პროცესის გაღრმავებით ეთნიკური წმენდის ახალი ტალღისათვის ნიადაგის შემზადება. საოკუპაციო პოლიტიკის შემხვედრი ერთ-ერთი ტაქტიკა კი – ოკუპირებული ტერიტორიების სამხედრო კოლონიზაცია, ასე ვთქვათ, უკვე აპრობირებულია. აქ განლაგებულია საოკუპაციო სამხედრო ბაზები და ФСБ-ს სპეცნაწილები თავიანთი პირადი შემადგენლობით, ოფიცერთა ოჯახებით, შესაბამისი ურბანული ინფრასტრუქტურით. სამხედრო კოლონიზაციის მორიგი ეტაპი დასრულდა 2016წ. დეკემბერში: ამ დროისათვის მწყობრში ჩადგა რუსეთის საოკუპაციო ბაზის სამხედრო ქალაქი ქ. გუდაუთაში 300-ბინიანი ორსართულიანი კოტეჯებით. ეს ქალაქი სკოლებით, ბაღებით, ინფრასტრუქტურის სხვა ობიექტებით, ჩართულ იქნა „რუსეთის ფედერაციის სამხრეთის სამხედრო ოლქის“ სამსახურებრივი საცხოვრებლის ფონდში.

ოკუპირებულ ტერიტორიებზე შექმნილი ჰუმანიტარულ-სამოქალაქო გარემო ამჟღავნებს მსგავსებას ოკუპაციის ფაშისტურ მოდელებთან და აპარტიდის სისტემასთან. მაგალითად, ფაშისტურ გერმანიაში მოქმედი ე.წ. „ნიურნბერგის კანონების“ მიხედვით, გერმანიის რაიხის მოსახლეობა იყოფოდა ორ ნაწილად: „სახელმწიფო კუთვნილების მოსახლეობა“ (ე.ი. ყველა) და „სახელმწიფო მოქალაქეობის მოსახლეობა“ (ე.ი. მხოლოდ გერმანელები). თითქმის მსგავსი სისტემა მოქმედებდა სამხრეთაფრიკული აპარტიდის დროს. ოკუპირებული ტერიტორიების ქართული მოსახლეობა „ეკუთვნის“ ე.წ. სახელმწიფოებს, მაგრამ მოქალაქეებად არ ითვლება, ე.ი. ის არის სახელმწიფო კუთვნილების მოსახლეობა და არა ე.წ. აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის „სახელმწიფოთა“ მოქალაქეობის მქონე მოსახლეობა.

რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკა განსაკუთრებულად და ღრმად რეაქციულ ხასიათს ატარებს გალისა და ახალგორის რაიონებში – ოკუპირებული ტერიტორიების იმ ზონებში, სადაც, გენოციდისა და ეთნიკური წმენდის მიზანმიმართული კურსის მიუხედავად, მაინც შენარჩუნებულია კომპაქტური ქართული დემოგრაფიული ელემენტი, თანაც უმრავლესობის სახით. აქ საოკუპაციო პოლიტიკა შეიცავს ანტიჰუმანურობის, დაუფარავი ქართველთმობილობის, სოციალურ-საგანმანათლებლო აპარტიდის ელემენტებს, ხოლო ზოგ შემთხვევაში რასიზმის ელ-

ფერიც დაჰკრავს. ქართული მოსახლეობის ჩაგვრა, მისი კანონიერი უფლებების ძალადობრივი დათრგუნვა დაყვანილია უმაღლესი ხარისხის ცინიზმამდე – გენოციდის, აპარტიდის, ძალდატანებითი ასიმილაციის (აფხაზებად ჩანერის) „მათრახთან“ ერთად ადგილი აქვს „თაფლაკვერის“ ისეთ ზედაპირულ გამოვლინებებს, როგორცაა საარჩევნო უფლება, წარმომადგენლობა ე.წ. პარლამენტში, ადგილობრივ ადმინისტრაციებში, მარიონეტული რეჟიმის სხვა სტრუქტურებში.

უკიდურესად რეაქციული ხასიათი აქვს ანტიქართულ საგანმანათლებლო პოლიტიკას. გალის რაიონში არის 31 საშუალო სკოლა, მათგან „ქვედა ზონაში“ – 11. 2015-2016წწ. სასწავლო წლის დასაწყისიდან მათ გაუუქმეს ქართული საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტატუსი. I-IV კლასებში სწავლა მთლიანად რუსულ ენაზე წარმოებს, V-VII კლასებში – რუსული ენა უპირატესია, ხოლო VIII-XI კლასებში – ქართულ ენას კვირაში მხოლოდ ორი საათი ეთმობა. საგანმანათლებლო დისკრიმინაციის და ქართველების მიზანმიმართული რუსიფიკაციის კურსს „ზურგს უმაგრებს“ საოკუპაციო პოლიტიკა კულტურის სფეროში.

რუსული საოკუპაციო პოლიტიკის კულტურულ-სოციოეკოლოგიური, ლინგვისტური და ტოპონიმიკური შრეები მთლიანობაში ქმნიან პირდაპირი კულტურული გენოციდის მდგომარეობას. ეს არ გახლავთ ტერმინოლოგიური „სიბრიყვე“ და არც დეოკუპაციური დისკურსის შინაგანი ორიენტირებიდან გამომდინარე სუბიექტური გადაჭარბება. ეს რეალობაა. ოკუპირებულ ტერიტორიებზე რუსულ-სეპარატისტული ალიანსი ახორციელებს ქართული კულტურულ-ცივილიზაციური ყოფიერების მიზანმიმართულ მოსპობას, ხუროთმოძღვრული ძეგლების განადგურებას ან სპეციალურ სახეცვლილებას ქართული კუთვნილების გასანეიტრალეზად (როგორც ილორის შემთხვევაში). ელემენტარული კულტურული-ცივილიზაციური საზრისით, ოკუპირებული ტერიტორიები წარმომადგენს ქართული კულტურის განფენის სივრცეს, ქართული გონის გავრცელების ველს. სწორედ ამ სივრცის შეცვლისაკენ და ქართული გონითი უნივერსუმის დარღვევისაკენ არის მიმართული იმპერიული პოლიტიკა.

იგივე უნდა ითქვას ანტიქართულ და სრულიად ანტიისტორიულ ტოპონიმიკურ ცვლილებებზე. ეთნოლოგები ხშირად მიმართავენ ასეთ მეტაფორას – მიწა ერთგვარი წიგნია, რომელშიც კაცობრიობის ისტორია გეოგრაფიული ნომენკლატურითაა ჩანერილიო. აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი – ეს ის წიგნებია, რომლებშიც საქართველოს ისტორია გეოგრაფიული სახელწოდებებითაა ჩანერილი. ამ რეგიონების ტოპონიმიკა, ჰიდრონიმიკა და ონომასტიკონის სხვა პლასტები – ეს „მინის ენა“, რომელიც ყველას „ეუბნება“ მათს ქართულ კუთვნილებას. ოკუპანტები და სეპარატისტები კი გეგმაზომიერად სპობენ ამ „ენას“, ახორციელებენ ტოპონიმიკის, ჰიდრონიმიკის და სხვა ყოველგვარი ქართული „ნიმიკის“ მიზანმიმართულ ამოშანტვას ისტორიული ქართული ტერიტორიებიდან.

რუსული საოკუპაციო პოლიტიკის კიდევ ერთი მიმართულებაა გალის რაიონში ე.წ. „მეგრული ფაქტორის“ ხელოვნური წინ წამოწევა. ცნობილია, რომ განსაზღვრული პირობების გამო ერებისა და ხალხების დიდი ნაწილი შეიცავს ეთნოგრაფიულ შიდა ჯგუფებს, როგორც ერთგვარ შიდა ელემენტებს, რომელთა შორის გენეტიკური კავშირი ქმნის ერთიან ორგანულ მთლიანობას. სრულიად კანონზომიერი ისტორიული, ისტორიულ-გეოგრაფიული, დემოგრაფიული და ეთნოგრაფიული პირობებიდან გამომდინარე ქართველი ერიც შეიცავს სუბეთნიკურ ჯგუფებს, რომლებიც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ენის გარკვეული ელემენტებით, დიალექტებით, ეთნოგრაფიული ტრადიციებით, წეს-ჩვეულებებით და ა.შ., მაგრამ მათ შორის გენეტიკური კავშირები და მიმართებები ქმნის განუყოფელ ორგანულ მთლიანობას. სწორედ ამას ებლაუჭება რუსული იმპერიული ტრადიცია და ქართველი ერის შიდა სეგმენტების ურთიერთდაპირისპირების პროვოცირებით ცდილობს თავისი შავბნელი ზრახვების განხორციელებას, მაგრამ, საბედნიეროდ უშედეგოდ.

კრემლში შესანიშნავად იციან, რომ გალელი მეგრელები ისე „განსხვავდებიან“ დანარჩენი ქართველებისაგან, როგორც, ვთქვათ, ვოლოგდეელი რუსი რიაზანელისგან ან კურსკელი ვორონეჟელისგან. მაგრამ „გათიშე და იბატონე“-ს იმპერიული პრინციპის შიდაეროვნულ სიბრტყეზე გადატანით და მარიონეტული რეჟიმის დახმარებით ოკუპანტები ცდილობენ გაატარონ დანარჩენი ქართველებისაგან მეგრელების სეგრეგაციის ბინძური პოლიტიკა: უქმნიან მათ „დამოუკიდებელი“ ეროვნული განვითარების ილუზიას, გამოსცემენ მეგრულ გაზეთებს და ენის სახელმძღვანელოებს, აქვთ მეგრული სკოლების დაარსების გეგმები, მხარს უჭერენ ზოგიერთი არქაული ჩვეულების დაკონსერვებას, ქმნიან მეგრულ კულტურულ დაწესებულებებს (sic!) და სხვ. ამ პოლიტიკის შორსმიმავალი მიზნები გასაგებია – ყველაფერს აკეთებენ იმისათვის, რომ გალის მოსახლეობის თვითშეგნებიდან ამოშანთონ ქართული თვითცნობიერება. მაგრამ ოკუპანტის მცდელობებს არავითარი წარმატება არა აქვს და არც არასოდეს ექნება. გალელების მთლიანი მასა (ხაზს ვუსვამთ; არა უმრავლესობა ან ძირითადი ნაწილი, არამედ მთლიანად და უკლებლივ ყველა) თავის თავს მიიჩნევს ქართველი ერის განუყოფელ და ორგანულ ნაწილად. რაც შეეხება ცალკეულ ჯგუფებს და იდეებს („ავტონომიზმი“, „მაფალუიზმი“), ეს ზოგადი პრობლემაა და არა კონკრეტულად ოკუპირებული ტერიტორიების, თანაც მას რუსული წარმომავლობა, დიდი ხნის ისტორია და ერთგვარი ტრადიციაც გააჩნია.

საგულისხმოა, რომ საოკუპაციო პოლიტიკის ამ სეგმენტში რუსეთი მსგავსებას ამჟღავნებს მხოლოდ ოკუპაციის ფაშისტურ მოდელთან. ყველა იმპერია იყენებდა, ცხადია, „გათიშე და იბატონე“-ს მატრიცას, მაგრამ ამ მატრიცის გადატანა ეროვნებათშორისიდან შიდაეროვნულ სიბრტყეზე რუსებამდე გააკეთეს მხოლოდ გერმანელმა ფაშისტებმა ევრო-

პის ოკუპირებულ ქვეყნებში: ჩეხეთში – ბოჰემიელებსა და მორაველებს შორის, პოლონეთში – კაშუბებს, მაზურებსა და გურალებს შორის, რუმინეთში – დუნაის ვალახებსა და მოლდაველებს შორის, უკრაინაში – უკრაინელებსა და რუსინებს შორის.

„აფხაზეთის კრიზისის“ საფუძველი და აფხაზეთის კონფლიქტის ერთ-ერთი შემადგენელი იყო „გათიშე და იბატონე“-ს რუსული პრინციპის გამოყენება ქართველებისა და აფხაზების ერთმანეთზე წაკიდებისათვის და ამ გზით წარმოქმნილი კონფლიქტური პოტენციალის საკუთარი ინტერესებისათვის გამოყენებისათვის. მაგრამ 2008-2009 წლებიდან გამოიკვეთა ახალი ტენდენცია – „გათიშე და იბატონე“-ს მატრიცის გადატანა საკუთრივ ე.წ. დამოუკიდებელი აფხაზეთის შიგნით, ოკუპირებული ტერიტორიის შიდა სოციალურ სივრცეში.

ეს პოლიტიკა აღმოცენდა ქართულ-აფხაზური კრიზისის პროვოცირებისაგან, რუსული იმპერიული პოლიტიკის ანტიქართული ნაკადისაგან, მაგრამ მას ამ შემთხვევაში ანტიაფხაზური მიმართულებაც გააჩნია.

როგორც ვიცით, აფხაზეთის რეგიონის ეთნიკური ისტორია საკმაოდ რთული პროცესია. ისტორიული ბედუკულმართობის გამო აფხაზეთში პერიოდულად ხდებოდა სომხური და რუსული დემოგრაფიული ინფილტრაციები, რის გამოც აქ ჩამოყალიბდა მათი რაოდენობრივად სოლიდური ეთნიკური თემები. დემოგრაფიული კუთხით ოკუპირებული ტერიტორია წარმოადგენს ქართული, აფხაზური, სომხური და რუსული ეთნიკური მასივების კონგლომერატს. გარკვეული პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ეთნოპოლიტიკური და ეთნოფსიქოლოგიური ფაქტორების გამო არსებობს ეროვნებათშორისი კონფრონტაციის ბევრი კვანძი. ამ გარემოებით სარგებლობს ოკუპანტი და მისი აგენტურა მიზანმიმართულად ქმნის აფსუურ-სომხური დაპირისპირების კვანძებს. სომხური თემის მოთხოვნები უკვე სცილდება ტრადიციული ეროვნულ-კულტურული ავტონომიის ჩარჩოებს და პოლიტიკურ-ეკონომიკურ, უფრო მეტიც – შიდა გეოპოლიტიკურ სიბრტყეში გადადის. აფსუურ-სომხური წინააღმდეგობების პროვოცირება და მართვა კრემლს სჭირდება ძირგამომთხრელი მიზნებით, მარიონეტულ რეჟიმზე ზეწოლისათვის.

უნდა ვაღიაროთ, აფსუურ-სომხური ინტერესთა კონფლიქტი გარკვეულწილად შედის ჩვენს ინტერესებში იმ კუთხით, რომ ის არყევს მარიონეტული რეჟიმის შიდა სტაბილურობას და ინვესს მისი სოციალური ბაზის შემცირებას. მაგრამ საერთო ჯამში და საოკუპაციო პოლიტიკის ასპექტში აფსუურ-სომხური კრიზისი რუსეთის ინტერესებშია, ემსახურება რა მის იმპერიულ ამბიციებს.

რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის ერთ-ერთი მიმართულებაა საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების, განსაკუთრებით აფხაზეთის ეკონომიკური ექსპლუატაცია. ამ სფეროში აქ მართლაც დამყარებულია რუსული ეკონომიკური ძალადობისა და ველური ექსპლუატაციის რეჟი-

მი. რუსეთის სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა, თავისი მასშტაბებიდან და მოტივაციიდან გამომდინარე, ემსახურება არა “აფხაზეთის ეკონომიკურ კეთილდღეობას და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფას“, არამედ კრემლთან დაკავშირებული სამრეწველო ფინანსური ჯგუფების მატერიალურ ინტერესთა დაკმაყოფილებას. განსაზღვრულია ასევე საოკუპაციო ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი მიზანი – აფხაზეთის გადაქცევა რუსეთის ეკონომიკურ დომინიონად. აფხაზეთის მიერ “ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მიღწევის და განვითარების დინამიურ რელსებზე 2025 წლისთვის გადასვლის“ ყბადაღებული სტრატეგია მხოლოდ არარეალისტური აბერაციაა ოკუპანტის ქეშმარიტი კოლონიალისტური ინტერესების გადაფარვისათვის.

მარიონეტული რეჟიმი და მოსახლეობა თითქმის მთლიანად დამოკიდებულია რუსეთის ფინანსურ დახმარებაზე. რუსეთი უზრუნველყოფს საბიუჯეტო სექტორის სახელფასო ფონდს და საპენსიო სისტემას. ფინანსური ინექციების განხორციელებას ხშირ შემთხვევაში “მეორადი უზრუნველყოფის“ სისტემის ხასიათი აქვს და გამოიყენება საშანტაჟოდ, სრულიად არაეკონომიკურ სფეროებში სეპარატისტებზე ზეწოლისათვის. ფინანსური დახმარების მექანიზმით ნების საწინააღმდეგო იძულების ყველაზე ბოლო შემთხვევა მოხდა 2016წ. ზაფხულში: კრემლის მოთხოვნამ, რომ სამართალდაცვითი ორგანოების კოორდინაციის შესახებ ე.წ. ხელშეკრულებაში შეეტანათ სპეციალური მუხლები აფხაზეთში რუსეთის შსს-ს თანამშრომელთა რაოდენობისა და კონტროლის გაზრდის შესახებ, წარმოშვა ერთგვარი ინტერესთა კონფლიქტი მოსკოვსა და სოხუმს შორის. საპასუხოდ რუსეთი დაიმუქრა ფინანსური დახმარების შეწყვეტით. ვ. სურკოვი ორჯერ ჩავიდა სოხუმში და სეპარატისტულ დაჯგუფებას ულტიმატუმი წაუყენა – თუ შსს-ზე ხელშეკრულების რატიფიკაცია არ მოხდება, ფინანსურ დახმარებას არ მიიღებთ.

ოკუპირებული ზონების მრეწველობა და აგრარული სექტორი თითქმის მთლიანად მუშაობს რუსეთზე ეკონომიკური რესურსების კონცენტრაციის პრინციპით და ამ მხრივ, „შუამავლის“ ფუნქციას ასრულებს აფსუური ეთნოკრატის ტერიტორიულ-კლანური სისტემა. იგივე ითქმის რუსეთის საინვესტიციო პროგრამებზეც. დღეისათვის ხელმოწერილია რუსეთ-აფხაზეთის 75-ზე მეტი ე.წ. შეთანხმება და ხელშეკრულება, რომელთა ჯამური ეფექტი იქნება რეგიონის სრული ეკონომიკური დაკაბალება და კოლონიზაცია. ძალიან მძიმე მდგომარეობაა გალის რაიონში, სადაც სისტემური ხასიათი მიიღო თხილისა და სხვა აგრარული პროდუქციის რეკვიზიციამ, უკეთეს შემთხვევაში – „შესყიდვამ“ მეტად დაბალ, არაექვივალენტურ ფასებში.

არასწორი იქნება იმის თქმა, რომ ოკუპირებულ აფხაზეთში ეკონომიკური ინტერესი კრემლისათვის ძირითადია. ის დღეს სამხედრო-პოლიტიკური და გეოსტრატეგიული ინტერესებითაა დაჩრდილული.

მაგრამ იმპერიული ინტერესების საერთო სტრუქტურაში მას მაინც უკავია გარკვეული ადგილი და რუსული „ახალი რეალობის“, საოკუპაციო წესრიგის არც თუ ისე უმნიშვნელო ელემენტს წარმოადგენს.

ასეთია ძირითად ხაზებში, 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ ჩამოყალიბებული რუსეთის საოკუპაციო სისტემა საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე (აფხაზეთსა და შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილში).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი კვლევა რამდენადმე არასრულყოფილია ობიექტური მიზეზების გამო, სახელდობრ: რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკის კონცეპტუალიზაცია და შემაგრება ფაქტობრივი მასალით უაღრესად რთული პრობლემაა ამ პოლიტიკის დახურული ხასიათის, კრემლის დეზინფორმაციული პროპაგანდისა და საკუთრივ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე არსებული მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის დეფიციტის გამო. ჩვენ ვცადეთ მხოლოდ რუსული საოკუპაციო სისტემის უმთავრესი ფაქტორების ჩვენება.

რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის ისტორიული ტერიტორიების უკანონო ოკუპაცია, როგორც საერთაშორისო სამართლის ფუნდამენტური ნორმებისა და საერთაშორისო სისტემის ფუნქციონირების ცივილიზებული წესებისა და პროცედურების უხეში დარღვევა, დაფიქსირებულია მნიშვნელოვან საერთაშორისო აქტებში:

- ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია 1623/2008 – „რუსეთ-საქართველოს ომის შედეგები“, §16;
- ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია 1633/2008, §6;
- ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია 1648/2009 – „რუსეთ-საქართველოს ომის ჰუმანიტარული შედეგები“, §6, §24.14 და §24.15;
- ეუთო-ს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია „საქართველოს მდგომარეობაზე“, 2012წ., §4 და §7;
- ევროპარლამენტის 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუცია „ევროპის საბჭო-საქართველოს ასოცირების შეთანხმებაზე მოლაპარაკების შესახებ“, პარაგრაფი 3; ევროპარლამენტის რეზოლუცია საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შეთანხმებაზე, 2014წ. 18 დეკემბერი, §D და §11;
- ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია 1016/2013 – „საქართველო და რუსეთი: ჰუმანიტარული მდგომარეობა კონფლიქტურ და ომისაგან დაზარალებულ რეგიონებში“, §8.

ოკუპაცია აღიარებულია ასევე ცალკეულ სახელმწიფოთა (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი, ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა, რუმინეთი) საპარლამენტო აქტებსა და ოფიციალურ განცხადებებში. სახელმწიფოთა უმრავლესობის და ზოგიერთი საერთაშორისო ორგანიზაციის პოზიციებ-

ში ტერმინი „ოკუპაცია“ უშუალოდ დაფიქსირებული არ არის, თუმცა ცნებები – „ეფექტური კონტროლი“ ან „უკანონო სამხედრო კონტროლი“ – იმპლიციტურად და რეალური შინაარსის კუთხით სწორედ ოკუპაციას გულისხმობს.

საქართველოს ტერიტორიული კრიზისების სტრუქტურა ისეთია, რომ უახლოეს მომავალში, სამწუხაროდ, ოკუპირებული ტერიტორიების სრული განთავისუფლება და მათზე საქართველოს იურისდიქციის აღდგენა არარეალურია. ეს უაღრესად რთული, წინააღმდეგობრივი და დროში განგრძობადი პროცესია.

ამ პროცესში კატეგორიულად უნდა იქნას უარყოფილი კაპიტულანტური კურსი, ყბადაღებული „პრაგმატიზმისა“ და „საფრთხეების შემცირების“ სტრატეგია, ტრადიციულად დამკვიდრებული საგარეო-პოლიტიკური კოდების გადაჯგუფება და სხვა ნამგებიანი ნაბიჯები.

უნდა ჩამოყალიბდეს დეოკუპაციის ერთიანი პოლიტიკურ-ორგანიზაციული და იდეოლოგიური სისტემა. ამ სისტემასთან სრულ შესაბამისობაში უნდა მოვიდეს როგორც საგარეო პოლიტიკის კონცეპტუალური და დოქტრინალური საფუძვლები, ისევე თავდაცვისა და უსაფრთხოების პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები.

რუსეთის საოკუპაციო პოლიტიკა აფხაზეთში, ცხინვალის რეგიონსა და ყირიმში, დესტრუქციული პოლიტიკა ყარაბაღში, დნესტრისპირეთსა და აღმოსავლეთ უკრაინაში განხილულ უნდა იქნას სისტემურ მთლიანობაში, რადგან კონკრეტული თავისებურებების მიუხედავად, ეს რუსეთის აგრესიის ერთიანი სისტემაა. ის მეტყველებს რუსეთის ელიტის გეოპოლიტიკური აზროვნების ძირითად მიმართულებაზე: იმპერიის ტერიტორიული კონსოლიდაციის პროცესი დამთავრებული არ არის; XX საუკუნის „მთავარი გეოპოლიტიკური კატასტროფა“ კომპენსირებული არ არის; რუსეთის საზღვრები სამხრეთის, დასავლეთისა და ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებებით საბოლოო არ არის. ეს გარემოება ქმნის სერიოზულ გამოწვევებს თანამედროვე გლობალური და რეგიონალური უსაფრთხოებისათვის.

ბიბლიოგრაფია:

- *საქართველოს კანონი, 2008* – საქართველოს კანონი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ. 23 ოქტომბერი, 2008, – *საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე*. №28. თბ., 2008;
- *ალექსიძე ლევან, გიორგაძე ლალი, ვვაჭაძე მარინე, კორკელია კონსტანტინე, ქურდაძე ირინე*. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი. *ლექსიკონი-ცნობარი*. თბ., 2005;
- *სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა, 2004* – *სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი-ცნობარი*. თბ., 2004;

- ზანთარია, 2017 – ზანთარია თამარ. დე ფაქტო მთავრობის ახალი გადაწყვეტილება – გალელებს ბინადრობის მონმობის ალება მოუწევთ. 4 აპრილი, 2017, – <https://www.radiotavisupleba.ge/a/binadrobis-motsmoba-galebist-vis/28410172.html>;
- ჯოჯუა, 2010 – ჯოჯუა დაზმირ. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები. თბ., 2010;
- «АПСНЫПРЕСС»., 2010 – «Апсныпресс» сообщает, 2010, – გაზ. «Абхазский меридиан». №3, март, 2010.
- ДОГОВОР О ДРУЖБЕ... (ა) – Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Российской Федерацией и Республикой Абхазия. 17 сентября 2008 года, – <http://www.kremlin.ru/supplement/200>;
- ДОГОВОР О ДРУЖБЕ... (ბ) – Договор между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о союзничестве и стратегическом партнерстве. 24 ноября 2014 года, – <http://kremlin.ru/supplement/4783>;
- ДОГОВОР О ДРУЖБЕ... (გ) – Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзничестве и интеграции. 18 марта 2015 года, – <http://kremlin.ru/supplement/4819>;
- СОГЛАШЕНИЕ... (ა) – Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Абхазия о совместных усилиях в охране государственной границы Республики Абхазия. 30 апреля 2009 года, – <http://kremlin.ru/supplement/190>;
- СОГЛАШЕНИЕ... (ბ) – Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Абхазия об объединенной российской военной базе на территории Республики Абхазия. 17.02.2010, – *Бюллетень международных договоров*. №8, август 2010, стр. 60-73 (http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-85/45218).

DAZMIR JOJUA¹

**RUSSIAN OCCUPATION REGIME IN GEORGIA
(IN ABKHAZIA AND SHIDA KARTLI).
ITS STRUCTURES AND MECHANISMS.**

The main result of War of August 2008 is analyzed in the article – occupation of Georgian historical territories by Russian troops, formation of so called republics in Abkhazia and Tskhinvali region led by puppet governments. The Russian occupation regime, its military, political, bureaucratic structures and mechanisms are of particular interest. The main attention in the article is focused on the analysis of political, military, socio-economic direction of Russian occupation policy, so called agreements signed between the Kremlin and the puppet regimes are reviewed, essential elements of Russian occupation order, i.e. “the new reality” are studied. It is emphasized that the continuity in Russian occupation time threatens to security of Georgia and the entire region of Caucasus, as well as to ethno-cultural identity of Abkhazians.

¹ *Dazmir Jojua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ლალი გაბისონია¹

შოთა რუსთაველის პოლიტიკური და იურიდიული
მსოფლმხედველობა

ფენომენი ერის სულისა, მისი პოეზია და მწერლობაა. ძნელია ისა-უბრო ისეთ გენიალურ ნაწარმოებზე, როგორც შოთა რუსთაველის უკვდავი „ვეფხისტყაოსანია“. „ბიბლიას“ დავარქმევდით მას, ქართველი ერის ბიბლიას, რომელშიც ცხოვრების ყველა პრობლემაზე არის სათანადოდ უმაღლეს დონეზე გაცემული პასუხი. ეს ის უკვდავი პოემაა, რომელმაც შესანიშნავად წარმოაჩინა ქართველი ერის განვითარების მაღალი კლასი საზოგადოებრივი ცხოვრების უკლებლივ ყველა სფეროში. არ არსებობს მორალურ-ზნეობრივ-სამართლებრივ-სახელმწიფოებრივ-ფილოსოფიური ასპექტი, რომელიც განუხილველი დარჩა შოთა რუსთაველის კალამს. „ქმნა მართლისა სამართლისა, ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“ – ამ ერთ პატარა გენიალურ პოეტურ ფრაზაში ავტორმა ჩაატია ადამიანთა საზოგადოების უმთავრესი პრობლემა, აი, სწორედ ის საკითხი, როცა საზოგადოება ცივილიზებულად გადაწყვეტს, კულტურულად ცხოვრებას ანუ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებას და, ჰოი, საოცრებავ, თითქოს ცდილობს კიდევ უკვე ძალიან დიდი ხანია, მაგრამ ვერა და ვერ გადაეჩვია ერთ მანკიერებას: სამართალი ეწოდოს არა ჭეშმარიტ სამართალს, არამედ ხელისუფლების კანონად ქცეულ ნებას, რომელიც განსხვავებული ფორმაციებისა და პოლიტიკური რეჟიმების პირობებში ხშირად სულაც არ იყო სამართალი ანუ პირდაპირ უპირისპირდებოდა სამართლის ჭეშმარიტ გაგებას. გუსტავ რადბრუხმა თავის სამართლის ფილოსოფიაში თვალსაჩინოდ განიხილა ეს პრობლემა (Радбрых, 2004). ჩვენ კი, საუკუნეების გადასახედიდან ვუცქერთ „ვეფხისტყაოსნის“ ამ გრანდიოზულ ფრაზებს და ამაყები ვართ ჩვენი ერის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი განვითარების ესოდენ მაღალი დონის გამო.

შოთა რუსთაველის მიერ ასე ხატოვნად დაყენებულ ამ პრობლემას დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალობა. ცნობილ ქართველ იურისტებს შორის გამოვყოფდით ვ. აბაშმაძესა და ივ. სურგულაძეს. ამ უკანასკნელმა

¹ ლალი გაბისონია – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

განიხილა შოთა რუსთაველის ვეფხისტყაოსნის მიხედვით სამი დიდი საკითხი: სახელმწიფოს ფორმის საკითხი, მართალი სამართლის საკითხი და ტახტის მემკვიდრეობის საკითხი.

ჩვენი თვალთ დასახული „ვეფხისტყაოსანი“ – ეს არის ჰიმნი ფეოდალურ მონარქიას, ჰიმნი მართალ სამართალს, ჰიმნი სიყვარულსა და მეგობრობას. თუმცა, აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დასახელებული პოემა მრავალ სხვა ღირსშესანიშნავ თემას მოიცავს, ღრმა არის რუსთაველის ფილოსოფია. ფასდაუდებელია „ვეფხისტყაოსნის“ ლიტერატურული, ლექსიკური, შინაარსობრივი და პოეტური მრავალფეროვნება, ოსტატობა.

ავტორმა შორს გაუსწრო თავის ეპოქას. პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორიის მეცნიერებაში მიღებულია ის ფაქტი, რომ თეორიამ, კონცეფციამ თუ შეხედულებამ შესაძლოა ვერ გაუძლოს დროის გამოცდას ახალ რეალობაში; არ არის გამორიცხული კონკრეტული მოაზროვნის შეხედულებამ დაკარგოს აქტუალობა, მიუხედავად იმისა, რომ შექმნის მომენტში ის ეპოქის მონივნავე იდეებს ასახავდა. იშვიათია შემთხვევა, როცა მოაზროვნის შეხედულებებმა, მისმა ნააზრევმა გაუძლო დროის გამოცდას და არ დაკარგა აქტუალობა. ჭეშმარიტების ამგვარი წვდომა მხოლოდ რჩეულთა ხვედრია. ქართულ შემთხვევაში ჩვენ მხოლოდ ორ მოაზროვნეს დავასახელებდით თამამად: შოთა რუსთაველს და ილია ჭავჭავაძეს.

შოთა რუსთაველის გენიალურ ქმილებებში დაყენებულია მრავალი ზოგადსაკაცობრიო პრობლემა: მართალი სამართლის საკითხიც ხომ ამგვარ პრობლემათა რიგს განეკუთვნება. იურიდიულ მეცნიერებაში ითვლება, რომ „მართალი სამართლის“ რუსთაველისეული ვერსია არის სპეციფიკური გამოთქმა და იგი უპირისპირდება პოზიციურ სამართალს. ამ მოსაზრებას გამოთქვამს ვ. აბაშმაძე (**აბაშმაძე, 1968: 354-361**). ახსნა ძალიან მარტივია: პოზიტიური სამართლით ადამიანის მოკვლას ვერ გავამართლებთ, გვრჩება მხოლოდ პოზიტიურ სამართალთან დაპირისპირებული თუ არა, მისგან განსხვავებული მოვლენა, ისეთი, როგორიცაა „მართალი სამართალი“. თუმცა, არ ვთვლით, რომ ეს ერთადერთი ახსნა იმ გენიალური მოვლენისა, რასაც სინამდვილეში მოიცავს საკუთარ თავში ცნება „მართალი სამართალი“. აღნიშნული პოსტულატი ჭეშმარიტი სამართალია დაფუძნებული სამართიანობის, ჰუმანურობისა და თანასწორობის ურყევ პრინციპებს.

„ჩვენი აზრით, გამოთქმაში „მართალი სამართალი“ ბუნებითი სამართალი იგულისხმება“ მიუთითებს ივ. სურგულაძე (**სურგულაძე, 2001: 71**) და ბუნებითი სამართლის ამგვარ ახსნას გვაძლევს: „ბუნებითი სამართლის თეორიები სხვადასხვა ეპოქის მიხედვით სხვადასხვა შინაარსისა იყო. მაგრამ საერთო ნიშნებიც ჰქონდა... ბუნებითი სამართალი წარმოადგენს მარადიულ და უცვლელ იდეებს, ეს იდეები გამომდინარეობს თვით ადამიანის ბუნებიდან ან ღვთის განგებით და არ შედის პოზიტიურ

სამართალში...“ (სურგულაძე, 2001: 40).

რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ძეგლისწერაში კი წერია, რომ ღმერთმა ადამიანს მისცა სჯული (ანუ სამართალი), მაგრამ პირველმა ადამიანებმა ეშმაკის ჩაგონებით დაარღვიეს ღვთისგან ბოძებული ეს სჯული (*ძეგლისწერა...*, 106) და ღმერთმა სასჯელად ბევრი უბედურება აგემა ადამიანს, რათა ადამიანი გონს მოეგოს და ცოდვის გზაზე არ იაროს. ამიტომ ღმერთმა შექმნა მოსეს დაწერილი სჯული და მისცა ადამიანს. (*ძეგლისწერა...*, 108). აქედან გამომდინარე, მარადიული თემა მართალი სამართლის ძიებისა ადამიანთა საზოგადოებაში სათავეს იღებს პირველი ცოდვიდან.

„მართალი სამართლის“ იდეაში ჩვენ ვხედავთ მორალს, რომელმაც გაიმარჯვა სამართალში და მიაღწია სრულყოფილებას. უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, კონკრეტული სოციალური ნორმის – მორალის – სწორად გამოყენება, სამართლის შექმნისას, გვაძლევს ბრწყინვალე შედეგს – „მართალ სამართალს“. ამ საკითხზე, რუსთაველის შემდგომ, მრავალი საუკუნის მანძილზე მიმდინარეობდა კვლევა, ძიება, ბრძოლა. XX საუკუნეში სამართლის ფილოსოფიის თვალსაჩინო წარმომადგენელმა გუსტავ რადბრუხმა სწორედ ამ საკითხზე გაამახვილა ყურადღება, როცა გამოიკვლია მორალისა და სამართლის ურთიერთმიმართების საკითხი. ანალიზისას იგი ავითარებს დასკვნას: ამ ორ მოვლენას შორის არსებობს კონფლიქტი. კონფლიქტის მიზეზად ავტორი მართებულად მიიჩნევს სამართლის გარეგან ფორმალურობასა და ხელისუფლებრივ ბუნებას, ერთის მხრივ, და მორალის შინაგან მოცულობითობას, მის მარნმუნებელ ხასიათს, მეორეს მხრივ. მართლაც, კაცობრიობა მიეჩვია ხელისუფლების კანონად ქცეული ნების სამართლად მიჩნევას, რაც განსხვავებული პოლიტიკური რეჟიმების პირობებში ხშირად უგულვებლყოფს მორალს და უფრო ხშირად უპირისპირდება მას, რაც ამგვარი კანონების აღსრულების ეფექტურობაზე გადამწყვეტ უარყოფით ზეგავლენას ახდენს. საზოგადოება მორალსა და კანონს შორის არჩევანის შემთხვევაში, მორალის სასარგებლო გადაწყვეტილებას იღებს. გ. რადბრუხი სამართლიანობის უპირატესობის კონცეფციის მომხრეა, რაც არ გულისხმობს მორალთან დაპირისპირებულ კანონთა უპირატესობას. სამართალსა და მორალს შორის არსებულ კავშირს იგი შემდეგში ხედავს: „სამართალი პიროვნებას ანიჭებს სუბიექტურ უფლებებს, უფლებას აძლევს დაიცვას საკუთარი ღირსება და ამით შეასრულოს მორალური ვალდებულება საზოგადოების წინაშე. სამართალი არის სინამდვილე, მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ემსახუროს სამართლებრივ ღირებულებებს“ (Радбрых, 2004: 201).

მთავარი სამართლებრივი ღირებულება კი სწორედ რუსთაველისეული „მართალი სამართლის“ იდეაშია ჩადებული. „მართალი სამართლის“ იდეის XX საუკუნისეული ზუსტი ახსნა მოგვცა გ. რადბრუხმა და ის შემდეგ ფრაზაში გამოხატა: სამართლიანობა ზნეობრიობაზე აღმოცე-

ნებული ღირებულებაა, ამიტომ მისი თეორიით ძირითადი ნორმა ყოველთვის ზნეობრივია; მის საფუძველზე იქმნება მორალური კანონები, „სახელმწიფო ინიშნება კანონმდებლად მხოლოდ იმ პირობით, რომ იგი საკუთარ თავსაც შებოჭავს (დაიბამს) საკუთარი კანონებით. ეს ბუნებით-სამართლებრივი პრინციპია, რომელიც გულისხმობს ხელისუფლების კანონმდებლის ფუნქციის მინიჭებას, რაც გაუნხრელ კავშირშია მეორე ბუნებით-სამართლებრივ პრინციპთან: ხელისუფალი პირველ რიგში თვითონ უნდა დაემორჩილოს მის მიერ გამოცემულ კანონებს. ის პოლიტიკური ძალა, რომელზეც გადადის სახელმწიფო ხელისუფლება, იღებს თავის თავზე სამართლებრივი სახელმწიფოს ვალდებულებას. ხელისუფალი მაშინათვე კარგავს კანონშემოქმედის უფლებას, როგორც კი შეწყვეტს საკუთარი კანონების შესრულებას“ (Радбрух, 2004: 202). სწორედ ამგვარი ფუძემდებლური პრინციპი, ჩადებული ხელისუფლების ფილოსოფიაში, ქმნის „მართალ სამართალს“, რომელსაც XII საუკუნეში სახელი მოუფიქრა გენიალურმა პოეტმა საქართველოში.

დასკვნის სახით გვინდა მოვიყვანოთ ზვიად გამსახურდიას შესანიშნავი სიტყვები, რითაც სრულად გამოვხატავთ ჩვენს საბოლოო სათქმელს: „ვეფხისტყაოსანი არის სიბრძნის წიგნი, რომელიც მეტყველებს ალეგორიულ, ენიგმატურ ენაზე, თანდათანობით ცხადი გახდა, რომ რუსთველი, ისევე როგორც ძველი და შუასაუკუნეობრივი მსოფლიოს მითოგრაფოსები და პოეტები, იგაფური, ალეგორიული ენით გვესაუბრება ყოფიერების უღრმეს ჭეშმარიტებაზე, რამეთუ მისი მიზანი გაცილებით უფრო აღზევებულია და მრავალმნიშვნელოვანი, ვიდრე აღმოსავლურ ლიტერატურაში გავრცელებული და კლიშეებად ქცეული, ზღაპრული ელემენტების შემცველი სამიჯნურო მოტივების ლექსად თხრობა“ (გამსახურდია, 1991: 4).

ბიბლიოგრაფია:

- *ძებლისწერა... – ძეგლისწერაჲ რუის-ურბნისის კრებისაჲ*, – ნგნ.: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. 3. *საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX-სს.)*. ტექსტი გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1970;
- *აბაშმაძე, 1968 – აბაშმაძე ვახტანგ*. ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან. თბ., 1968;
- *გამსახურდია, 1991 – გამსახურდია ზვიად*. ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება. თბ., 1991;
- *სურგულაძე, 2001 – სურგულაძე ივანე*. ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან. თბ., 2001;
- *РАДБРУХ, 2004 – Радбрух Густав*. Философия права. М., 2004.

LALI GABISONIA¹

POLITICAL AND LEGAL WELTANSCHAUUNG
OF SHOTA RUSTAVELI

Phenomenon of nation lies within its poetry and literature. It is hard to talk about the work of the caliber Rustaveli's "The Knight in the Panther's Skin" is. We would call it a *Bible*, the Bible of Georgian nation, where he skilfully wrote solution to every problem human kind can come across. The fact that we could call that justified injustice in 12th century already is mind blowing. And the very problem of society, who's trying to form as a civil, cultured nation – state, cannot yet differentiate real justice from the will of government-turned-into-law, which varies depending on regimes and governors and most of the time do not represent actual justice, which results to it opposing true understanding of justice.

G. Radbruch has visibly discussed this problem in his philosophy of law. The problem that Shota Rustaveli so beautifully displayed has not lost its popularity even today. We would point out V. Abashmadze and I. Surguladze from well-known Georgian jurists. I. Surguladze discussed three big matters by Rustaveli: state form matter, true justice matter and the matter of royal succession.

By our opinion, "The Knight in the Panther's Skin" is an ode to feudal monarchy, to true justice, to love and friendship but it also should be mentioned that besides those matters, "The Knight in the Panther's Skin" has many more issues in it that once more proves Rustaveli's big, deep philosophy.

In conclusion, we should like to quote wonderful words of Zviad Gamsakhurdia that sums up our point of view: "The Knight in the Panther's Skin" is the book of wisdom that speaks in allegorical, enigmatic language. Gradually, it appeared clearly, that Rustaveli, much like medieval mythographs and poets, talks about deepest wisdoms of this life with allegorical, parabolic language, because its goal is much bigger and meaningful in many ways than cliché, full of fantastic elements love motives of eastern literature".

¹ *Lali Gabisonia* – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ბადრი კვარაცხელია¹

ფიცი, როგორც სასამართლო მტკიცებულება,
სამეგრელოს (ოდიშის) სამთავროში

ფიცი, როგორც სასამართლო მტკიცებულება სამეგრელოს სამთავროში, ისევე როგორც მთელს საქართველოში, უპირველესი იყო მტკიცებულების სხვა სახეებს შორის. შენიშვნას, იმ მტკიცებულებებს შორის, რომელთაც „თავი იმართლების“, შემთხვევით არ არის პირველად დასახელებული ფიცი (*ზსიემ/ა*).

ფიცი მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში გამოიყენებოდა. მცირე საქმეზე ფიცით მტკიცებას არ მიმართავდნენ (*ნადარეიშვილი, 1962: 109*). აუცილებელი იყო მოფიცარის მონათლულობა. არაქრისტიანის (არამართმადიდებლის) ფიცი არ მიიღებოდა. ტარიელ გელოვანის მიერ შედგენილ ერთ განვინებაში ნათქვამია: „ნამოდგეს კაფოსანი, სამი თავის ტოლი კაცი მონათლული სვანი იქმნეს, თუ რაჭველ-ლეჩხუმელი, თან ჩაიტანოს“ (*ნადარეიშვილი, 1962: 109*). „თან ჩაიტანა“ მოფიცრად მოყვანას ნიშნავდა. მოფიცარი „ბავშვი და ყმანვილი არ იქნების“, მოფიცარი „ნათქვამი რომ დაეჯერებოდეს იმისთანა უნდა ყოფილიყო“ (*ხეც/ა*).

ფიცი იმდენად ურყევი საბუთი იყო, სამართლის და დამტკიცებლად, რომ თვით მთავარიც კი იძულებული იყო, მას თან მამულზე მოდავის მიერ დაფიცების შემთხვევაში დაეთმო. მაგალითად 1709-1714 წლებს შორის კაცია I-მა მიქელ გეგელიას უბოძა წყალობის წიგნი, რომელიც ვკითხულობთ: „მამულზე დაგვედავეთ და შენ შენდა სამკვიდრობათ დაიფიცე და დაგანებეთ, მოგვიცემია და გიბედნიეროს ღმერთმან“ (*ხეც/ა*). ერთი ეთნოგრაფიული წყაროს ცნობით, ხატისაგან მოსალოდნელი რისხვისა და სასჯელის შიშით მოფიცარი ვერ ბედავდა ცრუ დაფიცებას (*ქცსა*).

ფიცი ორგვარი იყო: სწორი ჩვენების მიცემისათვის მოწმის დაფიცება და მომჩივანის ჩვენების სისწორეზე მახსოვართა დაფიცება სასამართლოს მოთხოვნილი მოფიცრების მიერ. თუ კი პირველი და ის ფიცის ტექსტი ძირითადად ერთნაირი იყო, ფიცში მომჩივანის ჩვენების განმეო-

¹ ბადრი კვარაცხელია – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რება ხდებოდა სიტყვა-სიტყვით.

მონმის დაფიცების ერთი, ზუგდიდის მუზეუმში დაცული ტექსტი („ფიცითი აღქმა“) ასეთია: „*მე სიტყვისა ღვთისასა, რომელ საქმესა, რომლისთვისაც მე არ მონოდებული, რასა შინა ვიქმნე ფხიზელ, თანა მამს აღვიარო თვით არსებითი სიმართლე, არ დავფარო და რაც მიუმატო, არა რაც, არა მე დ ყოველ იგი, რაიცა მიხილავს და სახელებით ფიცი, არა მტერობისთა და არა მოყვრობისა, არცა შიშად, არცა შურისა და არც საჩუქრისათვის არა ვსთქვა ტყუილი, რათა... არ ვეძიო წინაშე ღვთისა, საშინელსა მის სამჯავროსა პასუხის გებად, თანამდე ვარ, ხოლო სამტკიცებლად ფიცისა ამის ჩემისავე ვემთხვევი ჯვარსა პატიოსანსა მაცხოვრისა, ჩვენისა და წმინდასა სახარებასა სიტყვისა ღვთისა. ამინ*“ (სახოკია, 1956: 108).

დაფიცება ხდებოდა ხატის წინაშე. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით ხატი, რომელზედაც უნდა მომხდარიყო დაფიცება მომჩივანს უნდა აერჩია. იმის შიშით, რომ დაფიცების წინა დღით ბრალდებულს ხატისათვის არ შევედრებინა თავისი შენევნა. ლამბერტისავე ცნობით, მომჩივანი არ უმყლავნებდა ბრალდებულს თუ სად და რომელ ხატზე მოხდებოდა დაფიცება, რათა მისთვის მოესპო ცრუ ფიცის საშუალება (ლამბერტი, 1991: 75).

რაც უფრო ძლიერი ხატის წინაშე ხდებოდა დაფიცება, ფიცი იმდენად ქმედითი იყო. ამიტომ ცდილობდნენ ისეთი ძლიერი ხატის წინაშე დაეფიცებინათ, რომელთა წინაშე შიში მეგრელებში დიდი იყო. ასეთი იყო მაგალითად ილორის, ყულისა და ალერტის წმინდა გიორგის ხატები.

მახსოვარ-მონამეთა ანუ მოფიცართა დაფიცება სხვადასხვაგვარად ხდებოდა. ცხადია, ყველა წესს ამ დაფიცებისა აქ ველარ განვიხილავთ, ნიმუშად კი მოვიტანთ ერთ მაგალითს. 1856 წელს პეტრე დადიანის ყმების სიჭინავების და ხორავების მამულზე ცილების საქმეზე შემდგარი სამართლო პროცესიდან, რომლის განჩინებაში ნათქვამია: „*წარმოადგინოს პეტრემ ოთხი უპირველესნი მისი აზნაურნი, ფიცშიდ მისალებნი და პირველმან მოფიცარმან ხატი ხელთ იპყრას, გაიაროს, პეტრემ რომ გაგვარორინინა ჩაბარებულად და ჩვენს მასზედ სწორე, რომელ იქმნება ბიბო ჯაიანისეული უმეტესი იყოს, გარნა ნებას არა ვსცემთ პეტრეს მომატებაზედ, რადგან აყენებს მის მიერ ჩაბარებულად გავლილი საზგვარი და ჩამბარებლისაგან ჩვენებული. პირველ მოფიცარს სხვანი დაიფიცონ მოფიცართა მათ ამა სიტყვათა, რომელ: ეს ადგილები, რაც ჩვენ გავიარეთ მთავარს ლევან დადიანს უბოძებოდა იმ საზღვრით პეტრე დადიანის ძისათვის და ამ საზღვრითვე შთაბერებოდეს პეტრეს მთავარის ლევან დადიანის განკარგულებით, კიდევც ამ საზღვრის შიგნით ბიბო ჯაიანისეულობა იყოს“ (ზსიემ/პ). თუ ამ სახით დაიფიცებოდნენ მოფიცარნი სადაო მინა პეტრე დადიანს და მის ყმებს დარჩებოდა, თუ არა და ეს მინა სამთავრო საკუთრებად ჩაითვლებოდა.*

მოფიცართა რაოდენობა განისაზღვრებოდა მომჩივანის და მოპა-

სუხის სოციალური მდგომარეობითა და სადაო საგნის ოდენობით. რაც უფრო დიდგვაროვანი იყო მოფიცარი, მით უფრო ფასობდა მისი სიტყვა და ფიცი.

მოფიცართა ინსტიტუტთან არის დაკავშირებული ისეთი იურიდიული ტერმინი როგორცა ამავეალი კაცი და ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მეშვეობით, შევეცდებით მეტი სიცხადე შევიტანოთ ამ ტერმინის გ. ნადარეიშვილისეულ ახსნაში, რომელიც სავესებით სწორი ჩანს.

1825 წლის 5 მარტს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი ბოქაულეებს-ბეჟან ფალავას და იოსებ ჩიქვანს წერდა: „ხუხუია გეგეჭკორი და გიჭირავსთ, რომ იცით რაფარი ავი კაცია და არამც არ გაგექცეთ. ახლავ ბატონს წარუდგინეთ და ეს მათხოჯელი კაცი, რომ ედავება, როგორც ბატონმა გიბრძანოთ, ისე გაისტუმრეთ მაგრამ კაცის სული არ მისცეთ, კი თავდები გამოართვით ამ მათხოჯელ კაცს, რომ ისევ დაგვიხსნას ეს კაცის სულები და ისევ მოგვიყვანოს, როგორც სასამართლომ გააჩინა ისე“ (**ზსიემ/გ/**).

1826 წელს შედგენილ განჩინებაში ჯორჯიკიების საქმეზე, სადაც ძმები ჯორჯიკიები თავის სახლიკაცს უჩა ჯორჯიკიას ერთი საერთო ადგილის, ხეირიშის მისაკუთრებას ედავებიან, ეს უკანასკნელი პასუხობს: „რადგან თქვენ ხეირიშის ამავეალი ადგილი გაქვთ, მე რად უნდა ამყაროთ“ (**დლიური**).

სათავდებო წერილში, რომელიც 1848 წელს მერაბ კობახიძემ მთავრის მიერ წარმოგზავნილ ბოქაულს, თავად ნიკო დგებუაძეს მისცა, ნათქვამია, რომ ცაიშელ ქუჩუ ვართავავას, რომელსაც მთავარმა „აყრა და საზღვრის გარეშე გასვლა შესწამა და თქვენ შეპყრობილი გყავდათ თავსმდებლდა მე ვუდგები თქვენ წინაშე და თუ „საზღვრის გარეთ გავიდა“, მაშინ გპირდებით, რომ მისი ამავეალი გლეხი ჩემის საკუთრებისაგან დაე-ასახელო სამთავრო-საეკლესიოდ ყოვლის მიზეზს გარეშე“ (**ზსიემ/დ/**).

ამ დოკუმენტიდან სავესებით ნათლად ჩანს, რომ ამავეალი ტოლის მნიშვნელობით რომ იხმარებოდა. ამავეალი ადგილი კაცის სულის სანაცვლო, მაგრამ მისი ამავეალი და ამავეალი გლეხი სწორედ ასეთი დასკვნის სისწორეზე ლაპარაკობენ. იმაში, რომ ამავეალი კაცი მართლაც ტოლი კაცის მნიშვნელობით იხმარებოდა სამეგრელოს სამთავროში, საბოლოოდ დავრწმუნდებით თუ ერთმანეთს შევადარებთ განჩინებას ნიკოლოზ ლორთქიფანიძისა და ხოსიტელა მილორავას საქმეზე, რომელიც 1789-1811 წლებს შორისაა შედგენილი და 1818 წლის განჩინებას გიგო დიდას საქმეზე. პირველ განჩინებაში ნათქვამია: „წამოდგეს თვითონ ხოსიტელამ და ოცდასამი მისი ტოლი კაცი თან ჩაიტანოს, ასე სამართალი მისცეს: არც მე და არც სხვა ჩემ სახლში მყოფი კაცი და ქალი, ამ ერთს ჩემს შვილს ბეჟანიკას გარდა, არც შენს სიკვდილს და თოფის სროლაში არ ერევოდეთ, არც სხვას ეთქვას ჩემთვის და არც მე მერჩიოს“ (**ხეც/ბ/**). განჩინებაში გიგო დიდას საქმეზე კი ნათქვამია: „სამართალშიდ დი-

დია თავის ხატს ხუთას მარჩილათ ფასობს და ოცდახუთი გლეხი კაცი ან ამავეალი სხვა კაცი გიგო დიდიამ ასე შიაფიცოს ქუთათელს ან მის მაგიერ კაცს: რომელიც მამის ჩემისაგან თქვენ ხატი მოგერთვათ, ის ხატი მამაჩემს მამუკას არც მეფის მისართმევ გასამყრელოს ქრთამშიდ თქვენთვის მოეცეს, არც მოეყიდოს, და ფასი აელოს და კიდეც მობარებულათ გქონდეს“ (*ქსდ, 1977: 440-441*).

კიდეც ერთ დოკუმენტში ცხადად ჩანს ამავეალისა და ტოლის იდენტურობა სამეგრელოდან მომდინარე დოკუმენტებში. 1851 წელს ბახვა ემხვარის მიერ გრიგოლ დადიანისათვის სათავდებო ხელწრილში ნათქვამია, რომ აზნაურ ტატია რატიანის შვილების ყმა ივანიკა გრიგოლიას, რომელიც „მყავს მე მინდობილი, ოქტომბრის დამლევს გადმოგცეთ და თუ დროზე ვერ წარმოგიდგინო ან გავაჯანჯლო საქმე, მაშინ... სამაგიეროდ ამავეალ ტოლიანი კაცი მოგართვათო უნდა“ (*ქსდ, 1977: 447*).

ამრიგად, პროფ. გ. ნადარეიშვილისეული განმარტება ტერმინისა ამავეალი კაცი სავსებით სწორი ჩანს. ამავეალი კაცი იყო სასამართლოს მიერ მოფიცრად დასახელებული პირის ოფიციალური და სამართლებრივი მდგომარეობით ტოლი, უმტერ-უმოყვარო მიუკერძოებელი კაცი (*ქირია, 1967: 115*).

ბიბლიოგრაფია:

- *დღიური – დადიანი ნიკო*. დღიური, – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი. ხელნაწერი ნიგნი, №32;
- *ზსიპმ /ა/* – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი, Zd-33;
- *ზსიპმ /ბ/* – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი, დოკ. №8228;
- *ზსიპმ /გ/* – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი, დოკ. №111;
- *ზსიპმ /დ/* – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი, Zd-19;
- *ქსდ, 1977* – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. 6: სასამართლო განჩინებანი (XVIII-XIXსს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო **ისიდორე დოლიძემ**. თბ., 1977;
- *ქცსპ* – ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი. საბ. 1440;
- *ხეც /ა/* – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. ფონდი Qd, საბ. №1154;
- *ხეც /ბ/* – **ერისთავი რაფიელ**. უწინდელის მთავრობაშიდ მომჩივან-მოპასუხეს განრჩევა ქურდობის თაობაზედ, – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. რაფიელ ერისთავის ფონდი. საბ. №316;
- *ლაგბერტი, 1991* – **ლაგბერტი არქანჯელო**. სამეგრელოს აღწერა. იტალიურიდან თარგმნა ალ. ჭყონიამ. თბ., 1991;
- *ნადარეიშვილი, 1962* – **ნადარეიშვილი გიორგი**. ფიცი, როგორც მტკიცებუ-

- ლება, ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით, თბ., 1962;
- *სახმოვანი, 1956 – სახოკია თედო.* ეთნოგრაფიული ჩანაწერები. თბ., 1956;
 - *ძირი, 1967 – ქირია ციალა.* მასალები საქართველოს ისტორიისათვის. XIXს. I ნახევარი. თბ., 1967.

BADRI KVARATSKHELIA¹

THE OATH AS EVIDENCE IN COURT IN SAMEGRELO (ODISGHI) PRINCIPALITY

The Oath as evidence in Court in Samegrelo (Odisghi) Principality, as well as in the whole Georgia, was the first among the other forms of evidences. The oath was used only in extreme cases. In small cases, the oath was not applied. The oath was so unshakable as a prove of truth that in case of dispute even the Principe himself was forced to compromise.

¹ *Badri Kvaratskhelia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ბადრი კვარაცხელია, ლაშა გელანტია¹

სასამართლო ორგანიზაცია და პროცესი
სამეგრელოს სამთავროში

სამეგრელოს სამთავროში უმაღლეს მოსამართლეს როგორც არაერთგზის აღინიშნა, თვით მთავარი წარმოადგენა. მთავრის მიერ სამართლის გაჩენა ხდებოდა, როგორც სამთავრო კარზე, ისე სოფელ-სოფელ მოგზაურობისას.

დონ არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც ზედმიწევნით კარგად იცნობდა მისი თანამედროვე სამეგრელოს ყოფას, თვით სამთავრო კარის ცხოვრებისა და საქმიანობის ჩათვლით, წერს: „მეგრელები ბედნიერნი არიან იმით, რომ მთავარი ყოველთვის და ყველგან მზად არის მოისმინოს მათი საჩივარი და მოუძებნოს წამალი თავის ქვეშერდომთა საჭიროებას. გინდ თათბირობდეს, გინდ ცხენით სეირნობდეს, გინდ გზაში იყოს, გინდ ნადირობდეს და გინდ პურის ჭამად იჯდეს, მთავარი ყოველთვის მოისმენს საქმეს და შესაფერის განჩინებას დასდებს. საქმეების გადანყვეტის დროს... იგი ხელმძღვანელობს კეთილგონიერებით, რომელიც საფუძვლად უდევს მთელი ქვეყნიერების კანონიერებას“ (ლამბერტი, 1991: 80).

ლამბერტისავე ცნობით, მთავარი უმეტესწილად საქმეებს საქმეებს პურის ჭამის დროს არჩევდა. ნებისმიერ ქვეშერდომს შეეძლო მასთან მისვლა და თავისი გასაჭირის მოხსენება, ოღონდ აუცილებლად მუხლმოდრეკით. მთავარი იქვე უცხადებდა მომჩივანს თავის გადანყვეტილებას. იმ შემთხვევაში თუ რთული საქმე იყო, თითოეული მოდავე მხარე ირჩევდა თითო მოსამართლეს. ორივე მოსამართლე კი ერთად ერთ მომხსენებელს (referendario), რომლის მოვალეობას შეადგენდა მოსამართლეებთან ერთად ამ დავის განხილვისას, ერთი მოდავის სიტყვები მეორისათვის გადაეცა. სადაო საქმის გარჩევისათვის დანიშნულ დღეს და ადგილს იკრიბებოდნენ ორივე მოდავე მხარის წარმომადგენელი. „ჩვეულებრივ

¹ ბადრი კვარაცხელია – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ლაშა გელანტია – ასისტენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი.

შეიყრებიან რომელიმე კარგი ჩრდილიანი ხის ქვეშ... მოსამართლეები და საქმის მომხსენებელი რომ დასხდებიან, ჯერ გამოცხადდება მომჩივანი და მუხლმოდრეკით მოახსენებს მათ თავის საჩივარს და წარუდგენს რაც საბუთში აქვს. ეს იტყვის ყოველივეს რაც სათქმელი აქვს, ადგება და წავა ისეთ ადგილას, რომ ვერ გაიგოს რასაც მოპასუხე იტყვის. მერე მოსამართლეთა წინაშე გამოცხადდება და მუხლს მოიდრეკს მოპასუხე, რომელსაც საქმის მომხსენებელი სიტყვა-სიტყვით გადასცემს ყოველივეს, რაც მომჩივანმა მოახსენა მოსამართლეებს. ამის შემდეგ მოპასუხე თავის პასუხს მოახსენებს მოსამართლეებს და წარუდგენს თავის საბუთებს. დაასრულებს თუ არა თავის პასუხს, მოპასუხე წავა. შემდეგ შემოვა ხელახლა მომჩივანი, რომელსაც საქმის მომხსენებელი გადასცემს მოპასუხის სიტყვებს. მომჩივანი კიდევ თავისას იტყვის. ის წავა და ისევ შემოვა მოპასუხე და ასე გრძელდება, ვიდრე ორივე მხარე არ დაასრულებს თავის სიტყვას, როცა აღარ ექნება რა სათქმელი, მოსამართლენი ცალკე წავლენ საბჭოდ და გადასწყვეტენ საქმეს წინამდებარე საფუძველთა მიხედვით. მათ განაჩენს ორივე მხარე ყაბულდება“ (ლამბერტი, 1991: 81).

ლამბერტის, შარდენის და 1798 წელს პარიზში გამოცემული წიგნის ანონიმი ავტორის მიერ აღწერილისამართალწარმოების წესი, ძალიან ძველია.

ჟან შარდენი, ამასთან ერთად აღნიშნავს, რომ სამეგრელოში საბატონო გლეხების დავას თვით ბატონები განსჯიან და სამართალს განაჩენენო. „თვით ბატონებს შორის კი დავას ძალა, იმარჯვებს ის ვინც უფრო ძლიერია“. ისინი თავს ესხმიან ერთმანეთს, წვავენ მოწინააღმდეგის სახლებს ანიოკებენ მათ ყმებს, უსპობენ ყანებს, უჩეხავენ ვენახს და ხეხილს, იტაცებენ მოქიშპის ჯოგებს. „დაზარალებული, რომელიც უფრო სუსტია, დახმარებისათვის მიმართავს მთავარს... მთავარი გამოიძახებს მოპასუხეს, მოდავეთა საზოგადოებრივი მდგომარეობის მიხედვით შერჩეული რომელიმე საპატიო პიროვნების მეშვეობით და შეარიგებს მოდავეებს. მაგრამ ამგვარი დაზავება ჩვეულებრივ გრძელდება შურისძიებისათვის პირველსავე ხელსაყრელ შემთხვევამდე“ (შარდენი, 1975: 118).

გლეხოზა საჩინველად მთავარს რომ გზაზე ელოდება, კარგადაა ასახული მეგრულ ზეპირსიტყვიერებაშიც. მაგალითად ანდაზის განმმარტავი გადმოცემა გვაუწყებს, რომ ერთ გლეხს, გვარად ბაჩილავას გაუგია, რომ დადიანმა ამ სოფლის გზაზე უნდა გაიაროსო და ალიონიდან დაღამებამდე დაჩოქილა უცდიდა თურმე, მაგრამ მისდა საუბედუროდ მთავარი სხვა გზით წასულა. ამ ამბავთან არის დაკავშირებული ანდაზა: დადია მიკურსია დო ბაჩილა შარას გილაჩოქუდუა (აფრიდონიძე, 1989: 245).

სასამართლო პროცესი, რომელსაც მდივანბეგი ატარებდა დაწვრილებით აქვს აღწერილი რაფიელ ერისთავს: „კაცს ხარი რო დაეკარ-

გოდა წერს ის და მოსძებნიდა მთქმელათ მთქმელს რასმე აჩუქებდა... შემდგომ მაზრის მდივანბეგთან უჩივლებდა და მთქმელს მას მიუყვანდა საიდუმლოდ. მაზრის მდივანბეგი გამოკითხავდა გარემოებას-როდის ნახა მოპარული ხარი, და ანუ ვის მისცა, შემდგომ მოპასუხეს დაიბარებდა. მომჩივანი დაიჩოქებოდა და მოახსენებდა, რომ მას მოპარეს ხარი ამ და ამ დროს, შემდგომ მთქმელით მოსძებნა, სათქმელი ამდენი მანეთი გაიღო და თქმელმან ქურდად ასწავლა ეს და ეს. მოპასუხეც დაიჩოქებდა და მოახსენებდა თავის სიმართლეს, ესე იგი ვარს უყუფდა. ამ მომჩივან-მოპასუხის ნათქვამს მწერალი დასწერდა, შემდგომ წაიკითხავდა და მოანერინებდა ხელს, რომ საჩივარი და პასუხის გება მოისმინეს და სხვა დასამატებელი არა აქვთ რა. შემდგომ განაჩინს დასწერენ ამ სახით: ფიცს გაუჩინდნენ მოპასუხეს, დაუნიშნავდა მომჩივანი სამ კაცს თავის სოფლისას: ამას ერქვა შეგდებული ფიცი. ამ სამისგან ერთი უნდა ეშოვა და მეორეც შეუგდებული ფიცი ოჯახ-ცოლშვილიანათ ფიცი უნდა მიეცა, რომ არც მას მოეპაროს, არც ვინ მოიპარა ცოდნოდეს. ფიცი ასე უნდა: მომჩივანი ხატს აასვენებდა და ხელში მისცემდა მოპასუხეს. მოპასუხე იტყოდა: ამ ხატმან, ამისმა მადლმან და მისმა განმახორციელებელმან ღმერთმან, შენ მომჩივანის ხარი მე არ მომეპაროს, არცა ვინ მოიპარა ვიცოდეთ, მაშინ მოფიცებიც ხელს დაადებდნენ ხატს და იტყოდნენ: მართლა ფიცა, შენმა მადლმანო. განჩინების დაწერის დროს საბჭო გარდაახდევინებდა მომჩივან-მოპასუხეს თითო მანეთს. აგრეთვე მწერალი სამდივნოს მანეთში ორ შაურს. შემდგომ განჩინების აღსრულებას მიანდობდნენ ადგილობრივ ნაცვალს, ყოველს დიდ სოფელშიდ იყო თითო ნაცვალი. პატარა სოფლები ქონდათ ზოგიერთებს ნაცვლებს თითო სამ-სამი. ზემოთ ფიცი რომ დავსწერეთ, თუ მთქმელი არ ყავდა, შედგებულ კაცს არ გაუჩინდნენ, უკეთუ არ იყო სახელგატეხილი კაცი, არამედ ორის ოჯახიშვილიანათ უნდა ემართლებინა თავი.

სასამართლოს უფლებამოსილება დედოფალსაც გააჩნდა. მას შეეძლო დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად მოესმინა საქმე და გამოეტანა განჩინება, რაზეც რამოდენიმე დოკუმენტი უთითებს“ (კაკაბაძე, 1921: 169; სეა/ა).

ნაკლები მნიშვნელობის საქმეებს მოურავიც არჩევდა. 1824 წლის 2 იანვარს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი თავად ჯოლორია დგებუაძეს წერდა: „ეს ივანიკა ანჯაფარიძე და მისი ძმები და მამა მე მიბრძანებია-სამართლით გაარიგე“ (დღიური, 1v). ეს ჯოლორია დგებუაძე კი როგორც ნიკო დადიანის მიერ სამი დღის შემდეგ, 5 იანვარს გაგზავნილი წერილიდან ჩანს, მოურავი იყო. „ეს ჩემი კაცი ედავება თქვენს სახელოს კაცს, ფარაცვანიას და სამართლით გაარიგეო“, - წერდა ნიკო დადიანი ჯოლორია დგებუაძეს (დღიური, 1r). „თქვენი სახელო კაცი“, ნიშნავს თანამდებობით რომ შენ გეკუთვნის იმ კაცს. ეს სახელო კი უეჭველად მოურავია.

სასამართლო უფლებამოსილება ქონდა თავადაც. მცირე მნიშვნელობის საქმის განხილვისას (მაგალითად გლეხებს შორის დავას). თუკი მოდავენი ერთი თავადის ყმები იყვნენ, თვით ამ თავადს ანდობდნენ.

1824წ. 29 იანვარს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი თავის დას, ჩიჩუას თანამეცხედრეს მარიკას სწერდა: „ამ შამუაგიას თქვენი კაცისგან სამართალი უბოძე ან სამართალში გამომიგზავნეო“ (დღიური, 2r).

სამართლის გაჩენის უფლება, თუკი ეს მსაჯულთუხუცესისგან ნებადართული იყო, არა მარტო მდივანბეგებს, არამედ ბოქაულებსაც ჰქონდათ. 1824წ. 20 იანვარს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი წერდა „აფხაზეთის ბოქაულებს“ რომ „ამ გუტა მარღანიას ჯვარელი კაცის ქურდობა დასწამეს და დავახსნევინეთ. ახლა ამას სხვა ქურდები დაუძებნია და უთუოდ სამართალი მიეციით“ (დღიური, 2r).

დანაშაულში ეჭვმიტანილს დანიშნული ერქვა. 1824 წლის 3 თებერვალს ნიკო დადიანი მთავარს წერდა, რომ „დათიკა ჩიჩუა მოვიდა ჩემთან და თქვენგან მტყვის ყიდვით დანიშნული ქაიხოსრო გვაღია დაუჭირავს და მიქლია გაქცევიო“ (დღიური, 5v).

როგორც ირკვევა სამეგრელოს სამთავროში წინასწარი პატიმრობის ინსტიტუტი არსებობდა. ამაზე მეტყველებს 1827 წლის 15 აგვისტოს მსაჯულთუხუცესს ნიკო დადიანის მიერ მიწერილი ბარათი, რომელშიც ნათქვამია: „ოქროპირის შვილიშვილები რომ ედავება ედავება ვახტანგ ასათიანის კაცს, კიკოლა ხეცურიანს, იმისათვის გამოძიება რომ გებრძანა, როსტომ მდივანბეგმა და მე გამოვიძიეთ, მაგრამ ეტყობა მტყუანი არის და უბრძანეთ არ გაიქცეს, დააჭირვიეთ და მერმეთ გამოვიძიებთ მის საქმეს“ (დღიური, 43r).

ჩადენილი დანაშაულის შესახებ ცნობის მომწოდებელს (ინფორმატორს), როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, მთხრობელი ერქვა. მთხრობელი დანაშაულის მონმეც (ან სულაც მონანილეც) შეიძლება ყოფილიყო და სარწმუნო ცნობის მქონეც.

მთხრობელს, როგორც დანაშაულის გახსნისათვის აუცილებელი ცნობის მომწოდებელს, ჯილდო ეკუთვნოდა ე.წ. სამთხრობელო, რომლის შესახებ ლაპარაკია აზნაურების ბეჟამ ხორავა და ბეჟანიკა გამსახურდიას მიერ 1851წ. 8 ივნისს მთავართან წარდგენილ განცხადებაში (სეა/ბ).

მთხრობელის შესახებ დანვრილებითი ცნობებია ვახტანგ VI სამართლის წიგნში (მუხლი 10), და „ბრალი მდებლად“ არის განმარტებული ჯერ კიდევ გ. თარხნიშვილის 1915 წელს გამოცემულ ნაშრომში (თარხნიშვილი, 1915: 116). ეს აზრი გაზიარებულია ალ. ვაჩეიშვილის (ვაჩეიშვილი, 1948: 71), გ. ნადარეიშვილის (ნადარეიშვილი, 1962: 17-19) და სხვათა ნაშრომებში.

როცა დამნაშავე დადგენილი იყო, საქმე სასამართლოს მიერ გარჩევას არ ექვემდებარებოდა. 1824 წლის 30 იანვარ ნიკო დადიანი მთა-

ვარს წერდა: „ზურაბ დადიანოვი გებოძათ, ამისათვის თოფის იარაღი მოუპარავსო და ეს სასამართლო არ არის. ქურდი ჩანს და მოპარული ნივთი და ანი თქვენი ნება არის“ (დღიური, 3r).

ზოგჯერ მსაჯულთუხუცესი (და საფიქრებელია რომ მდივანბეგებიც) ყოველგვარი სასამართლო გარჩევის გარეშე იღებდა გადაწყვეტილებას. 1824 წლის 22 იანვარს ნიკო დადიანი, გიორგი მხეიძეს წერდა: „ეს შენი კაცი ვერას შეუვა, ბიჯგია ქურლულიას, რადგან ქაიხოსროს სანინდრათ ჰყოლია და ამის ცხენი ქაიხოსროსათვის თქვენი ძმა დავითს წაურთმევია“ (დღიური, 4r).

მოპასუხის გამოძახება სასამართლოსი რომელიმე ადგილობრივი მოხელის (მოურავის 1840 წლიდან – მაზრის მდივანბეგის) ან დამნაშავის პატრონი ფეოდალის (თავადის, აზნაურის) მეშვეობით ხდებოდა.

1824 წლის 2 მარტს, მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი მაგალითად, გიორგი ჩიქვანს წერდა: „გიორგი შელია გამოგ ზავნეო სასამართლოში“ (დღიური, 10r).

XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოპასუხის გამოძახება სასამართლოსი წერილობით ხდებოდა, 1824 წელს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი მეჟუკა მხეიძეს წერდა: „ამა თვის ოთხს სასამართლოსი გამოცხადდი, გოგი ქორქია გედავებო“ (დღიური, 10r).

თუ მომჩივანი სასამართლოში არ გამოცხადდებოდა, იმ კაცს, ვისა ედავებოდა, ბოქაულს არ ჩაუყენებდნენ.

1824 წლის 2 თებერვალს ნიკო დადიანი პეპუ ჩიჩუას წერდ: „ამ ჯგუფშია ხუცესს, რადგან მისი მოდავე სამართალშიდ არ მოყვა, ბოქაულს ნულარ ჩაუყენებთ“ (დღიური, 4r).

მსაჯული ცდილობდა სასამართლომდე არ მიეყვანა საქმე. 1824 წლის 7 თებერვალს, ნიკო დადიანი მაგალითად თავად ფალავას წერდა: „როგორც შენი ნიგნი აქვს ამ როსტომ კორძაიას ისე გაისტუმრე, თორემ ბაქაული მოგივაო“ (დღიური, 7v).

როცა მოპასუხე ნებით არ მოდიოდა სასამართლოში, ძალით მოყავდათ და გამოუცხადებლობისათვის ჯარიმასაც ახდევინებდნენ.

სასამართლოში საქმის განხილვისათვის დაწესებულ გადასახადს საბჭო ერქვა და მას მომჩივანი იხდიდა (ხეც /ა/), მაგრამ თუ მოპასუხე დამნაშავედ იქნებოდა აღიარებული, საბჭოს გადახდა მას ეკისრებოდა.

საბჭო დიდ შემოსავალს აძლევდა მთავართლეს. 1824 წლის 4 მარტს მსაჯულთუხუცესი ნიკო დადიანი თავის სეხნია ძმისშვილს ნიკო დადიანს, რომელიც როგორც ჩანს ამ დროს მდივანბეგი იყო, წერდა, რომ „საბჭოს თქვენი წილი შეიქნაო სამასი მარჩილი“ (დღიური, 14r).

გარდა საბჭოსი, მომჩივანს (და გამტყუნების შემთხვევაში მოპასუხეს) უნდა გადაეხადა სამდივნოც, რომელიც რაფ. ერისთავისვე ცნობით, საბჭოს მსგავსად ათის თავს შეადგენდა. როგორც ჩანს საბჭოსი (ანუ სადაო საგნის ღირებულების ერთ მეასედს). სამდივნოს ნახევარი უფროს

მდივანს (მწერალს) მიჰქონდა, ნახევარი კი დანარჩენ სამ მწერალს (*ხეც /პ/*).

სამეგრელოს სამთავროს სასამართლო ორგანიზაციის მაღალ დონეზე მეტყველების ის გარემოება, რომ ქონებრივი დავისას ხდებოდა გათვალისწინება ფულის ერთეულების ფარდობისა.

სამეგრელოს სამთავროში არსებობდა დამცველის (ადვოკატის) ანალოგიური ინსტიტუტი, რომელსაც, როგორც ჩანს მაგიერი კაცი ერქვა და ასაბიაც (*მეუნარგია, 1939: 124*).

მარი ბროსე ასაბიას თარგმნიდა როგორც *maître*-ს და ფიქრობდა რომ ის არაბულიდან არის შემოსულიო (*Brosset, 1857: 450-460*).²⁷

მოდავე მხარეებს, თუ არ აკმაყოფილებდათ სასამართლოს განაჩენი, შეეძლოთ გაესაჩივრებინათ იგი ზემდგომში: თავადის განჩინება შეეძლო გაეუქმებინა ან ძალაში დაეტოვებინა მოურავის სასამართლოს; მოურავის განჩინება ისევე როგორც მაზრის მდივანბეგის თანაშემწის განჩინება-მაზრის მდივანბეგს. ამ უკანასკნელის განჩინების გაუქმების ან ძალაში დატოვების უფლება ქონდა უზენაეს სასამართლოს, უზენაესი სასამართლოს განჩინებისა კი მთავარს, რომლის გადაწყვეტილება საბოლოო იყო.

XIXს. 20-იანი წლებიდან ჩნდება ცნობები სამეგრელოს სამთავროს უზენაესი სასამართლოს შესახებ. ზოგ დოკუმენტში ეს სასამართლო უმაღლეს სასამართლოდ იწოდება.

როგორც ჩანს, უზენაეს სასამართლოს თავდაპირველად მუდმივი სამყოფელი არ ჰქონდა. რუსი მოხელე კროკი, რომელსაც ამ დროს სამეგრელოს შესახებ ვრცელი მოხსენება წარუდგენია რუსეთის მთავრობისათვის, აღნიშნავს, რომ სამეგრელოს სამთავროს სასამართლოს წევრები მთელს სამთავროში დადიან, საჩივრებს ადგილობრივ იხილავენ და თუ საჭირო იქნება ელოდებიან თავჯდომარის (ანუ მსაჯულთუხუცესის) ან მთავრის მიერ დამტკიცებას.

სასამართლოს მუდმივად ერთ ადგილზე დამაგრება, სასამართლოსათვის საგანგებო სახლის აგება მსაჯულთუხუცეს ნიკო დადიანის სახელთან არის დაკავშირებული.

1818 წელს შედგენილი „დასტურლამა“-თი ნიკო დადიანი მთავარს ურცევდა, რომ „*იყოს ერთი სასამართლო და იმა სახლში, თვინიერ სამართლისა მისაა, დროისა ნურავინ შევალს*“ (*დადიანი, 1897: 30*).

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ სენაკში მდგარი „სასამართლო სახლი“ არ იყო უზენაესი სასამართლოს შენობა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. უზენაესი სასამართლოს სახლი ზუგდიდში უნდა მდგარიყო და როგორც იონა მეუნაგიას ცნობიდან ჩანს მართლაც აქ მდგარა, სამთავრო სასახლის მახლობლად (*მეუნარგია, 1939: 58*).

ამ სასამართლო სახლსი, ნიკო დადიანის მოთხოვნით უნდა ყოფილიყო მაგიდები, „*საწერელნი სამწერლონი*“, და ქალაღი, რათა „დაი-

წერებოდეს მას შინა, ყოველნი გაჩენილნი და განსჯილნი სამართალნი და იგი გადაწყვეტილნი... ერთი მიეცემოდეს მოდავეთა და ერთი შთაინწერებოდეს მკურნალსა შინა და შეინახებოდეს სასამართლოსა შინა“ (**დადიანი, 1897: 30**).

უზენაესი სასამართლოს მწერალს თვითონ მთავარი ნიშნავდა. 1847 წლის თებერვალში დავით დადიანმა მწერლად დანიშნა აზნაური ოქროპირ აათიანი, რომელიც ნამსახური და გამოცდილი ყოფილა და ამიტომ უზენაეს სასამართლოსი ის სხვა მწერლებზე წინ უნდა დაეყენებინათ. მას უნდა ჩაბარებოდა სასამართლოს ავეჯი და სხვა „სახმარებელი რაც არის“, ქალაქი, ჟურნალები, ის „მწერალთა შორის უპირველესად“ იქნა დადგენილი“ (**ხეც/გ/**).

ნიკო დადიანი „დასტურლამა“-ში დანვრილებით აგვიწერს სასამართლო დადგენილების აღსრულების მიმდინარეობას.

„ოდეს გარდასწყდეს სამართალი, ექმნეს ბრძანება ბოქაულთუხუცესსა და ბოქალთა და აგრეთვე მოურავთა და მოხელეთა, რომელ ოდეს მისწერდეს მდივანბეგნი-უსმენდნენ და მდივანბეგი მისწერდეს ამათ ხსენებულთა, ვისდამიცა ჯერ იყოს და იმაგარდაწყვეტილებისა საქმესა შეასრულებდნენ მდივანბეგია მიწერილსა წიგნსა შეინახვიდნენ და შემდგომად, რომელსამე დროსა წარმოგიდნენ“ (**დადიანი, 1897: 30**).

სასამართლო გადაწყვეტილების შემსრულებელს, ისევე როგორც მთავრის ბრძანებისა და წყალობის აღმსრულებელს გამრიგე ერქვა.

უმაღლესი სასამართლოს თავჯდომარე მსაჯულთუხუცესი ანუ მდივანბეგთუხუცესი იყო, წევრები მსაჯულები ანუ მდივანბეგები იყვნენ.

მსაჯულთუხუცესის გვერგიგვერ ამ თანამდებობის აღსანიშნავად იხმარებოდა როგორც მდივანბეგთუხუცესი, ასევე „სასამართლოსა განმგებელი“ და „მდივანბეგი მთავრის.“

სამეგრელოს სამთავროში, განსხვავებით მაგალითად ქართლ-კახეთის სამეფოში, არ არსებობდა საგანგებო საეკლესიო სასამართლო. ეკლესიის ხასიათის დავას თვითონ მთავარი არჩევდა უმაღლეს საეკლესიო ხელისუფალთა თანდასწრებით.

თუ დანაშაული თვით საეკლესიო პირის მიერ იყო ჩადენილი, სამართლის გაჩენას მთავარი იმ ეპისკოპოსს აკისრებდა, რომლის სამწყოსაც დამნაშავე ეკუთვნოდა.

1838 წლეს, მაგალითად დავით დადიანმა მსაჯულთუხუცესს უბრძანა, რომ სამეგრელოს ეპისკოპოსისათვის მიეწერა, რათა მას კანონიერად დაესაჯა მღვდელი ივანე ცხაკავა, „ვითარცა სიცრუით მომჩივანი“ (**სეა/გ/**).

ეპისკოპოსს, თავის მხრივ შეეძლო საეკლესიო ხასიათის საქმის განხილვა მდივანბეგისათვის დაევალებინა (**ქცსა**).

მღვდელმსახურთა რჯულგარდამავალი მოქმედება, სჯულის კანონის დარღვევა ან საერო პირთა ისეთი ქმედება, რასაც ეკლესია დევნიდა

(მისნობა, ჯადოსნობა, მკითხაობა) ეპისკოპოსის მიერ შეირისხებოდა, ანათემაზე გადაეცემოდა.

სამეგრელოში, მსგავსად სხვა ქართულ ფეოდალური სახელმწიფოებისა, მოქმედებდა ბჭეთა (მედიატორთა) სამომრიგებლო სასამართლო. როგორც 1869 წლის ერთი დოკუმენტიდან ირკვევა, ბჭეს ანუ მედიატორს სამეგრელოში განმორჩეულიც (მეგრულად გიმნაგორა) ერქვა. „მედიატორე ანუ განმორჩეულნი ამა საქმისა უნდა იყვნენ, როგორც მთხოვნელის მაზრითა, ისე ყველა იმ პირების მხრითაც, ვის ხელშიდაც არიან გარდასული ნაწილი მამულთაგან მამისა მათისაო“, – წერს მთავარყოფილი ნიკო დადიანის ვექილი, აზნაური მანუჩარ ჩიქოვანი სენაკის სასამართლოს (*ზსიქმ*).

სამეგრელოს სამთავროში ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ სახეს სასამართლოსი შუაკაცთა, მომრიგებელთა (ანუ მედიატორთა) სასამართლო წარმოადგენდა, სადაც საქმეს განსჯიდნენ მოდავე მხარეთა მიერ ამორჩეული მოსამართლენი (ბჭენი). ამგვარი სასამართლოს განჩინებას ისეთივე ძალა ქონდა, როგორც მდივანბეგის სასამართლოს განჩინებას.

ბიბლიოგრაფია:

- *დღიური – დადიანი ნიკო*. დღიური, – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი. ხელნაწერი წიგნი, №32;
- *ზსიქმ – ზუგდიდის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი*. ხელნაწერთა ფონდები. დადიანთა ფონდი. ხელნაწერი წიგნი, №9083;
- *სპა/ა/ – საქართველოს ეროვნული არქივი*. ფონდი 1448, საბ. №301;
- *სპა/ბ/ – საქართველოს ეროვნული არქივი*. ფონდი 1, საქმე №4907, ფურც. 14;
- *სპა/ვ/ – საქართველოს ეროვნული არქივი*. ფონდი 1448, აღწ. 1, საქმე №4100;
- *ძსსა – ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი*. ფონდი №173, საქმე 11, ფურც. 9;
- *ხპც/ა/ – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*. ფონდი Ad, საბ. №1366, ფურც. 31;
- *ხპც/ბ/ – ერისთავი რაფიელ*. უწინდელის მთავრობაშიდ მომჩივან-მოპასუხეს განრჩევა ქურდობის თაობაზედ, – *ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*. რაფიელ ერისთავის ფონდი. საბ. №316;
- *ხპც/გ/ – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*. ფონდი Qd, საბ. №8770;
- *დადიანი, 1897 – დასტურ-ლამა*. თხზულება **ნიკოლოზ დადიანისა**. წინასიტყვაობა იონა მეუნარგიასი. ტფ., 1897;
- *ლამბერტი, 1991 – ლამბერტი არქანჯელო*. სამეგრელოს აღწერა. იტალიურიდან თარგმნა ალ. ჭყონიამ. თბ., 1991;
- *შარდენი, 1975 – ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში*. ცნობები საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარგმნა,

- გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო **მზია მაგლობლიშვილმა**. თბ., 1975
- **აფრიღონიძე, 1989** – აფრიღონიძე შუქია. თედო სახოკიას არქივიდან, – „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“. ტ. XXVIII, 1989;
- **პაჩიშვილი, 1948** – **ვაჩეშვილი ალექსანდრე**. ნარკვევი ქართული სამართლის ისტორიიდან. ტ. 2. თბ., 1948;
- **თარხნიშვილი, 1915** – **თარხნიშვილი გიორგი**. სასამართლოს წარმოება საქართველოში ვახტანგ VI-ის კანონების წიგნის მიხედვით, – „**კრებული პეტროგრადის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრისა**“. ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით. ტფ., 1915;
- **კაპაბაძე, 1921** – **კაკაბაძე სარგის**. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. ტ. 2. ტფ., 1921;
- **მეუნარბიძე, 1939** – **მეუნარგია იონა**. სამეგრელოს სამთავროს უკანასკნელი პერიოდი და დავით დადიანი. მასალები და დოკუმენტები. სოლ. ცაიშვილის რედაქციით. თბ., 1939;
- **ნადარეიშვილი, 1962** – **ნადარეიშვილი გიორგი**. ფიცი, როგორც მტკიცებულება, ქართული სამართლის წიგნების მიხედვით, თბ., 1962;
- **BROSSET, 1857** – **Brosset Marie-Félicité**. Histoire de la Géorgie depuis l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle. Partie 2: *Histoire moderne*. Livraison 2, 1857.

BADRI KVARATSKHELIA, LASHA GELANTIA¹

COURT ORGANIZATION AND PROCEEDINGS IN SAMEGRELO PRINCIPALITY

The supreme judge in Samegrelo principality was represented by the ruler himself. He was performing justice ruling both in the principality and by visiting villages. During the justice ruling the special council used to charge the applicants and respondents with money which was equivalent to one “maneti”. The Booker was also paid some amount of money. The queen also had the justice authority. She could hear the process individually or with other authorities. As well as pass sentence on guilty. The ruler had justice authority in case the applicant were peasant serfs of the same ruler. The ruler had to meet the obligation of paying cash. The judge and the court bailiff had also the justice authority if it was permitted by the chief judge. The person who delivered information was called the narrator. The narrator, as delivering the important information on the case for crime detection was awarded. The award was called the “Mosamtkhrobelo” (payment for information delivery). Even the defender “defence lawyer” institution existed in Samegrelo province.

¹ **Badri Kvaratskhelia** – PhD in Law, Associate Professor, Sokhumi State University; **Lasha Gelantia** – Assistant, Sokhumi State University, Postgraduate Student of Ivane Javakhsishvili Tbilisi State University.

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ლელა რეხვიაშვილი¹

არტპედაგოგია – არსი, მიზანი, ამოცანები, ფუნქციები და კონცეპტუალური იდეები

საზღვარგარეთის თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცეში ისეთი მეცნიერებების გაერთიანების საფუძველზე, როგორცაა პედაგოგია, ფსიქოლოგია, ხელოვნებათმცოდნეობა შეიქმნა და გამოიყენება ახალი ზნეობრივ-ესთეტიკური ურთიერთქმედების სისტემა – არტპედაგოგია.

საქართველოში ფართო პედაგოგიური საზოგადოებისთვის და მიუხედავად სსკოლო პრაქტიკაში არტპედაგოგიური ტექნოლოგიის გამოყენება – სიახლეა. ჩვენი მიზანია ამ ინოვაციური პედაგოგიური ტექნოლოგიის პროპაგანდა, მისი არსით და გამოყენების შესაძლებლობებით მასწავლებელთა დაინტერესება. სტატიაში განვიხილავთ არტპედაგოგიის თეორიულ საფუძვლებს: არსს, მიზანს, ამოცანებს, ფუნქციებს და კონცეპტუალურ იდეებს.

ტერმინი „არტპედაგოგია“ XXს. II ნახევარში გაჩნდა. პედაგოგები და ფსიქოლოგები მასში სხვადასხვა შინაარსს დებენ. ფსიქოლოგებისთვის არტპედაგოგია წარმოადგენს არტთერაპიის სინონიმს და იყენებენ შეზღუდული შესაძლებლობების ბავშვებთან მუშაობის კონტექსტში. პედაგოგები, განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში, მიმართავენ არტპედაგოგიის მეთოდებსა და ტექნოლოგიებს ნორმალურ და ნიჭიერ ბავშვებთან მუშაობის ეფექტურობის ანევისთვის.

არტპედაგოგია შედგება ორი სიტყვის „არტ“ და „პედაგოგია“-სგან. არტ (ლათ. *Ars*, ინგ. და ფრანგ. *Art*, იტალ. *Arte*) ითარგმნება როგორც ხელოვნება, მაგრამ *Art*, ასევე, ოსტატობას ნიშნავს. პედაგოგია წარმოადგენს არა მხოლოდ მეცნიერებას, არამედ ხელოვნებასაც, ე. ი. ოსტატობას, განანათლო პროგრამული მასალის არა ძალით „ჩატენვის“ გზით, არამედ დამოუკიდებელი კვლევითი-საძიებო მუშაობის სწავლების ხელოვნებით, შემეცნებისა და სწავლისკენ მოტივირებით, პიროვნული თვისებების აღზრდით, რომლებიც ხელს უწყობენ წარმატებულ სოცი-

¹ **ლელა რეხვიაშვილი** – პედაგოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახემწიფო უნივერსიტეტი.

ალიზაციას და თვითრეალიზაციას (Хашцанская, 2011: 63).

არტკედაგოგიკა (მხატვრული პედაგოგიკა) ე. მედვედევას განმარტებით, არის „მეცნიერული ცოდნის ორი მხარის (ხელოვნებისა და პედაგოგიკის) სინთეზი, რომლებიც უზრუნველყოფენ განვითარებაში შეფერხების მქონე ბავშვთა მხატვრული განვითარების კორექციულ-მიმართული პედაგოგიური პროცესის თეორიისა და პრაქტიკის დამუშავებას და პიროვნების მხატვრული კულტურის საფუძვლების ფორმირების საკითხებს ხელოვნებისა და მხატვრულ-შემოქმედებითი საქმიანობის მეშვეობით (მუსიკალური, სახვითი, მხატვრულ-მეტყველებითი, თეატრალიზებულ-თამაშობითი)“ /Медведева..., 2001: 24/.

ხელოვნება ყოველთვის იყო პიროვნების ზოგადადამიანური ფასეულობებისადმი ზიარების უმნიშვნელოვანესი საშუალება პირადი, შინაგანი ემოციური გამოცდილების გზით, აგრეთვე მისი უშუალო მონაწილეობით შემოქმედებით პროცესში. ის ახდენს სამყაროსადმი, მოვლენებისადმი, საკუთარი პიროვნებისადმი დამოკიდებულების ფორმირებას, ეხმარება კულტურული ფასეულობების ათვისებაში, ასტიმულირებს შემოქმედებითი სანყისის განვითარებას. ხელოვნება განსაკუთრებული ძალით იძლევა ბიძგს ადამიანის შინაგანი რესურსების რეალიზაციისაკენ, ხელს უწყობს პიროვნებისა და ფსიქიკის ჰარმონიულ განვითარებას.

მაგრამ, აქ გასათვალისწინებელია, რომ არტკედაგოგიკაში ხელოვნება არ წარმოადგენს საქმიანობის ერთადერთ მიზანს, არამედ გვევლინება პროფესიული ამოცანების გადაწყვეტის საშუალებად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არტკედაგოგიური თეორია და პრაქტიკა ხელოვნების საშუალებების დახმარებით წყვეტს პროფესიულ პედაგოგიურ ამოცანებს სერიოზულ მხატვრულ განათლებაზე პრეტენზიების გარეშე (Корженко..., 2013: 95)

არტკედაგოგიკის არსი მდგომარეობს მის აღმზრდელობით ფუნქციაში. ის ზემოქმედებს პიროვნების ზნეობრივ-ეთიკურ, ესთეტიკურ, კომუნიკაციურ-რეფლექსურ სანყისებზე და ხელს უწყობს სოციოკულტურულ ადაპტაციას ხელოვნების საშუალებით. გარდა ამისა, არტკედაგოგიკა ეხმარება ბავშვებს თავიანთი ფსიქოლოგიური პრობლემების დაძლევაში, ემოციური ნონასწორობის აღდგენაში, უარყოფითი განცდებიდან დადებით გრძნობებსა და აზრებზე გადართვაში (Осипова...).

არტკედაგოგიკის ძირითადი **მიზანია** პრობლემების მქონე ბავშვთა მხატვრული განვითარება და მხატვრული კულტურის საფუძვლების ფორმირება, პიროვნების სოციალური ადაპტაცია ხელოვნების საშუალებით (Медведева..., 2001: 24).

არტკედაგოგიკას და ზოგად პედაგოგიკას აქვთ ერთიანი საბოლოო მიზნები: დაეხმაროს ადამიანს ისწავლოს საკუთარი თავის შეცნობა და ირგვლივ მყოფ საზოგადოებასთან ჰარმონიული თანაარსებობა, ისწავლოს შეიცნოს სილამაზის კანონებისა და ზნეობის მოქმედება სამყაროში.

მაგრამ, არტპედაგოგიკას აქვს თავისი, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი მიზანიც – პიროვნების ეთიკური და ესთეტიკური „იმუნიტეტის“ ფორმირება სულიერ-ზნეობრივი კულტურის განვითარების პროცესში. ის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია თანამედროვე სამყაროში, სადაც ჩვენ და ჩვენი შვილები ხშირად ვხვდებით უგემოვნებისა და სულიერების ნაკლებობის ნიმუშებს.

• **„ეთიკური იმუნიტეტი“** – ეს პიროვნების ინტეგრალური თვისებაა, რომელიც უზრუნველყოფს მის მდგრადობას უზნეობის წინააღმდეგ გარემოში და ადექვატურ რეაქციას სწარაფადცვალებად სოციალურ სიტუაციაზე საზოგადოებაში, სულიერი რესურსების ორგანიზებას ნეგატიურ-ზნეობრივი მიმართულების მატერიალური და მსოფლმხედველობითი ცდუნების გადასალახად.

• **„ესთეტიკური იმუნიტეტი“** – პიროვნების სულიერი ახალწარმონაქმნის დახასიათებაა, რომელიც ფლობს ისეთ თვისებებს, როგორცაა განასხვავოს სილამაზე მოლამაზოსგან, ჰარმონია-დისჰარმონიის, ქაოსისგან ხელოვნებაში, ადამიანში (მის ქმედებებში, საქციელში, შემოქმედებაში); იყოს მდგრადი მასობრივი, უსახო კულტურის ზემოქმედებისადმი (**Корженко., 2013: 95**).

არტპედაგოგიკას აქვს შემდეგი **ძირითადი ამოცანები**:

- ბავშვში საკუთარი თავის პიროვნებად აღქმის ფორმირება, მიღება და საკუთარი ფასეულობის, როგორც ადამიანის, შეცნობა;
- სოციოკულტურულ სივრცეში თავისი ადგილისა და საკუთარი თავის სამყაროსთან კავშირის გაცნობიერება;
- პიროვნების შემოქმედებითი თვითრეალიზაცია (**Арт-педагогика...**).

არტპედაგოგიკის ამოცანები შეიძლება დავეყოთ სტრატეგიულ და ტაქტიკურ ამოცანებად.

სტრატეგიული ამოცანებია:

- გავხადოთ სწავლება და აღზრდა პოზიტიურ და მოტივირებულ პროცესად;
- შექმნათ პიროვნული ზრდის ისეთი ხელშემწყობი პირობები, რომლის დროს განათლება ადამიანისთვის გახდება უმნიშვნელოვანეს და მოთხოვნილებად ფასეულობად.

ტაქტიკური ამოცანებია:

- სასიცოცხლო რესურსების მოძიება, გაცნობიერება და აქტივიზაცია;
- შემოქმედებითი პოტენციალის განვითარება და აქტივიზაცია;
- თვითრეგულირების უნარების სწავლება;
- კომუნიკაციური უნარების სწავლება;
- აღქმითი სფეროს განვითარება (**Хашчанская, 2011: 63**).

არტპედაგოგიკის ძირითადი **ფუნქციებია**:

- **კულტურული** (განპირობებულია პიროვნების ობიექტური კავშირით კულტურასთან, როგორც ფასეულობების სისტემასთან, შემოქმედი ადამიანის განვითარებით მხატვრული კულტურის ათვისების საფუძველზე.
- **საგანმანათლებლო** (მიმართულია პიროვნების განვითარებაზე და მის მიერ სინამდვილის შეცნობაზე ხელოვნების საშუალებით; უზრუნველყოფს ცოდნის შექმნას ხელოვნების სფეროში და პრაქტიკული უნარების განვითარებას მხატვრულ-შემოქმედებით საქმიანობაში.
- **აღმზრდელობითი** (ახდენს პიროვნების ზნეობრივ-ესთეტიკური, კომუნიკაციურ-რეფლექსიური საფუძვლების ფორმირებას და ხელს უწყობს მის სოციალ-კულტურულ ადაპტაციას ხელოვნების მეშვეობით.
- **კორექციული** (ხელს უწყობს განვითარებაში ნაკლის პროფილაქტიკას, კორექციას და კომპენსაციას (**Медведева., 2001: 25**)).

არტპედაგოგიკის სპეციფიური ნიშნები ფორმულირდება შემდეგნაირად:

- საგანმანათლებლო პროცესში ხელოვნების გამომსახველი საშუალებების გამოყენება;
- საგანმანათლებლო პროცესში პედაგოგის აღსაზრდელებთან ურთიერთობისას დიალოგის დომინირება;
- მასწავლებლის და მოსწავლის ერთობლივი მხატვრული შემოქმედება, რომელიც „ჩაქსოვილია“ სასწავლო და არასასწავლო საქმიანობის მრავალფეროვან სახეებში;
- ხელოვნების ნიმუშების „ჩართვა“ სხვადასხვა საგნების შესწავლისას (პროგრამული მასალის შესწავლა შინაგან, სიღრმისეულ დონეზე ინფორმაციის აღქმის სამ მოდალობაში-მხედველობით, ვერბალურ, კინეტიკურ) (**Мыськова...**).

არტპედაგოგიკის **კონცეპტუალური იდეები** დღეს ჰუმანიზაციის, კრეატიულობის, რეფლექსიურობის და ინტეგრაციულობის იდეებია.

ჰუმანიზაცია – ახალი პედაგოგიური აზროვნების ღერძია, რომლის საფუძველში დევს პიროვნებისკენ, ადამიანისკენ, როგორც უმაღლესი ფასეულობისკენ, სვლის მითითება. ჰუმანიზმი-არტპედაგოგიკის საფუძველია, არტპედაგოგის საქმიანობის მთავარი პრინციპია, თუ, რა თქმა უნდა, მისი რეალიზება ხდება აბსოლუტურად თითოეული მოსწავლის მიმართ ბავშვის მონაცემების გათვალისწინების გარეშე. ინდივიდულობისადმი რწმენა ითვალისწინებს მასწავლებლის მუშაობას თავის თავზე, მის დამოკიდებულებაზე იმ მოსწავლეებისადმი, რომლებიც მასში სიმპათიას ვერ აღძრავენ. აღმზრდელობითი მიზნები ამ დროს მაღლა დგანან სწავლების მიზნებზე. თავად ეს პროცესი გამსჭვალულია ფიქრით მუდმივ პრობლემებზე (სიკეთისა და ბოროტების, სიყვარულისა და

სიბრძნის, სილამაზისა და ჰარმონიის და სხვ.).

კრეატიულობა – მოიცავს თავისთავში 4 ასპექტს: კრეატიული გარემო, კრეატიული პიროვნება, კრეატიული პროდუქტი, კრეატიული პროცესი. პიროვნება ხდება კრეატიული მხოლოდ მაშინ, თუ მას შეუძლია თავისი შემოქმედების განხორციელება სრულფასოვნად, თავისუფალი და კრეატიული გარემოს პირობებში. შემოქმედებითი ნიჭი არ შეიძლება აღმოცენდეს და მითუმეტეს განვითარდეს დაძალების შედეგად. ამიტომ არტპედაგოგის წინაშე დგება საკითხი – როგორ შექმნას შემოქმედებითვის მასტიმულირებელი პირობები?

კრეატიული გარემოს უსაფრთხოება იქმნება:

- ინდივიდის უპირობო ფასეულობის მიღებით, თვითგამოხატვის შესაძლებლობით;
- ისეთი ატმოსფეროს შექმნით, რომელშიც არ არსებობს ერთმნიშვნელოვანი გარეშეფასება (ის ავალდებულებს თავდაცვისკენ, ხოლო მისი არარსებობა კი ადამიანს უფრო თავისუფალს ხდის);
- გაგებისა და გულისხმიერების არსებობა.

რეფლექსიურობის იდეის რეალიზაცია – არის ადამიანის მზაობა და შესაძლებლობა შემოქმედებითად გაიაზროს პრობლემურ-კონფლიქტური სიტუაციები; უნარი შეიძინოს ახალი ფასეულობები, მოახდინოს ადაპტაცია უჩვეულო პიროვნებათშორის ურთიერთობების სისტემებში, გადწყვიტოს არაორდინალური პრაქტიკული ამოცანები.

პიროვნების რეფლექსიური კულტურის ძირითად მაჩვენებლად შეიძლება განვიხილოთ მისი მუშაობისადმი უნარი გაურკვევლობის პირობებში, რადგან ეს მიუთითებს პიროვნების შემოქმედებითი შესაძლებლობებისა და რეფლექსიის ურთიერთდამოკიდებულებაზე.

ინტეგრაციულობის იდეა ჩადებულია თავად არტპედაგოგიკის არსში. ის ვითარდება პედაგოგიკის, ფსიქოლოგიის, ადამიანის შესახებ სხვა მეცნიერებებისა და ხელოვნების სხვადასხვა სახის შერწყმის საფუძველზე. შემოქმედებითი საქმიანობის სახეებისა და ფორმების ჰარმონიული შეთანხმება ამდიდრებს მოსწავლის ზნეობრივ-ესთეტიკურ იერს. ამასთან, მოსწავლე ითვისებს ინფორმაციას ძირითადად 3 მოდალობის (შეგრძნების, მხედველობის და სმენის) მეშვეობით. ვინაიდან თითოეულ ადამიანში დომინირებს საკუთარი მოდალობა, ამიტომ სასწავლო პროცესში ყველა მონაწილის მიერ მასალის უკეთ გაგებისა და ათვისებისათვის მისი ასახვა აუცილებელია სამივე მოდალობაში (**Корженко., 2013: 97**).

არტპედაგოგიკა მონოღებულია გადაჭრას შემდეგი პრობლემები:

- ამარტივებს მასწავლებლისა და მოსწავლისათვის სასწავლო პროცესს;
- იძლევა სასწავლო პროცესში პედაგოგსა და მოსწავლეს შორის ურთიერთობისას წარმოქმნილი აგრესიისა და სხვა ნეგატიური გრძნობების სოციალურად მისაღები გამოსავლის ძიების

შესაძლებლობას;

- იღებს მასალას აღსაზრდელის შესახებ ინტერპრეტაციისა და დიაგნოსტიკური დასკვნისთვის;
- იძლევა სასწავლო მასალის დამუშავების შესაძლებლობას პედაგოგისა და აღსაზრდელის სულიერ გამოცდილებაზე დაყრდნობით, რაც ცოდნას და უნარ-ჩვევებს პიროვნულად მნიშვნელოვანს ხდის.
- ეხმარება მასწავლებელსა და მოსწავლეებს შორის ურთიერთობების დალაგებაში, ქმნის ხელსაყრელ პირობებს დიალოგის წარმართვისათვის;
- ხელს უწყობს ადამიანის პიროვნების ერთიანობის შენარჩუნებას სასწავლო პროცესში მის ეთიკურ, ესთეტიკურ, ემოციურ სფეროებზე ზემოქმედების გზით;
- ხელს უწყობს პიროვნების სოციუმში ადაპტაციას (თვითშემეცნება, თვითრეალიზაცია) კაცობრიობის მიერ შექმნილი შემოქმედებითი ნიმუშების ზიარების და საკუთარი შემოქმედების შექმნის გზით;
- ავითარებს რეფლექსიურ კულტურას, შინაგანი კონტროლის გრძნობას, რაც ესოდენ აუცილებელია სწავლის პროცესში;
- ხელს უწყობს გრძნობის ორგანოების, მეხსიერების, ყურადღების, ნებისყოფის, წარმოდგენის და ინტუიციის განვითარებას სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესში კლასიკური და ხალხური შემოქმედების საშუალებებით (**Корженко., 2013: 96**).

ამრიგად, არტპედაგოგიკა სწავლებისა და აღზრდის ახალი, უფრო თანამედროვე მიმართულებაა პედაგოგიკაში, რომელიც აფართოვებს ბავშვების სოციალურ გამოცდილებას, ასწავლის ადექვატურ ურთიერთობას ერთობლივ საქმიანობაში, რაც სწავლა/სწავლების პროცესს ყველასთვის უფრო შემოქმედებითსა და მისაწვდომს ხდის.

ბიბლიოგრაფია:

- **АРТ-ПЕДАГОГИКА...** – *Арт-педагогика, как средство развития творческого потенциала у детей дошкольного возраста* – <https://educontest.net/ru/1251252/%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BA%D0%B0-2-4/>;
- **КОРЖЕНКО., 2013** – **Корженко Ольга Михайловна, Заргарьян Евгения Александровна.** Артпедагогика сегодня: цели и перспективы развития, – *Теория и практика образования в современном мире. Материалы III Международной научной конференции* (г. Санкт-Петербург, май 2013г.). СПб., 2013 (<https://moluch.ru/conf/ped/archive/70/3855/>);

- МЕДВЕДЕВА., 2001 – **Медведева Елена Алексеевна, Добровольская Татьяна Алексеевна, Левченко Ирина Юрьевна, Комиссарова Людмила Николаевна.** Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. Учебник для вузов. М., 2001 (<http://www.klex.ru/97d>);
- МЫСЬКОВА... – **Мыськова Нина Ивановна.** Проблемы и перспективы арт-педагогике в повышении квалификации педагогов дополнительного образования по формированию эстетической картины мира у учащихся, – http://www.rusnauka.com/26_NII_2011/Pedagogica/2_90069.doc.htm;
- ОСИПОВА., – **Осипова Наталья, Уфимцева Людмила.** Артпедагогика – лекарство от стресса, – <http://zdd.1september.ru/article.php?ID=200602306>;
- ХАЩАНСКАЯ, 2011 – **Хашцанская Мария Карловна.** Арт-педагогика как инновационное педагогическое направление, – *Современные образовательные технологии освоения культурного наследия.* Сборник материалов III Всероссийской научно-практической конференции. СПб., 2011 (<http://art-psychology.org/pt-педагогика>).

LELA REKHVIASHVILI¹

ART PEDAGOGY – ESSENCE, PURPOSE, TASKS, FUNCTIONS AND CONCEPTUAL IDEAS

On the basis of the merging of such sciences in modern educational sphere abroad, such as pedagogy, psychology, art studies, a new moral-aesthetic interaction system – Art Pedagogy – has created and used.

The use of artpedagogical technology in a wide range of pedagogic societies in Georgia and especially school practice - is a novelty.

The essence of artepedagogy is in its upbringing function. It affects the moral-ethical, communicative-reflex basics of the person and facilitates socio-cultural adaptation through art; It also helps children overcome their psychological problems, restore emotional balance, switch from negative feelings to positive feelings and thoughts - or perform psychotherapeutic function.

The author of the article aims to propagate of this innovative pedagogic technology, to make teachers interested in its essence and ability to use. In the article, he discusses theoretical basis of art pedagogy: essence, purpose, tasks, functions and conceptual ideas.

¹ **Lela Rekhviashvili** – PhD in Pedagogics, Assitant Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

რუსუდან ფიფია¹

სამოდელო გაკვეთილის ჩატარება გამჭოლი და
ინოვაციური კომპეტენციების გამოყენებით

მასწავლებლის პროფესიული განვითარების სქემის მიხედვით სამოდელო გაკვეთილების ჩატარების თანმიმდევრობა სრულად ეთანხმება ეროვნულ სასწავლო გეგმას და ბლუმის ტაქსონომიას. ეროვნული სასწავლო გეგმის ფუნდამენტური პრინციპია შედეგზე ორიენტირება, რაც გულისხმობს მოსწავლეთა ქმედითუნარიანობას. შედეგზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესი მოითხოვს შემდეგი პრინციპების დაცვას: ცოდნის კონსტრუირება; გაღრმავებული სწავლება; პოზიტიური სასწავლო გარემოს შექმნა; მოტივაციის ამაღლება; მოსწავლის ჩართულობა; ინდივიდუალური მახასიათებლების გათვალისწინება; ასაკობრივი თავისებურებების გათვალისწინება. გამზადებული ცოდნის გადაცემა არ უწყობს ხელს გააზრებულ სწავლებას, მოსწავლემ თვითონ უნდა აღმოაჩინოს და დაამუშაოს ახალი საკითხები.

სამოდელო გაკვეთილი რამდენიმე ტიპისაა. ესენია:

1. ინტეგრირებული გაკვეთილი;
2. პრობლემაზე ორიენტირებული გაკვეთილი;
3. გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული გაკვეთილი;
4. ინოვაციური გაკვეთილი.

მასწავლებელმა უნდა შეარჩიოს ჩამოთვლილთაგან ერთ-ერთი გაკვეთილის ტიპი, შეუსაბამოს ეროვნული სასწავლო გეგმის მოთხოვნებს, ასევე გაითვალისწინოს კრიტერიუმები, რომლებითაც შეფასდება მისი გაკვეთილი.

სოციალური და ეკონომიკური მოტივებიდან, ასევე განათლების კვლევებიდან გამომდინარე, სკოლაში მოსწავლეების კომპეტენციების განვითარების საჭიროებამ მზარდი მნიშვნელობა შეიძინა და ბოლო პერიოდში, მსოფლიო მასშტაბით საგანმანათლებლო სისტემებში წამყვან მიმართულებად იქცა. ცოდნა და ზოგადი უნარები მნიშვნელოვან

¹ რუსუდან ფიფია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ნია, თუმცა უკვე აღარ არის საკმარისი იმ კომპლექსური მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად რასაც დღევანდელი სოციალური მოთხოვნები აყენებს კონკურენტული გლობალური ეკონომიკის პირობებში (გილერანი., 2014: 6).

ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებისა და საზოგადოებრივი მოთხოვნების გათვალისწინებით, ეროვნული სასწავლო გეგმა გამოყოფს პრიორიტეტულ გამჭოლ კომპეტენციებს, რომელთა ფლობა გადამწყვეტია თანამედროვე სამყაროში თვითრეალიზებისთვის და სათანადო ადგილის დასამკვიდრებლად.

პრიორიტეტული გამჭოლი კომპეტენციები მოიცავს იმ ძირითად ცოდნასა და უნარებს, რომელთა გამომუშავება და განვითარება ხელს უწყობს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული ყველა საგნის სწავლებას სპეციფიკური კომპეტენციების განვითარებასთან ერთად.

ხშირად მოგვისმენია აკადემიური ხასიათის რეკომენდაციები: პრიორიტეტული გამჭოლი კომპეტენციების დასაუფლებლად აუცილებელია სასწავლო პროცესში საგანთაშორისი კავშირების დამყარება; მასწავლებელმა ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლეს, რომ მან რომელიმე ერთ საგანში შეძენილი ცოდნა და გამოცდილება სხვადასხვა შინაარსობრივ კონტექსტში გადაიტანოს და გამოიყენოს და ა.შ. (რატიანი., 2015: 4).

სამოდერო გაკვეთილების სახეობებიდან ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული გაკვეთილის ჩატარების მეთოდიკა. გამჭოლი კომპეტენციები ეროვნული სასწავლო გეგმის (2011-2016წწ.) განუყოფელი ნაწილია. თუმცა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული სწავლების დანერგვას სკოლებში დღემდე გარკვეული სირთულეები ახლავს, რადგან არ მომზადებულა სათანადო დამხმარე რესურსები, რომლებიც მასწავლებლებს თავიანთ საგნებში მოსწავლეთა შორის აღნიშნული კომპეტენციების განვითარებაში დაეხმარება.

ხარვეზებს, რომლებიც გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებულ სწავლებას ახლავს, სხვა მიზეზებიც აქვს. კერძოდ, მასწავლებლები გაკვეთილებზე ძირითადად მხოლოდ იმ გამჭოლ კომპეტენციებზე მუშაობენ, რომელთა განვითარებაც ბუნებრივია იმ საგნისთვის, რომელსაც ისინი ასწავლიან. დანარჩენ გამჭოლ კომპეტენციების განვითარებაზე ზრუნვა კი სხვა საგნებისთვის აქვთ გადადებული (ინა-სარიძე., 2016: 24-25).

პრიორიტეტული გამჭოლი კომპეტენციები მოიცავს იმ ძირითად ცოდნასა და გამოცდილებას, რომელთა გამომუშავებასა და განვითარებას ხელს უწყობს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული ყველა საგნის სწავლება სპეციფიკური კომპეტენციების განვითარებასთან ერთად. პრიორიტეტული გამჭოლი კომპეტენციების დასაუფლებლად აუცილებელია სასწავლო პროცესში საგანთაშორისი კავშირების

დამყარება, რისთვისაც მასწავლებელმა ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლეს, რომ მან ერთ რომელიმე საგანში შეძენილი ცოდნა და გამოცდილება სხვადასხვა შინაარსობრივ კონტექსტში გადაიტანოს და გამოიყენოს. გამჭოლი კომპეტენცია ხელს უწყობს თანამედროვე სამყაროში თვითრეალიზებასა და სათანადო ადგილის დამკვიდრებას. 2011-2016 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმა გამოყოფს 9 პრიორიტეტულ გამჭოლ კომპეტენციას, ესენია: 1) წიგნიერება; 2) მედიანიგნიერება; 3) რაოდენობრივი წიგნიერება; 4) ეკოლოგიური წიგნიერება; 5) ციფრული წიგნიერება; 6) სემიოტიკური კომპეტენცია; 7) მრავალენობრივი (პლურილინგვისტური) კომპეტენცია; 8) სწავლის სწავლა და 9) სოციალური და სამოქალაქო კომპეტენცია. ეროვნული სასწავლო გეგმის ახალ რედაქციაში (2017-2023) პრიორიტეტული გამჭოლი კომპეტენციების ჩამონათვალს, დაემატა შემდეგი კომპეტენციები: 1) ეთიკა, როგორც კომპეტენცია; 2) მენარმეობრივი კომპეტენცია; 3) ჯანსაღი ცხოვრების წესი; 4) შემოქმედებითი და კრიტიკული აზროვნება (*ეროვნული.., 2017-2023*).

როგორც მკვლევრები მიუთითებენ ჩვენი განათლების სისტემაც ცდილობს, ხელი შეუწყოს პასუხისმგებლიანი მოქალაქის აღზრდას, რომელიც სხვადასხვა უნარით იქნება აღჭურვილი და რომლის ღირებულებათა სისტემა გლობალური ეთიკიდან გამომდინარე შეხედულებებს დაეფუძნება. ამ ყველაფერს კი მხოლოდ მაშინ მივაღწევთ, თუკი სწორად დაინერგება ე.წ. გამჭოლი კომპეტენციების განვითარება ჩვენს სკოლებში. ამას კი მასწავლებელი უნდა აცნობიერებდეს და მისთვის გამჭოლი კომპეტენციები ქალაქდზე ჩამოწერილი სიტყვების ნუსხა კი არ უნდა იყოს, არამედ აუცილებლად განსახორციელებელი ამოცანა, რომელიც ინტეგრირებული უნდა იყოს სწავლის მეთოდებთან, ადვილად უნდა ამოიცნობოდეს პროგრამის მიწოდების პროცესში და საგნობრივი კომპეტენციების განვითარების პარალელურად. გამჭოლი კომპეტენციების უმეტესობა გლობალური ეთიკის ნაწილია, გლობალური ეთიკა კი პირდაპირ კავშირშია მყარ ღირებულებების სისტემასთან, რომელიც კი არ აპირისპირებს, არამედ აერთიანებს ადამიანებს (*რატიანი, 2017: 7*).

საკვანძო კომპეტენციების სწავლებასთან დაკავშირებით მთავარი რეკომენდირებული მიდგომაა ინტერაქტიული სასწავლო გარემოს უზრუნველყოფა, რომელშიც მოსწავლეს შეუძლია პრაქტიკულ, კითხვა-პასუხებზე დაფუძნებულ დავალებებში ჩართვა. ინოვაციური გაკვეთილი გულისხმობს, მუდმივად ცვალებად სამყაროში, მრავალფეროვანი სასწავლო გარემოს შესაფერისი ახალი მეთოდებით სწავლებას. ამ ტიპის გაკვეთილების ორგანიზებით უნდა გავუღვივოთ მოსწავლეებს ინტერესი უკეთ დაინახონ და განსაზღვრონ საკუთარი საჭიროება საგაკვეთილო პროცესში და ზოგადად ყოველდღიურ ცხოვრებაში, შეძლონ ინფორმაციის ნაკადში ორიენტირება, მიღებული მასალის გაფილტვრა, კრიტიკული აზროვნება, მასალის შექმნა და გავრცელება. მნიშვნელოვანია,

რომ მასწავლებელმა თვალყური ადევნოს, როგორც აკადემიურ, ისე მეთოდურ სიახლეებს საგანში და ასახოს ისინი თავის პრაქტიკაში. XXII. მუდმივად ახალი გამონვევების წინაშე აყენებს საზოგადოებას და ასევე განათლების სისტემას: ახალ შესაძლებლობებს სთავაზობს პედაგოგს, რომ რაც შეიძლება მეტად მოხდეს ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება სწავლისა და სწავლების პროცესში (ინასარიძე., 2016: 25).

გამჭოლი კომპეტენციებისა და ინტერაქტიური მეთოდებით ჩატარებული გაკვეთილების მეთოდის ეფექტურობაზე ჩავატარეთ კვლევა, რომლის ფარგლებშიც გამოიკითხა 145-ე და 94-ე საჯარო სკოლის 30 მოქმედი პედაგოგი. კვლევის მიზანი იყო დაგვედგინა, თუ რამდენად იცნობენ სკოლებში მომუშავე პედაგოგები ინოვაციური და გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული გაკვეთილების ჩატარების მეთოდის, რამდენად იყენებენ ამ მეთოდებს პრაქტიკაში სწავლება-სწავლის პროცესში და გამოყენების შემთხვევაში რა შედეგი აქვთ მათ. აგრეთვე, კვლევის ფარგლებში გვსურდა გავვერკვია, აღნიშნული მეთოდების მიმართ რამდენად დიდი ინტერესი და მოთხოვნილებაა ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში (სკოლებში), სწავლების რომელ საფეხურზე და რომელ საგანში იყენებენ აღნიშნულ მეთოდებს ეფექტური გაკვეთილის ჩატარების მიზნით. კვლევაში პრაქტიკული დახმარება გაგვინია ბაკალავრმა ირინა მაჩიტაძემ, რომელმაც საკვლევი სტრატეგიის განსაზღვრის შემდგომ აქტიურად ითანამშრომლა რესპოდენტებთან და მათგან მიიღო სწორი ინფორმაცია გამჭოლი პრიორიტეტული კომპეტენციების განსავითარებელი გაკვეთილების დაგეგმვა-ჩატარების შესახებ. კვლევის მეთოდოლოგიად გამოვიყენეთ ინტერვიუ და ანკეტირება.

კვლევა ანონიმური სახის იყო, რომელშიც პედაგოგი უთითებდა: ასაკს, სქესს, სკოლას (სადაც მუშაობს), კლასს და იმ საგანს, რომლის მასწავლებელიც არის. კვლევაში მონაწილეობდნენ სწავლების ყველა საფეხურის პედაგოგები; ჩვენს მიერ შეგროვებული ინფორმაციის დამუშავებამ, ანალიზმა და კვლევამ გამოკვეთა შემდეგი მნიშვნელოვანი ფაქტორები:

- 1) კითხვაზე, იცნობს თუ არა პედაგოგი ინოვაციური სწავლების მეთოდის? გამოკითხულთა 57%-მა დადებითად უპასუხა, ხოლო 43% ნაწილობრივ იცნობს. კითხვაზე პასუხი „არა“ არავის გაუცია.
- 2) იცნობს თუ არა პედაგოგი გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული გაკვეთილის ჩატარების მეთოდის? დადებითად უპასუხა გამოკითხულთა 63%-მა, ხოლო 47% ნაწილობრივ იცნობს. ამ კითხვაზეც პასუხი „არა“ არ გაუციათ.
- 3) აღნიშნული გაკვეთილის ტიპებიდან პრაქტიკაში ორივეს იყენებს 47%, ნაწილობრივ ორივეს – 23%, მხოლოდ ინოვაციურს – 17%, ხოლო მხოლოდ გამჭოლ კომპეტენციებს – 13%. ისეთი პედაგო-

- გი არ აღმოჩნდა, რომელიც საერთოდ არ იყენებს აღნიშნული გაკვეთილის ტიპებიდან რომელიმეს.
- 4) ამ მეთოდების გამოყენებით ჩატარებული გაკვეთილების საშუალებით გეგმით განსაზღვრულ შედეგებს მიაღწია გამოკითხულთა 73%-მა, 27%-მა კი საშუალოდ მიაღწია. „ვერ მიაღწია“ პასუხი არ დაფიქსირდა.
 - 5) კითხვაზე, შეცვალა თუ არა ამ მეთოდების გამოყენებით ჩატარებულმა გაკვეთილმა სამოქმედო გეგმა? 60%-მა დადებითად უპასუხა, არ შეუცვლია 17%-ისთვის, ხოლო ნაწილობრივ შეუცვალა 23%-ს.
 - 6) კითხვაზე, მათი აზრით, რამდენად მნიშვნელოვანია ამ ტიპის გაკვეთილების ჩატარება მოსწავლეთა სწავლება-სწავლის პროცესში? 87% თვლის, რომ მნიშვნელოვანია, 13%-ს მიაჩნია, რომ ნაწილობრივ მნიშვნელოვანია. კითხვაზე პასუხი „უმნიშვნელოა“ არცერთ პედაგოგს დაუფიქსირებია.
 - 7) გამოკითხულთა 37% თვლის, რომ სკოლებში ამ ტიპის გაკვეთილების ჩატარება მოთხოვნადია, ხოლო 63%-ის აზრით, ნაწილობრივ მოთხოვნადია. კითხვაზე პასუხი „არ არის მოთხოვნადი“ არავის გაუცია.
 - 8) კითხვაზე, აქვთ თუ არა სკოლებს აღნიშნული გაკვეთილების ჩატარებისთვის საჭირო რესურსები და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა? 33% მიიჩნევს, რომ აქვთ. 67% თვლის, რომ ნაწილობრივ აქვთ. არცერთი პედაგოგი არ თვლის რომ სკოლებს „არ აქვთ“ რესურსები და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა.
 - 9) კითხვაზე, თუ როგორი შედეგი ქონდა ამ მეთოდებით ჩატარებულ გაკვეთილს? გამოკითხულთა უმრავლესობამ დადებითად შეაფასა. ისინი აღნიშნავენ, რომ ასეთი გაკვეთილების ჩატარებისას მოსწავლეები უფრო აქტიურები, შემოქმედებითები, დამოუკიდებლები არიან. ასეთ დროს მეტად ჩანს მათი შესაძლებლობები, რის შედეგადაც მასწავლებლები იღებენ უფრო ეფექტიან გაკვეთილს, ვიდრე ეს ჩვეულებრივ ხდება.
 - 10) ბოლო კითხვაზე კი, თუ რა ღონისძიებები უნდა გატარდეს მათი აზრით, იმისათვის, რომ ამ ტიპის გაკვეთილების ჩატარების პროცესში არსებული პრობლემები გამოსწორდეს? გამოკითხულთა უმრავლესობა ამბობს, რომ საჭიროა უფრო მეტად მიექცეს სკოლებში ამ ტიპის გაკვეთილების ჩატარების მოთხოვნილებას ყურადღება, სკოლებს ქონდეთ მეტი საჭირო რესურსები და მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. ამ ყველაფრისთვის კი პირველ რიგში, საჭიროა განათლების სამინისტროსა და სკოლების უფრო მეტი აქტიური თანამშრომლობა ამ საკითხის წინა პლანზე წამოწევისთვის.

ამრიგად, ჩვენი კვლევის ფარგლებში შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პედაგოგები იცნობენ და სწავლების პროცესში საკმაოდ აქტიურად იყენებენ, როგორც ინოვაციური, ისე გამჭოლი კომპეტენციების განვითარებაზე ორიენტირებული გაკვეთილების ჩატარების მეთოდოლოგია. რაც იმით დასტურდება, რომ კვლევაში მონაწილე პედაგოგებიდან არცერთს არ ჰქონია პასუხი „არა“ ისეთ კითხვებზე, როგორებიც იყო: იცნობდნენ თუ არა ამ ტიპის გაკვეთილებს; იყენებდნენ თუ არა ამ ტიპის გაკვეთილებს პრაქტიკაში; არცერთს არ დაუფიქსირებია, რომ ამ ტიპის გაკვეთილები „უმნიშვნელოა“. ასევე არცერთს არ ჰქონია პასუხი, რომ „არ არის მოთხოვნადი“ ამ ტიპის გაკვეთილები სკოლაში.

ბიბლიოგრაფია:

- *ეროვნული...*, 2017-2023 – ეროვნული სასწავლო გეგმა 2017-2023, – <http://ncp.ge/ge/curriculum/satesto-seqtsia/akhali-sastsavlo-gegmebi-2017-2023> (ბოლო ნახვა 10.11.2017);
- *ბილერანი...*, 2014 – გილერანი ენ, კერნი კეროლინ. მოსწავლეთა კომპეტენციების განვითარება eTwinning-ის მეშვეობით. თბ., 2014;
- *ინასარიძე...*, 2016 – ინასარიძე მაია, ლობჯანიძე სოფიკო, რატიანი მანანა, სამსონია ირინა. მასწავლებლის საქმიანობის დანყების, პროფესიული განვითარებისა და კარიერული წინსვლის სქემის გზამკვლევი. ნაწილი 2. თბ., 2016 (ელექტრ. ვერსია: http://tpdc.gov.ge/uploads/pdf_documents/gzankvlevi-2016-Web.pdf);
- *რატინანი...*, 2015 – რატინანი მანანა, სეხნიაშვილი მანანა, ბლიაძე მაია, ბარბაქაძე ცირა, ინგოროყვა ნატალია, მოსიაშვილი თამარ. მასწავლებლის წიგნი. თბ., 2016 (ელექტრ. ვერსია: <http://mastsavlebeli.ge/wp-content/uploads/2017/01/მასწავლებლის-წიგნი-გამჭოლი-კომპეტენციები.pdf>);
- *რატინანი...*, 2017 – რატინანი ნესტან. გამჭოლი კომპეტენციები – თეორიიდან პრაქტიკამდე, – ჟურნ.: „განათლების მეცნიერება“. №1, 2017 (<http://jes.org.ge/number/10/article/47/>).

RUSUDAN PIPIA¹

CONDUCT A MODEL LESSON USING INNOVATIVE AND TRANSPARENT COMPETENCES

The priority transparent competencies include the basic knowledge and skills, the development of which facilitates the teaching of all subjects compiled by the National Curriculum with the development of specific competences. One of the most important types of model classes is the method of conducting a les-

¹ *Rusudan Pipia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

son oriented transparent competencies development. The transparent competences are an integral part of the National Curriculum. However, we must admit that the introduction of teaching oriented on development of these competences has some difficulties in schools. The purpose of our survey was to find out how the teachers working at schools are familiar with the method of conducting lessons oriented on development of innovative and transparent competencies, how much these methods are used in practice of teaching-learning and what is the effect if they use it. In the study we wanted to find out how much interest and the need for these methods are in general educational institutions (schools), at which level of instruction, and in which subject these methods are used for conducting effective lesson. Within the scope of small research we can say that teachers are familiar with the process of conducting lessons focused on the development of innovative and transparent competencies.

პ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

ბროლისა წულაია¹

შეფასების სისტემა გუნებისა მათემატიკის გაკვეთილებზე
დაწყებით კლასებში

ზოგადსაგანმანათლებლო სისტემაში შეფასების მიზანია, სწავლა-სწავლების ხარისხის მართვა, რაც გულისხმობს, ერთ მხრივ, სწავლის ხარისხის გაუმჯობესებას, მეორე მხრივ – სწავლის ხარისხის გაკონტროლებას. ხარისხის გაუმჯობესება უკავშირდება სწავლის პროცესს, ხარისხის გაკონტროლება კი სწავლის შედეგს (**პაპავა., 2012: 10**). მოსწავლის აკადემიური მიღწევა ხშირად და მრავალმხრივად უნდა შეფასდეს, რაც ხელს შეუწყობს მოსწავლეების განვითარებას, მათი შესაძლებლობის გამოვლენასა და სზვადასხვა პოტენციალის მქონე მოსწავლეთათვის თანაბარი პირობების შექმნას.

შ. ამონაშვილი მიიჩნევს, რომ შეფასების სისტემა აუცილებელია ხელს უწყობდეს მოსწავლეებში დამოუკიდებლად სწავლის უნარ-ჩვევების განვითარებას, უნდა ეხმარებოდეს და ზრდიდეს, მოსწავლეთა სწავლის პროცესში ჩართულობის ხარისხს (**ამონაშვილი, 2010: 14**) ი. კომენსკი აღნიშნავდა, რომ არაფერი არ უნდა ვასწავლოთ მხოლოდ სკოლისთვის, არამედ ცხოვრებისთვის, სკოლამ მოსწავლეთა შეფასებას სწორი შეფასება უნდა მისცეს (**კომენსკი, 1949: 125**).

დ. ლორთქიფანიძე დიდ უპირატესობას ანიჭებდა მოსწავლეთა ცოდნის ინდივიდუალურ შეფასებას, როგორც ერთერთ საშუალებას მოსწავლის ცოდნის შესახებ ზუსტი სურათის შესაქმნელად (**პედაგოგიკა, 1969: 275**). იგი თვლიდა, რომ ნიშნების შემოტანა მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმებისა და შეფასების პროცესში იყო სწორი გადაწყვეტილება, რადგან მხოლოდ ასეა შესაძლებელი მოსწავლეთა ინდივიდუალური ცოდნის შემოწმება.

მასწავლებელი შეფასების საშუალებით იღებს ინფორმაციას, თუ რამდენად კარგად ასწავლის თავად და რამდენად შედეგიანია ის კონკრეტული მეთოდიკა, რომელსაც იყენებს. ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ მასწავლებელმა იცოდეს თუ რა, როდის, რატომ და როგორ უნდა შეა-

¹ ბროლისა წულაია – ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ფასოს. ამასთანავე მასწავლებელს უნდა შეეძლოს მოსწავლის შეფასების შედეგად მიღებული ინფორმაციის გამოყენება სასურველი შედეგების მიღწევის საშუალების დასადგენად.

საბუნებისმეტყველო საგნებში გამოიყენება ორი ტიპის შეფასება, განმსაზღვრელი და განმავითარებელი. I-IV კლასებში გამოიყენება განმავითარებელი შეფასება, ხოლო V-VI განმავითარებელიც და განმსაზღვრელი შეფასებაც.

განმავითარებელი შეფასება-აკონტროლებს თითოეული მოსწავლის განვითარების დინამიკას და ხელს უწყობს სწავლის ხარისხის გაუმჯობესებას (**ბუნებისმეტყველება, 2011: 20-23**).

განმსაზღვრელი შეფასების მიზანია მოსწავლეთა მიღწევების დონის განსაზღვრა სასწავლო გეგმასთან და სასწავლო მიზნებთან მიმართებით. დიმიტრი უზნაძე აღნიშნავს, რომ სწავლაში ძირითადია იმ პროცესების განვითარება, რომელნიც სწავლის პროცესში მონაწილეობენ. (**უზნაძე, 2003: 445**).

შეფასების სქემა არის მკვეთრად განსაზღვრული კრიტერიუმებისა და მათი გამოყენების წესების ერთობლიობა, რომლის მიხედვითაც ფასდება მოსწავლის აკადემიური მოსწრება. არსებობს სხვადასხვა ტიპის და დანიშნულების შეფასების სქემები. მასწავლებელი ქმნის და იყენებს მათ იმისდა მიხედვით, რას ისახავს მიზნად კონკრეტული შეფასება. განასხვავებენ ანალიტიკურ, ჰოლისტიკურ, ზოგად და კონკრეტულ შეფასების სქემებსა და რუბრიკებს. შეფასების სქემების შექმნა გაკვეთილის სასწავლო მიზანზეა დამოკიდებული:

1. გაკვეთილის მიზნის ჩამოყალიბება;
2. გაკვეთილის მიზნის შესაბამისი შეფასების კრიტერიუმების შექმნა;
3. შეფასების კრიტერიუმების გამოყენებით შეფასების სქემების შექმნა.

რას ითვალისწინებს შეფასების თითოეული კომპონენტი საბუნებისმეტყველო საგნებში:

საშინაო დავალება

დავალების ტიპები: საშინაო ექსპერიმენტი, დაკვირვება ობიექტსა და პროცესებზე, ინფორმაციის მოძიება, კონცეპტუალური რყეების შედგენა, მოდელირება, რეფერატის მომზადება. ფასდება შემდეგი უნარები:

- სააზროვნო უნარ-ჩვევები;
- კვლევის უნარ-ჩვევები;
- პრობლემის გადაჭრის უნარ-ჩვევები;
- თვითმართვის უნარ-ჩვევები.

საკლასო დავალება

დავალების ტიპები: საკითხის განხილვა, დისკუსია, ექსპერიმენტი,

მონაცემების აღრიცხვა, დამუშავება, მოდელირება, გასვლითი სამუშაოები და სხვა (პაპავა., 2012: 103). ფასდება შემდეგი უნარები:

- სააზროვნო უნარ-ჩვევები;
- კვლევის უნარ-ჩვევები;
- პრობლემის გადაჭრის უნარ-ჩვევები;
- სიციალური უნარ-ჩვევები;
- კომუნიკაციის უნარ-ჩვევები;
- თვითმართვის უნარ-ჩვევები.

შემაჯამებელი დავალება

შემაჯამებელი დავალების კომპონენტი უკავშირდება სწავლა-სწავლების შედეგს, ამ კომპონენტში უნდა შეფასდეს ერთი სასწავლო მონაკვეთის შესწავლა დამუშავების შედეგად მიღწეული შედეგები. კონკრეტული სასწავლო ერთეულის დასრულებისას მოსწავლემ უნდა შეძლოს საბუნებისმეტყველო საგნების სტანდარტით განსაზღვრული ცოდნისა და უნარების წარმოჩენა.

საბუნებისმეტყველო საგნების შემაჯამებელ დავალებათა ტიპები შეიძლება იყოს ტესტი, სხვადასხვა ტიპის სავარჯიშოები, საველე/გასვლითი სამუშაო, მოდელირება, პროექტი, პრეზენტაცია და სხვა. ფასდება შემდეგი უნარები:

- სააზროვნო უნარ-ჩვევები;
- კვლევის უნარ-ჩვევები;
- პრობლემის გადაჭრის უნარ-ჩვევები;
- კომუნიკაციის უნარ-ჩვევები;
- სოციალური უნარ-ჩვევები;
- თვითმართვის უნარ-ჩვევები.

მოთხოვნები, რომლებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს შემაჯამებელი დავალებები:

- დავალების თითოეულ ტიპს უნდა ახლდეს შეფასების რუბრიკა;
- ზოგადი რუბრიკა უნდა დაზუსტდეს კონკრეტული დავალების პირობასა და გავლილი მასალის გათვალისწინებით;
- 10 ქულა უნდა განაწილდეს რუბრიკაში შემავალ კრიტერიუმებზე;
- მითითებული უნდა იყოს სტანდარტის ის შედეგები, რომელთა შეფასებასაც ემსახურება შემაჯამებელ დავალებას.

შედეგზე და მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესების შეფასებისას მასწავლებელს შეუძლია ბუნებისმეტყველების გაკვეთილებზე მრავალფეროვანი მეთოდების გამოყენება:

- სასწავლო მიზნის შესაბამისი კრიტერიუმების საფუძველზე შეფასება;

- შეფასების სქემის გამოყენება;
- მოსწავლეთა პროგრესისა და მიღწევების მონიტორინგი;
- მოსწავლეთა საჭიროებების, პროგრესისა და მიღწევების აღ-
ნუსხვა და ანგარიშის სახით წარმოდგენა;
- შეფასებისა და თვითშეფასების მონაცემების გამოყენება მო-
მავალი სასწავლო პროცესის დასაგეგმად;
- ბუნებისმეტყველების სწავლებისას მასწავლებელს შეუძლია
შედეგებზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესის დაგეგმვა;
- გრძელვადიანი და მოკლევადიანი სასწავლო მიზნების განსა-
ზღვრა;
- ბუნებისმეტყველების საგნობრივ პროგრამებზე დაფუძნებუ-
ლი სასწავლო გეგმის შედგენა, რომელიც ითვალისწინებს
მოსწავლეების ინტერესების ცოდნას, შესაძლებლობებსა და
გამოცდილებას;
- სწავლა სწავლების სტრატეგიების განსაზღვრა, ცოდნის გად-
აცემისა და უნარ-ღვევების გამომუშავება-განვითარებისათ-
ვის;
- მიზნის შესაბამისი შეფასების ტიპი (განმავითარებელი და
განმსაზღვრელი) შერჩევა, რომელთა საშუალებითაც შესაძ-
ლებელი იქნება შეფასდეს მოსწავლეთა, როგორც ცოდნა,
ასევე უნარ-ჩვევები;
- კრიტერიუმების განსაზღვრა და შეფასების ფორმების შედგე-
ნა სხვადასხვა აქტივობებისათვის: დაკვირვება, აღწერა, ექ-
სპერიმენტის დაგეგმვა, ექსპერიმენტის ჩატარება, მონაცემე-
ბის ორგანიზება;
- სასწავლო პროცესის ეფექტურად წარმართვისთვის საბუნები-
სმეტყველო საგნების და სხვა საგნობრივი ჯგუფების და სხვა
საგნობრივი ჯგუფების მასწავლებლებთან თანამშრომლობა
და ერთობლივი სტრატეგიების სემუშავება;
- სასწავლო პროცესებისთვის იმ ტიპის აქტივობების დაგეგმვა,
რომელიც მოსწავლეებს განუვითარებს სწორ დამოკიდებუ-
ლებას გარემომცველი სამყაროს მიმართ.

შეფასება მასწავლებელს აძლევს ონფორმაციას იმის შესახებ, თუ რამდენად კარგად ასწავლის თვითონ მასწავლებელი და რამდენად შედე-
გიანია ის მეთოდიკა, რომელსაც იგი იყენებს (**ტყემალაძე, 2018: 74-76**).

შეფასების სისტემაზე ჩავატარეთ კვლევა 145-ე საჯარო სკოლაში. კვლევის მიზანი იყო დაგვედგინა, თუ შეფასების რა მეთოდს იყენებენ მასწავლებლები, დაწყებით კლასებში ბუნებისმეტყველების გაკვეთი-
ლებზე.

მოსწავლეთა ცოდნისა და უნარ-ჩვევების შემოწმება-შეფასების არა მარტო მათი მიღწევების გაუმჯობესების, არამედ სკოლის სასწავ-

ლო საგნობრივი გეგმის თუ პროგრამების ცვლილებების შეტანის, ინდივიდუალური გეგმის შემუშავების წყაროა. კვლევა ანონიმური იყო, რომელშიც პედაგოგი უთითებდა ასაკს, სქესს, სკოლას, კლასს, რომელშიც ასწავლიდა. კვლევამ აჩვენა შემდეგი:

კითხვაზე: რა ტიპის შეფასებას იყენებთ ბუნებისმეტყველების გაკვეთილზე დაწყებით კლასებში? განმსაზღვრელ შეფასებას იყენებს გამოკითხულთა 15 %, განმავითარებელ შეფასებას იყენებს 45%, ხოლო ორივე შეფასებას – 40 %.

კითხვაზე: შეფასების რა მეთოდს იყენებთ? გამოკითხულთა 40% იყენებს ტესტების მეთოდს, მასწავლებლის დაკვირვებას იყენებს 10% და სიტყვიერ კომენტარს კი – 50%.

იყენებთ თუ არა მოსწავლეთა შეფასების პროცესში რუბრიკებს? გამოკითხულთა 40%-მა უპასუხა დადებითად, 20% – ყარყოფითად და 40% იყენებს ზოგჯერ.

კითხვაზე: აძლევთ თუ არა მოსწავლეებს იმის საშუალებას, რომ სიტყვიერად შეაფასონ თანაკლასელების ნაშრომები? გამოკითხულთა 50% უპასუხა დადებითად, 25% – უარყოფითად, 25% – დააფიქსირა მოსაზრება, რომ ზოგჯერ იყენებს.

თქვენი აზრით, რას ავლენს, შეფასება მოსწავლეებში? 30% უპასუხა, რომ ავლენს შედეგს; 35% უპასუხა, რომ ავლენს ცოდნას და 35% გამოთქვა მოსაზრება, რომ შეფასება ავლენს მოსწავლეების აქტიურობას საგაკვეთილო პროცესში.

კითხვაზე: თქვენი აზრით, როგორი უნდა იყოს შეფასება, რომელიც მოსწავლეს წარმატებისკენ უბიძგებს? 55% მხარი დაუჭირა, რომ ბავშვს წარმატებისკენ უბიძგებს მასზე ორიენტირებული შეფასება; გამოკითხულთა 25% მხარი დაუჭირა განმავითარებელ შეფასებას; გამოკითხულთა 10% განმსაზღვრელ შეფასებას დაუჭირა მხარი, ხოლო ამ კითხვისგან თავი შეიკავა 10%.

კითხვაზე: იღებენ თუ არა მოსწავლეები მონაწილეობას შეფასების კრიტერიუმების დადგენასა და შეფასების სქემების შემუშავებაში? ამ კითხვაზე დადებითად უპასუხა 35%; უარყოფითად – 25%, ხოლო 40% გამოთქვა მოსაზრება, რომ ხანდახან იღებენ მონაწილეობას მოსწავლეები შეფასების კრიტერიუმების დადგენასა და შეფასების სქემების შემუშავებაში.

კითხვაზე: განმავითარებელი შეფასების პროცესში თქვენთან ერთად, არიან თუ არა მოსწავლეები ჩართულნი? ამ კითხვაზე 40% უპასუხა დადებითად, 20% – უპასუხა უარყოფითად, ხოლო 40% უპასუხა, რომ ზოგჯერ არიან ჩართულნი მოსწავლეები შეფასების პროცესში.

იზიარებთ თუ არა ბავშვების აზრს მათ შეფასებისას? დადებითად უპასუხა 70%, უარყოფითად – 10% და ნაწილობრივ – 20%.

როგორ ფიქრობთ, საკმარისია თუ არა სკოლის მიერ შემუშავებული

ლი შეფასების კრიტერიუმები ბავშვების სრულფასოვანი შეფასებისათვის? ამ კითხვაზე დადებითად უპასუხა 20%, ასევე 20% – უარყოფითად, 60% გამოთქვა ვარაუდი, რომ მხოლოდ ნაწილობრივ არის სრულფასოვანი შეფასების სისტემა.

კითხვაზე: როდის უნდა შეფასდეს ბავშვი – აქტიურობის პროცესში თუ აქტიურობის ბოლოს? გამოკითხულთა 30% უპასუხა, რომ ბავშვი უნდა შეფასდეს აქტიურობის პროცესში, 45% აქტიურობის ბოლოს და 25% მხარი დაუჭირა ორივე მოსაზრებას.

თქვენი აზრით საჭიროებს თუ არა არსებული შეფასების სისტემა განახლებას და რა შეიძლება გაკეთდეს ამისთვის? გამოკითხულთა 60% ჩათვალა, რომ საჭიროებს; გამოკითხულთა 30% – მხარი დაუჭირა, რომ არ საჭიროებს; ხოლო პასუხისმგებანი თავი შეიკავა – 10%.

ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ბუნებისმეტყველების გაკვეთილზე დანებით კლასებში მასწავლებლები იყენებენ შეფასების მრავალფეროვან მეთოდებს. ასევე საინტერესოა, რომ ისინი შეფასებისას ითვალისწინებენ მოსწავლეების აზრებს და ცდილობენ, შეფასება იყოს, პირველ რიგში, ობიექტური, ხოლო სასწავლო პროცესი იყოს ბავშვზე ორიენტირებული. გამოკითხულ მოსწავლეთა უმეტესი ნაწილი ეთანხმება უკვე არსებულ შეფასების სისტემას, მაგრამ ეთანხმებიან იმასაც, რომ შესაძლებელია, შეფასების სისტემა იყოს უფრო დახვეწილი და ბავშვებზე მორგებული.

ბიბლიოგრაფია:

- *გუნებისმეტყველება, 2011 – ბუნებისმეტყველება*. I-VI კლასები. გზამკვლევი მასწავლებლებისათვის 2011-2016 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით. გზამკვლევზე მუშაობდნენ: *ეკატერინე სლოვინსკაია, მარია კაპანაძე, ზურაბ ხიდუშელი* და სხვები. თბ., 2011;
- *პედაგოგიკა, 1969 – პედაგოგიკა*. დამხმარე სახელმძღვანელო. დ. ლორთქიფანიძის რედაქციით. თბ., 1969;
- *ამონაშვილი, 2010 – ამონაშვილი შალვა*. პიროვნული ზრდა და თვითგანვითარება. თბ., 2010;
- *კომენსკი, 1949 – კომენსკი იან ამოს*. რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი. ტ. 1: დიდი დიდაქტიკა. თარგმანი ლათინურიდან ივ. კვაჭაძის და ივ. ნიჟარაძის მიერ. წინასიტყვაობის ავტორი დ. ლორთქიფანიძე. თბ., 1949;
- *პაპაძე, 2012 – პაპაძე პაატა, ქანტურია თამარ*. წიგნიერება. მასწავლებლის სახელმძღვანელო. თბ., 2012.
- *ტყემალაძე, 2008 – ტყემალაძე რუსუდან, დალაქიშვილი ნანა, თოფაძე ქეთევან და სხვ.* სწავლება და შეფასება. ავტორები. თბ., 2008;
- *უზნაძე, 2003 – უზნაძე დიმიტრი*. ბავშვის ფსიქოლოგია. სასკოლო ასაკის ფსიქოლოგია. თბ., 2003.

BROLISA TSULAIA¹

**EVALUATION SYSTEM AT THE SCIENCE LESSONS
OF ELEMENTARY CLASSES**

The assessment is a set of strictly defined criteria and rules for their use, according to which the student's academic performance is measured.

The aim of the student evaluation is to improve the quality of learning and teaching, which means taking care and control over the quality of learning.

The academic achievement of the student should be evaluated frequently and multilaterally, which will facilitate the development of pupils, identify their capabilities and create equal conditions for pupils with different potential. Two types of assessments are used in the school: determining and developing.

We have conducted a survey on the assessment system at the Public School #145. The study has shown that teachers in primary classes use a variety of assessment methods at the Science lesson. It is also interesting that they take into account students' thoughts and try to have objective evaluation first of all and the learning process to be child-oriented. Most of the interviewed teachers agree with the existing assessment system, but they also agree that the assessment system may be sophisticated and tailored to child.

¹ **Brolisa Tsulaia** – PhD in Biologics, Associate Professor, Sokhumi State University.

ავტორებისათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომათაში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა აკრეფილი უნდა იყოს ფონტით AcadNusx (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე ტექსტი აკრეფილი უნდა იყოს Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. ტექსტს უნდა დაერთოს გამოყენებული ლიტერატურის სია. სქოლირებისა და ბიბლიოგრაფიის შედგენის წესის გასაცნობად იხილეთ წინამდებარე გამოცემა.

რედაქციის მისამართი:

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქ. თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას ქ.61;
ტელ.: 254-14-12

ელ.-ფოსტა: zpapaskiri@gmail.com

ვებ-გვერდი: www.sou.edu.ge

შენიშნული

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომათი.
XVI

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ
მეცნიერებათა სერია

PROCEEDINGS
OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY.
XVI

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 120 ეგზემპლარი

<https://www.sou.edu.ge/content/3/11/147/66/0>